

การสืบทอดความรู้ด้านขอสามสายของครูเจริญใจ สุนทรวาทีน

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาดุริยางค์ไทย ภาควิชาดุริยางคศิลป์

คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปีการศึกษา 2562

ลิขสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

TRANSMISSION OF SAW SAM SAI BY KRU CHARERNJAI SUNDARAVADIN

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements

for the Degree of Master of Arts in Thai Music

Department of Music

FACULTY OF FINE AND APPLIED ARTS

Chulalongkorn University

Academic Year 2019

Copyright of Chulalongkorn University

หัวข้อวิทยานิพนธ์	การสืบทอดความรู้ด้านซอสสามสายของครูเจริญใจ สุนทร วาทีน
โดย	นายวีรศิลป์ ห่วงประเสริฐ
สาขาวิชา	ดุริยางค์ไทย
อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก	รองศาสตราจารย์ ดร.ภัทรวดี ภูชฎาภิรมย์

คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้หัวข้อวิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่ง
ของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต

.....	คณบดีคณะศิลปกรรมศาสตร์
(ศาสตราจารย์ ดร.บุษกร บิณฑสันต์)	
คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์	
.....	ประธานกรรมการ
(ศาสตราจารย์ ดร.บุษกร บิณฑสันต์)	
.....	อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก
(รองศาสตราจารย์ ดร.ภัทรวดี ภูชฎาภิรมย์)	
.....	กรรมการ
(รองศาสตราจารย์พิชิต ชัยเสรี)	
.....	กรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ดร.ข้ามคม พรประสิทธิ์)	
.....	กรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ดร.พรประพิตร์ เผ่าสวัสดิ์)	
.....	กรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ดร.ภัทระ คมขำ)	
.....	กรรมการภายนอกมหาวิทยาลัย
(รองศาสตราจารย์ปกรณ์ รอดช้างเผื่อน)	

วีรศิลป์ ห่วงประเสริฐ : การสืบทอดความรู้ด้านซอสามสายของครูเจริญใจ สุนทรวาทีน. (TRANSMISSION OF SAW SAM SAI BY KRU CHARERNJAI SUNDARAVADIN) อ.ที่
 ปริญญาหลัก : รศ. ดร.ภัทรวดี ภูชฎาภิรมย์

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาภูมิหลังสายการสืบทอดความรู้ วิธีการถ่ายทอดความรู้ และการสืบทอดความรู้ของครูเจริญใจ สุนทรวาทีน ผลการศึกษาพบว่า (1) ครูเจริญใจ สุนทรวาทีน ได้นำองค์ความรู้ที่ได้รับถ่ายทอดจากพระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี) หลวงไพเราะเสียงซอ (อุ่น ดุริยะชีวิน) และครูเทวาประสิทธิ์ พาทยโกศล มาบูรณาการเข้ากับความรู้ด้านซอร้องและบุคลิกเฉพาะตน จนเกิดเป็นองค์ความรู้ที่มีเอกลักษณ์เฉพาะ ซึ่งเน้นความเรียบง่ายและความพอดี (2) ขั้นตอนการถ่ายทอดความรู้ประกอบด้วย การฝากตัว การถ่ายทอดความรู้ การวัดประเมินผล และการฝึกฝนเรียนรู้จากสถานการณ์จริง (3) การสืบทอดความรู้ประกอบด้วย การถ่ายทอดความรู้ 3 รูปแบบ ได้แก่ ถ่ายทอดโดยยึดหลักความรู้ที่ได้รับถ่ายทอดจากครูเจริญใจ สุนทรวาทีน ถ่ายทอดโดยเลือกเฉพาะบางส่วนของวิชาความรู้ และถ่ายทอดโดยบูรณาการตามแนวทางของตนเอง ทั้งนี้ยังมีการสืบทอดความรู้โดยการเผยแพร่ผ่านการจัดการแสดง งานวิชาการ และสื่อรูปแบบต่าง ๆ อย่างไรก็ตามการสืบทอดความรู้ซอสามสายของครูเจริญใจ สุนทรวาทีน คงแพร่หลายอยู่ในกลุ่มศิษย์ที่ศึกษาซอสามสายกับครูเจริญใจ สุนทรวาทีนโดยตรง

สาขาวิชา ดุริยางค์ไทย
 ปีการศึกษา 2562

ลายมือชื่อนิสิต

ลายมือชื่อ อ.ที่ปริญญาหลัก

5986609735 : MAJOR THAI MUSIC

KEYWORD: TRANSMISSION, SAW SAM SAI, CHARERNJAI SUNDARAVADIN

Weerasil Huangprasert : TRANSMISSION OF SAW SAM SAI BY KRU CHARERNJAI SUNDARAVADIN. Advisor: Assoc. Prof. Dr. PATARAWDEE PUCHADAPIROM, Ph.D.

The study aims to examine and scrutinize about Saw Sam Sai by Kru Charernjai Sundaravadin, including its line of transmission, ways of transmission and its inheritance. After conducting the study, the result came out as follows: (1) Kru Charernjai Sundaravadin acquired Saw Sam Sai knowledge from Phraya Phumeesavin (Jit Jittasewi), Luang Phairohsiengsaw (Oon Durayacheewin) and Kru Devaprasit Pattayakosol and applied it to his own style, creating his distinctive body of knowledge, which is simple and sufficient. (2) Process of transmission, which is composed of becoming a disciple, knowledge transmission, evaluation and real situation practice. (3) Knowledge transmission, which is divided in three methods, namely, adhering to principles taught by Kru Charernjai Sundaravadin, selecting only certain parts of the knowledge, and transmitting by one's individual style, while there are some other methods available such as conducting exhibitions, academic fairs and publishing through other media.

In addition to what stated above, the transmission of Saw Sam Sai by Kru Charernjai Sundaravadin is still widespread amongst his students.

Field of Study: Thai Music

Student's Signature

Academic Year: 2019

Advisor's Signature

กิตติกรรมประกาศ

ขอขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์ ดร.ภัทรวดี ภูชฎาภิรมย์ อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ที่ให้คำปรึกษา คำแนะนำ และตรวจทานแก้ไขในส่วนที่บกพร่อง ตลอดจนให้กำลังใจและแสดงความห่วงใย เมตตามาโดยตลอด

ขอขอบพระคุณคณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ อันมีรายนามได้แก่ รองศาสตราจารย์พิชิต ชัยเสรี รองศาสตราจารย์ปกรณ์ รอดช้างเผื่อน ศาสตราจารย์ ดร.บุษกร บินทสันต์ รองศาสตราจารย์ ดร.จำคม พรประสิทธิ์ รองศาสตราจารย์ ดร.พรประพิตร์ เผ่าสวัสดิ์ รองศาสตราจารย์ ดร.ภัทรระ คมขำ ที่ได้ตรวจทานและให้คำแนะนำเพิ่มเติม ทำให้วิทยานิพนธ์ฉบับนี้มีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น

ขอขอบพระคุณคณะศิษย์ขอสามสายของครูเจริญใจ สุนทรวาทีน อันมีรายนามได้แก่ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ นายแพทย์อายุตม์ ธรรมครองอาตม์ รองศาสตราจารย์พิชิต ชัยเสรี คุณวิสาชา ภูมิรัตน คุณมาณพ อิศรเดช หม่อมหลวงขวัญทิพย์ เทวกุล ครูวิรัช สงเคราะห์ ศาสตราจารย์ ดร.สธิกร พงศ์พานิช ครูเลอเกียรติ มหาวิทยาลัยมนตรี ดร.วิภาวิน พรหมบุญ คุณจิรภัทร เลขะกุล คุณนพวรรณ พาทย์โกศล โปเรียนนท์ รองศาสตราจารย์ ดร.ยุทธนา ฉัพพรรณรัตน์ และผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.รัชวิช มุสิกากรุณ ที่ได้สละเวลาส่วนตัวอันมีค่าในการให้ข้อมูลสัมภาษณ์ ทั้งที่แต่ละท่านต่างมีภาระหน้าที่การงานที่ต้องรับผิดชอบ หากไม่ได้รับความกรุณาจากคณะศิษย์ขอสามสายของครูเจริญใจ สุนทรวาทีน การศึกษาครั้งนี้ย่อมไม่ประสบผลสำเร็จตามที่คาดหวังไว้

ขอขอบพระคุณบุคคลที่มีส่วนช่วยเหลือในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ อันมีรายนามได้แก่ รองศาสตราจารย์ ดร.ภาวพันธ์ ภัทรโกศล และคุณอัฐกฤษฏ์ ธรรมครองอาตม์ ที่ได้ติดต่อประสานและจัดพิมพ์แบบสัมภาษณ์ของผู้ช่วยศาสตราจารย์ นายแพทย์อายุตม์ ธรรมครองอาตม์ คุณวิศรุต แซ่จุง ที่ได้ช่วยพิสูจน์อักษรและตรวจทานความเรียบร้อยของรูปเล่ม คุณประกาศิต ประเสริฐสุข ที่ช่วยถอดบทสัมภาษณ์ ตลอดจนช่วยเหลือในด้านอื่น ๆ คุณภัทรภูมิ นิลวรรณ ที่ให้ความอนุเคราะห์สูจิบัตรและซีดีสำหรับถ่ายรูปประกอบวิทยานิพนธ์ คุณเอื้ออังกกร ศรีนาวางค์ ที่ได้ช่วยแปลบทคัดย่อเป็นภาษาอังกฤษ และคุณนวิยา อ่อนทอง ที่ได้แจ้งกำหนดการวิทยานิพนธ์ และให้คำปรึกษาในด้านอื่น ๆ

ขอขอบคุณบัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย สำหรับทุนอุดหนุนวิทยานิพนธ์สำหรับนิสิต อันมีส่วนสำคัญทำให้วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี

วีรศิลป์ ห่วงประเสริฐ

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ค
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	ง
กิตติกรรมประกาศ.....	จ
สารบัญ.....	ฉ
สารบัญแผนผัง	ช
สารบัญภาพ	ฌ
บทที่ 1 บทนำ	1
1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	1
1.2 วัตถุประสงค์	2
1.3 วิธีการดำเนินงานวิจัย.....	3
1.4 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	4
1.5 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	5
บทที่ 2 ภูมิหลังสายการสืบทอดความรู้ซอสามสายของครูเจริญใจ สุนทรวาทีน	34
2.1 ประวัติชีวิตครูเจริญใจ สุนทรวาทีน.....	34
2.2 การศึกษาความรู้ด้านซอสามสายของครูเจริญใจ สุนทรวาทีน.....	59
2.3 การบูรณาการความรู้ด้านซอสามสายของครูเจริญใจ สุนทรวาทีน.....	87
บทที่ 3 การถ่ายทอดความรู้ซอสามสายของครูเจริญใจ สุนทรวาทีน.....	110
3.1 วิธีการถ่ายทอดความรู้ซอสามสายของครูเจริญใจ สุนทรวาทีน.....	110
3.2 บทเพลงที่ใช้ในการถ่ายทอดความรู้ซอสามสายของครูเจริญใจ สุนทรวาทีน	155
3.3 ลักษณะเด่นความเป็นครูของครูเจริญใจ สุนทรวาทีน	167
บทที่ 4 การสืบทอดความรู้ซอสามสายของครูเจริญใจ สุนทรวาทีน	176

4.1	ศิษย์ผู้สืบทอดความรู้ข้อสามสายของครูเจริญใจ สุนทรวาทีน	176
4.2	วิธีการสืบทอดความรู้ข้อสามสายของครูเจริญใจ สุนทรวาทีน	213
4.3	สถานภาพการสืบทอดความรู้ข้อสามสายของครูเจริญใจ สุนทรวาทีน	254
บทที่ 5 บทสรุปและข้อเสนอแนะ		262
5.1	สรุป	262
5.2	ข้อเสนอแนะ	264
ภาคผนวก.....		265
บรรณานุกรม.....		288
ประวัติผู้เขียน.....		309

สารบัญแนผนผ้ง

หน้า

แผนผ้งที่ 1 องค้ความร้ซอสามสายของครุเจรญใจ สุนทรวาทิน ที่ได้รับถ่ายทอดจากหลวงไพเราะเสียง ซอ (อู่่น ตูระยะช้วิน)	67
แผนผ้งที่ 2 องค้ความร้ซอสามสายของครุเจรญใจ สุนทรวาทิน ที่ได้รับถ่ายทอดจากพระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี).....	75
แผนผ้งที่ 3 องค้ความร้ซอสามสายของครุเจรญใจ สุนทรวาทิน ที่ได้รับถ่ายทอดจากครุเทวาประสิทธิ์ พาทยโกศล.....	85
แผนผ้งที่ 4 องค้ความร้ซอสามสายของครุเจรญใจ สุนทรวาทิน ที่ได้รับถ่ายทอดจากครุผู้เชี่ยวชาญที่ สำคัญแห่งกรุงรัตนโกสินทร์	86
แผนผ้งที่ 5 การบูรณาการองค้ความร้ซอสามสายของครุเจรญใจ สุนทรวาทิน.....	107
แผนผ้งที่ 6 ขั้นตอนการถ่ายทอดความร้ซอสามสายของครุเจรญใจ สุนทรวาทิน.....	125
แผนผ้งที่ 7 การถ่ายทอดความร้ซอของศิษย์ซอสามสายครุเจรญใจ สุนทรวาทิน	224
แผนผ้งที่ 8 วิธีกรสืบทอดความร้ซอสามสายของครุเจรญใจ สุนทรวาทิน	253

สารบัญภาพ

	หน้า
ภาพที่ 1 ครูเจริญใจ สุนทรวาทีน (1).....	34
ภาพที่ 2 ครูช้อย สุนทรวาทีน.....	36
ภาพที่ 3 พระยาเสนาะดุริยางค์ (แจ่ม สุนทรวาทีน).....	36
ภาพที่ 4 พระเพลงไพเราะ (โสม สุวาทีต).....	38
ภาพที่ 5 หลวงประดิษฐไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง).....	38
ภาพที่ 6 ครูมนตรี ตราโมท.....	39
ภาพที่ 7 พระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี) (1).....	41
ภาพที่ 8 หลวงไพเราะเสียงซอ (อุ้น ดุริยะชีวิน) (1).....	41
ภาพที่ 9 ครูทวาทประสิทธิ์ พาทยโกศล (1).....	42
ภาพที่ 10 วงมโหรีหลวงสมัยรัชกาลที่ 7.....	45
ภาพที่ 11 ละครหลวงสมัยรัชกาลที่ 7.....	46
ภาพที่ 12 หม่อมครูต่วน ศุภลักษณ์ ภัทรนาวิก.....	47
ภาพที่ 13 ครูเจริญใจ สุนทรวาทีน แสดงเป็นนางมณโฑ.....	48
ภาพที่ 14 นักดนตรีวงมโหรี กรมศิลปากร.....	49
ภาพที่ 15 วงดนตรีไทยของชมรมดนตรีไทยสโมสรนิสิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (1).....	51
ภาพที่ 16 สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี.....	52
ภาพที่ 17 การถ่ายทอดความรู้ที่คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.....	53
ภาพที่ 18 ผลประกาศการประกวดการขับร้องเพลงไทยของกรมโฆษณาการ.....	54
ภาพที่ 19 รับพระราชทานปริญญาศิลปกรรมศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.....	57
ภาพที่ 20 รับพระราชทานปริญญาศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.....	57
ภาพที่ 21 รับพระราชทานเข็มศิลปแห่งชาติ.....	58

ภาพที่ 22	รับพระราชทานเหรียญดุษฎีมาลา เข็มศิลปวิทยา.....	59
ภาพที่ 23	ทลวงไฟเราะเสียงซอ (อุ่น ดุริยะชีวิน) (2)	59
ภาพที่ 24	พระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี) (2).....	68
ภาพที่ 25	เจ้าเทพกัญญา บุรณะพิมพ์	69
ภาพที่ 26	ครูทเวาประสิทธิ์ พาทย์โกศล (2).....	76
ภาพที่ 27	พระยาธรรมสารนิติพิพิธภักดี (ตาด อมาตยกุล).....	77
ภาพที่ 28	เจ้าจอมประคอง ในรัชกาลที่ 5.....	78
ภาพที่ 29	พระยาอมาตยพงศ์ธรรมพิศาล (ประสงค์ อมาตยกุล).....	78
ภาพที่ 30	ครูเจริญใจ สุนทรวาทีน (2).....	87
ภาพที่ 31	ลักษณะการนั่งพับเพียบ	114
ภาพที่ 32	ลักษณะการจับคันทวน.....	115
ภาพที่ 33	ลักษณะการตั้งซอ	115
ภาพที่ 34	ลักษณะการจับคันทัก	116
ภาพที่ 35	ลักษณะการลงนิ้วบนสายทุ้มและสายกลาง.....	117
ภาพที่ 36	ลักษณะการลงนิ้วบนสายเอก.....	117
ภาพที่ 37	มุมด้านหน้าเรื่อนมโหรี.....	153
ภาพที่ 38	มุมด้านข้างเรื่อนมโหรี.....	154
ภาพที่ 39	ป้ายเรื่อนมโหรี	154
ภาพที่ 40	ครูนิติธร หิรัญหาญกล้า	177
ภาพที่ 41	ครูเจริญใจ สุนทรวาทีน กับศิษย์ซอสามสาย คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย รุ่นแรก	179
ภาพที่ 42	คุณนพวรรณ พาทย์โกศล โปริยานนท์	179
ภาพที่ 43	ครูเจริญใจ สุนทรวาทีน จับท่าซอสามสายให้คุณนพวรรณ พาทย์โกศล โปริยานนท์	181
ภาพที่ 44	รองศาสตราจารย์ ดร.ยุทธนา ฉัพพรรณรัตน์	181

ภาพที่ 45 ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.รัชวิช มุสิกการุณ.....	183
ภาพที่ 46 ผู้ช่วยศาสตราจารย์ นายแพทย์อายุตม์ ธรรมครองอาตม์.....	185
ภาพที่ 47 วงดนตรีไทยคณะแพทยศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.....	186
ภาพที่ 48 รองศาสตราจารย์พิชิต ชัยเสรี.....	187
ภาพที่ 49 วงเครื่องสาย คณะเสนาะดุริยางค์.....	189
ภาพที่ 50 คุณวิสาชา ภูมिरัตน	189
ภาพที่ 51 คุณวิสาชา ภูมिरัตน บรรเลงซอสามสายในงานมงคลสมรส	191
ภาพที่ 52 คุณบัณฑิต ล่ำซำ.....	192
ภาพที่ 53 คุณบัณฑิต ล่ำซำ บรรเลงซอสามสาย.....	194
ภาพที่ 54 ครูमाणพ อิศรเดช	194
ภาพที่ 55 วงดนตรีไทยของชมรมดนตรีไทยสโมสรนิสิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (2).....	196
ภาพที่ 56 หม่อมหลวงขวัญทิพย์ เทวกุล	197
ภาพที่ 57 เดี่ยวซอสามสายหมู่ 4 คั่น เพลงบุหลันลอยเลื่อน สองชั้น.....	198
ภาพที่ 58 ครูวิรัช สงเคราะห์.....	199
ภาพที่ 59 ครูวิรัช สงเคราะห์ กับครูเจริญใจ สุนทรวาทีน.....	201
ภาพที่ 60 ศาสตราจารย์ ดร.สถิกร พงศ์พานิช	201
ภาพที่ 61 ศาสตราจารย์ ดร.สถิกร พงศ์พานิช กับครูเจริญใจ สุนทรวาทีน.....	203
ภาพที่ 62 ครูณัฐวิภา มูลธรรมเกณฑ์.....	204
ภาพที่ 63 เดี่ยวซอสามสายรับร้องเพลงบุหลันลอยเลื่อน สองชั้น ประกอบการแสดงเรื่องอิเหนา ..	205
ภาพที่ 64 ครูเลอเกียรติ มหาวิจิฉัยมนตรี.....	206
ภาพที่ 65 ครูเลอเกียรติ มหาวิจิฉัยมนตรี พร้อมครอบครัว กราบสวัสดีปีใหม่ครูเจริญใจ สุนทรวาทีน	208
ภาพที่ 66 ดร.วิภาวิน พรหมบุญ.....	208
ภาพที่ 67 วงดนตรีไทยในโครงการสอนดนตรีไทยสำหรับเยาวชนที่สนใจ	210
ภาพที่ 68 คุณจิรภัทร เลขะกุล.....	211

ภาพที่ 69	คุณจิรภัทร เลชะกุล กับครูเจริญใจ สุนทรวาทีน	213
ภาพที่ 70	โปสเตอร์ประชาสัมพันธ์งาน “รำลึกถึงอาจารย์เจริญใจ สุนทรวาทีน”	226
ภาพที่ 71	สูจิบัตรงาน “รำลึกถึงอาจารย์เจริญใจ สุนทรวาทีน”	226
ภาพที่ 72	วารสารเพลงดนตรี ปีที่ 2 ฉบับที่ 3 กันยายน 2538	227
ภาพที่ 73	การบรรเลงและขับร้องงาน “รำลึกถึงอาจารย์เจริญใจ สุนทรวาทีน”	227
ภาพที่ 74	การบรรเลงและขับร้องงานคีตศิลป์รูกุญแจ เจริญใจ สุนทรวาทีน.....	228
ภาพที่ 75	นิทรรศการงานคีตศิลป์รูกุญแจ เจริญใจ สุนทรวาทีน.....	228
ภาพที่ 76	โปสเตอร์ประชาสัมพันธ์การประกวดการขับร้องงานศตสมัย เจริญใจ สุนทรวาทีน	229
ภาพที่ 77	โปสเตอร์ประชาสัมพันธ์การสัมมนาทางวิชาการ	230
ภาพที่ 78	สูจิบัตรงานศตสมัย เจริญใจ สุนทรวาทีน	230
ภาพที่ 79	การบรรเลงและขับร้องงานศตสมัย เจริญใจ สุนทรวาทีน.....	231
ภาพที่ 80	นิทรรศการงานศตสมัย เจริญใจ สุนทรวาทีน.....	231
ภาพที่ 81	เดี่ยวซอสามสายหมู่ 8 คั่น เพลงบุหลันลอยเลื่อน สองชั้น	232
ภาพที่ 82	เดี่ยวซอสามสายหมู่ 9 คั่น เพลงพญารำพึง สามชั้น	233
ภาพที่ 83	ซอสามสายเลียนคำร้องเพลงฉายฮอเนา	234
ภาพที่ 84	เดี่ยวซอสามสายหมู่ 9 คั่น เพลงพญาฝืน สองชั้น	235
ภาพที่ 85	เดี่ยวซอสามสายหมู่ 6 คั่น เพลงบุหลันลอยเลื่อน สองชั้น	236
ภาพที่ 86	เดี่ยวซอสามสายหมู่ 10 คั่น เพลงนกขมิ้น สามชั้น	237
ภาพที่ 87	การเสวนาและแสดงดนตรีงาน “พินิจงานดนตรี 100 ปี อาจารย์เจริญใจ สุนทรวาทีน”	238
ภาพที่ 88	หนังสือข้าพเจ้าภูมิใจที่เกิดเป็นนักดนตรีไทย	240
ภาพที่ 89	หนังสือสายเสนาะ.....	241
ภาพที่ 90	หนังสือบรรณานุกรม เจริญใจ สุนทรวาทีน	242
ภาพที่ 91	หนังสือลมไม่รู้โรย โขยชายไหว้ครู คู่ขวัญศิลปิน.....	243
ภาพที่ 92	โปสเตอร์ประชาสัมพันธ์โครงการปริญญาโททางดุริยางคศิลป์ไทย.....	245

ภาพที่ 93 แลบบันทึกเสียง สายเสนาะ ชุด 3.....	247
ภาพที่ 94 แลบบันทึกเสียง สายเสนาะ ชุด 4.....	248
ภาพที่ 95 ซีดีและดีวีดี เจริญใจ สุนทรวาทีน คีตศิลป์รภก.....	248
ภาพที่ 96 ซีดีและดีวีดี ศตสมัย เจริญใจ สุนทรวาทีน.....	249
ภาพที่ 97 โน้ตขอสามสายของรองศาสตราจารย์พิชิต ชัยเสรี.....	250
ภาพที่ 98 โน้ตขอสามสายของคุณบัณฑิต ล่ำซำ.....	251
ภาพที่ 99 โน้ตขอสามสายของครูเลอเกียรติ มหาวิทยาลัยมนตรี.....	251
ภาพที่ 100 พระประดิษฐไพเราะ (มี ดุริยางกูร).....	266
ภาพที่ 101 พระยารธรรมสารนิติพิพิธภักดี (ตาด อมาตยกุล) (2).....	269
ภาพที่ 102 เจ้าจอมประคอง ในรัชกาลที่ 5 (2).....	272
ภาพที่ 103 เจ้าเทพกัญญา บุรณะพิมพ์ (2).....	275
ภาพที่ 104 พระยาอมาตยพงศ์ธรรมพิศาล (ประสงค์ อมาตยกุล) (2).....	279
ภาพที่ 105 พระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี) (3).....	280
ภาพที่ 106 หลวงไพเราะเสียงขอ (อุ้น ดุริยะชีวิน) (3).....	283
ภาพที่ 107 ครูทเวาประสิทธิ์ พาทยโกศล (3).....	286

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ผู้เชี่ยวชาญซอสสามสายแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ในอดีตมีมากมายหลายท่าน แต่ครูคนสำคัญที่มีบทบาทในการถ่ายทอดความรู้สืบทอดมา ได้แก่ พระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี) หลวงไพเราะเสียงซอ (อุ่น ดุริยะชีวิน) และครูทิวาประสิทธิ์ พาทยโกศล ซึ่งแต่ละท่านต่างมีศิษย์คนสำคัญที่มีบทบาทในการสืบทอดความรู้ ได้แก่ ศาสตราจารย์อุดม อรุณรัตน์ ศิษย์พระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี) ครูประเวศ กุมุท (ศิลปินแห่งชาติ) ศิษย์หลวงไพเราะเสียงซอ (อุ่น ดุริยะชีวิน) และคุณภาวาส บุนนาค ศิษย์ครูทิวาประสิทธิ์ พาทยโกศล แต่นอกจากศิษย์ทั้ง 3 คนแล้ว ยังมีผู้ที่ได้รับถ่ายทอดความรู้จากครูผู้เชี่ยวชาญครบทั้ง 3 คน แล้วสามารถนำองค์ความรู้นั้นมาบูรณาการจนเกิดเป็นองค์ความรู้ที่มีเอกลักษณ์เฉพาะ และสามารถถ่ายทอดความรู้สืบทอดมาจนกระทั่งปัจจุบัน ได้แก่ ครูเจริญใจ สุนทรวาทีน

ครูเจริญใจ สุนทรวาทีน เป็นบุตรของพระยาเสนาะดุริยางค์ (แช่ม สุนทรวาทีน) เจ้ากรมพิณ-พาทยหลวงสมัยรัชกาลที่ 5 เริ่มเรียนขับร้องกับบิดา โดยบิดาได้คิดปรับปรุงวิธีขับร้องให้ใหม่ เมื่ออายุ 8 ปีได้รับหน้าที่เป็นนักร้องในวงปีพาทย์ของเจ้าพระยาธรรมาธิกรณาธิบดี (หม่อมราชวงศ์ปุ้ม มาลากุล) ประชันกับวงวังบางขุนพรหมและวงวังบูรพาภิรมย์ ต่อมาได้ถวายตัวเป็นข้าหลวงในราชสำนัก รัชกาลที่ 6 ทำหน้าที่ขับร้องประกอบการแสดงถวายพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ครั้นถึงสมัยรัชกาลที่ 7 ได้ถวายตัวเป็นมโหรีหลวง ทำหน้าที่ขับร้องถวายพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี และยังได้รับหน้าที่เป็นละครหลวงอีกตำแหน่ง ด้วยเหตุที่เป็นผู้มีความสามารถด้านขับร้อง จึงได้รับเลือกแสดงละครดึกดำบรรพ์อีกด้วย โดยได้รับถ่ายทอดจากหม่อมครูต่วน ศุภลักษณ์ ภัทรนาวิก ภายหลังเมื่อเปลี่ยนแปลงการปกครอง ได้โอนย้ายมารับราชการที่แผนกดุริยางค์ไทย กรมศิลปากร ทำหน้าที่ขับร้องประจำวงมโหรี จึงได้มีโอกาสเรียนขับร้องเพิ่มเติมกับพระเพลงไพเราะ (โสม สุวาทีต) และครูมนตรี ตราโมท (ศิลปินแห่งชาติ) ทั้งเพลงมโหรีโบราณของเก่าและเพลงที่ครูทั้ง 2 คนได้ประพันธ์ขึ้นใหม่ นอกจากนี้ยังได้ศึกษาเพลงกับหลวงประดิษฐไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) ที่ประพันธ์ขึ้นใหม่ในบางโอกาสอีกด้วย

(เจริญใจ สุนทรวาทีน, 2530: 67-80) จนแตกฉานในวิชาความรู้ด้านขับร้องยากที่จะมีผู้ใดเสมอเหมือน นับเป็นศิลปินขับร้องที่สำคัญคนหนึ่งแห่งกรุงรัตนโกสินทร์

นอกจากเรียนขับร้องจนแตกฉานแล้ว ยังได้ฝึกหัดดนตรีกับบิดาและครูอีกหลายคนจนมีความรอบรู้เชี่ยวชาญ เครื่องดนตรีที่มีความถนัดมากที่สุดคือซอสามสาย โดยได้เรียนกับครูผู้เชี่ยวชาญซอสามสายที่สำคัญแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ทั้ง 3 คน ได้แก่ พระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี) หลวงไพเราะเสียงซอ (อุ่น ดุริยะชีวิน) และครูทวาประสิทธิ์ พาทยโกศล “ทั้งสามท่านนี้เป็นผู้เชี่ยวชาญในการสีซอสามสาย หากใครเสมอเหมือนไม่ได้เลย แม้ในอนาคตก็จะมี” (เรื่องเดียวกัน, 2530: 88) และครูผู้เชี่ยวชาญทั้ง 3 คนยังเป็นผู้สืบทอดความรู้จากสายการสืบทอดซอสามสายที่สำคัญแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ทั้ง 3 สาย กล่าวคือ พระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี) ผู้สืบทอดความรู้สายหม่อมสุดบุณนาค ครูทวาประสิทธิ์ พาทยโกศล ผู้สืบทอดความรู้สายพระยาธรรมสารนิติพิพิธภักดี (ตาดอมตยกุล) และหลวงไพเราะเสียงซอ (อุ่น ดุริยะชีวิน) ผู้ตั้งต้นสายการสืบทอดความรู้ใหม่ ทั้งนี้ครูผู้เชี่ยวชาญทั้ง 3 คนมีแนวทางเฉพาะตนที่โดดเด่นแตกต่างกัน ดังที่ครูเจริญใจ สุนทรวาทีน กล่าวว่า พระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี) “วิธีทางเล่นของท่านเป็นทางเก่าโบราณ ใช้ลูกห่าง ๆ กัน ตัดเข้าหากันอย่างน่าฟัง” หลวงไพเราะเสียงซอ (อุ่น ดุริยะชีวิน) “ท่านสีหวานฉ่ำ ลูกเก็บถี่” และครูทวาประสิทธิ์ พาทยโกศล “ท่านสีอย่างเชี่ยวชาญ โลดโผนละเอียด ซ่อน ๆ กัน บางทีจะมีทางของปีหลายชนิดเข้ามา” (เรื่องเดียวกัน, 2530: 88) แต่อย่างไรก็ตาม ครูเจริญใจ สุนทรวาทีนสามารถนำองค์ความรู้ที่ได้รับถ่ายทอดมาบูรณาการใหม่ จนเกิดเป็นรูปแบบและแนวทางการบรรเลงที่มีเอกลักษณ์เฉพาะ และได้ถ่ายทอดความรู้ให้ศิษย์มากมายหลายคน จนเกิดเป็นสายการสืบทอดความรู้ใหม่ในวงวิชาการซอสามสาย

ภายหลังแม้ครูเจริญใจ สุนทรวาทีนจะถึงแก่กรรมไปแล้ว แต่องค์ความรู้ด้านซอสามสายที่ได้ถ่ายทอดให้กับศิษย์ยังคงได้รับการสืบทอดในปัจจุบัน ซึ่งเป็นสิ่งที่ผู้วิจัยมีความสนใจศึกษา ทั้งสายการสืบทอดความรู้ และสถานภาพการสืบทอดความรู้ซอสามสายของครูเจริญใจ สุนทรวาทีน

1.2 วัตถุประสงค์

- 1.2.1 ศึกษาภูมิหลังสายการสืบทอดความรู้ซอสามสายครูเจริญใจ สุนทรวาทีน
- 1.2.2 ศึกษาวิธีการถ่ายทอดความรู้ซอสามสายของครูเจริญใจ สุนทรวาทีน
- 1.2.3 ศึกษาวิธีการสืบทอดความรู้ซอสามสายของครูเจริญใจ สุนทรวาทีน

1.3 วิธีการดำเนินงานวิจัย

การดำเนินงานวิจัยเรื่องการสืบทอดความรู้ด้านซอสามสายของครูเจริญใจ สุนทรวาทีน ผู้วิจัย กำหนดใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) มีวิธีการดำเนินงานวิจัยดังนี้

1.3.1 การรวบรวมข้อมูล

1.3.1.1 ศึกษาค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลด้านเอกสารและสิ่งพิมพ์จากแหล่งเรียนรู้ต่าง ๆ ดังนี้

- สำนักงานวิทยทรัพยากร จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- หอสมุดดนตรีไทย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- ห้องสมุดคณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

1.3.1.2 สัมภาษณ์ศิษย์ซอสามสายที่สำคัญของครูเจริญใจ สุนทรวาทีน จำนวน 13 คน ดังนี้

- ผู้ช่วยศาสตราจารย์ นายแพทย์อายุตม์ ธรรมครองอาตม์ อดีตอาจารย์ประจำภาควิชาอายุรศาสตร์ คณะแพทยศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- รองศาสตราจารย์พิชิต ชัยเสรี อาจารย์ประจำสาขาวิชาดุริยางคศิลป์ไทย คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- คุณวิสาชา ภูมิรัตน์ อดีตกรรมการผู้อำนวยการฝ่ายปฏิบัติการ (Chief Operating Officer) บริษัท เบเคอร์ แอนด์ แม็คเคอร์ซี่ จำกัด
- ครูมานพ อิศรเดช อดีตอาจารย์ประจำภาควิชาทฤษฎีศิลป์ คณะจิตรกรรมประติมากรรมและภาพพิมพ์ มหาวิทยาลัยศิลปากร
- หม่อมหลวงขวัญทิพย์ เทวกุล พิธีกรและนักแสดงสื่อบันเทิง
- ครูวิรัช สงเคราะห์ อาจารย์ประจำสาขาวิชาดุริยางคศิลป์ไทย คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

- ศาสตราจารย์ ดร.สถิกร พงศ์พานิช คณบดีวิทยาลัยวิทยาศาสตร์
สาธารณสุข จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- ครูเลอเกียรติ มหาวินิจฉัยมนตรี ดุริยางคศิลป์อาวุโส สำนักการสังคีต
กรมศิลปากร
- ดร.วิภาวิน พรหมบุญ รองผู้อำนวยการฝ่ายนโยบายการกำกับสถาบัน
การเงิน ธนาคารแห่งประเทศไทย
- คุณจิรภัทร เลชะกุล หัวหน้าพนักงานต้อนรับบนเครื่องบิน (Air Purser)
บริษัท การบินไทย จำกัด (มหาชน)
- คุณนพวรรณ พาทยโกศล โปริยานนท์ ทายาทบ้านพาทยโกศล และนัก-
ดนตรีคณะบ้านปลายเนิน
- รองศาสตราจารย์ ดร.ยุทธนา ฉัพพรรณรัตน์ ผู้ช่วยอธิการบดี งานด้าน
วิชาการ มาตรฐานหลักสูตร และนวัตกรรมหลักสูตร จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.รัชวิช มุสิการุณ อาจารย์ประจำโปรแกรมวิชา
ดนตรีไทย คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา

1.3.2 การวิเคราะห์ ดำเนินการให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ที่กำหนด

1.3.3 การสรุปผลและข้อเสนอแนะ สรุปผลการศึกษิตามวัตถุประสงค์ที่กำหนด และเสนอ
ข้อเสนอแนะที่ได้จากการศึกษิต่างกล่าว

1.4 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1.4.1 ทราบภูมิหลังสายการสืบทอดความรู้ซอสามสายครูเจริญใจ สุนทรวาทีน

1.4.2 ทราบวิธีการถ่ายทอดความรู้ซอสามสายของครูเจริญใจ สุนทรวาทีน

1.4.3 ทราบวิธีการสืบทอดความรู้ซอสามสายของครูเจริญใจ สุนทรวาทีน

1.5 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1.5.1 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับครูเจริญใจ สุนทรวาที

ประชากร ศรีสาคร (2556) วิทยานิพนธ์เรื่องวิเคราะห์เดี่ยวขอสามสายเพลงพญาโศก พญาครวญ พญารำพึง สามชั้น กรณีศึกษา อาจารย์เจริญใจ สุนทรวาที มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) ศึกษาบริบทที่เกี่ยวข้องกับเดี่ยวขอสามสายเพลงพญาโศก พญาครวญ พญารำพึง สามชั้น กรณีศึกษา อาจารย์เจริญใจ สุนทรวาที (2) ศึกษาวิเคราะห์สังคีตลักษณะ และความสัมพันธ์ระหว่างทำนองหลักและทางเดี่ยวขอสามสายเพลงพญาโศก พญาครวญ พญารำพึง สามชั้น กรณีศึกษาอาจารย์เจริญใจ สุนทรวาที (3) ศึกษาแนวคิดในการประพันธ์ วิเคราะห์ทลวิธีพิเศษ และอัตลักษณ์ทางเดี่ยว ขอสามสายเพลงพญาโศก พญาครวญ พญารำพึง สามชั้น กรณีศึกษาอาจารย์เจริญใจ สุนทรวาที โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ผลการศึกษาพบว่า ในทางโอดมีการใช้เสียงหนักเบา เพื่อให้เกิดอารมณ์ตามเพลงโดยการแทรกทลวิธีพิเศษ 10 ประเภทคือ พรมาจาก สะบัด สะอึก รูดสาย ทดนิ้ว นิ้วซัง กระทบเสียง นิ้วนาคสะดุ้ง ยกจิ้งหะ และผันเสียง ส่วนทางพันมีการใช้สำนวนกลอนที่นำมาจากสำนวนปี่ในเพลงพญาโศก พญาครวญ และพญารำพึง สามชั้นร่วมกับทำนองเดี่ยวขอสามสาย เมื่อเปรียบเทียบความสัมพันธ์ของทำนองหลักกับทางเดี่ยวพบว่าการเคลื่อนที่ของทำนองเดี่ยวส่วนใหญ่มีทิศทางเดียวกับทำนองหลัก แต่บางช่วงมีสำนวนสวนทางกับทำนองหลักบ้าง

สถาพร วาขุนทด (2549) วิทยานิพนธ์เรื่องวิเคราะห์การขับร้องเพลงทยอยในและทยอย - เขมรอัตราสามชั้น ทางอาจารย์เจริญใจ สุนทรวาที มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) ศึกษาโครงสร้างทำนองหลักเพลงทยอยใน เพลงทยอยเขมร และบริบทที่เกี่ยวข้อง (2) ศึกษาอัตลักษณ์ของเพลงทยอยใน เพลงทยอยเขมร และความสัมพันธ์ระหว่างทางร้องกับทำนองหลัก (3) ศึกษาทลวิธีพิเศษในการขับร้องเพลงทยอยในและทยอยเขมรอัตราสามชั้น ทางอาจารย์เจริญใจ สุนทรวาที โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ผลการศึกษาพบว่า เพลงประเภททยอยเป็นเพลงที่มาจากเพลงเรื่อง มีส่วนสำคัญอยู่ 2 ส่วนคือ โยน และเนื้อ โดยส่วนสำคัญของเพลงอยู่ที่การตกแต่งทำนองโยนที่มีความอิสระ ส่วนทางร้องก็สามารถตกแต่งทำนองได้อย่างอิสระเช่นเดียวกัน และการร้องนิยมแทรกทลวิธีพิเศษการลอยจิ้งหะ คือเป็นลักษณะของการคร่ำครวญ ซึ่งมีความสำคัญมากในการสร้างอารมณ์เพลงให้มีความโศกเศร้า ส่วนความสัมพันธ์ระหว่างทางร้องกับทำนองหลักพบว่ามีสัมพันธ์กัน โดยทางร้องได้ขยายมาจากทำนองสองชั้น ในการขับร้องเพลงทยอยในและทยอยเขมรของอาจารย์เจริญใจ สุนทร-

วาทินเป็นทางที่มีการตกแต่งทำนองด้วยการครวญไว้อย่างงดงาม โดยเฉพาะการร้องแบบลอยจังหวะ ถือเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตนของอาจารย์เจริญใจ สุนทรวาทิน

สมพร เฉลียวศิลป์ (2547) วิทยานิพนธ์เรื่องการศึกษาวิธีขับร้อง เพลงในระดับนาคบาศของ อาจารย์เจริญใจ สุนทรวาทิน มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) ศึกษาวิธีขับร้องเพลงในระดับนาคบาศของอาจารย์เจริญใจ สุนทรวาทิน (2) บันทึกโน้ตวิธีขับร้องเพลงในระดับนาคบาศของอาจารย์เจริญใจ สุนทรวาทิน โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ผลการศึกษาพบว่า การแบ่งวรรคคำร้อง คำนิ่งถึงความสละสลวย และความหมายตามบทประพันธ์ ช่วงการหายใจ จะหายใจช่วงทำวรรคก่อนก่อนจะถึงคำร้อง และทำคำร้องก่อนจะเริ่มเอื้อนในวรรคต่อไป เทคนิคในการออกเสียงคำร้อง ออกเสียงตรงเมื่อคำร้องและทำนองสอดคล้องกัน ในกรณีที่ทำนองและคำร้องเมื่อเปล่งเสียงตรงแล้วทำไม่ได้ก็จะใช้วิธีผันเสียง และยังใช้วิธีการบังคับให้เสียงสั้นยาว การควบคุมเสียงดังเบา ประยุกต์ให้เกิดความไพเราะยิ่งขึ้น เทคนิคในการเอื้อน ทำนองเอื้อนจะผันแปรตามทำนองเพลงแต่ละเพลง ลักษณะเด่นของการเอื้อนอยู่ที่การบังคับเสียงให้เคลื่อนไหวอย่างต่อเนื่องนุ่มนวล กรณีที่ทำนองซ้ำหลายเที่ยวจะเปลี่ยนทำนองอย่างน่าสนใจ

สวรรณยา ทับแสง (2560) วิทยานิพนธ์เรื่องการศึกษาวิธีการขับร้องเพลงระบำสี่บท ทาง อาจารย์เจริญใจ สุนทรวาทิน มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) ศึกษาวิธีการขับร้องเพลงระบำสี่บทของอาจารย์เจริญใจ สุนทรวาทิน (2) ศึกษาเทคนิคลีลาการขับร้องเพลงระบำสี่บทของอาจารย์เจริญใจ สุนทรวาทิน โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ผลการศึกษาพบว่า (1) ด้านวิธีขับร้อง การหายใจต้องทำให้ถูกตำแหน่งและคำนวณลมหายใจที่เหมาะสม (2) ด้านเทคนิคลีลา ที่พบในเอื้อน ได้แก่ การครั้น การกระทบ การเอื้อนสามเสียง การแผ่วเสียง การใช้เสียงหนักเบา การประคบเสียง การใช้หางเสียง การใช้เสียงนาสิก การผ่านเสียง และการกุดเสียง ส่วนที่พบในคำร้องได้แก่ การกระทบ การเอื้อนสามเสียง การประคบเสียง การแผ่วเสียง การใช้เสียงหนักเบา การใช้หางเสียง และการใช้เสียงนาสิก

1.5.2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการสืบทอดความรู้

กนก คล้ายมุข (2541) วิทยานิพนธ์เรื่องการศึกษาสืบทอดปี่พาทย์ในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) ศึกษาสภาพและบทบาทของวงปี่พาทย์ในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยาในปัจจุบัน (2) ศึกษากระบวนการสืบทอดปี่พาทย์ในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยใช้วิธีทางมานุษยดนตรีวิทยา ผลการศึกษาพบว่า (1) ด้านสภาพและบทบาท ปัจจุบันอำเภอบางบาลมีวงปี่พาทย์ทั้งสิ้น 24 วง รวมเป็นนักดนตรีทั้งสิ้น 160 คน สภาพการสืบทอด

ของนักดนตรีส่วนใหญ่มาจากบรรพบุรุษ บทบาทของวงปี่พาทย์ในปัจจุบันเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมมาก เพราะการบรรเลงประกอบพิธีกรรมส่วนใหญ่เป็นพิธีกรรมงานศพ และการบรรเลงประกอบการแสดงลดน้อยลงมาก (2) ด้านการสืบทอด ความเชื่อในการรับศิษย์มีความคลี่คลายลง พิธีกรรมในการจับมือก่อนเรียนเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม สถานที่เรียนยังคงใช้บ้านครู มีเครื่องดนตรีเป็นสื่อและอุปกรณ์ในการเรียน เนื้อหาการเรียนเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม โดยการนำเพลงมอญมาใช้สอนแทนเพลงชุดโหมโรงเช้า โหมโรงเย็น เพลงเรื่อง และเพลงพิธีกรรม วิธีสอนใช้วิธีการสาธิตเป็นหลัก การลงโทษศิษย์ไม่นิยมใช้การตี การให้กำลังใจนิยมใช้วิธีการชมเชยมากกว่าการให้รางวัล และการวัดประเมินผลใช้วิธีการสังเกต

กฤษฎาภค ไวยนันท์ (2548) วิทยานิพนธ์เรื่องการสืบทอดวงปี่พาทย์ในกลุ่มน้ำลพบุรี มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) ศึกษาสภาพและบทบาทของวงปี่พาทย์ในกลุ่มแม่ น้ำลพบุรี (2) ศึกษากระบวนการสืบทอดวงปี่พาทย์ในกลุ่มแม่ น้ำลพบุรี โดยใช้วิธีทางมานุษยดนตรีวิทยา ผลการศึกษาพบว่า (1) ด้านสภาพและบทบาท ปัจจุบันในกลุ่มแม่ น้ำลพบุรีมีวงปี่พาทย์ทั้งสิ้น 65 คณะ เป็นวงปี่พาทย์ 20 คณะ วงปี่พาทย์มอญ 45 คณะ รวมเป็นนักดนตรีทั้งสิ้น 499 คน การบรรเลงมี 2 ลักษณะคือ การบรรเลงประกอบพิธีกรรม นิยมใช้วงปี่พาทย์มอญในงานศพ ใช้วงปี่พาทย์ในงานทำบุญทั่วไป และการบรรเลงประกอบการแสดง ในอดีตนิยมใช้วงปี่พาทย์ แต่ปัจจุบันนิยมใช้วงปี่พาทย์มอญ (2) ด้านการสืบทอด ไม่สามารถแยกได้ว่าสืบทอดมาจากสายใด และนักดนตรีไม่ยึดสายใดสายหนึ่งเป็นหลัก การสืบทอดวงดนตรีแบ่งเป็น 2 ประเภทคือ สืบทอดจากบรรพบุรุษ 41 คณะ และก่อตั้งขึ้นใหม่ 24 คณะ การรับศิษย์ในปัจจุบันครูผู้สอนไม่ได้เคร่งครัดอย่างในอดีต การสอนส่วนหนึ่งเพื่อเป็นวิทยาทานและส่วนหนึ่งเพื่อหวังให้เป็นลูกวงในคณะ สถานที่เรียนและเครื่องดนตรียังคงใช้บ้านและเครื่องดนตรีของครู และนิยมใช้เทปในการช่วยทบทวนเพลง ส่วนรูปแบบการสอนแบ่งได้ 2 วิธีคือ สอนตามชนบประเพณีโบราณ และสอนโดยใช้วิธีประยุกต์ให้เหมาะสมกับการประกอบอาชีพ นอกจากนี้ยังพบว่าครูผู้สอนเป็นศูนย์กลางในการเรียนและใช้วิธีการสอนแบบมุขปาฐะ

กัมปนาท คำทองสุก (2554) วิทยานิพนธ์เรื่องการสืบทอดปี่พาทย์ในตำบลบางปลา อำเภอบางพลี จังหวัดสมุทรปราการ มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) ศึกษาสภาพและบทบาทของวงปี่พาทย์ในตำบลบางปลา อำเภอบางพลี จังหวัดสมุทรปราการ (2) ศึกษากระบวนการสืบทอดวงปี่พาทย์ในตำบลบางปลา อำเภอบางพลี จังหวัดสมุทรปราการ โดยใช้วิธีทางมานุษยดนตรีวิทยา ผลการศึกษาพบว่า (1) ด้านสภาพและบทบาท ปัจจุบันตำบลบางปลา มีวงปี่พาทย์ทั้งสิ้น 8 คณะ รวมเป็นนักดนตรีทั้งสิ้น 93 คน บทบาทต่อสังคมและวัฒนธรรมมี 3 ลักษณะคือ บทบาทดนตรีประกอบพิธีกรรม ยังคงนิยมอยู่ใน

พิธีกรรมงานศพ ส่วนพิธีกรรมงานทำบุญ งานบวช และงานแต่งงานมีบทบาทน้อยลง บทบาทดนตรีประกอบการแสดง มีเพียงเฉพาะการบรรเลงประกอบการแสดงรำมอญหน้าศพเท่านั้น ส่วนการบรรเลงประกอบการแสดงอื่นจะมีบ้างเป็นบางครั้งในกรณีที่นักดนตรีในคณะกรรมการแสดงมีไม่เพียงพอและบทบาทดนตรีที่มีต่อสังคม โดยมีข้อตกลงกันว่าในงานประจำปีของวัดราษฎร์บูรณะจะต้องสลับเปลี่ยนวงปีพาทย์มาบรรเลงกันในแต่ละปี (2) ด้านการสืบทอด มี 2 ลักษณะคือ สืบทอดมาจากครอบครัว 7 วง และได้รับการถ่ายทอดจากครูดนตรีในจังหวัดและท้องถิ่นอื่น 1 วง หัวหน้าคณะปีพาทย์ส่วนใหญ่เป็นสายพระยาประสานดุริยศัพท์ (แปลก ประสานศัพท์) 4 คณะ เป็นสายดนตรีท้องถิ่น 3 คณะ และเป็นสายหลวงประดิษฐไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) 1 คณะ วงปีพาทย์ในตำบลบางปลายังคงยึดแบบแผนขนบประเพณีโบราณ โดยมีผู้ปกครองนำมาฝากเรียน ครูจับมือตีฆ้องวงใหญ่ด้วยเพลงสาธุการ จับมือตีฆ้องมอญด้วยเพลงประจำวัด โดยทำพิธีในวันพฤหัสบดี สถานที่สอนจำแนกเป็น 2 ลักษณะคือ สอนที่บ้านครู และสอนนอกบ้านครู สื่อและอุปกรณ์ที่ใช้สอนเป็นเครื่องดนตรีที่บ้านครูและใช้แถบบันทึกเสียงประกอบบ้าง เนื้อหาของเพลงที่ใช้สอนมี 2 ลักษณะคือ สอนเนื้อหาอย่างโบราณ และสอนเนื้อหาแบบประยุกต์ และครูมักเลือกเครื่องดนตรีให้กับศิษย์โดยดูตามความเหมาะสม

กานต์ สารวิงษ์ (2555) วิทยานิพนธ์เรื่องการสืบทอดดนตรีไทยลุ่มแม่น้ำแม่กลองในจังหวัดกาญจนบุรี มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) ศึกษาสภาพและบทบาทของวงดนตรีไทยลุ่มแม่น้ำแม่กลองในจังหวัดกาญจนบุรี (2) ศึกษาการสืบทอดของวงดนตรีไทยลุ่มแม่น้ำแม่กลองในจังหวัดกาญจนบุรี โดยใช้วิธีทางมานุษยดนตรีวิทยา ผลการศึกษาพบว่า (1) ด้านสภาพและบทบาท ลุ่มแม่น้ำแม่กลองในจังหวัดกาญจนบุรีมีวงดนตรีไทยทั้งสิ้น 8 วง การว่าจ้างในแต่ละเดือนมีประมาณ 1-6 งาน หรือบางวงอาจมี 10-18 งาน อัตราค่าจ้างปีพาทย์เวลาละ 2,000-4,000 บาท ปีพาทย์มอญเวลาละ 4,000-7,000 บาท นักดนตรีได้รับค่าตอบแทนเวลาละ 200-500 บาท การบรรเลงประกอบพิธีกรรมงานศพยังมีความสำคัญอยู่มาก ส่วนพิธีกรรมอื่น ๆ เช่น งานทำบุญ งานบวช งานแต่งงานดนตรีไทยมีบทบาทน้อยลงมาก ส่วนการบรรเลงประกอบการแสดงคงเหลือเฉพาะในการแสดงลิเกเท่านั้น (2) ด้านการสืบทอด การเกิดวงดนตรีมี 2 ลักษณะคือ เกิดจากการก่อตั้งขึ้นใหม่ และเกิดจากการได้รับการสืบทอดจากบรรพบุรุษ วงดนตรีส่วนใหญ่ยังคงยึดแบบแผนขนบประเพณีโบราณ โดยมีผู้ปกครองนำมาฝากเรียน จับมือก่อนเรียนด้วยเพลงสาธุการโดยทำในวันพฤหัสบดี ส่วนเนื้อหาเพลงที่ใช้สอนมี 2 ลักษณะคือ สอนแบบโบราณ และสอนแบบประยุกต์ อีกทั้งครูมักเลือกเครื่องดนตรีให้ผู้เรียน โดยดูความเหมาะสมของผู้เรียนตลอดจนการนำไปใช้ประโยชน์

ชวลิต พิมพ์ทอง (2553) วิทยานิพนธ์เรื่องการสืบทอดปี่พาทย์ในอำเภอกระทุ่มแบน จังหวัดสมุทรสาคร มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) ศึกษาสภาพทั่วไปและบทบาททางสังคมของปี่พาทย์ในอำเภอกระทุ่มแบน จังหวัดสมุทรสาคร (2) ศึกษากระบวนการสืบทอดวงปี่พาทย์ในอำเภอกระทุ่มแบน จังหวัดสมุทรสาคร โดยใช้วิธีทางมานุษยดนตรีวิทยา ผลการศึกษาพบว่า (1) ด้านสภาพและบทบาทอำเภอกระทุ่มแบนมีวงปี่พาทย์ทั้งสิ้น 13 คณะ รวมเป็นนักดนตรีทั้งสิ้น 115 คน สภาพโดยทั่วไปของวงปี่พาทย์มีเครื่องดนตรีที่เป็นเครื่องปี่พาทย์มอญ (ฆ้องมอญ) 59 โคน์ เครื่องปี่พาทย์ไทย 18 ชุด นักดนตรีรุ่นใหม่ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพอื่นเป็นอาชีพหลัก โดยมีอาชีพนักดนตรีเป็นอาชีพเสริม ด้านบทบาทที่มีต่อชุมชน ได้ช่วยให้มีกิจกรรมที่สร้างสรรค์ในชุมชน สร้างรายได้ให้กับเยาวชนที่เรียนปี่พาทย์เพื่อประกอบอาชีพเสริม บทบาทของวงปี่พาทย์ที่มีต่อสังคม มีบุคลากรทางดนตรีประกอบอาชีพอยู่ในหน่วยงานทางด้านดนตรี และช่วยสอนตามหน่วยงานต่าง ๆ ทั้งในสถาบันการศึกษาและชุมชน บทบาทการบรรเลงปี่พาทย์ยังคงเป็นการบรรเลงประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ส่วนการบรรเลงประกอบการแสดงลดน้อยลงตามยุคสมัย (2) ด้านการสืบทอด มี 2 ลักษณะคือ สืบทอดจากบรรพบุรุษ และสืบทอดจากครู โดยวิธีเรียนยังคงยึดตามขนบประเพณีโบราณ แต่มีการปรับเปลี่ยนวิธีการสอนบ้าง เช่น นำเพลงมอญมาสอนก่อนเรียนเพลงชุดโหมโรงเช้า โหมโรงเย็น เพลงเรื่อง และเพลงพิธีกรรม วิธีการเรียนการสอนครูเป็นผู้กำหนด โดยใช้วิธีแบบการบรรยายและสาธิตเป็นหลัก ส่วนความสัมพันธ์ระหว่างครูกับศิษย์ ปัจจุบันครูให้ความสำคัญกับศิษย์เพราะต้องการให้เป็นลูกวงเพื่อสืบทอดและรับงานบรรเลง ซึ่งต่างจากในอดีตที่ศิษย์ให้ความสำคัญกับครูเพราะต้องการความรู้จากครู

ศุภฎี มีป้อม (2556) วิทยานิพนธ์เรื่องการสืบทอดเพลงเดี่ยวระนาดทุ้มทางครุฑม บำปยุะวาทย์ มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) ศึกษาประวัติและผลงานครุฑม บำปยุะวาทย์ และศิลปินที่เกี่ยวข้องกับการสืบทอดทางเดี่ยวระนาดทุ้มสายครุฑม บำปยุะวาทย์ (2) ศึกษาวิธีการสืบทอดทางเดี่ยวระนาดทุ้มสายครุฑม บำปยุะวาทย์ (3) ศึกษาสำนวนกลอนทางเดี่ยวระนาดทุ้มสายครุฑม บำปยุะวาทย์ โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ผลการศึกษาพบว่า (1) ด้านประวัติ ครุฑม บำปยุะวาทย์เรียนดนตรีกับครูหลายคน ที่สำคัญ ได้แก่ ครูปุย บำปยุะวาทย์ หลวงกัลยาณมิตตาวาส (ทับ พาทย์โกศล) และครูทองดี ชูสัตย์ จนมีความรู้ความสามารถเป็นที่ยอมรับนับถือในวงการดนตรีไทย (2) ด้านการสืบทอด ครุฑม บำปยุะวาทย์จะสอนวิธีการดำเนินทำนองของระนาดทุ้มก่อน โดยต่อทางระนาดทุ้มเพลงชุดโหมโรงเช้า โหมโรงเย็น เพลงเรื่อง และเพลงประเภทเสภา เมื่อศิษย์มีทักษะที่ดีจึงเริ่มถ่ายทอดเพลงเดี่ยวให้ตามความเหมาะสมกับศักยภาพของศิษย์แต่ละคน (3) ด้านสำนวนกลอน จากการวิเคราะห์เพลงเดี่ยวระนาดทุ้ม 8 เพลงปรากฏลักษณะเด่นคือ ใช้สำนวนกลอนที่ขึ้นต้นเพลงแบบปิดทาง ใช้มีลักษณะ

เฉพาะที่แตกต่างจากการบรรเลงเพลงหมู่ ใช้สำนวนกลอนที่ต้องใช้ความสามารถสูงในการบรรเลง มีการสร้างสำนวนกลอนจากทำนองหลักได้หลากหลายไม่ซ้ำกัน สำนวนกลอนบางประโยคมีลักษณะเฉพาะไม่ลงลูกตกตามทำนองหลัก มีการนำกลวิธีการตีขี้สอแตก มีการประดิษฐ์สำนวนกลอนล้อเลียนในประโยคเดียวกัน มีการประดิษฐ์สำนวนกลอนแบบเดียวกันทุกทาง มีการยึดความสัมพันธ์ของการผูกจำนวนกลอน และมีสำนวนกลอนที่แสดงความขัดแย้งหรือค้ำข้องใจซึ่งมักจะต่อด้วยสำนวนกลอนที่คลี่คลายหรือผ่อนคลายเสมอ

บุญโชค ไชยชาติ (2551) วิทยานิพนธ์เรื่องการสืบทอดปีพาทย์ในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) ศึกษาสภาพและบทบาทของวงปีพาทย์ในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา (2) ศึกษากระบวนการสืบทอดปีพาทย์ในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยใช้วิธีทางมานุษยดนตรีวิทยา ผลการศึกษาพบว่า (1) ด้านสภาพและบทบาท ปัจจุบันจังหวัดพระนครศรีอยุธยามีวงปีพาทย์ทั้งสิ้น 84 วง รวมเป็นนักดนตรีทั้งสิ้น 345 คน สภาพการสืบทอดของนักดนตรีส่วนใหญ่มาจากบรรพบุรุษ บทบาทของวงปีพาทย์ในปัจจุบันเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมมาก เพราะการบรรเลงประกอบพิธีกรรมส่วนใหญ่เป็นพิธีกรรมงานศพ และการบรรเลงประกอบการแสดงลดน้อยลงมาก (2) ด้านการสืบทอด ยังคงยึดแบบแผนขนบประเพณีโบราณ โดยมีผู้ปกครองนำมาฝากเรียน จับมือก่อนเรียนด้วยเพลงสาธุการ สถานที่เรียนยังคงใช้บ้านครู เนื้อหาการเรียนเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม โดยการนำเพลงมอญมาใช้สอนแทนเพลงชุดโหมโรงเช้า โหมโรงเย็น เพลงเรื่อง และเพลงพิธีกรรม วิธีสอนใช้วิธีการสาธิตเป็นหลัก ส่วนความสัมพันธ์ระหว่างครูกับศิษย์ ปัจจุบันครูให้ความสำคัญกับศิษย์เพราะต้องการให้เป็นลูกวงเพื่อสืบทอดและรับงานบรรเลง ซึ่งต่างจากในอดีตที่ศิษย์ให้ความสำคัญกับครูเพราะต้องการความรู้จากครู

ปกป้อง ขำประเสริฐ (2559) วิทยานิพนธ์เรื่องการสืบทอดความรู้ด้านดนตรีไทยของครูสมภพ ขำประเสริฐ มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) ศึกษาประวัติชีวิตของครูสมภพ ขำประเสริฐ (2) ศึกษาผลงานด้านดนตรีไทยของครูสมภพ ขำประเสริฐ (3) ศึกษาการสืบทอดความรู้ด้านดนตรีของครูสมภพ ขำประเสริฐในอนาคต โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ผลการศึกษาพบว่า (1) ด้านประวัติ ครูสมภพ ขำประเสริฐได้รับการถ่ายทอดความรู้จากครูพุ่ม โตสง่า ครูโองการ กลีบชื่น หลวงประดิษฐไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) รวมถึงได้ศึกษาเพลงหน้าพาทย์เพิ่มเติมจากหลวงบำรุงจิตรเจริญ (รูป สาตนะวิลัย) และครูพุ่ม บาปุยะวาทย์ (2) ด้านผลงาน แบ่งออกเป็น 3 ประเภทคือ การประพันธ์เพลงมีทั้งสิ้น 66 เพลง ผลงานที่เป็นวิชาการ มีทั้งสิ้น 4 เรื่อง และงานช่าง มีกรรมวิธีการสร้างไม้ตีสำหรับเครื่องดนตรีในวงปีพาทย์ (3) ด้านการสืบทอด สามารถแบ่งศิษย์ได้เป็นสายศิษย์ของหลวงประดิษฐไพเราะ (ศร

ศิลปบรรเลง) รุ่งเล็ก สายทายาท สายวัดหัวลำโพง สายวัดรวกสุทธาราม และสายสถาบันอุดมศึกษา ในจังหวัดนครปฐม ปัจจุบันบุคคลที่สืบทอดองค์ความรู้ของครูสมภพ ข้าประเสริฐยังถ่ายทอดความรู้ให้แก่บุคคลและสถาบันต่าง ๆ ได้แก่ ครูสมพงษ์ ภูธร ครูวิบูลย์ธรรม เพียรพงษ์ ครูเรือง มิ่งสมร ครูโกวิทย์ แก้วสุวรรณ ครูमितต ทรัพย์ผุด และครูพิชิต กิสาวาส

พิณทิพย์ ขาวปลี้ม (2556) วิทยานิพนธ์เรื่องการสืบทอดวัฒนธรรมปี่พาทย์มอญในอำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) ศึกษาประวัติความเป็นมาของวงปี่พาทย์มอญในอำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี (2) ศึกษาการสืบทอดวัฒนธรรมวงปี่พาทย์มอญเฉพาะวงที่มีการสืบทอดตั้งแต่ 25 ปีขึ้นไป โดยใช้วิธีทางมานุษยดนตรีวิทยา ผลการศึกษาพบว่า (1) ด้านประวัติ ไม่ปรากฏแน่ชัดว่าวงปี่พาทย์มอญคณะแรกในอำเภอปากเกร็ดผู้ใดเป็นผู้ก่อตั้ง แต่พบว่านักดนตรีที่มีชื่อเสียงและเป็นผู้ถ่ายทอดให้กับนักดนตรีในอำเภอปากเกร็ดคือพระยาพิชัย ซึ่งมีความเป็นไปได้ว่าน่าจะเป็นผู้ก่อตั้งคณะปี่พาทย์มอญคณะแรกในอำเภอปากเกร็ด (2) ด้านการสืบทอด ปัจจุบันความนิยมปี่พาทย์มอญลดน้อยลง ประกอบกับเศรษฐกิจทางสังคมเกิดการเปลี่ยนแปลง ทำให้คณะวงปี่พาทย์มอญประสบปัญหาทางด้านเศรษฐกิจ นักดนตรีหันไปประกอบอาชีพอื่น บางคณะขายเครื่องดนตรีเพื่อยกเลิกกิจการ ปัจจุบันเหลือวงปี่พาทย์มอญเพียง 6 วง และสามารถรับงานว่าจ้างได้เฉพาะวันเสาร์และวันอาทิตย์ เนื่องจากไม่มีลูกวงประจำ ต้องอาศัยลูกวงจากวงปี่พาทย์ต่างถิ่น หรือจากวงอื่น ๆ ในอำเภอปากเกร็ดที่มีงานไม่ตรงกัน

พิมพร ชัยจิตรสกุล (2545) วิทยานิพนธ์เรื่องการสืบทอดวัฒนธรรมดนตรีไทย : กรณีศึกษาชุมชนอัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) ศึกษาบทบาทความสำคัญของดนตรีไทยที่มีต่อวิถีชีวิตของชุมชนอัมพวา (2) ศึกษากรรมวิธีการอนุรักษ์วัฒนธรรมดนตรีไทยของชุมชนอัมพวา (3) ศึกษาวิธีการบริหารจัดการวง รูปแบบการแสดง การถ่ายทอดการเรียนรู้ของวงดนตรีไทยในชุมชนอัมพวา โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ผลการศึกษาพบว่า (1) ด้านบทบาท ดนตรีไทยในชุมชนอัมพวามีบทบาท 3 ด้านคือ บทบาทที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับศาสนา บทบาทในพิธีกรรมเกี่ยวกับวิถีชีวิต และบทบาทการบรรเลงประกอบการแสดง (2) ด้านวิธีการอนุรักษ์ มี 5 วิธีคือ ปลูกฝังดนตรีไทยให้กลุ่มเยาวชน สร้างสัมพันธ์อันดีระหว่างครูกับศิษย์ ใช้อุปกรณ์ทันสมัยช่วยในการเรียนการสอน ปรับปรุงผสมผสานวัฒนธรรมดั้งเดิมกับวัฒนธรรมเพลงสมัยใหม่ และมีการประเมินผลผู้เรียนเป็นขั้นตอน (3) ด้านการบริหารและการจัดการวง แบ่งได้ 2 ลักษณะคือ การบริหารด้านธุรกิจ มีการจัดแบบสมัยใหม่ รับค่าจ้างเป็นเงิน มีตารางกำหนดเวลาที่แน่ชัด มีการติดต่อสื่อสารระหว่างนักดนตรีกับ

เจ้าภาพด้วยเครื่องมือสื่อสารที่ทันสมัย ส่วนการบริหารงานบุคคล ใช้ทั้งระบบบริหารแบบประเพณีดั้งเดิม และใช้การบริหารจัดการแบบใหม่ โดยมีระเบียบกฎเกณฑ์ที่ลูกจ้างต้องปฏิบัติตาม

ภาค ๓ โหมกศักดิ์ (2558) บทความเรื่องการสืบทอดภูมิปัญญาด้านการขับร้องเพลงไทยของสำนักดนตรีหลวงประดิษฐไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) ศึกษาวิธีการคัดเลือกผู้เรียนขับร้องเพลงไทยของสำนักหลวงประดิษฐไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) (2) ศึกษาวิธีการสอนขับร้องเพลงไทยของสำนักหลวงประดิษฐไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) (3) ศึกษาหลักการขับร้องเพลงไทยของสำนักหลวงประดิษฐไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ผลการศึกษาพบว่า (1) ด้านวิธีคัดเลือก เริ่มจากทดสอบการขับร้องและโสตประสาทของผู้เรียน พร้อมทั้งสังเกตคุณลักษณะของการขับร้องของผู้เรียนในด้านต่าง ๆ ได้แก่ กิริยาท่าทางหรือกิริยามารยาทระหว่างการขับร้อง คุณภาพเสียง และจังหวะในการขับร้อง (2) ด้านการสอน ใช้ระบบมุขปาฐะถ่ายทอดด้วยปากเปล่า สามารถแบ่งได้ 5 ขั้นตอน ได้แก่ อธิบายความหมายของบทร้อง ต่อเพลงทีละวรรค ทบทวนแก้ไข เพิ่มเติมกลวิธีพิเศษและลีลา และการซ้อมเข้ากับเครื่องดนตรี (3) ด้านหลักการขับร้อง ประกอบด้วยหลักการขับร้อง 5 ประการ ได้แก่ ดาด เป็นลักษณะการขับร้องที่ยังไม่มีกลวิธีพิเศษ ประคบเสียง เป็นกลวิธีพิเศษที่บังคับเสียงร้องให้ไพเราะ ประคบคำ เป็นกลวิธีพิเศษการออกเสียงคำร้องให้ไพเราะ กนกค่อ เป็นกลวิธีพิเศษที่ตกแต่งทำนองโดยการเอื้อน และลงทรวง เป็นกลวิธีพิเศษการกระแทกเสียงกลิ้งลงไปในลำคอจนกระทั่งถึงทรวงอก

มลฤดี อยู่พันธ์ (2559) สารนิพนธ์เรื่องการสืบทอดดนตรีไทยของครูแดง อยู่พันธ์ ครูภูมิปัญญาจังหวัดกำแพงเพชร มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) ศึกษาประวัติของครูแดง อยู่พันธ์ ครูภูมิปัญญาจังหวัดกำแพงเพชร (2) ศึกษากระบวนการสืบทอดดนตรีไทยของครูแดง อยู่พันธ์ ครูภูมิปัญญาจังหวัดกำแพงเพชร โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ผลการศึกษาพบว่า (1) ด้านประวัติ ครูแดง อยู่พันธ์ ได้รับการถ่ายทอดดนตรีแบบมุขปาฐะตามแบบฉบับของตระกูลอยู่พันธ์ และแสวงหาความรู้เพิ่มเติมพัฒนาตนเองอยู่เสมอ จนสามารถบรรเลงได้ทั้งดนตรีไทยและดนตรีสากล โดยเฉพาะเครื่องสี (2) ด้านกระบวนการสืบทอด มีลำดับขั้นตอน 5 ขั้นตอนคือ เข้าสู่บทเรียนด้วยการปรับทัศนคติผู้เรียนให้เข้าใจความสำคัญและวิธีการเรียนดนตรีไทย ไหว้ครูก่อนเรียน ให้ความรู้ด้านเนื้อหาด้วยการลงมือปฏิบัติ ให้ผู้เรียนกราบเครื่องดนตรีแล้วจัดเก็บ วัตถุประสงค์ และออกแบบจัดทำสื่อเพื่ออำนวยความสะดวกแก่ผู้เรียน โดยการเรียนเน้นความสนุกสนานเพลิดเพลินเป็นสำคัญ

ยุทธนา ชิตท้วม (2545) วิทยานิพนธ์เรื่องจางวางสวน : บ้านปี่พาทย์ในอำเภอพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) ศึกษาชีวประวัติและความเป็นมาด้านดนตรีไทยของบ้านปี่พาทย์จางวางสวน ชิตท้วม (2) ศึกษาการสืบทอดวงปี่พาทย์ของบ้านปี่พาทย์จางวางสวน ชิตท้วม (3) ศึกษาวิเคราะห์ผลงานการประพันธ์เฉพาะเพลงประเภทเพลงเถาของจางวางสวน ชิตท้วม จำนวน 3 เพลง ได้แก่ เพลงจอมปราสาท เถา เพลงนาฏรัตนต เถา และเพลงลาวสาวเอย เถา โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ผลการศึกษาพบว่า (1) ด้านประวัติ จางวางสวน ชิตท้วมเรียนดนตรีกับบิดา ต่อมาได้เป็นนักดนตรีในวังของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงบดินทรไพศาลโสภณ โดยรับตำแหน่งเป็นจางวางมหาดเล็ก ภายหลังออกมาตั้งถิ่นฐานแถวบริเวณวัดทองคั้ง ตำบลสำโรงใต้ อำเภอพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ และใช้ชีวิตต่อมาจนกระทั่งเสียชีวิต (2) ด้านการสืบทอด แบ่งได้ 3 ด้านคือ ด้านผู้บรรเลง มีทั้งที่เป็นทายาทและคนภายนอกที่ขอมาเป็นศิษย์ โดยศิษย์ทุกคนจะต้องผ่านการศึกษาดังแต่การฝึกฝนฝีมือ ต่อเพลงรวมวง รวมทั้งปฏิบัติตนให้อยู่ในระเบียบวินัยอย่างเคร่งครัด และมีกิริยามารยาทตามแบบแผนอย่างวัฒนธรรมไทยด้วย ด้านเครื่องดนตรี มีวงปี่พาทย์เครื่องคู่ทั้งสิ้น 4 ชุด โดยทายาทได้รับสืบทอดไว้ 3 ชุด ส่วนอีกชุดมีผู้ขอซื้อเก็บไว้ และด้านเพลง ส่วนใหญ่ถ่ายทอดเพลงเก่าโดยเฉพาะเพลงที่ใช้สำหรับประกอบพิธีกรรม ส่วนเพลงชั้นสูงจะดูแลอย่างใกล้ชิดทั้งด้านฝีมือและกิริยามารยาทให้มีความพร้อมก่อนที่จะทำการถ่ายทอด ภายหลังเมื่อจางวางสวน ชิตท้วมเสียชีวิต องค์ความรู้ต่าง ๆ ยังคงได้รับการสืบทอดมาจนกระทั่งปัจจุบัน แต่ด้วยเศรษฐกิจและสังคมที่เปลี่ยนไปทำให้ทายาทในชั้นหลังหันไปประกอบอาชีพอื่นเป็นอาชีพหลัก และมีอาชีพนักดนตรีเป็นอาชีพเสริม (3) ด้านวิเคราะห์เพลง ปรากฏว่าทั้ง 3 เพลงใช้สำนวนทำนองมาเรียงร้อยเป็นวรรคตอนประโยคได้อย่างสมบูรณ์ถูกต้องตามหลักทฤษฎีดนตรีไทย

รสสุคนธ์ อินคง (2546) วิทยานิพนธ์เรื่องการสืบทอดปี่พาทย์ในจังหวัดอ่างทอง มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) ศึกษาสภาพและบทบาทของวงปี่พาทย์ในจังหวัดอ่างทอง (2) ศึกษากระบวนการการสืบทอดปี่พาทย์ในจังหวัดอ่างทอง โดยใช้วิธีทางมานุษยดนตรีวิทยา ผลการศึกษาพบว่า (1) ด้านสภาพและบทบาท ปัจจุบันจังหวัดอ่างทองมีวงปี่พาทย์ทั้งสิ้น 34 คณะ รวมเป็นนักดนตรีทั้งสิ้น 398 คน สภาพการสืบทอดของนักดนตรีส่วนใหญ่มาจากบรรพบุรุษ บทบาทของวงปี่พาทย์ในปัจจุบันเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมมาก เพราะการบรรเลงประกอบพิธีกรรมส่วนใหญ่เป็นพิธีกรรมงานศพ และการบรรเลงประกอบการแสดงลดน้อยลงมาก (2) ด้านการสืบทอด ยังคงยึดแบบแผนขนบประเพณีโบราณ โดยมีผู้ปกครองนำมาฝากเรียน จับมือก่อนเรียนด้วยเพลงสาธุการ สถานที่เรียนยังคงใช้บ้านครู เนื้อหาการเรียนเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม โดยการนำเพลงมอญมาใช้สอนแทน

เพลงชุดโหมโรงเช้า โหมโรงเย็น เพลงเรื่อง และเพลงพิธีกรรม วิธีสอนใช้วิธีการสาธิตเป็นหลัก ส่วนความสัมพันธ์ระหว่างครูกับศิษย์ ปัจจุบันครูให้ความสำคัญกับศิษย์เพราะต้องการให้เป็นลูกวงเพื่อสืบทอดและรับงานบรรเลง ซึ่งต่างจากในอดีตที่ศิษย์ให้ความสำคัญกับครูเพราะต้องการความรู้จากครู

วงศ์สันต์ วสันตสุรีย์ (2555) วิทยานิพนธ์เรื่องการสืบทอดดนตรีไทยบ้านครูสกล แก้วเพ็ญภาค มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) ศึกษาประวัติครูสกล แก้วเพ็ญภาค (2) ศึกษากลวิธีการสืบทอดดนตรีไทยของครูสกล แก้วเพ็ญภาค โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ผลการศึกษาพบว่า (1) ด้านประวัติ ครูสกล แก้วเพ็ญภาคเกิดในตระกูลนักดนตรีไทย ศึกษาวิชาดนตรีไทยจากบิดาและครูที่มีชื่อเสียงอีกหลายคน ที่สำคัญคือ หลวงประดิษฐไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) ซึ่งถ่ายทอดการบรรเลงเดี่ยวระนาดเอก ฆ้องวงใหญ่ หน้าทับพิเศษต่าง ๆ ตลอดจนมอกรรมสิทธิ์ให้เป็นพิธีกรอ่านโองการไหว้ครู ครูสกล แก้วเพ็ญภาคถือเป็นผู้มีความสามารถดนตรีอย่างรอบด้าน สามารถบรรเลงปี่พาทย์ ขับร้อง ประพันธ์เพลง และสร้างเครื่องดนตรีได้เป็นอย่างดี (2) ด้านการสืบทอด ใช้วิธีแบบมุขปาฐะ และการสอนแบบให้ศิษย์ปฏิบัติตาม โดยมุ่งถ่ายทอดเพลงประกอบศาสนพิธีเพื่อให้ใช้ประกอบอาชีพได้ และถ่ายทอดความรู้ด้านการผลิตและบำรุงเครื่องดนตรี รวมถึงมีการอบรมด้านคุณธรรมแก่ศิษย์ด้วย ปัจจุบันศิษย์ของครูสกล แก้วเพ็ญภาคยังคงสืบทอดความรู้ไปยังศิษย์ของตน

วิมาลา ศิริพงษ์ (2534) วิทยานิพนธ์เรื่องการสืบทอดวัฒนธรรมดนตรีไทยในสังคมไทย ปัจจุบัน ศึกษากรณีสกุลพาทย์โกศลและสกุลศิลปบรรเลง มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) อธิบายวัฒนธรรมดนตรีไทยของสกุลพาทย์โกศลและสกุลศิลปบรรเลง โดยพิจารณาจากการศึกษาเกี่ยวกับการจัดองค์กรทางดนตรี และพิธีกรรมและโลกทัศน์ของแต่ละกลุ่ม (2) พิจารณาว่าทั้งสองกลุ่มผ่านการเปลี่ยนแปลงมาอย่างไร และมีปัจจัยจากสภาพบริบททางสังคมประการใดบ้างที่มีอิทธิพล หรือเป็นเงื่อนไขต่อการเปลี่ยนแปลงนั้น (3) การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น มีผลให้วัฒนธรรมดนตรีไทยของทั้งสองสำนักมีลักษณะเป็นเช่นไรในปัจจุบัน โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ผลการศึกษาพบว่า วัฒนธรรมดนตรีไทยจากการพิจารณาเปรียบเทียบมี 3 ประเด็นหลักคือ ประเด็นการจัดองค์กรทางดนตรี พาทย์โกศลเป็นองค์กรลักษณะบ้านปี่พาทย์ มีวงดนตรีที่ประกอบด้วยสมาชิกภายในบ้าน รับงานบรรเลงตามวัดและบ้านเพื่อหารายได้ ส่วนศิลปบรรเลงเป็นองค์กรที่อยู่ในรูปของมูลนิธิหลวงประดิษฐไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) ประกอบกิจกรรมด้านการอนุรักษ์และเผยแพร่ดนตรีไทย งานสำคัญคือการเปิดการเรียนสำหรับบุคคลทั่วไป ส่วนการจัดองค์กรคน พาทย์โกศลทำกิจกรรมโดยมีคนเข้าร่วมจำนวนจำกัด มีเฉพาะนักดนตรีในกลุ่มที่มีความสัมพันธ์ทางเครือญาติ และมีความสัมพันธ์ส่วนตัวที่ใกล้ชิด ทั้งการทำงานยังคงอยู่ในบทบาทเดิมคือ เป็นการบรรเลงประกอบพิธีกรรมเป็นหลัก ส่วนศิลปบรรเลงขยาย

ขอบเขตกิจกรรมดนตรีสู่สาธารณะ เปิดโอกาสให้บุคคลนอกเข้ามามีส่วนร่วม โดยการนำเสนอดนตรี-ไทยที่ต่างไปจากเดิมคือ เสนอในฐานะเป็นงานอดิเรกหรือกิจกรรมพิเศษ ประเด็นรูปแบบและลักษณะดนตรี พาทย์โกศลใช้วิชาความรู้ทางปี่พาทย์และใช้เพลงประเภทที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรม ซึ่งจะถ่ายทอดด้วยระบบมุขปาฐะตามวิธีของโบราณ ส่วนศิลปบรรเลงได้นำวิชาความรู้ด้านเครื่องสายมาใช้เป็นหลักการสอน เพลงที่ใช้ไม่มีข้อกำหนดเช่นเพลงพิธีกรรม จึงมีอิสระในการเลือกเพลงให้เหมาะสมกับการเรียนรู้และฝีมือของผู้เรียน และยังมีการพัฒนาวิธีการถ่ายทอดความรู้ด้วยการพัฒนาระบบการบันทึกโน้ต และการสร้างสื่อการสอนด้วยเทคโนโลยีที่ทันสมัย และประเด็นพิธีกรรมและโลกทัศน์ พาทย์โกศลมีพิธีกรรมที่เต็มไปด้วยสัญลักษณ์ ซึ่งสามารถสื่อความหมายเฉพาะคนภายในกลุ่มได้เท่านั้น ส่วนศิลปบรรเลงมีความพยายามที่จะอธิบายสัญลักษณ์นั้นให้บุคคลภายนอกได้รับรู้และเข้าใจ ส่วนในด้านการสืบทอด พาทย์โกศลมีการสืบทอดวัฒนธรรมดนตรีด้วยการพยายามรักษาไว้ให้คงรูปแบบเดิม ทั้งรูปแบบขององค์กร การทำงาน เพลงที่ใช้ถ่ายทอดหรือประกอบพิธีกรรม โดยไม่ปรับเปลี่ยนไปตามเงื่อนไขของบริบททางสังคม ส่วนศิลปบรรเลงพยายามปรับเปลี่ยนตัวเองเพื่อตอบรับเงื่อนไขทางสังคมอย่างเห็นได้ชัด

สมพร ชุ่มเพ็งพันธ์ (2554) วิทยานิพนธ์เรื่องการสืบทอดทางซ่องเพลงหน้าพาทย์ของครูช่อ อากาศโปรง ในวงชมรมดนตรีไทยลพบุรี อำเภอเมือง จังหวัดลพบุรี มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษากระบวนการและวิธีการถ่ายทอดทางซ่องเพลงหน้าพาทย์ของครูช่อ อากาศโปรง ในวงชมรมดนตรี-ไทยลพบุรี อำเภอเมือง จังหวัดลพบุรี โดยใช้วิธีทางมานุษยดนตรีวิทยา ผลการศึกษาพบว่า มีนักดนตรีรุ่นแรก 3 คนที่ได้รับการสืบทอดทางซ่องเพลงหน้าพาทย์ของครูช่อ อากาศโปรง ได้แก่ นายสรวง อินทร์เจริญ นายขุน พงษ์ผล นายสุภัทร ภูภมร โดยนายสรวง อินทร์เจริญถ่ายทอดให้นายณรงค์ สุข-ปรีดา และนายปรุง ประดิษฐ์ขวัญ นายขุน พงษ์ผลถ่ายทอดให้นายกฤษฎาภักดิ์ ไวยนันท์ แล้วนาย กฤษฎาภักดิ์ ไวยนันท์ถ่ายทอดให้นายสมพร ชุ่มเพ็งพันธ์ และนักศึกษาในมหาวิทยาลัยราชภัฏเทพสตรี และนายสุภัทร ภูภมรถ่ายทอดให้นายกิตติศักดิ์ เขาสถิต ส่วนวิธีการสอนมี 2 วิธีคือ วิธีแบบมุขปาฐะ และวิธีแบบการใช้โน้ต

สันติ วิลัยสูงเนิน (2558) วิทยานิพนธ์เรื่องการสืบทอดดนตรีไทยสำนักเกตุคง จังหวัด นครราชสีมา มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) ศึกษาและรวบรวมประวัติความเป็นมาของสำนักเกตุคงในจังหวัด นครราชสีมา (2) ศึกษากระบวนการสืบทอดดนตรีไทยของสำนักเกตุคงในจังหวัดนครราชสีมา โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ผลการศึกษาพบว่า (1) ด้านประวัติ สำนักเกตุคงจังหวัดนครราชสีมา ก่อตั้งขึ้นเมื่อประมาณปี พ.ศ. 2493 โดยครูบุญยัง เกตุคง การถ่ายทอดความรู้มี 3 วิธีคือ การ

ถ่ายทอดโดยตรง การถ่ายทอดจากศิษย์ถึงศิษย์ และการถ่ายทอดภายหลังจากศิษย์ได้ศึกษาด้วยตนเอง บทเพลงที่ถ่ายทอดแบ่งได้ 2 ประเภทคือ เพลงที่ใช้ประกอบอาชีพ (เพลงประกอบการแสดง เพลงเสภา เพลงมอญ) และเพลงพิเศษ (เพลงเดี่ยว เพลงหน้าพาทย์) นอกจากความรู้เรื่องเพลงแล้ว ครูบุญยัง เกตุคงยังประพาดิตนเป็นแบบอย่างที่ดีให้กับศิษย์จนกลายเป็นวิธีปฏิบัติของสำนัก (2) ด้านการสืบทอด สามารถแบ่งได้ 3 รูปแบบคือ การสืบทอดความรู้ของวงศิษย์เกตุคง จังหวัดนครราชสีมา การสืบทอดความรู้ในสายอาชีพนักดนตรีไทย และการสืบทอดความรู้ในหน่วยงานราชการจากศิษย์ที่ทำงานในระบบราชการทั้งในและนอกจังหวัดนครราชสีมา

สันติ อุดมศรี (2549) วิทยานิพนธ์เรื่องการสืบทอดวัฒนธรรมดนตรีไทยในสำนักครุรวม พรหมบุรี มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) ศึกษาประวัติชีวิตครุรวม พรหมบุรี (2) ศึกษาทวิวิธีการถ่ายทอดความรู้ของครุรวม พรหมบุรี (3) ศึกษาการแพร่กระจายวัฒนธรรมการบรรเลงดนตรีไทยสำนักครุรวม พรหมบุรี โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ผลการศึกษาพบว่า (1) ด้านประวัติ ครุรวม พรหมบุรี เรียนดนตรีกับหลวงชาญเชิงระนาด (เงิน ผลารักษ์) ครูสู่ม ดนตรีเจริญ และหลวงประดิษฐไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) จนมีความสามารถเป็นที่ยอมรับนับถือในวงการดนตรีไทย (2) ด้านการถ่ายทอด ใช้วิธี मुखปาฐะตามแบบขนบประเพณีโบราณ และเน้นทวิวิธีการบรรเลงเครื่องดนตรีต่าง ๆ เช่น ฝึกหัด พื้นฐานฆ้องวงใหญ่ด้วยเพลงสาธการ ฝึกระนาดเอกด้วยเพลงทะเลแยะ (3) ด้านการแพร่กระจาย วัฒนธรรม สำนักครุรวม พรหมบุรีเป็นสำนักดนตรีปี่พาทย์ที่มีชื่อเสียงในจังหวัดราชบุรี จึงมีศิษย์ในอำเภอใกล้เคียงเข้ามาศึกษาอย่างมากมาย ทำให้ความรู้แพร่กระจายไปยังอำเภอใกล้เคียง ได้แก่ อำเภอเมือง อำเภอวัดเพลง และอำเภอโพธาราม ซึ่งปรากฏชื่อคณะ ได้แก่ คณะพ.เผยแผ่เย็น คณะศ. ศิลปบรรเลง คณะทวีพันธุ์ คณะสองพี่น้องบรรเลง คณะลูกเจี๊ยบบรรเลง คณะบุญทรงบรรเลง คณะน้องณินาภูศิลป์ คณะสงบบรรเลง คณะสามอ.บรรเลง และคณะส.ประสพศิลป์

สุภลักษณ์ สุขเกษม (2548) วิทยานิพนธ์เรื่องการสืบทอดปี่พาทย์ในจังหวัดสมุทรสงคราม มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) ศึกษาบทบาทของวงปี่พาทย์ในจังหวัดสมุทรสงคราม (2) ศึกษากระบวนการสืบทอด วงปี่พาทย์ในจังหวัดสมุทรสงคราม โดยใช้วิธีทางมานุษยดนตรีวิทยา ผลการศึกษาพบว่า (1) ด้านสภาพและบทบาท ปัจจุบันจังหวัดสมุทรสงครามมีวงปี่พาทย์ทั้งสิ้น 20 วง รวมเป็นนักดนตรีทั้งสิ้น 213 คน สภาพการสืบทอดของนักดนตรีส่วนใหญ่มาจากบรรพบุรุษ บทบาทของวงปี่พาทย์ในปัจจุบันเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมมาก เพราะการบรรเลงประกอบพิธีกรรมส่วนใหญ่เป็นพิธีกรรมงานศพ และการบรรเลงประกอบการแสดงลดน้อยลงมาก (2) ด้านการสืบทอด ยังคงยึดแบบแผนขนบประเพณีโบราณ โดยมีผู้ปกครองนำมาฝากเรียน จับมือก่อนเรียนด้วยเพลงสาธการ สถานที่เรียน

ยังคงใช้บ้านครู เนื้อหาการเรียนเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม โดยการนำเพลงมอญมาใช้สอนแทนเพลงชุด โหมโรงเช้า โหมโรงเย็น เพลงเรื่อง และเพลงพิธีกรรม วิธีสอนใช้วิธีการสาธิตเป็นหลัก ส่วนความสัมพันธ์ระหว่างครูกับศิษย์ ปัจจุบันครูให้ความสำคัญกับศิษย์เพราะต้องการให้เป็นลูกวงเพื่อสืบทอดและรับงานบรรเลง ซึ่งต่างจากในอดีตที่ศิษย์ให้ความสำคัญกับครูเพราะต้องการความรู้จากครู

สุวิวรรธน์ วัฒนทัพ (2550) วิทยานิพนธ์เรื่องบ้านโสมส่องแสง : การสืบทอดวัฒนธรรมดนตรีไทยของครุมนตรี ตราโมท มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) ศึกษาประวัติครุมนตรี ตราโมทกับบ้านโสมส่องแสง (2) ศึกษาการสืบทอดวัฒนธรรมดนตรีไทยของบ้านโสมส่องแสง (3) ศึกษาบทบาทของบ้านโสมส่องแสง โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ผลการศึกษาพบว่า (1) ด้านประวัติ ครุมนตรี ตราโมทเป็นปูชนียบุคคลที่ถึงพร้อมด้วยคุณสมบัติความเป็นครู ความเป็นนักวิชาการ และความเป็นศิลปิน ได้สร้างผลงานด้านดุริยางคศิลป์ไว้เป็นมรดกของชาติจำนวนมาก ส่วนบ้านโสมส่องแสงตั้งอยู่เลขที่ 81 หมู่ 4 ซอยเรวัติ 10 ถนนติวานนท์ ตำบลตลาดขวัญ อำเภอเมือง จังหวัดนนทบุรี ซึ่งท่านได้ใช้ชีวิตที่บ้านโสมส่องแสงเป็นบ้านหลังสุดท้ายในการสืบทอดอนุรักษ์วัฒนธรรมดนตรีไทย (2) ด้านการสืบทอด ครุมนตรี ตราโมทได้ถ่ายทอดความรู้ที่บ้านโสมส่องแสงให้กับกลุ่มทายาทเท่านั้น ต่อมาเมื่อท่านถึงแก่กรรมแล้ว ทายาทและกลุ่มศิษย์จึงสืบทอดเจตนารมย์ด้วยการก่อตั้งมูลนิธิมนตรี ตราโมท จัดกิจกรรมวันครุมนตรี ตราโมท เปิดสอนดนตรีไทย และเผยแพร่ผลงานของครุมนตรี ตราโมท (3) ด้านบทบาท บ้านโสมส่องแสงมีบทบาทที่สำคัญ 5 ด้านคือ บทบาทด้านการสืบทอดประจักษ์ประภพพิธีไหว้ครูและจัดพิธีไหว้ครู บทบาทด้านการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ทางวัฒนธรรมดนตรีไทย บทบาทด้านการอนุรักษ์ทางเพลงของครุมนตรี ตราโมท บทบาทด้านเก็บรวบรวมและเผยแพร่ผลงานของครุมนตรี ตราโมท และบทบาทด้านการเป็นสถานที่ส่งเสริมปัญญาและเป็นมรดกทางวัฒนธรรม

อนงค์นาฏ เจริญรวย (2547) วิทยานิพนธ์เรื่องการสืบทอดวงปี่พาทย์ในจังหวัดฉะเชิงเทรา มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) ศึกษาสภาพทั่วไปและบทบาทของวงปี่พาทย์ในจังหวัดฉะเชิงเทรา (2) ศึกษากระบวนการสืบทอดวงปี่พาทย์ในจังหวัดฉะเชิงเทรา โดยใช้วิธีทางมานุษยดนตรีวิทยา ผลการศึกษาพบว่า (1) ด้านสภาพและบทบาท ปัจจุบันจังหวัดฉะเชิงเทรามีวงปี่พาทย์ทั้งสิ้น 38 วง รวมเป็นนักดนตรีทั้งสิ้น 225 คน บทบาทของวงปี่พาทย์ในปัจจุบันเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมมาก เพราะการบรรเลงประกอบพิธีกรรมส่วนใหญ่เป็นพิธีกรรมงานศพ และการบรรเลงประกอบการแสดงลดน้อยลงมาก (2) ด้านการสืบทอด นักดนตรีส่วนใหญ่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษ แล้วยังพบว่าในหลายครอบครัวไม่ได้มุ่งให้เพื่อประกอบอาชีพหลักแต่เพื่อให้มีวิชาความรู้ติดตัว การรับศิษย์ยังคงยึดแบบแผนขนบประเพณีโบราณ โดยมีผู้ปกครองนำมาฝากเรียน เพลงแรกที่เริ่มเรียนคือเพลงสาธุการ สถานที่เรียนนอกจาก

บ้านครูแล้วยังใช้บ้านศิษย์เป็นสถานที่สอนด้วย เนื้อหาการเรียนเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพและบทบาทในการบรรเลงประกอบพิธีกรรม โดยการนำเพลงมอญมาใช้สอนแทนเพลงชุดโหมโรงเช้า โหมโรงเย็น เพลงเรื่อง และเพลงพิธีกรรม วิธีสอนใช้วิธีการสาธิตเป็นหลัก

อังคณา แสงอนันต์ (2553) วิทยานิพนธ์เรื่องการศึกษาการสืบทอดดนตรีไทยสายครุฑุทัย แก้วละเอียด : กรณีศึกษา วงไทยบรรเลง อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) ศึกษาสภาพของปี่พาทย์วงไทยบรรเลง (2) ศึกษาบทบาทของปี่พาทย์วงไทยบรรเลง (3) ศึกษากระบวนการสืบทอดปี่พาทย์วงไทยบรรเลงสายครุฑุทัย แก้วละเอียด โดยใช้วิธีทางมานุษยดนตรีวิทยา ผลการศึกษาพบว่า (1) ด้านสภาพ ปัจจุบันวงไทยบรรเลงมีนักดนตรีทั้งสิ้น 21 คน มีครูสุมาน แก้วละเอียดเป็นผู้ควบคุม และมีครูอุทัย แก้วละเอียดเป็นผู้แต่งเพลงและปรับทางเพลง (2) ด้านบทบาท วงไทยบรรเลงมีบทบาทส่งผลกระทบต่อชุมชน วัด โรงเรียน และอาชีพ เพราะมีส่วนสำคัญในการคงรักษาวัฒนธรรมของชาวอัมพวาให้คงอยู่สืบไป มีส่วนในการสร้างวงดนตรีให้โรงเรียนเทศบาล 3 และสร้างอาชีพให้นักดนตรีอีกด้วย (3) ด้านการสืบทอด ครูอุทัย แก้วละเอียดได้รับการถ่ายทอดความรู้มาจากหลวงประดิษฐไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) และมีการถ่ายทอดความรู้ให้กับศิษย์ในวงไทยบรรเลงอย่างไม่หวงวิชา ต่อมาได้มอบวงไทยบรรเลงให้ครูสุมาน แก้วละเอียดเป็นผู้ดูแลแทน แต่ยังคงถ่ายทอดความรู้ให้อยู่จนกระทั่งปัจจุบัน

1.5.3 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการถ่ายทอดความรู้

กรกฎ วงศ์สุวรรณ (2549) วิทยานิพนธ์เรื่องการศึกษากระบวนการถ่ายทอดดนตรีไทยของปราชญ์ชาวบ้าน ในมหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) ศึกษากระบวนการถ่ายทอดดนตรีไทยของปราชญ์ชาวบ้านในมหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา (2) ศึกษาปัญหาและอุปสรรคในกระบวนการถ่ายทอดดนตรีไทยของปราชญ์ชาวบ้านในมหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ผลการศึกษาพบว่า (1) ด้านการถ่ายทอด การสอนเพลง ต่าง ๆ เลือกเพลงให้ใกล้เคียงกับหลักสูตรที่มหาวิทยาลัยกำหนดไว้ โดยเลือกตามความเหมาะสมกับนักศึกษาแต่ละชั้นปี วิธีการถ่ายทอดเป็นลักษณะมุขปาฐะ การรวมวงและปรับวง คัดเลือกจากนักศึกษาที่มีฝีมือ การฝึกซ้อมอย่างน้อย 2-3 ชั่วโมง การวัดประเมินผล ใช้วิธีการสังเกตจากการบรรเลงของนักศึกษา โดยการให้นักศึกษาปฏิบัติให้ดูเป็นรายบุคคลและกลุ่ม ตลอดจนสังเกตจากการบรรเลงรวมวง การพัฒนาทักษะฝีมือของผู้เรียน ปราชญ์ชาวบ้านประเภทเครื่องตีได้คิดค้นทำไล่ฆ้อง 11 ชั้น ปราชญ์ชาวบ้านด้านขับร้องได้สร้างระบบการขับร้องที่จดจำได้ง่าย (2) ด้าน

ปัญหาและอุปสรรค การจัดเวลาให้ปราชญ์ชาวบ้าน 4 ชั่วโมงต่อสัปดาห์มีผลต่อการเรียนการสอน เนื่องจากมีเวลาน้อยเกินไป ปัญหาความพร้อมของผู้เรียนที่มหาวิทยาลัยรับนักศึกษาโดยไม่มีการสอบวัดทักษะ ทำให้ต้องสอนนักศึกษาตั้งแต่เริ่มต้นใหม่ และนักศึกษามีความไม่เรียนรู้และการฝึกซ้อมที่น้อย เพราะเรียนแต่ให้ผ่านเท่านั้น นอกจากนี้ปัญหาด้านการสนับสนุนงบประมาณสำหรับค่าตอบแทนการสอนของปราชญ์ชาวบ้านยังมีน้อยมาก

จิตติกานต์ จินารักษ์ (2551) วิทยานิพนธ์เรื่องกระบวนการถ่ายทอดการบรรเลงระนาดเอกของครูประสิทธิ์ ถาวร กรณีศึกษาชุดเพลงพิณเพลงพาทย์ระนาดเอก มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) ศึกษาภูมิหลังและประสบการณ์ชีวิตของครูประสิทธิ์ ถาวรที่มีผลต่อกระบวนการถ่ายทอดดนตรีไทย (2) ศึกษากระบวนการถ่ายทอดการบรรเลงระนาดเอก กรณีศึกษาชุดเพลงพิณเพลงพาทย์ระนาดเอกของครูประสิทธิ์ ถาวร โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ผลการศึกษาพบว่า (1) ด้านภูมิหลังและประสบการณ์ ได้รับการถ่ายทอดความรู้จากครูดนตรีหลายคน ที่สำคัญคือหลวงประดิษฐไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) นอกจากนี้ยังได้รับการฝึกฝนกลวิธีพิเศษในการบรรเลงดนตรีไทยอย่างลุ่มลึก โดยเฉพาะระนาดเอกได้รับการฝึกฝนเป็นพิเศษจนแตกฉาน รวมถึงได้รับการถ่ายทอดความรู้ด้านการใช้เสียงและกลอนที่ให้อารมณ์ต่าง ๆ ซึ่งองค์ความรู้ต่าง ๆ ที่ได้รับการถ่ายทอดได้หลอมรวมให้ครูประสิทธิ์ ถาวรเป็นต้นแบบในการถ่ายทอดการบรรเลงระนาดเอกได้อย่างสมบูรณ์ (2) ด้านการถ่ายทอด ครูประสิทธิ์ ถาวรมีหลักการถ่ายทอดที่หลากหลาย โดยประเมินจากความสามารถของผู้เรียน แล้วจึงพิจารณาเนื้อหาและวิธีถ่ายทอดที่เหมาะสมกับผู้เรียน นอกจากนี้ยังพบว่า การตีระนาดเอกในลักษณะต่าง ๆ ซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญในการใช้กลวิธีการบรรเลง ได้ถ่ายทอดผ่านการต่อเพลงตามลำดับ และมีการประเมินผลด้วยการสังเกตเพื่อตรวจสอบควบคู่กับการให้คำแนะนำทุกครั้ง เพื่อให้ผู้เรียนทราบจุดดีจุดบกพร่อง และเพื่อปรับแนวทางในการพัฒนาการบรรเลงให้ดียิ่งขึ้น

โชคชัย โพธิ์มีสี (2560) สารนิพนธ์เรื่องการศึกษากระบวนการถ่ายทอดและการประยุกต์วิธีสอน การบรรเลงเดี่ยวซออู้ เพลงสารถิ สามชั้น มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) ศึกษาประวัติและผลงานด้านดนตรีของผู้ช่วยศาสตราจารย์วันชัย เอื้อจิตรเมศ (2) ศึกษากระบวนการถ่ายทอดการบรรเลงเดี่ยวซออู้ เพลงสารถิ สามชั้น โดยผู้ช่วยศาสตราจารย์วันชัย เอื้อจิตรเมศ (3) ประยุกต์ใช้รูปแบบการถ่ายทอดทักษะพื้นฐานและทักษะขั้นสูงในการต่อเพลงเดี่ยวและสามารถนำไปใช้ในการเรียนการสอนต่อไป โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ผลการศึกษาพบว่า (1) ด้านประวัติ ผู้ช่วยศาสตราจารย์วันชัย เอื้อจิตรเมศเรียนซออู้ครั้งแรกกับครูปรีดาภรณ์ อึ้งเจริญ ต่อมาเรียนซออู้ขั้นสูงกับครูวรยศ สุขสายชล และเรียนดนตรีกับครูอีกหลายคน จบการศึกษาระดับปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาดุริยางค์ไทย

คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปัจจุบันเป็นอาจารย์ประจำคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช (2) ด้านการถ่ายทอด ใช้รูปแบบการต่อเพลง ลักษณะตัวต่อตัวเป็นหลัก มีการใช้เครื่องบันทึกเสียงเป็นเครื่องช่วยจำ (3) ด้านประยุกต์รูปแบบการถ่ายทอด ได้สร้างรูปแบบโดยใช้อัตลักษณ์เดี่ยวซออุ เพลงสารถิ สามชั้น ด้วยการแบ่งเป็นส่วนของการฝึกขั้นพื้นฐาน มุ่งเน้นการจับซอ การวางนิ้ว และการลากคันทัก ในส่วนของการปฏิบัติยังให้ความสำคัญต่อการฝึกกลวิธีพิเศษที่ปรากฏในเพลง ฝึกความคล่องแคล่วของนิ้ว เรียนรู้สำนวนกลอนที่ปรากฏในเดี่ยวซออุ เพลงสารถิ สามชั้น ที่สำคัญ ได้แก่ กลอนเรียงเสียง กลอนสลับลูกเท่า และกลอนสลัฟีนปลา

ณัฐพล นาคะเต (2555) วิทยานิพนธ์เรื่องการศึกษาอัตลักษณ์และกระบวนการถ่ายทอดการขับร้องเพลงทยอยของครูสุรางค์ ดุริยพันธ์ มิวตฤประสงค์เพื่อ (1) ศึกษาและวิเคราะห์อัตลักษณ์การขับร้องเพลงทยอยของครูสุรางค์ ดุริยพันธ์ (2) ศึกษากระบวนการถ่ายทอดการขับร้องเพลงทยอยของครูสุรางค์ ดุริยพันธ์ โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ผลการศึกษาพบว่า (1) ด้านอัตลักษณ์ มี 4 ประการคือ มีการเอื้อนที่มีความละเอียด เน้นการหายใจที่ถูกต้องตามวรรคตอน มีการใช้กลวิธีพิเศษที่มีลักษณะเฉพาะซึ่งได้รับการถ่ายทอดจากครูเข้มซ้อย ดุริยพันธ์ รวมถึงการใช้ไหวพริบปฏิภาณในการตกแต่งการเอื้อน และมีคุณภาพเสียงที่เป็นอัตลักษณ์เฉพาะตัว ซึ่งมีพลังเสียงที่กังวาน มีกระแสเสียงที่ไพเราะ เน้นการเปล่งเสียงที่ชัดเจน และมีการใส่อารมณ์ความรู้สึกในการขับร้องทุกครั้ง (2) ด้านการถ่ายทอด สามารถแบ่งได้ 5 ขั้นตอนคือ ทำความเข้าใจกับท่วง คำนี้ถึงการสื่ออารมณ์ความรู้สึกให้เหมาะสมกับบทเพลง คำนี้ถึงระยะช่องไฟในการหายใจ เพิ่มลีลาในการขับร้องให้มีความวิจิตร และผู้ขับร้องจะต้องมีความรู้ความเข้าใจในทฤษฎีและความหมายของศัพท์สังคีตที่เป็นองค์ประกอบของการขับร้องเพลงไทย

ณัฐดา นุ่มปราณี (2559) วิทยานิพนธ์เรื่องกระบวนการถ่ายทอดทางซิม เพลงเดี่ยวลาวแพนทางหลวงประดิษฐไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) : กรณีศึกษา อาจารย์ชนก สาคริก มิวตฤประสงค์เพื่อ (1) ศึกษารูปแบบและโครงสร้างของเพลง (2) ศึกษากระบวนการถ่ายทอดของอาจารย์ชนก สาคริก โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ผลการศึกษาพบว่า (1) ด้านโครงสร้าง มีการเรียงร้อยเพลงทั้งสิ้น 7 เพลงคือ การว่าดอก (บรรเลงคลอร้อง) การเกริ่นนำ เพลงลาวแพนใหญ่ เพลงลาวสมเด็จ เพลงลาว-ลอดค้าย เพลงลาวแพนน้อย และซุ่มลาว (2) ด้านการถ่ายทอด ใช้การสอนทั้งแบบกลุ่มและตัวต่อตัว โดยการต่อเพลงเดี่ยวผู้เรียนจะต้องเป็นฝ่ายขอ และต้องมีระดับฝีมือที่สามารถบรรเลงกลวิธีพิเศษในเพลงเดี่ยวได้ รวมถึงต้องผ่านการไหว้ครูและครอบครูแล้วด้วย ในขณะที่ถ่ายทอด เมื่อผู้เรียนเกิด

อาการต่อต้านหรือเมื่อแย้ง จะมิกิจกรรมหรือเกมเพื่อผ่อนคลาย ทั้งเป็นการฝึกทักษะของผู้เรียนไปในตัวด้วย ส่วนการวัดประเมินผลใช้วิธีการสังเกต เน้นฝึกปฏิบัติให้ถูกต้อง

ธนา วิไลวงษ์ (2553) วิทยานิพนธ์เรื่องกระบวนการถ่ายทอดการบรรเลงฆ้องวงใหญ่ของครูดนตรีไทยจังหวัดอ่างทอง มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) ศึกษาประวัติ ผลงานและประสบการณ์ของครูดนตรีไทยจังหวัดอ่างทอง (2) ศึกษากระบวนการถ่ายทอดการบรรเลงฆ้องวงใหญ่ของครูดนตรีไทยจังหวัดอ่างทอง โดยศึกษาจากนายสุเทพ ยิ้มสะอาด และนายสัมพันธ์ สารีผล ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ผลการศึกษาพบว่า (1) ด้านประวัติ ทั้ง 2 ท่านเป็นปราชญ์บ้านของจังหวัดอ่างทอง เรียนดนตรีกับครูหลายคนจนมีความรู้ความสามารถ ได้ถ่ายทอดความรู้ให้กับศิษย์มากมายหลายคน มีผลงานปรากฏในสังคมอย่างมากมาย (2) ด้านการถ่ายทอด มี 3 ประเด็นคือ ประเด็นรู้จักตัวผู้เรียนว่ามีความพร้อมที่จะฝึกทักษะความชำนาญจากประสบการณ์ตรง ประเด็นใช้จิตวิทยาขั้นสูงอบรมศิษย์ให้บังเกิดผลทางด้านจิตใจ มีจุดประสงค์เพื่อปลูกฝังการเคารพบูชาครูวิทยาทาน ครู เครื่องดนตรี มีสัมมาคารวะ มีความมุมานะที่จะเรียน และประเด็นใช้เทคนิควิธีการผ่านทางกระบวนการถ่ายทอด มีการใช้ภาษาเลียนเสียงลูกฆ้อง เช่น เสียงถ่ง เสียงทิง เสียงนัง เสียงแนง เสียงคู่แปด ฯลฯ โดยผู้เรียนต้องใช้ประสาทสัมผัส 4 ด้านคือ ตา ดูตำแหน่งลูกฆ้อง หู ฟังภาษาเรียกเลียนเสียงลูกฆ้อง มือ ตีลงที่กลุ่มเสียงลูกฆ้อง และสมองรับรู้สีอารมณ์เพลง นอกจากนี้ยังพบการใช้กลอนกลบทมือฆ้อง 3 ลักษณะคือ กลอนกลบทตะเข็บไตเขอน กลอนกลบทงูกลิ้นหาง และกลอนกลบทวางเดินดง

ธวัช ศรีสุภจินดารัตน์ (2548) วิทยานิพนธ์เรื่องวิวัฒนาการของการสอนซอด้วง มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) ศึกษาวิวัฒนาการทำนองและการจับซอด้วง (2) ศึกษาวิธีการสอนซอด้วงและการบรรเลงซอด้วง (3) ศึกษาวิเคราะห์ความเหมือนและความแตกต่างของการจับ การสอน และการบรรเลงซอด้วงของครูเบ็ญจรงค์ ธนโกเศศ (ศิลปินแห่งชาติ) ครูเฉลิม ม่วงแพรศรี (ศิลปินแห่งชาติ) และครูวรยศ สุขสายชล โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ผลการศึกษาพบว่า ครูเบ็ญจรงค์ ธนโกเศศ ทำนองบรรเลงนั่งพับเพียบซ้าย ตำแหน่งการวางซอวางบนต้นขา มือซ้ายจับคันทักโดยไม่เกร็ง การตั้งเสียงตั้งสายท่อมก่อนแล้วจึงตั้งสายเอก หย่องซอใช้ก้านไม้ขีดไฟ การหัดสีสายเปล่าให้หัดสีสายท่อมคันทักออก สายเอกคันทักเข้า การหัดไล่เสียงไล่จากเสียงซอลสายท่อมจนถึงเสียงลาสายเอก บทเพลงที่ใช้สอนคือเพลงโหมโรงไอยเรศ ครูเฉลิม ม่วงแพรศรี มีการวิเคราะห์ผลการเรียนการสอน ทำนองบรรเลงนั่งพับเพียบขวาและทำนองซัดสมาธิ ตำแหน่งการวางซอวางบนต้นขา มือที่จับคันทวนจะจับให้แน่น ส่วนมือที่จับคันทักจะไม่จับแน่นจนเกินไป การตั้งเสียงตั้งสายท่อมก่อนแล้วจึงตั้งสายเอก หย่องซอใช้ไม้ไผ่ตัดให้ได้ขนาด การหัดสีสายเปล่าให้หัดสีสายท่อมอย่างเดียวก่อน การหัดไล่เสียงให้ฝึกไล่เสียงทีละสายเริ่ม

จากสายทู่มาก่อน บทเพลงที่สอนเป็นบทเพลงสั้น ๆ ทำนองห่าง ๆ และมีทำนองที่ซ้ำกัน ครูวรายศ ศุข-สายชล มีการวิเคราะห์ผลจากการเรียนการสอนเต็มรูปแบบ มีการนำรูปแบบการสอนดนตรีสากลมาประยุกต์ใช้ในการสอนด้วย ทำนองบรรเลงนั่งพิบเพียงซายและนั่งบนเก้าอี้ ตำแหน่งการวางซอวางบริเวณช่วงต่ำกว่าเอวหรือบนต้นขาแล้วแต่ความถนัด มือที่จับคันทวนและคันทักจับแบบไม่เกร็งเป็นธรรมชาติ การตั้งเสียงจะตั้งสายเอกก่อนแล้วจึงตั้งสายทู่ หย่องซอใช้ไม้เนื้ออ่อนที่เล็บจิกเป็นรอยได้ การหัดสีสายเปล่าหัดสีสายใดก่อนก็ได้ทีละสาย การหัดไล่เสียงสายเปล่าจะเริ่มที่สายทู่จนถึงเสียงซอลสายเอก บทเพลงที่สอนเป็นบทเพลงสั้น ๆ ที่คันทวนและไม่มีเสียงลาสายเอก

นิพนธ์ กล้ากลุ่มจิตร (2556) วิทยานิพนธ์เรื่องการศึกษาวิธีการถ่ายทอดดนตรีไทยในระบบโรงเรียนและบ้านดนตรีไทย มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) ศึกษาวิธีการถ่ายทอดดนตรีไทยในโรงเรียนสาธิต “พิบูลบำเพ็ญ” มหาวิทยาลัยบูรพา (2) ศึกษาวิธีการถ่ายทอดดนตรีไทยในบ้านดนตรีไทยผู้ใหญ่ถาวร แสงจิต โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ผลการศึกษาพบว่า (1) ด้านการถ่ายทอดในโรงเรียนสาธิต “พิบูลบำเพ็ญ” มหาวิทยาลัยบูรพา สามารถแบ่งกลุ่มผู้เรียนได้ 2 กลุ่มคือ กลุ่มผู้เรียนรายชั่วโมง มีขั้นตอนในการถ่ายทอด 6 ขั้นตอนคือ ทำความเข้าใจเนื้อหาสาระ อธิบายพื้นฐานเบื้องต้น เลือกรื่องดนตรีที่สนใจ ลงมือปฏิบัติพร้อมประเมินผลอย่างใกล้ชิด และวัดประเมินผล ส่วนกลุ่มผู้เรียนในชุมชนมีขั้นตอนในการถ่ายทอด 4 ขั้นตอนคือ อธิบายความเป็นมาและสาระความรู้ของบทเพลง สาธิตการบรรเลงพร้อมแจกโน้ต ให้เวลาฝึกซ้อม และปรับแก้ไขทางเพลง (2) ด้านการถ่ายทอดในบ้านผู้ใหญ่ถาวร แสงจิต สามารถแบ่งผู้เรียนได้ 2 กลุ่มคือ กลุ่มผู้เรียนพื้นฐาน มีขั้นตอนในการถ่ายทอด 4 ขั้นตอนคือ สอบถามความพร้อมก่อนศึกษา ปฏิบัติบรรเลงให้ตรงคู่เสียง ปฏิบัติเพลงสาธิตการ และวัดประเมินผล ส่วนกลุ่มผู้เรียนที่มีความสามารถอยู่แล้ว มีขั้นตอนในการถ่ายทอด 3 ขั้นตอนคือ ทดสอบก่อนเรียน เรียนเพลงประเภทเพลงเรื่องและเพลงเถา และวัดประเมินผล

นิมิต โอสถเจริญ (2551) วิทยานิพนธ์เรื่องวิธีการถ่ายทอดความรู้ของหลวงประดิษฐไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) ศึกษาสภาพบรรยากาศของการเรียนการสอนดนตรีไทยในบ้านหลวงประดิษฐไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2480-2497 (2) ศึกษาวิธีการถ่ายทอดความรู้ของหลวงประดิษฐไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) (3) ศึกษาสายการสืบทอดความรู้ของหลวงประดิษฐไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ผลการศึกษาพบว่า (1) ด้านสภาพบรรยากาศ มีส่วนช่วยเสริมให้การเรียนการสอนเป็นไปได้อย่างสมบูรณ์ กล่าวคือ มีสถานที่กว้างขวาง มีการจัดเรือนได้อย่างลงตัว สถานที่เรียนอยู่บริเวณเดียวกันกับที่พักของหลวงประดิษฐไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) ซึ่งทำให้สะดวกต่อการเรียนการสอน อีกทั้งมีสถานที่ที่เป็นลานโล่งกว้าง

เหมาะกับการจัดพิธีไหว้ครูและการประชันฝีมือระหว่างศิษย์ (2) ด้านการถ่ายทอด ใช้วิธีแบบมุขปาฐะ มีเอกลักษณ์การสอนที่เน้นเรื่องคุณค่าของเสียง คุณภาพของการบรรเลง และบุคลิกท่าทาง โดยการสอนจะถือเอาความสามารถของศิษย์เป็นสำคัญ (3) ด้านการสืบทอด ศิษย์ทั้ง 19 คนยังคงรักษาองค์ความรู้ที่ได้รับมาเป็นอย่างดี และส่วนใหญ่ได้ถ่ายทอดองค์ความรู้ไปยังศิษย์ของตนจนถึงปัจจุบัน

ปพิชญา เสียงประเสริฐ (2556) วิทยานิพนธ์เรื่องการวิเคราะห์ทัศนคติและกระบวนการถ่ายทอดดนตรีไทยของครูชนก สาคริก มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) ศึกษาประวัติและความเป็นตัวตนของครูชนก สาคริก (2) ศึกษาวิเคราะห์ทัศนคติและกระบวนการถ่ายทอดดนตรีไทยของครูชนก สาคริก โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ผลการศึกษาพบว่า (1) ด้านประวัติ ครูชนก สาคริกเป็นผู้สืบทอดสายตระกูลศิลปบรรเลงและได้รับการปลูกฝังด้านการสอนและคุณธรรมจากครอบครัว ส่งผลให้มีบุคลิก ความสนใจ และความเป็นครูที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัว (2) ด้านทัศนคติและการถ่ายทอดสามารถแบ่งได้ 3 ด้านคือ ด้านการปฏิบัติตน ทำงานอย่างเต็มที่และดีที่สุด ทำโดยไม่หวังผลและทำเพื่อประโยชน์ส่วนรวม โดยมีกระบวนการคือ ประพฤติตนเป็นแบบอย่าง เผยแพร่ดนตรีสู่สาธารณะผลิตสื่อออนไลน์ เผยแพร่ธรรมะ และก่อตั้งมูลนิธิหลวงประดิษฐไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) ด้านการสอน สามารถแบ่งได้ 2 ประเภทคือ การอนุรักษ์ โดยการปลูกฝังดนตรีไทยให้กับเด็ก รักษาภูมิปัญญาและจารีตของครูรุ่นเก่า โดยใช้กระบวนการจัดทำการ์ตูนดนตรีไทย อนุรักษ์ทางเพลงของหลวงประดิษฐไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) อนุรักษ์โน้ตตัวเลข 9 ตัว และจัดพิธีไหว้ครู ส่วนการพัฒนา มีการเปลี่ยนวิธีการนำเสนอดนตรีไทยสู่สังคม เผยแพร่ผ่านสื่อและเทคโนโลยี ประยุกต์เครื่องดนตรีต่างชาติมาบรรเลงเพลงไทย พัฒนาสื่อการเรียนการสอนด้วยเทคโนโลยี พัฒนากลวิธีพิเศษและวิธีการสอนประพันธ์เพลงและพัฒนาตำรา ด้านการพัฒนาผู้เรียน เน้นให้เป็นคนเก่งคนดีและเรียนรู้อย่างมีความสุข โดยการสอนใช้วิธีการสอนและสื่อที่หลากหลาย มีกระบวนการคิดและถ่ายทอดโดยการสอดแทรกมารยาท คุณธรรม และคุณค่าของดนตรี

พรทิพย์ อันทิวโรทัย (2539) วิทยานิพนธ์เรื่องการวิเคราะห์รูปแบบความเป็นครูและกระบวนการถ่ายทอดความรู้ของครูมนตรี ตราโมท ในกลุ่มผู้สืบทอดที่ต่างกัน มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) ศึกษาและวิเคราะห์รูปแบบความเป็นครูของครูมนตรี ตราโมท (2) ศึกษากระบวนการถ่ายทอดความรู้ของครูมนตรี ตราโมทในกลุ่มผู้สืบทอดที่ต่างกัน โดยใช้ระเบียบวิธีการวิจัยเชิงประวัติศาสตร์ ผลการศึกษาพบว่า (1) ด้านความเป็นครู ครูมนตรี ตราโมทเป็นผู้ดำรงคุณลักษณะเฉพาะตัวในการเป็นครูอันได้แก่ การเป็นกัลยาณมิตรกับศิษย์ตามแนวพุทธธรรม เป็นครูที่ทันสมัย และรอบรู้เชี่ยวชาญในสิ่งที่สอน (2) ด้านการถ่ายทอด ครูมนตรี ตราโมทใช้วิธีการสอนที่ต่างกัน ซึ่งมี 3 แบบคือ แบบวิธี

วิทยาเฉพาะตัว ใช้ในการสอนกับผู้สืบทอดหลายกลุ่มคือ สอนการแสดงละครวิทยุ การดนตรีและขับร้องให้กลุ่มทนายท สอนการเขียนบท การบรรจเพลง การต่อเพลงให้กลุ่มข้าราชการกรมศิลปากร สอนการประกอบพิธีไหว้ครูให้กลุ่มผู้ประกอบพิธีไหว้ครู แบบบรรยาย ใช้สอนศิลปิน ภาคทฤษฎีใช้สอนกลุ่มผู้สืบทอดในระบบโรงเรียน และแบบใช้สื่อต่าง ๆ ได้แก่ โน้ตสากล แผ่นเสียง วิทยุ สิ่งพิมพ์ ใช้สอนกลุ่มศิลปิน คติสอนใจ คุณธรรม และจริยธรรมใช้สอนกลุ่มประชาชนทั่วไป

พันธ์ศักดิ์ วรรณดี (2549) รายงานวิจัยเรื่องการศึกษาประวัติ ผลงาน และกระบวนการถ่ายทอดความรู้ของครูเลื่อน สุนทรวาทีน มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) ศึกษาประวัติและผลงานของครูเลื่อน สุนทรวาทีน (2) วิเคราะห์กระบวนการถ่ายทอดความรู้ของครูเลื่อน สุนทรวาทีน โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ผลการศึกษาพบว่า (1) ด้านประวัติ ครูเลื่อน สุนทรวาทีน เกิดในตระกูลนักดนตรีที่มีชื่อเสียง เป็นบุตรของพระยาเสนาะดุริยางค์ (แช่ม สุนทรวาทีน) ได้รับการถ่ายทอดการขับร้องจากบิดา จนมีชื่อเสียงได้การยอมรับในวงการดนตรีไทย มีผลงานปรากฏในอดีตตั้งแต่ช่วงปี พ.ศ. 2467-2493 ต่อมาประสบกับความผิดหวังในวงการดนตรีและปัญหาทางครอบครัว จึงไปเป็นครูอยู่ต่างจังหวัดจนเกษียณอายุ แล้วกลับมาสร้างผลงานอีกครั้งในปี พ.ศ. 2525 ถึงปัจจุบัน (2) ด้านการถ่ายทอด ได้ถ่ายทอดด้วยแบบแผนและวิธีการขับร้องแบบดั้งเดิมด้วยการสาธิตให้ท่องจำ และสังเกตเพื่อแก้ไขปรับปรุง โดยถ่ายทอดไปพร้อมกับการสอดแทรกค่านิยมระเบียบปฏิบัติและความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับวิชาชีวิตดนตรีตามแบบแผนประเพณีไทยโบราณ ทั้งยังเป็นผู้นุรักษ์หลักวิธีขับร้องและวิธีการถ่ายทอดทางร้องของพระยาเสนาะดุริยางค์ (แช่ม สุนทรวาทีน) ตามแบบฉบับที่ได้สืบทอดมา

พิชชาณัฐ ตูจันดา (2553) วิทยานิพนธ์เรื่องการศึกษาถ่ายทอดความรู้ของวงปี่พาทย์บ้านใหม่ทางกระเบน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) ศึกษาบริบทต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับวงปี่พาทย์บ้านใหม่ทางกระเบน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา (2) ศึกษาการถ่ายทอดความรู้ของวงปี่พาทย์บ้านใหม่ทางกระเบน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา (3) ศึกษาสายสืบทอดความรู้ของวงปี่พาทย์บ้านใหม่ทางกระเบน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ผลการศึกษาพบว่า (1) ด้านบริบท วงปี่พาทย์บ้านใหม่ทางกระเบน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา มีต้นกำเนิดมาแต่ครั้งต้นกรุงรัตนโกสินทร์ และสืบทอดกิจการมาจนกระทั่งปัจจุบัน โดยผ่านผู้นำวง 3 ชั่วอายุคนคือ นายวนเกิดผล นายสังเวียน เกิดผล และนายวิเชียร เกิดผล (2) ด้านการถ่ายทอด ใช้วิธีแบบมุขปาฐะ โดยเน้นระเบียบวิธีการแบบบ้านพาทย์โกศล ซึ่งถ่ายทอดผ่านครูฉัตร สุนทรวาทีน ครูช่อ สุนทรวาทีน และครูอาจ สุนทร (3) ด้านการสืบทอด มีทั้งที่เป็นบุคคลภายในและภายนอกตระกูลเกิดผล องค์ความรู้ยังคงได้รับการสืบทอดมาจนกระทั่งปัจจุบัน

พิชญาภา มานะวิริยภาพ (2559) วิทยานิพนธ์เรื่องการศึกษากระบวนการถ่ายทอดและเทคนิคการสอนขิมของอาจารย์นิธิ ศรีสว่าง มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) ศึกษากระบวนการถ่ายทอดการบรรเลงขิมของอาจารย์นิธิ ศรีสว่าง (2) ศึกษาเทคนิคการสอนขิมของอาจารย์นิธิ ศรีสว่าง โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ผลการศึกษาพบว่า (1) ด้านการถ่ายทอด อาจารย์นิธิ ศรีสว่างมีจุดประสงค์ในการถ่ายทอดความรู้คือ การสอนผู้เรียนให้มีคุณภาพเป็นที่ยอมรับของสังคม มีทักษะในการบรรเลงและการฟังที่ดี โดยมีขั้นตอนในการถ่ายทอด 3 ชั้นคือ ชั้นต้น ชั้นกลาง และชั้นสูง มีการประเมินผลในการสอน 3 ส่วนคือ การบรรเลงที่ดี ความเป็นนักดนตรี และมารยาทในการเป็นนักดนตรีไทย การเรียนการสอนสามารถแบ่งได้ 3 รูปแบบคือ การสอนแบบตัวต่อตัว การสอนแบบรวม และการสอนเฉพาะทางเพื่อแข่งขันหรือสอบเข้าสถาบันการศึกษา และมีการวัดประเมินผลการเรียนการสอนโดยการสังเกตและประเมินตามสภาพจริง (2) ด้านกลวิธีในการถ่ายทอด อาจารย์นิธิ ศรีสว่างสามารถประดิษฐ์ทางให้เหมาะสมกับสถานการณ์ต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดี สามารถแก้ไขปัญหาผู้เรียนได้อย่างถูกต้อง และสามารถเลือกเพลงให้เหมาะสมกับผู้บรรเลงและผู้ฟังได้อย่างเหมาะสม

ภมรศักดิ์ เกื้อหนองขุ่น (2556) วิทยานิพนธ์เรื่องการศึกษากระบวนการถ่ายทอดการบรรเลงซอฮู้ของครูฉวย จิยะจันทร์ มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) ศึกษากระบวนการถ่ายทอดการบรรเลงซอฮู้ของครูฉวย จิยะจันทร์ (2) ศึกษาวิเคราะห์อัตลักษณ์การบรรเลงซอฮู้ของครูฉวย จิยะจันทร์ โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ผลการศึกษาพบว่า (1) ด้านการถ่ายทอด สามารถแบ่งได้ 4 ด้านคือ ด้านผู้สอน ครูฉวย จิยะจันทร์ได้รับการถ่ายทอดวิธีการบรรเลงซอฮู้จากพระสรเพลงสรวง (บัว กมล-วาทีน) รวมถึงได้รับประสบการณ์จากการเป็นนักดนตรีคณะนารีศรีสุมิตรและเป็นข้าราชการในกรมประชาสัมพันธ์ ด้านผู้เรียน ปรากฏมีศิษย์ทั้งที่มีและไม่มีพื้นฐานในการบรรเลงซอฮู้มาก่อน ด้านเพลงสามารถจำแนกกลุ่มเพลงที่ถ่ายทอดได้ 4 กลุ่มคือ เพลงพื้นฐาน เพลงทั่วไป เพลงพิเศษ และเพลงเดี่ยว และด้านกระบวนการถ่ายทอด ปรากฏหลักการสำคัญ 3 ประการคือ สอนตามความสามารถของผู้เรียน สอนแบบตัวต่อตัว และสอนเน้นทักษะปฏิบัติโดยการสาธิตให้ปฏิบัติตาม (2) ด้านอัตลักษณ์ สามารถแบ่งได้ 2 ส่วนคือ ส่วนอัตลักษณ์ในการบรรเลง มี 3 องค์ประกอบคือ บุคลิกภาพทางเพลง และการใช้กลวิธีพิเศษในการบรรเลง และส่วนสังคีตลักษณ์ โดยการวิเคราะห์จากเพลงทยอยนอก สามชั้น และเพลงเชิดจีน สองชั้น ปรากฏว่ามีการดำเนินทำนองที่สอดคล้องกับทำนองหลัก แต่มีการใช้กลอนฝากร่วมบ้าง บันไดเสียงที่ปรากฏมีทางเสียงเพียงออบน ทางนอก และทางเพียงออล่าง และปรากฏมีการใช้กลวิธีพิเศษคือ การประ การพรมเปิด การพรมปิด การสีควง การสะบัดนิ้ว การขยี้นิ้ว การป้ายนิ้ว การกล้ำเสียง และการใช้คันทัก 2 เป็นจำนวนมาก

มาตรา สีสูกทอง (2531) วิทยานิพนธ์เรื่องพัฒนาการของการศึกษาวิชาชีพดนตรีไทยในสมัยรัตนโกสินทร์ มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) ศึกษาความเป็นมาของการศึกษาวิชาชีพดนตรีไทยในสมัยรัตนโกสินทร์ (2) ศึกษาปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาการศึกษาวิชาชีพดนตรีไทย โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ผลการศึกษาพบว่า (1) ด้านความเป็นมา การศึกษาวิชาชีพดนตรีไทยในสมัยรัตนโกสินทร์แบ่งออกเป็น 2 ระยะเวลาคือ ระยะเวลาแรก พ.ศ. 2325-2475 เป็นการจัดการศึกษาโดยอิสระ ใช้บ้าน วัด วังเป็นสถานที่ศึกษา วัตถุประสงค์ของการจัดการศึกษาเพื่อนำดนตรีไปใช้บรรเลงประกอบพิธีกรรม การเข้าศึกษาใช้วิธีการไหว้ครู หลักสูตรเน้นการปฏิบัติเพื่อนำไปใช้เป็นสำคัญ และระยะที่ 2 พ.ศ. 2476-2529 เป็นการจัดการศึกษาในสถาบันการศึกษา เพื่อผลิตบุคลากรทางด้านดนตรีไทยให้กับหน่วยงานของรัฐ การรับเข้าศึกษาใช้วิธีการสอบ หลักสูตรแบ่งออกเป็น 2 ประเภทคือ ผลิตศิลปิน และผลิตครู (2) ด้านปัจจัย ที่สำคัญคือการให้การสนับสนุนของผู้บริหารประเทศ เพราะการศึกษาวิชาชีพดนตรีไทยถูกพัฒนาขึ้นมาตามความต้องการของผู้บริหารประเทศและความต้องการของหน่วยงานต่าง ๆ สิ่งสำคัญที่เป็นปัญหาต่อการศึกษาวิชาชีพดนตรีไทยคือการถ่ายทอดที่ไม่มีสถาบันที่เป็นลายลักษณ์อักษรไว้เป็นหลักฐาน และไม่ได้คิดค้นสิ่งใหม่ ๆ เพื่อมาทดแทนสิ่งที่สูญหายไป ทำให้การพัฒนาการศึกษาวิชาชีพดนตรีไทยไม่ได้พัฒนาขึ้นมากเท่าที่ควร การศึกษาวิชาชีพดนตรีไทยในอนาคต ควรจะมีหน่วยงานกลางที่รับผิดชอบในการประสานงานเกี่ยวกับการจัดและดำเนินการศึกษาวิชาชีพดนตรีไทยในสถาบันอุดมศึกษาที่เปิดสอนวิชาชีพดนตรีไทย

รจนาภา กลิ่นดี (2556) วิทยานิพนธ์เรื่องกระบวนการถ่ายทอดจิม “รูจักฟังเสียง 5 ประการ” ของมูลนิธิหลวงประดิษฐไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษากระบวนการถ่ายทอดจิม “รูจักฟังเสียง 5 ประการ” ของมูลนิธิหลวงประดิษฐไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ผลการศึกษาพบว่า ในการเตรียมผู้เรียนจะทำในลักษณะของการสื่อสารระหว่างผู้สอนกับผู้เรียน ฝึกให้ผู้เรียนฟัง ให้ผู้เรียนทราบเหตุผลและความจำเป็นในการฝึก แล้วจึงปฏิบัติในส่วนที่ง่ายก่อน จนสามารถทำได้ครบทุกขั้นตอน ในกระบวนการถ่ายทอดของผู้สอนจะใช้กระบวนการสอนทั้งแบบผู้สอนเป็นศูนย์กลางและผู้เรียนเป็นศูนย์กลางเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ในการเรียน สำหรับการวัดประเมินผลทฤษฎี ใช้วิธีการสังเกตจากการปฏิบัติของผู้เรียน

วิศวะ ประสานวงศ์ (2555) วิทยานิพนธ์เรื่องการศึกษากระบวนการถ่ายทอดการบรรเลงระนาดเอกของครูอุทัย แก้วละเอียด (ศิลปินแห่งชาติ) มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) ศึกษากระบวนการถ่ายทอดการบรรเลงระนาดเอกขั้นพื้นฐานในแนวทางของครูอุทัย แก้วละเอียด (2) สร้างคู่มือการสอนทักษะการบรรเลงระนาดเอกขั้นพื้นฐานของครูอุทัย แก้วละเอียด โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ

ผลการศึกษาพบว่า (1) ด้านการถ่ายทอด ครูอุทัย แก้วละเอียดมีหลักการถ่ายทอดการบรรเลงระนาดเอก 3 ประการ ได้แก่ สอนตามความสามารถของผู้เรียน สอนโดยการยึดหลักการของหลวงประดิษฐไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) และสอนโดยยึดหลักคุณธรรมจริยธรรมในการดำเนินชีวิต โดยลูกศิษย์ส่วนใหญ่เป็นผู้ที่มีพื้นฐานในด้านการบรรเลงระนาดเอกมาก่อนแล้ว (2) ด้านคู่มือการสอน มีเนื้อหาสาระสำหรับการสอนและการฝึกทักษะการบรรเลงระนาดเอกขั้นพื้นฐานตามแนวทางของครูอุทัย แก้วละเอียด และมีการวัดและประเมินผล

ศันสนีย์ จะสุวรรณ์ (2549) รายงานวิจัยเรื่องภูมิปัญญาในดนตรีไทย : รูปแบบการเรียนรู้และการถ่ายทอดความรู้ของครอบครัว “นักดนตรี” มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) ศึกษาประวัติความเป็นมาของครอบครัวนักดนตรี (2) วิเคราะห์ปัจจัยและเงื่อนไขที่เกี่ยวข้องกับการเรียนรู้และถ่ายทอดความรู้ของครอบครัวนักดนตรี (3) สังเคราะห์รูปแบบการเรียนรู้การถ่ายทอดความรู้ของครอบครัวนักดนตรี โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ผลการศึกษาพบว่า (1) ด้านประวัติ นามสกุลนักดนตรีเป็นนามสกุลที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชทานให้กับนายรอด ซึ่งได้บรรเลงเดี่ยวซอด้วงเพลงกราวในถวายหน้าพระพักตร์ ปัจจุบันยังมีผู้สืบสกุลนักดนตรีที่มีความสามารถทางด้านดนตรีอีกหลายคน (2) ด้านปัจจัยและเงื่อนไขในการเรียนรู้ เกิดจากความสนใจที่จะเรียนรู้เองเมื่อมีความพร้อมและจากสภาพแวดล้อมที่มีการบรรเลงดนตรี การเรียนดนตรี และการฝึกซ้อมดนตรีที่บ้านเป็นประจำผนวกกับบุคคลภายในครอบครัวประกอบอาชีพเป็นนักดนตรีและมีความจำเป็นต้องช่วยหารายได้ให้กับครอบครัว จึงเป็นแรงกระตุ้นให้เกิดความสนใจที่จะเรียนดนตรี โดยส่วนใหญ่เริ่มเรียนจากบิดาแล้วบิดาจึงส่งไปเรียนเพิ่มเติมกับครูที่มีชื่อเสียงคนอื่น (3) ด้านการถ่ายทอด มีรูปแบบที่หลากหลายผสมผสานกัน แต่ยังคงยึดแบบแผนโบราณคือ การสอนแบบตัวต่อตัว สอนตามความสามารถของศิษย์และใช้รูปแบบอื่น ๆ ด้วย เช่น การอ่านโน้ต การใช้เทป ฯลฯ ส่วนเนื้อหาที่ถ่ายทอด เน้นการปฏิบัติและสอดแทรกทฤษฎีในระหว่างการเรียนไปด้วย เนื้อหาของผู้เรียนแต่ละคนจะแตกต่างกันตามศักยภาพของผู้เรียน นอกจากนี้ยังสอดแทรกคุณธรรม จริยธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี วิถีชีวิตไปพร้อมกับการเรียนด้วย

สงบศึก ธรรมวิหาร (2534) วิทยานิพนธ์เรื่องแนวคิดและวิธีการของมนตรี ตราโมท ในการอนุรักษ์และถ่ายทอดดนตรีไทยและเพลงไทย มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแนวคิดและวิธีของครูมนตรี ตราโมทในการอนุรักษ์และถ่ายทอดดนตรีไทยและเพลงไทย โดยใช้ระเบียบวิธีการวิจัยเชิงประวัติศาสตร์ ผลการศึกษาพบว่า ควรมีการสร้างเครื่องดนตรีไทยให้ได้มาตรฐาน ผู้บรรเลงและผู้ฟังควรรู้หน้าที่ของเครื่องดนตรีไทย การร้องและบรรเลงควรถูกต้องตามแบบแผน การแต่งเพลงใหม่ควร

ยึดรูปแบบเดิมและปรับให้เข้ากับยุคสมัย ผู้ชำนาญการดนตรีไทยควรแต่งตำราและพยายาม สอดแทรกเนื้อหาดนตรีไทยในงานเขียนต่าง ๆ รัฐบาลต้องให้การสนับสนุนส่งเสริม ส่วนแนวคิดและ วิธีการในการถ่ายทอดดนตรีไทยและเพลงไทยนั้น การสอนต้องเริ่มด้วยภาคปฏิบัติจากง่ายไปหายาก ครูที่มีความรู้ความสามารถเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่ง การใช้เทคโนโลยีต้องมีความเหมาะสมกับกาลเทศะ รัฐบาลควรให้การสนับสนุนด้านงบประมาณและครูผู้สอน ควรมีการแต่งตำราเกี่ยวกับดนตรีไทยให้ นักดนตรีและประชาชนได้รู้และเข้าใจ เพื่อเป็นพื้นฐานในการบรรเลงและการฟังอย่างเข้าใจ และ ชาบซึ่ง

สมชาย เอี่ยมบางยูง (2545) วิทยานิพนธ์เรื่องกระบวนการถ่ายทอดซิมของชมรมดนตรีไทย มูลนิธิหลวงประดิษฐไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษากระบวนการถ่ายทอดซิมของ ชมรมดนตรีไทยมูลนิธิหลวงประดิษฐไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ผล การศึกษาพบว่า ครูผู้สอนคัดเลือกจากศิษย์ร่วมอุดมการณ์ เป็นผู้ที่มีโลกทัศน์ มุมมอง ปรัชญาในการ ดำเนินชีวิตที่คล้ายคลึงกัน มีความชำนาญและแตกฉานในวิชาความรู้หลักของมูลนิธิหลวงประดิษฐ- ไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) ผู้เรียนเปิดรับจากบุคคลทั่วไปซึ่งสามารถแบ่งได้ 3 ประเภทคือ สมาชิก ทั่วไป ศิษย์ดนตรีไทย และกรณีพิเศษ หลักสูตรการเรียนการสอนและกิจกรรมแบ่งเป็นภาคปฏิบัติ 11 ระดับ ภาคทฤษฎี 18 ข้อ และการแสดงดนตรีใช้วิธีสอบแบบผสมผสาน เสริมแรงกำลังใจด้วยการ ชมเชย และไม่มีการลงโทษ ในระหว่างเรียนมีการอบรมคุณธรรมจริยธรรมไปด้วย สื่อและอุปกรณ์ใน การเรียนการสอนใช้ซิม 7-11 หยอง วิชชุบอร์ด และโปรแกรมคอมพิวเตอร์ การวัดผลประเมินผลเป็น รูปแบบคณะกรรมการ มีแบบทดสอบเกณฑ์เฉลี่ยโดยใช้วิธีการสังเกต

สำเนา เปี่ยมดนตรี (2552) วิทยานิพนธ์เรื่องปีใน : กระบวนการถ่ายทอดสำนักครูเทียบ คง- ลายทอง มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) ศึกษาประวัติชีวิตและผลงานครูเทียบ คงลายทอง (2) ศึกษา กระบวนการถ่ายทอดปีของครูเทียบ คงลายทอง (3) วิเคราะห์ภาพสะท้อนสังคมวัฒนธรรมที่ปรากฏ จากกระบวนการถ่ายทอดปีของครูเทียบ คงลายทอง โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ผลการศึกษา พบว่า (1) ด้านประวัติ ครูเทียบ คงลายทองได้รับการถ่ายทอดการบรรเลงปีจากพระยาเสนาะดุริยางค์ (แจ่ม สุนทรวาที) จนมีความสามารถเป็นเลิศอันหาตัวจับได้ยาก และได้การยอมรับนับถือจากวงการ ดนตรีไทยเป็นอย่างมาก (2) ด้านการถ่ายทอด ใช้ระบบมุขปาฐะ สอนตามคุณสมบัติของผู้เรียน โดย ครูเทียบ คงลายทองใช้ประสบการณ์ที่ได้เรียนรู้และปฏิบัตินำมาปรับเป็นวิธีการสอนให้เหมาะสมกับ แต่ละบุคคล และได้นำมาใช้เป็นกระบวนการเรียนการสอนในรูปแบบขั้นพื้นฐาน ซึ่งเริ่มด้วยวิธีการฝึก นิ้วลองปี เป็นการฝึกไล่เสียงที่เน้นลักษณะเฉพาะในการใช้ลมใช้นิ้วให้สัมพันธ์กัน เมื่อฝึกได้เสียงที่

ชัดเจนแล้ว จะทำให้ผู้เรียนฝึกเพลงเท่ากนฝึกบุง สองชั้นเป็นเพลงแรก ซึ่งเป็นเพลงที่ช่วยฝึกทักษะในการใช้ลม ใช้นิ้ว และการระบายลมที่เหมาะสม โดยการสอนสามารถอธิบายได้เป็นระบบ มีเหตุมีผลในทุกขั้นตอน (3) ด้านภาพสะท้อนสังคมวัฒนธรรม ในกระบวนการถ่ายทอดปรากฏภาพสะท้อนสังคมวัฒนธรรม ได้แก่ คุณลักษณะของความเป็นครู ความเป็นผู้ทรงภูมิปัญญา รวมทั้งวิธีการและจิตวิทยาในการถ่ายทอดความรู้

สิริรักษ์ ชูสวัสดิ์ (2540) วิทยานิพนธ์เรื่องกระบวนการถ่ายทอดการประโคมด้วยเครื่องประโคมประกอบพระราชอิสริยยศพระมหากษัตริย์ในสมัยรัตนโกสินทร์ มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) ศึกษาประวัติความเป็นมาของการประโคมและเครื่องประโคมประกอบพระราชอิสริยยศพระมหากษัตริย์ (2) ศึกษากระบวนการถ่ายทอดการประโคมด้วยเครื่องประโคมประกอบพระราชอิสริยยศพระมหากษัตริย์ในสมัยรัตนโกสินทร์ของสำนักพระราชวังต่อกลุ่มผู้สืบทอดต่าง ๆ โดยจะศึกษาเฉพาะกลุ่มงานเครื่องสูงและกลองชนะ กลุ่มกองดุริยางค์ทหารเรือ กลุ่มโรงเรียนผู้ใหญ่พระตำหนักสวนกุหลาบ (วิทยาลัยในวังชาย) กลุ่มทหารบก และกลุ่มโรงเรียนเตรียมทหาร โดยใช้ระเบียบวิธีการวิจัยเชิงประวัติศาสตร์ ผลการศึกษาพบว่า (1) ด้านความเป็นมา การประโคมประกอบพระราชอิสริยยศพระมหากษัตริย์ไทยเป็นวัฒนธรรมที่สืบทอดมาเป็นระยะเวลายาวนาน ดังปรากฏเป็นหลักฐานจากโบราณสถาน โบราณวัตถุ และวรรณคดีต่าง ๆ นับจากสมัยก่อนประวัติศาสตร์จนถึงปัจจุบัน โดยวงเครื่องประโคมประกอบด้วย มโหระทึก ข้องชัย เปิงมาง กลองชนะ สังข์ แตรงอน แตรฝรั่ง ปี่ชวา และปี่ไฉน บทบาทหน้าที่ของการประโคมมีเพื่อแสดงความเคารพ สักการะ สรรเสริญพระบารมี การแสดงความจงรักภักดี และความผูกพันอันลึกซึ้งระหว่างพระมหากษัตริย์กับราษฎร นอกจากนี้ยังเป็นสัญญาณบอกให้ทราบว่าพระมหากษัตริย์ประทับอยู่ที่ใด ขณะเดียวกันก็ยังมีบทบาทสำคัญในการพระราชพิธีต่าง ๆ โดยเป็นสัญญาณบอกให้ทราบว่าพระมหากษัตริย์ทรงประกอบพระราชพิธีอันเป็นขั้นตอนสำคัญอยู่ในขณะนั้น (2) ด้านการถ่ายทอด กลุ่มผู้สืบทอดงานเครื่องสูงและกลองชนะจะได้รับการถ่ายทอดการประโคมทั้ง 3 หมวดคือ หมวดเครื่องตี หมวดเครื่องเป่าเสียงเดียว และหมวดเครื่องเป่าทำทำนอง ผู้เรียนส่วนใหญ่จะเริ่มเรียนในหมวดเครื่องตีก่อน โดยเรียนจากการปฏิบัติงานในหน้าที่ หลังจากนั้นจึงเริ่มฝึกหัดเครื่องเป่าเสียงเดียว ส่วนหมวดเครื่องเป่าทำทำนองจะได้ต่อเพลงที่ใช้ประจำกับเครื่องเป่าชนิดนั้น ๆ ได้แก่ แตรฝรั่งจะต่อเพลงสำหรับบท เพลงออกขุนนาง และเพลงส่งเสด็จปี่ชวาจะต่อเพลงพญาเดิน เพลงทะแยกลองโยน เพลงกระบี่ลีลา และเพลงสองชั้นอื่น ๆ และปี่ไฉนจะต่อเพลงพญาโคกลอยลม ส่วนกลุ่มผู้สืบทอดวิทยาลัยในวังชาย ทหารบก และโรงเรียนเตรียมทหารจะสืบทอดการประโคมกลองชนะ เนื้อหาการเรียนการสอนของวิทยาลัยในวังชายและทหารบกจะสืบทอดการตีแบบสามไม้หนีสี่ไม้ไล่

และการตีแบบตั้งเปิง ส่วนโรงเรียนเตรียมทหารจะสืบทอดการตีกลองชนะแบบตั้งเปิงเท่านั้น การเรียนการสอนใช้วิธีการบรรยายสาธิตและฝึกปฏิบัติให้ถูกต้อง และกลุ่มดุริยางค์ทหารเรือจะสืบทอดการประโคมด้วยแตรฝรั่งในเพลงสำหรับบทเพลงเดี่ยว ส่วนการสืบทอดแตรวงและสังข์จะฝึกปฏิบัติและเรียนรู้ด้วยตนเอง

สุขสันต์ พ่วงกลัด (2539) วิทยานิพนธ์เรื่องการวิเคราะห์เชิงประวัติศาสตร์เกี่ยวกับภูมิปัญญาไทย ในการถ่ายทอดการบรรเลงซอสามสาย มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) ศึกษากระบวนการทางภูมิปัญญาในการถ่ายทอดการบรรเลงซอสามสายของภูมิปัญญาไทยทางด้านดนตรีไทย (2) ศึกษาประวัติชีวิตประสบการณ์การเรียนรู้ทางด้านดนตรีไทย การรับการถ่ายทอด และการถ่ายทอดการบรรเลงซอสามสายให้แก่ศิษย์ โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยทางประวัติศาสตร์บอกเล่า ผลการศึกษาพบว่า (1) ด้านภูมิปัญญา มีที่มาและแนวคิดกระบวนการทางภูมิปัญญาเกิดขึ้นจากพื้นฐาน 3 ด้านคือ พื้นฐานชีวิตครอบครัวและสภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรม พื้นฐานทางดนตรีที่ได้รับการถ่ายทอดจากครูหลายคน และคุณลักษณะพิเศษเฉพาะตัวคือปัญญาเป็นเลิศและความถนัดเฉพาะด้าน (2) ด้านรับการถ่ายทอดและการถ่ายทอด ในฐานะผู้รับการถ่ายทอด ครูเจริญใจ สุนทรวาทีน และศาสตราจารย์อุดม อรุณรัตน์ได้รับการถ่ายทอดทักษะดนตรีหลายประเภท โดยตรงแบบตัวต่อตัว แบบลองผิดลองถูก แบบครูพักลักจำ และจากประสบการณ์ทางดนตรี และด้วยมีคุณลักษณะพิเศษคือพรสวรรค์ จึงสามารถหลอมรวมความรู้ต่าง ๆ เกิดเป็นองค์ความรู้ใหม่เฉพาะตัวได้ ส่วนในฐานะผู้ถ่ายทอดให้ศิษย์ จะปรับตามคุณลักษณะภายนอกคือนิสัยใจคอ และคุณลักษณะภายในคือความมุ่งมั่น พื้นฐานความรู้เดิมและความสามารถในการรับการถ่ายทอด ด้วยวิธีการถ่ายทอดที่เป็นเฉพาะของครูทั้งทางตรงคือ บอกด้วยปาก สาธิตให้ดู และการจัดหาประสบการณ์ รวมทั้งการขัดเกลานิสัยใจคอและปลูกฝังคุณธรรม

สุรพงษ์ บ้านไกรทอง (2555) วิทยานิพนธ์เรื่องการถ่ายทอดวิธีการบรรเลงซอสามสาย สำนักพระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี) มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) ศึกษาและรวบรวมประวัติสำนักพระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี) (2) ศึกษาการถ่ายทอดวิธีการบรรเลงซอสามสายสำนักพระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี) (3) ศึกษาบทเพลงที่ใช้เป็นแบบฝึกหัดพื้นฐานและกลวิธีที่พบในบทเพลงสำนักพระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี) โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ผลการศึกษาพบว่า พระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี) สืบทอดความรู้ด้านการบรรเลงซอสามสายมาจากสายราชสำนักและสายพระประดิษฐไพเราะ (มี ดุริยางกูร) และได้รับแนวคิดการประพันธ์ทางเดียวจากพระยาประสานดุริยศัพท์ (แปลก ประสานศัพท์) ทำให้เกิดแบบแผนการบรรเลงซอสามสายสำนักพระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี) ซึ่งมีเอกลักษณ์ 4 ประการคือ มีท่าทางการนั่งและการจับที่สง่างาม มีการใช้นิ้วและคันชักอย่างเป็นระบบ มีการ

ถ่ายทอดอย่างเป็นแบบแผน และมีทางเพลงที่มีความเรียบง่าย ปัจจุบันมีศิษย์ที่ถ่ายทอดความรู้ 6 สาย โดยมีวิธีการถ่ายทอด 2 ลักษณะคือ บรรเลงไปพร้อมกับศิษย์ และการต่อเพลงแบบบอกด้วยปาก มีขั้นตอนการถ่ายทอด 5 ขั้นตอนคือ ขั้นก่อนสอน ขั้นถ่ายทอดพื้นฐานการบรรเลง ขั้นประเมินผล ขั้นต่อเพลงเดี่ยวขั้นกลาง และขั้นต่อเพลงเดี่ยวขั้นสูง นอกจากนี้การถ่ายทอดเพลงในสำนักยังมีลำดับอย่างเคร่งครัด โดยแบ่งได้ 4 กลุ่มคือ กลุ่มเพลงฝึกหัด กลุ่มเพลงเดี่ยวขั้นพื้นฐาน กลุ่มเพลงเดี่ยวขั้นกลาง และกลุ่มเพลงเดี่ยวขั้นสูง

สุวรรณา วังโสภณ (2547) วิทยานิพนธ์เรื่องการศึกษาวัฒนธรรมการถ่ายทอดดนตรีประจำชาติไทยและญี่ปุ่น มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) วิเคราะห์ความหมายและคุณค่าของดนตรีประจำชาติไทยและญี่ปุ่น (2) ศึกษาวัฒนธรรมการถ่ายทอดดนตรีประจำชาติไทยและญี่ปุ่น (3) เสนอแนวทางการถ่ายทอดดนตรีประจำชาติในโรงเรียนของประเทศไทย โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ผลการศึกษาพบว่า (1) ด้านความหมายและคุณค่า ดนตรีประจำชาติในความหมายที่พบในการวิจัยคือ มรดกทางวัฒนธรรมดนตรีที่ตกทอดมาจากบรรพบุรุษ เกิดการยอมรับและสืบทอดกันมา โดยมีดนตรีปี่พาทย์เป็นตัวแทนหนึ่งของดนตรีประจำชาติไทย และดนตรีโซโกกุ (Soukyoku) เป็นตัวแทนหนึ่งของดนตรีประจำชาติญี่ปุ่น คุณค่าของดนตรีประจำชาติที่พบประกอบด้วยคุณค่าภายในตัวดนตรีคือคุณค่าทางสุนทรียศาสตร์ และคุณค่าภายนอกตัวดนตรีที่พบคือ คุณค่าทางด้านจิตใจและจริยธรรม ด้านร่างกายและบุคลิกภาพ ด้านเศรษฐกิจและด้านสังคม คุณค่าดนตรีประจำชาติมีผลทำให้ดนตรีประจำชาติดำรงอยู่ในสังคมด้วยความสำคัญในลักษณะการประสานคุณค่าทางภูมิรัฐและภูมิธรรม (2) ด้านวัฒนธรรมการถ่ายทอด ดนตรีประจำชาติไทยและญี่ปุ่นมีจุดมุ่งหมายเดียวกันในการถ่ายทอดคือการดำรงรักษาวัฒนธรรมดนตรีประจำชาติและเพื่อการประกอบอาชีพ โดยมีรูปแบบการถ่ายทอดตามจารีตประเพณีโบราณคือการถ่ายทอดแบบตัวต่อตัว โดยเป็นการสอนทักษะการบรรเลงดนตรีร่วมกับการสอดแทรกคุณธรรมจริยธรรมและบุคลิกภาพของนักดนตรีไปพร้อมกัน (3) แนวทางการถ่ายทอดในโรงเรียน การจัดทำหลักสูตรควรมีความยืดหยุ่นในเรื่องของเนื้อหาและวิธีการสอนโรงเรียนควรประสานงานกับชุมชนและผู้รู้ในท้องถิ่นให้เข้ามามีส่วนร่วม และภาครัฐควรให้การสนับสนุนในด้านการผลิตและพัฒนาบุคลากร รวมถึงจัดสรรงบประมาณด้านบุคลากรและเครื่องดนตรีให้เพียงพอ รูปแบบการจัดการเรียนการสอนดนตรีประจำชาติไทยในโรงเรียนที่เหมาะสมนั้น ต้องเป็นการผสมผสานแนวคิดเรื่องภูมิรัฐและภูมิธรรมที่แฝงในคุณค่าวัฒนธรรมดนตรีประจำชาติเข้ากับจารีตการถ่ายทอดแบบบ้านดนตรี โดยการเรียนการสอนต้องเน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ มีความยืดหยุ่นเรื่องหลักสูตร การวัดผลและบูรณาการดนตรีประจำชาติเข้ากับรายวิชาต่าง ๆ โดยดำเนินการในรูปแบบ

การสร้างบรรยากาศการเรียนรู้ให้เหมือนบ้านดนตรี และต้องนำเอาแนวคิดเรื่องวัฒนธรรมกลุ่มของสังคมญี่ปุ่นในการดำเนินงานต่าง ๆ มาใช้เป็นแนวทางการบริหารจัดการเรียนการสอนในระบบโรงเรียนต่อไป

โสภณ เดชฉกรรจ์ (2553) วิทยานิพนธ์เรื่องการถ่ายทอดวัฒนธรรมดนตรีไทยของชุมชนอัม-พวา จังหวัดสมุทรสงคราม : กรณีศึกษาวงไทยบรรเลง มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) ศึกษาเนื้อหาหลักสูตรของวงไทยบรรเลง (2) ศึกษาเนื้อหาด้านการสอดแทรกคุณธรรมจริยธรรมในการสอนดนตรีไทยในวงไทยบรรเลง โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ผลการศึกษาพบว่า (1) ด้านหลักสูตร มี 2 ประเภทคือ หลักสูตรที่สร้างนักดนตรีอาชีพ และหลักสูตรที่เสริมความรู้ให้ผู้เรียน โดยเนื้อหาด้านเพลง หลักสูตรทั้งสองประเภทจะแตกต่างกันในขั้นต้น กล่าวคือ หลักสูตรที่สร้างนักดนตรีอาชีพเริ่มด้วยเพลงสาธิต แล้วต่อยอดด้วยเพลงที่ใช้งาน ส่วนหลักสูตรที่เสริมความรู้ให้แก่ผู้เรียนเริ่มด้วยเพลงที่มีทำนองสั้นและง่ายต่อการฝึกหัด หลักสูตรในขั้นสูงมีการใช้เพลงประเภทเดียวกัน ส่วนเนื้อหาด้านทักษะ ทั้งสองหลักสูตรมีการสอนทักษะพื้นฐาน 5 ประเภทเหมือนกันคือ การแบ่งมือซ้อง การตีคู่ การตีลูกกระทบ การตีกรอ และการตีเก็บ แต่หลักสูตรที่สร้างนักดนตรีอาชีพจะเพิ่มเติมทักษะการสะเดาะและการสะบัด ทักษะในขั้นกลางจะให้ผู้เรียนเริ่มใช้ความคิดในการแปลทำนอง และทักษะในขั้นสูงจะได้ศึกษาการบรรเลงที่มีความซับซ้อนมากขึ้น และได้ศึกษาการประพันธ์เพลงด้วย (2) ด้านการสอดแทรกคุณธรรมจริยธรรม ผู้สอนจะให้ความสำคัญกับเรื่องคุณธรรมจริยธรรมมากกว่าผู้เรียนในทุกด้าน ด้านความคิดเห็นของผู้สอนปรากฏว่า ผู้สอนให้ความสำคัญในเรื่องการรักสามัคคีมากที่สุด ส่วนผู้เรียนให้ความสำคัญในเรื่องความสนใจใฝ่รู้มากที่สุด

เหมราช เหมหงษา (2541) วิทยานิพนธ์เรื่องวิวัฒนาการการถ่ายทอดการบรรเลงจะเข้ : การศึกษาเชิงประวัติศาสตร์ มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) ศึกษาวิวัฒนาการการถ่ายทอดการบรรเลงจะเข้ ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 6 จนถึงปัจจุบัน (2) ศึกษาความรู้ในเชิงทฤษฎีและในเชิงปฏิบัติของกระบวนการถ่ายทอดการบรรเลงจะเข้ (3) ศึกษากระบวนการถ่ายทอดการบรรเลงจะเข้ในรูปแบบที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ โดยใช้ระเบียบวิธีการวิจัยทางประวัติศาสตร์บอกเล่า ผลการศึกษาพบว่า (1) ด้านวิวัฒนาการ ในสมัยรัชกาลที่ 6 มีศิลปินจะเข้สำคัญ 6 คน ได้แก่ พระยาประสานดุริยศัพท์ (แปลกประสานศัพท์) หลวงว่องจะเข้รับ (โต กมลวาทิน) นายชุม กมลวาทิน นายสังวาลย์ กุลวัลกี นายจ่าง แสงดาวเด่น และนายแสวง อภัยวงศ์ ศิลปินทั้ง 6 คนได้ถ่ายทอดการบรรเลงจะเข้ให้ศิษย์โดยตรงแบบการสอนอย่างโบราณคือ สอนแบบตัวต่อตัว สอนแบบฝึกจำ และสอนแบบให้เลียนแบบครู ซึ่งต่อมาเกิดเป็นสายการถ่ายทอด 2 สายคือ สายครูระดี วิเศษสุรการ และสายครูทองดี สุจริตกุล (2) ความรู้

เชิงทฤษฎีและปฏิบัติของการถ่ายทอด สายครุระตี วิเศษสุรการถ่ายทอดโดยใช้วิธีการตรวจสอบพื้นฐานความสามารถของผู้เรียน การปลูกฝังคุณธรรม และการสอนแบบโบราณ ส่วนสายครุทองดี สุจริตกุลถ่ายทอดโดยใช้วิธีการศึกษาอย่างเป็นทางการ และการปลูกฝังคุณธรรมและจริยธรรม (3) ด้านการถ่ายทอด ในสมัยรัชกาลที่ 6 พระองค์ทรงให้ความสำคัญกับการศึกษา ซึ่งส่งผลในภายหลังทำให้วิธีการถ่ายทอดจะเข้ามีการปรับเปลี่ยนจากเดิมกลายเป็นการศึกษาในระบบอย่างสมบูรณ์ แต่ความสัมพันธ์ระหว่างครูกับศิษย์ที่มีมาแต่โบราณยังคงถูกนำมาใช้ในกระบวนการถ่ายทอดตลอดเวลา

อุทัย ศาสตรา (2553) วิทยานิพนธ์เรื่องการศึกษากระบวนการถ่ายทอดการบรรเลงระนาดเอกของครูประสิทธิ์ ถาวร ศิลปินแห่งชาติ มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) ศึกษากระบวนการถ่ายทอดการบรรเลงระนาดเอกชั้นพื้นฐานของครูประสิทธิ์ ถาวร (2) สร้างคู่มือการสอนทักษะการบรรเลงระนาดเอกชั้นพื้นฐานของครูประสิทธิ์ ถาวร โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ผลการศึกษาพบว่า (1) ด้านการถ่ายทอด การสอนทักษะการบรรเลงระนาดเอกของครูประสิทธิ์ ถาวร มี 2 ลักษณะคือ การสอนควบคู่กับการปรับวง และการสอนตามแบบชนบโบราณ โดยยึดหลักการสอน 4 ประการ ได้แก่ สอนตามความสามารถของผู้เรียน เน้นวิธีการบรรเลงมากกว่าบทเพลง เน้นพื้นฐานการบรรเลงที่ถูกต้อง และสอนทักษะอย่างเป็นขั้นตอน โดยสิ่งที่เน้นที่สุดในการสอนคือ ท่าทางการบรรเลง การจับไม้ และการทำเสียงต่าง ๆ ให้ถูกต้องตามลักษณะเพลง (2) ด้านคู่มือการสอน มีเนื้อหาสาระสำหรับการสอนและการฝึกทักษะการบรรเลงระนาดเอกชั้นพื้นฐานตามแนวทางของครูประสิทธิ์ ถาวร และมีการวัดและประเมินผล

บทที่ 2

ภูมิหลังสายการสืบทอดความรู้ข้อสามสายครูเจริญใจ สุนทรวาทีน

ภูมิหลังสายการสืบทอดความรู้ข้อสามสายครูเจริญใจ สุนทรวาทีน แบ่งรายละเอียดหัวข้อที่จะศึกษาดังนี้

2.1 ประวัติชีวิตครูเจริญใจ สุนทรวาทีน

2.2 การศึกษาความรู้ด้านข้อสามสายของครูเจริญใจ สุนทรวาทีน

2.3 การบูรณาการความรู้ด้านข้อสามสายของครูเจริญใจ สุนทรวาทีน

มีรายละเอียดดังนี้

2.1 ประวัติชีวิตครูเจริญใจ สุนทรวาทีน

ภาพที่ 1 ครูเจริญใจ สุนทรวาทีน (1)

ที่มา: หนังสือบรรณานุกรม เจริญใจ สุนทรวาทีน

2.1.1 ประวัติชีวิตส่วนตัว

ครูเจริญใจ สุนทรวาทีน เกิดเมื่อวันที่ 16 กันยายน พ.ศ. 2458 เป็นบุตรของพระยาเสนาะ-
ศุริยางค์ (แฉ่ม สุนทรวาทีน) กับคุณหญิงเสนาะศุริยางค์ (เรือน สุนทรวาทีน) มีพี่ร่วมบิดามารดา 4 คน
ได้แก่ นางเลียบ บุนยรัตพันธุ์ ชายไม่ทราบนาม (เสียชีวิตตั้งแต่ยังเยาว์) นางเลื่อน ผลาสินธุ์ และนาย

เชื้อ สุนทรวาทีน ต่อมาได้สมรสกับพลโทดำเนียร เลชะกุล มีบุตรและบุตรี 4 คน ได้แก่ นายเกรียงไกร เลชะกุล นางดวงใจ พุกเกษยาชีวะ นายนวรรตน์ เลชะกุล และนายภพภพ เลชะกุล

ครูเจริญใจ สุนทรวาทีน ถึงแก่กรรมเมื่อวันที่ 10 เมษายน พ.ศ. 2554 เวลา 11.02 น. สิริรวมอายุ 95 ปี 6 เดือน 25 วัน สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี รัชศพออยู่ในพระราชานุเคราะห์ และเสด็จพระราชดำเนินไปในการพระราชทานเพลิงศพ ณ เมรุวัดเทพศิรินทราวาส เมื่อวันที่ 22 เมษายน พ.ศ. 2555

ประวัติการเรียนดนตรี

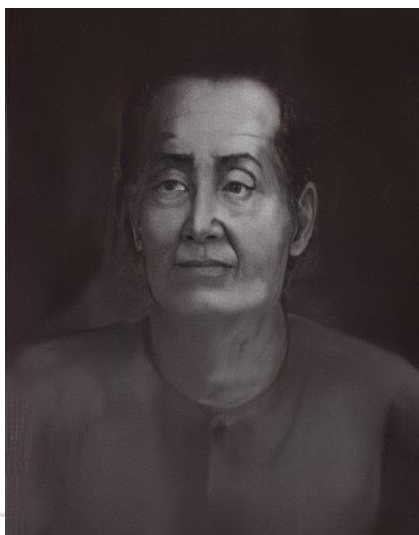
ครูเจริญใจ สุนทรวาทีน ถือกำเนิดในตระกูลนักดนตรีที่เก่าแก่ สามารถสืบย้อนหลังไปได้สามชั่วคน ตั้งแต่รุ่นทวดคือ ครูทั้ง สุนทรวาทีน ครูดนตรีร่วมยุคพระประดิษฐไพเราะ (มี ดุริยางกูร) ปู่คือ ครูซ้อย สุนทรวาทีน ครูดนตรีผู้ถึงพร้อมด้วยสติปัญญาอันแตกฉานยิ่ง และบิดา ผู้เป็นเจ้าของกรมพิณ-พาทย์หลวงในสมัยรัชกาลที่ 5 เมื่อเจริญวัยจนสามารถพูดได้ชัดเจน บิดาจึงเริ่มถ่ายทอดความรู้ด้านขับร้องให้ โดยการถ่ายทอดนั้นทำด้วยความประณีตละเอียดลออ ดังที่ท่านกล่าวว่า

การสอนนั้น สอนวันละคำ บทร้องมีว่า “**กาก็ป้องปิดสลัดกร**” ท่านสอนว่า “**กา เอื้อน ก็**” การเอื้อนตรงนี้ ต้องให้คือนั้นออกเสียงเหมือนซอพรมนิ้ว ฝึกกล้ามเนื้อที่คอให้แข็งแรงและดินได้ ทำซ้ำ ๆ ทุกเช้า ทุกค่ำ เมื่อคอทำได้ก็สอนต่อไปว่า “**ป้อง เอื้อน ปิด**” ตรงเอื้อนนี้ยาวเมื่อทำได้ก็ขยับต่อไปอีก เป็นเช่นนี้ทุกวัน ทุกเช้าค่ำ จนจบเพลง และในระยะนี้ทุกเช้าร้องเพลงแล้วก็ไปเรียนหนังสือ (เจริญใจ สุนทรวาทีน, 2530: 69)

ในขณะเดียวกันบิดาให้ฝึกหัดเครื่องดนตรีประเภทอื่นด้วย ดังที่ท่านกล่าวว่า

พ่อทำระนาดเอกเล็กไว้ให้ข้าพเจ้า ทำมารองนั่ง เรียนร้อง เรียนระนาดเอกไปด้วยกัน ข้าพเจ้าเรียนระนาดเอกไปจนถึงเพลงเดี่ยวพญาโศก ได้ 4 เที้ยวครบ ต่อมาท่านให้ลองเรียนเป่าปี่ชวา ก่อนอื่นสอนให้ระบายลมก่อน โดยให้อ่านน้ำใส่ขัน เอาผักบุ้งมาเป่าน้ำ ท่านจะคอยคุมบอกให้พ่นน้ำ แล้วหายใจ เมื่อทำได้แล้วก็เรียนปี่ชวา โดยต่อเพลงลมพัดชายเขา 3 ชั้นก่อน เมื่อจบเพลง ท่านให้เลิกหัด คงเห็นว่าท่าจะไม่ดีจึงเปลี่ยนให้หัดขลุ่ยแทน ข้าพเจ้าก็เป่าขลุ่ยไปบ้าง ร้องบ้าง ตีระนาดบ้าง

ทุกวัน สลับกันไปก่อนไปโรงเรียน ข้าพเจ้าเป่าเพลงพญาโศกได้ ท่านตั้งใจสอนให้
ข้าพเจ้าได้ลองเรียนรู้ในหลาย ๆ เครื่องมือ (เรื่องเดียวกัน, 2530: 69-70)

ภาพที่ 2 ครูช้อย สุนทรวาทิน
ที่มา: ศิลปวัฒนธรรม (2562: ออนไลน์)

ภาพที่ 3 พระยาเสนาะดุริยางค์ (แหม่ม สุนทรวาทิน)
ที่มา: หนังสือบรรณานุกรม เจริญใจ สุนทรวาทิน

เมื่อมีความรู้ความสามารถ บิดาจึงได้นำตัวถวายเป็นข้าหลวงในราชสำนักรัชกาลที่ 6 และรับ
ราชการเรื่อยมาจนถึงรัชกาลที่ 7 จึงได้รับการฝึกหัดและเรียนรู้ซิมซับวิชาความรู้จากครูดนตรีในราช-
สำนัก ทำให้มีความรู้กว้างขวางมากยิ่งขึ้น โดยบิดายังคงถ่ายทอดวิชาความรู้ให้

ต่อมาเมื่อโอนย้ายมารับราชการที่กรมศิลปากร ได้เรียนขับร้องเพิ่มเติมกับพระเพลงไพเราะ (โสม สุวาทิต) และครุมนตรี ตราโมท (ศิลปินแห่งชาติ) โดยได้รับถ่ายทอดเพลงมโหรีโบราณของเก่าไว้จำนวนมาก รวมถึงเพลงที่ครูทั้ง 2 คนได้ประพันธ์ขึ้นใหม่ นอกจากนี้หลวงประดิษฐไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) ยังได้ถ่ายทอดเพลงที่ประพันธ์ขึ้นใหม่ให้อีกด้วย ดังที่ท่านกล่าวว่า

หลังจากนั้น พวกเราทั้งหมดก็มาขึ้นตรงกับกรมศิลปากร (ในระยษนั้น ข้าพเจ้าได้ย้ายกลับมาอยู่บ้านเดิม) พวกเราก็กังอยู่ที่นั่น ที่นั่นเรียกว่าแผนกดุริยางค์-ไทยของกรมศิลปากร โดยมีคุณครูหลวงประดิษฐไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) เป็นหัวหน้าแผนก ได้แบ่งข้าราชการออกเป็นวง 3 ประเภท คือ 1. วงมโหรี 2. วงปี่พาทย์ไม้แข็ง และ 3. วงปี่พาทย์ไม้นวม ข้าพเจ้าเป็นคนขับร้องประจำวงมโหรีอันมีคุณพระเพลงไพเราะ (โสม สุวาทิต) คุณครุมนตรี ตราโมท หลวงสร้อยสำเนียงสนธิ หมื่นตันตรีการเจนจิตร์ ครูปลั่ง ครูไปล์ วรรณเขจร ครูเทียบ คงลายทอง และคุณแสวง อภัยวงศ์ มีวงปี่พาทย์ไม้แข็ง ปี่พาทย์ไม้นวม อันประกอบด้วยพี่น้องในตระกูลดุริยประณีตหลายคน ล้วนเป็นลูกศิษย์พ่อข้าพเจ้าทั้งนั้น และใน 3 วงนี้ ก็ได้แบ่งกันออกไปบรรเลงตามสถานีวิทยุกระจายเสียง และคุณครูหลวงประดิษฐก็ได้ควบคุมและทำเพลงใหม่ ๆ ขึ้นที่นั่นอย่างมากมาย ส่วนวงมโหรีนี้ เราก็เล่นเพลงของมโหรีทั้งหมด เช่น ตับเพลงทะเลแย ก็มีเพลงทะเลแย 3 ชั้น เพลงยาว 3 ชั้น 7 ท่อน ย่องหงิด 3 ชั้น ตับนางนาค ก็มีเพลงนางนาค 3 ชั้น พัดชา 3 ชั้น สีสลากระทุ่ม 3 ชั้น กราวรำมอญ 3 ชั้น หมดทุกเพลง ตับตันเพลงฉิ่ง ก็มีเพลงตันเพลงฉิ่ง 3 ชั้น จระเข้หางยาว 3 ชั้น ตวงพระธาตุ 3 ชั้น นกขมิ้น 3 ชั้น และเรื่องกา ก็เล่น 2 ชั้น ทั้งเรื่อง เพลงในตบ กากินี้มีเพลงโบราณมากมายหลายเพลงที่คุณพระเพลงไพเราะได้สอนข้าพเจ้าไว้ และเราก็ได้บรรเลงในวิทยุกระจายเสียงเป็นตอน ๆ จนหมดเรื่อง นอกจากนี้ยังมีตบอื่น ๆ อีกอันเป็นเรื่องของมโหรีทั้งสิ้น บางทีนาน ๆ ครั้ง ทางกรมศิลปากรก็ขอมาให้ไปช่วยร้องละครบ้างบางครั้งคราว และบางทีคุณครูหลวงประดิษฐ ก็จะเรียกข้าพเจ้าไปต่อเพลงที่ทำใหม่ไว้ให้มาร้องในวงมโหรีบ้าง ซึ่งคุณครูหลวงประดิษฐไพเราะก็จะเป็นทั้งครูและผู้บังคับบัญชาด้วย มีอยู่เสมอที่ครุมนตรี ตราโมท และคุณพระเพลงไพเราะ ทำเพลงขึ้นมาใหม่ ก็จะต่อให้ข้าพเจ้าก่อน ซึ่งเพลงต่าง ๆ ที่แต่งไว้ใหม่ ๆ ก็มีมากมาย ที่สำคัญจะกล่าวถึง เพลงยาวนั้น แค่ 3 ชั้น ก็ 7 ท่อน แล้วเป็นเถาก็เป็น 21 ท่อน ทั้งนี้คุณครูพระเพลงท่านต่อให้ และครุมนตรีเป็นผู้หาบทร้องให้ข้าพเจ้า จึงถือ

ว่าท่านทั้งสองเป็นครูของข้าพเจ้าต่อจากพ่อ เพราะข้าพเจ้าได้รับความรู้และได้เพลงมากมายจากท่านทั้งสองนี้ ในช่วงที่อยู่ตรงท้ายวังหลวงนี้ (เรื่องเดียวกัน, 2530: 78-80)

ภาพที่ 4 พระเพลิงไพเราะ (โสม สุวาทิต)

ที่มา: หนังสือมหาสุตโสม

ภาพที่ 5 หลวงประดิษฐไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง)

ที่มา: การประกวดบรรเลงดนตรีไทย “ศรทอง” (2563: ออนไลน์)

ภาพที่ 6 ครูมนตรี ตราโมท
ที่มา: ดุริยปกรณัม (2559: ออนไลน์)

ภายหลังได้เรียนเปียโนกับครูสุมิตรา สุจริตกุล อดีตนักเปียโนวงเครื่องสายผสม คณะนาฏศิลป์-สุมิตรา ของพระสุจริตสุตดา (เปรี๊ยะ สุจริตกุล) แต่พิจารณาเห็นว่าไม่สามารถบรรเลงได้ไพเราะเท่าที่ควร จึงหยุดเรียนไปในที่สุด แล้วกลับไปเรียนซอสามสายกับหลวงไพเราะเสียงซอ (อุ่น ดุริยะชีวิน) ตามเดิม ซึ่งเคยเรียนอยู่ก่อนหน้านั้นนานแล้ว แต่ในครั้งนี่เรียนจริงจังกว่าครั้งก่อน ดังที่ท่านกล่าวว่า

ข้าพเจ้าได้เห็นคุณสุมิตรา สุจริตกุล ดัดเปียโนเพลงไทยได้ไพเราะมาก จึงไปสมัครเป็นลูกศิษย์คุณสุมิตรา ในระยะแรกถูกฝึกหัดให้ดูโน้ตตามแบบฝึกหัด ข้าพเจ้าฝึกตามแบบฝึกหัดได้ประมาณ 2-3 ครั้ง ก็จำเพลงได้หมดทั้งสองมือ โดยไม่ต้องดูโน้ต คุณสุมิตราต่อเพลงไทยให้ คือ เพลงโสมส่องแสง และเพลงลาวดำเนินทราย ซึ่งเป็นทางประสานเสียงที่ไพเราะของคุณสุมิตรา ข้าพเจ้าจำได้ทำได้ แต่ข้าพเจ้าได้พิจารณาตัวเองว่า ดัดเปียโนได้ไม่ไพเราะเหมือนครู เรียนต่อไปก็คงไม่ได้ดี จึงหยุดเรียนเปียโน แล้วกลับมาเรียนซอสามสายกับคุณครูหลวงไพเราะเสียงซอ (อุ่น ดุริยะชีวิน) อย่างเต็ม ในระยะ พ.ศ. 2508 มานั้น ข้าพเจ้าได้เรียนซอสามสายอย่างจริงจัง ความจริงข้าพเจ้าเรียนซอสามสายมานานแล้วกับคุณครูหลวงไพเราะเสียงซอ แต่ในระยะนี้เรียนมากขึ้น (เรื่องเดียวกัน, 2530: 87)

เมื่อมีความรู้ความสามารถแล้ว หลวงไพเราะเสียงซอ (อุ้น ดุริยะชีวิน) ได้แนะนำให้ไปเรียนเพิ่มเติมกับพระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี) ดังที่ท่านกล่าวว่า “ส่วนท่านเจ้าคุณภูมิเสวิน คุณครูหลวงไพเราะฯ แนะนำให้ฉันไปหาท่าน” (เจริญใจ สุนทรวาทีน, สัมภาษณ์, 20 เมษายน 2538 อ้างถึงใน สุขสันต์ พ่วงกลัด, 2539: 147)

ฉันขอเรียนกับท่าน ท่านก็ให้ฉันไปต่อด้วย ท่านก็ไม่ถือนะ สำหรับกับฉันนะ เพราะท่านเห็นว่าฉันโตแล้วเป็นผู้ใหญ่แล้ว สอนง่าย ท่านเจ้าคุณภูมิฯ ถ่ายทอดวิชาซอเนี่ยไว้ให้กับฉัน เพราะได้เรียนรู้ร้อง และอะไรอีกมากมายมาแล้ว ก็จะง่าย ท่านจะเรียกหา เรียกตาม ซึ่งก็ต้องขอบคุณท่าน ที่ท่านได้ให้วิชาไว้ ทำให้เรารู้ว่าลักษณะของท่านเป็นอีกอย่างหนึ่งที่ไม่เหมือนของคุณครูหลวงไพเราะฯ (เรื่องเดียวกัน, 2539: 106)

ต่อมาได้ฝากตัวเป็นศิษย์ครูทเวาประสิทธิ์ พาทยโกศล โดยเกิดจากเหตุการณ์ความประทับใจในการฟังแผ่นเสียงการบรรเลงซอสามสายของครูทเวาประสิทธิ์ พาทยโกศล ดังที่ท่านกล่าวว่า

คือ ฟังแผ่นเสียงนะ ก็รู้ว่าสิดี ก็อยากเป็นลูกศิษย์ ฟังแผ่นเสียงก่อนแล้วก็รู้สึก... คือ ตอนนั้นมันมันเงียบ ดนตรีไทยไม่ค่อยมีใครมาแสดงอะไรออกมาเลย ทีนี้ฉันมีแผ่นเสียงฟัง แหม! สีซอเพราะ เราก็อยากจะเป็นลูกศิษย์ ก็เลยไปหา ท่านก็มาที่บ้านฉัน เราเกี่ยวข้องกันอย่างนี้ คุณอาของฉันแต่งงานกับน้องสาวคุณพ่อคุณทเวาฯ คือคุณอาจางวางทั่ว เราจึงเกี่ยวข้องกัน (เรื่องเดียวกัน, 2539: 108)

ทั้งพระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี) หลวงไพเราะเสียงซอ (อุ้น ดุริยะชีวิน) และครูทเวาประสิทธิ์ พาทยโกศล ต่างถ่ายทอดความรู้ให้อย่างเต็มกำลังความสามารถ และให้ความรักใคร่เมตตาอันส่งผลต่อโอกาสในการพัฒนาความสามารถ ดังที่ท่านกล่าวว่า

ทั้งสามท่านนี้เป็นผู้เชี่ยวชาญในการสีซอสามสาย หาใครเสมอเหมือนไม่ได้เลย แม้ในอนาคตก็จะมี ข้าพเจ้าภูมิใจและโชคดีที่ได้เรียนจากทั้งสามท่านซึ่งเป็นเลิศแล้ว ข้าพเจ้าโชคดีได้เรียนรู้จากท่านจริง ๆ ท่านเจ้าคุณภูมิฯ ได้กรุณาให้เพลงกล่อมพระบรรทม ทั้งสี่ ทั้งร้องด้วย ในงาน 100 ปี พระพุทธเลิศหล้านภาลัย พ.ศ. 2511 เราได้ไปบรรเลงที่หอประชุมธรรมศาสตร์ ท่านสีซอ ข้าพเจ้าขับร้อง และมีผู้ตีบัณเฑาะว์ด้วย คุณทเวาฯ ท่านสร้างซอสามสายให้ข้าพเจ้า 1 คัน ท่านเป็นผู้จัด แม้แต่ทวนถมทองท่านก็เป็นผู้เลือกให้ ระหว่างการสร้างท่านก็ได้โทรศัพท์คุยหารือ

จนเสร็จ ซอของข้าพเจ้าสวยงามด้วยความงามทั้งรูปทั้งเสียง เพราะผู้จัดสร้างให้
 ข้าพเจ้าเป็นผู้เชี่ยวชาญในการสีซอ ส่วนคุณครูหลวงไพเราะนั้น ท่านดีจนข้าพเจ้า
 บรรยายไม่ถูก ใคร ๆ ก็รู้จักอธยาศัยอันงามของท่าน แต่สำหรับข้าพเจ้านั้น ท่าน
 เมตตารักใคร่เป็นพิเศษจริง ๆ ขอกราบท่านทั้ง 3 ไว้ ณ ที่นี้ ข้าพเจ้าโชคดีนักหนาที่มี
 ครูชั้นหนึ่งจริง ๆ และครูระดับนั้นไม่มีอีกแล้วในประเทศไทย (เจริญใจ สุนทรวาทีน,
 2530: 88-89)

ภาพที่ 7 พระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี) (1)

ที่มา: หนังสือเชิดชูเกียรติ 100 ปี พระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี)

ภาพที่ 8 หลวงไพเราะเสียงซอ (อุ้น ดุริยะชีวิน) (1)

ที่มา: Anant Narkkong (2555: ออนไลน์)

ภาพที่ 9 ครูเทวาประสิทธิ์ ปาทย์โกศล (1)

ที่มา: Anant Narkkong (2557: ออนไลน์)

ประวัติการทำงาน

เมื่ออายุ 8 ปี ครูเจริญใจ สุนทรวาทีนได้เป็นนักร้องประจำวงปี่พาทย์ของเจ้าพระยาธรรมา-
กรณาธิบดี (หม่อมราชวงศ์ป๋ม มาลากุล) ในการประชันปี่พาทย์ครั้งสำคัญที่วังบางขุนพรหม วงที่เข้า
ร่วมประชันมีวงวังบูรพาภิรมย์ ของสมเด็จพระราชปิตุลา บรมพงศาภิมุข เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์
กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช วงวังบางขุนพรหม ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าบริพัตร-
สุขุมพันธุ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต และวงของเจ้าพระยาธรรมากรณาธิบดี (หม่อมราชวงศ์ป๋ม
มาลากุล) ผลการขับร้องในคราวนั้นปรากฏว่า ครูเจริญใจ สุนทรวาทีนได้ลำดับที่ 3 ดังที่ท่านกล่าวว่า

เมื่ออายุจะได้ 8 ปี มีงานแรกที่ข้าพเจ้าจะต้องออกร้องเพลงที่วังบางขุน-
พรหม มีปี่พาทย์อยู่ 3 วง วงที่ 1 คือ วงวังบางขุนพรหม จางวางทั่ว ปาทย์โกศลเป็น
ผู้ฝึกซ้อมและควบคุมวง วงที่ 2 คือ วงวังบูรพา จางวางศร ศิลปบรรเลง (หลวง
ประดิษฐไพเราะ) เป็นผู้ฝึกซ้อมและควบคุมวง วงที่ 3 คือ วงเจ้าพระยาธรรมา-
กรณาธิบดี (ม.ร.ว.ป๋ม มาลากุล) เสนาบดีกระทรวงวัง สมัยนั้น พ่อข้าพเจ้า พระ
เสนาบดีดุริยางค์ ยศในต่อนั้น เป็นผู้ฝึกซ้อมและควบคุมวง ข้าพเจ้าอายุ 8 ปี เป็นคน
ร้อง ได้ไปซ้อมเข้าวงที่บ้านท่านเสนาบดี 2 ครั้ง นอกนั้นฟังเครื่องที่จะส่ง-รับร้องจาก
ปากพ่อของข้าพเจ้าจนจำได้ คั้นวันงานนั้นมีการประกวดขับร้องกันตั้งแต่หัวค่ำ กว่าจะ
ตัดสินเสร็จสิ้นก็ถึงฟ้าสว่าง ข้าพเจ้าร้องได้เป็นที่ 3 นี่คืองานประชันวงครั้งใหญ่ของ
ประเทศและเป็นงานใหญ่งานแรกของข้าพเจ้า (เรื่องเดียวกัน, 2530: 69)

ต่อมาเมื่ออายุ 11 ปี ได้ถวายตัวเป็นข้าหลวงในราชสำนักรัชกาลที่ 6 ณ พระราชวังพญาไท ทำหน้าที่ถวายการขับร้องประกอบการแสดงแต่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว และทำหน้าที่ดังกล่าวจนสิ้นรัชกาล ดังที่ท่านกล่าวว่า

เมื่ออายุ 11 ขวบ ข้าพเจ้าก็เข้าไปอยู่ในวังพญาไทกับแม่ ซึ่งวังนี้เป็นที่ประทับของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 6 ก่อนที่จะมาประทับอยู่วังหลวงที่วังพญาไทนี้มีโรงละคร เมื่อไปอยู่วังพญาไทนั้นไปอยู่เลยจริง ๆ ไม่ได้เรียนหนังสือคือหยุดเรียนไประยะหนึ่ง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะทรงละคร ข้าพเจ้าก็ได้ร้องเพลงละคร ในวันที่ร้องละครครั้งแรกซึ่งเป็นเรื่องอิเหนา ตอนบุษบาชมศาล นั้นได้ไปซ้อมที่โรงละครสวนจิตรฯ พอรุ่งขึ้นอีกวันก็ไปอีก พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็เสด็จด้วย วันนั้นได้รับพระราชทานเหรียญเสมาทองคำ ร.6 และทรงมีรับสั่งถามว่า “ลูกใคร” เสด็จพระนางเจ้าสุวัทนาฯ ได้กราบบังคมทูลว่า ลูกคนตีฆ้อง (พระเสนาะ-ศุริยางค์ ซึ่งเป็นยศของพ่อในขณะสมัยนั้น) ที่นั้นข้าพเจ้าได้เห็นครูผู้หลักผู้ใหญ่มากมาย มีพ่อเป็นคนตีฆ้อง มีเจ้าคุณประสานฯ คุณหลวงชาญเชิงระนาด คุณพระสรรพลองสรวง ซึ่งล้วนแต่เป็นบุคคลผู้มีฝีมือและเชี่ยวชาญการดนตรีอย่างยิ่งในสมัยนั้น เมื่อเสด็จพระนางเจ้าสุวัทนาฯ ได้กราบบังคมทูลไปว่า “ลูกคนตีฆ้อง” นั้น พระองค์ท่านก็รับสั่งว่า “อย่าเรียกเขาอย่างนั้น เขาจะเป็นพระยาอยู่แล้ว” และต่อมาอีกไม่นานพ่อก็ได้เป็นพระยาเสนาะศุริยางค์

อีกครั้งหนึ่ง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวโปรดให้เล่นละครเรื่องอิเหนา ตอนมะเดหวีพาบุษบาไปรดน้ำมนต์กับฤาษีสั่งปะติงะ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเป็นองค์ฤาษีสั่งปะติงะ รดน้ำมนต์ให้อิเหนาและบุษบาด้วย ตอนนั้นข้าพเจ้าไม่รู้สึกอะไรเท่าใด เพราะยังเป็นเด็กอยู่ แต่ข้าพเจ้าจำได้ดีว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงรำละครงามมาก เป็นบุญตาและเป็นสิริมงคลของข้าพเจ้าที่ได้เห็น

หลังจากนั้นมาก็ได้เสด็จกลับมาประทับในวังหลวง ซึ่งจะมีพระประสูติกาลสมเด็จพระเจ้าฟ้าเพชรรัตนฯ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้ทรงพระราชนิพนธ์เพลงปลาทอง 3 ชั้น ไว้สำหรับวงมโหรี ให้คุณพนักงานหญิงเตรียมฝึกซ้อมไว้ ซึ่งวงมโหรีนี้ในตอนเย็นจะไปซ้อมที่สวนศิลาลัย โดยพ่อของข้าพเจ้าจะไปคอยสอนอยู่ที่นั่น บทปลาทองนั้นทรงพระราชนิพนธ์ไว้สำหรับพระราชโอรส แต่เมื่อมีพระประสูติกาลเป็น

พระราชธิดา คือ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดาฯ จึงมิได้ใช้เพลงนี้ ก็พอดีทรงประชวรหนัก และเสด็จสวรรคต (เรื่องเดียวกัน, 2530: 70-71)

ครั้งพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้งวงมโหรีหลวงและละครหลวงขึ้น โดยรวบรวมบุตรีของข้าราชการเข้าฝึกหัด บิดาจึงได้นำตัวเข้าถวายเป็นมโหรีหลวง ทำหน้าที่ขับร้องในวงมโหรีถวายแด่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ดังที่ท่านกล่าวว่า

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ขึ้นเสวยราชย์ ในช่วงระยะหนึ่งก็ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งวงมโหรีหลวง (หญิง) ขึ้น และข้าพเจ้าก็ได้ถวายตัวเป็นมโหรีหลวง และมีคุณแม่ท้วม ประสิทธิ์กุล และคุณหญิงชื่น ศิลปบรรเลง เป็นมโหรีหลวงด้วย ข้าพเจ้าจำได้ว่า คุณแม่ท้วม ประสิทธิ์กุล นั้นได้รับพระราชทานเงินเดือน เดือนละ 30 บาท ข้าพเจ้าเองได้เงินเดือน เดือนละ 25 บาท การถวายตัวนี้ ถวายตัวที่พระที่นั่งอัมพรสถาน ซึ่งพระเจ้าอยู่หัวและพระราชินีประทับอยู่ที่นั่น ในวันถวายตัวนั้นข้าพเจ้าได้รับพระราชทานเหรียญทอง ร.พ. ซึ่งหมายถึงพระนามของสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี เมื่อถวายตัวแล้ว มีเครื่องแบบที่จะต้องแต่งตัวออกงานหลวงอยู่ 2 สี คือ สีเขียว หมายถึง วันพุธ อันเป็นวันพระราชสมภพของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว และสีชมพู ก็หมายถึง วันอังคาร อันเป็นวันพระราชสมภพของสมเด็จพระราชินี และถ้าเป็นงานพระราชพิธีเล่นมโหรีในวัง เช่น วันเฉลิมพระชนมพรรษา วันฉัตรมงคล ก็จะไปใส่เสื้อขาว ผ้าซิ่นเขียวเท่านั้น เครื่องแต่งตัวนี้ได้รับพระราชทาน จากนั้นวงมโหรีหลวงก็ได้เริ่มซ้อม ที่รวมฝึกซ้อมคือที่บ้านท่านเจ้าพระยาวรพงศ์พิพัฒน์ (ม.ร.ว.เย็น อิศรเสนา) เสนาบดีกระทรวงวังในสมัยนั้น พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชประสงค์จะทรงฟังดับเงาะป่า ท่านเจ้าพระยาวรพงศ์พิพัฒน์ก็ได้ให้วงมโหรีหลวงทั้งหมด ไปฝึกซ้อมที่ตำหนักพระวิมาดาเธอ กรมหลวงสุทธาสินีนาฏ ที่วังสวนสุนันทา โดยมีพ่อข้าพเจ้าเป็นผู้ควบคุมวงและสอนขับร้อง ทุก ๆ เย็นจะต้องเข้าไปซ้อมที่วังนี้ และกลับดึก ๆ และทุก ๆ วันพุธ จะเข้าไปเล่นมโหรีถวายพระเจ้าอยู่หัว ที่พระที่นั่งอัมพรสถาน การบรรเลงถวายนี้ก็แบ่งเป็นตอน ๆ จะทรงฟังระหว่างเวลาเสวยประมาณ 2 ชั่วโมง จนจบดับเงาะป่า ข้าพเจ้าได้เพลงจากละครเรื่องเงาะป่านี้มากมาย (เรื่องเดียวกัน, 2530: 71-72)

ภาพที่ 10 วงมโหรีหลวงสมัยรัชกาลที่ 7

ครูเจริญใจ สุนทรวาทีน ขับร้องและฉิ่ง ครูพิน บุญมา ซอสามสาย
 ครูดารารุณี ดุริยประณีต จะเข้ ครูเลื่อน ผลาสินธุ์ ขลุ่ยเพียงออ
 ครูสออิง กาญจนผลิน ระนาดเอก ครูสมใจ นวลอนันต์ ระนาดเอกเหล็ก
 ครูลมุล คงศรีวิไล ระนาดทุ้ม ครูน้อยม คงศรีวิไล ระนาดทุ้มเหล็ก
 ครูฝรั่ง เปรมประทีน ซ้องวงใหญ่ ครูสุดา เขียววิจิตร ซ้องวงเล็ก
 ครูศรีนาฏ เสริมศิริ โทน ครูฉลา วาทีน รำมะนา
 ที่มา: โบราณ (2562: ออนไลน์)

หน้าที่หลักนอกจากการเป็นมโหรีหลวงแล้ว ครูเจริญใจ สุนทรวาทีนยังได้รับหน้าที่เป็นละครหลวงอีกตำแหน่ง และด้วยเป็นผู้มีความสามารถด้านขับร้อง จึงได้รับเลือกเป็นผู้แสดงละครดึกดำบรรพ์ โดยมักได้รับบทที่มีเพลงขับร้องมากเป็นพิเศษ ดังที่ท่านกล่าวว่า

ที่ตำหนักไทยนี้ เป็นเรือนไทย 3 หลังใหญ่ มีนอกชานติดต่อกัน ที่นี่เป็นที่ฝึกซ้อมละคร ข้าพเจ้าเริ่มหัดละครและการขับร้องดึกดำบรรพ์ที่นี่ โดยมีครูหัดละครคือพระยานัฏกานุกรักษ์ ซึ่งเป็นเจ้ากรมมหรสพในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว คุณหญิงเทศ นัฏกานุกรักษ์ หม่อมครูต่วน ผู้เป็นตัวเอกละครของเจ้าพระยาเทเวศร์วงศ์วิวัฒน์ และคุณครูแปลก แจ่มเจนจิตร ครูพระเอก ในละครของพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 6 ท่านที่กล่าวมานี้เป็นผู้เชี่ยวชาญในการละครและโขน ข้าพเจ้าเริ่มหัดเป็นนาง โดยหม่อมครูต่วนเป็นผู้จับมือฝึกสอนตลอดมา เราเริ่มหัดรำเพลงช้า

เพลงเร็ว เชิด เสมอ ตามกระบวนการเริ่มฝึก ในละครดึกดำบรรพ์นี้ ผู้รำจะต้องรำ และเป็นผู้ร้องเองทุกตัว ไม่ต้องมีคนร้องให้เหมือนละครแบบอื่น ข้าพเจ้าเป็นคนร้องได้ จึงได้เป็นตัวมะเดหวิ ซึ่งจะต้องมีบทร้องมาก ละครนี้ออกงานครั้งแรกที่พระที่นั่งอัมพรสถาน ก่อนที่จะออกงานนั้นจะต้องมีการซ้อมใหญ่ โดยที่จะต้องแต่งตัวเหมือนวันแสดงจริงเพื่อลองเวทีด้วย ข้าพเจ้าจำได้ว่า สมเด็จพระยานนริศรานุวัดติวงศ์ ผู้ทรงสร้างละครดึกดำบรรพ์นี้ไว้ ได้เสด็จไปทอดพระเนตรการซ้อมใหญ่ เพื่อทรงตรวจดูความเรียบร้อย ที่โรงละครพระที่นั่งอัมพรสถาน (เรื่องเดียวกัน, 2530: 74-75)

ภาพที่ 11 ละครหลวงสมัยรัชกาลที่ 7

จากซ้าย ครูเจริญใจ สุนทรวาที คุณศรีอรุณ เสนีย์วงศ์ ณ อยุธยา คุณประไพ จันทิมานนท์

ที่มา: หนังสือบรรณานุกรม เจริญใจ สุนทรวาที

ภาพที่ 12 หม่อมครูต่วน ศุภลักษณ์ ภัทรนาวิก

ที่มา: หนังสือลักษณะของตัวละครในนาฏกรรมบางเรื่อง

การปฏิบัติหน้าที่ในตำแหน่งมโหรีหลวงและละครหลวง ต้องปฏิบัติทั้งงานที่ถวายเฉพาะพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระราชินี งานพระราชพิธีของราชสำนัก งานรัฐพิธีของประเทศ รวมไปถึงงานที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานแก่พระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการ ตลอดจนแขกสำคัญของประเทศ ดังที่ท่านกล่าวว่า

ข้าพเจ้าจะเล่าถึงงานหลวงที่ได้ปฏิบัติมาตลอดรัชกาลที่ 7 งานเฉลิมพระชนมพรรษา วันฉัตรมงคล วงมโหรีหลวงต้องเข้าไปบรรเลงในพระราชวังชั้นใน ซึ่งไม่มีผู้ชายเข้าไปได้ ข้าพเจ้าเป็นคนระนาดทอง วันเฉลิมพระชนมพรรษามีพระราชพิธี 3 วัน เช้า-เย็น มโหรีต้องทำรับพระ-ส่งพระ งานฉัตรมงคลก็เช่นเดียวกัน และตอนเย็นของวันสุดท้าย จะมีงานราชอุทยานสโสมสรที่สวนศิवालัย หลังพระที่นั่งบรมพิมาน จะมีพระบรมวงศานุวงศ์ชั้นสูง และคณะทูตานุทูตประเทศต่าง ๆ มาถวายพระพร มีมโหรีพวกเราบรรเลงทุกปีที่เสด็จอยู่ งานปีใหม่ต้องไปร้องละครในวัง กลางวันมีละครหลวงรำถวายพระสยามเทวาธิราช ตั้งแต่ 9.00 น. ถึง 16.00 น. 3 วัน งานฝึกซ้อมละครมีทุกวัน ต้องแสดงรับแขกต่างประเทศที่โรงละครสวนมิสกวัน แสดงที่ศาลาสหทัยบ้าง และแสดงที่พระที่นั่งอัมพรสถานบ้าง มีงานพระราชทานสมรสเจ้านายชั้นสูง เช่น ว่างบางขุนพรหมก็ต้องแสดง งานฉลองสุพรรณบัฏท่านเจ้าพระยาศรีธรรมมาธิเบศ ท่านเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี (เจิม แสงชูโต) งานขึ้นพระตำหนักวังไกลกังวลที่หัวหิน ก็ยกโรงไปทั้งหมด ข้าพเจ้าได้เล่นละครตีกลองบ้าง เรื่องสังข์ทอง

ข้าพเจ้าเป็นนางมณฑา ละครดึกดำบรรพ์นี้ พวกเราได้เรียนอย่างเต็มที่ ทั้งร้อง ทั้งรำ ทุกเรื่อง เรื่องอิเหนาเป็นมะเดหวิ ต้องร้องเพลงตอนไหว้พระ เล่นสังข์ศิลป์ชัย ข้าพเจ้าก็เป็นตัวนางเกษรสมุณฑา ต้องมีเพลงร้องมาก ๆ ข้าพเจ้าได้ร้องบรรเลงและเป็นตัวรำด้วย จึงจำได้ดีทุกเรื่อง เมื่อมีงานสี่มะเส็งอันเป็นงานใหญ่ของวังบางขุนพรหม มีละครเรื่องอิเหนาตอนศึกซี ข้าพเจ้าต้องร้อง มีปีพาทย์ตั้ง 2 วง คือ วงบางขุนพรหม 1 วง และปีพาทย์วงหลวง 1 วง งานของหลวงในรัชกาลพระปกเกล้ามีอยู่ตลอด การทำงานของเราก็คือกรรมศิลปากรเดี่ยวนี้นี้แต่เล็กกว่า แสดงเฉพาะแต่ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และแล้วแต่จะโปรดส่งไปช่วย ทั้งนี้เป็นอยู่ตลอดเวลา ข้าพเจ้าจำได้ว่า มีอยู่ครั้งหนึ่งที่ดารารภาพยนตร์คนสำคัญชื่อ ดักลาส แฟร์แบงก์ ได้มาเมืองไทยได้เข้าเฝ้า พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าพระราชทานเลี้ยงที่พระที่นั่งอัมพร หลังจากเลี้ยงมีโขนตอนสั้น ๆ เล่นถวาย ตอนนางมณฑาเข้าเฝ้าทศกัณฐ์ ลาไปเข้าพิธิหุงน้ำทิพย์ คุณอร่าม อินทรนัญเป็นทศกัณฐ์ ข้าพเจ้าเป็นนางมณฑา ข้าพเจ้าได้เห็นดารารภาพยนตร์คนสำคัญด้วย ข้าพเจ้าเคยได้ดูหนังที่เขาแสดงหลายเรื่อง ได้เห็นตัวจริงรู้สึกตื่นเต้นเพราะไม่มีกว่าคนที่เราเห็นในภาพยนตร์จะมาปรากฏให้เห็นตัวจริง ข้าพเจ้าตื่นเต้นจริง ๆ (เรื่องเดียวกัน, 2530: 76-79)

ภาพที่ 13 ครูเจริญใจ สุนทรวาทีน แสดงเป็นนางมณฑา
ในงานพระราชทานเลี้ยงดักลาส แฟร์แบงก์ (Douglas Fairbanks)

ที่มา: หนังสือบรรณานุกรม เจริญใจ สุนทรวาทีน

เมื่อพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสละพระราชสมบัติ ครูเจริญใจ สุนทรวาทีนจึงโอนย้ายมาสังกัดกรมศิลปากร ได้รับหน้าที่เป็นผู้ขับร้องประจำวงมโหรี บรรเลงออกอากาศทางสถานีวิทยุกระจายเสียง รัฐบาลอยู่ยาวนานหลายปี ภายหลังได้โอนย้ายมาเป็นครูที่โรงเรียนการเรือนพระนคร ทำหน้าที่สอนขับร้องให้แก่นักเรียน นอกจากนี้ยังได้เป็นครูที่โรงเรียนอนุบาลละอออุทิศ ซึ่งเป็นโรงเรียนอนุบาลแห่งแรกของประเทศไทยอีกด้วย

ภาพที่ 14 นักดนตรีวงมโหรี กรมศิลปากร

แถวนั่งจากซ้าย ครูแซมซ้อย ดุริยพันธุ์ ครูมนตรี ตราโมท ครูเจริญใจ สุนทรวาทีน พระเพลงไพเราะ (โสม สุวาทีต) ครูฉลา วาทิน หลวงสร้อยสำเนียงสนธิ์ (เพิ่ม วัฒนวาทีน)

แถวยืนจากซ้าย ครูมิ ทรัพย์เย็น ครูปลั่ง วรรณเชจร ครูไปล์ วรรณเชจร หมื่นตันตรีการเจนจิตร (สาย ศศิณลิน) ครูแสง อภัยวงศ์ ครูแต้ม (ไม่ทราบนามสกุล) ครูเทียบ คงลายทอง
ที่มา: หนังสือบรรณานุกรม เจริญใจ สุนทรวาทีน

ต่อมาเมื่อ พ.ศ. 2508 ได้รับเชิญจากชมรมดนตรีไทยสโมสรนิสิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เป็นอาจารย์พิเศษถ่ายทอดวิชาความรู้ให้กับนิสิตที่สนใจดนตรีไทย ซึ่งได้ทุ่มเทร่างกายแรงใจปฏิบัติหน้าที่อย่างเต็มกำลังความสามารถ ดังที่ท่านกล่าวถึงเหตุการณ์เมื่อเริ่มต้นถ่ายทอดความรู้ไว้ว่า

ลักษณะการสอนของข้าพเจ้านั้นไปเองมาเอง พอได้เวลา 16.00 น. ก็เริ่มออกจากบ้านแวะซื้อขนมเป็นท่อน ๆ หอบเข้าไปที่ตึกจักรพงษ์ เพราะเห็นว่าเลิกเรียนแล้วเด็ก ๆ อาจหิวและเหนื่อย และจะต้องเรียนดนตรีต่อไปจนค่ำราวทุ่มหนึ่งหรือสองทุ่ม ถึงเขาจะคิดว่าเขาโตกันแล้ว แต่ข้าพเจ้าก็คิดและทำให้เขาเหมือนลูกหลาน

ต่อมาได้แนะนำให้เด็กหาครูสอนดนตรีไทยอีกท่านหนึ่งเป็น 2 แร่ง สำหรับข้าพเจ้านั้นเรื่องเงินไม่ต้องเป็นห่วง จึงได้ถามเขาว่ามีเงินพอหรือไม่ ก็ได้คำตอบว่ามีนิด ๆ ครูที่เลือก ข้าพเจ้าเป็นผู้ตัดสินใจให้ครูทเวาประสิทธิ์ พาทยโกศลมา เพราะท่านเป็นทั้งปี่พาทย์และเครื่องสาย และเป็นผู้เชี่ยวชาญจริง ๆ เด็ก ๆ จะได้รับความรู้จริง ซึ่งก็ได้เริ่มต่อเพลงเริ่มซ้อมกันเป็นประจำบนตึกจักรพงษ์ เริ่มงานด้วยการส่งกระจายเสียงทางวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย วิทยุ อ.ส., วิทยุศึกษา และงานโทรทัศน์ ซึ่งได้แก่ งานเฉลิมพระชนมพรรษาพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ และงานคันธรรพศาลา นอกจากนี้มีงานในวันจุฬาลงกรณ์เข้าพรรษาที่เวทีสวนอัมพร บางปีค่าวันที่ 22 บรรณเลขที่เวทีสวนอัมพร พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ เสด็จทอดพระเนตรละคร ทางชมรมก็เคยเข้าช่วยด้วย งานสังคีตศาลาและงานภายในจุฬาเองนับได้ว่าเต็มมือทุกครั้งทั้งลูกศิษย์ เพราะเราก็เห็นอยู่ว่าจุฬานั้นเรียนหนัก แต่เราก็ หอบหัวกันไปใน การไปงานนั้นข้าพเจ้าไปเองกลับเอง ส่วนทางจุฬามีรถเก่า ๆ คันหนึ่งสำหรับขนเครื่องดนตรีและนักดนตรี

ในด้านการเงินนั้น ข้าพเจ้ารู้ว่าเขาได้เงินสนับสนุนจากสโมสรนิสิตบ้างเล็กน้อย ฉะนั้นบางงานที่บรรณเลขที่วิทยุกระจายเสียง ทุกสถานมีเงินให้ครั้งละ 300-400 บาท ถ้าการบรรณเลขนั้นหลังอาหารเย็นเลิกเล่นก็แยกกันกลับ หากเป็นการบรรณเลขก่อนอาหารเย็นก็เอาเครื่องมาเก็บแล้วไปกินข้าวกัน บางที่ข้าพเจ้าก็อยู่ด้วยแล้วออกเงินให้บ้าง ให้เก็บเงินที่ได้มาไว้ซื้อสายซอและอื่น ๆ ต่อไป

ในด้านเครื่องดนตรีของชมรมนั้น ยังไม่มีเครื่องปี่พาทย์ครบ ที่มีอยู่ก็ทั้งเก่าและทั้งเพี้ยนด้วย ถ้าจะออกงานใหญ่ เช่น คันธรรพศาลา ต้องอวดเครื่องเขาสวย ๆ ก็ต้องไปขอยืมเครื่องปี่พาทย์คุณทเวาฯ ลำบากหนักหนาเพราะต้องตะกายข้ามฟากและขนมาขนไปโดยใช้เรือจ้างข้ามมาจากท่าวัดกัลยาฯ ต้องแบกเดินออกจากบ้านมาถึงท่าเรือจ้างอีกด้วย ส่วนเครื่องสายคือพวกซอต่าง ๆ ขอยืมของข้าพเจ้าไปใช้ ลูกศิษย์บางคนของข้าพเจ้าเป็นคนช่างพูดช่างคิด เขาเรียกกวงของเขาเองว่า มโหรีวงขอยืม ซึ่งทำให้ข้าพเจ้าทั้งขันและสงสาร คิดดูเถอะ ฝนตกฟ้าร้องก็บุกบั่นกันไป บางคราวต้องบรรณเลขที่วิทยุศึกษา (แต่ก่อนอยู่ตรงวิทยาลัยเทคนิคกรุงเทพ) ทั้ง ๆ ที่ใกล้จุฬาก็ไปแทบไม่ทันเพราะรถติด เวลาบรรณเลขก็เป็นเวลาหัวค่ำ เช่น ประมาณหกโมง

ครั้ง ข้าพเจ้าจะซื้อซาลาเปา แจกให้กินหนัก ๆ ท้องกันก่อน เพราะว่ากว่าจะเลิกเรียนมารวมกันที่ตึกจักรพงษ์ ต้องรอกันเพราะแต่ละคณะเลิกเรียนไม่เท่ากันด้วย จึงต้องให้กิน ๆ กันก่อนเพื่อให้มีกำลังไปเพื่อทำงานทางวัฒนธรรมต่อไป (เรื่องเดียวกัน, 2530: 93-94)

ภาพที่ 15 วงดนตรีไทยของชมรมดนตรีไทยสโมสรนิสิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (1)

ที่มา: หนังสือบรรณานุกรม เจริญใจ สุนทรวาทีน

ต่อจากนั้นเมื่อ พ.ศ. 2516 สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ได้เข้าศึกษาต่อที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และได้เข้าร่วมเป็นสมาชิกชมรมดนตรีไทย จึงได้ทำหน้าที่เป็นพระอาจารย์ถวายการสอน โดยได้ถวายการสอนการขับร้องเป็นการส่วนพระองค์ ดังที่ท่านกล่าวว่า

สมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้าสิรินธรฯ ได้ประทานเกียรติยศ โดยมีรับสั่งให้เข้าสอนการขับร้องถวายเป็นการส่วนพระองค์ ทูลกระหม่อมทรงมีพระวิริยะอุตสาหะเป็นที่หนึ่งที่จะเรียนร้องให้ดีทุกตัวโน้ตทุกเสียงที่เป็นของข้าพเจ้าถวาย และทรงทบทวนได้อย่างไม่มีเหน็ดเหนื่อยเลย ทุกเสียงทุกลมหายใจทรงเรียนอย่างละเอียด เพราะมีพระประสงค์ที่จะให้เข้าพระทัยจริง ๆ และทำให้ดีให้เพราะจริง ๆ ด้วยน้ำพระทัยรักและเข้าพระทัยอย่างลึกซึ้งถึงความไพเราะ จึงไม่ได้ทรงแต่พอทำได้ ด้วยเหตุนี้ข้าพเจ้าจึงยินดีและพร้อมที่จะถวายความรู้ทุกอย่างและทุกเวลา ถือเป็นมงคลแก่ตัวแก่ตระกูลวงศ์ศิลปะของข้าพเจ้า (เรื่องเดียวกัน, 2530: 99)

ภาพที่ 16 สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี
ฉายพระรูปร่วมกับครูเจริญใจ สุนทรวาทีน
ที่มา: หนังสือบรรณานุกรม เจริญใจ สุนทรวาทีน

ในปี พ.ศ. 2526 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยได้ก่อตั้งคณะศิลปกรรมศาสตร์ ได้รับเชิญเป็น
อาจารย์พิเศษถ่ายทอดวิชาความรู้ด้านขับร้องให้กับนิสิต ซึ่งได้ทุ่มเทแรงกายแรงใจปฏิบัติหน้าที่อย่าง
เต็มกำลังความสามารถ ดังที่ท่านกล่าวถึงเหตุการณ์การเรียนการสอนตอนหนึ่งไว้ว่า

ตึกที่เรียนอยู่นี้เป็นตึกเก่า ต้องแก้ไขตัดแปลง การสอนดนตรีขับร้องของเรา
นั้น สอนไปพร้อมกับเสียงทุบตึก เสียงกระแทก เสียงดัง ๆ อยู่ทั้งวัน ฝุ่นฟุ้งไปทั้งตึก
ข้าพเจ้ากับลูกศิษย์ และอาจารย์ทุก ๆ คนในคณะ แม้แต่อาจารย์ในภาควิชาอื่น ๆ ก็
มิได้ย่อท้อ เรียนไปสอนไป วิ่งหนีฝุ่นไป สำหรับข้าพเจ้านั้น ข้าพเจ้ามีการสอนแบบ
พิเศษ คือมีการอัดเทป การพูดการสอน การทำตัวอย่าง การเปรียบเทียบข้อดีข้อเสีย
คำอธิบายต่าง ๆ ทั้งให้ตัวอย่าง ร้องให้ลูกศิษย์ใส่เทปไปท่องจำที่บ้านด้วย ในเทปนั้น
เสียงทุบตึกโครม ๆ ก็เข้า บางที่ต้องหลบไปหลังตึก ไปแอบยืนร้องใส่เทปให้ลูกศิษย์
เอาไปฟังที่บ้านก็มีอยู่เสมอ วิ่งไปทั่ว ๆ ตึก เพื่อหลบเสียงการก่อสร้างที่จะเข้ามาใกล้
ตัว ที่เรียนก็ไม่แน่นอน หลบไปที่นั่นบ้างที่นี้บ้าง แต่ข้าพเจ้าก็สนุกไม่เบื่อเลย ตั้งใจ
สอนเขาให้ได้ทุกวัน ทุกครั้ง จนผ่านไป 1 ปี เมื่อถึงปีที่ 2 ตาข้างซ้ายของข้าพเจ้าก็
เจ็บ ปรากฏว่า ข้าพเจ้าเป็นแผลที่นัยน์ตาข้างซ้าย ข้าพเจ้าก็ไม่กลัว ก็หาหมอไป
สอนไป ตาก็ดีบ้างบางครั้งไม่ดีบ้าง (เรื่องเดียวกัน, 2530: 113-114)

ภาพที่ 17 การถ่ายทอดความรู้ที่คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ที่มา: หนังสือข้าพเจ้าภูมิใจที่เกิดเป็นนักดนตรีไทย

นอกจากนี้ยังได้รับเชิญจากสถาบันอีกหลายแห่งในการเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ด้านดนตรีไทย ได้แก่ คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย คณะแพทยศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย กองสภากาชาด สภากาชาดไทย ธนาคารกสิกรไทย จำกัด (มหาชน) และธนาคารไทยพาณิชย์ จำกัด (มหาชน)

2.1.2 ผลงานที่สำคัญ

2.1.2.1 การประกวดขับร้อง

- ชนะเลิศการขับร้องลำดับที่ 3 ในการประชันปีพาทย์ที่วังบางขุนพรหม เมื่อ พ.ศ. 2466
- ชนะเลิศลำดับที่ 1 ในการประกวดขับร้องเพลงไทยของกรมโฆษณาการ (ปัจจุบันคือกรมประชาสัมพันธ์) เมื่อ พ.ศ. 2492

ภาพที่ 18 ผลประกาศการประกวดการขับร้องเพลงไทยของกรมโฆษณาการ
ที่มา: หนังสือบรรณานุกรม เจริญใจ สุนทรวาทิน

2.1.2.2 การบันทึกเสียง

- บันทึกแผ่นเสียงตั้งแต่ปลายสมัยรัชกาลที่ 7 จนถึงสมัยรัชกาลที่ 9 มีมากกว่า 50 เพลง รวมแล้วมากกว่า 20 แผ่น
- บันทึกเสียงฉันทดุสิตสังเวทยสมโภชพระพุทธมามณีรัตนปฏิมากร พระราชานิพนธ์ในสมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี
- บันทึกเสียงเพลงสยามสำหรับเด็ก โดยได้รับความสนับสนุนจากสถาบันเกอเธ่ (Goethe-Institut) และไอบีเอ็ม (International Business Machines)
- บันทึกเสียงเพลงกล่อมลูกภาคกลางให้กับศูนย์วิจัยวัฒนธรรมเอเชียอาคเนย์ มหาวิทยาลัยมหิดล
- บันทึกเสียงเพลงที่ใช้สอนขับร้องในหลักสูตรสาขาวิชาดุริยางคศิลป์ไทย คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- บันทึกเสียงเพลงเกร็ดโบราณและเพลงประกอบละคร ในโครงการพัฒนาดนตรี ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

2.1.2.3 การประพันธ์ทางขับร้องและบรรจุเพลง

- การประพันธ์ทางขับร้อง ที่สำคัญ ได้แก่ เพลงฉิ่งพระฉิ่ง สองชั้น เพลงลาวพวน สองชั้น เพลงจินตหราวาที เถา เพลงพญาสี่เส้า เถา เพลงสาวสุดสวย เถา และเพลงลบลอยแผลรัก เถา

- การบรรจุเพลง ที่สำคัญ ได้แก่ ฉันทดุขุฎีสังเวศสมโภชพระพุทธรูปมหามณีรัตนปฏิมากร พระราชนิพนธ์ในสมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ตลอดจนบทพระราชนิพนธ์อื่น ๆ ที่ได้พระราชทานลงมาให้ปฏิบัติถวาย

2.1.2.4 งานวิชาการ

- ร่วมกับองค์การยูนิเซฟ (United Nation Children's Fund) และธนาคารกสิกรไทย จำกัด (มหาชน) จัดทำหนังสือเพลงสยามสำหรับเด็ก พิมพ์เผยแพร่ทั่วโลก เมื่อ พ.ศ. 2524

- หนังสือและบทความทางวิชาการ ได้แก่ หนังสือข้าพเจ้าภูมิใจที่เกิดเป็นนักดนตรีไทย ตีพิมพ์เมื่อ พ.ศ. 2538 บทความงานดนตรีไทยในชีวิตของข้าพเจ้า ตีพิมพ์เมื่อ พ.ศ. 2524 บทความการรักษาสุขภาพคอและสายเสียงของผู้ขับร้อง ตีพิมพ์เมื่อ พ.ศ. 2531 บทความปัญหาตีกด้าบรรพในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ตีพิมพ์เมื่อ พ.ศ. 2533 บทความหลักและวิธีการขับร้อง ตีพิมพ์เมื่อ พ.ศ. 2538 และบทความการพัฒนาการร้องเพลงไทย ตีพิมพ์เมื่อ พ.ศ. 2538

2.1.3 เกียรติคุณและเครื่องราชอิสริยาภรณ์

2.1.3.1 เกียรติคุณ

- ได้รับพระกรุณาโปรดเกล้าฯ จากพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ให้เป็นผู้ขับร้องและบรรเลงเดี่ยวขอสามสาย เพลงบุหลันลอยเลื่อน สองชั้น ในการรับเสด็จฯ สมเด็จพระราชินีนาถมาร์เกเธอที่ 2 แห่งเดนมาร์ก (Queen Margrethe II of Denmark) และเจ้าชายเฮนริกแห่งเดนมาร์ก พระราชสวามี (Henrik, Prince Consort of Denmark) เมื่อ พ.ศ. 2524

- ได้รับเชิญเป็นศิลปินพิเศษ เพื่อให้คำปรึกษาและบรรเลงเดี่ยวซอสามสาย ประกอบวีดิทัศน์ ในการที่สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง เสด็จฯ เยือนประเทศสหรัฐอเมริกา เมื่อ พ.ศ. 2528

- ได้รับเชิญให้บันทึกเสียงทางซับริ่งและเดี่ยวซอสามสายเก็บไว้เป็นแบบอย่าง ในโครงการรักษาศิลปวัฒนธรรมของชาติ ของกรมศิลปากร เมื่อ พ.ศ. 2518

- ได้รับเชิญเป็นที่ปรึกษาด้านดนตรีไทย ให้แก่คณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี

- ได้รับเชิญเป็นที่ปรึกษาจัดทำเกณฑ์มาตรฐานดนตรีไทยและซับริ่ง ตั้งแต่ระดับอนุบาลจนถึงระดับอุดมศึกษา ของทบวงมหาวิทยาลัย (ปัจจุบันคือสำนักคณะกรรมการอุดมศึกษา)

- ได้รับเชิญจากสถานีวิทยุบีบีซี (BBC) ให้เข้าร่วมเผยแพร่ดนตรีราชสำนักในงาน Festival of Music from the Royal Courts ณ Queen Elizabeth Hall ประเทศอังกฤษ เมื่อ พ.ศ. 2530

- เป็นภาคีสมาชิกประเภทจิตรศิลป์ สำนักศิลปกรรม ราชบัณฑิตยสถาน

- ได้รับการยกย่องเชิดชูเกียรติเป็นศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง (คีตศิลป์) ประจำปีพุทธศักราช 2530

- ได้รับปริญญาศิลปกรรมศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ จากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ประจำปีการศึกษา 2529 เมื่อวันที่ 16 กรกฎาคม พ.ศ. 2530

- ได้รับปริญญาศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาดุริยางคศาสตร์ จากมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประจำปีการศึกษา 2529 เมื่อวันที่ 15 พฤษภาคม พ.ศ. 2530

ภาพที่ 19 รับพระราชทานปริญญาศิลปกรรมศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
จากพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร
ที่มา: หนังสือบรรณานุกรม เจริญใจ สุนทรวาทีน

ภาพที่ 20 รับพระราชทานปริญญาศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
จากสมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี
ที่มา: หนังสือบรรณานุกรม เจริญใจ สุนทรวาทีน

ภาพที่ 21 รับพระราชทานเข็มศิลปแห่งชาติ
จากสมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี
ที่มา: หนังสือบรรณานุกรณ์ เจริญใจ สุนทรวาทีน

2.1.3.2 เครื่องราชอิสริยาภรณ์

- เหรียญพระราชทาน เสมาทองคำ ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า-
เจ้าอยู่หัว
- เหรียญพระราชทาน รพ ในสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี
- เครื่องราชอิสริยาภรณ์อันมีเกียรติยศยิ่งมงกุฎไทย ชั้น 3 ตริตาภรณ์-
มงกุฎไทย (ต.ม.)
- เหรียญดุษฎีมาลา เข็มศิลปวิทยา สาขามนุษยศาสตร์ [ร.ด.ม. (ศ)]

(จารุวรรณ ชลประเสริฐ และพรทิพย์ อันทิวโรทัย, บรรณาธิการ, 2555: 57-60)

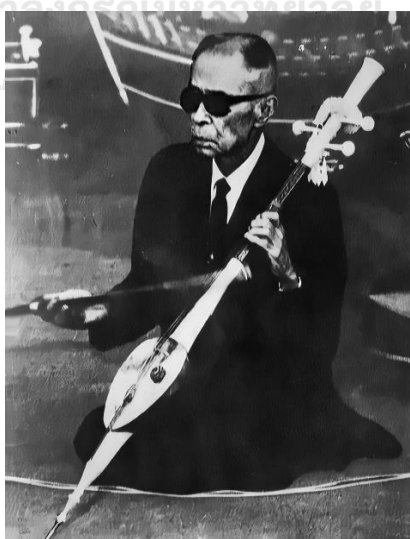

ภาพที่ 22 รับพระราชทานเหรียญดุษฎีมาลา เข็มศิลปวิทยา
จากสมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี
ที่มา: หนังสือบรรณานุกรม เจริญใจ สุนทรวาทีน

2.2 การศึกษาความรู้ด้านซอสามสายของครูเจริญใจ สุนทรวาทีน

ความรู้ด้านซอสามสายที่ครูเจริญใจ สุนทรวาทีนได้รับถ่ายทอดจากหลวงไพเราะเสียงซอ (อุ่น ดุริยะชีวิน) พระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี) และครูเทวาประสิทธิ์ พาทยโกศล มีรายละเอียดดังนี้

2.2.1 หลวงไพเราะเสียงซอ (อุ่น ดุริยะชีวิน)

ภาพที่ 23 หลวงไพเราะเสียงซอ (อุ่น ดุริยะชีวิน) (2)
ที่มา: Anant Narkkong (2555: ออนไลน์)

หลวงไพเราะเสียงขอ (อุ้น ดุริยะชีวิน) (พ.ศ. 2435-2518) เป็นนักดนตรีประจำราชสำนัก รัชกาลที่ 6 และรัชกาลที่ 7 มีความเชี่ยวชาญด้านซอด้วงและซออู้ถึงขั้นเอตทัคคะ โดยได้รับการถ่ายทอดจากพระยาประสานดุริยศัพท์ (แปลก ประสานศัพท์) เจ้ากรมพิณพาทย์หลวงในสมัยรัชกาลที่ 6 รวมถึงมีความสามารถด้านไวโอลินที่ตีเยี่ยม โดยได้รับการถ่ายทอดจากครูนาซารี (Alberto Nazzari) ครูประจำกองเครื่องสายฝรั่งหลวง

ส่วนด้านซอสามสาย เริ่มแรกได้ฝึกหัดด้วยตนเอง แต่พระยาประสานดุริยศัพท์ (แปลก ประสานศัพท์) ไม่สนับสนุน จึงเลิกฝึกหัดไปในที่สุด จนเมื่อหลังพระยาประสานดุริยศัพท์ (แปลก ประสานศัพท์) ถึงแก่อนิจกรรม แล้วทางราชการได้มอบหมายหน้าที่ให้เป็นผู้บรรเลงซอสามสายในวงขับไม้ประกอบงานพระราชพิธี จึงมีความจำเป็นต้องฝึกหัดซอสามสายด้วยตนเอง ตั้งแต่นั้นสืบมา แต่ด้วยเป็นผู้แตกฉานในวิชาความรู้ด้านซอด้วงและซออู้ก่อนแล้ว รวมถึงมีความสามารถด้านไวโอลินที่ตีเยี่ยม ในไม่ช้าก็แตกฉานในวิชาความรู้ด้านซอสามสาย

เดิมทีเดียวหลวงไพเราะฯ สีแต่ซอด้วงเท่านั้น ซอสามสายไม่สีเลย เนื่องจากวันหนึ่งได้หยิบเอาซอสามสายของหลวงออกมาลองสีเล่น พระยาประสานดุริยศัพท์เห็นเข้าก็พูดว่า “อย่าสีเลยวะไม่เป็นหรอก” การที่เจ้าคุณประสานฯ พูดปรามาอย่างนั้น อาจจะเพื่อยั่วให้มูมานะก็ได้ แต่คุณหลวงไพเราะฯ ก็เลยไม่หยิบอีกเลย ต่อเมื่อเจ้าคุณประสานฯ ถึงแก่กรรมไปแล้ว จึงได้เริ่มฝึกหัดเอาจริงเอาจังขึ้นมา เนื่องจากเคยคล่องแคล่วในการใช้นิ้ว ใช้คันสีมาแล้วทั้งซอไทยและซอฝรั่ง เมื่อได้ฝึกฝนศึกษาให้รู้วิธีการต่าง ๆ แล้ว ไม่ช้าก็สีได้อย่างไพเราะหาผู้เสมอเหมือนไม่ได้ (อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพหลวงไพเราะเสียงขอ, 2520: 8)

องค์ความรู้ซอสามสายของหลวงไพเราะเสียงขอ (อุ้น ดุริยะชีวิน)

องค์ความรู้ซอสามสายที่สำคัญของหลวงไพเราะเสียงขอ (อุ้น ดุริยะชีวิน) คือทางเดี่ยว ซึ่งได้ประพันธ์ขึ้นใหม่ในแนวทางของตนเอง ที่สืบทราบแน่ชัดว่าเป็นผลงานการประพันธ์ของท่าน ได้แก่ เพลงหกบท สองชั้น เพลงบุหลันลอยเลื่อน สองชั้น เพลงพญาโคก สองชั้น เพลงนกขมิ้น สามชั้น เพลงสุดสงวน สามชั้น เพลงลมพัดชายเขา สามชั้น เพลงทะเลแยะ สามชั้น เพลงต่อयरูป สามชั้น เพลงสารถิ สามชั้น เพลงสุรินทราทู สามชั้น เพลงพญาโคก สามชั้น เพลงพญาครวญ สามชั้น เพลงพญารำพึง สามชั้น เพลงแขกมอญ สามชั้น เพลงลาวแพน เพลงเขตนอก และเพลงทยอยเดี่ยว แต่ที่โดดเด่นเป็นพิเศษและไม่ปรากฏมีในสายการสืบทอดอื่น ได้แก่ เพลงลมพัดชายเขา สามชั้น เพลงต่อयरูป

สามชั้น เพลงสารถี สามชั้น และเพลงพญารำพึง สามชั้น (ภายหลังมีนักขอสามสายในยุคหลัง ประพันธ์ขึ้นใหม่อีกทาง)

นอกจากเพลงเดี่ยวแล้ว ยังมีองค์ความรู้ที่สำคัญอีกประการที่ได้ฝึกหัดด้วยตนเองจนแตกฉาน คือการคลอร้อง โดยเริ่มแรกฝึกหัดจากการบรรเลงซออุ้มคลอร้องประกอบการแสดงละคร ซึ่งสามารถปฏิบัติได้ดีเยี่ยม ดังปรากฏว่าพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเคยตรัสกับพวกละครที่มั่วพะวง กับคนบอกบทว่า “ไม่ต้องมั่วไปฟังบทมัน ให้อุ่นมันสีซออยู่นี้แล้ว” (อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ หลวงไพเราะเสียงซอ, 2520: 7) และเมื่อฝึกหัดซอสามสายสำหรับบรรเลงในวงขับไม้ ซึ่งต้องบรรเลงคลอร้องตามการขับ ก็สามารถปฏิบัติได้ดีเยี่ยมเช่นกัน จนถึงกระทั่งเป็นเหตุให้พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวสนพระราชหฤทัยที่จะฝึกหัดดนตรีไทยอย่างจริงจัง ดังที่พระมหากษัตริย์สมุห (เนื่อง สาคกริก) กล่าวไว้ว่า

ตอนนั้นมีการฉลองข้างเผือก จะต้องมีการอ่านโองการกล่อมช้างอย่างที่เคยมีมานั้นแหละ จะต้องมิให้อ่านฉันท์ พราหมณ์ไกวบัณเฑาะว์ แล้วนักดนตรีสีซอ-สามสาย ที่นี้ผมก็บอกหลวงไพเราะฯ ให้อุ่นมือให้เต็มที่เลยนะ เพราะในห้องมีอยู่ด้วยกันเพียงสามคนเท่านั้น ได้ผล พอรัชกาลที่ 7 เสด็จขึ้นจากพิธีกล่อมช้างนี้แหละ ท่านมีรับสั่งกับผมว่า เอ... เครื่องดนตรีไทยนี้ก็แปลกมีแค่สามสาย แต่ทำได้ทุกเสียง แล้วก็ชดดีด้วย... ที่นี้ท่านก็เริ่มเรียนดนตรีไทย ทรงฝึกดนตรีไทย (อานันท์ นาคคง และอัษฎาวุธ สาคกริก, 2547: 120)

ทั้งนี้วิธีการคลอร้องของหลวงไพเราะเสียงซอ (อุ้น ดุริยะชีวิน) มีลักษณะที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะ โดยเน้นให้ใกล้เคียงกับทางขับร้องมากที่สุด ผู้ร้องปฏิบัติเช่นไร ซอสามสายปฏิบัติเช่นเดียวกัน ให้เหมือนทุกคำเอื้อนทุกพยางค์เสียง เกสัชกรกานต์ สุวรรณกิติ ได้รับการถ่ายทอดวิธีคลอร้องจากครูประเวช กุมุท (ศิลปินแห่งชาติ) ผู้เป็นศิษย์หลวงไพเราะเสียงซอ (อุ้น ดุริยะชีวิน) และได้รับคำบอกเล่าจากครูเฉลิม ม่วงแพศรี (ศิลปินแห่งชาติ) ซึ่งใช้วิธีการคลอร้องตามแบบหลวงไพเราะเสียงซอ (อุ้น ดุริยะชีวิน) ว่า

อย่างที่ต่อคลอร้องกับครูเวช ครูก็ให้สีให้เหมือนร้องที่สุด แล้วครูเฉลิมก็บอกเองว่า ครูคลอร้องตามแบบหลวงไพเราะฯ ไม่ได้คลอแบบพระยาภูมิฯ พระยาภูมิฯ จะคลอแบบล้าลอง แต่แบบหลวงไพเราะฯ เขาร้องยังไวกว่าไปตามร้องทุกคำ ทุก

เอื้อน ทุกเม็ด ให้เหมือนกับร้องมากที่สุด ต้องชัดถ้อยชัดคำ เรียกว่าเป็นเนื้อเดียวกัน
เลย (กานต์ สุวรรณกิติ, สัมภาษณ์, 10 กุมภาพันธ์ 2563)

การคลอร้องนับได้ว่าเป็นอีกองค์ความรู้หนึ่งที่สำคัญของหลวงไพเราะเสียงซอ (อุ้น ดุริยะ-
ชีวิน) เพราะท่านได้ฝึกหัดทดลองด้วยตนเอง จนแตกฉานสามารถสร้างวิธีการในแนวทางของตน และ
ที่สำคัญได้รับการกล่าวขานยกย่องในความสามารถดังกล่าวจากศิลปินมากมายหลายคนสืบมาจน
ปัจจุบัน

อัตลักษณ์การบรรเลงซอสามสายของหลวงไพเราะเสียงซอ (อุ้น ดุริยะชีวิน)

ครูเจริญใจ สุนทรวาทีน อธิบายว่า “ท่านสีหวนฉ่ำ ลูกเก็บถั” (เจริญใจ สุนทรวาทีน, 2530:
88) และครูเลอเกียรติ มหาวินิจฉัยมนตรี อธิบายเพิ่มเติมว่า

พอมาถึงครูหลวงไพเราะเสียงซอ ครูเจริญใจก็เล่าให้ฟังว่า ลักษณะเด่น
ของครูหลวงไพเราะฯ นั้นเป็นคนทีลือชอแบบเจ้าบทเจ้ากลอน จะเล่นอะไรก็ตาม ผู้ก
เป็นกลอนได้หมด มีสัมผัสแพรวพราว เป็นไปได้ว่า เกิดจากผลของอดีตที่ท่านสี
ซอด้วงซออุ้มมาก่อน เมื่อมาจับซอสามสายแล้วจึงทำอะไร ๆ ที่มีความวิจิตรพิสดาร
ออกไปจากขอบเขตของซอสามสายโบราณ เสียงซอท่านนั้นมีอารมณ์หลากหลาย
แปรปรวนมาก จะเน้นอารมณ์หวานไหวสะเทือนใจแบบ Romantic ถ้าจะเทียบกับ
ครูพระยาภูมิเสวิน จะติดแบบ Classic มากกว่า นั่นคือการเน้นแบบแผนมากกว่า
อารมณ์ การจับซอของหลวงไพเราะฯ นั้นก็มีเอกลักษณ์พิเศษ นั่นคือใช้นิ้วซิดกว่า
ครูคนอื่น และมีระบบการเคลื่อนย้ายตำแหน่งลงนิ้วที่ออกจะให้ความสำคัญกับ
มาตราเสียงและกลุ่มเสียงของเพลงแต่ละเพลงที่สี (เลอเกียรติ มหาวินิจฉัยมนตรี,
2538: 16)

สรุปแล้วอัตลักษณ์การบรรเลงของหลวงไพเราะเสียงซอ (อุ้น ดุริยะชีวิน) เน้นดำเนินทำนอง
เก็บถี่ตามอย่างลักษณะซอด้วงและซออุ้ม โดยสำนวนกลอนมีการเรียงร้อยสัมผัสต่อเนื่องกันอย่างเป็น
ระเบียบเรียบร้อย และมีความไพเราะกลมกลืนเป็นอย่างยิ่ง ผู้วิจัยขอยกตัวอย่างการดำเนินทำนอง
จากทางเดียวเพลงนงขมั้น สามชั้น ท่อน 1 เทียบพัน ดังนี้

ดํ ีล ช ร	ช ม ร ด	ท ุ ล ร ล	ท ุ ด ร ม	ร ม ฟ ช	ฟ ม ร ฟ	ม ร ด ร	ช ม ร ด
-----------	---------	-----------	-----------	---------	---------	---------	---------

ร ม ช ล	ร ื ล ท ดํ	ท ดํ ร ื ดํ	ท ล ช ท	ล ช ฟ ล	ช ฟ ม ช	ฟ ม ร ฟ	ม ร ด ร
---------	------------	-------------	---------	---------	---------	---------	---------

ล ท ดํ ร ื	ดํ ท ล ช	ร ช ล ท	ล ท ดํ ร ื	ดํ ฟ ล ช	ฟ ม ช ฟ	ม ร ฟ ม	ร ด ม ร
------------	----------	---------	------------	----------	---------	---------	---------

ด ร ม ร	ช ม ร ด	ท ุ ล ร ล	ท ุ ด ร ม	ร ม ฟ ช	ฟ ช ล ช	ฟ ม ร ม	ร ด ดิ ดิ
---------	---------	-----------	-----------	---------	---------	---------	-----------

ล ุ ท ร ม	ช ล ลลล	ท ล ร ื ม	ช ล ช -	ม - ช ท	ล ุ ท ร ม	ช ล ช ม	ช ล - ล
-----------	---------	-----------	---------	---------	-----------	---------	---------

ท ล ช ล	ร ื ท ล ช	ล ท ช ล	ท ร ื ล ท	- ร ื - ม ื	- ร ื - ท	-- ลชม	- ร - ช
---------	-----------	---------	-----------	-------------	-----------	--------	---------

ถอดทำนองการบรรเลงของหลวงไพเราะเสียงซอ (อุ่น ดุริยะชีวิน)

จากเทศบาลเสื้ท ชุตรรณัีกรรแสง AMIGO MAG-26

ทั้งนี้เนื่องด้วยขอบเขตเสียงของซอสามสายมีความใกล้เคียงกับซออู่ โดยเฉพาะสายเอกของทั้งซอสามสายและซออู่มีตำแหน่งในการกำหนดเสียงลักษณะเดียวกัน (กล่าวคือ สายเปล่าเสียงซอล นิ้วชี้เสียงลา นิ้วกลางเสียงที นิ้วนางเสียงโต และนิ้วก้อยเสียงเร) จึงมีการนำลักษณะการดำเนินทำนองที่เป็นลักษณะเฉพาะของซออู่มาใช้กับซอสามสาย ผู้วิจัยขอยกตัวอย่างจากเพลงแม่ศรี สองชั้น ดังนี้

- ร - ม	- ช --	ล - ร ื -	ล - ช ม	ร ม ช ล	ท ช ล -	ท - ล ร ื	ช ท ล ช
---------	--------	-----------	---------	---------	---------	-----------	---------

- ท ล ท	ร ื ท ช ล	ท ช ล ช	ม ล ช -	ม - ช ท	ล ุ ท ร ม	ช ร ช ม	ร ม ช ล
---------	-----------	---------	---------	---------	-----------	---------	---------

ท ช ล ท	ร ม ช ล	ท ล ร ื ม	ช ล ช ม	ท ร ม ช	- ทล ร ื -	ท - ล ร ื	ช ท ล ช
---------	---------	-----------	---------	---------	------------	-----------	---------

ถอดทำนองการบรรเลงของหลวงไพเราะเสียงซอ (อุ่น ดุริยะชีวิน)

จากแผ่นเสียงตราธนู

ตลอดจนมีการนำกลวิธีพิเศษของซอด้วงและซออู้มาปรับใช้กับซอสามสาย ที่ปรากฏชัดเจน คือ การใช้คันชักสะอึก ซึ่งครูผู้เชี่ยวชาญซอสามสายคนอื่นไม่นิยมใช้ ดังปรากฏว่าพระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี) ไม่นิยมนำมาใช้บรรเลง มักเลี่ยงด้วยวิธีการอื่นแทน (พระยาภูมิเสวิน, 2519: 74) หรือ ครูเทวาประสิทธิ์ พาทยโกศล ไม่ปรากฏมีการใช้ ดังนั้นกลวิธีพิเศษดังกล่าวจึงเป็นกลวิธีพิเศษเฉพาะ ในการบรรเลงซอสามสายของหลวงไพเราะเสียงซอ (อุ้น ดุริยะชีวิน)

ในภาพรวมแล้วอัตลักษณ์การบรรเลงของหลวงไพเราะเสียงซอ (อุ้น ดุริยะชีวิน) ได้รับอิทธิพล มาจากการบรรเลงซอด้วงและซออู้ ซึ่งเป็นความเชี่ยวชาญดั้งเดิมส่วนตัว

นอกจากนี้ในการบรรเลงยังให้ความสำคัญกับการถ่ายทอดอารมณ์ที่เน้นความสะเทือนใจ ซึ่งเป็นผลจากภูมิหลังชีวิตส่วนตัวของหลวงไพเราะเสียงซอ (อุ้น ดุริยะชีวิน) ดังที่ครูเลอเกียรติ มหา- วินิจฉัยมนตรี อธิบายว่า

ในขณะที่หลวงไพเราะฯ ซึ่งมีหนทางซอมากมายไม่เคยจบสิ้น แต่กลับเป็น คนเงียบขรึม เก็บความรู้สึกไว้ภายในหมด ก็เป็นเรื่องที่แปลกที่เสียงซอสามารถบอก สิ่งที่ซ่อนเร้นอยู่ภายในได้ การที่ครูหลวงไพเราะเสียงซอสี่ซอได้กินใจมากอาจจะ เนื่องมาจากเส้นทางชีวิตของท่านได้ผ่านอุปสรรคอย่างมากมากกว่าครูคนอื่น ๆ ในขณะที่ครูเทวาฯ มีชีวิตที่สุขสบาย พระยาภูมิฯ ก็เป็นคนมีฐานะดีอยู่สุขสมบูรณ์ แต่ครูหลวงไพเราะเป็นคนยากจนข้นแค้นมีปัญหาชีวิตในเรื่องครอบครัว ภรรยา ว่างาน และอีกหลายต่อหลายอย่าง มันจึงสะท้อนออกมาในทางดนตรีซึ่งเป็นการ ระบายออกด้านจิตวิญญาณอีกทางหนึ่งของมนุษย์ เมื่อคราวจะสีเพลงเศร้้า ครูหลวง ไพเราะฯ ก็เศร้้า เจ็บปวดรวดร้าวกว่าใคร ๆ แต่ถ้าจะตื่นเต้นก็สามารถสร้าง หนทางที่ตื่นเต้นกว่าที่ใครจะคาดคิด (เรื่องเดียวกัน, 2538: 17)

ภายหลังหลวงไพเราะเสียงซอ (อุ้น ดุริยะชีวิน) ได้ถ่ายทอดความรู้ให้ศิษย์มากมายหลายคน จน เกิดเป็นสายการสืบทอดความรู้ซอสามสายใหม่ ซึ่งแต่เดิมในอดีตมีสายการสืบทอดความรู้ซอสามสาย เพียง 2 สาย ได้แก่ สายพระยาธรรมสารนิติพิพิธภักดี (ตาด อมาตยกุล) และสายหม่อมมสุต บุนนาค โดยที่ทั้ง 2 สายการสืบทอดเริ่มการถ่ายทอดความรู้และสั่งสมองค์ความรู้ตั้งแต่ราวสมัยรัชกาลที่ 4 เป็นต้นมา (รายละเอียดจะกล่าวในลำดับถัดไป) ส่วนหลวงไพเราะเสียงซอ (อุ้น ดุริยะชีวิน) แม้จะ เริ่มต้นในสมัยรัชกาลที่ 7 แต่ก็สามารถสร้างองค์ความรู้ในแนวทางของตนได้อย่างรวดเร็ว และได้รับการ

ยอมรับอย่างกว้างขวางในกลุ่มนักดนตรี โดยเฉพาะในกลุ่มนักดนตรีประเภทซอ ดังปรากฏว่ามีผู้สืบทอดความรู้ซอสามสายในแนวทางของท่านสืบมาปัจจุบัน

การศึกษาความรู้ด้านซอสามสายจากหลวงไพเราะเสียงซอ (อุ่น ดุริยะชีวิน) ของครูเจริญใจ สุนทรวาทีน

ครูเจริญใจ สุนทรวาทีน และพระยาเสนาะดุริยางค์ (แช่ม สุนทรวาทีน) ผู้เป็นบิดา รัชการเป็นนักดนตรีในราชสำนักรัชกาลที่ 6 และรัชกาลที่ 7 จึงมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับหลวงไพเราะเสียงซอ (อุ่น ดุริยะชีวิน) มาแต่เดิม เมื่อครูเจริญใจ สุนทรวาทีนจะเริ่มฝึกหัดซอสามสาย จึงเรียนกับหลวงไพเราะเสียงซอ (อุ่น ดุริยะชีวิน) เป็นครูคนแรก โดยเริ่มต้นตั้งแต่พื้นฐานการบรรเลง จากนั้นเรียนเพลงบรรเลงทั่วไป และเพลงเดี่ยว (สุขสันต์ พวงกลัด, 2539: 159-161)

เพลงเดี่ยวที่ได้รับถ่ายทอดมีมากมายหลายเพลง ตั้งแต่เพลงเดี่ยวขั้นพื้นฐานจนถึงเพลงเดี่ยวขั้นสูง เช่น เพลงนกขมิ้น สามชั้น เพลงพญาโคก สามชั้น เพลงทยอยเดี่ยว ฯลฯ แต่เพลงเดี่ยวที่โดดเด่นเป็นพิเศษและไม่มีในสายการสืบทอดอื่น ได้แก่ เพลงต่ออรุณ สามชั้น เพลงสารถิ สามชั้น และเพลงพญารำพึง สามชั้น โดยเฉพาะเพลงพญารำพึง สามชั้น เป็นเพลงที่หลวงไพเราะเสียงซอ (อุ่น ดุริยะชีวิน) ประพันธ์ถ่ายทอดให้ครูเจริญใจ สุนทรวาทีนเป็นพิเศษ ดังที่ครูมาณฑิ อิศรเดช อธิบายว่า

เพลงพญารำพึงเป็นเพลงที่ครูหลวงไพเราะเสียงซอได้ทำขึ้นให้อาจารย์ โดยได้นำวิธีการดำเนินกลอนในหลากหลายรูปแบบมาปรับให้เข้ากับเทคนิคอันมากมายของการบรรเลงซอสามสาย จนทำให้เนื้อหาที่มีแต่ทำเพียงเสียงเดียวถึงครึ่งจังหวะดูมีความน่าสนใจ ยิ่งพอเปลี่ยนเสียงของเท้าก็จะเปลี่ยน ทำให้เพลงที่ดูมีเนื้อหาที่ธรรมดา กลับน่าสนใจและน่าฟังขึ้นมา การเล่นคู่เสียงที่มีทั้งล่าง กลาง บน กับเทคนิคการรูดที่ล้อเทคนิคของปี่ทำให้ช่วงทำนองที่มีเสียงหลักไม่ก็เสียงดูน่าสนใจมาก ๆ สิ่งพิเศษคือทำนองเที่ยวเก็บ ที่มีลูกเล่นที่ดูลอย ๆ โหยง ๆ แต่มีเสียงที่ดูทันสมัย ลีลาแบบนี้ครูหลวงไพเราะฯ เคยประดิษฐ์ไว้ในเที่ยวเก็บของท่านที่ 3 ของเพลงนกขมิ้นให้มีความประสานกันของลีลาใหม่กับที่ทำที่โบราณอย่างลงตัว คล้ายกับเพลงพญารำพึงนี้ที่เล่นเสียงทุกเสียงในทุกสาย และเรียงร้อยอย่างงดงามและน่าอัศจรรย์ใจ จนทางเดี่ยวเพลงนี้ของครูคนอื่นที่ทำขึ้นภายหลังไม่สามารถประดิษฐ์ทำนองให้โดดเด่นเหนือไปกว่าได้ ท่วงทำนองดังกล่าวนี้ครู

หลวงไพเราะฯ โดยส่วนตัวก็ไม่เล่น เลยเป็นทำนองเฉพาะสายอาจารย์ (माण
อิศรเดช, สัมภาษณ์, 13 กุมภาพันธ์ 2562)

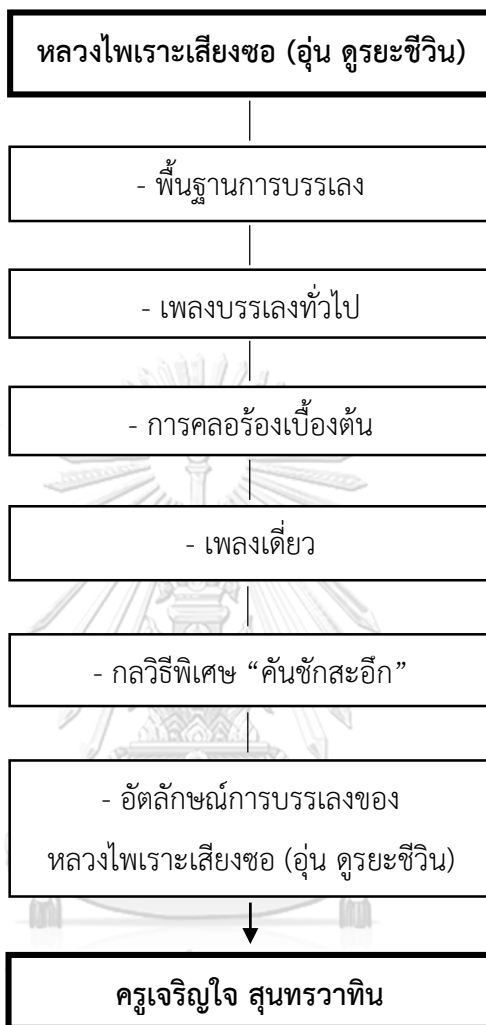
ทางเดียวเพลงพญารำพึง สามชั้นดังกล่าว ครูเจริญใจ สุนทรวาทีนนิยมนำมาบรรเลงอยู่เสมอ
ทั้งในการบรรเลงทั่วไป และการบรรเลงบันทึกเสียง เช่น การบรรเลงในนามคณะเสนาะดุริยางค์ การ
บรรเลงบันทึกเสียงให้กรมศิลปากร ฯลฯ จนถือได้ว่าเป็นเพลงเดี่ยวที่สำคัญของท่านเพลงหนึ่ง (माण
อิศรเดช, สัมภาษณ์, 13 กุมภาพันธ์ 2562)

นอกจากนี้หลวงไพเราะเสียงซอ (อุ้น ดุริยะชีวิน) ยังได้ถ่ายทอดวิธีการคลอร้องสำหรับเป็น
แนวทางในการฝึกหัดเบื้องต้นอีกด้วย ดังที่ท่านกล่าวว่า “ฉันเรียนกับคุณครูหลวงไพเราะฯ ท่านบอก
ให้ 2 เพลง แล้วก็ปล่อยให้เราคำทางเอาเอง ผิดบ้างถูกบ้าง จนได้รู้ได้เข้าใจ” (เจริญใจ สุนทรวาทีน,
สัมภาษณ์, 24 สิงหาคม 2538 อ้างถึงใน สุขสันต์ พ่วงกลัด, 2539: 162-163)

ทั้งนี้ในการถ่ายทอดทำนองเพลงยังแฝงด้วยอัตลักษณ์การบรรเลงของหลวงไพเราะเสียงซอ
(อุ้น ดุริยะชีวิน) ซึ่งมีอัตลักษณ์ที่สำคัญคือ ดำเนินทำนองเก็บถี่ตามอย่างลักษณะซอด้วงและซออู้ และ
เน้นถ่ายทอดอารมณ์ที่สะเทือนใจ ตลอดจนมีการแทรกกลวิธีพิเศษ “คันชักสะอึก” ซึ่งเป็นกลวิธีพิเศษ
เฉพาะของหลวงไพเราะเสียงซอ (อุ้น ดุริยะชีวิน) ในเพลงเดี่ยวต่าง ๆ อีกด้วย

กล่าวโดยสรุป องค์ความรู้ขอสามสายที่ครูเจริญใจ สุนทรวาทีนได้รับถ่ายทอดจากหลวง
ไพเราะเสียงซอ (อุ้น ดุริยะชีวิน) ที่สำคัญ ได้แก่ พื้นฐานการบรรเลง เพลงบรรเลงทั่วไป การคลอร้อง
เบื้องต้น เพลงเดี่ยว กลวิธีพิเศษ “คันชักสะอึก” และอัตลักษณ์การบรรเลงของหลวงไพเราะเสียงซอ
(อุ้น ดุริยะชีวิน) ทั้งนี้เพื่อความเข้าใจที่ชัดเจนขอสรุปในรูปแบบแผนผังดังนี้

องค์ความรู้ซอสสามสายของครูเจริญใจ สุนทรวาทีน
ที่ได้รับถ่ายทอดจากหลวงไพเราะเสียงขอ (อุ้น ตูระยะชีวิน)

แผนผังที่ 1 องค์ความรู้ซอสสามสายของครูเจริญใจ สุนทรวาทีน
ที่ได้รับถ่ายทอดจากหลวงไพเราะเสียงขอ (อุ้น ตูระยะชีวิน)

2.2.2 พระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี)

ภาพที่ 24 พระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี) (2)

ที่มา: หนังสืออนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พระยาภูมิเสวิน

พระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี) (พ.ศ. 2432-2519) ได้รับถ่ายทอดความรู้ด้านดนตรีจากครูที่มีชื่อเสียงหลากหลายคน แต่ที่สำคัญได้รับการถ่ายทอดปี่พาทย์จากพระยาประสานดุริยศัพท์ (แปลก ประสานศัพท์) เจ้ากรมพิณพาทย์หลวงในสมัยรัชกาลที่ 6

ส่วนด้านซอสามสาย ได้เรียนกับเจ้าเทพกัญญา บุรณะพิมพ์ ผู้สืบทอดความรู้สายหม่อมสุด บุณนาค โดยได้รับถ่ายทอดตั้งแต่พื้นฐานจนถึงขั้นสูง แล้วได้รับคำชี้แนะเพิ่มเติมจากพระยาประสานดุริยศัพท์ (แปลก ประสานศัพท์) นอกจากนี้ยังได้เรียนเพิ่มเติมกับพระยาอมตยพงษ์ธรรมพิศาล (ประสงค์ อมตยกุล) ผู้สืบทอดความรู้สายพระยาธรรมสารนิติพิพิธภักดี (ตาด อมตยกุล) แต่โดยสาระสำคัญแล้วยึดตามแนวทางของเจ้าเทพกัญญา บุรณะพิมพ์ ดังนั้นจึงเป็นผู้สืบทอดความรู้ในสายหม่อมสุด บุณนาค

ทั้งนี้สายการสืบทอดความรู้หม่อมสุด บุณนาค (นักวิชาการบางกลุ่มใช้ชื่อว่าสายราชสำนัก สำหรับผู้วิจัยขอใช้ชื่อตามผู้ตั้งต้นสายการสืบทอดความรู้) เป็นสายการสืบทอดที่ปรากฏในราวสมัยรัชกาลที่ 4 สามารถสืบค้นผู้สืบทอดความรู้ที่สำคัญเรียงตามลำดับได้ดังนี้

- **หม่อมสุด บุณนาค** (ไม่ทราบปีเกิด-รัชกาลที่ 6) เป็นหม่อมของสมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) เข้าใจว่าเรียนขอสามสายกับพระประดิษฐไพเราะ (มี ดุริยางกูร) พระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี) กล่าวยกย่องว่า “ท่านเชี่ยวชาญมาก การสีของท่านนั้นไพเราะและเสียงชัดเจนราวกับคนร้อง” (พระยาภูมิเสวิน, 2519: 79)

- **หม่อมผิว มานิตยกุล** (ไม่ทราบปีเกิดและปีถึงแก่กรรม) เป็นหม่อมของเจ้าพระยานรรัตนราชมานิต (โต มานิตยกุล) เข้าใจว่าเรียนขอสามสายกับหม่อมสุด บุณนาค พระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี) กล่าวยกย่องว่า “มีชื่อเสียงมาก โดยเฉพาะการสีเดี่ยวเชิดนอกได้ยอดเยี่ยม หาผู้เทียบได้ยาก” (เรื่องเดียวกัน, 2519: 79)

- **เจ้าเทพกัญญา บุรณะพิมพ์** (พ.ศ. 2423-2503) เป็นนางข้าหลวงตำหนักเจ้าดารารัศมี พระราชชายา เรียนขอสามสายกับหม่อมผิว มานิตยกุล และพระยาประสานดุริยศัพท์ (แปลก ประสานศัพท์) ภายหลังได้เรียนกลวิธีพิเศษ “นิ้วซัง” จากเจ้าจอมประคอง ในรัชกาลที่ 5 ซึ่งเป็นผู้เชี่ยวชาญในสายพระยาธรรมสารนิติพิพิธภัณฑ์ (ตาด อมาตยกุล)

ภาพที่ 25 เจ้าเทพกัญญา บุรณะพิมพ์

ที่มา: หนังสือพระพุทธรศาสนาในยุคปัจจุบัน (เล่ม 2)

สายการสืบทอดดังกล่าวมีองค์ความรู้ที่สำคัญ ได้แก่ ทางเดี่ยวเพลงเชิดนอก และเพลงทยอยเดี่ยว ซึ่งเชื่อกันว่าพระประดิษฐไพเราะ (มี ดุริยางกูร) เป็นผู้ประพันธ์ ดั่งที่ศาสตราจารย์อุดม อรุณรัตน์ อธิบายว่า

เพลงเดี่ยวเชิดนอก เพลงนี้ท่านได้เรียนมาจากเจ้าเทพฯ บุรณะพิมพ์ ซึ่งเป็นครูของท่าน และเจ้าเทพฯ ก็ได้เรียนมาจากหม่อมผิว (ในรัชกาลที่ 5) ซึ่งเป็นหม่อมของเจ้าพระยานรรัตน ซึ่งท่านสันนิษฐานว่า หม่อมผิวนั้นคงจะได้เรียนมาจากหม่อมสุด หรือหม่อมสุกในสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) อีกต่อหนึ่ง

แต่อย่างไรก็ตาม ลีลาของเพลงเชิดนอกนี้ มีลักษณะคล้ายเพลงทยอยเดี่ยว อยู่หลายแห่ง ท่านคิดว่าคงจะเป็นทางของพระประดิษฐไพเราะ ก็อาจเป็นไปได้

เพลงทยอยเดี่ยว เพลงนี้ส่วนใหญ่ก็ใช้กลเม็ดแบบเพลงเดี่ยวเชิดนอก ทั้งสิ้น และท่านก็ไม่ได้แต่งเติมต่อเสริม เพราะเพลงนี้พระประดิษฐไพเราะท่านได้แต่งไว้ (อุดม อรุณรัตน์, 2519: 59-60)

องค์ความรู้ขอสามสายของพระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี)

นอกจากการสืบทอดทางเดี่ยวเพลงเชิดนอก และเพลงทยอยเดี่ยว ซึ่งเป็นองค์ความรู้ที่สำคัญของสายหม่อมสุด บุนนาคแล้ว พระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี) ยังได้สร้างสรรค์องค์ความรู้ใหม่ในแนวทางของตนเอง ผลงานที่สำคัญคือการประพันธ์ทางเดี่ยว ซึ่งมีตั้งแต่เพลงเดี่ยวขั้นพื้นฐานจนถึงขั้นสูง ได้แก่ เพลงหกบท สองชั้น เพลงบุหลันลอยเลื่อน สองชั้น เพลงต้นเพลงฉิ่ง สามชั้น เพลงนกขมิ้น สามชั้น เพลงบรรทมไพร สามชั้น เพลงทะเลแย สามชั้น เพลงปลาทอง สามชั้น เพลงพญาโศก สามชั้น เพลงพญาครวญ สามชั้น เพลงแสนเสนาะ สามชั้น เพลงลาวแพน และเพลงกราวใน เถา แต่ในกระบวนทางเดี่ยวทั้งหมด เพลงแสนเสนาะ สามชั้น และเพลงกราวใน เถา ถือว่ามีความสำคัญและโดดเด่นมากที่สุด ศาสตราจารย์อุดม อรุณรัตน์ อธิบายถึงทางเดี่ยวดังกล่าวไว้ว่า

เพลงเดี่ยวแสนเสนาะ ท่านดัดแปลงเป็นทางเดี่ยวขึ้น เพื่อให้ผิดแผกแตกต่างไปจากคนอื่น ๆ เพราะส่วนใหญ่แล้ว การเดี่ยวขอสามสายนั้น มักจะนิยมชมชอบกันแต่เพลงสุรินทราทูท่านจึงคิดทางเดี่ยวเพลงแสนเสนาะขึ้น โดยเปลี่ยนลีลาของเพลงให้ตกที่นิ้วชี้สายเอกซึ่งตรงกับนิ้วชี้ของปีในที่เรียกกันว่า “โอดลอย” การที่จะสี่ขอสามสายให้ไพเราะเพราะพริ้งนั้นจำเป็นต้องให้ลูกตกของเพลงอยู่ที่โอดลอย เพราะเป็นช่วงของเสียงขอสามสายที่มีโอกาสเล่นได้มากกว่าเสียงอื่น ๆ หมายถึงช่วงเสียงตั้งแต่สายทุ้ม (สาย 3) สายกลาง (สาย 2) จนถึงสายเอก (สาย 1) เป็นหลักของขอสามสายที่จะต้องปฏิบัติเป็นอย่างยิ่ง ขอสามสายนั้นจะไพเราะก็อยู่ตรงสาย 3

และสายกลางเป็นส่วนมาก เพราะการใช้นิ้วก็ดี คันทักก็ดี สามารถที่จะประดิษฐ์ พลิกละเล่นได้อย่างเต็มที่ แต่ถ้าสืออยู่เพียงสายเอกโดยการรูดนิ้วขึ้นไปหาเสียงสูงอยู่ ตลอดเวลา เสียงซอสามสายไม่ค่อยจะมีความไพเราะมากนัก และเป็นสิ่งที่ล่อแหลม ต่ออันตรายอันจะเกิดขึ้นคือไม่เพี้ยนสูงก็เพี้ยนต่ำ ซึ่งจะทำให้ความไพเราะของซอ-สามสายหมดไปทันที

เพลงเดี่ยวกราวใน (เถา) ท่านคิดทางเดี่ยวขึ้นตามแนวทางของพระยา ประสานดุริยศัพท์ สำหรับสามชั้นนั้น ท่านได้ถอนจังหวะก่อนจะเข้าเนื้อของเพลง กราวใน ด้วยเหตุผลที่ว่าเพื่อให้ผู้บรรเลงมีโอกาสได้พักผ่อนคลายมือไปในตัว จึงมี โอกาสที่จะคิดแต่งลีลาของเพลงให้มีความไพเราะขึ้นได้เป็นอย่างมาก จะได้ว่าของ ซอครบถ้วน เช่น ทำพระ ทำนาง และทำยักษ์ ถ้าหากไม่ถอนจังหวะแล้ว ก็จะ กลายเป็นทำลิงไป ตอนถอนจังหวะเข้าเนื้อเพลงนั้น เรียกว่า “องค์พระ” ซึ่งมีอยู่ 6 จังหวะ ตอนออกเป็นทิวเก็บ เรียกว่า “แขนซ้าย” และ “แขนขวา” ซึ่งมีอยู่ 6 จังหวะเช่นเดียวกัน สำหรับสองชั้นและชั้นเดียวนั้น ตัดลงเอาแต่ลีลาของเพลงไว้ เท่านั้น ซึ่งถือตามแบบเพลงทยอยเดี่ยวเป็นบรรทัดฐาน เพราะถ้าหากจะถือตาม แบบของสามชั้นอยู่แล้ว ก็จะหมดความไพเราะ เพื่อให้ลีลาของเพลงรวบรัด ทะมัดทะแมงไม่ยืดเยื้อจนเกินไป (เรื่องเดียวกัน, 2519: 59-61)

ความสำคัญของทางเดี่ยวทั้ง 2 เพลงยังมีเพิ่มเติมอยู่อีกว่า ทางเดี่ยวเพลงแสนเสนาะ สามชั้น ไม่ปรากฏว่ามีในสายการสืบทอดอื่น และไม่ปรากฏว่ามีเครื่องดนตรีอื่นนำไปบรรเลงเดี่ยว ถือว่าเป็น เพลงเดี่ยวเฉพาะของพระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี) และเป็นเพลงเดี่ยวเฉพาะซอสามสาย ทั้งยังได้ กำหนดให้เป็นเพลงแรกก่อนที่จะเรียนเพลงเดี่ยวชั้นสูง (เพลงทยอยเดี่ยว และเพลงเชิดนอก) เพราะว่าเป็น เพลงที่มีกลวิธีพิเศษโอดลอย อันเป็นกลวิธีพิเศษสำคัญในเพลงเดี่ยวชั้นสูง (สุรพงษ์ บ้านไกรทอง, 2554: 61-62) ส่วนทางเดี่ยวเพลงกราวใน เถา แต่เดิมโบราณจารย์ด้านซอสามสายไม่ได้ประพันธ์ไว้ และโดยปกติเครื่องดนตรีประเภทเครื่องสายไม่นิยมบรรเลงเถา คงบรรเลงเฉพาะในอัตราจังหวะสองชั้น เป็นส่วนมาก แต่ท่านได้ประพันธ์ครบเป็นเถาสำหรับซอสามสาย แล้วได้กำหนดไว้เป็นเพลงเดี่ยวสูงสุด (พงษ์ศิลป์ อรุณรัตน์, 2559: 142) ดังนั้นจึงกล่าวสรุปได้ว่า ทางเดี่ยวเพลงแสนเสนาะ สามชั้น และ เพลงกราวใน เถา ถือเป็นองค์ความรู้ที่สำคัญของพระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี)

นอกจากผลงานด้านการประพันธ์ทางเดี่ยวแล้ว ยังมีผลงานการค้นคว้าทำนองเพลงที่สำคัญ คือ เพลงสำหรับการเท่กล่อมในราชสำนัก (ทำนองขับช้าลูกหลวง และทำนองขับสรภัญญะใหญ่) โดยได้รับพระกระแสรับสั่งจากสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ายุคลทิฆัมพร กรมหลวงลพบุรีราเมศวร์ เพราะในช่วงระยะเวลาดังกล่าวใกล้กำลังจะสูญหาย เมื่อค้นคว้าเสร็จสิ้นเป็นที่เรียบร้อยแล้ว ได้นำขึ้นบรรเลงถวายพระบรมวงศานุวงศ์หลายพระองค์ ซึ่งเป็นที่พอพระทัยอย่างมาก (พระยาภูมิเสวิน, 2519: 83-85) ทั้งนี้เนื่องด้วยเป็นผลงานการค้นคว้าส่วนตัว ไม่ปรากฏภูมิในสายการสืบทอดหรือผู้เชี่ยวชาญคนอื่น กอปรกับเป็นเพลงพิเศษชั้นสูงของราชสำนัก เพลงดังกล่าวจึงถือเป็นอีกองค์ความรู้หนึ่งที่สำคัญของพระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี) เช่นเดียวกับทางเดี่ยวเพลงแสนเสนาะ สามชั้น และเพลงกราวใน เถา ที่ท่านเป็นผู้ประพันธ์

อัตลักษณ์การบรรเลงขอสามสายของพระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี)

ครูเจริญใจ สุนทรวาทีน อธิบายว่า “วิธีทางเล่นของท่านเป็นทางเก่าโบราณ ใช้ลูกห่าง ๆ กัน ตัดเข้าหากันอย่างน่าฟัง เห็นชัดว่าเป็นทางเก่าโบราณ น่าฟังไปอีกแบบ” (เจริญใจ สุนทรวาทีน, 2530: 88) และศาสตราจารย์อุดม อรุณรัตน์ อธิบายว่า “ส่วนของเจ้าคุณครูยึดระบบเสียงธรรมชาติของขอสามสายเป็นหลัก ยึดการเปิดขอ และการสืสายเปล่าแบบคู่ประสาน ไม่สืทางวิจิตรพิสดารมากจนเกินงาม” (ณัชชา โสคติยานุรักษ์ และคณะ, 2549: 20)

สรุปแล้วอัตลักษณ์การบรรเลงของพระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี) เน้นการดำเนินทำนองด้วยสำนวนห่างอย่างโบราณ โดยนิยมบรรเลงเปิดขอ (การบรรเลงสายเปล่าแบบสายเดี่ยวหรือประสานสายคู่) เป็นสำคัญ อันเป็นธรรมชาติของขอสามสาย ซึ่งโดยภาพรวมแล้วมีลักษณะที่เรียบง่ายสง่างามตามแบบฉบับของขอสามสาย ผู้วิจัยขอยกตัวอย่างการดำเนินทำนองจากทางเดี่ยวเพลงแสนเสนาะ สามชั้น ท่อน 2 เทียบพัน ดังนี้

- ร - ม	- ร - ท	- รี่ - ล	- ท - รี่	- ร - ม	- ช - -	ล - ช ม	ช ท ล ช
---------	---------	-----------	-----------	---------	---------	---------	---------

- - - ร	- - - ช	- - - ล	- - - ท	รี่ ท ล ช	ม ล ช ม	ช ล ร ม	ช - - ล
---------	---------	---------	---------	-----------	---------	---------	---------

- ทล รี่ -	ล - ช ม	ช ท ร ม	ร ม ช ล	- ท - รี่	- ท รี่ -	ล - รี่ ล	ท ล ช ม
------------	---------	---------	---------	-----------	-----------	-----------	---------

ช ล ช ม	ช ม ร ท	ร ล ร ท	ล ท ร ม	- ล - ท	- ร - ม	- ทล รี่ ม	- ช - ล
---------	---------	---------	---------	---------	---------	------------	---------

- ร - ม	- ร - ท	- รี้ - ล	- ท - รี้	- ร - ม	- ช - -	ล - ช ม	ช ท ล ช
---------	---------	-----------	-----------	---------	---------	---------	---------

- - - ร	- - - ช	- - - ล	- - - ท	รี้ ท ล ช	ม ล ช ม	ช ล ร ม	ช - - ล
---------	---------	---------	---------	-----------	---------	---------	---------

- ทล รี้ -	ล - ช ม	ช ท ร ม	ร ม ช ล	รี้ ล รี้ ตี้	ท ล ท ตี้	ท ตี้ รี้ ตี้	ท ล ช ม
------------	---------	---------	---------	---------------	-----------	---------------	---------

- รี้ - ท	รี้ ท ล ช	ร ม ร ช	ท ล รี้ -	ท - ร ม	ช ล ล ล ล	ท ล ช ม	ช ท ล ช
-----------	-----------	---------	-----------	---------	-----------	---------	---------

ถอดทำนองการบรรเลงของศาสตราจารย์อุดม อรุณรัตน์
ที่บันทึกเสียงให้วิทยาลัยดุริยางคศิลป์ มหาวิทยาลัยมหิดล

นอกจากนี้การบรรเลงซอสามสายของพระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี) ยังมีเอกลักษณ์ที่สำคัญ
อีกประการ คือมีกลวิธีพิเศษที่หลากหลายทั้งด้านการใช้คันชักและการใช้นิ้ว เช่น คันชักจับกระตั่ว
คันชักแทงกระตั่ว คันชักงูเลื้อย คันชักน้ำไหล นิ้วนาคสะดุ้ง นิ้วก้อง นิ้วโอดลอย ฯลฯ โดยมักปรากฏ
อยู่ในเพลงเดี่ยวเป็นสำคัญ

**การศึกษาความรู้ด้านซอสามสายจากพระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี) ของครูเจริญใจ
สุนทรวาทีน**

ภายหลังครูเจริญใจ สุนทรวาทีนได้รับถ่ายทอดความรู้ซอสามสายจากหลวงไพเราะเสียงซอ
(อุ่น ดุริยะชีวิน) จนมีความเชี่ยวชาญดีแล้ว หลวงไพเราะเสียงซอ (อุ่น ดุริยะชีวิน) ได้แนะนำให้มาเรียน
เพิ่มเติมกับพระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี)

เนื่องด้วยเป็นผู้มีทักษะการบรรเลงที่ดีมาแต่ต้น วิชาความรู้ที่ได้รับถ่ายทอดส่วนมากจึงเน้นไป
ด้านเพลงเดี่ยวเป็นสำคัญ ซึ่งปรากฏว่าได้รับถ่ายทอดมากมายหลายเพลง เช่น เพลงนกขมิ้น สามชั้น
เพลงพญาโศก สามชั้น เพลงพญาครวญ สามชั้น ฯลฯ แต่ที่สำคัญเป็นพิเศษ ได้แก่ เพลงทยอยเดี่ยว
(มาณพ อิศรเดช, สัมภาษณ์, 14 ตุลาคม 2561) องค์ความรู้สำคัญของสายการสืบทอดหม่อมสุด
บุญนาค ซึ่งผ่านการสืบทอดมาหลายชั่วคน นับแต่หม่อมสุด บุญนาค หม่อมผิว มานิตยกุล เจ้าเทพ-
กัญญา บุรณะพิมพ์ และพระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี) จนตกทอดมายังครูเจริญใจ สุนทรวาทีน
รวมถึงยังได้รับถ่ายทอดเพลงแสนเสนาะ สามชั้น และเพลงสำหรับการแห่กลุ่มในราชสำนัก ผลงาน
การประพันธ์และค้นคว้าของพระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี)

เพลงสำหรับการเท่กล่อมในราชสำนักนั้น มีครูเจริญใจ สุนทรวาทีนเพียงท่านเดียวที่ได้รับถ่ายทอดทั้งทางขับร้องและทางซอสามสายจากพระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี) และเคยปฏิบัติออกงานร่วมกัน ดังที่ท่านกล่าวว่า “ท่านเจ้าคุณภูมิได้กรุณาให้เพลงกล่อมพระบรรทม ทั้งสี่ ทั้งร้องด้วย ในงาน 100 ปี พระพุทธเลิศหล้านภาลัย พ.ศ. 2511 เราได้ไปบรรเลงที่หอประชุมธรรมศาสตร์ ท่านสี่ขอข้าพเจ้าขับร้อง และมีผู้ตีบัณเฑาะว์ด้วย” (เจริญใจ สุนทรวาทีน, 2530: 88-89)

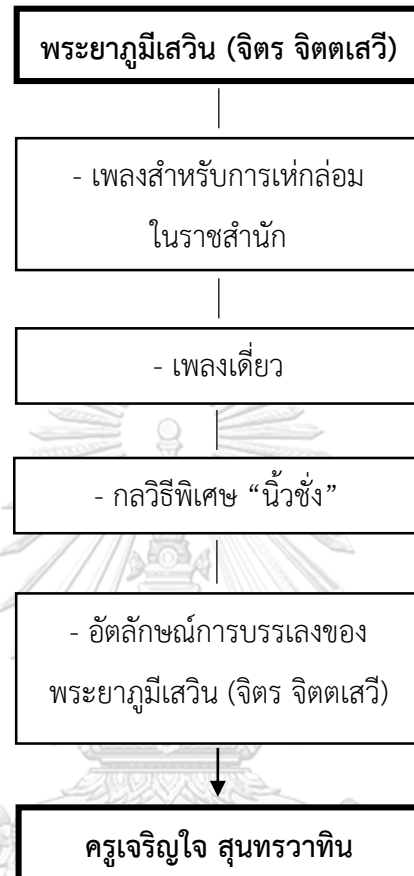
ส่วนทางเดี่ยวเพลงแสนเสนาะ สามชั้น เป็นเพลงที่ครูเจริญใจ สุนทรวาทีนนิยมนำมาบรรเลงอยู่เสมอ และเป็นเพลงที่สร้างชื่อเสียงให้ท่านอย่างมาก (วิรัช สงเคราะห์, สัมภาษณ์, 16 ตุลาคม 2561) โดยครั้งหนึ่งเคยได้รับคำชื่นชมยกย่องเป็นพิเศษ ดังที่ครูมานพ อิศรเดช อธิบายว่า

เพลงนี้ที่อาจารย์เคยเดี่ยวและได้รับการวิจารณ์ว่าดีเด่นมาก เป็นครั้งที่เล่นกับวงเสนาะดุริยางค์ที่สังคีตศาลา เป็นการเดี่ยวซอสามสาย 2 ท่อน และมีการบรรเลงรับร้องในเที่ยวกลับทั้ง 2 ท่อนด้วยวงปี่พาทย์ไม้นวมที่เป็นศิษย์เจ้าคุณเสนาะฯ ทั้งวง คือครูฝรั่ง ดนตรีรส ครูเทียบ คงลายทอง ครูมิ ทรัพย์เย็น ครูสอน วงฆ้อง ฯลฯ อาจารย์สี่ขอด้วยความมั่นใจ สือออกมาชัดเจน จนนักวิจารณ์เขียนว่า ถ้าฟังแต่เสียงและไม่หันไปมองดู จักต้องนึกว่าเป็นนักดนตรีผู้สี่เดี่ยวซออยู่นี้เป็นผู้ชาย เพราะสี่ด้วยเสียงที่มีพลังและชัดเจน (มานพ อิศรเดช, สัมภาษณ์, 13 กุมภาพันธ์ 2562)

ทั้งนี้ในการถ่ายทอดทำนองเพลงยังแฝงด้วยอัตลักษณ์การบรรเลงของพระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี) ซึ่งมีอัตลักษณ์การบรรเลงที่สำคัญคือ ดำเนินทำนองห่าง และใช้สำนวนโบราณ นอกจากนี้ยังมีการถ่ายทอดกลวิธีพิเศษ “นิ้วซัง” ซึ่งเป็นกลวิธีพิเศษของสายพระยาธรรมสารนิติพิพิธภักดี (ตาด อมาตยกุล) อีกด้วย (มานพ อิศรเดช, สัมภาษณ์, 23 มิถุนายน 2563 และวิรัช สงเคราะห์, สัมภาษณ์, 23 มิถุนายน 2563)

กล่าวโดยสรุป องค์ความรู้ซอสามสายที่ครูเจริญใจ สุนทรวาทีนได้รับถ่ายทอดจากพระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี) ที่สำคัญ ได้แก่ เพลงสำหรับการเท่กล่อมในราชสำนัก เพลงเดี่ยว กลวิธีพิเศษ “นิ้วซัง” และอัตลักษณ์การบรรเลงของพระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี) ทั้งนี้เพื่อความเข้าใจที่ชัดเจนขอสรุปในรูปแบบแผนผังดังนี้

องค์ความรู้ซอสามสายของครูเจริญใจ สุนทรวาทีน
ที่ได้รับถ่ายทอดจากพระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี)

แผนผังที่ 2 องค์ความรู้ซอสามสายของครูเจริญใจ สุนทรวาทีน
ที่ได้รับถ่ายทอดจากพระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี)

2.2.3 ครูเทวาประสิทธิ์ พาทยโกศล

ภาพที่ 26 ครูเทวาประสิทธิ์ พาทยโกศล (2)
ที่มา: Anant Narkkong (2557: ออนไลน์)

ครูเทวาประสิทธิ์ พาทยโกศล (พ.ศ. 2450-2516) เป็นนักดนตรีประจำวังบางขุนพรหม ในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต มีความเชี่ยวชาญด้านปี่ถึงขั้นเอตทัคคะ โดยได้รับการถ่ายทอดจากพระยาประสานดุริยศัพท์ (แปลก ประสานศัพท์) เจ้ากรมพิณพาทย์หลวงในสมัยรัชกาลที่ 6 นอกจากนี้ยังมีความสามารถด้านดนตรีอื่นอีกหลายประเภท โดยได้รับการถ่ายทอดจากหลวงกลัษณมิติดาวาส (ทับ พาทยโกศล) ผู้เป็นปู่ งามวางทั่ว พาทยโกศล ผู้เป็นบิดา และสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต

ส่วนด้านขอสามสาย เริ่มเรียนกับหลวงกลัษณมิติดาวาส (ทับ พาทยโกศล) จากนั้นได้เรียนกับสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต จนครั้งหลังสุดได้เรียนเพิ่มเติมในขั้นสูงกับพระยาอมตยกุลวงศ์ธรรมพิศาล (ประสงค์ อมาตยกุล) ผู้สืบทอดความรู้ในสายพระยาธรรมสารนิติพิพิธภัคดี (ตาด อมาตยกุล) และได้เป็นผู้สืบทอดความรู้ในสายดังกล่าวสืบต่อมา

ทั้งนี้สายการสืบทอดพระยาธรรมสารนิติพิพิธภัคดี (ตาด อมาตยกุล) (นักวิชาการบางกลุ่มใช้ชื่อว่าสายขุนนาง สำหรับผู้วิจัยขอใช้ชื่อตามผู้ตั้งต้นสายการสืบทอดความรู้) เป็นสายการสืบทอดความรู้ที่ปรากฏในราวสมัยรัชกาลที่ 4 สามารถสืบค้นผู้สืบทอดความรู้ที่สำคัญเรียงตามลำดับได้ดังนี้

- พระยาธรรมสารนิติพิพิธภัคดี (ตาด อมาตยกุล) (พ.ศ. 2363-2431) เรียนขอสามสายกับพระประดิษฐไพเราะ (มี ดุริยางกูร) จนมีความเชี่ยวชาญเป็นพิเศษ พระยาประสานดุริยศัพท์ (แปลก ประสานศัพท์) เล่าให้พระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี) ฟังว่า “เมื่อแลกเปลี่ยนทางฝีมือที่ตนถนัด คือเจ้าคุณประสานขอฟังเสียงซอของพระยาธรรมสารนิติกต์ และพระยาธรรมสารนิติกต์ขอฟังเสียงปี่จากเจ้าคุณประสานฯ คราวไร ท่านเป็นต้องแต่งลั่นปีทุกครั้งไปด้วยเกรงจะแพ้เสียงซอ” (พระยาภูมิเสวิน, 2519: 79)

ภาพที่ 27 พระยาธรรมสารนิติพิพิธภัคดี (ตาด อมาตยกุล)

ที่มา: หนังสือสารานุกรมศัพท์ดนตรีไทย ภาคประวัตินักดนตรีและนักร้อง

- เจ้าจอมประคอง ในรัชกาลที่ 5 (พ.ศ. 2408-2494) เรียนขอสามสายกับพระยาธรรมสารนิติพิพิธภัคดี (ตาด อมาตยกุล) ผู้เป็นบิดา แล้วได้ถวายตัวเป็นเจ้าจอมในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รับหน้าที่เป็นคนขอสามสายในวงมโหรีหลวง พระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี) กล่าวยกย่องว่า “ท่านมีนิ้วซอดี ๆ อยู่มาก” (เรื่องเดียวกัน, 2519: 79)

ภาพที่ 28 เจ้าจอมประคอง ในรัชกาลที่ 5
ที่มา: Pongsilp Arunrat (2555: ออนไลน์)

- พระยาอมตยพงศ์ธรรมพิศาล (ประสงค์ อมตยกุล) (พ.ศ. 2426-2495) มีศักดิ์เป็นหลานตาของพระยารธรรมสารนิติพิพิธภักดี (ตาด อมตยกุล) และเป็นหลานป้าของเจ้าจอมประคอง ในรัชกาลที่ 5 เรียนขอสามสายกับเจ้าจอมประคอง ในรัชกาลที่ 5 พระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี) กล่าวยกย่องว่า “เป็นนักดนตรีสมัครเล่นที่มีนิ้วซอดีมากท่านหนึ่งเหมือนกัน” (เรื่องเดียวกัน, 2519: 80)

ภาพที่ 29 พระยาอมตยพงศ์ธรรมพิศาล (ประสงค์ อมตยกุล)
ที่มา: หนังสือสารานุกรมศัพท์ดนตรีไทย ภาคประวัตินักดนตรีและนักร้อง

สายการสืบทอดดังกล่าวมีองค์ความรู้ที่สำคัญ ได้แก่ ทางเดี่ยวเพลงสุรินทราหู สามชั้น และ เพลงแขกมอญ สามชั้น ซึ่งเชื่อกันว่าพระประดิษฐไพเราะ (มี ดุริยางกูร) เป็นผู้ประพันธ์ขึ้นสำหรับ ถ่ายทอดให้พระยาธรรมสารนิตินิพัธภักดี (ตาด อมาตยกุล) ครูทเวาประสิทธิ์ พาทยโกศลเคยกล่าวกับ คุณภาवास บุนนาค ถึงเพลงแขกมอญ สามชั้น ไว้ว่า “เป็นทางซอสามสายที่ตกทอดกันมาจากพระ ประดิษฐไพเราะ ผู้สืต้องมีทักษะทางซอสามสายที่ดีมาก เพราะมีเทคนิคการใช้นิ้วและคันทักษะพิเศษที่ เป็นเอกลักษณ์เฉพาะ” (ภาवास บุนนาค, สัมภาษณ์, 30 มีนาคม 2536 อ้างถึงใน พงษ์ศิลป์ อรุณรัตน์, 2559: 98)

นอกจากนี้สายการสืบทอดยังมีความโดดเด่นเรื่องการใช้กลวิธีพิเศษในการใช้นิ้วซอสามสาย ดังที่ศาสตราจารย์เกียรติคุณ นายแพทย์พูนพิศ อมาตยกุล อธิบายว่า พระยาธรรมสารนิตินิพัธภักดี (ตาด อมาตยกุล) “มีนิ้วซอเด็ด ๆ อยู่หลายนิ้วที่ใช้เทคนิคสูง และหวงมาก ใครจะขอต่อต้องเสียเงิน หนึ่งซัง (80 บาท) จึงเรียกกันว่า “นิ้วซัง” (พูนพิศ อมาตยกุล และคณะ, 2532: 122) และพระยา ภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี) อธิบายว่า เจ้าจอมประคอง ในรัชกาลที่ 5 “ท่านมีนิ้วซอดี ๆ อยู่มาก” และ พระยาอมาตยพงศ์ธรรมพิศาล (ประสงค์ อมาตยกุล) “เป็นนักดนตรีสมัครเล่นที่มีนิ้วซอดีมากท่าน หนึ่งเหมือนกัน” (พระยาภูมิเสวิน, 2537: 78) โดยกลวิธีพิเศษเกี่ยวกับนิ้วที่สำคัญคือนิ้วซัง ซึ่งผู้ที่ จะเรียนต้องเสียเงินจำนวนหนึ่งซังหรือแปดสิบบาทเป็นค่าเรียน

องค์ความรู้ซอสามสายของครูทเวาประสิทธิ์ พาทยโกศล

นอกจากการสืบทอดทางเดี่ยวเพลงสุรินทราหู สามชั้น และเพลงแขกมอญ สามชั้น ซึ่งเป็น องค์ความรู้ที่สำคัญของสายพระยาธรรมสารนิตินิพัธภักดี (ตาด อมาตยกุล) แล้ว ครูทเวาประสิทธิ์ พาทยโกศลยังได้สร้างสรรค์องค์ความรู้ใหม่ในแนวทางของตนเอง ที่สำคัญคือทางเดี่ยว ซึ่งได้ประพันธ์ ไว้มากมาย ได้แก่ เพลงบุหลันลอยเลื่อน สองชั้น เพลงเขมรปี่แก้ว สามชั้น ทางสั๊กวา เพลงสุดสงวน สามชั้น เพลงทะเลแยะ สามชั้น เพลงพญาโศก สามชั้น และเพลงเขินนอก

ในกระบวนการทางเดี่ยวที่ประพันธ์ขึ้นใหม่ที่มีความสำคัญที่สุดคือ เพลงบุหลันลอยเลื่อน สองชั้น ถึงแม้จะเป็นเพลงเดี่ยวขนาดสั้น อัตราจังหวะสองชั้น แต่ท่านได้วางรูปแบบการบรรเลงใหม่ โดย กำหนดให้บรรเลง 2 เที้ยว เที้ยวแรก บรรเลงด้วยทำนองดั้งเดิม มีทางโอดทางพันอย่างการบรรเลง เดี่ยวปกติ ส่วนเที้ยวกลับ บรรเลงด้วยเพลงสรรเสริญเสือป่า ซึ่งเป็นเพลงที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต พระนิพนธ์ดัดแปลงจากเพลงบุหลันลอยเลื่อน สองชั้น ของเดิม ให้มีสำเนียงฝรั่งสำหรับบรรเลงด้วยวงโยธวาทิต ทางเดี่ยวดังกล่าวจึงมีความพิเศษ

กว่าทางของครูคนอื่น นอกจากนี้หากนำรูปแบบการบรรเลงดังกล่าวมาบรรเลงประกอบการขับร้องทางเดียวจะพอดีกับบทร้องที่มีความยาว 2 บท (ร้อง 2 เที้ยว บรรเลงเดี่ยว 2 เที้ยว) ซึ่งครูเทวา-ประสิทธิ์ พาทยโกศลนิยมนำรูปแบบการบรรเลงดังกล่าวมาบรรเลงเดี่ยวรับร้องอยู่เสมอ

นอกจากนี้ยังได้นำทางเดี่ยวเพลงแขกมอญ สามชั้น อันเป็นองค์ความรู้สำคัญของสายการสืบทอดพระยารธรรมสารนิติพิพิธภักดี (ตาด อมาตยกุล) มาปรับปรุงให้สมบูรณ์มากยิ่งขึ้น โดยนำทางร้องเพลงแขกมอญ สามชั้น ของพระยาเสนาะดุริยางค์ (แช่ม สุนทรวาทีน) ที่ร้องตอนท้ายท่อน 2 ว่า “ตะเอ๋ย อาวาว เหยี่ยะโกย ฮามราว อาวาว หุซ่านเอย” มาแทรกไว้ตรงท้ายท่อน 2 เที้ยวโอด และได้ประพันธ์ทางเก็บท่อน 1 และท่อน 2 เพิ่มเติมให้ครบถ้วน โดยใช้ทางปี่ในที่ได้รับถ่ายทอดจากพระยาประสานดุริยศัพท์ (แปลก ประสานศัพท์) เป็นแนวทางสำคัญในการประพันธ์ (พงษ์ศิลป์ อรุณรัตน์, 2559: 98) ส่วนท่อน 3 มีทางเก็บมาแต่เดิม

อัตลักษณ์การบรรเลงขอสามสายของครูเทวาประสิทธิ์ พาทยโกศล

ครูเจริญใจ สุนทรวาทีน อธิบายว่า

ครูเทวาประสิทธิ์ ท่านสืออย่างเชี่ยวชาญ โลดโผน ละเอียด ซ้อน ๆ กัน บางทีจะมีทางของปี่หลายชนิดเข้ามา พ่อข้าพเจ้าเป็นคนปี่ ข้าพเจ้าคุ้นจำเสียง จำทางได้ว่าเป็นเสียงลักษณะของปี่ชนิดไหน ทางของท่านนั้นยากที่ใครจะจำมาทำได้ ต้องเรียนและต้องเป็นผู้มีทักษะสูงจึงจะสามารถทำได้ ... พิสดารลึกซึ้งมาก ซับซ้อนจนยากที่จะจำได้หมด และท่านก็มองทะลุได้ตลอด ไม่อับจนปัญญา ดังนั้นเราจะเห็นว่า “ทาง” ของท่านบางทีก็โลดโผน บางทีก็แช่มช้อย บางทีก็หวานซึ้งกินใจ (เจริญใจ สุนทรวาทีน, 2530ก: 88, สัมภาษณ์, 24 สิงหาคม 2538 อ้างถึงใน สุขสันต์ พ่วง-กัลด์, 2539ข: 166)

ครูเดือน พาทยกุล (ศิลปินแห่งชาติ) อธิบายในแนวทางเดียวกันว่า

ครูเทวาประสิทธิ์นั้น ท่านสือได้อย่างเชี่ยวชาญ โลดโผน ละเอียด ซ้อน ๆ กัน เหมือนอย่างที่อาจารย์เจริญใจพูดไว้จริง คำว่าสืออย่างเชี่ยวชาญนี้ มีความหมายกว้างเป็นได้ทั้งโลดโผนบ้าง ละเอียดบ้าง ซ้อน ๆ กันบ้าง ถ้าจะพูดกันตามจริงแล้วเกิดเพราะท่านเป็นคนละเอียด ประณีต และรู้ลึกซึ้งไปเสียทุกอย่าง จึงทำให้สามารถคิดค้น “ทาง” สำหรับสือขอที่มีกลอนเพลงขึ้น ๆ ลง ๆ ข้ามนิ้ว ข้ามเสียง บางทีก็หัก

ลงเสียตื้อ ๆ จึงเรียกเป็น “โลดโผน” ในบางตอนก็เรียงเสียงไปตามทำนอง และใช้โน้ตมากตัวก็เรียกว่า “ละเอียด” ในบางตอนก็กววน เช่น วรรคเพลงนี้ต้องสี่เสียงนี้ แต่ท่านสตีทอีกเสียงหนึ่ง ทำที่ว่าฝากไว้ก่อน แล้วจึงข้ามไปย่อยตวรรคหลัง หรือไม่ก็ตวรรคก่อนหน้านั้น ก็เรียกว่า “มีชั้นเชิงสลับซับซ้อน” ในบางตอนอาจนำเทคนิควิธีอย่างเครื่องดนตรีอื่นมาใช้ เช่น นำวิธีการเป่าดำเนินทำนองอย่างปี่มาใช้บ้าง แต่ต้องให้สัมพันธ์กันนะ นี่แหละจึงทำให้ครูเทวาท ท่านเหนือคนอื่น ๆ และจะเลียนแบบอย่างท่านได้ยากมาก แม้จะเชี่ยวชาญอย่างไร ก็ตามท่านไม่ทัน (เดือน พาทยกุล, สัมภาษณ์, 14 มีนาคม 2538 อ้างถึงใน สุขสันต์ พ่วงกลัด, 2539: 112-113)

คำว่า “ละเอียด ซ้อน ๆ กัน” ที่ครูเจริญใจ สุนทรวาทีน และครูเดือน พาทยกุลกล่าวถึง มีความหมายถึงการตกแต่งทำนองด้วยเสียงหลาย ๆ พยางค์เสียงซ้อนกันหลาย ๆ ชั้น ซึ่งส่งผลให้ทำนองมีรายละเอียดที่ซับซ้อน ทั้งนี้เป็นผลมาจากการใช้นิ้วเป็นสำคัญ ดังที่ครูเลอเกียรติ มหาวินิจฉัยมนตรี อธิบายว่า “หนทางขอของครูเทวาท เป็นที่ยอมรับกันในหมู่นักเลงซอสามสายว่าฟังยากที่สุด จับใจความจากรายละเอียดของนิ้วประดับประดาได้ยากกว่าครูอีกสองท่าน” [พระยาภูมิเสวิน (จิตรจิตตเสวี) และหลวงไพเราะเสียงซอ (อุ่น ดุริยะชีวิน)-ผู้วิจัย] (เลอเกียรติ มหาวินิจฉัยมนตรี, 2538: 16) และครูมานพ อิศรเดช อธิบายในแนวทางเดียวกันว่า

ทางเพลงของสายนี้จะมีความซับซ้อน ต้องตั้งใจฟัง จินตพิสัย การบรรเลงเพลงเดียวกันต่างเวลาการแสดงออกก็ออกมาต่างกันอย่างสิ้นเชิง จนอยากจะใช้ภาษาอังกฤษว่ามีลักษณะเป็น Individualist และมีการแสดงออกแบบ Expressionist ที่ชัดเจนมาก ทั้งสองประการนี้อาจมาจากลักษณะการใช้นิ้วที่ทำให้เกิดเสียงพิเศษที่ได้รับถ่ายทอดจากพระยาอมตยพงศ์ธรรมพิศาล ซึ่งได้รับการถ่ายทอดจากเจ้าจอมประคองซึ่งต่อมาจากพระยาธรรมสารนิติพิพิธภักดีมาอีกทีหนึ่ง (มานพ อิศรเดช, 2557: 67)

นอกจากการใช้นิ้วในการตกแต่งทำนองให้มีความซับซ้อนแล้ว ยังปรากฏว่าครูเทวาทประสิทธิ์ พาทยโกศลให้ความสำคัญกับการใช้กำไลจากนิ้ว ซึ่งส่งผลให้มีคุณภาพเสียงที่คมชัดหนักแน่น ดังที่ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. นายแพทย์ธัญพงษ์ ณ นคร ได้รับคำบอกเล่าจากครูเฉลิม ม่วงแพศรี (ศิลปินแห่งชาติ) ว่า

เสียงขอของครูเทวานันท์ฟังลึกบาดใจหรือ “เจ็บปวด” เพราะกำลังจากนิ้ว
ไม้โซ่ที่คั่นซึกเหมือนสายเจ้าคุณ [พระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี)-ผู้วิจัย] นิ้วบางนิ้ว
นั้นครู (เฉลิม ม่วงแพศรี-ผู้วิจัย) บอกว่าครูทำเท่าไรก็ได้อย่างครูเทวาจน
อยากจะตัดนิ้วตัวเองออกเสีย (Thanyaphong Na Nakorn, 2557: ออนไลน์)

รวมความแล้วอัตลักษณ์การบรรเลงของครูเทวาประสิทธิ์ พาทยโกศล ดำเนินทำนองคละ-
เคล้าด้วยสำนวนทางปี โดยทำนองมีความซับซ้อน อันเนื่องมาจากการใช้นิ้วในการตกแต่งทำนอง
รวมถึงมีคุณภาพเสียงที่คมชัดหนักแน่น อันเนื่องมาจากการใช้กำลังจากนิ้ว ผู้วิจัยขอยกตัวอย่างการ
ดำเนินทำนองจากทางเดี่ยวเพลงแขกมอญ สามชั้น ท่อน 1 เทียวโอด ดังนี้

--- ทล	- ดิ - ร	- ด - รม	ชม รด มริ ชร	- มริ ช ด	- ร ด รฟ	-- ช ฟ	ช ร ม รด
รมริ ---	--- ล	-- ดิ ล	- ชฟ ชลช ดิช	ชร ฟ - ชฟม	- รด - รมรด	รฟ - ช ฟ	ชฟ มริ ชฟ ชฟ
ชล ทล ล ดิ	ทดิ รดิ - ดิช	- ฟ - ช	- ทล - ล	ทล - ทลช ลดิ	--- ริ	- มิ - ริ	- ดิ ทริดิ -
- ดิช --	ดิช ชฟ ชลช -	ชร - ช ร	- ม - รด	รฟ ชฟ ม-รด รฟ	ชฟ ชลช - ริ	- ดิ - ริ	ริ ดิช ทล ล
ทล ลดิ - ดิ	ริดิ -- ดิช	- ฟ - ช	- ท ลช ทลช	ทล ล ดิ -	-- ริ มิริดิ	-- ริดิช ดิ	ริดิ ทลชทล - ล
- ดิ - ล	- ช --	ล ดิ ท ดิ	- ริ - ริ	ดิล - ดิ ดิช	ฟช ลช ดิช -	ชร ชด --	ร ม - รด
รม รด ฟร ฟ	ชฟ ชลช ดิช ชฟ	ช ฟ รฟ ชฟ	ชลช ดิช ชฟ ลช	ชร -- ฟ	ช ฟ ชลช ด	- ฟ - ด	- ชร - ม
- ฟ - ช	- ล ชฟ ชฟม	- รด - รฟ	ชฟ ลช ฟ ชลช	ดิล -- ริ	มิริดิ - ดิช	- ฟ - ชล	ดิชชฟ ชลช ดิ ช
ชล ชฟ ชฟร	--- ริ	- มิริ ชิ ริ	มิ ริดิ - ดิ	- ริ ริ ดิล	ทล - ดิ ช	- ฟ - ชล	ทล ชฟ ชลช ดิ ดิช
ล ชฟ - ลช	ฟ ชลช ชฟร	- ฟ - ร	- ด --	ฟร ดร ชร ชฟม	รดฟร ชฟ - ช	- ล - ชฟ	ชลช ดิช ลดิ ทดิ

รึดลชลล - - ด์	ทด รึด - ช	- ฟ - ช	- ท ลช ทลช	ทล ทลช ลด ทด	- รึด - ด์	- รึดช ลด	รึด ทลชทล - ล
----------------	------------	---------	------------	--------------	------------	-----------	---------------

ด์ ฟร - ฟ	- ชฟ - ชล	- ด์ - ล	- ช - ฟ	- ล ล ด	- - รรม รด	รฟ - ช ฟ	ชฟ มร - ล
-----------	-----------	----------	---------	---------	------------	----------	-----------

ถอดทำนองการบรรเลงของครูทเวาประสิทธิ์ พาทยโกศล

จากแผ่นเสียงชุดเบญจพรรณ รวมนยอดฝีมือดนตรีไทย

การศึกษาความรู้ด้านขอสามสายจากครูทเวาประสิทธิ์ พาทยโกศล ของครูเจริญใจ สุนทรวาทีน

ครูเจริญใจ สุนทรวาทีนได้รับการถ่ายทอดความรู้ขอสามสายจากหลวงไพเราะเสียงขอ (อุ่น ดุริยะชีวิน) และพระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี) ตามลำดับ จนมีความเชี่ยวชาญเป็นพิเศษ แล้วจึงฝากตัวเป็นศิษย์ครูทเวาประสิทธิ์ พาทยโกศล ซึ่งความสัมพันธ์ทั้ง 2 ท่านมีศักดิ์เป็นลูกพี่ลูกน้อง กล่าวคือ ครูชื่น สุนทรวาทีน ซึ่งเป็นอาของครูเจริญใจ สุนทรวาทีน สมรสกับนางหนู พาทยโกศล ซึ่งเป็นป้าของครูทเวาประสิทธิ์ พาทยโกศล การฝากตัวเป็นศิษย์จึงเป็นไปได้โดยสะดวก แต่หากว่าตามกลุ่มสายนักดนตรีแล้ว ครูเจริญใจ สุนทรวาทีนเป็นนักดนตรีกลุ่มฝั่งพระนคร ส่วนครูทเวาประสิทธิ์ พาทยโกศล เป็นนักดนตรีกลุ่มฝั่งธนฯ ซึ่งเป็นการเรียนข้ามกลุ่มสาย แต่ครูเจริญใจ สุนทรวาทีนให้ความสำคัญกับวิชาความรู้เป็นเรื่องหลักไม่ได้ถือเรื่องกลุ่มสายเป็นสำคัญ ดังมีเหตุการณ์หนึ่งซึ่งรองศาสตราจารย์พิชิต ชัยเสรีได้รับคำบอกเล่าจากครูเจริญใจ สุนทรวาทีนว่า “อาจารย์ยังเคยบอกว่าฉันเพิ่งกลับมาจากบ้านครูทเวาฯ อาจารย์บอกนี่พวกศิลาปรกรเขายังค่อนข้างอยู่เลยว่อยู่ ๆ ก็ไปเรียนกับเขา อะไรอย่างนี้ ฉันไม่เลือกหรือก็คนดีมีฝีมือก็ต้องไปหาสิ เราไปเรียนวิชากับเขาไม่ได้ไปยุ่งอะไรกับเขา” (พิชิต ชัยเสรี, สัมภาษณ์, 10 พฤศจิกายน 2561)

เนื่องด้วยเป็นผู้มีทักษะการบรรเลงที่ดีมาแต่ต้น วิชาความรู้ที่ได้รับถ่ายทอดจึงเน้นไปด้านเพลงเดี่ยวเป็นสำคัญ ซึ่งปรากฏว่าได้รับถ่ายทอดมากมายหลายเพลง ทั้งนี้ครูเจริญใจ สุนทรวาทีนจะขอรับถ่ายทอดเพลงที่ไม่ซ้ำกับเพลงที่เคยเรียนกับหลวงไพเราะเสียงขอ (อุ่น ดุริยะชีวิน) และพระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี) เพื่อหลีกเลี่ยงความซ้ำซ้อน (มาณพ อิศรเดช, สัมภาษณ์, 14 ตุลาคม 2561) โดยเพลงที่ได้รับถ่ายทอดที่สำคัญ ได้แก่ เพลงสุรินทรราหู สามชั้น และเพลงแขกมอญ สามชั้น องค์ความรู้สำคัญของสายการสืบทอดพระยารธรรมสารนิติพิพิธภักดี (ตาด อมาตยกุล) ซึ่งผ่านการสืบทอดมาหลายชั่วคน นับแต่พระยารธรรมสารนิติพิพิธภักดี (ตาด อมาตยกุล) เจ้าจอมประคอง ในรัชกาลที่ 5

พระยาอมตยพงศ์ธรรมพิศาล (ประสงค์ อมาตยกุล) และครูเทวาประสิทธิ์ พาทยโกศล จนตกทอดมาถึงครูเจริญใจ สุนทรวาทีน ทั้งยังได้รับถ่ายทอดเพลงบุหลันลอยเลื่อน สองชั้น ผลงานการประพันธ์ของครูเทวาประสิทธิ์ พาทยโกศล ซึ่งทั้ง 3 เพลงดังกล่าวเคยสร้างชื่อเสียงให้ครูเทวาประสิทธิ์ พาทยโกศล และครูเจริญใจ สุนทรวาทีน เพราะร่วมบรรเลงด้วยกันหลายครั้ง ทั้งการบรรเลงทั่วไป และการบรรเลงบันทึกเสียง โดยครูเจริญใจ สุนทรวาทีน เป็นผู้ขับร้อง และครูเทวาประสิทธิ์ พาทยโกศล เป็นผู้บรรเลงเดี่ยวซอสามสาย

ทั้งนี้เพลงบุหลันลอยเลื่อน สองชั้น เป็นเพลงที่ครูเจริญใจ สุนทรวาทีนนิยมนำมาบรรเลงอยู่เสมอ และบรรเลงเป็นแบบแผนที่ชัดเจนกว่านักซอสามสายคนอื่น ๆ ดังที่ครูमाणพ อิศรเดช อธิบายว่า

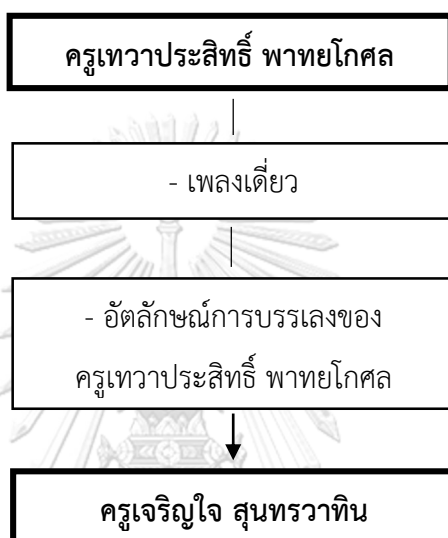
เพลงบุหลันลอยเลื่อน สองชั้น ทางครูเทวาประสิทธิ์ เพลงนี้จะมีอาจารย์กับครูเทวาฯ 2 ท่านเท่านั้นที่สี่เป็นเรื่องเป็นราว ทางนี้แม้ไม่ใช่เป็นเพลงมอญ แต่ก็เปลี่ยนเสียงเป็นเสียงเพียงออกลาง ด้วยเป็นช่วงเสียงที่สี่เป็นไทยก็เพราะ เป็นฝรั่งก็ได้ที่นึกถึงเพลงนี้ก็เพราะว่า อาจารย์เคยทั้งสี่ทั้งร้องในงานเลี้ยงพระราชินีมาร์กาเร็ตต์ ซึ่งเป็นนักดนตรีไทยสตรีที่บรรเลงและขับร้องแต่เพียงลำพัง มาภายหลังอาจารย์ได้นำไปบรรเลงในงานครบรอบ 100 ปีชาตกาลของหลวงไพเราะเสียงซอ เป็นต้น และเพลงนี้จะมีผู้กล่าวขานถึงท่านและครูเทวาฯ อยู่เสมอ ๆ (माणพ อิศรเดช, สัมภาษณ์, 13 กุมภาพันธ์ 2562)

นอกจากนั้นเพลงบุหลันลอยเลื่อน สองชั้น ยังเป็นเพลงเดี่ยวที่ครูเจริญใจ สุนทรวาทีนนิยมนำมาถ่ายทอดให้ศิษย์มากที่สุดจากในจำนวนเพลงเดี่ยวทั้งหมด จนถือได้ว่าเป็นเพลงเดี่ยวที่สำคัญเพลงหนึ่งของท่าน

นอกจากนี้ในการถ่ายทอดทำนองเพลงยังแฝงด้วยอัตลักษณ์การบรรเลงของครูเทวาประสิทธิ์ พาทยโกศล โดยมีอัตลักษณ์การบรรเลงที่สำคัญคือ ดำเนินทำนองคละเคล้าด้วยสำนวนทางปี และมีความซับซ้อนอันเนื่องมาจากการใช้นิ้วในการตกแต่งทำนอง รวมถึงมีคุณภาพเสียงที่คมชัด อันเนื่องมาจากการใช้กำลังจากนิ้ว

กล่าวโดยสรุป องค์กรความรู้ขอสามสายที่ครูเจริญใจ สุนทรวาทีนได้รับถ่ายทอดจากครูทเวา-
ประสิทธิ์ พาทยโกศล ที่สำคัญ ได้แก่ เพลงเดี่ยว และอัตลักษณ์การบรรเลงของครูทเวาประสิทธิ์
พาทยโกศล

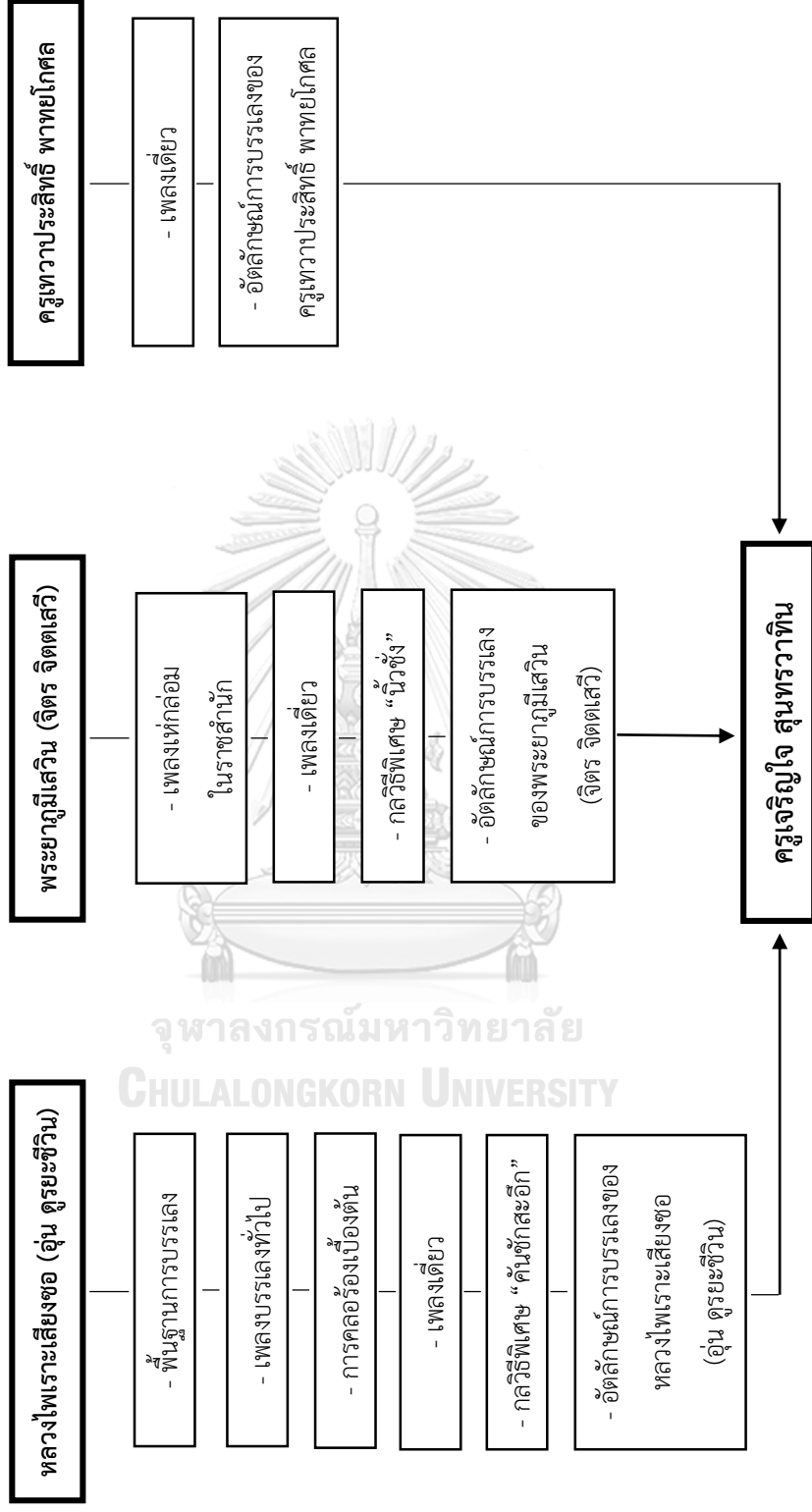
**องค์กรความรู้ขอสามสายของครูเจริญใจ สุนทรวาทีน
ที่ได้รับถ่ายทอดจากครูทเวาประสิทธิ์ พาทยโกศล**

**แผนผังที่ 3 องค์กรความรู้ขอสามสายของครูเจริญใจ สุนทรวาทีน
ที่ได้รับถ่ายทอดจากครูทเวาประสิทธิ์ พาทยโกศล**

จากการศึกษาการรับถ่ายทอดความรู้ขอสามสายของครูเจริญใจ สุนทรวาทีน ปรากฏว่าครู
เจริญใจ สุนทรวาทีนได้รับถ่ายทอดองค์ความรู้ขอสามสายจากครูผู้เชี่ยวชาญที่สำคัญแห่งกรุง-
รัตนโกสินทร์ทั้ง 3 คน โดยที่ครูผู้เชี่ยวชาญแต่ละคนยังเป็นผู้สืบทอดความรู้จากสายการสืบทอดที่
สำคัญแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ทั้ง 3 สาย กล่าวคือ หลวงไพเราะเสียงซอ (อุ่น ดุริยะชีวิน) ผู้ตั้งต้นสาย
การสืบทอดความรู้ใหม่ พระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี) ผู้สืบทอดความรู้สายหม่อมสุด บุณนาค และ
ครูทเวาประสิทธิ์ พาทยโกศล ผู้สืบทอดความรู้สายพระยาธรรมสารนิติพิพิธภัคดี (ตาด อมาตยกุล)
โดย องค์กรความรู้ที่สำคัญที่ได้รับถ่ายทอดจากครูผู้เชี่ยวชาญแต่ละคน สามารถสรุปเป็นแผนผังได้ดังนี้

องค์ความรู้ขอสามสหายของครูเจริญใจ สุนทรวาทีน
ที่ได้รับถ่ายทอดจากครูผู้เชี่ยวชาญที่สำคัญแห่งกรุงรัตนโกสินทร์

แผนผังที่ 4 องค์ความรู้ขอสามสหายของครูเจริญใจ สุนทรวาทีน
ที่ได้รับถ่ายทอดจากครูผู้เชี่ยวชาญที่สำคัญแห่งกรุงรัตนโกสินทร์

2.3 การบูรณาการความรู้ด้านซอสามสายของครูเจริญใจ สุนทรวาทีน

ภาพที่ 30 ครูเจริญใจ สุนทรวาทีน (2)

ที่มา: Anant Narkkong (2555: ออนไลน์)

2.3.1 การบูรณาการองค์ความรู้ซอสามสายที่ได้รับถ่ายทอดจากครูผู้เชี่ยวชาญ

ครูเจริญใจ สุนทรวาทีนได้นำวิชาความรู้ที่ได้รับถ่ายทอดจากพระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี) หลวงไพเราะเสียงซอ (อุ้น คุระยะชีวิน) และครูเทวาทประสิทธิ์ พาทยโกศล มาบูรณาการใหม่ โดยวิธีการมีทั้งการนำสำนวนทางเพลงหรือกลวิธีพิเศษของครูแต่ละคนมาปรับใช้ผสมผสานร่วมกัน หรือมีการตัดเพิ่มเติมรายละเอียดบางส่วน โดยมีสาระสำคัญเน้นให้เหมาะสมกับลักษณะเฉพาะตนของท่าน ดังที่ครูมานพ อิศรเดช อธิบายว่า

แต่ของอาจารย์เจริญใจ เพลงนี้ต่อกับคุณหลวงไพเราะฯ แต่ใส่กลอนของเจ้าคุณภูมิฯ ลงไปเลย อาจารย์จะมองว่ามันโอเค หรือใช้คันทักสะอีกอยู่ในแสนเสนาะ ซึ่งแสนเสนาะพวกศิษย์สายเจ้าคุณภูมิฯ จะปล่อยคันทักยาว แต่อาจารย์จะใส่คันทักสะอีกแบบคุณหลวงไพเราะฯ อาจารย์คงมองว่าโอเค หรือในเพลงนี้เหมือนคุณหลวงไพเราะฯ ตรงนี้ แต่เดี๋ยวจะมีแยก ซึ่งแยกตรงนี้เป็นแยกที่คุณหลวงไพเราะฯ จะสี่เก็บอะไรไม่รู้ แต่อาจารย์จะตีห่างออกมา แต่ถามว่าตีห่างออกมาอันนี้ไปเหมือนท่านเจ้าคุณภูมิฯ ไหม ท่านก็ไม่เอา กลอนบางกลอนของท่านเจ้าคุณภูมิฯ น่าจะอยู่ในเพลงนี้ ตอนนี้ เช่นนกขมิ้นเอาธิม (Theme) ของท่านเจ้าคุณภูมิฯ มาเยอะ แต่วางใหม่ แต่ไม่เอากลอนนี้มา ยกตัวอย่าง / ซทลท / มลชม /

ลุดล / รดคด / น่าจะอยู่ในนกขมั้น ซึ่งน่าจะอยู่แต่ไม่อยู่ เอาไปใส่ในเพลงซึ่งต่อ
จากคุณหลวงไพเราะฯ มาจัดวางใหม่ พอดูกลอนปู่ไม่ใช่คุณหลวงไพเราะฯ ร้อย
เปอร์เซ็นต์ มีการมิกซ์ (Mix) ใหม่ สร้างตัวตนใหม่เป็นของตัวเอง แต่ถ้าเป็นของครู
เทวาทา อาจารย์จะตัดออกเยอะเลย ครูเทวาทา ให้มาเยอะ ให้มามาก ขอตัดเล่นแค่
ตรงนี้ละกันนะ อาจารย์ยังพูดเลยว่า เวลาที่ดูลูกครูเทวาทา แล้วถ้าเก่งทำได้เหมือน
ก็ดูดีจริง ๆ คือดูแบบไม่ใช่ตัวเอง แต่พยายามจะนั่น แต่ในขณะที่เดียวกันพอทำไม่
ถึง ดูแบบอะไรเนี่ย เอาอะไรเขามาทำ แล้วก็ทำไม่ได้ อาจารย์บอกว่ามันทั้งขึ้นทั้ง
ล่อง (มาณพ อิศรเดช, สัมภาษณ์, 14 ตุลาคม 2561)

ครูเจริญใจ สุนทรวาทีนยังได้นำอัตลักษณ์การบรรเลงที่สำคัญของครูผู้เชี่ยวชาญแต่ละคนมา
ปรับใช้เป็นส่วนที่สำคัญในการบรรเลงของตน รองศาสตราจารย์พิชิต ชัยเสรี อธิบายว่า

คือเอาความน่ารักมาจากเจ้าคุณภูมิฯ แล้วก็เอาความเฉียบความคมมาจาก
ครูเทวาทา แล้วก็เอาคาแรคเตอร์ (Character) ที่เป็นเสียงโดดเด่นบางจุดบางแง่ของ
หลวงไพเราะฯ มาใช้ ท่านก็เอามารวมกันแล้วก็ผูกผสมเป็นคอมบิเนชัน
(Combination) เป็นของอาจารย์เองแท้ ๆ จัดสรรของอาจารย์เอง (พิชิต ชัยเสรี,
สัมภาษณ์, 10 พฤศจิกายน 2561)

ครูมาณพ อิศรเดช อธิบายว่า

อาจารย์เอามาปนกัน ทางต่าง ๆ โบราณ แบบเจ้าคุณภูมิฯ ส่วนทางเก็บที่
ถี่ ๆ แบบหลวงไพเราะฯ ที่สำคัญคือกลอนจะเก๋ อาจารย์นำมาใช้บ่อย ๆ ที่สำคัญ
จะเป็นทางซออุ้ที่ต่อให้บางคน ส่วนครูเทวาทา อาจารย์ไม่ค่อยเอามาใช้ แม้แต่เพลง
ที่ต่อจากครูเทวาทา อาจารย์ก็ตัดออกมาก (มาณพ อิศรเดช, สัมภาษณ์, 18
กุมภาพันธ์ 2562)

กล่าวได้ว่า อัตลักษณ์ที่สำคัญของครูผู้เชี่ยวชาญแต่ละคนที่ครูเจริญใจ สุนทรวาทีนนำมาปรับ
ใช้คือ ดำเนินทำนองห่างหรือใช้สำนวนโบราณ ตามอัตลักษณ์ของพระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี)
ดำเนินทำนองเก็บถี่หรือใช้สำนวนที่มีเสียงโดดเด่น (คล้ายทางซออุ้) ตามอัตลักษณ์ของหลวงไพเราะ-
เสียงซอ (อุ้น ดุริยะชีวิน) และบรรเลงด้วยความคมชัดหนักแน่น ตามอัตลักษณ์ของครูเทวาทาประสิทธิ์
พาทยโกศล ทั้งนี้เพื่อความเข้าใจที่ชัดเจน ผู้วิจัยขอยกตัวอย่างอัตลักษณ์ที่สำคัญของครูผู้เชี่ยวชาญแต่
ละคนที่ครูเจริญใจ สุนทรวาทีนนำมาปรับใช้ มีรายละเอียดดังนี้

สำนวนห่างหรือสำนวนโบราณ ตามอัตลักษณ์ของพระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี) ตัวอย่าง
จากทางเดียวเพลงพญาครวญ สามชั้น

- ล - ท	- ตี - รี่	- มี่ - รี่	- ตี - ซ	- ร - -	ซ - ล ท	- ล - ท	- ตี - รี่
---------	------------	-------------	----------	---------	---------	---------	------------

- - - ท	- - ททท	- รี่ - ท	- ล - ซ	ร ม ซ ล	ร ี่ ท ล ซ	ร ม ร -	ซ - ล -
---------	---------	-----------	---------	---------	------------	---------	---------

ท - ล ี่	ซ ท ล ซ	ร ม ร ซ	ท ล ี่ ท	ล ท ตี ี่	ร ี่ ตี ท	ล ซ ี่ ซ	ล ท ตี ี่
----------	---------	---------	----------	-----------	-----------	----------	-----------

ร ม ร ร	ร ม ร ร	ร ม ร ร	ร ม ร ร	ซ ล ซ ร	ซ ม ร ท	- รี่ - ท	ล ซ - ล
---------	---------	---------	---------	---------	---------	-----------	---------

- - - ท	- - - ล	- - ซ ม	- ร - ม ซ	- - ลซม	- ร - ซ	- - - ล	- - - ท
---------	---------	---------	-----------	---------	---------	---------	---------

ถอดทำนองจากการบรรเลงของครูเจริญใจ สุนทรวาทีน
ที่บ้านทีกเสียงไว้ที่โรงพยาบาลรามธิบดี เมื่อ พ.ศ. 2518

สำนวนเก็บถี่หรือสำนวนที่มีเสียงโดดเด่น (คล้ายทางซอฮู้) ตามอัตลักษณ์ของหลวงไพเราะ-
เสียงซอ (อู่่น ดุระยชะวิน) ตัวอย่างจากทางเดียวเพลงพญารำพึง สามชั้น

พ ม ร ม	พ ซ ล ท	ซ ล ท ล	ร ี่ ท ล ซ	ร ม พ ซ	ตี ล ซ พ	ม พ ซ ล	ซ พ ม ร
---------	---------	---------	------------	---------	----------	---------	---------

ซ ร ซ ล	ซ พ ม ร	ตี ร ตี ล	ซ พ ม ร	ซ ร ซ ล	ซ ร ตี ล	ซ ร ซ ล	ซ พ ม ร
---------	---------	-----------	---------	---------	----------	---------	---------

- ม - ซ	- ม - -	ร - ซ พ	ม ร ต ซ	ทลซ ร -	ซ - ล ท	ล ซ ล ท	ล ท ตี ี่
---------	---------	---------	---------	---------	---------	---------	-----------

ร ี่ ล ท ล	ร พ ม ร	พมร ล -	ร - ม พ	ล ท ล ี่	ล ท ล พ	ม พ ล ท	ล พ ม ร
------------	---------	---------	---------	----------	---------	---------	---------

ถอดทำนองจากการบรรเลงของครูเจริญใจ สุนทรวาทีน
ที่บ้านทีกเสียงไว้ในโครงการรักษาศิลปวัฒนธรรมของชาติ
ของกรมศิลปากร เมื่อ พ.ศ. 2518

ส่วนความคมชัดหนักแน่นซึ่งเป็นอัตลักษณ์สำคัญของครุทเวาประสิทธิ์ พาทย์โกศล ปรากฏในการบรรเลงทั่วไปของครูเจริญใจ สุนทรวาทีน

อัตลักษณ์การบรรเลงของครูผู้เชี่ยวชาญที่ครูเจริญใจ สุนทรวาทีนนำมาปรับใช้นั้น ไม่ได้ปรากฏแยกอยู่เป็นเฉพาะเพลง แต่มีการใช้ผสมผสานร่วมกันในเพลงเดียวกัน ทั้งนี้เพื่อความเข้าใจที่ชัดเจน ผู้วิจัยขอยกตัวอย่างจากทางเดี่ยวเพลงนกขมิ้น สามชั้น ท่อน 3 เทียบเก็บ มีตัวอย่างดังนี้

- ท - รี่	- ท - -	ล - รี่ -	ล - ช ม	- ร - ท	ล ทุ ร ม	ช ล ช ม	ร ม ช -
ล - รี่ ช	ล ท ดี่ รี่	ช ม ร ด	ช ดี่ ท ล	- ท - รี่	- ท - -	ล - รี่ -	ล - ช ม
ช ล ช ม	ช ล ช ร	ม ร ทุ ร	ม ร ช ม	- ล - ท	- ร - ม	- ร - ม	- ช - ล
- - ลชม	- ชร มร ม	- ลชฟ ลช ทลช	ท ล รี่ ท	- รี่ - มี่	- รี่ - ท	- - ลชม	- ร - มช

ถอดทำนองจากการบรรเลงของครูเจริญใจ สุนทรวาทีน
ที่บ้านทีกเสียงไว้ในโครงการรักษาศิลปวัฒนธรรมของชาติ
ของกรมศิลปากร เมื่อ พ.ศ. 2518

ทำนองข้างต้น มีการใช้สำนวนทาง ตามอัตลักษณ์ของพระยาภูมีเสวิน (จิตร จิตตเสวี) และสำนวนเก็บถี่หรือสำนวนที่มีเสียงโดดเด่น (คล้ายทางซอฮู้) ตามอัตลักษณ์ของหลวงไพเราะเสียงซอ (อุ้น คุรยะชีวิน) ผสมผสานร่วมกัน ส่วนความคมชัดหนักแน่น อัตลักษณ์ของครุทเวาประสิทธิ์ พาทย์โกศล ปรากฏอยู่ในลักษณะการบรรเลงทั่วไปของครูเจริญใจ สุนทรวาทีน

ทั้งนี้การบูรณาการวิชาความรู้ดังกล่าวข้างต้น ครูเจริญใจ สุนทรวาทีนได้จัดสรรในแนวทางของตนเอง จนเกิดเป็นองค์ความรู้ของท่านเองโดยเฉพาะ ซึ่งมีความแตกต่างจากวิชาความรู้ที่ได้รับถ่ายทอดจากครูผู้เชี่ยวชาญทั้ง 3 คน

2.3.2 การนำองค์ความรู้ด้านขับร้องบูรณาการปรับใช้กับซอสามสาย

ดังกล่าวแล้วครูเจริญใจ สุนทรวาทีนเป็นผู้เชี่ยวชาญด้านขับร้อง โดยได้รับการถ่ายทอดจากพระยาเสนาะดุริยางค์ (แช่ม สุนทรวาทีน) ผู้เป็นบิดา ซึ่งเป็นเจ้ากรมพิณพาทย์หลวงในสมัยรัชกาลที่ 5

รวมถึงครุคนตรีในราชสำนักอีกหลายคน ได้แก่ พระเพลงไพเราะ (โสม สุวาทิต) หลวงประดิษฐไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) และครุมนตรี ตราโมท (ศิลปินแห่งชาติ) ตลอดจนได้ผ่านประสบการณ์จากการปฏิบัติหน้าที่เป็นนักร้องประจำราชสำนักรัชกาลที่ 6 และรัชกาลที่ 7 และสืบเนื่องต่อมาถึงยุคกรมศิลปากร จนแตกฉานในวิชาความรู้ด้านขับร้องถึงขั้นเอตทัคคะยากที่จะมีผู้ใดเสมอเหมือน ซึ่งท่านได้นำองค์ความรู้ด้านขับร้องที่เป็นความเชี่ยวชาญส่วนตัวนั้น มาบูรณาการปรับใช้กับซอสามสาย ดังที่รองศาสตราจารย์พิชิต ชัยเสรี อธิบายว่า “อาจารย์จะรวมเอาของที่ดี ๆ ของครู 3 คนมารวมไว้ แล้วก็เอาร้องซึ่งเป็นคาแรคเตอร์ (Character) ตัวใส่เข้าไป ก็ยิ่งดีใหญ่” (พิชิต ชัยเสรี, สัมภาษณ์, 10 พฤศจิกายน 2561)

สิ่งที่เป็นประจักษ์พยานถึงการนำองค์ความรู้ด้านขับร้องมาบูรณาการใช้กับซอสามสายที่ชัดเจนที่สุดคือ การนำทางขับร้องมาปรับปรุงสำหรับใช้เป็นทางเดี่ยวในเทียวโอด โดยเพลงที่ใช้วิธีการดังกล่าวที่ชัดเจนที่สุดคือ เพลงพญาผืน สองชั้น (พิชิต ชัยเสรี, สัมภาษณ์, 10 พฤศจิกายน 2561 และมานพ อิศรเดช, สัมภาษณ์, 14 ตุลาคม 2561) ทั้งนี้เพื่อความเข้าใจที่ชัดเจน ผู้วิจัยขอยกตัวอย่างเพลงพญาผืน สองชั้น เปรียบเทียบระหว่างทำนองขับร้องกับทำนองเดี่ยวซอสามสายเพื่อให้เห็นความสัมพันธ์ของทั้งสองทำนอง มีตัวอย่างดังนี้

ประโยคที่ 1

ทำนองขับร้อง

----	----	----	----	--- ครั้น	--- พระ	- อือ - อือ อือ	- บรร - ทม
----	----			ซฟ	---	- ฟ - ม ฟ	- ซ - ซ

ทำนองเดี่ยวซอสามสาย

----	--- ซ	--- ล	ซ ลซ - ซ	-- ค์ ซ	- ล ซฟ ม	- ร มรร รด รม	- ฟ - ซ
------	-------	-------	----------	---------	----------	---------------	---------

ประโยคที่ 2

ทำนองขับร้อง

----	--- เอ่อ	- เออเออ - เออเออ	- - ฮี เอย	-- ฮื่อ	- อืออือ อืออือ -	--- กลับ	- - ส นิท
----	--- ล	- ซฟ - ซล	-- ค์ ซ	---	- ซฟ ซท -	---	- - ค์ ท

ทำนองเดี่ยวซอสามสาย

ลซ ---	--- ล	- ค์ล ซฟ ซล	- ค์ - ซ	-- ค์ ซ	- ล ซฟ ซท	- ค์ - ท	ค์ ท ค์ ค์ ค์
--------	-------	-------------	----------	---------	-----------	----------	---------------

ประโยคที่ 3

ทำนองซ้ำร้อง

- อือ - ฮือฮือ	-----	--- จิ้ง	-- บัง เกิด	--- เอ๋อ	- เอ้อ เอ้อ เอ้อเออ	-----	- นิ - มิตร
- ตี - รัตี้	-----	--- ท	-- ท ทลท	--- ท	- ตี ท ตีตี้	- ฟี --	- ตี - ตีตี้

ทำนองเดี่ยวซอสามสาย

-----	--- รั	- ฟี - รั	- ตี - รั	- ตีท - ตี	รั ตีท - ตีล	- ซฟ - ซล	- ท - ตี
-------	--------	-----------	-----------	------------	--------------	-----------	----------

ประโยคที่ 4

ทำนองซ้ำร้อง

- อือ - เออ	- เอ้อ เอ้อ เอ้อ เอ้อ	- เอ้อเอ้อ - เอ้อเอ้อ	- เอ้อ - เอ้อ	--- เอ้อ	- เอ้อเอ้อ - เอ้อเอ้อ	-- ฮือ เออ	เอ้อ เอ้อเอ้อ - เอ้อ
- ตี - ตี	- รั ตีท ล	- ซฟ - ซล	- ท - ตี	--- ท	- ลซ - ลท	-- รั ท	ล ทล - ล

ทำนองเดี่ยวซอสามสาย

--- ตีซ	--- ตีล	- ซฟ - ซล	- ท - ตี	--- ตีท	- ลซ - ลท	- รั - รัท	- ลซ ทล รั
---------	---------	-----------	----------	---------	-----------	------------	------------

ประโยคที่ 5

ทำนองซ้ำร้อง

เอ้อ เอ้อเอ้อ - เอ้อ	--- เออ	- เอ้อเอ้อ - ฮือเอ้อ	- เออ - เออ	-- ฮือ ฮือ	- ฮือ ฮือฮือ -	--- ฝืน	--- ฝู่
ท ลซ - ฟ	--- ซ	- ลซ - ตีซ	- ล - ท	-- ล ท	- ตี รัตี้ -	--- ทตี	--- ฟ

ทำนองเดี่ยวซอสามสาย

- รัล - ท	- ลซ - ตีฟ	--- ซ	ล ซฟ - ซล	- ท - ตี	ท รัตี้ - ตีตี้	- ตีท - ตีซ	ท ล-ซฟ ซลซ ซ
-----------	------------	-------	-----------	----------	-----------------	-------------	--------------

ประโยคที่ 6

ทำนองซ้ำร้อง

--- ฮือ	ฮือฮือ -- เออ	--- เอ้อ	เอ้อ เอ้อเอ้อ - เออ	- ว่า - ปัก	--- ฮือ	-----	- อิน - ทรีย์
--- ซ	ลซ -- ซ	--- ล	ซ ลซ - ซ	- ฟม - มฟ	--- ฟ	- ตี --	- ซ - ซ

ทำนองเดี่ยวซอสามสาย

-----	--- ด	-- ซ ร	- ม รด รม	- รมร - ซร	- ม รด รม	-- ตี ท	- ล-ซฟ ซลซ ซ
-------	-------	--------	-----------	------------	-----------	---------	--------------

ประโยคที่ 7

ทำนองขบร้อง

----	--- เฮ้อ	- เออเออ - เออเอ็ง - ซฟ - ซล	-- ฮี เออย	--- ฮือ	- ฮือฮือ - ฮือฮือ - ซฟ - ซท	--- เกรียง	--- ไกร
----	--- ล		-- คี่ ซ	--- ล		--- ด	--- ด

ทำนองเดี่ยวซอสามสาย

----	--- ล	- คี่ ซฟ ซล	- คี่ - ซ	- คี่ - ซ	- ล ซฟ ซท	-- คี่ ท	คี่ ท คี่คี่ คี่
------	-------	-------------	-----------	-----------	-----------	----------	------------------

ประโยคที่ 8

ทำนองขบร้อง

--- กาย	--- ใหญ่	- ฮือ - ฮี	- กำ - ยำ	-- ฮือ ฮือ	- ฮือ ฮือฮือ -	--- ม	-- หี มา
--- ร	--- ร ด	- ร - ฟ	- ด - ดท	-- ล ท	- ด รด -	--- คี่	-- ท ท

ทำนองเดี่ยวซอสามสาย

----	--- รี่	- ฟี่ - รี่	- คี่ - รี่	คี่ท ฟ - ซ	- ทลซ ทล ท	--- คี่ซ	ท ล-ซฟ ซลซ ซ
------	---------	-------------	-------------	------------	------------	----------	--------------

ลูกเท่าต้นเพลง (เฉพาะทางขบร้อง)

--- ล	- ซฟ ลซ ซ	--- ล	ซ ลซ - ซ
--- ฮือ	- ฮือฮือ ฮือฮือ เออ	--- เฮ้อ	เออ เออเอ็ง - เอย

ถอดทำนองจากการบรรเลงวงเครื่องสายผสมซอสามสาย
ของคณะฟิ่งเพลินเจริญใจ ซึ่งบันทึกเสียงไว้เมื่อ พ.ศ. 2519
ครูเจริญใจ สุนทรวาทีน บรรเลงเดี่ยวซอสามสาย คุณจันทรา สุขะวิริยะ ขบร้อง

นอกจากการนำทางขบร้องมาปรับปรุงสำหรับใช้เป็นทางเดี่ยวในเทียวโอดแล้ว ครูเจริญใจ สุนทรวาทีนยังได้สร้างรูปแบบวิธีการคลอร้องในแนวทางของตนเอง ซึ่งแต่เดิมท่านได้รับถ่ายทอดวิธีการคลอร้องเบื้องต้นจากหลวงไพเราะเสียงซอ (อุ่น ดุริยะชีวิน) จากนั้นได้ฝึกหัดทดลองด้วยตนเอง แต่ด้วยเป็นผู้เชี่ยวชาญด้านขบร้องมาแต่เดิม ในไม่ช้าก็แตกฉานในวิธีการคลอร้อง สามารถสร้างวิธีการในแนวทางของตนเองได้ ดังที่ครูเจริญใจ สุนทรวาทีน อธิบายว่า

มันยากนะคลอร้องนี้ ต้องร้องเป็น แล้วทีนี้เมื่อไหร่จะร้องเป็นละ ถึงจะได้มา
 สีกัน โดยมากก็ร้องไปเป็นกันทั้งนั้นแหละ แล้วก็สีไปตามร้อง บางทีก็ไปเกาะกะกับ
 ร้อง มันไม่ลงตัว เมื่อร้องได้ก็จะรู้ว่าสวมตรงไหน จะส่งตรงไหน จะแทรกตรงไหน
 หรือตามเขา เพราะว่าการสีซอสามสายคลอร้องนี้ต้องเอาคนร้องมาก่อน แล้วซอ-
 สามสายตาม เราจะตามเขาตรงไหน จะมีมาใช้ลูกเล่นซออยู่ได้อย่างไร เดี่ยวเขาล้ม
 มัวแต่มาเล่นกับซอเนี่ยแหละ แล้วเราจะมาโซ่ซอมาก ๆ ก็ไม่ได้ มันต้องตามเขา ทีนี้บางที
 การตามโดยการต่อร้องจริงเนี่ยะ ตรงนี้ยาก เพราะว่ามันไม่มีสาย ไม่มีทางที่จะให้
 เหมือนร้องกันทุกอย่าง ฉะนั้นต้องหาทางออก แยกออกไปแล้วไปผสมกลางวรรค
 ปลายวรรคใหม่ แต่มันก็ต้องเป็นคอร์ดเดียวกัน อย่างนี้ต้องกว้างขวางมากใช่ไหม
 แล้วจะสอนกันอย่างไรไหว ฉันทเรียนกับคุณครูหลวงไพเราะๆ ท่านบอกให้ 2 เพลง
 แล้วก็ปล่อยให้เรากล้าทางเอาเอง ผิดบ้างถูกบ้าง จนได้รู้ได้เข้าใจ เพราะฉันเป็นคน
 ร้องอยู่แล้วด้วย เราร้องอย่างไรก็ตามไปอย่างนั้นแหละ จริง ๆ มันลงไม่พอดีหรอก
 (เจริญใจ สุนทรวาทิน, สัมภาษณ์, 24 สิงหาคม 2538 อ้างถึงใน สุขสันต์ พ่วงกลัด,
 2539: 162-163)

ครูเลอเกียรติ มหาวิทยาลัยมนตรี กล่าวยกย่องความสามารถในการคลอร้องของครูเจริญใจ
 สุนทรวาทิน ไว้ว่า

เมื่อคราวที่ผมเรียนอยู่ชั้นปี 4 คณะศิลปกรรมศาสตร์ มีอยู่ช่วงหนึ่งที่ผมได้
 ไปฝึกงานอยู่กับวง*พองน้ำ* ตอนนั้นที่เขากำลังมีโครงการบันทึกเสียงเพลงไทยแท้
 หลายรูปแบบ เพื่อทำคอมแพคดิสค์กันอย่างต่อเนื่อง พอถึงตอนของวงมโหรีโบราณ
 มีซอสามสาย กระจับปี่ และวงมโหรีเครื่องเล็ก ทางวงพองน้ำก็เรียนเชิญครูเจริญใจ
 มาร่วมสีซอสามสายในการบันทึกเสียงด้วย ตอนนั้นบันทึกกันที่หอประชุมเล็ก ศูนย์
 วัฒนธรรมแห่งชาติ ผมได้เห็นความพิเศษของการสีซอสามสายของท่านว่างามและ
 น่าสนใจเพียงใด นักร้องที่มาร้องด้วยคราวนั้นคือ*ครูสมชาย ทับพร* เพลงหนึ่งที่ครู
 สมชายร้องคือ*พระอาทิตย์ชิงดวง 2 ชั้น* และเป็นที่ยกกันว่าแนวทางร้องของครู
 สมชายนั้นเป็นคนละเอียดเรื่องกับท่าน แต่ท่านก็สามารถหาหนทางในการสีคลอไปได้
 อย่างสนิทสนม จะวกขึ้นเวียนลงก็เผลอรู้สึกติดขัด เพลงพระอาทิตย์ชิงดวงนี้เป็นที่รู้ ๆ
 กันอยู่ว่าสีซอคลอยากขนาดไหน โดยเฉพาะท่อนที่ร้องออกมอญ ที่มีเนื้อว่า ... *เจ้า
 หน้าवलเอย...* เป็นต้นไปนั้น ทางร้องเขาจะย่อ มีโน้ตเสียง เดี่ยวหลบต่ำ เดี่ยวขึ้น

สูง เตี้ยวพาดเสียง ซึ่งคนชอจะต้องหาวิธีการคลอให้สนิท ถ้าคนชอไม่สั่นทัดแนว การขับร้องก็จะสืดะกุกตะกัก เหมือนกับจะจนเพลงไปเลย แต่ท่านก็ใช้ความฉลาด เข้าใจเรื่องลมหายใจ ช่องไฟ และขอบเขตของการใช้เสียงร้อง สืดลอไปได้อย่างงาม หมดจด (เลอเกียรติ มหาวินิจฉัยมนตรี, 2538: 14)

ลักษณะการบรรเลงคลอร้องของครูเจริญใจ สุนทรวาทีน มีลักษณะที่สำคัญคือ เน้นให้เสียง ชอเป็นพื้นหลังการขับร้อง เพื่อฉายให้การขับร้องมีความโดดเด่น ไม่บรรเลงนำล้ำหน้าการขับร้องหรือ ใช้ทางที่วิจิตรพิสดาร ซึ่งทำให้การขับร้องมีความสำคัญเป็นรองเสียงชอ ไม่คลอตามคำร้องหรือคำ- เอื้อนทุกพยางค์เสียง เพราะทำนองร้องบางช่วงอาจไม่เอื้อต่อการคลอร้องได้เหมาะสม และทำให้ผู้ขับ- ร้องไม่มีอิสระในการขับร้องได้เต็มที่ โดยภาพรวมแล้วชอสามสายทำหน้าที่เป็นผู้สนับสนุนให้การขับ- ร้องมีความไพเราะโดดเด่น ครูมาณพ อิศรเดช อธิบายว่า

แล้วอาจารย์ก็จะพูดบอกว่า หน้าทีชอชอสามสาย อย่างที่หนึ่งเธอ ตามร้อง ถ้าเราไปกดดูวินาที เสียงชอที่จะช้ากว่าประมาณวินาที หรือสองวินาที แล้ว คนชอบางคนรู้ว่าข้างหน้าคนร้องจะร้องอะไร แล้วก็ไปสึดักหน้าร้องรอเขา หรือบาง คนสืดูกเล่นมาก ๆ อาจารย์จะไม่ให้ทำอย่างนั้น เพราะทำให้นักร้องเขาอึดอัด แล้ว สองไม่คิดเผื่อ แต่ดูในบางกรณี เช่นรู้ว่าเขาจะทำอย่างนี้ ตอนนั้นลมไม่พอ เขาจะ หายใจ อาจจะเปลี่ยนเป็นสะบัดพรม ข้อหนึ่งที่อาจารย์สอนนักร้องแล้วเราได้ยิน เสมอ ตรงนั้นะหายใจ เขาหายใจตรงคำนี้ ฉะนั้นตรงนี้ชอสามสายต้องช่วยเขา จะมี ช่วงที่มีเสียงชอหนักขึ้นมา ซึ่งตรงนี้นักกร้องกำลังหายใจยาว เราต้องช่วยเขา (มาณพ อิศรเดช, สัมภาษณ์, 14 ตุลาคม 2561)

ครูฉวีวิภา มูลธรรมเกณฑ์ อธิบายในแนวทางเดียวกันว่า

เวลาคลอร้องก็ไม่ใช่สืดีประกบเหมือนร้องทุกตัวโน้ตเหมือนการว่าดอก เพราะ คนร้องจะอึดอัด ชยักร้องไปทางไหนก็ไม่ได้ เหมือนมีคนคอยกำกับอยู่ คนฟังก็อึดอัด เพราะแน่นไปหมด การสืดลอร้องด้วยทางที่มีสืดูกเล่นแพรวพราวมากเกินไปทำให้รก และเด่นกว่านักร้อง เป็นการไม่รู้จักหน้าที่ การคลอร้องจะต้องช่วยประคองนักร้องให้ เด่นสวยงามขึ้น ร้องสบาย มีที่ยึด เมื่อนักกร้องหยุดหายใจตอนจบวรรค ตอนนั้นคนชอ สามารถเล่นลูกเล่นได้บ้าง เพื่อยืนเสียงไว้ไม่ให้ขาดตอน เวลาเม้งไปออกงานกับ

อาจารย์ เม้งร้องแล้วอาจารย์สีซอจะรู้สึกภูมิใจ ร้องสบาย เพราะอาจารย์คลอร้องได้สนิทมาก อาจารย์เดาใจได้ทุกย่าง ว่าเม้งจะร้องแค่ไหน อย่างไร (อาจารย์รัฐทูลูกศิษย์ทุกคน) ทั้งนี้เพราะอาจารย์เป็นนักร้องด้วย จึงรู้วิธีคลอร้องและมีทางซอที่สวยงาม (อภิญา ชีวะกานนท์, 2538: 208)

ครูเลอเกียรติ มหาวินิจฉัยมนตรี อธิบายในแนวทางเดียวกันว่า

จริง ๆ แล้วการสีคลอร้อง เราต้องดูบทบาทของเราให้ถูกต้องว่าเราเป็นผู้ช่วยสนับสนุนการขับร้อง ควบคุมประคองการร้อง ไม่ใช่ทำตัวเด่นกว่าร้อง เราต้องควบคุมการขับร้องให้มีประสิทธิภาพมากที่สุด แล้วในการคลอร้องจริง ๆ แล้วไม่จำเป็นต้องถูกทุกพยางค์ทุกเม็ด อันไหนที่ดูแล้วเป็นไปได้ยาก เราก็หาทางเลี่ยงให้เหมาะสมที่สุด แล้วการสีคลออย่าสีนำเขา อย่าสีอะไรที่สวิงสวย เพราะจะทำให้คนร้องเขาอึดอัด และจะกลายเป็นว่าเป็นการสีเดี่ยวซอสามสายประกอบการขับร้อง (เลอเกียรติ มหาวินิจฉัยมนตรี, สัมภาษณ์, 26 มกราคม 2562)

กล่าวโดยสรุป วิธีการคลอร้องตามแนวทางของครูเจริญใจ สุนทรวาทีน ให้ความสำคัญกับการขับร้องเป็นเรื่องหลักสำคัญ ส่วนซอสามสายทำหน้าที่เป็นเพียงผู้ประคองและสนับสนุนให้การขับร้องมีความไพเราะโดดเด่น ทั้งนี้เพื่อความเข้าใจที่ชัดเจน ผู้วิจัยขอยกตัวอย่างเปรียบเทียบระหว่างทำนองขับร้องกับทำนองคลอร้องเพื่อให้เห็นลักษณะวิธีการคลอร้อง โดยทำนองที่ยกเป็นตัวอย่างคือ เพลงจำปานารี สองชั้น ท่อน 1 เทียบกลับ มีตัวอย่างดังนี้

ประโยคที่ 1

ทำนองขับร้อง

--- ถ้ำ	-- ไม่ได้	--- ดั่ง	- จิต - อือ	-- ฮี เงอ	เออ เออเอิง - เออเออ	เออเออ ที่ - คิต	- มุ่ง - ฮีฮือ
--- ฟม	-- ฟ ฟ	- มฟ - ซ	- ซฟ - ซ	--- ดั ล	ซ ลซ - ซล	ซฟ ฟม - ซ	- ฟม - ซฟ

ทำนองคลอร้อง

--- ซ	--- ฟ	--- ซ	-- ซซซ	-- ดั ล	ซ ลซ - ซล	ซฟ ฟ - ฟ	- ซ - ฟ
-------	-------	-------	--------	---------	-----------	----------	---------

ประโยคที่ 2

ทำนองขับร้อง

--- ถ้ำ	-- ไม่ได้	--- ดั่ง	- จิต - อี้อ	-- ฮี เงอ	เออ เออเอิง - เออเอ้อ	เออเอ้อย ที่ - คิค	- มุ่ง - ฮี้อ
--- ฟม	-- ฟ ฟ	- มฟ - ซ	- ซฟ - ซ	-- ดัล	ซ ลซ - ซล	ซฟ ฟม - ซ	- ฟม - ซฟ

ทำนองคลอร้อง

--- ฟ	--- ฟ	--- ซ	--- ซ	-- ดัล	ซ ลซ - ซล	ซฟ ฟ - ฟ	- ม - ฟ
-------	-------	-------	-------	--------	-----------	----------	---------

ประโยคที่ 3

ทำนองขับร้อง

-- ไม่ ขอ	--- อยู่	--- ใน	- กรุง - -	- เอ้อ - เออ	- เฮอ - เออ	--- เออเอิง	- ฮีเงอ - -
-- ม ฟ	- ล - ลม	--- ฟ	- ฟ - -	- ด - ร	- ม - ฟ	--- ซล	- ดิซ - -

ทำนองคลอร้อง

--- ฟ	- ล - ลม	--- ฟ	- ฟ - -	- ด - ร	- ม - ฟ	--- ซล	- ดิซ - -
-------	----------	-------	---------	---------	---------	--------	-----------

ประโยคที่ 4

ทำนองขับร้อง

- เอ้อ - เออ	- เฮอ - เออ	- เออเอิง - ฮีเงอ	เออ เออเอิง - เออเอ้อ	เออเออเอิง - ฮีเงอ	เออ เออเอิง - เออเอ้อ	เออเอ้อย - อย่า สง	- สัย - ฮี้อ
- ด - ร	- ฟ - ซ	- ลซ - ดิซ	ล ซฟ ฟซ	ฟร ม - ซร	ม รด - ดร	ดล - ด มซ	- มซ - ซร

ทำนองคลอร้อง

- ด - ร	- ฟ - ซ	- ล ดิซ	ล ซฟ - ร	- ม ซ ร	ม รด - ดร	ดล - - ด	--- ร
---------	---------	---------	----------	---------	-----------	----------	-------

ถอดทำนองจากการบรรเลงวงมโหรีเครื่องสี่ ของคณะฟองน้ำ ซึ่งบันทึกเสียงไว้เมื่อ พ.ศ. 2535

ครูเจริญใจ สุนทรวาทีน บรรเลงซอสามสาย ครูณัฐวิภา มุทธธรรมเกณท์ ขับร้อง

ทั้งนี้ลักษณะการคลอร้องของครูเจริญใจ สุนทรวาทีน แตกต่างกับวิธีการของหลวงไพเราะ-เสียงซอ (อุน ดุระยะชีวิน) ที่ได้ถ่ายทอดไว้เป็นแนวทางเบื้องต้น (มีรายละเอียดดังกล่าวมาแล้วในหัวข้อ 2.2.1) เพราะท่านได้ฝึกหัดทดลองด้วยตนเองจนแตกฉาน จนสามารถสร้างวิธีการในแนวทางของตนเองได้

นอกจากการนำทางขับร้องมาปรับปรุงสำหรับใช้เป็นทางเดี่ยวในเทียโวอด และสร้างวิธีการคลอร้องในแนวทางของตนเองแล้ว ครูเจริญใจ สุนทรวาทีนยังได้นำทางขับร้องและกลวิธีพิเศษของการขับร้องมาใช้ร่วมกับการบรรเลงซอสามสายอีกด้วย ดังที่ครูวิรัช สงเคราะห์ อธิบายว่า

หนึ่ง ทางเดี่ยวเทียโวอดหากอาจารย์ทำเดี่ยวเองหรือปรุงทางเดี่ยวใหม่ ย่อมนำทางร้องมาปรุงได้โดยสะดวก สอง ในแง่ของคลอร้อง ด้วยอาจารย์เป็นนักร้องแล้วรู้ทางซอ แค่นี้ก็เจนจบ จบความ สาม ทางรวมวงหลาย ๆ เพลง หรือหลาย ๆ แห่งของเพลงนั้น ๆ สามารถใช้ทางร้องไปสืได้เลย หรือดัดแปลงเพียงเล็กน้อย และสี่ เม็ดพราย และเทคนิคสามารถนำไปใช้ด้วยกันได้ (วิรัช สงเคราะห์, สัมภาษณ์, 16 ตุลาคม 2561)

2.3.3 อัตลักษณ์การบรรเลง

อัตลักษณ์การบรรเลงซอสามสายของครูเจริญใจ สุนทรวาทีน มีลักษณะที่สำคัญคือความเรียบง่ายและความพอดี ดังที่คุณวิสาชา ภูมิรัตน์ อธิบายว่า “ทางของอาจารย์จะเป็นทางออกหวาน คือฟังแล้วสบาย คืออิมใจมีความสุข แต่จะไม่มีฉูดฉาด ดุดัน พิสดาร จะไปอีกแบบจะค่อนข้างนิ่ง ๆ ไม่ยึกยัก ๆ เยอะแยะ จะเป็นเพลงซึ่งหวาน ๆ ทางซึ่งไปสบาย ๆ” (วิสาชา ภูมิรัตน์, สัมภาษณ์, 25 ตุลาคม 2561)

ศาสตราจารย์ ดร.สฤกร พงศ์พานิช อธิบายในแนวทางเดียวกันว่า

คือซอสามสายคุณย่าสอนผมบอกว่าให้เล่นให้ซิมเปิ้ล (Simple) ที่สุด ให้เรียบง่ายที่สุด นั่นคือสามสายแท้ ทางไม่จำเป็นต้องหวือหวา คุณย่าบอกว่าให้ยึดตัวที่เป็นเมโลดี้ (Melody) หลักให้ได้ เพราะถ้าเกิดได้แล้วก็ค่อยไปพลิกแพลง แต่ไม่ต้องพลิกแพลงมาก เพราะซอสามสายถ้าพลิกแพลงมากเล่นลูกเล่นมากจะไม่สง่าไม่สวยงาม คุณย่าจะเป็นสายเรียบง่ายเป็นแบบคลาสสิก (Classic) เน้นทางเรียบ ๆ แต่เข้าได้หมด (สฤกร พงศ์พานิช, สัมภาษณ์, 28 พฤษภาคม 2562)

ครูเลอเกียรติ มหาวินิจฉัยมนตรี อธิบายในแนวทางเดียวกันว่า “จุดเด่นของอาจารย์ก็คือสีนึ่งเสียงนึ่ง แล้วก็ไม่มีหวือหวา เรียบร้อยมาก ๆ ทางก็จะแบบว่าง่ายไม่ซับซ้อน แต่ฟังดีมาก ๆ อาจารย์จะเน้นเรื่องความพอดีและความเรียบง่าย นั่นคือสไตล์ (Style) ของอาจารย์” (เลอเกียรติ มหาวินิจฉัยมนตรี, สัมภาษณ์, 26 มกราคม 2562)

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.รัชวิช มุสิกการุณ อธิบายในแนวทางเดียวกันว่า

ทางของอาจารย์คือพอดิแล้วลงตัวแล้ว เลยอยู่ได้ทุกวง อยู่ได้ทุกเพลง ทางอาจารย์เจริญใจทุกเพลงไปสี่เข้าวงไหนสี่ได้ทุกวง เพราะไม่เด่นเกินเครื่องไหนสักเครื่อง อาจารย์ปรับแล้วอาจารย์ปรุงแล้ว จนพอดิ พอดิได้หมดทุกระส มันคือความเรียบง่ายไม่ซับซ้อน แต่ไม่ใช่ง่ายจนไม่มีอะไรเลย แต่พอดิลงตัวแล้ว อาจารย์เคยวิจารณ์ให้ฟังว่า ศิลปะเหมือนการแต่งตัว โอเวอร์ (Over) ไปหมดใส่เน้นใส่นี้ก็ดูรุงรัง ศิลปะมีแค่นี้มีเพชรเม็ดเดียวติดหน้าอกเสื้อก็รู้ว่าเป็นเพชร แต่ถ้าใส่ทั้งตัวก็ดูเป็นลิเก ศิลปะไม่ใช่ว่าเยอะแล้วเพราะ บางทีก็ง่ายงาม (รัชวิช มุสิกการุณ, สัมภาษณ์, 24 มีนาคม 2562)

ทั้งนี้ความเรียบง่ายและความพอดิ สามารถพิจารณาได้จากลักษณะการดำเนินทำนอง โดยหากเป็นการบรรเลงรวมวงทั่วไป เน้นดำเนินทำนองห่างสลับกับทำนองเก็บถี่ โดยทำนองเก็บถี่นั้นเป็นทำนองพื้นเรียบ ๆ ใกล้เคียงกับทำนองห้องวงใหญ่หรือทำนองหลัก ไม่ได้ใช้ทางที่สลับซับซ้อน เพื่อความเข้าใจที่ชัดเจน ผู้วิจัยขอยกตัวอย่างเปรียบเทียบระหว่างทางซอสามสายกับทางห้องวงใหญ่ โดยทำนองที่ยกเป็นตัวอย่างคือเพลงแสนสุตสวาท สามชั้น ท่อน 1 มีตัวอย่างดังนี้

ประโยคที่ 1

ทำนองห้องวงใหญ่

- - ตรี	- ซ - ล	- ตี - ล	- ซ - ม	- ม - ร	ร ร - ม	- ซ ซ ซ	- ล - ตี
---------	---------	----------	---------	---------	---------	---------	----------

ทำนองซอสามสาย

- ต ร ม	- ซ - ล	- ตี - ล	- ซ - ล	- ซม - ร	- - - ม	ล ซ ม ซ	- ล - -
---------	---------	----------	---------	----------	---------	---------	---------

ประโยคที่ 2

ทำนองห้องวงใหญ่

- - พิซล	- ตี - รี่	- มี่ - รี่	- ตี - ล	- ตี - รี่	- ตี - ล	ล ล - ซ	ซ ซ - ม
----------	------------	-------------	----------	------------	----------	---------	---------

ทำนองซอสามสาย

- ตี - -	ซ ล ตี รี่	ซ ม ร ต	ม ร ต ล	ด ม ร ต	ม ร ต ล	ซ ตี ล ซ	ตี ล ซ ม
----------	------------	---------	---------	---------	---------	----------	----------

ประโยคที่ 3

ทำนองห้องวงใหญ่

- ช - ด	- ด ร ม	- ล ช ม	ช ม ร ด	-- ทุลช	-- มรด	- ช - ด	- ด ร ม
---------	---------	---------	---------	---------	--------	---------	---------

ทำนองซอสามสาย

- ม ร ด	ทุ ด - ร ม	ช ล ช ม	- ร - ด	- ม - ช	-- ล -	- ดี่ - ดี่	ท ล ช ม
---------	------------	---------	---------	---------	--------	-------------	---------

ประโยคที่ 4

ทำนองห้องวงใหญ่

- รี่ - ท	- ล - ช	ช ช - ล	ล ล - ท	- รี่ - มี่	- รี่ - ท	ท ท - ล	ล ล - ช
-----------	---------	---------	---------	-------------	-----------	---------	---------

ทำนองซอสามสาย

- รี่ - -	- ท - ลช	- ร - -	ช - - ลท	ม ช ร ม	ช ล ท รี่	ท ล ช ม	ช ท ล ช
-----------	----------	---------	----------	---------	-----------	---------	---------

ประโยคที่ 5

ทำนองห้องวงใหญ่

- - - ม	- ช ช ช	- - - ล	- ช ช ช	- - มี่ รี่	มี่ ดี่ รี่ ล	ดี่ ล รี่ ดี่	รี่ย ดี่ ช
---------	---------	---------	---------	-------------	---------------	---------------	------------

ทำนองซอสามสาย

- ม ร ม	ช ล ช ช	ช ดี่ ช ช	ช ล ช ช	- ม - ร	- ด - ล	- รี่ - ดี่	- ล - ช
---------	---------	-----------	---------	---------	---------	-------------	---------

ประโยคที่ 6

ทำนองห้องวงใหญ่

รี่ย ดี่ ล ช	ดี่ ล ช ม	ล ช ม ร	ช ม ร ด	-- ทุลช	-- มรด	- ช - ด	- ด ร ม
--------------	-----------	---------	---------	---------	--------	---------	---------

ทำนองซอสามสาย

รี่ย ดี่ ล ช	ดี่ ล ช -	ม - ช ล	ช ม ร ด	- ม - ช	- ล - -	- ดี่ - ดี่	ท ล ช ม
--------------	-----------	---------	---------	---------	---------	-------------	---------

ประโยคที่ 7

ทำนองห้องวงใหญ่

- ม - ร	ร ร - ม	ม ม - ช	ช ช - ล	- ตี - รี่	- ตี - ล	ล ล - ช	ช ช - ม
---------	---------	---------	---------	------------	----------	---------	---------

ทำนองซอสามสาย

- ม ร ร	ม ช ม ม	ช ล ช ช	ล ตี ล ล	- ตี - รี่	- ตี - -	ล - ตี ช	ตี ล ช ม
---------	---------	---------	----------	------------	----------	----------	----------

ประโยคที่ 8

ทำนองห้องวงใหญ่

- ล ช ม	ช ม ร ด	ด ด - ร	ร ร - ม	- ช - ล	- ช - ม	ม ม - ร	ร ร - ด
---------	---------	---------	---------	---------	---------	---------	---------

ทำนองซอสามสาย

ช ล ช ม	ช ม ร ด	ม ร ด ร	ม ร ช ม	- ช - ล	- ช - -	ม - - ร	- - - ด
---------	---------	---------	---------	---------	---------	---------	---------

ประโยคที่ 9

ทำนองห้องวงใหญ่

- - - ล	- ตี ตี ตี	- - - รี่	- ตี ตี ตี	- - มี่ รี่	มี่ ตี รี่ ล	ตี ล รี่ ตี	รี่ ล ตี ช
---------	------------	-----------	------------	-------------	--------------	-------------	------------

ทำนองซอสามสาย

ตี ล ช ล	ตี รี่ ตี ตี	ม ร ด ล	ด ล ด ด	- ม ช ร	ม ร ด ล	- รี่ - ตี	- ล - ช
----------	--------------	---------	---------	---------	---------	------------	---------

ประโยคที่ 10

ทำนองห้องวงใหญ่

(- ด ร ม	ช ร ม ช	ร ม ช ล	ช ล ตี ช)	(- ด ร ม	ช ร ม ช	ร ม ช ล	ตี ช ล ตี)
-----------	---------	---------	------------	-----------	---------	---------	-------------

ทำนองซอสามสาย

(- ด ร ม	ช ร ม ช	- ม ช ล	ช ล ตี ช)	(- ด ร ม	ช ร ม ช	ร ม ช ล	ตี ช ล ตี)
-----------	---------	---------	------------	-----------	---------	---------	-------------

ประโยคที่ 11

ทำนองห้องวงใหญ่

(- ม ช ล	ดํ ช ล ดํ	ช ล ดํ รํ	ดํ มํ รํ ดํ)	(- ม ช ล	ดํ ช ล ดํ	ช ล ดํ รํ	มํ ดํ รํ มํ)
-----------	-----------	-----------	---------------	-----------	-----------	-----------	---------------

ทำนองซอสามสาย

(- ม ช ล	ดํ ช ล ดํ	ช ล ดํ รํ	ช ม ร ด)	(- ม ช ล	ดํ ช ล ดํ	ช ล ดํ รํ	มํ ดํ รํ มํ)
-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	---------------

ประโยคที่ 12

ทำนองห้องวงใหญ่

- - ด ด	- - ร ร	- - ม ม	- - ช ช	- - ล ล	- - ช ช	- - ม ม	- - ร ร
---------	---------	---------	---------	---------	---------	---------	---------

ทำนองซอสามสาย

ด ด ด ด	- ร - ร	ม ม ม ม	- ช - ช	- ดํ - ล	- ช - ล	- ช ม - ม	- ร ด ร ม ร ร
---------	---------	---------	---------	----------	---------	-----------	---------------

ถอดทำนองซอสามสายจากการบรรเลงวงมโหรีโบราณผสมระนาดแก้ว
ของคณะพองน้ำ ซึ่งบันทึกเสียงไว้เมื่อ พ.ศ. 2535
ครูเจริญใจ สุนทรวาทีน บรรเลงซอสามสาย

ส่วนหากเป็นการบรรเลงเดี่ยว เน้นดำเนินทำนองใกล้เคียงกับทำนองห้องวงใหญ่หรือ
ทำนองหลัก เพื่อคงไว้ซึ่งอารมณ์ความรู้สึกของเพลงนั้น ๆ อย่างชัดเจน ไม่ได้ใช้ทำนองที่ซับซ้อนหรือ
วิจิตรพิสดาร อย่างความนิยมในการบรรเลงเดี่ยวทั่วไป ซึ่งอาจทำให้อารมณ์ความรู้สึกของเพลง
คลาดเคลื่อนไปจากเดิม ครูวิรัช สงเคราะห์ อธิบายว่า

อาจารย์เน้นความเรียบง่าย แต่แฝงด้วยความสง่างามพื้นฐาน เน้นความ
ไพเราะของเพลง เน้นวิญญาณของเพลงนั้น ๆ ไม่ได้เน้นเรื่องความวิจิตรพิสดาร จะ
เน้นหัวใจของเพลงเป็นหลัก นั่นแหละคือจุดสำคัญของอาจารย์ ซึ่งคิดว่าไม่ค่อยมี
คนคิดในเรื่องเหล่านี้ ส่วนใหญ่เพลงเดี่ยวคนคิดไปอยากให้พิสดารเข้าไว้ ให้โลดโผน
เข้าไป ให้ซับซ้อนเข้าไป อาจารย์เจริญใจไม่ใช่อย่างนั้นเลย (วิรัช สงเคราะห์,
สัมภาษณ์, 16 ตุลาคม 2561)

ครูเลอเกียรติ มหาวิจิตรมนตรี อธิบายในแนวทางเดียวกันว่า “อาจารย์เคยบอกว่า พวก
เพลงเดี่ยวอย่าทำให้กรงรังจนมองไม่เห็นเค้าเดิมของเพลง เกาะกับทำนองหลักไว้ให้ฟังรู้เรื่องว่า

ทำนองหลักเป็นยังไง ถ้าฟังไม่รู้เรื่องมันจะเปราะอะ” (เลอเกียรติ มหาวินิจฉัยมนตรี, สัมภาษณ์, 26 มกราคม 2562)

เพื่อความเข้าใจที่ชัดเจน ผู้วิจัยขอยกตัวอย่างเปรียบเทียบระหว่างทางเดี่ยวซอสามสายกับทางซ้องวงใหญ่ โดยทำนองที่ยกเป็นตัวอย่างคือเพลงนกขมิ้น สามชั้น ท่อน 1 มีตัวอย่างดังนี้

ประโยคที่ 1

ทำนองซ้องวงใหญ่

- ล ช ม	ช ม ร ด	ด ด - ร	ร ร - ม	- ช - ล	- ช - ม	ม ม - ร	ร ร - ด
---------	---------	---------	---------	---------	---------	---------	---------

ทำนองซอสามสาย เทียวโอด

- - - ช ม	- ร ม ร ช ด	- - - ช ร	- ม ร ด ร ม	- - - ช	- ล ช ม ช ล	- ท ล รี้ ล	- ท ล ช ท ล ช
-----------	-------------	-----------	-------------	---------	-------------	-------------	---------------

ล ท ดํ ท ดํ	รี้ ดํ - - -
-------------	--------------

ทำนองซอสามสาย เทียวพัน

- ล ช ร	ช ม ร ด	ท ล ร ล	ท ด ร ม	ช ล ท ดํ	ท ล ช ม	ร ม ฟ ช	ฟ ม ร ด
---------	---------	---------	---------	----------	---------	---------	---------

ประโยคที่ 2

ทำนองซ้องวงใหญ่

- - ท ล ช	- - ม ร ด	- ช - ด	- ด ร ม	- ด ร ม	ร ม ฟ ช	ฟ ล ช ฟ	ช ฟ ม ร
-----------	-----------	---------	---------	---------	---------	---------	---------

ทำนองซอสามสาย เทียวโอด

- - - -	- - - ล	- ดํ - ล	ช ฟ ช ล ช ช ล	- ช ฟ - -	- - - ฟ	- - - ช ฟ	ม ร ด ร ม ร ร
---------	---------	----------	---------------	-----------	---------	-----------	---------------

ทำนองซอสามสาย เทียวพัน

- ช - ร	- ช - ดํ	- - - ร	- - - ม	ช ด ร ม	ร ม ฟ ช	ดํ ล ช ฟ	ช ฟ ม ร
---------	----------	---------	---------	---------	---------	----------	---------

ประโยคที่ 3

ทำนองฆ้องวงใหญ่

- ร ม ร	ช พ ม ร	ด ร ม ร	ช พ ม ร	- ด ร ม	ร ม ฟ ช	ฟ ล ช ฟ	ช พ ม ร
---------	---------	---------	---------	---------	---------	---------	---------

ทำนองซอสามสาย เที้ยวโอด

----	--- ร	- ด - ม	- ร ม ร - ร ร ร	ม ร ช ด	- ร ด ร ฟ	-- ช พ	ม ร ด ร ม ร ร ร ร
------	-------	---------	-----------------	---------	-----------	--------	-------------------

ทำนองซอสามสาย เที้ยวพัน

ช ร ม ร	ช พ ม ร	ด ร ม ร	ช พ ม ร	- ด ร ม	ร ม ฟ ช	ดํ ช ดํ ล	ช พ ม ร
---------	---------	---------	---------	---------	---------	-----------	---------

ประโยคที่ 4

ทำนองฆ้องวงใหญ่

- ล ช ม	ช ม ร ด	ด ด - ร	ร ร - ม	- ช - ล	- ช - ม	ม ม - ร	ร ร - ด
---------	---------	---------	---------	---------	---------	---------	---------

ทำนองซอสามสาย เที้ยวโอด

- ช - ช ม	- ร ม ร ช ด	--- ช ร	- ม ร ด ร ม	--- ช	- ล ช - ช ม	-- ร ด ม ร	ช ร - ร
-----------	-------------	---------	-------------	-------	-------------	------------	---------

ม ร ด --

ทำนองซอสามสาย เที้ยวพัน

ช ล ช ร	ช ม ร ด	ท ล ร ล	ท ด ร ม	ท ท ท ล ท	ม ล ช ม	ล ร ด ล	ร ด ด ด ด
---------	---------	---------	---------	-----------	---------	---------	-----------

ประโยคที่ 5

ทำนองฆ้องวงใหญ่

- ท - รํ	- ท - ล	ล ล - ช	ช ช - ม	- ม - ร	ร ร - ม	ม ม - ช	ช ช - ล
----------	---------	---------	---------	---------	---------	---------	---------

ทำนองซอสามสาย เที้ยวโอด

-- ชลท	- รํ - รํ ล	- ทล รํ ช	ม ชลช - ชล	ช ม - ช ม	- รท - ร ม	- ล - ช ม	- ช - ล
--------	-------------	-----------	------------	-----------	------------	-----------	---------

ทำนองซอสามสาย เที้ยวพัน

ล ท ร ม	ช ล ล ล	ท ล รํ ม	ช ล ช -	ม - ร ท	ล ท ร ม	ช ล ช ม	ช ล ล ล
---------	---------	----------	---------	---------	---------	---------	---------

ประโยคที่ 6

ทำนองซ็องวงใหญ่

- รื - ท	- ล - ซ	ซ ซ - ล	ล ล - ท	- รื - มี่	- รื - ท	ท ท - ล	ล ล - ซ
----------	---------	---------	---------	------------	----------	---------	---------

ทำนองซอสสามสาย เทียวโอด

- รื - รืท	- ล รื ซ	- - - ล	ท ลซ - ซลท	- รื - มี่	- รื - รืท	- - ลซม	- ร - มซ
------------	----------	---------	------------	------------	------------	---------	----------

ทำนองซอสสามสาย เทียวพัน

ท ล รื ล	รื ท ล ซ	พ ม ร -	ซ - ซลท	- รื - มี่	- รื - ท	- - ลซม	- ร - มซ
----------	----------	---------	---------	------------	----------	---------	----------

ถอดทำนองจากการบรรเลงของครูเจริญใจ สุนทรวาทีน
ที่บ้านทีกเสียงไว้ในโครงการรักษาศิลปวัฒนธรรมของชาติ
ของกรมศิลปากร เมื่อ พ.ศ. 2518

เมื่อนำอัตลักษณ์การบรรเลงซอสสามสายของครูเจริญใจ สุนทรวาทีน มาเทียบกับรูปแบบสุนทรียะ 5 ประการตามหลักวิชาสุนทรียศาสตร์ อันได้แก่ ความงาม (Beauty) ความเพริศ (Sublime) ความโศก (Tragic) ความสำรวล (Comic) และความอัปลักษณ์ (Ugly) จะตรงกับลักษณะความงาม อันมีองค์ประกอบสำคัญคือ ความพอดี (Moderation) และความกลมกลืน (Harmony) ซึ่งสอดคล้องกับอัตลักษณ์การบรรเลงที่เน้นความเรียบง่ายและความพอดี

ทั้งนี้ความเรียบง่ายและความพอดิดังกล่าว เป็นผลจากบุคลิกเฉพาะตนของครูเจริญใจ สุนทรวาทีน โดยท่านมีลักษณะนิสัยส่วนตัวที่สุภาพเรียบร้อย กอปรกับได้รับการอบรมสั่งสอนมาจากราชสำนัก ซึ่งทำให้มีลักษณะบุคลิกตามแบบฉบับของผู้ดี รองศาสตราจารย์พิชิต ชัยเสรี กล่าวยกย่องไว้ว่า “อาจารย์เป็นผู้ดีแท้ ละเมียดละไม มองอะไรก็ดีซึ่ง มีการแสดงออกที่ดูดีอยู่ตลอด พุดง่าย ๆ นะ แม้แต่ว่าคนต่อหน้านี้คนถูกว่ายังไม่รู้เลย อาจารย์จะมีคำอุปมาอุปไมยพูดอย่างผู้ดีแท้ คนโง่ฟังไม่รู้เรื่อง” (พิชิต ชัยเสรี, สัมภาษณ์, 10 พฤศจิกายน 2561)

ครูวิรัช สงเคราะห์ กล่าวยกย่องในแนวทางเดียวกันว่า

อาจารย์เป็นผู้ดีมาก แล้วฉลาดที่จะพูด มีคำคมอะไรมากมาย คำพูดอาจารย์คมคายมากเป็นผู้ดี ใครไม่ฉลาดพอจะฟังไม่ทันหรอก ไปนึกทันหลังตอนที่อาจารย์ว่าผู้ดีทุกระเบียดนิ้ว แต่งตัวเวลาจะออกจากบ้าน แม้จะไปกินข้าวต้องแต่งสวยเลย

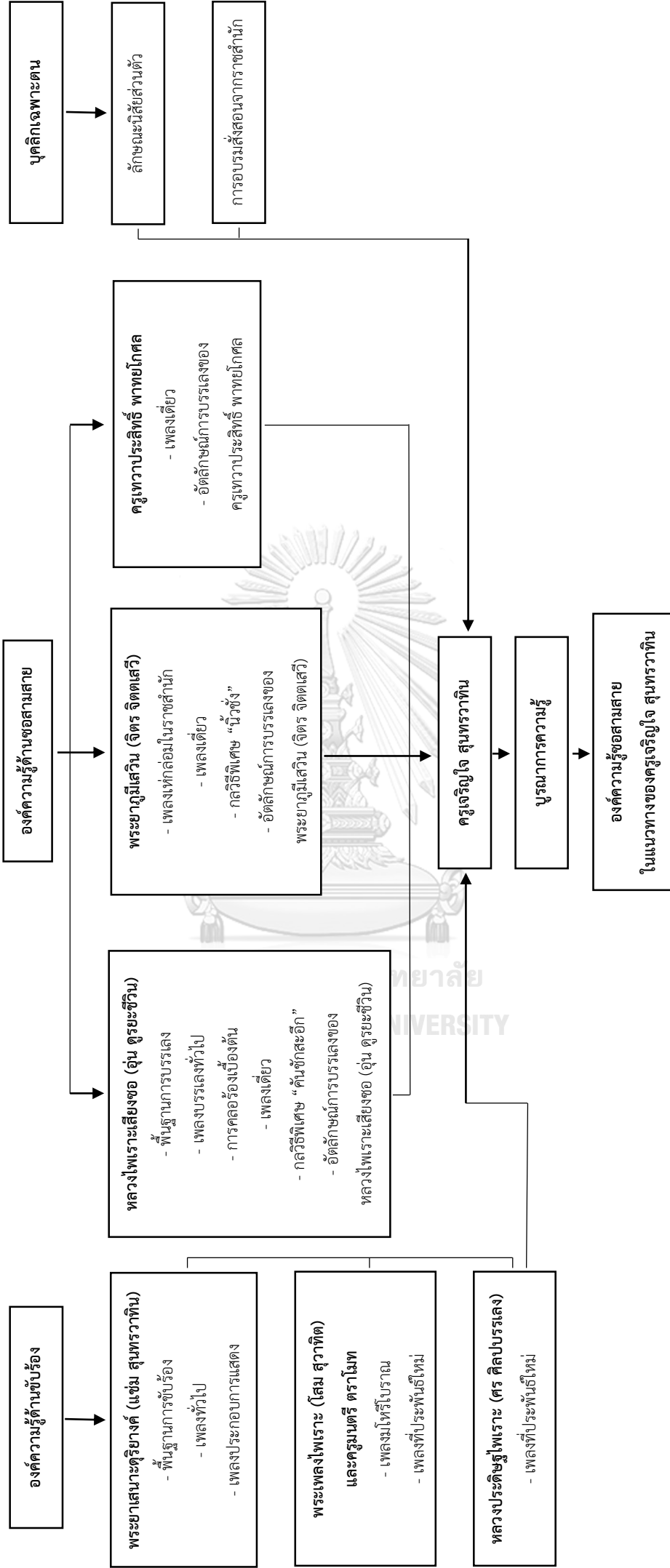
แหละ แต่งตัวดี หรือใครมีนัดมาบ้านที่เป็นทางการ เอาแหละแต่งตัวดีเลย (วีรัช
สงเคราะห์, สัมภาษณ์, 16 ตุลาคม 2561)

ลักษณะบุคลิกเฉพาะตนดังกล่าว ส่งอิทธิพลต่อแนวทางการบรรเลงของท่าน ดังที่ครูณัฐวิภา
มุทธธรรมเกณท์ อธิบายว่า “ทางเดียวของอาจารย์เป็นทางที่กรองมาจากทางเดียวของครูทั้ง 3 ท่าน
โดยยึดหลักความกลมกลืนต่อเนื่อง ความเหมาะสมกับบุคลิกลักษณะและรสนิยมของอาจารย์เอง”
(อภิญา ซิวะกานนท์, 2538: 208) โดยปรากฏว่าอัตลักษณ์การบรรเลงของท่านเน้นความ เรียบง่าย
และความพอดี อันสอดคล้องกับลักษณะบุคลิกเฉพาะตนที่สุภาพเรียบร้อยตามแบบฉบับของผู้ดี

กล่าวสรุปได้ว่า ครูเจริญใจ สุนทรวาทีเป็นผู้มีความรู้ความสามารถด้านซอสามสายถึงขั้น
เอตทัคคะ ไม่ได้เป็นแต่เพียงผู้สืบทอดความรู้จากครูผู้เชี่ยวชาญในอดีตเท่านั้น แต่สามารถนำวิชา
ความรู้ที่ได้รับถ่ายทอดมาบูรณาการใหม่ จนเกิดเป็นรูปแบบและแนวทางการบรรเลงที่มีเอกลักษณ์
เฉพาะ ซึ่งเป็นสิ่งที่ไม่ปรากฏได้ในนักดนตรีทั่วไป แต่ต้องเป็นศิลปินที่แตกฉานในวิชาความรู้นั้นอย่าง
ละเอียดลึกซึ้ง

ต่อมาภายหลังครูเจริญใจ สุนทรวาทีได้ถ่ายทอดองค์ความรู้ที่บูรณาการใหม่นั้นให้ศิษย์
มากมายหลายคน จนเกิดเป็นสายการสืบทอดความรู้ใหม่ในวงวิชาการซอสามสาย

การบูรณาการองค์ความรู้ของสามสายของครูเจริญใจ สุนทรวาทีน

แผนผังที่ 5 การบูรณาการองค์ความรู้ขอสาธยายของครูเจริญใจ สุนทรวาทีน

จากการศึกษาภูมิหลังสายการสืบทอดความรู้ข้อสามสายครูเจริญใจ สุนทรวาทีน สามารถสรุปผลการศึกษาตามหัวข้อได้ดังนี้

1. ประวัติชีวิตครูเจริญใจ สุนทรวาทีน เริ่มเรียนขับร้องกับพระยาเสนาะดุริยางค์ (เข้ม สุนทรวาทีน) ผู้เป็นบิดา แล้วได้ถวายตัวในราชสำนักรัชกาลที่ 6 ทำหน้าที่ขับร้องประกอบการแสดงถวายพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ครั้นถึงสมัยรัชกาลที่ 7 ได้ถวายตัวเป็นมโหรีหลวง ทำหน้าที่ขับร้องถวายพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี และยังได้รับหน้าที่เป็นละครหลวงอีกตำแหน่ง ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ได้โอนย้ายมารับราชการที่กรมศิลปากร จึงได้มีโอกาสเรียนเพิ่มเติมกับพระเพลงไพเราะ (โสม สุวาทิต) หลวงประดิษฐไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) และครูมนตรี ตราโมท (ศิลปินแห่งชาติ) ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 9 ได้ถวายการสอนขับร้องแด่สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี จนเป็นที่พอพระราชหฤทัย

2. การรับถ่ายทอดความรู้ข้อสามสายของครูเจริญใจ สุนทรวาทีน ได้รับถ่ายทอดจากครูผู้เชี่ยวชาญข้อสามสายคนสำคัญแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ได้แก่ หลวงไพเราะเสียงซอ (อุ่น ดุริยะชีวิน) ผู้ตั้งต้นสายการสืบทอดความรู้ใหม่ พระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี) ผู้สืบทอดความรู้สายหม่อมสุด บุนนาค และครูเทวาประสิทธิ์ พาทยโกศล ผู้สืบทอดความรู้สายพระยาธรรมสารนิติพิพิธภักดี (ตาด อมาตยกุล) โดยความรู้ที่ได้รับถ่ายทอดจากครูแต่ละคนมีดังนี้ หลวงไพเราะเสียงซอ (อุ่น ดุริยะชีวิน) ถ่ายทอดพื้นฐานการบรรเลง เพลงบรรเลงทั่วไป การคลอร้องเบื้องต้น เพลงเดี่ยว และกลวิธีพิเศษ “คันชักสะอึก” รวมถึงอัตลักษณ์การบรรเลงของหลวงไพเราะเสียงซอ (อุ่น ดุริยะชีวิน) พระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี) ถ่ายทอดเพลงสำหรับการแห่ล้อมในราชสำนัก เพลงเดี่ยว และกลวิธีพิเศษ “นิ้วซัง” รวมถึงอัตลักษณ์การบรรเลงของพระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี) และครูเทวาประสิทธิ์ พาทยโกศล ถ่ายทอดเพลงเดี่ยว รวมถึงอัตลักษณ์การบรรเลงของครูเทวาประสิทธิ์ พาทยโกศล

3. การบูรณาการความรู้ด้านข้อสามสายของครูเจริญใจ สุนทรวาทีน ได้นำองค์ความรู้ที่ได้รับถ่ายทอดจากครูผู้เชี่ยวชาญมาบูรณาการใหม่ในแนวทางของตนเอง โดยยังคงนำอัตลักษณ์การบรรเลงที่สำคัญของครูผู้เชี่ยวชาญแต่ละคนมาปรับใช้ กล่าวคือ ดำเนินทำนองห่างหรือใช้สำนวนโบราณตามอัตลักษณ์ของพระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี) ดำเนินทำนองเก็บถี่หรือใช้สำนวนที่มีเสียงโดดเด่นตามอัตลักษณ์ของหลวงไพเราะเสียงซอ (อุ่น ดุริยะชีวิน) และบรรเลงด้วยความเลียบคมหนักแน่นตามอัตลักษณ์ของครูเทวาประสิทธิ์ พาทยโกศล และเนื่องด้วยเป็นผู้เชี่ยวชาญด้านขับร้องมาแต่เดิม

จึงได้นำองค์ความรู้ด้านซักร้องมาบูรณาการปรับใช้กับซอสามสาย ที่สำคัญคือนำทางซักร้องมาปรับปรุงสำหรับใช้เป็นทางเดี่ยวในเทียวโอด และสร้างวิธีการบรรเลงคลอร้องที่ให้ความสำคัญกับการซักร้อง ทั้งนี้โดยภาพรวมแล้วอัตลักษณ์การบรรเลงซอสามสายที่สำคัญของครูเจริญใจ สุนทรวาทีน คือความเรียบง่ายและความพอดี ซึ่งเทียบได้กับลักษณะความงาม (Beauty) ตามรูปแบบสุนทรียะของวิชาสุนทรียศาสตร์ โดยความเรียบง่ายและความพอดีดังกล่าวเป็นผลจากบุคลิกเฉพาะตน ที่มีความสุภาพเรียบร้อยตามแบบฉบับของผู้ดี

บทที่ 3

การถ่ายทอดความรู้ข้อสามสายของครูเจริญใจ สุนทรวาทีน

การถ่ายทอดความรู้ข้อสามสายของครูเจริญใจ สุนทรวาทีน แบ่งรายละเอียดหัวข้อที่จะศึกษาดังนี้

3.1 วิธีการถ่ายทอดความรู้ข้อสามสายของครูเจริญใจ สุนทรวาทีน

3.2 บทเพลงที่ใช้ในการถ่ายทอดความรู้ข้อสามสายของครูเจริญใจ สุนทรวาทีน

3.3 ลักษณะเด่นความเป็นครูของครูเจริญใจ สุนทรวาทีน

มีรายละเอียดดังนี้

3.1 วิธีการถ่ายทอดความรู้ข้อสามสายของครูเจริญใจ สุนทรวาทีน

3.1.1 ขั้นตอนการถ่ายทอดความรู้

3.1.1.1 การฝากตัว ก่อนที่จะเริ่มการเรียนการสอน ผู้เรียนจะต้องฝากตัวก่อน โดยการนำขันกำลัณฑ์ประกอบด้วยขันโลหะ ผ้าขาว รูป เทียน ดอกไม้ (หรือพวงมาลัย) และเงิน^๑ มามอบให้ครูเจริญใจ สุนทรวาทีน สำหรับใช้บูชาเทพสังคีตอาจารย์และครูผู้ล่วงลับ เพื่อเป็นการบอกกล่าวในการรับศิษย์ถ่ายทอดความรู้ หลังจากนั้นท่านจะนำเครื่องบูชาเหล่านั้นไปทำบุญถวายพระสงฆ์ในพระพุทธรศาสนา

นอกจากสาระสำคัญในการประกอบพิธีกรรมเพื่อบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์แล้ว ในตอนท้ายของการฝากตัว ครูเจริญใจ สุนทรวาทีนจะกล่าวอวยชัยให้พรกับผู้เรียน เพื่อเป็นสิริมงคลในการจะเริ่มต้นถ่ายทอดความรู้ และเป็นขวัญกำลังใจให้กับผู้เรียน มีรายละเอียดดังนี้

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ นายแพทย์อายุตม์ ธรรมครองอาตม์ อธิบายว่า

ฝากตัวเป็นลูกศิษย์ครูเจริญใจ สุนทรวาทีน เมื่อวันครบรอบ 60 ปีของครูเจริญใจ มีพิธีกรรม นำพวงมาลัย รูปเทียนแพ กราบขอเป็นลูกศิษย์ในช่วงเช้า 06.00 น. ที่บ้านของครูก่อนจะเริ่มงานพิธีครบรอบ 60 ปี มีลูกศิษย์ที่เข้าร่วมใน

^๑ จากการสัมภาษณ์ศิษย์หลายคน จดจำรายละเอียดจำนวนเงินได้ไม่ชัดเจน แต่ที่นิยมมาแต่โบราณคือ 6 บาท

เหตุการณ์หลากหลายหน่วยงาน และมีลูกศิษย์ในวงจุฬาลงกรณ์ฯ ร่วมอยู่ด้วย ครูกล่าวขอใจถึงความมูมานะในการตั้งใจร่ำเรียนจนเป็นที่ไว้วางใจในการรับเป็นลูกศิษย์เป็นครูกัน และอวยพรให้สำเร็จที่มุ่งหวังไว้เป็นตัวแทนและช่วยครูในการสืบสานศิลปะแขนงนี้ต่อไป (อายุตม์ ธรรมครองอาตม์, จดหมาย, 19 มิถุนายน 2562)

คุณวิสาขา ภูมिरัตน อธิบายว่า “ก็ต้องไปฝากตัว มีชั้นมีดอกไม่มีอะไรไปตามที่กำหนด อาจารย์ก็จะบอกแม่ให้จัดเตรียมไป พออาจารย์รับชั้น อาจารย์ก็จะให้พระนะคะ ให้ตั้งอกตั้งใจเรียน คล้าย ๆ ว่าให้มีฝีมือ” (วิสาขา ภูมिरัตน, สัมภาษณ์, 25 ตุลาคม 2561)

ครูเลอเกียรติ มหาวินิจฉัยมนตรี อธิบายถึงการฝากตัวครั้งแรก (เมื่อครั้งจะเข้าศึกษาต่อในระดับปริญญาบัณฑิต คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย) ว่า “ตอนรับชั้น ครูเจริญใจท่านกล่าวว่า “เธอจะเป็นนิสิตจุฬาฯ แล้ว เธอจะต้องเป็นนักดนตรีไทยที่ดำเนินวงการนี้ต่อไป จะต้องเป็นคนที่มีคุณภาพ ขอให้เธอพบกับความเจริญรุ่งเรือง” ท่านจะพูดแต่สิ่งดี ๆ ทั้งหมด อวยพรให้” (เลอเกียรติ มหาวินิจฉัยมนตรี, 2538: 7) และอธิบายถึงการฝากตัวครั้งที่สอง (เมื่อครั้งศึกษาในรายวิชาอาศรมศึกษาในวิชาเฉพาะ ในระดับปริญญาโทบัณฑิต คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย) ว่า

พอส่งมอบชั้นให้ครูเจริญใจ ท่านก็กล่าวกับผมว่า “ต่อไปนี้ เธอจะได้ร่ำเรียนวิชาชั้นสูงอย่างจริงจังเสียที ขอให้เจริญในปัญญาและหน้าที่การงานต่าง ๆ ต่อไป ส่วนชั้นนี้ ไม่ใช่สำหรับไหว้ฉันนะ แต่ไหว้ครูทั้งสามท่านที่สอนฉันมา” พอไหว้เสร็จครูเจริญใจท่านก็นำชั้นครูไปไว้บนตู้ซึ่งมีเศียรพ่อก่ตั้งบูชาอยู่ (เรื่องเดียวกัน, 2538: 15)

เมื่อเสร็จสิ้นพิธีกรรมดังกล่าวแล้ว หากเป็นผู้มีทักษะการบรรเลงขอสามสายมาอยู่ก่อนแล้ว ครูเจริญใจ สุนทรวาทีนจะทดสอบทักษะปฏิบัติของผู้เรียนแต่ละคน โดยการให้ผู้เรียนบรรเลงเพลงขับไม้บัณเฑาะว์ สองชั้น และในขณะเดียวกันจะปรับพื้นฐานให้สอดคล้องกับแนวทางของท่าน มีรายละเอียดดังนี้

ครูเลอเกียรติ มหาวินิจฉัยมนตรี อธิบายว่า “ภายหลังเสร็จพิธีครูให้ลองสีเพลงขับไม้บัณเฑาะว์ให้ดู แล้วท่านจึงปรับแก้แต่เฉพาะท่านเองบางวรรคตอน” (เลอเกียรติ มหาวินิจฉัยมนตรี, สัมภาษณ์, 28 กุมภาพันธ์ 2538 อ้างถึงใน สุขสันต์ พ่วงกลัด, 2539: 200)

ครูนิติธร หิรัญหาญกล้า อธิบายว่า “ให้ลองสีเพลงขับไม้บัณเฑาะว์ให้ดูก่อน ท่านปรับแก้ให้ และให้กลับไปทบทวน” (พุดินัย หาญกล้า, สัมภาษณ์, 20 มีนาคม 2538 อ้างถึงใน สุขสันต์ พ่วงกลัด, 2539: 200)

คุณนพวรรณ พาทยโกศล โปเรียนานท์ อธิบายว่า “พอฝึกตัวเสร็จ ก็สีขับไม้ฯ ให้อาจารย์ฟัง อาจารย์ก็จะแก้ปรับให้” (นพวรรณ พาทยโกศล โปเรียนานท์, สัมภาษณ์, 4 พฤศจิกายน 2562)

รองศาสตราจารย์ ดร.ยุทธนา ฉัพพรรณรัตน์ อธิบายว่า “อาจารย์จะให้สีให้ดูก่อน ก็คืออาจารย์อยากรู้ว่าเป็นยังไง เข้าใจว่าขับไม้ฯ นะ” (ยุทธนา ฉัพพรรณรัตน์, สัมภาษณ์, 27 กุมภาพันธ์ 2562)

ส่วนผู้ที่ไม่มีทักษะการบรรเลงซอสามสายมาก่อน มักจะเริ่มเรียนในวันฝึกตัวเช่นกัน (วิสาขา ภูมิรัตน์, สัมภาษณ์, 25 ตุลาคม 2561, มาณฑิลา อิศรเดช, สัมภาษณ์, 14 ตุลาคม 2561 และ รัชวิช มุสิการุณ, สัมภาษณ์, 24 มีนาคม 2562) (แต่รายละเอียดของการถ่ายทอดจะกล่าวในลำดับถัดไป)

กระบวนการฝึกตัวดังกล่าว ครูเจริญใจ สุนทรวาทีให้ความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง ผู้เรียนที่ขอรับการถ่ายทอดวิชาความรู้ต้องผ่านขั้นตอนกระบวนการดังกล่าวทุกคน แม้แต่ผู้เรียนในระบบการศึกษาก็ต้องผ่านขั้นตอนดังกล่าวเช่นกัน ดังปรากฏในกรณีของการถ่ายทอดให้กับนิสิตคณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มีรายละเอียดดังนี้

ครูนิติธร หิรัญหาญกล้า อธิบายว่า “ผศ.ดร.กรรณิการ์ สัจกุล พาไปฝึกตัวเป็นศิษย์พร้อมกับเพื่อนชื่อ นพวรรณ พาทยโกศล ตรงกับวันจันทร์ ได้นำชั้นกำนล พวงมาลัย มาคำนับครู” (พุดินัย หาญกล้า, สัมภาษณ์, 20 มีนาคม 2538 อ้างถึงใน สุขสันต์ พ่วงกลัด, 2539: 200)

รองศาสตราจารย์ ดร.ยุทธนา ฉัพพรรณรัตน์ อธิบายว่า “ก็มีพวงมาลัยอะไรกันไปแล้วก็ไปกราบ แล้วก็ลงทะเบียนรายวิชาสกล (Skill) ที่คณะ ที่วันนี้รุ่นพี่สองคนเขาไป อาจารย์เขาพาไปกัน พอถึงรุ่นหลังคือรุ่นของผม พี่สองคนก็พาไปแทน” (ยุทธนา ฉัพพรรณรัตน์, สัมภาษณ์, 27 กุมภาพันธ์ 2562)

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.รัชวิช มุสิกการุณ อธิบายว่า

ครั้งแรกที่ต้น (ครูนิติธร หิรัญหาญกล้า-ผู้วิจัย) กับพี่ป๋ม (คุณนพวรรณ พาทยโกศล โปเรียนนท์-ผู้วิจัย) พาไปในคลาส (Class) ของอาจารย์ ในวันที่พี่เขาเรียน รู้สึกเป็นวันพฤหัสบดี ก็คือตั้งแต่เช้าเลยเตรียมชั้นดอกไม้ธูปเทียน พี่ป๋มเขาก็จะบอกน้องเดี่ยวอาทิตย์หน้าวันนี้ต้องไปแล้ว ให้เตรียมตัวเตรียมชั้นดอกไม้ผ้าขาวอะไรอย่างนี้ อาจารย์ก็รับชั้นให้พรไหว้พระ ก็ไปวางหน้าพระ วันที่รับชั้นก็จะไปรับกันในห้องพระ ห้องพระอยู่ชั้นใน (รัชวิช มุสิกการุณ, สัมภาษณ์, 24 มีนาคม 2562)

อย่างไรก็ตาม มีข้อยกเว้นสำหรับผู้ที่มีศรัทธาวิชาความรู้ในสายพระยาเสนาะดุริยางค์ (แหม่ม สุนทรวาทิน) เดิมมาอยู่ก่อนแล้ว หรือเป็นลูกหลานในตระกูล สามารถถ่ายทอดให้ได้โดยไม่ต้องผ่านขั้นตอนกระบวนการดังกล่าว เพราะถือเป็นบุคคลในสายการสืบทอดและตระกูลเดียวกัน มีรายละเอียดดังนี้

รองศาสตราจารย์พิชิต ชัยเสรี อธิบายว่า

ฉันก็ไม่ได้เอาอะไรไปไหว้อาจารย์นะ ก็ไปกันเย็นนั้น อาจารย์ก็จับมือ เรียกได้ว่าเป็นน้ำเป็นเนื้อกันซะจนกระทั่งไม่ต้องมีพิธีต้องอะไร ก็ยังไม่ได้เอาขันเอาอะไรไปไหว้อาจารย์เป็นกิจลักษณะ ภาษาพวกดนตรีพวกนักพิณพาทย์เขาเรียกเป็นน้ำเป็นเนื้อกันอยู่ ก็อาจารย์เป็นลูกเจ้าคุณครู [พระยาเสนาะดุริยางค์ (แหม่ม สุนทรวาทิน)-ผู้วิจัย] ซึ่งเวลาไปงานอาจารย์บอกฉันนี่คือพี่มิ (ครูมิ ทรัพย์เย็น-ผู้วิจัย) เขาไปตลอด อาจารย์เขาสนิทกับครูมิมมาก แล้วเขารู้ว่าเราเป็นลูกศิษย์ของครูมิ ก็เลยมีความรู้สึกเหมือนฉันเป็นลูกเป็นหลาน เรียกก็ไม่เคยเรียกฉันพิชิตนะ เรียกฉันแดง ชื่อเล่นฉันแดง ก็จะเรียกว่าแดงตลอด ชอบคุยกันด้วยเรื่องต่าง ๆ มากมายก็เลยมีความใกล้ชิดกันมาก ไปงานไหนอาจารย์ก็จะเรียกแล้วเวลาจะใช้ดนตรีก็จะเรียกพิชิตมานี่หน่อย อาจารย์ก็จะไปกันเขียวแหละ ก็เป็นอย่างนั้น (พิชิต ชัยเสรี, สัมภาษณ์, 10 พฤศจิกายน 2561)

คุณจิรภัทร เลชะกุล อธิบายว่า “ยกชั้นครูที่เป็นคุณย่าโดยตรงไม่มี อาจเพราะว่าเป็นหลานของคุณย่า แต่ถ้าถ้ามีพิธีไหว้ครูที่เป็นพิธีใหญ่ ๆ คุณย่าจะบอกให้พี่ไปร่วมเสมอ” (จิรภัทร เลชะกุล, สัมภาษณ์, 26 มกราคม 2562)

กล่าวได้ว่าขั้นตอนการฝากตัว ผู้เรียนต้องนำชั้นกำนลมามอบให้ครูเจริญใจ สุนทร-
วาทีน สำหรับประกอบพิธีกรรมในการรับศิษย์ แต่มีข้อยกเว้นสำหรับผู้ทีสืบทอดวิชาความรู้ในสาย
พระยาเสนาะดุริยางค์ (แช่ม สุนทรวาทีน) หรือผู้ที่เป็นลูกหลานในตระกูลสุนทรวาทีน

3.1.1.2 การถ่ายทอดความรู้

เมื่อผ่านขั้นตอนการฝากตัวเป็นที่เรียบร้อยแล้ว ในลำดับถัดไปจึงเริ่มถ่ายทอดความรู้
โดยสามารถจำแนกลำดับการถ่ายทอดได้ 5 ขั้นตอนสำคัญ ได้แก่ ถ่ายทอดพื้นฐานการบรรเลงและ
เพลงฝึกหัดเบื้องต้น ถ่ายทอดเพลงบรรเลงทั่วไป ถ่ายทอดการเล่นคำร้อง ถ่ายทอดเพลงเดี่ยว และ
ถ่ายทอดเพลงที่ใช้ในวงขับไม้ มีรายละเอียดดังนี้

3.1.1.2.1 ถ่ายทอดพื้นฐานการบรรเลงและเพลงฝึกหัดเบื้องต้น

การถ่ายทอดความรู้ในด้านพื้นฐานการบรรเลง อันได้แก่ ทานั่ง การจับ
คันทวน การจับคันทัก และการลงนิ้ว และการถ่ายทอดเพลงสำหรับฝึกหัดเบื้องต้น มีรายละเอียดดังนี้

- **ทานั่ง** มีลักษณะแบบพับเพียบ สามารถพับเพียบด้านซ้ายหรือ
ด้านขวาได้ตามความสะดวก โดยขาด้วนที่ถูกทับไม่เปิดกว้างและเก็บปลายเท้าให้เรียบร้อย ส่วนปลาย
เท้าอีกด้วนปล่อยตามสบายแต่จัดวางให้เรียบร้อย มีตัวอย่างตามรูปภาพดังนี้

ภาพที่ 31 ลักษณะการนั่งพับเพียบ

ผู้สาธิตคือ คุณวิสาชา ภูมิรัตน์

ที่มา: วีรศิลป์ ห่วงประเสริฐ

- การจับคันทวน จับด้วยมือซ้ายที่ทวนกลางบริเวณใต้รัดอก ใช้ โคนนิ้วชี้และข้อที่หนึ่งของนิ้วโป้งเป็นตัวประคองคันทวน ทั้งนี้ตำแหน่งนิ้วโป้งอยู่ต่ำกว่าตำแหน่งนิ้วชี้ และเหลือช่องว่างระหว่างนิ้วชี้และนิ้วโป้งเล็กน้อย มีตัวอย่างตามรูปภาพดังนี้

ภาพที่ 32 ลักษณะการจับคันทวน

ผู้สาธิตคือ คุณวิสาชา ภูมิรัตน์

ที่มา: วีรศิลป์ ห่วงประเสริฐ

ส่วนตำแหน่งการตั้งซอ วางซอวางตามแนวลำตัวแต่พาดซอเฉียงไปด้านหน้า โดยให้ตำแหน่งลูกบิดลูกที่สามอยู่เสมอรระดับหู มีตัวอย่างตามรูปภาพดังนี้

ภาพที่ 33 ลักษณะการตั้งซอ

ผู้สาธิตคือ คุณวิสาชา ภูมิรัตน์

ที่มา: วีรศิลป์ ห่วงประเสริฐ

- **การจับคันชัก** จับด้วยมือขวาบริเวณโคนคันชัก ใช้นิ้วนางสอดอยู่ระหว่างก้านคันชักกับหางม้า นิ้วก้อยแนบชิดกับหางม้าย้านนอกขนานตามรูปร่าง นิ้วชี้กับนิ้วกลางแนบชิดกับก้านคันชักด้านนอกขนานตามรูปร่าง และนิ้วโป้งพาดบนคันชักและหางม้า ลักษณะการจับคันชักดังกล่าวมีศัพท์เรียกเฉพาะว่าการจับแบบสามหยิบ มีตัวอย่างตามรูปภาพดังนี้

ภาพที่ 34 ลักษณะการจับคันชัก

ผู้สาธิตคือ คุณวิสาखा ภูมิรัตน์

ที่มา: วีรศิลป์ ห่วงประเสริฐ

- **การลงนิ้ว** มี 2 ลักษณะคือ ใช้ปลายนิ้วกดลงไปบนสาย ใช้เฉพาะกับสายทุ้มและสายกลาง และใช้ปลายนิ้วดันไปด้านข้างสาย ใช้เฉพาะกับสายเอก อันมีศัพท์เรียกเฉพาะว่าการชุนนิ้ว ทั้งนี้การลงนิ้วในตำแหน่งต่าง ๆ ต้องจัดวางให้เรียบร้อย หากลงนิ้วในตำแหน่งเสียงโด นิ้วที่มีเสียงต่ำกว่าต้องวางไปตามรูปร่างที่กำลังลงเสียงนั้นด้วย เช่น หากลงนิ้วนางเสียงโด นิ้วชี้เสียงลา และนิ้วกลางเสียงที ต้องวางรูปร่างไปตามลักษณะนิ้วนางเสียงโดสูงด้วย ฯลฯ มีตัวอย่างตามรูปภาพดังนี้

ภาพที่ 35 ลักษณะการลงนิ้วบนสายท่อมและสายกลาง

ผู้สาธิตคือ คุณวิสาखा ภูมิรัตน์

ที่มา: วีรศิลป์ ห่วงประเสริฐ

ภาพที่ 36 ลักษณะการลงนิ้วบนสายเอก

ผู้สาธิตคือ คุณวิสาखा ภูมิรัตน์

ที่มา: วีรศิลป์ ห่วงประเสริฐ

เมื่อสามารถปฏิบัติพื้นฐานการบรรเลงได้แล้ว จึงเริ่มถ่ายทอดเพลงสำหรับฝึกหัดเบื้องต้น อันได้แก่ เพลงขับไม้บัณเฑาะว์ สองชั้น และหากเป็นผู้ที่เรียนในสายวิชาซีพดนตรี เมื่อจบเพลงขับไม้บัณเฑาะว์ สองชั้นแล้ว นิยมถ่ายทอดต่อด้วยเพลงดับตันเพลงฉิ่ง สามชั้น (รายละเอียดของเพลงจะกล่าวไว้ในหัวข้อ 3.2 บทเพลงที่ใช้ในการถ่ายทอดความรู้)

ทั้งนี้ในกรณีที่ผู้เรียนมีทักษะการบรรเลงซอด้วงและซออู้ที่ดีมาก่อนอยู่แล้ว หรือมีพื้นฐานทางดนตรีประเภทอื่นที่ดีมาก่อนแล้ว มักจะถ่ายทอดพื้นฐานการบรรเลงและเพลง ซับไม้บัณฑิตฯ สองชั้นควบคู่ไปพร้อมกัน (ไม่ได้เริ่มต้นด้วยการฝึกหัดพื้นฐานการบรรเลงก่อน แล้ว จึงเริ่มถ่ายทอดเพลงสำหรับฝึกหัดในภายหลัง) มีรายละเอียดดังนี้

รองศาสตราจารย์พิชิต ชัยเสรี อธิบายว่า “ฉันสีซอด้วงซออู้เป็นแล้ว ใช้นิ้ว อะไรฉันก็ใช้ได้ พรมอะไรฉันก็ทำได้หมดแล้วแหละ ก็ขึ้นซับไม้ฯ เลย” (พิชิต ชัยเสรี, สัมภาษณ์, 10 พฤศจิกายน 2561)

คุณวิชา ภูมิรัตน์ อธิบายว่า “เรียนฝึกสายเปล่า สายคู่สายเดี่ยว ไล่เสียง ไล่นิ้ว และต่อเพลงซับไม้ฯ ด้วยกันเลยคะ อาจเพราะพี่เรียนเปียโนอยู่แล้ว และรู้จักเพลงซับไม้ฯ อยู่ แล้ว รู้จักจังหวะอยู่แล้ว จึงต่อเพลงได้เลย” (วิชา ภูมิรัตน์, สัมภาษณ์, 13 พฤษภาคม 2563)

ครูมานพ อิศรเดช อธิบายว่า “คืออาจารย์ทราบว่ามีพื้นฐานมาก่อน แล้ว เลยจับมือไหว้ครู แล้วต่อเพลงซับไม้บัณฑิตฯเลย” (มานพ อิศรเดช, สัมภาษณ์, 13 พฤษภาคม 2563)

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.รัชวิช มุสิกการุณ อธิบายว่า

ตอนเข้าไปเรียนกับท่านตอนปี 1 เป็นซอด้วงซออู้มาแล้ว เพราะสอบเข้ามหาวิทยาลัยต้องมีทักษะที่ค่อนข้างดีมาก่อนแล้ว ไปยกชั้นจับมือ แล้ว เมื่อไปพบท่านครั้งถัดมา ท่านก็ต่อเพลงให้เลย เข้าใจว่าเพราะหูและนิ้วไม่เพี้ยนแล้ว และคุ้นเคยการใช้คันชักน้ำไหล ไกวเปด มาจากเพลงเดี่ยวซอด้วงซออู้แล้ว (รัชวิช มุสิกการุณ, สัมภาษณ์, 13 พฤษภาคม 2563)

3.1.1.2.2 ถ่ายทอดเพลงบรรเลงทั่วไป

เมื่อสามารถปฏิบัติพื้นฐานการบรรเลง และเพลงสำหรับฝึกหัดเบื้องต้นได้แล้ว ในลำดับถัดไปจะเป็นการถ่ายทอดเพลงบรรเลงทั่วไป หรือเพลงสำหรับใช้บรรเลงรวมวง ซึ่งครู เจริญใจ สุนทรวาทีนไม่ได้จัดเรียงลำดับเพลงไว้ เพราะจะพิจารณาจากความเหมาะสมและการนำไปใช้งาน แต่อย่างไรก็ตามเพลงที่ถ่ายทอด มักเป็นเพลงที่นิยมบรรเลงมาแต่โบราณ หรือเป็นเพลง มาตรฐานทั่วไปที่นักดนตรีควรบรรเลงได้ (รายละเอียดของเพลงจะกล่าวไว้ในหัวข้อ 3.2 บทเพลงที่ใช้ ในการถ่ายทอดความรู้)

3.1.1.2.3 ถ่ายทอดการเลียนคำร้อง

เมื่อผู้เรียนมีทักษะการบรรเลงเพลงทั่วไปหรือการบรรเลงรวมวงที่ดีแล้ว ในลำดับถัดไปจะเป็นการถ่ายทอดการคลอร้องและการว่าดอก ซึ่งครูเจริญใจ สุนทรวาทีนไม่ได้จัดเรียงลำดับเพลงไว้ แต่จะถ่ายทอดให้สัมพันธ์ไปกับเพลง (ทำนองดนตรี) ที่ถ่ายทอดในขณะนั้น เช่น หากถ่ายทอดทำนองดนตรีเพลงบุหลัน สามชั้น จึงถ่ายทอดทำนองคลอร้องเพลงบุหลัน สามชั้น ฯลฯ จะไม่ถ่ายทอดเฉพาะทำนองคลอร้องแยกเป็นอิสระโดยไม่ได้ถ่ายทอดทำนองดนตรี แต่อย่างไรก็ตาม จะถ่ายทอดเฉพาะเพลงที่พิจารณาเห็นว่ามีความสำคัญหรือการนำไปใช้งานเท่านั้น ไม่ได้ถ่ายทอดควบคู่ไปกับทำนองดนตรีทุกเพลง

ทั้งนี้การถ่ายทอดการเลียนคำร้อง โดยเฉพาะการคลอร้อง ครูเจริญใจ สุนทรวาทีนนิยมถ่ายทอดไปพร้อมกับการถ่ายทอดการขับร้อง โดยให้ผู้เรียนฟังการถ่ายทอดการขับร้อง แล้วให้ถอดทำนองคลอร้องด้วยตนเอง หากมีทำนองส่วนใดไม่ถูกต้องท่านจะชี้แนะแก้ไขให้ มีรายละเอียดดังนี้

คุณวิชาชา ภูมิรัตน์ อธิบายว่า

ตอนต่อคลอร้องต้องมีนักร้องอยู่ด้วย ตอนหลังจ้อ (คุณ จันทรา สุขะวิริยะ-ผู้วิจัย) จะมาอยู่กับอาจารย์เยอะ พี่ไปเข้าบางที่จ้อเขาก็นอนอยู่ที่บ้านอาจารย์ พอเขาต้องร้องพี่ก็ต่อคลอไปด้วย ตอนที่เขาต่อร้องก็ฟังให้ได้ แล้วค่อยแกะตามเขาเลย เขาร้องไปเราก็คลอไป ก็คือเหมือนอาจารย์สอนทีละสองคน สอนร้องคนแล้วก็สอนชอด้วย เดี่ยว ๆ อาจารย์ก็บอกว่าอันนี้ไม่ใช่ อันนี้ต้องอย่างนี้ คือนั่งอยู่สองคน เขาก็ต่อร้องเราก็ค่อย ๆ คลอไปด้วย แล้วถ้าไม่ถูกอาจารย์ก็จะหันมาบอกมาেলাให้ (วิชาชา ภูมิรัตน์, สัมภาษณ์, 13 พฤษภาคม 2563)

ครูมานพ อิศรเดช อธิบายว่า

เมื่อขึ้นปีที่สองชมรมมีนักร้องใหม่เพิ่มมาอีกคนคือ ปู - สุกรี ธีระวัฒนาพันธุ์ เมื่ออาจารย์มาต่อเพลงที่ชมรมจึงต่อชอสามสายกับร้องไปพร้อม ๆ กัน โดยจะใช้ห้องเล็กที่ใช้เป็นห้องฟังเทปและอื่น ๆ การต่อในเวลานี้จะเป็น “การคลอร้อง” โดยเฉพาะอาจารย์จะต่อคนร้องก่อน ในเวลานี้ข้าพเจ้าจะจดทำนองด้วยโน้ตตัวเลข เมื่อคนร้อง ๆ จบ ชอจะลองสีให้อาจารย์ฟังและอาจารย์จะร้อง

เบา ๆ ไปด้วย บางตอนที่ไม่มีอาจารย์จะห้ามว่าอย่าทำ (माणพ อิศรเดช, 2555: 268)

3.1.1.2.4 ถ่ายทอดเพลงเดี่ยว

เมื่อผู้เรียนมีทักษะการบรรเลงที่ดีเป็นพิเศษ ในลำดับถัดไปจะเป็นการถ่ายทอดเพลงเดี่ยว โดยเพลงเดี่ยวที่นิยมถ่ายทอดเป็นเพลงแรก หรือเป็นแม่บทของการฝึกหัดเพลงเดี่ยวคือ เพลงบุหลันลอยเลื่อน สองชั้น ส่วนเพลงเดี่ยวในลำดับถัดไป ครูเจริญใจ สุนทรวาทีนไม่ได้จัดเรียงลำดับเพลงไว้ เพราะจะพิจารณาจากความสามารถของผู้เรียนเป็นสำคัญ แต่อย่างไรก็ตามสามารถประมวลสรุปการถ่ายทอดเพลงเดี่ยวได้เป็นลำดับขั้น โดยแบ่งได้ 3 ชั้นสำคัญ ได้แก่ ขั้นต้น ชั้นกลาง และขั้นสูง ซึ่งเป็นการเรียงตามลำดับความยากง่าย (รายละเอียดจะกล่าวไว้ในหัวข้อ 3.2 บทเพลงที่ใช้ในการถ่ายทอดความรู้)

3.1.1.2.5 ถ่ายทอดเพลงที่ใช้ในวงขับไม้

เพลงที่ใช้ในวงขับไม้ โดยปกติไม่นิยมถ่ายทอด เพราะเพลงมีลักษณะทำนองเฉพาะแตกต่างจากเพลงทั่วไป และเน้นการบรรเลงคลอร้องเป็นสำคัญ ผู้บรรเลงต้องมีทักษะปฏิบัติที่ดีเป็นพิเศษ โดยเฉพาะทักษะการคลอร้องและการบรรเลงเดี่ยว จึงจะสามารถรับถ่ายทอดและบรรเลงได้มีคุณภาพ อีกทั้งยังเป็นเพลงที่ใช้ได้เฉพาะในวงขับไม้ ไม่สามารถนำไปบรรเลงเป็นเอกเทศทั่วไปได้ จึงถ่ายทอดเฉพาะในกรณีพิเศษเท่านั้น อย่างเช่นการนำไปบรรเลงในงานที่สำคัญ หรือเป็นส่วนหนึ่งของหลักสูตรการศึกษา (รายละเอียดจะกล่าวไว้ในหัวข้อ 3.2 บทเพลงที่ใช้ในการถ่ายทอดความรู้)

อย่างไรก็ตาม ลำดับการถ่ายทอดความรู้ข้างต้น เป็นเพียงแนวทางพื้นฐานสำหรับการถ่ายทอดทั่วไป แต่ในกรณีที่ผู้เรียนมีความรู้ความสามารถอยู่ก่อนแล้ว ไม่จำเป็นต้องเรียงลำดับขั้นตอนดังกล่าวข้างต้น เช่น ผู้เรียนที่มีพื้นฐานการบรรเลงตีมาอยู่ก่อนแล้ว ไม่จำเป็นต้องถ่ายทอดพื้นฐานการบรรเลงและเพลงสำหรับฝึกหัดเบื้องต้น แต่ถ่ายทอดเพลงเดี่ยวหรือเพลงที่ใช้ในวงขับไม้ได้ทันที (วิรัช สงเคราะห์, สัมภาษณ์, 16 ตุลาคม 2561) หรือผู้เรียนที่มีความรอบรู้แตกฉานด้านดนตรีไทยอย่างละเอียดลึกซึ้ง เมื่อถ่ายทอดพื้นฐานการบรรเลงและเพลงสำหรับฝึกหัดเบื้องต้นแล้ว สามารถถ่ายทอดเพลงเดี่ยวได้ทันที (พิชิต ชัยเสรี, สัมภาษณ์, 10 พฤศจิกายน 2561)

3.1.1.3 การวัดประเมินผล

ระหว่างการเรียนการสอน ครูเจริญใจ สุนทรวาทีนจะวัดประเมินผลผู้เรียนอย่างสม่ำเสมอ หากผู้เรียนสามารถปฏิบัติได้ถูกต้องจึงจะถ่ายทอดความรู้ในลำดับถัดไป แต่หากยังไม่สามารถปฏิบัติได้ถูกต้องจะชี้แนะให้ปรับปรุงแก้ไขจนถูกต้องสมบูรณ์ แล้วในตอนท้ายของการเรียนการสอน จะสรุปวัดประเมินผลอีกครั้ง โดยการทบทวนเนื้อหาสาระที่ถ่ายทอดในครั้งนั้น หรือหากมีการให้การบ้านผู้เรียนไว้ จะมีการวัดประเมินผลการบ้านนั้นก่อนการเรียนการสอน มีรายละเอียดดังนี้

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ นายแพทย์อายุตม์ ธรรมครองอาตม์ อธิบายว่า “ครูมีการวัดผลทุกเนื้อหาทุกครั้งที่เราเรียนจบ การบ้านบางครั้งนี้คือเนื้อหาครั้งต่อไป นั้นหมายถึงจะมีการวัดผลการบ้านก่อนเรียน และการเรียนในแต่ละวันก็จะประเมินก่อนกลับบ้านทุกครั้ง” (อายุตม์ ธรรมครองอาตม์, จดหมาย, 19 มิถุนายน 2562)

ครูวิรัช สงเคราะห์ อธิบายว่า “อาจารย์ประเมินไปในตัวโดยตลอดขณะที่เรียน” (วิรัช สงเคราะห์, สัมภาษณ์, 16 ตุลาคม 2561)

ศาสตราจารย์ ดร.สธิกร พงศ์พานิช อธิบายว่า “คุณอย่าประเมินเราตลอด ถ้าทำได้ก็ต่อเพิ่ม ถ้ายังไม่ได้ก็ทำให้ได้ก่อน แล้วค่อยต่อเพิ่ม” (สธิกร พงศ์พานิช, สัมภาษณ์, 28 พฤษภาคม 2562)

ครูเลอเกียรติ มหาวิทยาลัยมนตรี อธิบายว่า “อาจารย์ประเมินตลอดเวลา ทำได้ต่อ” (เลอเกียรติ มหาวิทยาลัยมนตรี, สัมภาษณ์, 26 มกราคม 2562)

รองศาสตราจารย์ ดร.ยุธนา ฉัพพรรณรัตน์ อธิบายว่า

แล้วพอตอนท้ายจะจบ จะหมดกันในคลาส (Class) นั้น ๆ อาจารย์ก็จะมาสรุปกับเราอีกรอบหนึ่ง แล้วบอกให้เรากลับไปท่อง แล้วถ้าสมมุติมีท่อนที่เหลืออยู่ หรือชั้นที่เหลืออยู่ หรือเทียบเก็บที่เหลืออยู่ อาจารย์จะทำให้เราก่อนอัดเสียงให้ แล้วไปทำการบ้านมา ครั้งหน้าอาจารย์ก็จะประเมินดูเรา แล้วเพิ่มเติมแก้ไขในส่วนที่เรายังบกพร่อง (ยุธนา ฉัพพรรณรัตน์, สัมภาษณ์, 27 กุมภาพันธ์ 2562)

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.รัชวิช มุสิกการุณ อธิบายว่า “ก่อนจะเลิกทุกครั้งก็จะมี การทวนทุกครั้ง แล้วก็มีการสรุปที่เรียนทุกครั้ง” (รัชวิช มุสิกการุณ, สัมภาษณ์, 24 มีนาคม 2562)

แต่ทั้งนี้ในกรณีที่ถ่ายทอดความรู้ในระบบการศึกษา (คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย) นอกจากมีวิธีการวัดประเมินผลดังอธิบายมาแล้ว ยังต้องมีการทดสอบเพื่อให้คะแนนผู้เรียนอีกด้วย อันเป็นข้อกำหนดของหลักสูตรการศึกษา โดยการคัดเลือกเพลงสำหรับการทดสอบ แต่เลือกเฉพาะเป็นบางเพลงเท่านั้น เพราะระหว่างเรียนครูเจริญใจ สุนทรวาทีนได้วัดประเมินผลอย่างสม่ำเสมออยู่ก่อนแล้ว จึงไม่จำเป็นต้องทดสอบทุกเพลง มีรายละเอียดดังนี้

รองศาสตราจารย์ ดร.ยุธนา ฉัพพรรณรัตน์ อธิบายว่า

อันที่สำคัญของอาจารย์อีกข้อหนึ่ง อาจารย์จะดูเบ็ดเสร็จโน่นนี่แล้ว ประเมินเราไปพร้อม ๆ กันทุกครั้ง ครึ่งนี้เสร็จถึงจะให้ท่อนใหม่ ครึ่งนี้เสร็จพอใจแล้ว ถึงจะต่อเพลงใหม่ แต่ภายใน 16 สัปดาห์จะต้องทำให้จบหลักสูตรที่อาจารย์วางไว้ แล้วตอนปลายภาคไม่ต้องสอบทุกเพลง อาจารย์จะเลือกให้ว่าเพลงอะไร เพราะเพลงอื่น ๆ มีประเมินไปแล้วระหว่างทางแล้ว เป็นการประเมินแบบเชิงประจักษ์ (ยุธนา ฉัพพรรณรัตน์, สัมภาษณ์, 27 กุมภาพันธ์ 2562)

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.รัชวิช มุสิกการุณ อธิบายว่า

อาจารย์จะวัดประเมินเราอยู่ตลอด ทำได้แล้วต่อใหม่ ๆ พอปลายภาค อาจารย์จะเลือกเพลงสอบ อย่างดับวิวิธพระสมุทร เลือกเพลงสุดท้าย เพลงแขกสาหร่าย เพราะวาระหว่างเรียนก็ประเมินไปแล้วไปในตัว ดูตลอดทุกครั้ง 16 ครั้งต่อทอม (รัชวิช มุสิกการุณ, สัมภาษณ์, 24 มีนาคม 2562)

การวัดประเมินผลก่อนการสอบและระหว่างการเรียนรู้ส่งผลให้ผู้เรียนมีความกระตือรือร้นใส่ใจในการเตรียมพร้อม และเป็นประโยชน์ในการฝึกฝนพัฒนาความสามารถ

3.1.1.4 การฝึกฝนเรียนรู้จากสถานการณ์จริง

เมื่อผู้เรียนมีทักษะการปฏิบัติในระดับที่สามารถบรรเลงออกงานได้แล้ว ครูเจริญใจ สุนทรวาทีนมักพาผู้เรียนไปแสดงออกงานอยู่เสมอ เพื่อเป็นการนำความรู้ที่ได้รับถ่ายทอดไปปฏิบัติใช้จริง ซึ่งอีกนัยยังเป็น การฝึกฝนเรียนรู้จากสถานการณ์จริง เพราะการบรรเลงในระหว่างการเรียนการสอนกับการบรรเลงในสถานการณ์จริงย่อมมีความแตกต่างกัน อาจเกิดข้อผิดพลาดบกพร่องต่าง ๆ ได้

ผู้เรียนต้องแก้ไขปัญหาคณะหน้าด้วยตนเอง อันไม่สามารถถ่ายทอดได้ในการเรียนการสอน แต่สามารถเรียนรู้ได้จากประสบการณ์จริง ดังนั้นการนำความรู้ไปปฏิบัติใช้จริงจึงมีความสำคัญต่อผู้เรียนเป็นอย่างมาก มีรายละเอียดดังนี้

คุณวิชา ภูมิรัตน์ อธิบายว่า

สมัยที่ที่ชมรมมีงานเยอะมาก เราก็ได้เล่นกันตลอด แต่ถ้าบรรเลงคนเดียว เป็นเดี่ยวนทขมิมัน อันนั้นไปออกวิทยุของคุณหมอปูนพิศ (ศาสตราจารย์เกียรติคุณ นายแพทย์พูนพิศ อมาตยกุล-ผู้วิจัย) คุณหมอปูนพิศจะมีรายการวิทยุของมหิดล พอเสร็จคุณหมอก็ยังบอกว่าขอสามสายเกิดแล้ว ตอนแรกก็จริงคุณหมอชวนอาจารย์ไปสี่ ที่นี้อาจารย์บอกมีลูกศิษย์ จะพาลูกศิษย์ไป อาจารย์คงอยากให้เล่นมั่ง (วิชา ภูมิรัตน์, สัมภาษณ์, 25 ตุลาคม 2561)

ครูมานพ อิศรเดช อธิบายว่า

ตอนนั้นจะออกสังคีตภิรมย์ เราต้องไปเล่นบุหลันลอยเลื่อน เราไปเล่นลูกคู่ให้ มีพี่อู่ม (คุณวิชา ภูมิรัตน์-ผู้วิจัย) พี่ แล้วยกั๋บ้อม (หม่อมหลวงขวัญทิพย์ เทวกุล-ผู้วิจัย) พวกเราจะเป็นซอข้างหลัง อาจารย์จะเป็นคนหลัก อาจารย์ก็พยายามนะ เพราะลูกศิษย์พวกนี้เป็นลูกศิษย์ที่ไม่ใช่เก่งมากมาย จะว่าไปอาจารย์คงอยากให้เราออกงานหาเวทีให้เล่น เพราะอาจารย์เล่นคนเดียวก็ได้ แต่ก็พยายามให้เราได้เล่น (มานพ อิศรเดช, สัมภาษณ์, 14 ตุลาคม 2561)

หม่อมหลวงขวัญทิพย์ เทวกุล อธิบายว่า

เมื่อก่อนคุณยายพาพี่ไปเล่นดนตรีตลอด มีงานอะไรก็พาไป พาไปตั้งแต่ยังเป็นเด็ก ๆ เป็นเด็กมัธยม สมัยพี่ก็มีแค่พี่ พี่อู่ม (คุณวิชา ภูมิรัตน์-ผู้วิจัย) และพี่พี่ตุ้ม (ครูมานพ อิศรเดช-ผู้วิจัย) เราสามคนเป็นศิษย์ที่เรียกว่ารุ่นห้องนอน เพราะต่อเพลงในห้องนอนคุณยาย มีงานอะไรก็เอาเราสามคนไปตลอด (ขวัญทิพย์ เทวกุล, สัมภาษณ์, 2 กุมภาพันธ์ 2563)

ครูเลอเกียรติ มหาวิจิตรมนตรี อธิบายว่า

อาจารย์พาไปเล่นดนตรีบ่อย เช่นอาจารย์จะสอนกับอาจารย์สุวิทย์ บวรวัฒนา ที่ชมรมดนตรีไทย ธนาคารกสิกรไทย ก็จะมีเอาเราไปช่วยเล่นตลอดที่มีงาน

ของกสิกร ไปซ่อมด้วยไปเล่นด้วย ก็จะมีอาจารย์เล่นด้วยอาจารย์ร้องด้วย อาจารย์สุวิทย์ก็ตีขิม ครูเดิม เบ็ญจรงค์ ธนโกเศศ ก็มาสอนขอด้วงซออยู่ นั้นแหละประมาณนั้น ก็จะเป็นครูผู้ใหญ่มากเลยที่สอน (เลอเกียรติ มหาวินิจฉัยมนตรี, สัมภาษณ์, 26 มกราคม 2562)

ดร.วิภาวิน พรหมบุญ อธิบายว่า

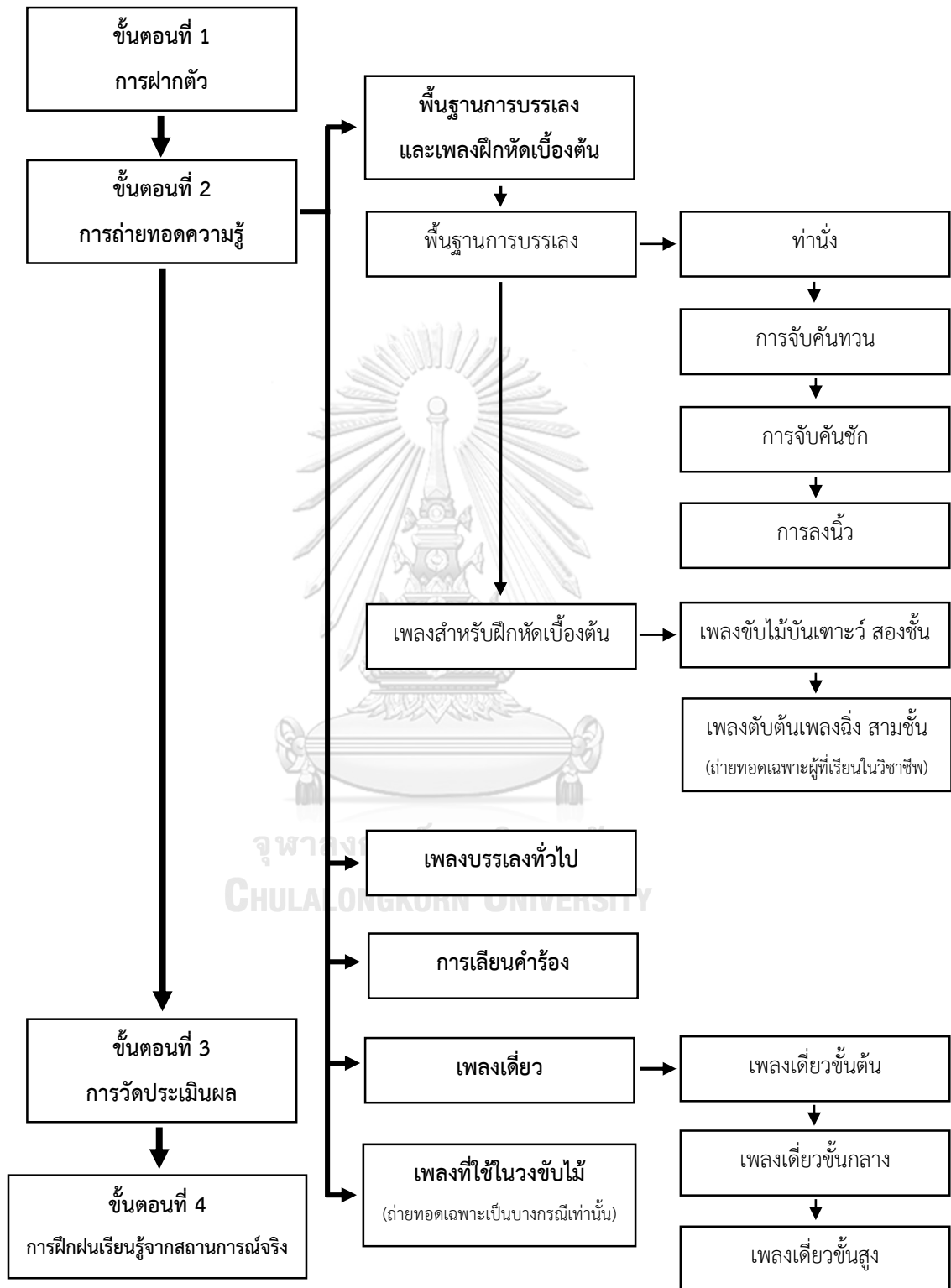
อาจารย์เป็นคนพาไปให้ออกงาน บางทีก็สั่งให้ไปประกวด โรงเรียน เรายังไม่รู้เลยว่าเราไปประกวด อาจารย์เป็นคนให้เราไปประกวดประลองเพลง ประเลงมโหรี ตั้งแต่ยังเด็ก ๆ ให้ส่งไปให้เราจะได้กล้าเดี่ยว ครั้งแรกอะหกบท สองชั้น แล้วก็ไปแข่งอีกปีหนึ่งเพลงขับไม้ขับตะฮะว้ อาจารย์เป็นคนสั่งให้ไป แล้วก็มิให้เราไปแสดงเดี่ยว อย่างที่แสดงเดี่ยวไปแสดงที่ศาลาไทยที่จุฬาฯ ไม่รู้งานอะไรก็ลืมไปแล้ว ตอนนั้นอาจารย์ก็ให้ไปลองเดี่ยวเองคนเดียว เพลงนกขมิ้นมั้ง (วิภาวิน พรหมบุญ, สัมภาษณ์, 20 ตุลาคม 2561)

การฝึกฝนเรียนรู้จากสถานการณ์จริง ส่งผลให้ผู้เรียนได้พัฒนาความสามารถอย่างต่อเนื่อง ทั้งยังเป็นการเสริมแรงให้ผู้เรียนมีความมุ่งมั่นพยายามในการฝึกซ้อมอยู่เสมออีกด้วย

ทั้งนี้เพื่อให้การอธิบายขั้นตอนการถ่ายทอดความรู้ข้างต้นเข้าใจง่ายและมีความชัดเจน ขอสรุปในรูปแบบแผนผังดังนี้

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

ขั้นตอนการถ่ายทอดความรู้ข้อสามสายของครูเจริญใจ สุนทรวาทีน

แผนผังที่ 6 ขั้นตอนการถ่ายทอดความรู้ข้อสามสายของครูเจริญใจ สุนทรวาทีน

3.1.2 ลักษณะการถ่ายทอดความรู้

3.1.2.1 การท่องจำและเลียนแบบ

ครูเจริญใจ สุนทรวาทีนถ่ายทอดความรู้ตัวต่อตัว อาศัยการท่องจำและเลียนแบบ ผู้สอนบรรเลงให้ฟังแล้วผู้เรียนปฏิบัติตาม หรือใช้การนอยทำนองหรือเอื้อนตามลักษณะการขับร้องให้ผู้เรียนฟังแล้วปฏิบัติตาม ไม่มีการท่องโน้ตให้ฝึกหัดปฏิบัติตาม หรือเขียนโน้ตให้ฝึกปฏิบัติด้วยตนเอง ผู้เรียนต้องสังเกตและจดจำด้วยตนเอง แล้วปฏิบัติเลียนแบบให้ใกล้เคียงกับผู้สอน มีรายละเอียดดังนี้

คุณวิสาชา ภูมิรัตน์ อธิบายว่า

ที่นี้ของพี่ไปเรียน ก็คืออาจารย์ก็บอก บอกด้วยซอด้วย ด้วย ร้องด้วย เอื้อนให้ฟัง ส่วนใหญ่จะบอกเสียงซอ เป็นอย่างนี้เลย แล้วเราก็ต้องทำนี้ให้ได้ พี่ไม่ได้เรียน A B C D หรือ โด เร มี อะไรนะคะ ว่าด้วยเสียงร้องอย่างนี้ เราต้องสังเกตต้องฟังเอง (วิสาชา ภูมิรัตน์, สัมภาษณ์, 25 ตุลาคม 2561)

ครูมานพ อิศรเดช อธิบายว่า “ถ้าตอนนี้ทั้งสี่ทั้งนอย ทางโทรศัพท์ยังเคยเลย อาจารย์จะไม่ใช้โน้ตเลย อาจารย์จะใช้นอยใช้สี่ให้ดู” (มานพ อิศรเดช, สัมภาษณ์, 14 ตุลาคม 2561)

หม่อมหลวงขวัญทิพย์ เทวกุล อธิบายว่า

ต่อเพลงก็จะแบบนั่งประจันหน้า แล้วก็ดูคุณยายสี่ ก็จะเห็นว่า นิ้ว คุณยายพรมยังงี้ ดิตยังงี้ เราจะได้ทางคุณยายมากก็เพราะแบบนี้แหละ ให้เราเลียนแบบ ตอนนั้นใช้ความจำอย่างเดียว บัดนี้เลยหายไปเยอะมาก แล้วคุณยายไม่ท่องโน้ต ไม่มี 1 2 3 โด เร มี ฟา ซอล ไม่มีเลย มีแต่นอย ๆ ฮี เออ เอื้อนเป็นเสียง (ขวัญทิพย์ เทวกุล, สัมภาษณ์, 2 กุมภาพันธ์ 2563)

ศาสตราจารย์ ดร.สฤกร พงศ์พานิช อธิบายว่า “มีซอคนละคัน คุณย่าจะสี่ให้ดู แล้วก็ให้เราสีตาม ใช้วิธีเลียนแบบ แล้วไม่มีโน้ตต้องใช่วิธีจำอย่างเดียว” (สฤกร พงศ์พานิช, สัมภาษณ์, 28 พฤษภาคม 2562)

ครูเลอเกียรติ มหาวินิจฉัยมนตรี อธิบายว่า “อาจารย์ก็ต่อแบบที่ครูโบราณต่อ ปากต่อปาก ซอต่อซอ ไม่ท่องโน้ต แต่มีเอื้อนให้ฟังบ้าง” (เลอเกียรติ มหาวินิจฉัยมนตรี, สัมภาษณ์, 26 มกราคม 2562)

ดร.วิภาวิน พรหมบุญ อธิบายว่า “เราเข้าไปเรียน อาจารย์ก็จะสีให้ดูแล้วเราก็ต้องฟัง แล้วเราก็ต้องจำ ไม่มีโน้ตให้ แล้วก็ตอนเดิมเลย เทปก็ไม่อัดด้วย ก็คือจำเลย สีแล้วก็จำ ๆ ค่อย ๆ ต่อ จำได้สีคล่องแล้วถึงจะต่อ” (วิภาวิน พรหมบุญ, สัมภาษณ์, 20 ตุลาคม 2561)

คุณจิรภัทร เลชะกุล อธิบายว่า “สมัยที่คุณย่าสอนก็เรียกว่าตอนโน้นเขาก็ไม่ใช่โน้ตกันนะ เขาต่อเพลงต่อกัน เพราะฉะนั้นก็ไม่มีใครมาเขียนหรือว่าต้องทำยังไงแบบไหนไม่มี แต่มีเอื้อนแบบร้องบ้าง คือร้องออกมาเป็นทางซอ” (จิรภัทร เลชะกุล, สัมภาษณ์, 26 มกราคม 2562)

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.รัชวิช มุสิกการุณ อธิบายว่า “วิธีของอาจารย์คือทำให้ดูแล้วเลียนแบบ เลียนให้เหมือนก่อนทำให้เหมือนก่อน ทำเท่าไหนไม่รู้แหละทำให้เหมือนก่อน ตาดูหูฟังแล้วทำตามให้ได้ แล้วอาจารย์จะไม่ทอโน้ตโดเรมิ อาจจะไม่ค่อยเสียงหรือร้องเอื้อนบ้าง” (รัชวิช มุสิกการุณ, สัมภาษณ์, 24 มีนาคม 2562)

3.1.2.2 การอธิบายและสอดแทรกเกร็ดความรู้

ในการเรียนการสอนนอกจากถ่ายทอดความรู้ด้วยวิธีการปฏิบัติแล้ว ครูเจริญใจสุนทรวาทินจะอธิบายหรือวิเคราะห์เสริมเพิ่มเติม เพื่อให้ผู้เรียนเกิดความเข้าใจในเนื้อหาสาระที่ชัดเจน และเป็นประโยชน์ในการทำความเข้าใจเชิงลึก นอกจากนี้ยังสอดแทรกเกร็ดความรู้ที่เกี่ยวข้องกับเนื้อหาสาระการเรียนการสอน หรือเกร็ดความรู้อื่น ๆ ที่เป็นประโยชน์ในการเรียนดนตรี ซึ่งทำให้ผู้เรียนมีความรู้ที่กว้างขวางมากยิ่งขึ้น โดยวิธีการมีทั้งที่เป็นการอธิบายวิเคราะห์อย่างเป็นทางการหรือเป็นเรื่องบอกเล่าอย่างไม่เป็นทางการ มีรายละเอียดดังนี้

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ นายแพทย์อายุตม์ ธรรมครองอาตม์ อธิบายว่า

ครูสอนเปรียบเทียบทางเพลงให้ฟัง อธิบายโครงสร้างของเพลง อธิบายช่องไฟรายละเอียดเพลง เปรียบเทียบทางซอสามสายครูแต่ละท่าน อธิบายความสำคัญของเพลง ครูมีการสอนหลักการและกลวิธีการบรรเลงซอสามสายของบรมครูที่มีความโดดเด่นและเทคนิคที่ควรนำมาใช้ เช่น พระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี) ครูหลวงไพเราะเสียงซอ (อุ่น คุรยะชีวิน) และครูทเวาประสิทธิ์ พาทยโกศล ซึ่งครูได้อธิบายการนำเทคนิคมาใช้ในการบรรเลงซอสามสายในบางเพลง เป็นต้น (อายุตม์ ธรรมครองอาตม์, จดหมาย, 19 มิถุนายน 2562)

รองศาสตราจารย์พิชิต ชัยเสรี อธิบายว่า

เรื่องวิเคราะห์อะไรนี้ไม่เคยพูดเลย เหมือนกับว่าฉันเป็นคนใน ไม่
ต้องพูดกันหรือออกไปพูดเรื่องอื่นกันมากกว่า คือละไว้ในฐานที่เข้าใจ แต่ก็จะมีอย่างว่า
อันนี้ฉันว่าคุณทေးๆ เขาแข็งไป อันนี้ฉันชอบของเจ้าคุณภูมิฯ นะ แต่ว่าของคุณ
หลวงไพเราะๆ ท่านก็น่าเอ็นดู อาจารย์ก็จะเป็นอย่างนี้มากกว่า (พิชิต ชัยเสรี,
สัมภาษณ์, 10 พฤศจิกายน 2561)

ครูมานพ อิศรเดช อธิบายว่า

สำหรับพี่อาจารย์จะไม่ได้แอนะไลส์ (Analyse) วิเคราะห์ให้ฟัง
แต่จะใช้วิธีคือทำให้ดู บอกเล่าให้ฟังเป็นอย่างนี้ ๆ ของเจ้าคุณภูมิฯ ของคุณหลวง
ไพเราะๆ ครูทေးๆ ต่างกันตรงนี้ เพลงนี้ตรงนี้นั้นเอาแบบนี้ เพลงนี้ของคุณหลวง
ไพเราะๆ แต่ใช้กลอนของเจ้าคุณภูมิฯ จะเป็นอะไรประมาณนี้มากกว่า (มานพ อิศร-
เดช, 2555: 268)

หม่อมหลวงขวัญทิพย์ เทวกุล อธิบายว่า

ไม่เชิงว่าวิเคราะห์ แต่จะเป็นเล่าให้ฟังมากกว่า หรืออาจจะอธิบาย
ในแง่สำเนียงในเพลง ลูกแบบนี้เป็นสำเนียงลาว อันนี้เป็นสำเนียงเขมร ก็ทำให้เรามี
ความคิดว่า อันนี้คือลาว นี่คือสำเนียงของลาว อันนี้คือเขมร เสียงแบบเขมร ก็
บอกเราว่าทำไมถึงต้องแยกเป็นอย่างนี้ เพราะจะมีสำเนียงของเขา (ขวัญทิพย์ เทว-
กุล, สัมภาษณ์, 2 กุมภาพันธ์ 2563)

ครูวิรัช สงเคราะห์ อธิบายว่า “อาจารย์จะใช้วิธีคือบอกลูกนี้ของคุณหลวงไพเราะๆ
นะ ลูกนี้ของครูทေးๆ นะ ยกเว้นว่าทางครูทေးๆ หรือทางที่ได้จากคุณหลวงไพเราะๆ มาเลย ก็
บอกว่าได้มาจากใคร แต่ถ้าอาจารย์ทำเอง อาจารย์จะบอกเลยว่าทำเอง ตรงนี้ ๆ ทำเอง” (วิรัช
สงเคราะห์, สัมภาษณ์, 16 ตุลาคม 2561)

ศาสตราจารย์ ดร.สถิรกร พงศ์พานิช อธิบายว่า “มีเล่าประวัติเพลงบ้าง แต่ก็ไม่ได้
ทุกเพลง อย่างบุหลันลอยเลื่อนก็เล่าให้ฟัง” (สถิรกร พงศ์พานิช, สัมภาษณ์, 28 พฤษภาคม 2562)

ครูเลอเกียรติ มหาวินิจฉัยมนตรี กล่าวถึงการเรียนการสอนครั้งหนึ่งอันสะท้อนเรื่องดังกล่าวว่า

เพลงแรกที่ครูเจริญใจมอบให้กับผมหลังไหว้ครูคือ *พญาครวญ ทางของพระยาภูมิเสวิน* ท่านสี่ซอให้ดูแล้วผมสี่ตาม ถ้าจำได้ตามได้ก็จะต่อไปเรื่อย ๆ ถ้าทำไม่ได้ก็หยุดแค่นั้น จากนั้นท่านจะวิเคราะห์ให้ฟังว่าอะไรคือความเด่นของทางพระยาภูมิฯ ในขณะที่เดียวกันก็จะบอกตำแหน่งทำนองว่า แบบนี้ตรงนี้ไม่มีในใคร มีในใคร ต่างกันขนาดไหน ซึ่งต้องตั้งใจอย่างมากในการจดจำและทำความเข้าใจตาม (เลอเกียรติ มหาวินิจฉัยมนตรี, 2538: 15)

รองศาสตราจารย์ ดร.ยุทธนา ฉัพพรรณรัตน์ อธิบายว่า “นี่นะเพลงนี้ใครแต่ง มาเลยประวัติวรรณคดี หรือเรื่องเล่าเกร็ดเล็กเกร็ดน้อย อย่างเช่นทางร้องอันนี้อาจารย์มนตรี ตราโมททำไว้ฉันร้องคนแรกนะ” (ยุทธนา ฉัพพรรณรัตน์, สัมภาษณ์, 27 กุมภาพันธ์ 2562)

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.รัชวิช มุสิกการุณ อธิบายว่า

บางที่อาจารย์ก็จะวิเคราะห์ให้ดู อย่างนี้ซ้ำกันต้องเปลี่ยน อันนี้คือลูกเดียวกัน อย่างแขกมอญ เครื่องสายมโหรีเขาจะเล่นเหมือนเดิม แต่พวกปี่พาทย์ท่อน 2 เขาจะเปลี่ยน หัวท่อน 2 เขาจะเปลี่ยน ต้องถามเขาก่อนว่าจะเปลี่ยนหรือเปล่าต้องนัดกัน แล้วก็บอกว่าเพลงตรงนี้มีเอกลักษณ์ตรงนี้เขาจะไม่เปลี่ยนกัน ถ้าเปลี่ยนจะเสียเอกลักษณ์ของเพลงไป แต่ละเพลงก็จะมีจุดเด่นของเขา หรืออาจารย์ก็จะบอกว่าดูว่าเป็นเนื้อดูที่รูปประโยค ดูที่คำตัวเอื้อนของมัน บางอันไม่ใช่เอื้อนของเท่าแต่เป็นเอื้อนของทำนอง อาจารย์ก็จะบอกเอื้อนเท่าเป็นอย่างไร เอื้อนทำนองเป็นอย่างไร กลายเป็นดนตรีวิเคราะห์ไปโดยปริยาย หรืออย่างคลอร้อง อาจารย์จะเปรียบเทียบเวลาคลอร้อง เหมือนคนที่เดินไปด้วยกัน ไม่ใช่คนเดินเหมือนทหาร ทำข้าวเท้าซ้ายพร้อมกัน ต้องเดินคลอเคลียกัน อาจารย์จะใช้หลักการเปรียบเทียบอย่างนี้ให้เห็นเป็นมโนภาพออกมา เพราะฉะนั้นเวลาคลอร้องเราไปตกเสียง ไปแขวนเสียงรอ อาจารย์ใช้คำว่าแขวนเสียงรอ คือเขายังไม่มาแต่เราไปแขวนรอไว้ก่อน พอเขาเห็นปุ๊บเขาก็ไปคว้า อาจารย์บอกว่าการแขวนเสียง จะมีศัพท์อะไรแบบนี้ อาจารย์จะมีวิธีการเปรียบเทียบที่ดี เปรียบเทียบดีมาก แล้วเห็นภาพ หรือร้องแบบชั้นบันได ร้องเสียงหักมาเป็นชั้นบันได พลิกเสียง แล้วขอพลิกเป็นยังงี้ ครั้นเป็นยังงี้ (รัชวิช มุสิกการุณ, สัมภาษณ์, 24 มีนาคม 2562)

3.1.2.3 การฝึกฝนกิจกรรมารยาทและปลูกฝังคุณธรรม

ครูเจริญใจ สุนทรวาทีนไม่ได้ถ่ายทอดเฉพาะวิชาความรู้ทางด้านดนตรีเพียงอย่างเดียวเท่านั้น แต่จะฝึกฝนกิจกรรมารยาทและการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมควบคู่กับการเรียนการสอน ซึ่งเป็นเรื่องที่ท่านให้ความสำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าวิชาความรู้ โดยวิธีการส่วนใหญ่ใช้สถานการณ์จริงที่ปรากฏ แล้วจึงอบรมสั่งสอนว่ากล่าวตักเตือนพร้อมชี้แจงเหตุผล หรืออาจเป็นเรื่องบอกเล่าหรือคำแนะนำให้ผู้เรียนพิจารณาใคร่ครวญ มีรายละเอียดดังนี้

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ นายแพทย์อายุตม์ ธรรมครองอาตม์ อธิบายว่า

ส่วนสำคัญประการสุดท้ายอันประกอบอยู่ในแก่นของการเรียนดนตรีจากอาจารย์ คือ **จริยธรรมของนักดนตรี** ทั้งในด้านชีวิตส่วนตัวและสังคม โดยรอบ อาจารย์ได้เน้นการร่วมบรรเลงประสานเสียงอุ้มวงดนตรีให้เกิดความไพเราะ พร้อมทั้งให้ฟังทางของเครื่องดนตรีชิ้นอื่น โดยไม่โดดเด่นหรือสอดเสียงเป็นที่รบกวนอารมณ์ อีกทั้งอบรมให้นักดนตรีเคารพบนอบผู้อาวุโสเป็นสำคัญ จึงประจักษ์ได้ว่าการเรียนดนตรีไทยนั้น เพื่อเปิดให้รู้จักกว้างในสังคมปัจจุบันอย่างแท้จริง (อายุตม์ ธรรมครองอาตม์, 2530: ฅ)

รองศาสตราจารย์พิชิต ชัยเสรี อธิบายว่า “ไม่ต้องกลัวหрок ตลอดเวลา ท่านจะพูดอยู่ตลอด สำหรับกับฉันนะ แต่คนอื่นเป็นยังไงไม่รู้ เพราะฉันไปงานด้วยกัน อยู่ด้วยกัน เรียกว่าเกือบจะทุกฟีโนเมนอน (Phenomenon) ที่เกิดขึ้นอาจารย์จะบอก” (พิชิต ชัยเสรี, สัมภาษณ์, 10 พฤศจิกายน 2561)

ครูมานพ อิศรเดช อธิบายว่า

มารยาทเยอะมาก การจะวางตัวการจะพูดจะจา เราจะเป็นอะไรที่หนึ่ง พอเวลาที่มีอาจารย์อยู่ด้วยเราจะนิ่งมาก เราจะคิดว่าอาจารย์จะว่ายังไง เด็กจุฬาฯ พอจะไปที่ไหนเหมือนอยู่ในอาณัติ คือเด็กที่อื่นจะสนุกแต่เด็กของเราจะเงิบ ตอนเรียนก็สอน จะพูดจะจาอะไรสอนหมด จริง ๆ พวกเราไม่มีปัญหา แต่เป็นห่วงต้องบอก อย่างนี้ต้องเป็นอย่างนี้นะ (มานพ อิศรเดช, สัมภาษณ์, 14 ตุลาคม 2561)

หม่อมหลวงขวัญทิพย์ เทวกุล อธิบายว่า “ก็แทรกไประหว่างเรียน ก็คล้าย ๆ ว่า ลูกสี่ซอสสามสายเดี่ยวไม่งาม ก็ต้องนั่งพับเพียบให้เรียบร้อย ก็ความเรียบร้อยของลูกผู้หญิง ท่าทางของการสี่ซอสสามสาย ซอสามสายเป็นเครื่องดนตรีที่สวยงาม เพราะฉะนั้นเราต้องทำให้สวย” (ขวัญทิพย์ เทวกุล, สัมภาษณ์, 2 กุมภาพันธ์ 2563)

ครูวิรัช สงเคราะห์ อธิบายว่า

บางทีก็พูดให้ฟังว่าอันนี้ไม่ดีอย่างนั้นอย่างนี้ เธออย่าเอาอย่างนะ แล้วอบรมไป ก็เล่าความแทรกอยู่ในเนื้อในหนัง ทำให้เรารู้ว่าความไม่ดีไม่งามถ้าทำขึ้นแล้วจะเป็นยังไง ผลออกไปจะเป็นยังไง ไม่ใช่ว่าเป็นเรื่องเป็นราวอย่างนั้นนะ ก็แทรกอยู่ในบริบทระหว่างเรียน เป็นกันเองมากกว่า ไม่ได้เป็นทางการจะต้องมานั่งซึ่งเขม็งอยู่ในชั้นเรียนเป็นแพทเทิร์น (Pattern) อย่างนั้น นึกอะไรได้ก็พูด (วิรัช สงเคราะห์, สัมภาษณ์, 16 ตุลาคม 2561)

ศาสตราจารย์ ดร.สถียรกร พงศ์พานิช อธิบายว่า “มีการอบรมสั่งสอนเยอะเลย เรียนรู้เรื่องการดำรงชีวิต เรื่องของการเป็นคนดี ความกตัญญูกตเวที ก็สอดแทรกในระหว่างเรียน ก็ได้อะไรจากคุณย่าเยอะไม่ใช่เฉพาะเรื่องดนตรีอย่างเดียว” (สถียรกร พงศ์พานิช, สัมภาษณ์, 28 พฤษภาคม 2562)

ดร.วิภาวิน พรหมบุญ อธิบายว่า

จำไม่ได้ว่าสอนอะไรบ้าง เพราะเยอะมาก เหมือนแฝงไประหว่างเรียน คือเหมือนมีเหตุการณ์อะไรเข้ามาก็จะสอนเลย เรื่องสัมมาคารวะทุกอย่าง ต้องพูดสอนหมด การพูดจา การแต่งตัว การวางตัว การใช้ชีวิต สอนตลอดอยู่แล้ว กิริยามารยาทสำคัญมาก การกราบจะมาพับพับ ๆ ไม่ได้ ถ้าเวลาเดินแล้วใครมาพับพับ ๆ ลูกยี่น อาจารย์เขาก็จะดู (วิภาวิน พรหมบุญ, สัมภาษณ์, 20 ตุลาคม 2561)

รองศาสตราจารย์ ดร.ยุทธนา ฉัพพรรณรัตน์ อธิบายว่า

แล้วก็เรื่องวินัยกิริยามารยาท เรื่องคุณธรรมจริยธรรม ก็จะตกลงมาเวลานั้นะ เอาเวลานั้นะ ถ้ามาสายอาจารย์ก็จะบอกว่าเวลาที่ต้องให้ตรงเวลา ส่วนใหญ่จะเป็นเรื่องเล่าเรื่องคุยเรื่องบอก ไม่ใช่ต้องมานั่งสอนเป็นข้อ ๆ เพราะทุกคนโต

แล้ว ใช้วิธีการไปพร้อมกับบรรยากาศการเรียนการสอน (ยุทธนา ฉัพพรรณรัตน์, สัมภาษณ์, 27 กุมภาพันธ์ 2562)

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.รัชวิช มุสิการุณ อธิบายว่า

เรื่องกิจกรรมรยาทสัมมาคารวะอาจารย์จะเน้นมาก ๆ อย่างเวลาไปเล่นดนตรีที่ไหนก็ตาม ต้องเข้าไปถามนักร้องก่อน ถ้าเขาอาวุโสกว่าหรืออะไร ก็เข้าไปกราบแล้วก็ถามว่าจะให้คลอร้องไหม ซึ่งถ้าเขาโอเคให้คลอได้ก็คลอ ถ้าเขาไม่โอเคก็ไม่ต้องคลอ ไม่ใช่ไปนั่งปักขอและสี่คลอร้องเพราะคิดว่าเป็นหน้าที่ของตนเอง ไม่ใช่แต่เด็กสมัยนี้เขาสี่ขอสามสายยังไงเขาก็ต้องคลอร้อง ซึ่งอาจารย์บอกไม่ให้ทำอย่างนั้น ให้ถามก่อน เพราะอาจารย์ก็จะไม่คลอทุกคน อาจารย์ก็จะถามก่อน เป็นมารยาทของคนขอสามสาย หรืออย่างดีดขลุ่ยขลุ่ยออกจากหางม้า ทำยังไงให้คนอื่นเขาไม่เขม่นเอา เขาไม่ดูไม่ว่าเอา ต้องมีมารยาท อาจารย์ก็จะคุยจะเล่าจะแนะนำไป (รัชวิช มุสิการุณ, สัมภาษณ์, 24 มีนาคม 2562)

3.1.3 หลักการสำคัญในการถ่ายทอดความรู้

3.1.3.1 ถ่ายทอดตามจุดประสงค์และศักยภาพของผู้เรียน

ผู้เรียนขอสามสายของครูเจริญใจ สุนทรวาทีน แต่ละคนมีจุดประสงค์ในการเรียนที่ต่างกัน กล่าวคือ บางคนเรียนเป็นงานอดิเรก บางคนเรียนเพื่อนำไปประกอบอาชีพในอนาคต ดังนั้นในลำดับแรกท่านจะพิจารณาถึงจุดประสงค์ของผู้เรียน แล้วถ่ายทอดความรู้ให้เหมาะสมกับจุดประสงค์ของผู้เรียนคนนั้น ๆ เช่น ผู้ที่เรียนในสายวิชาชีพครู จะได้รับถ่ายทอดทางบรรเลงที่เน้นแสดงเนื้อทำนองของเพลงที่ชัดเจน เพื่อใช้เป็นแนวทางสำคัญในการถ่ายทอดความรู้ในอนาคต แต่สำหรับผู้เรียนคนอื่น ๆ ที่ไม่ได้เรียนในสายวิชาชีพครู จะไม่ได้เน้นในเรื่องดังกล่าวเป็นสำคัญ มีรายละเอียดดังนี้

รองศาสตราจารย์ ดร.ยุทธนา ฉัพพรรณรัตน์ อธิบายว่า

อาจารย์ทำให้ดู เรียนรู้เพื่อเป็นครูเขา อาจารย์จะมองตั้งแต่ต้นทางเลย ทำให้เห็น แล้วก็ทำในสิ่งที่อาจารย์คิดเบ็ดเสร็จมาให้ เพื่อเราเรียนจะให้เราไปเป็นครูต่อ อาจารย์เน้นบทเพลงสำเร็จรูปที่ให้หัวใจไปแล้วนำไปแอฟฟลาย (Apply) แล้วอาจารย์ก็จะแทรกวิธีการสอน ถ้าเกิดไปสอนให้เขาทำแบบนี้ก่อนนะทำให้เขา

แม่ก่อน แล้วค่อยเติมให้เขา ให้เขาทำดาต ๆ ไปก่อนตอนแรก (ยุทธนา ฉัพพรรณ-
รัตน์, สัมภาษณ์, 27 กุมภาพันธ์ 2562)

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.รัชวิช มุสิกการุณ อธิบายว่า

อาจารย์ก็บอกว่า เธอทั้งสองคนจะต้องไปเป็นครู ฉันก็จะสอนเธอ
ให้ดีที่สุดที่เธอจะเป็นครูได้ ตั้งใจเรียนให้ดีที่สุด เพราะว่าต่อไปเธอจะต้องไปเป็นครู
อาจารย์เน้นคำว่าเป็นครูมาตลอด ก็จะต่างกับพวกพี่ที่เขาเป็นศิลปิน เราก็ไม่รู้ว่าเป็น
เป็นยังไง แต่พวกศิลปินเขาจะมีเม็ดเงินที่มหัสจรรย์มากเลย แต่สำหรับครูจะเป็น
เนื้อแดง ๆ เวลาที่พี่ ๆ เขามาเรียนเราก็จะนั่งฟังด้วย เธอเห็นแล้วใช้ไหมเนื้อแดง ๆ
เป็นอย่างนี้ กลเม็ดเงินอย่างนี้พลิกแพลงเป็นอย่างนี้ เธอก็เอาไปเลือกสอนเด็กเอาละ
กัน คืออาจารย์จะเตรียมให้เราเป็นครู (รัชวิช มุสิกการุณ, สัมภาษณ์, 24 มีนาคม
2562)

นอกจากถ่ายทอดความรู้โดยการพิจารณาจุดประสงค์ของผู้เรียนแต่ละคนแล้ว ครู
เจริญใจ สุนทรวาทีนจะพิจารณาความรู้ความสามารถของผู้เรียนอีกชั้นด้วยว่าควรได้รับถ่ายทอด
ความรู้มากน้อยประมาณใด โดยเน้นถ่ายทอดให้เหมาะสมสอดคล้องกับทักษะปฏิบัติของผู้เรียนแต่ละ
คน ดังนั้นผู้เรียนจะได้รับถ่ายทอดความรู้ที่แตกต่างกันตามความรู้ความสามารถ แต่อย่างไรก็ตามไม่ได้
เน้นแต่เพียงทักษะปฏิบัติแล้วถ่ายทอดความรู้ตามศักยภาพของผู้เรียนเท่านั้น แต่มีเกณฑ์มาตรฐานที่
ใช้ในการถ่ายทอด ผู้เรียนต้องมีความรู้ความสามารถที่เหมาะสมจะได้รับถ่ายทอดความรู้ นั้น ๆ หรือใน
สิ่งที่เป็พื้นฐานมาตรฐานทั่วไป ผู้เรียนต้องปฏิบัติให้ได้ตามเกณฑ์พื้นฐานมาตรฐานนั้น ๆ ไม่มีการ
ปรับเปลี่ยนให้ง่ายตามศักยภาพของผู้เรียนเป็นอันขาด เพราะมิฉะนั้นจะเป็นการลดทอนคุณค่าของตัว
เพลง มีรายละเอียดดังนี้

รองศาสตราจารย์พิชิต ชัยเสรี อธิบายว่า

แล้วการส่งต่อ อาจารย์มีลูกศิษย์นานา ซึ่งอาจารย์ก็ส่งไม่เหมือนกัน
อย่างคุณหม่ออายุตม์ (ผู้ช่วยศาสตราจารย์ นายแพทย์อายุตม์ ธรรมครองอาตม์-
ผู้วิจัย) ตอนนี้อยู่เชียงใหม่แล้วก็เลิกสีซอไปแล้ว อาจารย์ก็ให้อย่างหนึ่ง อย่างอุ่ม (คุณ
วิชา ภูมิรัตน-ผู้วิจัย) ที่อยู่บัญชีเก่า นั้นก็ส่งอีกอย่างหนึ่ง หรือแม้แต่วิศวกรรม
ที่ส่งไปเรียน เจ้าอ้า (ครูเลอเกียรติ มหาวินิจฉัยมนตรี-ผู้วิจัย) ก็เป็นอีกอย่างหนึ่ง

ไม่ได้เหมือนกันหรอก ก็แล้วแต่ความสามารถ (พิชิต ชัยเสรี, สัมภาษณ์, 10 พฤศจิกายน 2561)

คุณวิสาชา ภูมิรัตน์ อธิบายว่า

อย่างเช่นต่อทางเดียว ถ้าเวลาที่เรารู้อลงไม่ได้ อาจารย์ก็จะเปลี่ยน แต่พอเปลี่ยนแล้วจะไม่ค่อยเพราะ จะไม่เหมือนทางที่ต้องรู้อ เพราะฉะนั้นก็ไม่ใช่ไร ทำอันนี้ก่อน แล้วก็ไปหัดมา ต้องหัดให้ได้ ก็คือเปลี่ยนเป็นทางที่ง่ายไปก่อน แต่ว่าก็ต้องไปหัดทางที่ยากมาด้วยนะ เพราะทางที่ต้องเป็นคือทางอันนี้ เพราะฉะนั้นต้องไปฝึกมา คืออาจารย์ก็จะมีรูปแบบแล้วว่าต้องเป็นแบบนี้ (วิสาชา ภูมิรัตน์, สัมภาษณ์, 25 ตุลาคม 2561)

ครูมานพ อิศรเดช อธิบายว่า

ถ้าลูกที่เป็นเบสิก (Basic) ต้องทำให้ได้จริง ๆ อย่างเช่นพวกว่าดอก เพราะดอกคือคำ ดอกจิก ดอกสลิด ต้องออกให้ได้คำนี้ หนีจากตรงนี้ไม่ได้ต้องทำให้ได้ ไม่เปลี่ยนแปลง แต่จะมีอีกพวกหนึ่งตรงนี้เธอทำไม่ได้ เธอเปลี่ยนเป็นอันนี้ เปลี่ยนที่เป็นง่ายให้ ดูตามคนต่อ คนนี้มีมือไม่แข็งแรงนี่ตีใหม่ คนนี้พอได้เอาอันนี้ไปเลย (มานพ อิศรเดช, สัมภาษณ์, 14 ตุลาคม 2561)

ครูเลอเกียรติ มหาวินิจฉัยมนตรี อธิบายว่า

อย่างเช่น ท่านจะต่อเพลงเดี่ยว *นกขมิ้น* ให้น้องตุ๊กที่อยู่บัญชี (ลูกสาวอาจารย์สืบแสงที่ ม.รังสิต) ครูเจริญใจก็จะบอกว่า ฉันท่อเพลงนกขมิ้นให้แบบนี้ มันง่ายนะ แต่ฉันท่อให้กับเด็กที่สมัครเล่น เพราะฉะนั้นเด็กสมัครเล่นนี้ ไปเล่นอย่างไร ประสบการณ์ก็จะไม่เท่าคนข้างนอกเขา เมื่อเล่นได้ตรงนี้ต้องเป็นที่เข็ดหน้าชูตาของครอบครัว ท่านจึงต่อเดี่ยวให้ เป็นเดี่ยวที่เหมาะสมกับความสามารถแบบสมัครเล่น (เลอเกียรติ มหาวินิจฉัยมนตรี, 2538: 8)

คุณจิรภัทร เลชะกุล อธิบายว่า

คุณย่าสอนบุหลันลอยเลื่อนให้พี่ก็อย่าง แต่พี่จำได้ว่าน้องตุ๊ก (ดร. วิภาวิน พรหมบุญ-ผู้วิจัย) เขาสี่จะมีดีเทล (Detail) จะต่างออกไปอีกนิดหนึ่ง ซึ่งอันนี้จะไปเหมือนที่คุณย่าเล่นสี่ต้วไวโนซีตี ก็อาจเป็นไปได้ว่าอันนี้เป็นแบบคนที่หัดใหม่

เพิ่งเริ่มต่อเพลงเดี่ยว คุณยากี่ให้ไว้แค่นี้ ส่วนที่เป็นขยี้้นิ้วพียังไม่ได้ทำ (จิรภัทร เล-
ชะกุล, สัมภาษณ์, 26 มกราคม 2562)

รองศาสตราจารย์ ดร.ยุพธนา ฉัพพรรณรัตน์ อธิบายว่า “คือถ้าบางอย่างสำคัญก็ต้อง
ให้ได้ เหมือนว่าอาจารย์ทำมาโดยสำเร็จรูปอยู่แล้ว ไม่ได้มีวิธีการอันนี้ยากไปลดหน่อย ตัดมาตรฐานลง
อาจารย์จะมีมาตรฐานกลางไว้ให้เป็นสแตนด์การ์ด (Standard)” (ยุพธนา ฉัพพรรณรัตน์, สัมภาษณ์,
27 กุมภาพันธ์ 2562)

3.1.3.2 ถ่ายทอดด้วยความพิถีพิถัน

ครูเจริญใจ สุนทรวาทินถ่ายทอดความรู้ด้วยความละเอียดถี่ถ้วน ทั้งปฏิบัติและ
อธิบายชี้แจงได้อย่างละเอียดลออ ทำให้ผู้เรียนเกิดความเข้าใจที่ชัดเจน มีรายละเอียดดังนี้

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ นายแพทย์อายุตม์ ธรรมครองอาตม์ อธิบายว่า

จำได้ว่าครูสอนหลักการอย่างละเอียด เช่น ท่าง การปักท่าของ
ซอ เพ้าซอ จับคันชักสีเข้า-ออกโดยผ่านสายทั้งสาม การใช้นิ้วของมือข้างซ้ายกดสาย
เกิดเสียงสูง-ต่ำตามที่ต้องการ ใช้อุ้งมือบังคับคันซอหัน สีตั้งเป็นเสียงเดียว สีตั้งเป็น
สองเสียงพร้อมกันเป็นเสียงประสาน นอกจากนั้นครูก็สอนเทคนิคมากขึ้นเรื่อย ๆ
เช่น สีเก็บ สีนิ้วพรหม สีนิ้วแอ สีนิ้วครั้น การสีดำเนินทำนองเพลงทำให้เกิดเป็นทาง
เฉพาะของซอสามสาย เทคนิคการจดจำเนื้อเพลงและจังหวะ เทคนิคการสีคลอ สี
แทนเสียงคนร้องตลอดจนเทคนิคการสีอารมณ์ของเนื้อหาเพลงเพื่อสีเขย่าอารมณ์
ตามทำนองเพลง (อายุตม์ ธรรมครองอาตม์, จดหมาย, 19 มิถุนายน 2562)

คุณวิสาขา ภูมिरัตน อธิบายว่า

อาจารย์จะละเอียดมาก อย่างเป็นสองตัวโน้ตหรือสามตัวโน้ต
ความสั้น ความยาว สะอึก อะไรวุ่นๆ นี้ แม้แต่สามตัวความสั้นยาวของแต่ละตัว
ต้องมี มันทำให้ความเพระต่างกันออกไป แล้วแม้แต่จะต้องมีเสียงเป็นแฟลต (Flat)
เป็นชาร์ป (Sharp) คือไม่ใช่เสียงตรงของมัน จะต้องเอานิ้วรูคขึ้นมานิดหนึ่ง อาจารย์
สอนละเอียดมาก ละเอียดมาก ๆ (วิสาขา ภูมिरัตน, สัมภาษณ์, 25 ตุลาคม 2561)

ครูวิรัช สงเคราะห์ อธิบายว่า “อาจารย์สอนได้ถ้วนถี่มาก พรรคนี้จะต้องหยอด หน้อยนะ ต้องสะอึก ต้องแผ่วเสียงหน้อยนะ คือละเอียดลออทุกพรรคทุกเม็ด” (วิรัช สงเคราะห์, สัมภาษณ์, 16 ตุลาคม 2561)

ครูณัฐวิภา มุทธธรรมเกณท์ อธิบายว่า “การต่อซอของอาจารย์จะต่ออย่างละเอียด อาจารย์สอนเมื่งตั้งแต่จับซอ และเรียนการใช้คันชักก่อนด้วยการสีสายเปล่า เมื่อสีได้แล้วจึงต่อเพลง ซับไม้บัณฑิตเหาะวี สีไปจนกว่าจะไม่เพี้ยน คันชักเรียบและถูกต้อง จึงต่อเพลงอื่นต่อไป” (อภิญญา ชีวะ-กานนท์, 2538: 208)

ดร.วิภาวิน พรหมบุญ อธิบายว่า

อาจารย์จะละเอียด ตั้งแต่การจับซอ การจับคันชัก ทำนั่งนั่งยังงอ วางซอวางยังงอ องศาซอ มือที่จับจับยังงอ ทุกอย่างจะต้องเป๊ะ คือจะมาแค่จับแล้วสี เอาตามที่เราต้องการไม่ได้ จังหวะยาวแคไหน ช่วงนี้ต้องเอาแบบให้รอนิดหนึ่ง หนึ่ง จังหวะนิดหนึ่ง แล้วคันชักตรงนี้ต้องแรงหน้อย ละเอียด บอกตรง ๆ เลยว่าไม่เคย เรียนกับใครแล้วละเอียดขนาดนี้ แล้วไม่ใช่แค่เรื่องเพลงเท่านั้นนะ การแต่งกาย การนั่ง ทุกอย่างเป็นรายละเอียดที่อาจารย์ใส่ใจหมด (วิภาวิน พรหมบุญ, สัมภาษณ์, 20 ตุลาคม 2561)

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.รัชวิช มุสิกการุณ อธิบายว่า “อาจารย์จะสอนละเอียดจริง ๆ อาจารย์ไม่ได้สอนเพลง แต่อาจารย์สอนกระบวนเพลง กระบวนเพลงก็คือลีลาของมัน จะไม่ได้สอนเหมือนสมัยนี้ โยมนोटสีได้ก็คือจบ แต่อาจารย์จะต่อแบบคำต่อคำ เสียงต่อเสียง” (รัชวิช มุสิกการุณ, สัมภาษณ์, 24 มีนาคม 2562)

นอกจากถ่ายทอดด้วยความละเอียดลออพิถีพิถันแล้ว ครูเจริญใจ สุนทรวาทีนยังให้ความสำคัญกับเรื่องของคุณภาพในการบรรเลงอีกด้วย โดยผู้เรียนต้องฝึกปฏิบัติให้ถูกต้องจึงจะได้รับถ่ายทอดความรู้ในลำดับถัดไป หากยังไม่สามารถปฏิบัติได้ถูกต้องจะไม่ได้รับถ่ายทอดความรู้ในลำดับถัดไป มีรายละเอียดดังนี้

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ นายแพทย์อายุตม์ ธรรมครองอาตม์ อธิบายว่า “การสอนของครูเน้นเนื้อหาของเพลง ความถูกต้องและคุณภาพของอารมณ์เพลง” (อายุตม์ ธรรมครองอาตม์, จดหมาย, 19 มิถุนายน 2562)

คุณวิชา ภูมิรัตน์ อธิบายว่า “อาจารย์เน้นคุณภาพมากกว่า ฟีพุดตรง ๆ ฟีไม่ได้ เพลงเยอะเลย” (วิชา ภูมิรัตน์, สัมภาษณ์, 25 ตุลาคม 2561)

ครูมาณพ อิศรเดช อธิบายว่า

เพลงแรกที่ต่อให้ในวันนั้นคือเพลงขับไม้บัณเฑาะว์ ซึ่งท่านจะสีนำให้ดูทีละท่อนจากนั้นเราจึงสีตาม อาจารย์จะให้ความสำคัญกับเสียงก่อนในตอนแรก จะมีบางนิ้วที่สีไม่ถึงตำแหน่งเสียงที่แน่นอน อาจารย์จะแก้ไขให้ถูกต้องในวันนั้นเลย จากนั้นจึงมุ่งประเด็นมาที่ความถูกต้องของคันชัก พอสีเที่ยวแรกได้จึงต่อเที่ยวอื่นทีละท่อนไป อาจารย์จะให้สีผลัดกันทีละคน สีซ้ำไปมาจนถูกใจ จึงต่อท่อนต่อไปจนจบเพลง (มาณพ อิศรเดช, 2555: 267)

หม่อมหลวงขวัญทิพย์ เทวกุล อธิบายว่า

พีสีสายเปล่าเป็นเดือน ฟีนั่งหน้าหงิกอยู่นานมากกว่า ทำไมให้พีสีสายเปล่าอยู่นั้นแล้ว ตอนหลังเข้าใจ การเล่นซอสามสายการสีสายเปล่าให้ได้คู่แล้ว เราต้องฟังเสียงว่า ที่เราตั้งเสียงมาถูกไหม ถ้าสีสายเปล่าคู่จะฟังออกทันทีว่าคุณตั้งเสียงเพี้ยนไหม แล้วคันชักนี้สำคัญ ถ้าไม่ได้ถูกต้องเก็บให้หมด ยิ่งงี้ก็ต้องเก็บให้หมด เพราะจะไปมีผลต่อเสียงต่อไป และอันนี้เปลี่ยนคันชักไม่ได้ เพราะจะทำให้ประโยชน์ไม่สวย หรือการจับซอต้องจับให้ถูกต้อง ตั้งมือให้ตรงอย่าแบมือ (ขวัญทิพย์ เทวกุล, สัมภาษณ์, 2 กุมภาพันธ์ 2563)

ครูวิรัช สงเคราะห์ อธิบายว่า “อาจารย์ค่อย ๆ ไป เน้นให้ถูกต้องให้มีคุณภาพดีที่สุด อาจารย์จะเน้นตรงนี้เป็นหลัก ไม่ได้เน้นว่าต้องได้เพลงเยอะ ๆ มาก ๆ ไม่ใช่เลย” (วิรัช สงเคราะห์, สัมภาษณ์, 16 ตุลาคม 2561)

คุณจิรภัทร เลชะกุล อธิบายว่า

พอเห็นนั่งผิดก็จะแก้ แก้จนกระทั่งเราชิน เราติดในสิ่งที่ถูก หรืออย่างเวลาต่อเพลง คือผิดนี้ไม่ได้ ตรงนี้เป็นดีเทล (Detail) ของเพลงนะ เรื่องคันชักเข้าคันชักออกอีก หนักเบาที่สำคัญ แล้วบางทีคุณอย่าเดินรอบ ๆ บ้านอะไรอย่างนี้ ฟีเล่นเสียงคันชักเข้ากับคันชักออกหรือลัดคันชักคุณอย่าก็ยั้งรู้ ก็ต้องทำให้ถูก ทำจนกว่าจะได้ ไม่ปล่อยให้ทำผิด (จิรภัทร เลชะกุล, สัมภาษณ์, 26 มกราคม 2562)

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.รัชวิช มุสิกการุณ อธิบายว่า “เน้นความละเอียด ไม่ได้เรียนเพลงเยอะเลย ทำให้ได้ถูกต้องมีคุณภาพ” (รัชวิช มุสิกการุณ, สัมภาษณ์, 24 มีนาคม 2562)

3.1.3.3 การเปิดโอกาสให้ผู้เรียนพิจารณาใช้ทางบรรเลงด้วยตนเอง

ครูเจริญใจ สุนทรวาทีน แม้จะเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ แต่ในขณะที่เดียวกันเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้ทดลองคิดทางบรรเลงด้วยตนเอง หรือใช้แนวทางการบรรเลงที่ตนถนัด หรือมีทางบรรเลงให้ผู้เรียนสามารถเลือกปฏิบัติใช้ได้เอง แต่ทั้งนี้ท่านจะพิจารณาอีกครั้งว่าทางบรรเลงหรือแนวทางดังกล่าวมีความเหมาะสมกับผู้เรียนหรือไม่ เพราะผู้เรียนยังไม่มีวุฒิภาวะในการประเมินความเหมาะสมด้วยตนเอง จำเป็นต้องมีผู้สอนคอยกำกับดูแลอีกชั้น มีรายละเอียดดังนี้

ครูมานพ อิศรเดช อธิบายว่า

เอาเพลงนี้เป็นอย่างนี้ เอ้าเธอขึ้น เวลาจะขึ้นเพลงโหมโรง จะให้เราไปหาวิธีมา อาจารย์ต่อเนื้อให้ สอนวิธีไว้ให้ ไม่ได้ให้ขึ้นโดยการรู้อะไรนะ ค่อย ๆ วางทำนองแล้วค่อย ๆ ว่าจะไป คือเปิดโอกาสให้ลูกศิษย์คิด เธอไปคิดเอาเอง แล้วอาจารย์จะดูให้ว่าประมาณนี้ดีหรือยัง โหมโรงบางอันถ้าเธอจะขึ้นต้นเธอไปเอาทำยามาขึ้นนะ เช่นเยี่ยมวิมานต้องใช้ทำยท่อน 1 เพราะขึ้นมาด้วยวรรคที่ขาด เราต้องเป็นตัวทบทตรงนี้ให้ อย่างนี้อาจารย์สอน พี่ก็ลองขึ้นประมาณนี้ได้ไหม (มานพ อิศรเดช, สัมภาษณ์, 14 ตุลาคม 2561)

อีกทั้งอธิบายถึงการคลอร้องว่า “หรือในบางคราวที่มี “เท่า” มากก็จะมีทดลองเปลี่ยนได้หลายแบบ บางทีอาจารย์ก็ให้ทดลองเอง” (มานพ อิศรเดช, 2555: 268)

ครูณัฐวิภา มุทธธรรมเกณท์ อธิบายว่า “บางครั้งจะให้เลือกตัดสินใจด้วยตนเองว่าควรจะร้องหรือสีซออย่างไร” (อภิญา ชีวะกานนท์, 2538: 208)

ครูเลอเกียรติ มหาวินิจฉัยมนตรี อธิบายว่า “แล้วบางทีเราสีในแบบของเราเองด้วย อาจารย์ก็ไม่ได้ว่าอะไร เออเธอทำแบบนี้ดีแล้ว อาจารย์ก็ใจกว้างมาก ๆ” (เลอเกียรติ มหาวินิจฉัยมนตรี, สัมภาษณ์, 26 มกราคม 2562)

ดร.วิภาวิน พรหมบุญ อธิบายว่า

อาจารย์ก็จะสอน จะมีโครงอยู่ ใส่แบบนี้ก็ได้นะ ใส่แบบนี้ก็ได้ แต่ไม่ใช่ให้เราไปใส่อะไรเลยก็ได้ บางทีใส่ละเทะก็จะโดนว่านะ มันไม่ใช่เพลงนั้น เพลงนี้ไม่ได้เล่นอย่างนั้นนะ คือมีโครงให้เรา แล้วก็มีทางเลือกให้เรา แต่ก็ไม่ใช่เลือกจนทำเพลงเสีย หรือเลอะหรือเปราะ อาจารย์จะเน้นเรื่องความพอดีเหมาะสม (วิภาวิน พรหมบุญ, สัมภาษณ์, 20 ตุลาคม 2561)

3.1.4 กลวิธีในการถ่ายทอดความรู้

3.1.4.1 วางแผนและเตรียมความพร้อมในการถ่ายทอด

ในการเรียนการสอน ครูเจริญใจ สุนทรวาทีได้วางแผนสำหรับถ่ายทอดความรู้ไว้ในระดับกว้าง ๆ ดังปรากฏว่าถ่ายทอดให้เหมาะสมสอดคล้องกับผู้เรียนแต่ละคน ซึ่งต้องมีการวางแผนคัดเลือกเพลงหรือทางบรรเลงให้เหมาะสมกับผู้เรียนแต่ละคน ไม่ได้ถ่ายทอดโดยไม่มีจุดมุ่งหมาย มีรายละเอียดดังนี้

ดร.วิภาวิน พรหมบุญ อธิบายว่า

อาจารย์จะเป็นคนมีสตรัคเจอร์ (Structure) ในการสอนได้ดีมาก คือการสอนของอาจารย์เหมือนกับถ่ายทอดมาอย่างนั้น แต่ความจริงอาจารย์เหมือนมีการวางแผน อาจารย์ไม่ได้พูดออกมาแต่ความรู้สึกคือ เวลาที่ไปต่อกับคนอื่นที่ไม่รู้สึกว่าคุณอื่นมีสตรัคเจอร์ (Structure) ดีเหมือนอาจารย์ (วิภาวิน พรหมบุญ, สัมภาษณ์, 20 ตุลาคม 2561)

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.รัชวิช มุสิกการุณ อธิบายว่า

เข้าใจว่าอาจารย์จะเตรียมเพลงไว้แล้วแหละ แต่เราก็ไม่ได้เรียนถามอาจารย์ว่าตอนที่อาจารย์สอนได้เตรียมอะไรไว้ เพราะเราก็อาจจะทำยังไม่ถึงที่อาจารย์สอนไว้ให้ อาจารย์มีแผนสำรองหรือเปล่า อาจารย์ก็จะไม่บอกล่วงหน้าว่าอาทิตย์หน้าจะเรียนเพลงนั้นหรือเพลงนี้ อาจารย์จะดูอาการก่อนว่าไปได้หรือเปล่า แล้วก็ว่ากันไป แต่เข้าใจว่าคงวางแผนไว้ในระดับหนึ่ง (รัชวิช มุสิกการุณ, สัมภาษณ์, 24 มีนาคม 2562)

เมื่อครูเจริญใจ สุนทรวาทีนได้ถ่ายทอดในระบบการศึกษาให้กับนิสิตคณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย จึงได้จัดวางแผนการเรียนการสอนอย่างเป็นทางการครั้งแรก โดยจัดวาง เพลงในรายวิชาทักษะปฏิบัติ 1-7 เริ่มตั้งแต่เพลงพื้นฐานจนถึงเพลงเดี่ยว สอดคล้องกับหลักสูตร แกนกลางของสาขาวิชา ดังที่รองศาสตราจารย์ ดร.ยุทนา ฉัพพรรณรัตน์ อธิบายว่า

อาจารย์จะวางสแต็ป (Step) ให้ผู้เรียน อาจารย์วางสแต็ปของสกีล (Skill) ตั้งแต่ 1 ถึง 7 ให้เลย แต่อาจารย์จะให้ในลักษณะที่เทียบเคียง เสมอเหมือน หรือมากกว่าในทางหลักสูตรด้วย นี่คือการดีไซน์ (Design) ของอาจารย์เลยนะ อาจารย์จัดสำหรับของอาจารย์ให้ตรงกับหลักสูตร เห็นไหมนี่คือความสมัยใหม่ของ อาจารย์ อาจารย์จะขอคุณครูว่า ๆ กว้าง ๆ แล้วอาจารย์ก็ดีไซน์ลงไป แต่ว่าทุกเพลงที่ อาจารย์กำหนดให้มีความหมายหมด (ยุทนา ฉัพพรรณรัตน์, สัมภาษณ์, 27 กุมภาพันธ์ 2562)

ส่วนการเตรียมความพร้อมในการถ่ายทอดความรู้ ครูเจริญใจ สุนทรวาทีนจะ ฝึกซ้อมไล่มือและทบทวนความรู้สม่ำเสมอ เพื่อให้ทักษะปฏิบัติมีความคงที่และวิชาความรู้มีความ ถูกต้องแม่นยำ โดยเฉพาะเมื่อจะถ่ายทอดจะทบทวนความรู้ก่อนเสมอ มีรายละเอียดดังนี้

ครูมานพ อิศรเดช อธิบายว่า

อาจารย์ไล่มือทุกวัน ทุกวันนี้ที่ก็ไล่มือทุกวัน ตั้งแต่เรียนมาอย่าง น้อยหนึ่งเพลง เป็นสิ่งที่อาจารย์ขอไว้ อาจารย์บอกว่าถ้าเธอแก่ตัวลงไปเธอจะเป็น เหมือนฉันอยู่อย่าง ไหลเธอจะรับน้ำหนักข้อมไม่ไหว บางทีไหลข้างซ้ายจะทรุด แล้วอีก อย่างที่เธอต้องระวังคือ เธอไม่ใช่คนดนตรีอาชีพ เธอจะไม่ค่อยได้ซ้อม ฉันขอเธอ อย่างนะตุ้ม ทุกวันขอเวลาสัก 10-15 นาที เธอเล่นเพลงอะไรก็ได้เพลงสองชั้นก็ได้ แค่นี้พอ ให้ทุกวันร่างกายรับรู้ที่ต้องจับข้อม พี่ก็ไล่ทุกวัน อาจารย์ก็เป็น ไล่ทุกวัน (มานพ อิศรเดช, สัมภาษณ์, 14 ตุลาคม 2561)

ครูณัฐวิภา มุทธธรรมเกณท์ อธิบายว่า “อาจารย์จะเตรียมการสอนก่อนด้วยการฟัง ทำนองหลักของเพลงที่จะต่อให้ลูกศิษย์ แล้วคิดทบทวนเป็นทางขอ” (อภิญญา ชิวะกานนท์, 2538: 207-208)

ครูเลอเกียรติ มหาวินิจฉัยมนตรี อธิบายว่า

เมื่อท่านทราบว่าผมจะขอต่อเพลงเดี่ยว ท่านได้เตรียมตัวตลอด สี่
ซอทุกวัน งดเพลงเดี่ยวเก่า ๆ มาฝึกซ้อมทุกเดี่ยวทุกวัน ทราบว่าท่านจะซ้อมคนเดียว
บางครั้งก็จะเรียกพี่เม้ง (ครูณัฐวิภา มุลธรรมเกณท์-ผู้วิจัย) มานั่งฟัง แล้วเล่าว่า
กลอนแบบนี้เป็นของครูคนนั้นคนนั้นนะ ท่านจะอธิบายให้เห็นโดยแจ่มแจ้ง ผลจาก
การที่ท่านได้เตรียมตัวล่วงหน้านี้ เมื่อผมไปต่อเมื่อไร ท่านก็จะบอกได้ทันที (เลอ-
เกียรติ มหาวินิจฉัยมนตรี, 2538: 15)

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.รัชวิช มุสิการุณ อธิบายว่า

ทุกครั้งที่สอนอาจารย์จะมาทวนเพลง พิ้อร (คนรับใช้ของครูเจริญ-
ใจ สุนทรวาทีน-ผู้วิจัย) บอกนะพอดีสี่ตีห้าอาจารย์ลุกแล้วล้างหน้า มาสี่ซอมาทวน
เพลงที่ห้องพระ พอเสร็จแล้วอาจารย์ก็จะกลับเข้าห้องนอนแต่งตัว เราก็จะไปถึงแล้ว
อาจารย์ก็จะออกมาบอกเพลง (รัชวิช มุสิการุณ, สัมภาษณ์, 24 มีนาคม 2562)

ซึ่งการวางแผนและเตรียมความพร้อมในการถ่ายทอดความรู้ดังกล่าว มีผลทำให้การ
เรียนการสอนเป็นไปอย่างรวดเร็วและประสบผลสำเร็จเต็มที่

3.1.4.2 การใช้สื่อเทคโนโลยีในการช่วยถ่ายทอด

ในภาพรวมแม้ว่าครูเจริญใจ สุนทรวาทีน เน้นถ่ายทอดตัวต่อตัวเป็นวิธีการที่สำคัญ
แต่ในขณะเดียวกันเปิดรับเทคโนโลยีเพื่อให้การเรียนการสอนเป็นไปอย่างรวดเร็วและมีประสิทธิภาพ
มากยิ่งขึ้น โดยให้ผู้เรียนสามารถบันทึกเสียงเพลงที่เรียนแล้วนำกลับไปฝึกซ้อมด้วยตนเองได้ หรือ
แนะนำให้ผู้เรียนฟังเพลงที่จะเรียนมาก่อนที่จะถ่ายทอดจริง หรือบันทึกเสียงให้ผู้เรียนนำกลับไป
ฝึกซ้อมด้วยตนเองก่อน แล้วเมื่อทำการเรียนการสอนจริงจึงเสริมเพิ่มเติมให้สมบูรณ์ หรือในบางครั้ง
ที่ไม่สะดวกถ่ายทอดด้วยวิธีการปกติ จะบันทึกเสียงแล้วมอบให้ผู้เรียนนำไปฝึกซ้อมด้วยตนเอง (ในกรณี
นี้ผู้เรียนต้องมีความรู้ความสามารถที่ดีมาก สามารถพิจารณาความถูกต้องเหมาะสมด้วยตนเองได้)

ทั้งนี้ครูเจริญใจ สุนทรวาทีนมีความเห็นว่าการบันทึกเสียงดังกล่าวเป็นประโยชน์ใน
การช่วยจดจำ สามารถใช้ฝึกซ้อมทบทวนด้วยตนเองได้ ตลอดจนช่วยร่นระยะเวลาในการถ่ายทอด
เพราะผู้เรียนต่างมีภาระหน้าที่ส่วนตัวที่ต้องรับผิดชอบ หากถ่ายทอดด้วยวิธีการตัวต่อตัวเพียงอย่าง
เดียว จำเป็นต้องใช้ระยะเวลานาน ซึ่งไม่สอดคล้องกับยุคสมัย มีรายละเอียดดังนี้

รองศาสตราจารย์พิชิต ชัยเสรี อธิบายว่า “อย่างฉัน แสนเสนาะอาจารย์ยังให้ไปเอา เทปจากหม้ออายุตม์ อาจารย์บอกพิชิตเธอไปเอาที่แอ็ด (ผู้ช่วยศาสตราจารย์ นายแพทย์อายุตม์ ธรรมครองอาตม์-ผู้วิจัย) ฟังมาซะ” (พิชิต ชัยเสรี, สัมภาษณ์, 10 พฤศจิกายน 2561)

ครูมานพ อิศรเดช อธิบายว่า

อย่างที่ตอนต่อทยอยเดียว อาจารย์ต่อให้ตอนต้นขึ้นต้น คือให้รู้ว่า ต่อแล้ว ส่วนที่เหลืออาจารย์ก็อัดเทปมาให้พี่ เพราะตอนนั้นอาจารย์แก่มากแล้ว อาจารย์บอกว่าถ้าเธอจะแกะ เธอใส่บาตรให้ครูฉันด้วย ใส่ให้ครูฉันสามคน แล้วก็ให้ ครูมีแขกด้วย เป็นสี่คน พี่ยังเคยคุยว่าตอนนี้นี้ถ้าจะทำต้องห้าคนแล้วนะ รวมอาจารย์ ด้วย (มานพ อิศรเดช, สัมภาษณ์, 14 ตุลาคม 2561)

หม่อมหลวงขวัญทิพย์ เทวกุล อธิบายว่า “เมื่อก่อนมีอัดเทป เป็นเทปคาสเซ็ท คุณ ยายนั่นแหละอัดให้ แล้วก็ให้เทปกลับบ้านไป เหมือนลูกลีม อะเดี่ยวยายสีอัดไป แล้วลูกก็เอาไปฟัง” (ขวัญทิพย์ เทวกุล, สัมภาษณ์, 2 กุมภาพันธ์ 2563)

ครูวิรัช สงเคราะห์ อธิบายว่า

ทั้งร้องทั้งขอสามสายเหมือนกัน ก็คือต่อให้ และอุปกรณ์ที่ช่วยก็ เทปคาสเซ็ทเล็กของเรา อาจารย์จะใช้วิธีนี้เสมอ กับลูกศิษย์ทุกคนที่สมัยเกิดคณะ ศิลปกรรมฯ แล้ว เพื่อท่นเวลา จะให้จำไปทีเดียว ต่อทีเดียว อาจารย์ก็มีเวลาไม่มาก แล้วก็จะได้เป็นหลักฐานด้วยว่าได้เรียนกับอาจารย์ และจะได้เป็นแหล่งทบทวน ความรู้อย่างดีเลย ไปทบทวนเองที่บ้าน (วิรัช สงเคราะห์, สัมภาษณ์, 16 ตุลาคม 2561)

ศาสตราจารย์ ดร.สถิกร พงศ์พานิช อธิบายว่า “สมัยก่อนเรียนก็มีอัดเทปไว้บ้าง เป็นเทปคาสเซ็ท คุณย่าก็ยินดีให้อัด บางทีคุณย่าก็ให้เป็นเทป เป็นแผ่นเสียงมาบ้าง” (สถิกร พงศ์-พานิช, สัมภาษณ์, 28 พฤษภาคม 2562)

ครูณัฐวิภา มุลธรรมเกณท์ อธิบายว่า

การต่อขอสามสายต้องใช้เทปช่วยเหมือนการต่อซับริ่ง อาจารย์จะ ต่อทีละวรรค ให้จำคั่นซัให้ได้ก่อน แล้วจึงอัดเทปให้ไปท่องจำมาให้แม่นยำ อาจารย์ บอกว่ามีเทปเหมือนมีตำราอยู่กับตัว ลืมเมื่อไหร่ก็ทบทวนได้ และเป็นการเตรียมตัว

เรียนที่ดี ก่อนที่จะมาเรียนในชั่วโมงต่อไป ที่อาจารย์เรียกว่า “แต่งตัว” คือการ ตกแต่งทางให้ดังมากขึ้น การเรียนแบบนี้ช่วยย่นระยะเวลาในการเรียน และยังได้ผลดี อาจารย์บอกว่า สมัยนี้นักเรียนต้องเรียนวิชาอื่น ๆ ด้วย จึงต้องมีเครื่องช่วยจำ สมอจะ ได้มีที่ว่างไปคิดทำกิจกรรมอื่น ๆ ได้ เครื่องเทปจึงเป็นเครื่องมือสำคัญในการต่อ เพลง และเป็นการใช้ประโยชน์จากเทคโนโลยีเพื่อช่วยในการเรียนการสอนได้อย่างดี ยิ่ง นับว่าอาจารย์เป็นคนทันสมัยและใจกว้าง ยอมรับสิ่งใหม่ ๆ (อภิญา ชีวะกา- นนท์, 2538: 207-208)

ครูเลอเกียรติ มหาวินิจฉัยมนตรี อธิบายว่า

โดยปกติอาจารย์จะต่อโดยใช้ความจำ แต่อาจารย์เป็นคนที่ ทันสมัย อาจารย์จะไม่ห้ามเลย สมัยก่อนใช้เทปคาสเซ็ทในการอัด อาจารย์จะให้ บอกด้วยว่าเป็นอุปกรณ์ช่วยในการเรียน แม้แต่อาจารย์เอง อาจารย์ใช้เองเลย บาง ทีเวลาสอนร้องสอนอะไรอาจารย์อัดไว้ด้วย อัดเสียงตัวเองไว้ก็มี สมัยเรียนสกีล (Skill) เมื่อก่อนที่คณะก็เป็นอย่างนั้น ก็คือต่อแบบโบราณ จำ แต่ในขณะที่เดียวกันก็ สนับสนุนในการรับเทคโนโลยีเข้ามาใช้เข้ามาช่วย (เลอเกียรติ มหาวินิจฉัยมนตรี, สัมภาษณ์, 26 มกราคม 2562)

ดร.วิภาวิน พรหมบุญ อธิบายว่า “ตอนแรกที่เรียนไม่ได้อัดเทปเลยนะ จนกระทั่ง อาจารย์อายุมาก ๆ แล้ว เราก็เริ่มเอาก็มีเทปนี้ อาจารย์เองก็คิดก็อัดเทปไว้ก็ดีเหมือนกันนะ เดียวลิ้ม เพราะเราเริ่มต่อเยอะขึ้น ต่อทางเดียวเยอะขึ้น ทางเดียวรายละเอียดเยอะเดี่ยวจำไม่ได้” (วิภาวิน พรหมบุญ, สัมภาษณ์, 20 ตุลาคม 2561)

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.รัชวิช มุสิกการุณ อธิบายว่า

แล้วอาจารย์น่ารักมาก บางทีฝากที่บ้านทักเสียงมาให้ เพลงออกทะเล มั้ง วันนั้นเราต่อออกทะเลไม่จบ เรากลับมาปั๊บ อาจารย์ก็ไป สจ. (ชมรมดนตรีไทย สโมสรนิสิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย-ผู้วิจัย) ก็ไปทวนออกทะเลกับครูเดิม (ครูเบ็ญ- จรงค์ ธนโกเศศ-ผู้วิจัย) แล้วก็อัด แล้วก็เอาเทปนั้นฝากพี่ปั้ม (คุณนพวรรณ พาทย- โกศล โปரியานนท์-ผู้วิจัย) มาให้ เรียนแล้วนะ แล้วอาทิตย์นั้นอาจารย์ไปทวนมา แล้ว เอ๊ะเหมือนจะขาดหรืออะไรประมาณนี้ อาจารย์ไปเช็คกับครูเดิม พอเช็คเสร็จ อาจารย์ก็อัดเทป ครูเต็มสี่ซอด้วง อาจารย์สี่ซออุ้ที่ สจ. แล้วเอาเทปกลับมาให้

อาจารย์ก็เคยชมว่าสมัยนี้ดีเหมือนมีครูอยู่ที่บ้าน (รัชวิช มุสิกการุณ, สัมภาษณ์, 24 มีนาคม 2562)

3.1.4.3 การถ่ายทอดด้วยโครงสร้างแล้วจึงตกแต่งรายละเอียด

ครูเจริญใจ สุนทรวาทีนเริ่มต้นถ่ายทอดความรู้ด้วยการวางโครงสร้างใหญ่ของเพลงก่อนเสมอ เพื่อให้ผู้เรียนใช้สำหรับท่องจำและเป็นแนวทางเบื้องต้นในการฝึกซ้อม เมื่อสามารถจดจำและปฏิบัติได้ถูกต้องแม่นยำดีแล้ว จึงตกแต่งเพิ่มเติมรายละเอียดให้มีความไพเราะสมบูรณ์ โดยเน้นให้สอดคล้องกับทักษะปฏิบัติของผู้เรียนแต่ละคน ซึ่งวิธีการดังกล่าวท่านนิยมใช้ถ่ายทอดในการขับร้องอยู่ก่อนแล้ว และมีศัพท์เรียกเฉพาะของท่านว่า “แต่งตัว” มีรายละเอียดดังนี้

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ นายแพทย์อายุตม์ ธรรมครองอาตม์ อธิบายว่า “อาจารย์เจริญใจสอนว่า ผู้เริ่มเรียนต้องฝึกหัดแต่เค้าโครงของเพลง แล้วครูจะพิจารณาเพิ่มเนื้อหาครั้งละน้อยตามพัฒนาการทางสรีระของผู้ปฏิบัติ” (อายุตม์ ธรรมครองอาตม์, 2530: ซ)

รองศาสตราจารย์พิชิต ชัยเสรี อธิบายว่า

ขอสามสายฉันไม่เคยเห็นอาจารย์สอนใครต่อหน้า เพราะว่าส่วนมากเขาไปเรียนที่บ้าน วิธีที่อาจารย์สอนเขาก็จะร้องใส่เทปให้แล้วบอกให้ไปฟังมาก่อน เพราะฉะนั้นคนที่ไปฟังก็ได้โครง แล้วพอมาถึงอาจารย์ก็จะบอกให้ร้องแล้วอาจารย์ก็จะแต่งไป คือจะต่ออะไรก็ร้องใส่เทปให้ พอเจนหูเจนโครงแล้วก็มาแต่งตัว ใช้คำว่าแต่งตัว เพราะฉะนั้นเชื่อว่าขอสามสายก็คงไม่หนักันมาก (พิชิต ชัยเสรี, สัมภาษณ์, 10 พฤศจิกายน 2561)

ครูมานพ อิศรเดช อธิบายว่า “เมื่อขึ้นปีสามอาจารย์จึงเริ่มต้นต่อเพลงเดี่ยว วิธีการต่อจะเป็นวรรค ๆ ที่พิเศษคือ แต่ละเพลงจะมีทางที่ง่าย และทางที่ยาก จะต่อทางง่ายก่อน จนเมื่อคล่องจึง “แต่งตัว” คือเพิ่มทางยาก” (มานพ อิศรเดช, 2555: 268)

หม่อมหลวงขวัญทิพย์ เทวกุล อธิบายว่า

แล้วถ้าสมมุติเก่งแล้ว คุณยายใช้คำว่า เราก็มาแต่งตัวเพิ่ม นั่นคือสอนลูกต่าง ๆ เพิ่มขึ้นมาให้มีความแพรวพราว คล้ายกับว่าเป็นผู้หญิงที่สวยธรรมชาติกับการที่ต้องมาแต่งตัวเพิ่มให้สวยงาม เหมือนเพลงมีโครงประมาณอย่างนี้ คราวนี้เราก็จะแต่งตัวแล้วนะลูก (ขวัญทิพย์ เทวกุล, สัมภาษณ์, 2 กุมภาพันธ์ 2563)

ดร.วิภาวีน พรหมบุญ อธิบายว่า

ถ้าเกิดตอนเริ่มเรียนคุณเรียนโครงอย่างนี้ไปก่อน แล้วค่อย ๆ ใส่ตอนแรกใส่เท่านี้ก่อน ทีนี้พอคุณทำได้แล้วมาใส่เพิ่ม ๆ เข้าไป ตามเท่าที่เราทำได้ ไม่ใช่ใส่เข้าไปเลย แล้วคุณคิดว่า สมมุติมาเรียนพร้อมกันสามคน แกก็รู้ว่าคนนี้ควร จะแคไหน ไม่ใช่ว่าทุกคนไปได้เหมือนกัน (วิภาวีน พรหมบุญ, สัมภาษณ์, 20 ตุลาคม 2561)

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.รัชวิช มุสิกการุณ อธิบายว่า

พอได้นือเพลงแม่นดีแล้วอาจารย์จะแต่งตัว ก็คือจะมาแต่งตัวอีกทีหนึ่ง ต่อเพลงจบปั๊บ แล้วก็จับมาแต่งตัว ต้องไปอย่างนี้รายละเอียดอย่างนี้ จะไม่เหมือนครั้งแรกที่ต่อ จะเป็นประมาณนี้เกือบทุกเพลง แต่เนื้อแดง ๆ เธอต้องทำให้ได้ก่อน (รัชวิช มุสิกการุณ, สัมภาษณ์, 24 มีนาคม 2562)

3.1.4.4 การใช้จิตวิทยาในการถ่ายทอด

ในระหว่างการเรียนรู้การสอน ครูเจริญใจ สุนทรวาทีนจะผ่อนคลายและเสริมแรงผู้เรียนอยู่เสมอ เพื่อให้เกิดกำลังใจและความมุ่งมั่นพยายามในการฝึกหัด โดยวิธีการมีหลากหลายตามบริบทของเหตุการณ์ เช่น เมื่อผู้เรียนสามารถปฏิบัติได้ถูกต้องจะกล่าวชื่นชม หรือในกรณีที่ผู้เรียนยังไม่สามารถปฏิบัติได้ถูกต้องจะกล่าวให้กำลังใจหรือเปลี่ยนประเด็นเพื่อให้ผู้เรียนผ่อนคลาย หรือก่อนและหลังการแสดงจะกล่าวให้กำลังใจและกล่าวชื่นชมเสมอ ฯลฯ มีรายละเอียดดังนี้

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ นายแพทย์อายุตม์ ธรรมครองอาตม์ อธิบายว่า “ส่วนเรื่องผ่อนคลายจะถูกครูจะยกตัวอย่างแบบมีมุขตลกเวลาเรียนแล้วตีความอารมณ์เพลงผิดเพื่อให้เรารู้ตัวว่าผิดทาง ส่วนการชมเชยและการสร้างแรงบันดาลใจให้ทุกครั้งที่เราเรียนหรือฝึกซ้อมออกงาน โดยบุคคลิกครูจะเป็นคนคิดเชิงบวก” (อายุตม์ ธรรมครองอาตม์, จดหมาย, 19 มิถุนายน 2562)

คุณวิสาขา ภูมิรัตน อธิบายว่า

อาจารย์เป็นคนให้กำลังใจดีมากนะ โดยเฉพาะอย่างเราไปออกทีวีทุกคนจะแบบเกร็ง อาจารย์จะพูดแบบนุ่ม ๆ เราทำได้ เล่นให้เหมือนอย่างที่เราซ้อมมา แล้วพอเล่นเสร็จไฟดับ อาจารย์จะชม ชมทุกคน จะให้กำลังใจตลอด จะน่ารัก

เพราะฉะนั้นพวกเราที่เลยจะขลุกกันอยู่ชมรม (วิสาข่า ภูมิรัตน, สัมภาษณ์, 25 ตุลาคม 2561)

ครูมานพ อิศรเดช อธิบายว่า

อาจารย์จะเคี่ยวให้ได้ ถ้าไม่ได้จริง ๆ จะหยุดชนิดหนึ่ง แล้วให้ทำไปทำไปคนเดียว แล้วอาจารย์นั่งดูห่าง ๆ โดยการที่จะไม่บีบคั้น จะนั่งทำโน่นทำนี่ แต่ขณะเดียวกันหูฟังว่ากำลังทำอะไรอยู่ พอเราทำได้แล้ว จะบอกเลย ตรงนี้ได้แล้ว จำได้ไหมเมื่อกี้นี้เป็นยังไง เราบอกจำได้ ไหนทำใหม่ซิ ได้แล้วอันนี้ได้แล้วนะ แต่ถ้าไปเล่นจริงแล้วพลาดไปในตอนท้ายสุด เช่น เล่นไปแล้วอาจมีผิดแต่แกก็จะชม อย่างสังคีตภิรมย์พอเล่นจบ อาจารย์บอกว่าดี ๆ เล่นได้ดี ทุกคนเล่นได้ดี แต่ก่อนหน้านั้นอาจารย์บีบคั้นมาก ทำไม่ทำไม่ได้เลย คือเหมือนกับว่าพอจบแล้วต้องให้กำลังใจ (มานพ อิศรเดช, สัมภาษณ์, 14 ตุลาคม 2561)

หม่อมหลวงขวัญทิพย์ เทวกุล อธิบายว่า

มีความปรารถนาตรงที่ว่า ถ้าไม่ได้เอาใหม่ลูก ไม่ใช่ว่าคุณไม่ได้ แต่เอาใหม่ลูกเอาใหม่ เอาใหม่อยู่ตลอดเวลา จนเราทำได้ ทำให้เราภูมิใจ เย่ จบเพลงแล้ว ดีใจขนาดนั้นเลย เหมือนเสริมแรงบวกพยายามให้เราทำให้ได้ แล้วพอทำได้ก็จะชม ชมตลอด พี่ว่าถ้าไม่ให้กำลังใจพี่ว่าพี่ไม่รอด ให้กำลังใจเยอะมาก เพราะตอนเด็ก ๆ พี่ความอดทนต่ำมาก พี่ชนพี่เขี่ยนพอควร (ขวัญทิพย์ เทวกุล, สัมภาษณ์, 2 กุมภาพันธ์ 2563)

ศาสตราจารย์ ดร.สถิกร พงศ์พานิช อธิบายว่า

แม้ว่าท่านจะดู แต่ท่านก็มีวิธีการพูดให้เรามีกำลังใจที่ดี แล้วถ้าเกิดเราทำได้ ท่านก็จะชม ยังจำได้มีวันเกิดท่านอยู่ปีหนึ่ง เราก็ไปสี่เตี่ยวบุหลันฯ พอเสร็จไปกราบ ท่านก็ให้ดอกไม้มาหนึ่งดอก และบอกว่าเธอเล่นดีแล้ว แต่รู้สึกว่าจะเต็มลูกเล่นมากไปหน่อยหนึ่ง (สถิกร พงศ์พานิช, สัมภาษณ์, 28 พฤษภาคม 2562)

ครูเลอเกียรติ มหาวินิจฉัยมนตรี อธิบายว่า

เมื่อศิษย์ทำได้ตามที่ครูสอน ท่านก็จะชมทันที แต่ก็ไม่มากจนเกินไป เป็นการชมในสิ่งที่ทำได้ดีต่อหน้าที่ เป็นการใช้จิตวิทยาในการให้กำลังใจและปลุกขวัญ ให้ศิษย์ตั้งใจต่อการเรียนและมีความพยายามต่อไปเรียกว่าเป็น ‘ยาใจ’ ให้แก่ศิษย์ (เลอเกียรติ มหาวินิจฉัยมนตรี, 2538: 18)

ดร.วิภาวิน พรหมบุญ อธิบายว่า

อาจารย์จะไม่ว่า พี่เคย ประทศครั้งแรกนี้แหละพี่เคยสี่แล้ว กระโดดข้ามท่อนไป แต่ว่าความเนียนเราสามสนิทมาก คนที่ไม่รู้เพลงก็จะไม่รู้หรอก แต่อาจารย์รู้ว่าขาด อาจารย์ก็จะบอกไม่เป็นไรนะ เธอข้ามไปนิดหนึ่งไม่เป็นไร ๆ คือ ตอนเรียนจะดู แต่ถ้าเล่นจริงแล้วผิดไปแล้วอาจารย์จะไม่ดู (วิภาวิน พรหมบุญ, สัมภาษณ์, 20 ตุลาคม 2561)

รองศาสตราจารย์ ดร.ยุทธนา ฉัพพรรณรัตน์ อธิบายว่า “คือถ้าอาจารย์ดูแล้ว อาจารย์ก็จะปลอบ เราก็กลัวครูผู้ใหญ่ แต่สุดท้ายอาจารย์จะดูยังไงก็ตาม สุดท้ายอาจารย์ก็จะปลอบ แล้วก็มีวิธีการไม่เป็นไร กลับไปท่อนนะ ให้กำลังใจเป็นระยะ ๆ” (ยุทธนา ฉัพพรรณรัตน์, สัมภาษณ์, 27 กุมภาพันธ์ 2562)

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.รัชวิช มุสิกการุณ อธิบายว่า

จะชมลับหลังน่าจะเยอะ แต่ที่ชมต่อหน้าก็มี ก็คือพี่ประพจน์ (ผู้ช่วยศาสตราจารย์ประพจน์ อัครวิรุฬหการ-ผู้วิจัย) ไปหาอาจารย์ แล้วเราก็นั่งอยู่ด้วย อาจารย์ก็บอกว่านี่เขาดีเราดี เราก็นั่งอยู่ด้วยนะ เขามาจากครุศาสตร์ต่อไปเขาจะเป็นครูที่ดี (รัชวิช มุสิกการุณ, สัมภาษณ์, 24 มีนาคม 2562)

3.1.5 สถานที่และบรรยากาศในการถ่ายทอดความรู้

การถ่ายทอดความรู้ด้านขอสามสายของครูเจริญใจ สุนทรวาทีน โดยปกติจะถ่ายทอดที่บ้านของท่านเป็นสถานที่หลัก แต่ในกรณีที่ผู้เรียนบางคนเข้าร่วมชมรมดนตรีไทยสโมสรนิสิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ซึ่งท่านเป็นอาจารย์พิเศษ อาจมีการถ่ายทอดที่ชมรมบ้าง (แต่โดยปกติจะถ่ายทอดที่บ้านของท่านเป็นหลัก ส่วนที่ชมรมเน้นเป็นการซ้อมรวมวงเป็นสำคัญ) และถึงแม้ว่าภายหลังท่านจะได้

ถ่ายทอดความรู้ให้กับนิสิตคณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ซึ่งเป็นการถ่ายทอดในระบบการศึกษา ก็ยังคงถ่ายทอดที่บ้านของท่านดั้งเดิม แต่กรณีดังกล่าวเป็นเพราะว่าท่านอยู่ในวัยชราภาพ ไม่สะดวกเดินทางไปถ่ายทอดที่อื่น

บ้านของครูเจริญใจ สุนทรวาทีน แต่เดิมตั้งอยู่ที่ซอยนภาศัพท์ (สุขุมวิท 36) เขตคลองเตย กรุงเทพมหานคร แล้วภายหลังได้ย้ายมาตั้งอยู่ที่ซอยแสนสบาย (สุขุมวิท 36) เขตคลองเตย กรุงเทพมหานคร ได้รับพระราชทานชื่อบ้านจากสมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ว่า “เรือนมโหรี” ซึ่งผู้เรียนที่ได้รับถ่ายทอดก่อนปี พ.ศ. 2518 จะได้รับถ่ายทอดที่บ้านเดิมในซอยนภาศัพท์ ส่วนผู้เรียนที่ได้รับถ่ายทอดตั้งแต่ปี พ.ศ. 2518 เป็นต้นมา จะได้รับถ่ายทอดที่บ้านเรือนมโหรี ซอยแสนสบาย (มาณพ อิศรเดช, สัมภาษณ์, 27 กรกฎาคม 2563) โดยบริเวณพื้นที่ภายในบ้านที่ถ่ายทอด หากเป็นการถ่ายทอดที่เป็นทางการ (ถ่ายทอดในระบบการศึกษา หรือผู้เรียนมีคุณวุฒิและวิทยุฒิที่สูง) จะถ่ายทอดที่บริเวณห้องรับแขก แต่หากเป็นการถ่ายทอดที่ไม่เป็นทางการ (ถ่ายทอดที่เป็นการส่วนตัว) จะถ่ายทอดในห้องนอนส่วนตัว หรือบริเวณอื่นภายในบ้าน รวมถึงการแต่งกายของท่านก็จะปฏิบัติตามลักษณะดังกล่าวเช่นกัน กล่าวคือ หากเป็นการถ่ายทอดที่เป็นทางการ การแต่งกายของท่านจะเป็นทางการ แต่หากเป็นการถ่ายทอดที่ไม่เป็นทางการ ท่านจะแต่งกายด้วยชุดอยู่บ้านปกติ

วันเวลาที่ถ่ายทอดความรู้ หากเป็นการถ่ายทอดในระบบการศึกษา จะถ่ายทอดในช่วงระหว่างวันจันทร์ถึงวันศุกร์ โดยทางสาขาวิชาที่รับผิดชอบจะเป็นผู้จัดตารางสอนมาให้ แต่หากเป็นการถ่ายทอดที่เป็นการส่วนตัว ส่วนใหญ่จะถ่ายทอดในช่วงวันเสาร์หรือวันอาทิตย์ และโดยมากมักเป็นระหว่างช่วงเช้าถึงก่อนพักกลางวัน

ส่วนบรรยากาศการถ่ายทอดความรู้ เป็นไปด้วยความราบรื่นดี เพราะครูเจริญใจ สุนทรวาทีน ให้ความรักความเมตตาแก่ผู้เรียนเสมือนเป็นลูกหลาน ทำให้ผู้เรียนรู้สึกเสมือนว่าท่านเป็นญาติผู้ใหญ่ในครอบครัว มีรายละเอียดดังนี้

คุณวิสาขา ภูมิรัตน์ อธิบายว่า

ตอนนั้นพ็อยู่บ้านซอย 20 สุขุมวิท อยู่ฝั่งเดียวกับอาจารย์ อาจารย์อยู่ซอยนภาศัพท์ ก็ไม่ไกล ขับรถเดียวเดียวถึง พ็ก็ไปเรียนที่บ้านอาจารย์ เข้าไปถึงก็ถึงห้องนอนเลย ส่วนใหญ่อาจารย์ก็อยู่ในห้องนอนดูทีวีอยู่ ก็ชวนอาจารย์ออกมาตั้งสายซอ ก็เรียนในห้องนอนเลย เรียนมั่งคุยมั่งก็สองชั่วโมงอะไรประมาณนี้ เรียนไปคุยไป

อาจารย์จะทำอะไรก็ป่วนเปื้อนอยู่สองสามชั่วโมง บางทีแม็กนั่งฟังอยู่ด้วย ส่วนใหญ่จะไปเรียนตอนเช้านะคะ ไม่นั่งใจอาจจะไปเสาร์หรืออาทิตย์ หรือช่วงที่ชมรมมีงานเยอะ ๆ ตอนเช้ามีดึกก็ขับรถไปต่อเพลงก่อน แล้วก็ค่อยขับรถไปเรียนหนังสือ แล้วเย็นก็เข้าชมรมก็เจออาจารย์ แล้วเย็นก็รับอาจารย์มาส่งที่บ้าน เพราะบ้านอยู่ทางเดียวกัน ตอนนั้นพี่ขับรถไปเรียนแล้ว แต่ที่ชมรมนั้นไม่เชิงเรียนนะคะ เพราะอาจารย์ต้องคุมเครื่องเยอะ อาจารย์บอกได้หมดทุกเครื่องนะคะ ที่ชมรมเน้นซ้อมมากกว่า แต่ที่บ้านนี้เรียนจริง จะเพลงอะไรก็แล้วแต่ ถ้าช่วงนี้ไม่มีเพลงของชมรมก็หาเพลงอื่นมาต่อให้ พอเข้าชมรมพี่ไม่ค่อยนั่งนะ เพราะส่วนใหญ่พี่ก็ซ้อมไปกับเขา ถ้าพี่ผิดพี่อะไรอาจารย์ก็หันมาบอกหน่อย อันนี้ยังไม่ใช่ เขาเปลี่ยนทางตรงโน้น ที่ต่อไว้อีกทางหนึ่งก็เปลี่ยนแก้ไปตามเขา คือให้เข้าไปกับวง จะเป็นลักษณะนี้มากกว่า

เรียนกับอาจารย์ก็สบาย ๆ อาจเป็นเพราะว่าแม่พี่กับอาจารย์เป็นเพื่อนกัน พี่ก็เหมือนเป็นหลานอีกคนด้วยมั้ง เหมือนมีคุณป้ามีแม่อีกคน คือไม่อยู่กับแม่ก็ไปอยู่กับคุณป้า พี่ไม่ได้เรียกอาจารย์ว่าอาจารย์นะ พี่เรียกว่าคุณป้า รักท่านมากเหมือนแม่คนที่สองในชีวิต (วิสาขา ภูมิรัตน์, สัมภาษณ์, 25 ตุลาคม 2561)

ครูมานพ อิศรเดช อธิบายว่า

ตอนที่ไปฝากตัวครั้งแรก ตอนนั้นอาจารย์ยังอยู่บ้านหลังเก่าเป็นบ้านชั้นเดียวเล็ก ๆ เข้าไปอาจารย์ก็ยังไม่แก่ อาจารย์กำลังจะหกลีบ ไปถึงก็จับมือจับไม้ยกขึ้นกัน อาจารย์บอกว่าวันไหนว่างก็มาต่อนะ ที่ไปเรียนครั้งแรกนั้นปลาย ๆ กุมภาพันธ์ ปี 18 แต่ช่วงเรียนกับอาจารย์แรก ๆ ต่อเพลงยังไม่เป็นระบบ จนมาเริ่มเป็นระบบเข้าไปปีที่สอง โดยจะเป็นการที่เธอมาวันนี้นะ เธอกับเธอมาวันนี้นะ อย่างตอนต่อคลอรั้ง ตอนนั้นปู (คุณสุกรี ธีระวัฒนาพันธุ์-ผู้วิจัย) นิเทศศาสตร์ แต่มีเสียงที่ร้องเพลงได้ อาจารย์ฟังเห็นว่าเป็นนักร้องได้ ปูก็มาต่อ อาจารย์ก็ให้เข้าไปในห้องเล็ก ทุกคนจะไม่เข้ามา ในห้องเล็กนี้เก็บเอกสาร เก็บเทป บัญชีสมุดบันทึกการประชุม รวมไปถึงงานข่าวหม้อทั้งหลาย พอเป็นอย่างนั้นปู ก็ต่อร้อง เธอก็ฟังไปด้วยละกัน อาจารย์ให้เราไปนั่งฟังด้วย อยากจะจดอะไรก็จดนะตามที่เธอเข้าใจ พี่ก็จดโน้ตตัวเลขแบบบ้านหลวงประดิษฐา [หลวงประดิษฐไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง)-ผู้วิจัย] พอต่อร้องเสร็จก็ลงสี่คลอรั้งให้อาจารย์ฟัง ถ้าไม่ได้อาจารย์ก็จะบอกแก้ไข ที่ชมรมก็จะประมาณนั้น แต่ถ้าที่บ้านคือเป็นเรื่องส่วนตัวมาก เป็นอีกเรื่องเลย เพราะที่ชมรมตรงกลางเป็นหลัก คือเป็น

งานและเป็นหนึ่งในเมมเบอร์ (Member) ตรงนั้น แต่ถ้าที่สำคัญไปที่บ้าน เดียวนั้น จะไปที่บ้าน หรือมีอะไรติดค้างที่ชมรมอยากได้อะไรก็มาที่บ้าน พอไปถึงก็เข้ามากัน แล้วหรือ เอ้าเขาไป เราก็เข้าไปในห้องนอน อย่างที่บอกว่ารุ่นห้องนอน ซออยู่ในห้องนอน อยู่ได้เตียงคันหนึ่ง ดึงกระเป่าออกมา อีกคันอยู่ตรงข้าง ๆ แอร์ หยิบซอออกมาแล้วก็ว่าไป (มาณพ อิศรเดช, สัมภาษณ์, 14 ตุลาคม 2561)

หม่อมหลวงขวัญทิพย์ เทวกุล อธิบายว่า

ที่แรกเรียนเขียนพฤษฯ สมัยก่อนรดยังไม่ติด ซอนี้เลย ซอย 36 ถัดไป พอโตขึ้นก็เรียนวันเสาร์อาทิตย์ตอนเช้า บางทีคุณยายสอนไป นั่งอยู่บนโต๊ะกินข้าวต้มไป มือก็บอกเราไป ก็ต้องไปเช้า ๆ คุณยายตื่นเช้า แต่คุณยายยังไม่ได้รับประทานอาหารเช้า ก็สอนไปทานข้าวเข้าไป ก็เรียนไปเรื่อย ๆ ว่าจะป็นชั่วโมงหนึ่งหรืออะไร บางทีก็คุยบ้างอะไรบางอย่างนี้ แล้วก็เรียนในห้องนอน แบบว่าต่อในห้องนอนคุณยาย ถึงบอกว่าเป็นศิษย์รุ่นห้องนอน มีพี่ พี่อู่ม (คุณวิสาขา ภูมิรัตน-ผู้วิจัย) และพี่พี่ตุ้ม (ครูมาณพ อิศรเดช-ผู้วิจัย) ศิษย์รุ่นห้องนอน เรียนกับคุณยายก็สบาย ๆ พี่เรียกอาจารย์ว่าคุณยายนะ ถ้าพี่อู่ม จะเรียกว่าคุณป้า จะไม่มีคำว่าครู (ขวัญทิพย์ เทวกุล, สัมภาษณ์, 2 กุมภาพันธ์ 2563)

ครูวิรัช สงเคราะห์ อธิบายว่า

พอมมาถึง เข้าเผือกไปซี เข้าไปในห้องนอนเลย ผมก็เหมือนลูกหลานในบ้านของอาจารย์ แล้วก็ได้อยู่ช่วงหนึ่ง คือหลังจากผมจบปี 4 ไปแล้ว อาจารย์ได้ชวนไปสอนที่บ้านทุกวันเสาร์ สอนเด็ก ๆ อาจารย์จะรับเด็ก ๆ มาเรียนที่บ้านด้วย ครูที่ไปสอนแต่เก่าก่อนอยู่แล้ว ก็มีพินิตยา แดงกูร พี่สุรัชย์ แดงกูร และพี่อู่ม ชุ่มพุดชา เขาไปสอนนานแล้ว ก่อนที่ผมจะจบมาลัยอีก อาจารย์เปิดโรงเรียนก่อนที่ผมจะจบ พอผมจบแล้วอาจารย์ถึงได้ชวนผมไป แต่จุดประสงค์ไม่ได้ชวนไปสอนหรอก จริง ๆ แล้วครูเหลือเฟือแล้ว ตั้ง 3 คน จุดประสงค์จริง ๆ คือให้ไปต่อเพลง แล้วลูกศิษย์ที่อาจารย์ได้เลือกเฟ้นมาต่อเดี่ยวด้วย มีมาต่อ 2 คนคือ ตุ๊ก (ดร.วิภาวีน พรหมบุญ-ผู้วิจัย) คนหนึ่งที่ได้จากอาจารย์มากมายก่ายกอง แล้วก็ม้อ (ครูเลอเกียรติ มหาวินิจฉัยมนตรี-ผู้วิจัย) ไปต่อด้วยบางเพลง อ้าก็รู้เห็นอยู่ผมไม่ทำอะไรอยู่ตรงนั้น แล้วสิ่งที่เด็กได้อะไรต่ออะไรไป

ผมก็ได้ต่อไปด้วย ซอมีบ้างไม่มีบ้าง ก็ไปนั่งอยู่ด้วยกัน หรือถ้ามีซอครบก็สี่ไปด้วยอะไรด้วย แล้วตอนหลังจึงเรียนจริงจัง เรียนตัวต่อตัวกับอาจารย์สองคน

บรรยากาศที่เรียนก็คือ อาจารย์จะอยู่อย่างปกติ จะอยู่บ้านยังไงก็อย่างนั้น ใสชุดไหน แม้กระทั่งชุดนอนก็มี บรรยากาศก็เป็นกันเองเหมือนลูกหลาน เรียนในห้องนอนบ้าง อาจจะเป็นข้างนอกบ้างก็มี ตรงห้องโถงก็มี หรือกระทั่งโต๊ะกินข้าว ตรงหน้าห้องนอนก็มี แล้วแต่ มีอยู่ 3 ที่ อีกที่หนึ่งเป็นห้องก่อนที่ถึงห้องนอน นอกนั้นเป็นห้องที่เก็บซอเก็บอะไรและมีโถงอยู่ตรงกลางนิดหนึ่ง (วิรัช สงเคราะห์, สัมภาษณ์, 16 ตุลาคม 2561)

ครูเลอเกียรติ มหาวินิจฉัยมนตรี อธิบายว่า

เรียนกับอาจารย์ที่บ้านอย่างเดียว โดยปกติเป็นวันเสาร์ ทุกวันเสาร์ คือตอนเข้าไปถึงยังไม่ได้ต่อเพลง ตอนเช้าอาจารย์จะสอนพวกเด็ก ๆ ที่มาเรียน ก็จะมีครูช่วยสอนด้วย ก็เช่นพินิตยา แดงกูร พี่สุรัชย์ แดงกูร พี่อุดม ชุ่มพุดซา สามคนเป็นหลัก แล้วก็จะมีอาจารย์พี่เม้ง (ครูณัฐวิภา มุทธธรรมเกณธ์-ผู้วิจัย) พี่เผือก (ครูวิรัช สงเคราะห์-ผู้วิจัย) มาช่วยสอนบ้างอะไรอย่างนี้ เราก็ไปนั่งเล่นกับเขาด้วย กับเด็ก ๆ ด้วย หรือบางทีอาจจะช่วยดูบ้างนิด ๆ หน่อย ๆ พวกเด็กเล็ก ๆ นิด ๆ หน่อย ๆ ก็ไม่ได้ช่วยอะไรมาก เพราะมีครูเป็นหลักอยู่แล้ว เสร็จแล้วก็จะกินข้าวกลางวัน ก็อาจจะไปกินข้างนอกกัน แต่วันไหนมีกับข้าวที่บ้านอาจารย์เยอะ อาจารย์จะชวนกิน แล้วก็ช่วงบ่ายก็จะเป็นช่วงที่อาจารย์จะต่อเพลงให้เป็นการส่วนตัว ส่วนใหญ่ที่จะอยู่ต่อเพลงก็จะมีฉันทน์ พี่เผือก พี่เม้ง สามคน บางทีพี่เผือกก็ต่อร้อง พี่เม้งต่อร้อง

ไปเรียนกับอาจารย์ก็สบาย ๆ ช่วงที่ไปเจออาจารย์ ก่อนที่อาจารย์จะแก่มาก ๆ อาจารย์ก็จะแต่งตัวดี อยู่บ้านก็แต่งตัวดี แต่ช่วงอาจารย์แก่มา ๆ อาจารย์ก็ใส่ชุดอยู่บ้านจริง ๆ เสื้อคอกระเช้า กางเกงแพร ชุดประจำของอาจารย์จะอยู่อย่างนั้น แต่ถ้าอยู่นอกบ้านก็จะเป็นอีกแบบหนึ่ง เป็นชุดผู้ดีมา ๆ (เลอเกียรติ มหาวินิจฉัย-มนตรี, สัมภาษณ์, 26 มกราคม 2562)

ดร.วิภาวิน พรหมบุญ อธิบายว่า

เรียนกับอาจารย์วันเสาร์ตอนเช้า เก้าโมงถึงเที่ยง คือตอนนั้นอาจารย์รับสอนดนตรีเด็กที่บ้าน ก็มีเด็กมาเรียนเยอะ ถ้าซอสามสายก็เรียนในห้อง จะมีโชนด้านใน

เรียนที่อาจารย์อยู่ โชนด้านนอกคือวงที่เขาเล่นเขาเรียนเครื่องอื่น โชนด้านในจะมีห้องนอนแล้วก็มีห้องอีกห้องหนึ่งติดกับห้องนอน ถ้าเกิดมีหลายคนอาจารย์ก็จะให้เข้าไปในห้องที่ติดกับห้องนอนอาจารย์ไปต่อตรงนั้น แต่ตอนหลังที่เป็นพีคนเดียว ก็เข้าไปเรียนในห้องนอนเลย

เรียนก็สบาย ๆ เราเรียนกับอาจารย์จนชิน ตอนแรก ๆ เราก็เกร็งเหมือนกันแหละ ก็ศิลปินแห่งชาติ เราก็ก้าวตอนแรก ๆ แต่พอเราเรียนไปนานเข้าก็ชิน เข้าไปเรียนข้างในก็กันเอง หลัง ๆ บางทีเข้าไปในห้องนอน ความรู้สึกเราเหมือนอาจารย์เป็นญาติผู้ใหญ่ เรียนไปคุยไป คือเราเรียนจนชินกับอาจารย์ อาจารย์ก็ใส่ชุดแพร ถ้าโดยปกติถ้าเกิดสบาย ๆ อาจารย์จะใส่ชุดแบบผ้าจะเป็นแพรหรือผ้าไหมที่ไม่ร้อน จะใส่มั้ยาก็ไหม หรือผ้าใยสังเคราะห์ หรือเสื้อสบาย ๆ ติดกระดุมได้ แล้วก็ใส่กางเกงแพร ไม่ใช่ชุดทางการ แต่ตอนแรก ๆ ที่พีเรียนคนเดียวจะเป็นทางการหน่อย ตอนหลังก็จะเจอแบบสบาย ๆ เพราะคนไม่เยอะอาจารย์ก็จะสบาย ๆ (วิภาวิน พรหมบุญ, สัมภาษณ์, 20 ตุลาคม 2561)

คุณจิรภัทร เลชะกุล อธิบายว่า

เรียนทุกทีในเรือน ถ้าต่อเพลงเดี่ยวคนเดียวก็เข้าไปในห้อง เพราะเราไปคนเดียว แต่ถ้าเราเรียนเป็นวง ตอนหลัง ๆ จำนวนลูกศิษย์เพิ่มขึ้น เสียงดังแข่งแซ่ไม่ได้ยินก็เข้าไปเรียนข้างใน ส่วนใหญ่ขอสามสายจะเข้าไปเรียนในห้องนอน ห้องนอนคุณย่าเป็นเรือนโบราณ เป็นไม้โบราณ เป็นไม้กระดานมีร่องปักขอสบายอยู่แล้ว (จิรภัทร เลชะกุล, สัมภาษณ์, 26 มกราคม 2562)

รองศาสตราจารย์ ดร.ยุทธนา ฉัพพรรณรัตน์ อธิบายว่า

เรียนที่บ้านอาจารย์ คือพอเข้าเรือนมโหรี พอขึ้นปี่บ ฟันห้องรับแขก ทุกคนเรียนตรงนั้น แต่เรียนวันไหนไม่รู้ แต่เป็นช่วงบ่าย บ่ายโมงถึงบ่ายสามโมง หรือบ่ายสามถึงบ่ายห้าโมง ไม่เกินนี้ 2 เวลา 2 ชั่วโมง แล้วก็ทุกครั้งทีไป อาจารย์ก็จะให้เตรียมตัวก่อน หมายถึงให้เตรียมร่างกาย คือพักให้เรียบร้อยก่อน คือเดินทางไปที่บ้านเอง พักให้เรียบร้อยก่อน 15 นาทีหรือครึ่งชั่วโมง แล้วอาจารย์จะไม่ได้ปล่อยเวลานั้นผ่านไป เช่นก็จะถามว่าเป็นไงบ้าง จะไปทำอะไรยังไงมาโน่นนี่ พอเสร็จแล้วจึงค่อยเริ่มเรียน (ยุทธนา ฉัพพรรณรัตน์, สัมภาษณ์, 27 กุมภาพันธ์ 2562)

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.รัชวิช มุสิกการุณ อธิบายว่า

เรียนที่บ้านอาจารย์อย่างเดียว เรียนตรงห้องรับแขก เราเรียกห้องชาน คือ ห้องรับแขก ก่อนจะเข้าห้องชั้นใน บ้านอาจารย์จะมี 3 ตอน ตอนหน้า อาจารย์จะ จัดเป็นห้องรับแขก ตอนกลางจะเป็นห้องรับประทานอาหารกับห้องพระ ถัดเข้าไปใน สุดจะเป็นห้องนอนอาจารย์

ไปเรียนกับอาจารย์ สิ่งแรกต้องปูเสื่อ ตั้งเสียง รออาจารย์ออกมาแล้วเราก็ สวัสดิ์อาจารย์ กล่าวทักทายโน่นนี่นั่น บางทีก็มีขนมมาให้ทาน มีโอวัลตินมาให้ดื่ม ก็จะมี การคุยกันก่อนว่าวันนี้จะอะไรยังไง เป็นอะไรบ้าง แล้วก็ให้ทวนของอาทิติย์ที่แล้ว ต่อไว้ แล้วอาจารย์ก็จะกลับเข้าไป บางทีก็เปรดน้ำต้นไม้ ตัดกิ่งไม้ ทำธุระส่วนตัว แต่ อาจารย์ก็จะฟังตลอด มาดูเรื่อย ๆ

เวลาเรียนเขากำหนดในหลักสูตร 2 ชั่วโมงต่ออาทิติย์ ครุศาสตร์จะน้อยมาก แต่โชคดีที่เราไปแต่เช้า บางทีเรากลับเย็นกลับมืดเลย เพราะว่าอาจารย์ก็จะให้ทานน้ำ- ชาทานอะไร มีลูกศิษย์มาเรียนที่บ้าน เราก็ไปนั่งฟังเขาเรื่อง พวกศิลปกรรมฯ ไปเรียน ชับร้อง เราก็จะนั่งฟังพวกเพื่อน ๆ เรียนดับนาคบาศ ก็อยู่ยาว โดยปกติอาทิติย์หนึ่งไป ครั้งเดียว (รัชวิช มุสิกการุณ, สัมภาษณ์, 24 มีนาคม 2562)

ภาพที่ 37 มุมด้านหน้าเรือนมโหรี

ที่มา: จิรภัทร เลชะกุล

ภาพที่ 38 มุมด้านข้างเรือนมโหรี
ที่มา: จิรภัทร เลขะกุล

ภาพที่ 39 ป้ายเรือนมโหรี
ที่มา: จิรภัทร เลขะกุล

3.2 บทเพลงที่ใช้ในการถ่ายทอดความรู้สึกสามสายของครูเจริญใจ สุนทรวาทีน

3.2.1 เพลงพื้นฐานเบื้องต้น

ผู้เรียนที่เริ่มต้นเรียนซอสามสายกับครูเจริญใจ สุนทรวาทีนตั้งแต่พื้นฐานเบื้องต้น เพลงในลำดับแรกที่ต้องเรียนคือ เพลงขับไม้บัณเฑาะว์ สองชั้น อันเป็นเพลงที่โบราณจารย์ด้านซอสามสายกำหนดไว้เป็นเพลงแรก โดยเหตุที่ต้องเรียนเพลงดังกล่าวเป็นเพลงแรก เพื่อสำหรับให้ฝึกหัดการใช้คันชัก ทั้งในด้านการใช้เสียงยาวสม่ำเสมอ การประสานเสียงคู่ล่าง (เสียงเรประสานกับเสียงลา) การประสานเสียงคู่บน (เสียงซอลประสานกับเสียงเร) และการแบ่งวรรคคันชักเข้าออก ตลอดจนความสวยงามของการใช้คันชัก รวมถึงฝึกการคอนซอและลงนิ้วในตำแหน่งต่าง ๆ มีตัวอย่างทำนองและรูปแบบการใช้คันชักดังนี้

เพลงขับไม้บัณเฑาะว์ สองชั้น

ท่อน 1

----	--- ร	---	- ด - ร	----	- ด - ร	- ฟ - ซ	--- ซ
------	-------	-----	---------	------	---------	---------	-------

----	- ฟ - ซ	--- ท	--- ท	--- ด	- ร - ด	- ร - ซ	--- ซ
------	---------	-------	-------	-------	---------	---------	-------

----	- ฟ - ซ	--- ล	- ด - ร
------	---------	-------	---------

สร้อย

----	ท ท ท ท	----	ท ท ท ท	- ด - ท	- ซ - ท	--- ด	--- ร
------	---------	------	---------	---------	---------	-------	-------

--- ร	- ฟ - ซ	- ท - ซ	- ฟ - ร	----	- ด - ร	- ฟ - ซ	--- ซ
-------	---------	---------	---------	------	---------	---------	-------

--- ร	- ฟ - ซ	- ท - ซ	- ฟ - ร	----	- ด - ร	- ฟ - ซ	--- ซ
-------	---------	---------	---------	------	---------	---------	-------

ท่อน 2

----	--- ร	--- ร	--- ฟ	----	--- ตั้	- รี้ - ตั้	- รี้ - ท
------	-------	-------	-------	------	---------	-------------	-----------

----	--- ตั้	- รี้ - ตั้	- รี้ - ช	----	- ฟ - ช	--- ถ	- ตั้ - ร
------	---------	-------------	-----------	------	---------	-------	-----------

สร้อย

----	ท ท ท ท	----	ท ท ท ท	- ตั้ - ท	- ช - ท	--- ตั้	--- รี้
------	---------	------	---------	-----------	---------	---------	---------

--- ร	- ฟ - ช	- ท - ช	- ฟ - ร	----	- ต - ร	- ฟ - ช	--- ช
-------	---------	---------	---------	------	---------	---------	-------

--- ร	- ฟ - ช	- ท - ช	- ฟ - ร	----	- ต - ร	- ฟ - ช	--- ช
-------	---------	---------	---------	------	---------	---------	-------

สาธิตทำนองโดยคุณวิสาชา ภูมिरัตน เมื่อวันที่ 6 พฤษภาคม พ.ศ. 2562

หมายเหตุ : สัญลักษณ์ หมายถึงคั่นชั้กออก หมายถึงคั่นชั้กเข้า

หลังจากจบเพลงขับไม้บั้ฒเตาะวี สองชั้น โบราณจารย์นิยมถ่ายทอดด้วยเพลงดับต้น-เพลงฉิ่ง ทั้งอัตราจังหวะสองชั้นและสามชั้น หรืออัตราจังหวะใดอัตราจังหวะหนึ่ง ซึ่งเป็นเพลงในกลุ่มพื้นฐานเบื้องต้นเช่นเดียวกัน สำหรับครูเจริญใจ สุนทรวาทีนกำหนดให้ถ่ายทอดด้วยเพลงดับต้นเพลงฉิ่ง สามชั้น แต่ถ่ายทอดให้เฉพาะกับผู้เรียนที่เรียนในสายวิชาซีพดนตรีไทยเท่านั้น อันได้แก่ ผู้เรียนจากคณะครุศาสตร์ และคณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เพราะกับผู้เรียนกลุ่มนี้ต้องประกอบอาชีพในกลุ่มวิชาซีพดนตรีไทย การถ่ายทอดด้วยเพลงดังกล่าวจึงมีความเหมาะสมกับผู้เรียนกลุ่มนี้เป็นอย่างยิ่ง (เลอเกียรติ มหาวิจิฉฉยมดนตรี, สัมภาษณ์, 26 มกราคม 2562 และรัชช มุสิกา-รณ, สัมภาษณ์, 24 มีนาคม 2562) แต่ในบางกรณีอาจเลือกเฉพาะบางเพลงในดับมาถ่ายทอดแทน ดังปรากฏว่าเลือกถ่ายทอดด้วยเพลงจระเข้หางยาว สามชั้น (ยุทธนา ฉัพพรรณรัตน์, สัมภาษณ์, 27 กุมภาพันธ์ 2562)

ส่วนผู้เรียนคนอื่นที่ไม่ได้เรียนในสายวิชาซีพดนตรี จะไม่ได้รับถ่ายทอดเพลงดับต้นเพลงฉิ่งสามชั้น เพราะเนื่องด้วยเป็นเพลงที่มีความยาวมาก ไม่เหมาะสำหรับผู้เรียนดนตรีเป็นงานอดิเรกหรือมือสมัครเล่น แต่จะข้ามไปถ่ายทอดด้วยเพลงอื่นที่ง่ายต่อการฝึกหัดแทน โดยนิยมถ่ายทอดด้วยเพลง

สำเนียงลาวอัตราจังหวะสองชั้น ที่สำคัญ ได้แก่ เพลงลาวดวงเดือน สองชั้น เพลงลาวคำหอม สองชั้น และเพลงลาวดำเนินทราย สองชั้น (วิชาชา ภูมิรัตน, สัมภาษณ์, 25 ตุลาคม 2561, ขวัญทิพย์ เทวกุล, สัมภาษณ์, 2 กุมภาพันธ์ 2563, วิภาวิน พรหมบุญ, สัมภาษณ์, 20 ตุลาคม 2561 และจิรภัทร เลขะกุล, สัมภาษณ์, 26 มกราคม 2562)

แต่ทั้งนี้ในกรณีที่ผู้เรียนมีทักษะการบรรเลงซอด้วงหรือซออู้ที่ติดต่อก่อนแล้ว เมื่อรับถ่ายทอดเพลงขับไม้บัณเฑาะว์ สองชั้น เป็นที่เรียบร้อยแล้ว อาจข้ามเพลงในกลุ่มพื้นฐานอย่างเพลงดับต้น-เพลงฉิ่ง (สามชั้นหรือสองชั้น) หรือเพลงสำเนียงลาวอัตราจังหวะสองชั้น ไปยังเพลงอื่นในขั้นที่สูงขึ้น เช่น ถ่ายทอดเพลงสำหรับบรรเลงออกงาน เพราะเนื่องด้วยมีความจำเป็นต้องเป็นผู้บรรเลงซอสามสายในงานครั้งสำคัญซึ่งมีระยะเวลาที่จำกัด จึงจำเป็นต้องข้ามเพลงในกลุ่มพื้นฐานเพื่อฝึกหัดเพลงที่ใช้บรรเลงออกงาน (มานพ อิศรเดช, สัมภาษณ์, 14 ตุลาคม 2561) หรือถ่ายทอดเพลงเดี่ยว เพราะเนื่องด้วยเป็นผู้มีทักษะการบรรเลงซอด้วงหรือซออู้ได้ถึงขั้นเพลงเดี่ยว จึงสามารถข้ามเพลงในกลุ่มพื้นฐานไปเรียนเพลงเดี่ยวได้ทันที (วิรัช สงเคราะห์, สัมภาษณ์, 16 ตุลาคม 2561 และสฤกร พงศ์พานิช, สัมภาษณ์, 28 พฤษภาคม 2562)

3.2.2 เพลงบรรเลงทั่วไป

เมื่อสามารถบรรเลงเพลงพื้นฐานเบื้องต้นได้แล้ว ครูเจริญใจ สุนทรวาทีจะเริ่มถ่ายทอดเพลงบรรเลงทั่วไป หรือเพลงสำหรับใช้บรรเลงรวมวง ซึ่งโดยปกติแล้วไม่มีการจัดเรียงลำดับเพลงไว้ แต่จะพิจารณาจากความเหมาะสมของผู้เรียนหรือการนำไปใช้งาน อย่างไรก็ตาม ภายใต้นโยบายที่นิยมถ่ายทอด มักเป็นเพลงที่นิยมบรรเลงมาแต่โบราณ หรือเป็นเพลงมาตรฐานทั่วไปที่นักดนตรีควรบรรเลงได้ ซึ่งจากการสัมภาษณ์ศิษย์ซอสามสายของครูเจริญใจ สุนทรวาทีหลายคน สามารถยกตัวอย่างเพลงเพื่อให้ทราบเป็นแนวทางของการศึกษา โดยผู้วิจัยขอยกตัวอย่างตามกลุ่มเพลงที่สำคัญดังนี้

- **เพลงโหมโรง** เช่น เพลงโหมโรงไอยเรศ สามชั้น เพลงโหมโรงเยี่ยมวิมาน สามชั้น เพลงโหมโรงครอบจักรวาล สามชั้น เพลงโหมโรงมะลิเลื้อย สามชั้น เพลงโหมโรงปฐมดุสิต สามชั้น ฯลฯ

- **เพลงเถา** เช่น เพลงแขกมอญ เถา เพลงถอนสมอ เถา เพลงบุหลัน เถา เพลงพราหมณ์เข้าโบสถ์ เถา เพลงกล่อมনারี เถา เพลงสุดสงวน เถา เพลงราตรีประดับดาว เถา เพลงเขมรล่อองค์ เถา เพลงโสมส่องแสง เถา เพลงแขกขาว เถา เพลงพม่าเห่ เถา ฯลฯ

- **เพลงตับ** เช่น เพลงตับนางนาค เพลงตับนิทราชาคริต เพลงตับซินเดอเรลลา เพลง
ตับลาวเจริญศรี เพลงตับวิวิาทพระสมุทร ฯลฯ

- **เพลงลา** เช่น เพลงเต่ากินผักบุง สองชั้น เพลงพระอาทิตย์ชิงดวง สองชั้น เพลง
จิ้นเก็บบุปผา สองชั้น เพลงนกขมิ้น สามชั้น เพลงอกทะเล สามชั้น เพลงปลาทอง เถา ฯลฯ

- **เพลงทยอย** เช่น เพลงแขกลพบุรี สามชั้น เพลงแขกโอด สามชั้น เพลงพม่าห้า-
ท่อน สามชั้น เพลงทยอยเขมร สามชั้น เพลงทยอยนอก สามชั้น เพลงทยอยใน เถา ฯลฯ

- **เพลงเกร็ด** เช่น เพลงเขมรไทรโยค สามชั้น เพลงเขมรปี่แก้ว สามชั้น เพลงเทพ-
บรรทม สามชั้น เพลงแสนเสนาะ สามชั้น เพลงลาวชมดง สองชั้น เพลงทองย่อน สองชั้น ฯลฯ หรือ
เพลงจากบทละครต่าง ๆ เช่น เพลงแม่ศรีทรงเครื่อง จากบทละครดึกดำบรรพ์เรื่องอิเหนา ฯลฯ

3.2.3 เพลงฝึกหัดการเลี่ยนคำร้องเบื้องต้น

เมื่อสามารถบรรเลงรวมวงได้ในเกณฑ์ที่ดีแล้ว ครูเจริญใจ สุนทรวาทีนจะเริ่มถ่ายทอดวิธีการ
คลอร้องและการว่าดอก ซึ่งแต่เดิมในอดีตโบราณอาจารย์ไม่ได้กำหนดแบบเรียนสำหรับฝึกหัดการ
เบื้องต้นไว้ แต่ครูผู้สอนจะพิจารณาตามความเหมาะสม สำหรับครูเจริญใจ สุนทรวาทีนไม่ได้กำหนด
แบบเรียนเบื้องต้นไว้เช่นกัน เพราะโดยปกติจะถ่ายทอดการเลี่ยนคำร้องก็ต่อเมื่อสำหรับใช้บรรเลง
ออกงาน ซึ่งไม่มีแบบเรียนเบื้องต้น ต้องถ่ายทอดตามเพลงที่ใช้สำหรับบรรเลงออกงานครั้งนั้น ๆ หรือ
หากเป็นการถ่ายทอดในการเรียนการสอนทั่วไปที่ไม่ได้มีจุดประสงค์สำหรับบรรเลงออกงาน จะเป็น
การถ่ายทอดในลักษณะแนะนำ ซึ่งไม่มีแบบเรียนเบื้องต้นเช่นกัน

จนเมื่อครูเจริญใจ สุนทรวาทีนได้จัดวางหลักสูตรการเรียนการสอนให้บัณฑิตคณะครุศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย จึงได้วางแบบเรียนการเลี่ยนคำร้องเบื้องต้น โดยแยกเป็นการคลอร้อง
ฝึกหัดด้วยเพลงต้นเพลงฉิ่ง สามชั้น และการว่าดอก ฝึกหัดด้วยเพลงนกขมิ้น สามชั้น (รัชวิช มุสิกกา-
รุธ, สัมภาษณ์, 24 มีนาคม 2562) ซึ่งทั้ง 2 เพลงเป็นเพลงบรรจุอยู่ในเพลงตับต้นเพลงฉิ่ง สามชั้น อัน
เป็นเพลงที่โบราณจารย์กำหนดไว้เป็นเพลงพื้นฐานเบื้องต้นสำหรับผู้เรียนเครื่องสายและขับร้อง การ
วางแบบเรียนการเลี่ยนคำร้องเบื้องต้นด้วยทั้ง 2 เพลงดังกล่าว นับว่ามีความเหมาะสมเป็นอย่างยิ่ง
เพราะเป็นการนำแบบเรียนพื้นฐานเบื้องต้นของเครื่องสายและขับร้องมาประยุกต์เข้าด้วยกันสำหรับ
เป็นแบบเรียนการเลี่ยนคำร้องเบื้องต้น

ทั้งนี้การฝึกหัดการเลียนคำร้อง โดยทั่วไปไม่ได้กำหนดว่าต้องเรียนสิ่งใดก่อนหลัง เพราะว่าการคลอร้องและการว่าดอก ใช้ลักษณะวิธีการเอื้อนตามทำนองขับร้องเช่นเดียวกัน หากสามารถปฏิบัติสิ่งหนึ่งสิ่งใดได้อีกสิ่งย่อมปฏิบัติได้เช่นกัน สำหรับครูเจริญใจ สุนทรวาทินแต่เดิมไม่ได้กำหนดไว้ แต่เมื่อได้วางแบบเรียนการเลียนคำร้องเบื้องต้นให้นิสิตคณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย จึงได้กำหนดให้เริ่มเรียนด้วยการว่าดอก (เพลงนกขมิ้น สามชั้น) ก่อน แล้วจึงตามด้วยการคลอร้อง (เพลงต้นเพลงฉิ่ง สามชั้น) ดังที่ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.รัชวิช มุสิกการุณ อธิบายว่า

อาจารย์จะต่อว่าดอกก่อน คือดับต้นเพลงฉิ่งจะต้องต่อ ต้นเพลงฉิ่งไม่มีปัญหา จระเข้หางยาวไม่มีปัญหา ดวงพระธาตุไม่มีปัญหา นกขมิ้น 2 ท่อนแรกไม่มีปัญหา มีปัญหาตอนว่าดอก อาจารย์ก็จะต่อว่าดอก ว่าดอกแล้วก็เก็บ พอต่อว่าดอกเสร็จ ก็จะต่อท่อน 1 ท่อน 2 เป็นเที่ยวหวาน ก็ครบเป็นเที่ยว แต่ทางจะจาว ๆ เหมือนร้อง ไม่ใช่ทางที่ละเอียดอันนั้นต่อตอนหลังเลยไม่ใช่ตอนนี้ แล้วก็ดับขึ้นมาที่ต้นเพลงฉิ่งที่เป็นทางคลอร้อง จะไม่ได้คลอมาตั้งแต่แรก ของอาจารย์จะเป็นแพทเทิร์น (Pattern) นี้เลยนะ ต้นเพลงฉิ่ง จระเข้หางยาว ดวงพระธาตุ นกขมิ้น นกขมิ้นว่าดอก แล้วก็เดี่ยวนกขมิ้นอย่างง่าย แล้วก็ดับต้นเพลงฉิ่งที่คลอร้อง (รัชวิช มุสิกการุณ, สัมภาษณ์, 24 มีนาคม 2562)

เหตุที่เรียนการว่าดอกก่อนการคลอร้องเป็นเพราะว่า การว่าดอกต้องบรรเลงให้ใกล้เคียงกับทำนองขับร้องมากที่สุด ทั้งทำนองเอื้อนและคำร้อง ตลอดจนช่องไฟและจังหวะการหายใจ ซึ่งเมื่อสามารถปฏิบัติการว่าดอกได้ จะเข้าใจวิธีการขับร้องได้อย่างชัดเจน เมื่อต้องไปปฏิบัติการคลอร้องสามารถนำวิธีการว่าดอกไปปรับใช้กับการคลอร้องได้ทันที เพียงแต่ลดทอนรายละเอียดความซับซ้อนให้เหมาะสมกับวิธีการคลอร้อง เพื่อให้ผู้ขับร้องสามารถขับร้องได้สะดวกและแสดงศักยภาพได้เต็มที่ ดังที่ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.รัชวิช มุสิกการุณ อธิบายว่า

นกขมิ้นท่อน 3 อันนี้จริงจังมาก คือเลียนเสียงว่าดอก ดอกเอยดอกขจร อันนี้จริงจังมาก ว่ากันคำต่อคำ ลมหายใจต่อลมหายใจ ส่วนตอนกลับไปคลอต้นเพลงฉิ่ง อาจารย์ไม่ได้เน้นมากนัก เพียงแต่ทำให้ตอบเหมือนคนสองคนที่เดินไปด้วยกัน แต่ไม่ได้ก้าวเดินไปพร้อมกัน ไม่นั้นคนร้องจะอึดอัด อันนี้น่าจะต่างจากท่อน 3 นกขมิ้นครับ (รัชวิช มุสิกการุณ, สัมภาษณ์, 13 พฤษภาคม 2563)

ดังนั้นการเรียนการว่าดอาก่อนการคลอร้อง จึงเสมือนเป็นการทำความเข้าใจกับวิธีการขับร้องอย่างละเอียดในเบื้องต้น เพราะเมื่อเข้าใจวิธีการขับร้องแล้วจะสามารถปฏิบัติเลียนคำร้องได้เป็นอย่างดี

3.2.4 เพลงเดี่ยว

3.2.4.1 เพลงเดี่ยวเบื้องต้น

เมื่อมีทักษะการบรรเลงที่ดี สามารถปฏิบัติกลวิธีพิเศษได้บ้างแล้ว ครูเจริญใจ สุนทรวาทีนจะเริ่มถ่ายทอดเพลงเดี่ยว โดยเพลงเดี่ยวที่นิยมถ่ายทอดเป็นเพลงแรก หรือเป็นแม่บทสำหรับการฝึกหัดบรรเลงเดี่ยวคือ เพลงบุหลันลอยเลื่อน สองชั้น (เพื่ยวกลับเป็นเพลงสรรเสริญเสื่อป่า) ดังที่ครูมานพ อิศรเดช อธิบายว่า “อาจารย์ถือหลักกว่าเป็นเพลงเดี่ยวที่อยากให้ศิษย์ทุกคนเริ่มต้น” (มานพ อิศรเดช, สัมภาษณ์, 14 ตุลาคม 2561) ผู้วิจัยขอยกตัวอย่างเพลงบุหลันลอยเลื่อน สองชั้น ดังนี้

เดี่ยวซอสามสาย เพลงบุหลันลอยเลื่อน สองชั้น

เดี่ยวแรก

ท่อน 1 ทางโอด

--- ซ	-- ล ท	- รี่ - ท	- ล - ท	- ลซ - ม	- ฟ - ซ	- ฟ - ซ	ฟ ซ ลซ ซ
-------	--------	-----------	---------	----------	---------	---------	----------

- รี่ - ท	- ล รี่ ซ	--- ล	ท - ลซ ลท	-----	- ล - ท	- รี่ท ลซ ล	- ทล รี่ท ท
-----------	-----------	-------	-----------	-------	---------	-------------	-------------

- รี่ - ท	- ล รี่ ซ	--- ล	ท - ลซ ลท	-- รี่ ล	ท - ลซ ลท	--- ร	ม - รท รม
-----------	-----------	-------	-----------	----------	-----------	-------	-----------

--- ซ	ท - ลซ ลท	- รี่ - ท	- ล - ท	- ลซ - ม	- ฟ - ซ	- ฟ - ซ	ฟ ซ ลซ ซ
-------	-----------	-----------	---------	----------	---------	---------	----------

- ท - รี่	- ท - ล	ท - ลซ ฟ	- ม - ร	-- รมฟ	ล - ทล ม	- ฟม - รท	- ล - ร
-----------	---------	----------	---------	--------	----------	-----------	---------

ท่อน 1 ทางผัน

---ช	--ลท	-รื-ท	-ล-ช	-มรม	ชทลช	-ม-ช	--ชชช
รืลทรื	ชทลช	รรมรช	รรมรท	ลทรม	ชทลช	ลทรืท	ลชลท
-รื-ท	-ล-ช	-ร-ช	--ลท	รืลทล	รืทลท	รรมชร	มทรม
-ร-ช	--ลท	-รื-ท	-ล-ช	-มรม	ชทลช	-ม-ช	--ชชช
-ท-รื	-ท-ล	ท-ลชฟ	-ม-ร	--รมฟ	ล-ทลม	-ฟม-รท	-ล-ร

ท่อน 2 ทางเอด

----	---ม	-รท-รม	-ช-ล	ท-ลชลท	-รื-ล	-ทลรืล	ท-ลชชล
-ชมชม	-รรมรม	-รท-ร	ม-รทรม	-ช-ม	-รท-รม	-ล-ล	-ชมชทลช
ทลทลรืช	ท-ลชลท	-รื-ท	ลทลรืล	ท-ลชม	-ฟ-ช	-ฟ-ช	ฟชลชช
-ท-รื	-ท-ล	ท-ลชฟ	-ม-ร	--รมฟ	ล-ทลม	-ฟม-รท	-ล-ร

ท่อน 2 ทางผัน

---ม	-มมม	รทรม	-ช-ล	-ท-รื	-ท-ล	รืทลช	ทลชม
ชลชม	ชลชร	มรทร	มรชม	-ล-ท	-ร-ม	-ร-ม	-ช-ล
-ร-ช	--ลท	-รื-ท	-ล-ช	-มรม	ชทลช	-ม-ช	--ชชช
-ท-รื	-ท-ล	ท-ลชฟ	-ม-ร	--รมฟ	ล-ทลม	-ฟม-รท	-ล-ร

เที่ยวกลับ

ท่อน 1

--- ร	--- ซ	--- ฟ	--- ซ	-- ล ท	- ล - ท	- ล - ซ	--- ร
----	- ร - ม	- ฟ - ซ	- ล - ท	----	- ล ด์ ท	- ล - ท	----
- ด์ - ซ	- ด์ - ร	- ม - ร	- ด์ - ท	----	ทลซ - ล ท	- ด์ - ร	----
--- ม	- ร - ม	- ร - ท	- ล - ซ	- ท ล ท	รื ท ล ซ	- ฟ - ซ	--- ซ
- ท - ร	- ซ - ล	- ซ - ฟ	- ม - ร	-- รมฟ	- ซ - ฟ	--- ม	--- ร

ท่อน 2

--- ร	--- ซ	--- ร	--- ม	--- ท	-- ล ซ	-- ทลซ	- ฟ - ม
----	--- ด	- ท - ด	- ร - ม	- ซ - ม	- ร - ด	-- มรต	- ท - ล
----	--- ท	- ร - ท	- ล - ซ	- ท ล ท	รื ท ล ซ	- ฟ - ซ	--- ซ
- ท - ร	- ซ - ล	- ซ - ฟ	- ม - ร	-- รมฟ	- ซ - ฟ	--- ม	--- ร

ถอดทำนองจากการบรรเลงซอสามสายหมู่ 8 คัน ของคณะศิษย์ซอสามสายครูเจริญใจ สุนทรวาทีน
 ที่ได้บรรเลงไว้ในงาน “รำลึกถึงอาจารย์เจริญใจ สุนทรวาทีน” เมื่อวันที่ 9 กรกฎาคม พ.ศ. 2554
 ณ หอแสดงดนตรี อาคารศิลปวัฒนธรรม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

หมายเหตุ : สัญลักษณ์ หมายถึงคั่นซ้กออก หมายถึงคั่นซ้กเข้า

เมื่อพิจารณาจากทำนองข้างต้น ปรากฏว่าเป็นเพลงที่เหมาะสมสำหรับใช้ฝึกหัดเป็น
 เพลงเดี่ยวเบื้องต้นอย่างยิ่ง อธิบายให้เข้าใจดังนี้

- **เพลงมีขนาดสั้น** เป็นเพลง 2 ท่อน ท่อน 1 มี 5 จังหวะ ท่อน 2 มี 4 จังหวะ ซึ่งโดยปกติเพลงที่นิยมนำมาประพันธ์เป็นทางเดียวกันมักเป็นเพลงหลายท่อนและมีความยาวของจังหวะหลายหน้าทับ กล่าวคือ เพลงที่มีหลายท่อนมักเป็นเพลงที่มี 3 ท่อนเป็นส่วนใหญ่ เช่น เพลง นกขมิ้น สามชั้น เพลงสารถิ สามชั้น เพลงแขกมอญ สามชั้น ฯลฯ หรือหากเป็นเพลงท่อนเดียวหรือ เพลง 2 ท่อน มักเป็นเพลงที่มีความยาวของจังหวะหลายหน้าทับ เช่น เพลงพญาโศก สามชั้น เพลง ทะแย สามชั้น เพลงแสนเสนาะ สามชั้น ฯลฯ เมื่อเทียบเพลงบุหลันลอยเลื่อน สองชั้น กับเพลงเดี่ยว อื่น ๆ หรือเพลงเดี่ยวที่กล่าวข้างต้นถือว่ามีความสั้นมาก อีกทั้งเป็นทำนองเพลงในอัตราจังหวะสอง- ชั้น เมื่อเทียบกับเพลงในอัตราจังหวะสามชั้นยังมีความสั้นลงไปอีกเท่าตัว สำหรับผู้เรียนที่เริ่มฝึกหัด เพลงเดี่ยวเบื้องต้นจึงถือว่ามีความเหมาะสมดีมาก เพราะไม่ต้องใช้กำลังและศักยภาพที่มากเกินไป ความสามารถของผู้ฝึกหัดเบื้องต้น

- **ทางไม่ซับซ้อน** ทำนองหลักของเพลงบุหลันลอยเลื่อน สองชั้น เป็นเพลง ที่มีสังคีตลักษณะซ้ำท้าย (ซ้ำ 2 จังหวะหน้าทับ) รวมถึงภายในท่อนยังมีการซ้ำทำนองหลายตำแหน่ง ซึ่งโดยทั่วไปการประพันธ์ทางเดี่ยวนิยมแปลทำนองที่มีการซ้ำให้มีความแตกต่างหลากหลาย แต่ สำหรับทางเดี่ยวดังกล่าวนิยมประพันธ์ทำนองที่มีการซ้ำให้เหมือนดังเดิมตามลักษณะเนื้อหาของเพลง หรืออาจมีการตกแต่งให้แตกต่างบ้างเล็กน้อย จะมีเป็นส่วนน้อยมากที่แปลทำนองให้แตกต่างกัน โดย มักปรากฏอยู่เฉพาะในทิวเก็บบ (พิจารณาโน้ตตัวอย่างข้างต้นเพื่อความเข้าใจที่ชัดเจน) ดังนั้นด้วย ทำนองไม่ได้มีความซับซ้อน เพลงบุหลันลอยเลื่อน สองชั้นจึงเหมาะสำหรับผู้เรียนที่ฝึกหัดเพลงเดี่ยว เบื้องต้นอย่างมาก เพราะผู้เรียนไม่ต้องจดจำและฝึกหัดทำนองที่มีความหลากหลายมากเกินไป ความสามารถของตน

- **เพลงแสดงความปลั่งจำเพาะของเครื่องดนตรี** เป็นเพลงที่อยู่ในกลุ่ม เสียงปัญจมูลทางเพียงออล่าง (ชลทXรมX) และกลุ่มเสียงปัญจมูลทางนอก (รมฟXลทX) ซึ่งซอสาม- สายสามารถแสดงความปลั่งจำเพาะในกลุ่มเสียงดังกล่าวได้เป็นอย่างดี เพราะสามารถบรรเลง ประสานเสียงคู่ล่าง (เสียงเรประสานกับเสียงลา) และประสานเสียงคู่บน (เสียงซอลประสานกับเสียง เร) ได้หลายตำแหน่ง (พิจารณาโน้ตตัวอย่างข้างต้นเพื่อความเข้าใจที่ชัดเจน) รวมถึงสามารถใช้กลวิธี พิเศษขั้นพื้นฐาน เช่น การพรม การครั้น ฯลฯ ได้สะดวกและปรากฏหลายตำแหน่ง ซึ่งผู้เรียนที่ฝึกหัด เพลงเดี่ยวเบื้องต้นสามารถบรรเลงได้ไพเราะแม้จะมีทักษะการบรรเลงที่น้อยก็ตาม เพราะเพลงแสดง

ความปลั่งจำเพาะของเครื่องดนตรีได้ดีเยี่ยมอยู่แล้ว ดังนั้นเพลงบุหลันลอยเลื่อน สองชั้นจึงเหมาะสำหรับผู้เรียนที่ฝึกหัดเพลงเดี่ยวเบื้องต้นเป็นอย่างมาก

- **ใช้คันทักพื้นฐาน** การใช้คันทักส่วนมากเป็นคันทัก 4 อันเป็นคันทักพื้นฐานที่ซอสามสายนิยมบรรเลงในเพลงทั่วไป ผู้เรียนที่ฝึกหัดเพลงเดี่ยวเบื้องต้นจึงสามารถบรรเลงได้โดยไม่ยาก เพียงแต่จัดแบ่งคันทักให้พอดีกับทำนองซึ่งมีการตกแต่งรายละเอียดที่ซับซ้อนกว่าเพลงทั่วไป แต่ในขณะเดียวกันมีการใช้คันทักในรูปแบบอื่นแทรกบ้าง เช่น คันทัก 8 คันทัก 12 ฯลฯ โดยมากอยู่ในเที่ยวกลับ ซึ่งคือเพลงสรรเสริญเสื่อป่า (พิจารณาโน้ตตัวอย่างข้างต้นเพื่อความเข้าใจที่ชัดเจน) แต่คันทักลักษณะดังกล่าวปรากฏในทำนองที่ไม่ได้มีการตกแต่งรายละเอียดที่ซับซ้อน จึงไม่เป็นปัญหาสำหรับผู้เรียนที่ฝึกหัดเพลงเดี่ยวเบื้องต้น เพียงแต่จัดแบ่งคันทักให้พอดีกับทำนอง รวมความแล้วเพลงบุหลันลอยเลื่อน สองชั้น มีลักษณะการใช้คันทักที่เหมาะสมสำหรับผู้เรียนที่ฝึกหัดเพลงเดี่ยวเบื้องต้นเป็นอย่างมาก

- **ไม่มีการเลื่อนตำแหน่งมือซ้าย (Position)** ปกติแล้วในการบรรเลงเดี่ยวเครื่องดนตรีประเภทซอ มักมีการเลื่อนตำแหน่งมือซ้าย (ที่ใช้ในการลงนิ้วเพื่อให้เกิดระดับเสียงต่าง ๆ) ลงไปด้านล่างของคันทวนเพื่อให้เกิดเสียงที่สูงขึ้น อันแสดงถึงเป็นผู้มีทักษะการบรรเลงที่ชำนาญ แต่ทว่าในทางเดี่ยวดังกล่าวเป็นทางเดี่ยวเบื้องต้น ตำแหน่งมือซ้ายจึงอยู่ในตำแหน่งปกติตลอดการบรรเลงไม่มีการเลื่อนตำแหน่ง แต่อาจมีการเลื่อนนิ้วก็อยู่ที่อยู่ในตำแหน่งเสียงเรสูงลงไปหาเสียงมีสูงบ้างเล็กน้อย ซึ่งปรากฏใช้เพียงครั้งเดียว (พิจารณาโน้ตตัวอย่างข้างต้นเพื่อความเข้าใจที่ชัดเจน) ซึ่งเป็นการเลื่อนตำแหน่งเพียงนิ้วเดียวและพบได้ในการบรรเลงทั่วไป จึงไม่นับเป็นการเปลี่ยนตำแหน่งมือซ้ายที่ต้องเปลี่ยนทั้งข้อมือ ดังนั้นการที่เพลงบุหลันลอยเลื่อน สองชั้นไม่มีการเลื่อนตำแหน่งมือซ้ายจึงเหมาะสำหรับผู้เรียนที่ฝึกหัดเพลงเดี่ยวเบื้องต้นเป็นอย่างมาก เพราะการเลื่อนตำแหน่งมือซ้ายต้องใช้ทักษะที่ค่อนข้างสูงซึ่งไม่เหมาะสำหรับผู้เรียนที่ฝึกหัดเพลงเดี่ยวเบื้องต้น

3.2.4.2 ลำดับขั้นการถ่ายทอดเพลงเดี่ยว

ในการถ่ายทอดเพลงเดี่ยว นอกจากเพลงบุหลันลอยเลื่อน สองชั้น ซึ่งนิยมถ่ายทอดเป็นเพลงเดี่ยวเพลงแรกแล้ว เพลงเดี่ยวในลำดับถัดไปอื่น ๆ ครูเจริญใจ สุนทรวาทีไม่ได้จัดเรียงไว้เป็นลำดับก่อนหลังที่ชัดเจน แต่จะพิจารณาความสามารถของผู้เรียนแล้วถ่ายทอดให้สอดคล้องกับความสามารถของผู้เรียนคนนั้น ๆ แต่อย่างไรก็ตามจากการสัมภาษณ์ศิษย์ซอสามสายของครูเจริญใจ

สุนทราภินหลายคน สามารถประมวลสรุปผลการถ่ายทอดเพลงเดี่ยวได้เป็นลำดับชั้น โดยแบ่งได้ 3 ชั้นสำคัญ ได้แก่ ชั้นต้น ชั้นกลาง และชั้นสูง ในแต่ละชั้นมีรายละเอียดดังนี้

- **ชั้นต้น** ได้แก่ เพลงพญาผืน สองชั้น เพลงพญาตริก สองชั้น เพลงหกบท สองชั้น เพลงบุหลันลอยเลื่อน สองชั้น (เพ็ญกลับเป็นเพลงสรรเสริญเสื่อป่า) เพลงกล่อมนารี สามชั้น และเพลงนกขมิ้น สามชั้น ในกลุ่มเพลงเดี่ยวชั้นต้นนี้ส่วนมากเป็นเพลงอัตรารัจหะสองชั้น หรือเป็น เพลงอัตรารัจหะสามชั้นขนาดสั้น เหมาะสำหรับผู้เรียนที่เริ่มฝึกหัดเพลงเดี่ยว โดยในจำนวนเพลงเดี่ยวที่กล่าวถึงนี้ เพลงบุหลันลอยเลื่อน สองชั้น และเพลงนกขมิ้น สามชั้น เป็นเพลงที่นิยมถ่ายทอดมากที่สุด โดยเพลงบุหลันลอยเลื่อน สองชั้น เป็นเพลงที่นิยมถ่ายทอดให้ผู้เรียนเป็นเพลงแรก หรือเป็นแม่บทสำหรับฝึกหัดเพลงเดี่ยว ดังมีเหตุผลที่ได้อธิบายมา ส่วนเพลงนกขมิ้น สามชั้น เป็นเพลงที่มีความยาวไม่มากและไม่ยากสำหรับการฝึกหัด ทั้งยังมีการแทรกการว่าดอก ซึ่งเปิดโอกาสให้ผู้บรรเลงเดี่ยวแสดงความสามารถในการเลียนคำร้องว่าดอก และธรรมชาติของซอสามสายเป็นเครื่องดนตรีที่มีลักษณะเสียงที่ใกล้เคียงกับการขับร้องมากที่สุด ดังนั้นการว่าดอกจึงเปิดโอกาสให้ทั้งผู้บรรเลงและเครื่องดนตรีสามารถแสดงศักยภาพได้เต็มที่โดยสอดประสานซึ่งกันและกัน นอกจากนี้การว่าดอกดังกล่าวยังสามารถถอดนำไปบรรเลงในการรับร้องปกติ หรือใช้เป็นแนวทางสำหรับการว่าดอกสามชั้นในเพลงอื่น ๆ ได้อีกด้วย ดังนั้นการถ่ายทอดทางเดี่ยวดังกล่าวจึงเป็นประโยชน์ทั้งในด้านการเป็นเพลงเดี่ยวและการว่าดอก

- **ชั้นกลาง** ได้แก่ เพลงพญาโศก สามชั้น เพลงพญาครวญ สามชั้น เพลงพญารำพึง สามชั้น เพลงต่อยรูป สามชั้น เพลงสารถิ สามชั้น เพลงแสนเสนาะ สามชั้น และเพลงสุรินทราทู สามชั้น ในกลุ่มเพลงเดี่ยวชั้นกลางนี้เมื่อพิจารณาแล้วพบว่า เป็นเพลงอัตรารัจหะสามชั้น มีขนาดยาว เหมาะสำหรับผู้เรียนที่มีทักษะการบรรเลงที่ดี โดยในจำนวนเพลงเดี่ยวที่กล่าวข้างต้น เพลงแสนเสนาะ สามชั้น เป็นเพลงที่นิยมถ่ายทอดมากที่สุด เพราะเป็นทางเดี่ยวของซอสามสาย โดยเฉพาะ ไม่ปรากฏว่าเครื่องดนตรีอื่นนำไปบรรเลงเดี่ยว ที่สำคัญทางเดี่ยวสามารถแสดงความปลั่งจำเพาะของซอสามสายได้อย่างดีเยี่ยม โดยยังคงเนื้อหาสาระสำคัญของทำนองเพลงดั้งเดิมได้อย่างครบถ้วน

- **ชั้นสูง** ได้แก่ เพลงแขกมอญ สามชั้น และเพลงทยอยเดี่ยว ในกลุ่มเพลงเดี่ยวชั้นสูงนี้ เป็นเพลงที่ต้องใช้ศักยภาพในการบรรเลงที่สูงมาก เพราะเป็นเพลงที่มีความยาว และมีโครงสร้างรายละเอียดที่ซับซ้อน ผู้เรียนที่จะได้รับถ่ายทอดเพลงในชั้นนี้ อย่างน้อยต้องได้รับถ่ายทอด

เพลงเดี่ยวที่สำคัญอื่น ๆ ก่อน ได้แก่ เพลงบุหลันลอยเลื่อน สองชั้น เพลงนกขมิ้น สามชั้น เพลงพญา-
โศก สามชั้น เพลงพญาครวญ สามชั้น เพลงพญารำพึง เพลงแสนเสนาะ สามชั้น และเพลงสุรินทรหา
สามชั้น หรือหากไม่ได้รับถ่ายทอดเพลงเดี่ยวข้างต้นต้องได้รับอนุญาตเป็นกรณีพิเศษ

ในบางกรณีผู้เรียนบางคนอาจไม่ได้รับการถ่ายทอดเพลงเดี่ยวเรียงตามลำดับชั้น
ดังกล่าว แต่อาจเริ่มต้นเพลงเดี่ยวที่ชั้นกลางหรือชั้นสูง ดังปรากฏว่าผู้เรียนบางคนได้รับถ่ายทอดเพลง-
เดี่ยวเพลงแรกเป็นเพลงแสนเสนาะ สามชั้น หรือได้รับอนุญาตให้รับถ่ายทอดเพลงทยอยเดี่ยวเป็น
เพลงเดี่ยวเพลงแรก (พิชิต ชัยเสรี, สัมภาษณ์, 10 พฤศจิกายน 2561) ซึ่งในกรณีดังกล่าวผู้เรียนเป็นผู้
มีความรู้ความสามารถที่ดีเป็นพิเศษ จึงถ่ายทอดให้สอดคล้องกับความรู้ความสามารถของผู้เรียนเป็น
สำคัญ

3.2.5 เพลงที่ใช้ในวงขับไม้

เพลงที่ใช้ในวงขับไม้ ตัวอย่างเพลง เช่น ทำนองขับช้ำลูกหลวง ทำนองขับสรภัญญะใหญ่
เพลงขับไม้บัมเตาะว (ทำนองคลอร้อง) เพลงสาธูการ (ทั้งทางบรรเลงและทางคลอร้อง) เพลงสาธู-
การคลอข้าง เพลงเหาะ ฯลฯ (รัชวิษ มุสิกการุณ, สัมภาษณ์, 24 มีนาคม 2562) โดยเพลงที่สำคัญที่สุดใน
ในกลุ่มเพลงนี้คือทำนองขับช้ำลูกหลวง ทั้งนี้เพลงที่ใช้ในวงขับไม้ดังกล่าวโดยปกติครูเจริญใจ สุนทร-
วาทีนไม่นิยมถ่ายทอด แต่จะถ่ายทอดเฉพาะในกรณีที่เป็นพิเศษเท่านั้น กล่าวคือ สำหรับใช้บรรเลงใน
งานโอกาสที่สำคัญ หรือเป็นส่วนหนึ่งของหลักสูตรการศึกษา ดังปรากฏว่า ถ่ายทอดสำหรับบรรเลง
ออกอากาศทางสถานีโทรทัศน์ ในคราวฉลองครบ 200 ปีแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ (เจริญใจ สุนทรวาทีน,
2538: 105-106) ถ่ายทอดให้นิสิตคณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย สำหรับใช้บรรเลง
ในโครงการปริญญาโททางดุริยางคศิลป์ไทย เรื่องดนตรีในพระราชพิธี (วิรัช สงเคราะห์, สัม-
ภาษณ์, 16 ตุลาคม 2561) หรือถ่ายทอดให้นิสิตคณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เพราะเป็น
ส่วนหนึ่งของหลักสูตรการศึกษาซึ่งครูเจริญใจ สุนทรวาทีนเป็นผู้สอน (รัชวิษ มุสิกการุณ, สัมภาษณ์, 24
มีนาคม 2562)

ผู้ที่ได้รับถ่ายทอดเพลงในกลุ่มนี้ ต้องมีทักษะปฏิบัติที่ดีเป็นพิเศษ สามารถบรรเลงเลียน
คำร้องและบรรเลงเดี่ยวได้เป็นอย่างดี เพราะเพลงในกลุ่มนี้ส่วนใหญ่เน้นการบรรเลงคลอร้อง ซึ่งมี
ทำนองที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะ และไม่ได้มีวรรคตอนตลอดจนจังหวะอย่างเพลงทั่วไป ผู้บรรเลงต้องมี
ไหวพริบในการบรรเลงตามทำนองขับร้องให้ทันท่วงที ซึ่งโดยพื้นฐานผู้บรรเลงต้องสามารถจดจำ
ทำนองดังกล่าวได้จึงจะสามารถบรรเลงได้ถูกต้องสมบูรณ์ ด้วยเพลงมีความยากต่อการฝึกหัดและ

ถ่ายทอด ตลอดจนเป็นเพลงในพระราชพิธีชั้นสูงของราชสำนัก สามารถบรรเลงได้เฉพาะในวงขับไม้ที่ เกี่ยวเนื่องกับพิธีกรรมหรือการสรรเสริญบูชา ไม่สามารถนำไปบรรเลงด้วยวงอื่นหรือนำไปบรรเลงเป็น เอกเทศอย่างเพลงทั่วไปได้ จึงเป็นเหตุให้ไม่นิยมถ่ายทอด คงถ่ายทอดเฉพาะในกรณีที่เป็นพิเศษดัง อธิบายมา

3.3 ลักษณะเด่นความเป็นครูของครูเจริญใจ สุนทรวาทีน

3.3.1 การถ่ายทอดความรู้ด้วยความตั้งใจ

ครูเจริญใจ สุนทรวาทีนมีความตั้งใจจริงในการถ่ายทอดความรู้ให้กับศิษย์ โดยใช้ความรู้ ความสามารถและร่างกายแรงใจถ่ายทอดให้ด้วยความเต็มใจ ไม่ปิดบังอำพรางเพื่อให้ศิษย์ได้วิชา ความรู้ไม่เต็มที่มีรายละเอียดดังนี้

ครูมานพ อิศรเดช อธิบายว่า “อาจารย์ก็ใช้ความสามารถทั้งหมดในการสอน และในความจริง ถ้ามีคนมาขอ ไม่ว่าจะอะไรก็แล้วแต่ อาจารย์ยินดีจะให้เสมอ แล้วก็ไม่มีปิดไม่ให้ไม่อะไร แต่ว่าให้ในสิ่งที่ ควรจะต้องได้” (มานพ อิศรเดช, สัมภาษณ์, 14 ตุลาคม 2561)

ครูวิรัช สงเคราะห์ อธิบายว่า “คนอื่นยังไงผมไม่รู้ แต่ถ้าสำหรับศิษย์อาจารย์ไม่เคยหวงหรือ ปกปิดอะไรเลย” (วิรัช สงเคราะห์, สัมภาษณ์, 16 ตุลาคม 2561)

ครูณัฐวิภา มุทธธรรมเกณท์ กล่าวถึงเหตุการณ์ครั้งหนึ่งอันสะท้อนเรื่องดังกล่าวว่า

ทุกเช้าหลังตื่นนอนอาจารย์จะสวดมนต์และอธิษฐานขอพรพระและเทพแห่ง ดนตรี ให้คุ้มครองและดลบันดาลให้ลูกศิษย์ของอาจารย์ทุกคน มีงานทำ มีความ เจริญรุ่งเรือง มีความสุขกายสบายใจ อาจารย์บอกว่า ต้องอธิษฐานทุกวัน สงสารลูก- ศิษย์ บางคนฐานะทางบ้านไม่ค่อยดี ถ้าเรียนจบแล้วหางานทำไม่ได้จะยิ่งลำบาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งลูกศิษย์คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาฯ เดียวนี้ไม่มีสิทธิ์สอบบรรจุ ครู เพราะไม่มีวุฒิกู งานก็หายาก อาจารย์บอกว่าตั้งใจสอนให้เต็มที่ เพราะเขา ตั้งใจมาเรียนแล้ว ก็ควรจะได้สิ่งที่ดีที่สุุดกลับออกไป ฟังแล้วตื่นตัน อาจารย์เป็นครูที่ ประเสริฐจริง ๆ รักลูกศิษย์เหมือนลูกหลาน (อภิญญา ชีวะกานนท์, 2538: 209)

ครูเลอเกียรติ มหาวินิจฉัยมนตรี อธิบายว่า “อาจารย์เป็นคนไม่หวงเพลงไม่ปิดทาง ไม่เคยปกปิดไม่ให้ศิษย์ได้เพลงหรือไม่ได้ทาง ถ้าศิษย์ทำได้ทำถึงอาจารย์ให้เต็มที่ และยินดีให้เสมอ ไม่ว่าจะ เป็นศิษย์คนไหนก็ตาม” (เลอเกียรติ มหาวินิจฉัยมนตรี, สัมภาษณ์, 26 มกราคม 2562)

3.3.2 การเป็นผู้มีจิตใจกว้างขวาง

ครูเจริญใจ สุนทรวาทีเป็นผู้มีจิตใจกว้างขวาง เปิดรับวิทยาการสมัยใหม่ที่เป็นประโยชน์ต่อการเรียนการสอน ดังปรากฏว่าเปิดโอกาสให้ผู้เรียนสามารถบันทึกเสียงเพลงที่เรียนได้ หรือมีความเห็นว่าการจดบันทึกโน้ตเป็นประโยชน์ในการช่วยจดจำ และสนับสนุนให้จดบันทึก หรือหากมีทางเพลงของครูท่านอื่นที่ดีจะแนะนำให้จดจำนำไปใช้ นอกจากนี้เมื่อทราบว่าศิษย์ได้เรียนกับครูคนอื่นที่มีความรู้ความสามารถ จะไม่ปิดกั้นหรือไม่เห็นชอบแต่อย่างใด หรือหากศิษย์มีลักษณะการบรรเลงที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตน ยินดีให้ศิษย์ใช้ลักษณะการบรรเลงดังกล่าวได้ มีรายละเอียดดังนี้

รองศาสตราจารย์พิชิต ชัยเสรี อธิบายว่า

คุณป๋น บัณพูน ลำชา แห่งกสิกรไทย เขาเป็นลูกศิษย์อาจารย์ เขาก็ราชการ งานเมืองเขาก็เยอะ เขาก็จะไม่มานั่งจำอะไรล่ะ เขาก็จะจดโน้ต อาจารย์ก็จะบอกให้จด แล้วอาจารย์เจริญใจก็บอกว่าเออก็ดีนะใช้โน้ต อาจารย์ก็เหมือนจะชอบ แต่เท่าที่จำได้อาจารย์จะเล่าเนี่ย ๆ คุณป๋นเขาใช้โน้ต ซึ่งฉันว่าดีนะเขาจะได้ไม่ต้องมานั่งจำ (พิชิต ชัยเสรี, สัมภาษณ์, 10 พฤศจิกายน 2561)

ครูณัฐวิภา มุทธธรรมเกณฑ อธิบายว่า “แม้แต่ทางร้องหรือทางซอ ที่อาจารย์ได้ฟังมาจากสำนักอื่นหรือเป็นทางที่ทำขึ้นใหม่ ซึ่งอาจารย์เห็นว่าดีก็จะบอกให้ลูกศิษย์รู้ว่าดีอย่างไร และให้จำไว้ใช้” (อภิญา ชีวะกานนท์, 2538: 208)

ครูเลอเกียรติ มหาวินิจฉัยมนตรี อธิบายว่า

ช่วงหลัง ผมเปลี่ยนเอกลักษณ์การสีเป็นของตนเอง หลังจากที่เรียนทางพระยาภูมีฯ มามากแล้ว และไปเรียนซอเพิ่มเติมกับครูธีระ ภูมณี อีกส่วนหนึ่ง ผมก็เอาวิธีการเทคนิคของครูอุดม ครูธีระ ครูเจริญใจ และอีกหลาย ๆ ครูมาผสมผสานกัน ครูเจริญใจทราบและได้ยิน ท่านก็ได้ตำหนิหรือว่ากล่าวอะไร ท่านใจกว้างกว่าที่ใคร ๆ จะคาดคิดเสียอีก (เลอเกียรติ มหาวินิจฉัยมนตรี, 2538: 11)

และอธิบายว่า “อย่างแสนเสนานี้คือฉันชอบอยู่แล้ว ฉันก็แคะมาก่อน พอเวลาต่อกับ อาจารย์ เรียกว่าสีให้อาจารย์ฟังมากกว่า ก็บอกอาจารย์ว่าฟังมาก่อนแล้ว อาจารย์ก็ไม่ว่าอะไรเลย ดี ชะอีก อาจารย์เป็นคนใจกว้าง ใจกว้างมาก ๆ” (เลอเกียรติ มหาวินิจฉัยฉัยมนตรี, สัมภาษณ์, 26 มกราคม 2562)

3.3.3 การวางตัวดี

ครูเจริญใจ สุนทรวาทินสามารถวางตัวในฐานะครูได้เป็นอย่างดี โดยการรักษาสถานะระหว่าง ผู้ใหญ่กับผู้ใหญ่อย่างชัดเจน ไม่มีการพูดจาหยอกล้อเล่นกับศิษย์ หรือแสดงออกด้วยพฤติกรรมคำพูดที่ไม่เหมาะสมสมสถานะ มีรายละเอียดดังนี้

ครูเลอเกียรติ มหาวินิจฉัยฉัยมนตรี อธิบายว่า “อาจารย์วางตัวดีมาก อาจารย์ไม่เคยมาพูด ล้อเล่นกับเด็ก แต่อยู่ด้วยก็ไม่ได้เครียด อาจารย์ก็จะยิ้มแยมพูดแบบในสไตล์ (Style) ของอาจารย์ เป็น ผู้ดี แสดงความเป็นผู้ดีให้เราได้เห็นไปในตัวด้วยการวางตัวแบบนั้นนะดียังไง” (เลอเกียรติ มหาวินิจฉัยฉัยมนตรี, สัมภาษณ์, 26 มกราคม 2562)

ดร.วิภาวิน พรหมบุญ อธิบายว่า

ถ้าอยู่กันเยอะ ๆ ก็มีความเป็นอาจารย์ไม่พูดเล่นด้วยการไม่รู้จกเด็กไม่รู้จก ผู้ใหญ่ ถ้าอยู่ด้วยกันอาจารย์ก็มีความน่ารักเป็นกันเอง ถ้าอยู่เยอะ ๆ ก็มีความเป็น ผู้นำนะ จะไม่เล่นนะ ถ้ายังจะซ่อมออกวงก็จะเป๊ะ คือวางตัวได้ดี อาจารย์เป็นคน วางตัวดีในทุกสถานการณ์ (วิภาวิน พรหมบุญ, สัมภาษณ์, 20 ตุลาคม 2561)

หรือในเรื่องที่เป็นเรื่องส่วนตัวของศิษย์ จะไม่ก้าวท้าวเป็นอันขาด อาจารย์รู้แต่ไม่ได้แสดงความ เห็นว่าผิดถูกอย่างไร เพราะถือเป็นเรื่องส่วนตัวของศิษย์ มีรายละเอียดดังนี้

ครูมานพ อิศรเดช อธิบายว่า

อาจารย์จะไม่ยุ่ง ใครจะมีแฟนแต่งงานปัญหาอะไรยังไงก็จะนั่งฟังเฉย ๆ หรือจะมีปัญหาเลิกรากันอะไรยังไง จะเฉย จะไม่เข้าไปในเรื่องพวกนี้ มองในแง่หนึ่ง มองว่า บางอย่างไม่ก้าวล่วง เขาเลือกด้วยตัวเองแล้วน่าจะโอเค เรื่องคู่เห็นชัดเลย หรืออย่างพี่เคยสูบบุหรี่ พี่สูบนานมากมาตลอดชีวิต ไปบ้านอาจารย์พี่ก็จะเลี้ยง ออกมา อาจารย์จะรู้ ออตุ้มกับเอื้อพงศ์ (ผู้ช่วยศาสตราจารย์ นายแพทย์เอื้อพงศ์ จตุรธำรงค์-ผู้วิจัย) แอบไปสูบบุหรี่กันแล้วแหละ ถ้าเป็นอาจารย์บางคนจะบอกทำไม

เธอไม่นั่นไม่โน่นไม่นี่ อาจารย์เจริญใจจะไม่แตะเรื่องบางเรื่อง อันนั้นเป็นเรื่องของเขา
(มานพ อิศรเดช, สัมภาษณ์, 14 ตุลาคม 2561)

ครูวิรัช สงเคราะห์ อธิบายว่า “เรื่องส่วนตัวของศิษย์ อาจารย์จะไม่ยุ่ง ไม่ก้าวล่วง ไม่เด็ดขาด ยกเว้นว่ามาปรึกษา ซึ่งอาจารย์จะให้คำแนะนำปรึกษาที่ตีมาก ” (วิรัช สงเคราะห์, สัมภาษณ์, 16 ตุลาคม 2561)

ในด้านดนตรี หากศิษย์ได้รับการถ่ายทอดเพลงจากครูท่านอื่น จะไม่เข้าไปก้าวล่วงปรับปรุงแก้ไข ดังที่คุณจิรภัทร เลชะกุล อธิบายว่า “อย่างที่จิตรลดาเวลามีนงานบางที่เขาก็ทำแบบมหาตุริยางค์ ก็ใช้โน้ตแจกละเอียดขึ้น พี่ก็เอามาซ้อม แต่คุณย่าจะไม่ยุ่งเลย คุณย่าบอกทำตรงไหนเอาตามตรงนั้นจะได้เหมือนเขา จะได้ไม่มาปนกัน” (จิรภัทร เลชะกุล, สัมภาษณ์, 26 มกราคม 2562)

3.3.4 การเป็นต้นแบบที่ดี

ในการอบรมสั่งสอนศิษย์ด้วยคำพูดแล้ว สิ่งที่จะทำให้ศิษย์เกิดความศรัทธาแล้วปฏิบัติตามคือ การเป็นต้นแบบที่ดี ซึ่งครูเจริญใจ สนทนาว่าทिनสามารถประพฤติปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดีให้กับศิษย์ได้อย่างสมบูรณ์ ทั้งในด้านกิริยามารยาท คุณธรรมจริยธรรม การตรงต่อเวลา ตลอดจนเรื่องอื่น ๆ เมื่อผู้เรียนเห็นแบบอย่างที่ดีจากการประพฤติปฏิบัติจริงของผู้สอน ทำให้เกิดการซึมซับแล้วปฏิบัติตาม มีรายละเอียดดังนี้

คุณวิสาชา ภูมิตัน อธิบายว่า “ส่วนใหญ่คนสมัยก่อนก็เรียนด้วยเป็นแบบอย่าง ไม่ค่อยต้องสอนโดยตรง เราก็ดูว่ามารยาทอาจารย์เป็นยังไง คือตรงงาม นั่งตรงไหนก็ตรงงาม ไม่มีพูดคำหยาบอะไรเลย สำหรับพี่ไม่ค่อยมีอะไรให้สอนนะ พี่ก็ปฏิบัติตามที่อาจารย์ปฏิบัติ” (วิสาชา ภูมิตัน, สัมภาษณ์, 25 ตุลาคม 2561)

ครูมานพ อิศรเดช อธิบายว่า

ตอนสมัยอาจารย์อยู่ ตอนเราไปไหนก็จะเจิบ ไปดนตรีไทยอุดมศึกษา อาจารย์ไม่ลุกจากที่เราก็ไม่ลุกจากที่ พวกอื่นทุกคนจะวิ่งกันพลา้นหมดเลย มีจุฬาฯ นั่งนิ่งอยู่เลยเพราะอาจารย์ไม่ลุก แล้วพี่ต้องไปเล่นวงรวม สมัยนั้นขอสามสายมีแค่จุฬาฯ กับธรรมศาสตร์ ธรรมศาสตร์เขาเล่นวงโหมโรงไปแล้ว เหลือวงจุฬาฯ ต้องไปเล่น อาจารย์นั่งที่วง คนเทไปหน้าวงกันหมดเลยนะ อาจารย์บอกไม่ต้องไปไหนนั่งฟังตรงนี้แหละ ตอนอาจารย์อยู่ทุกคนเป็นระเบียบมาก ยังบอกเลยตอนหลัง ๆ ที่อาจารย์ไม่ได้ไปไหนกับชมรม คนชมรมจะเล่นกันสนุกสนาน แต่ก่อนนี่นั่งเป็น

อัตโนมัติไม่ต้องสั่ง เพราะอาจารย์นั่งเราก็นั่งไปโดยปริยาย วงไหนใครเขาจะเอา พวงมาลัยมาคล้อง แต่จุฬาฯ เขาไม่กล้าคล้อง จะนั่งนิ่งกันเป็นหุ่นหมดเลย (มาณพ อิศรเดช, สัมภาษณ์, 14 ตุลาคม 2561)

ครูวิรัช สงเคราะห์ อธิบายว่า

ที่เด่นคืออาจารย์ทำให้ดูเป็นตัวอยู่แล้ว อาจารย์ตรงเวลามาก ไปก่อน เวลาทำงานทุกที่ทุกนัด นั่นแหละคือสิ่งที่ท่านทำ แล้วทำให้ลูกศิษย์เห็น ลูกศิษย์ก็ต้องตาม นี่คือที่เห็นชัด ๆ เลยนะ ประการที่สองอาจารย์เป็นคนตรงในเรื่องของความไม่ตรงไปตรงมาของคนที่ไม่เฒ่าไปมา อาจารย์จะไม่ทำนะ ใครผิดใครถูกก็ว่าไปตามนั้นเลย เป็นตาซังที่ดีมากเลย ไม่เอนเอียง ตรง ทำให้เห็น (วิรัช สงเคราะห์, สัมภาษณ์, 16 ตุลาคม 2561)

3.3.5 การใช้หลักพรหมวิหาร 4

ครูเจริญใจ สุนทรวาทีนใช้วิธีในการปกครองศิษย์ด้วยหลักพรหมวิหาร 4 อันประกอบด้วย เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา มีรายละเอียดแต่ละข้อดังนี้

- **เมตตา** มีความปรารถนาดีและห่วงใยรักใคร่ศิษย์เป็นที่ตั้ง มั่นใส่ใจในสารทุกข์สุกดิบของศิษย์เสมอ หากมีสิ่งใดที่ช่วยเหลือได้พร้อมยินดีด้วยความเต็มใจและช่วยเหลืออย่างเต็มกำลังความสามารถ มีรายละเอียดดังนี้

คุณวิชาสา ภูมิรัตน์ อธิบายว่า

เป็นครูซึ่งดูแลศิษย์ดี พุดตรง ๆ อาจารย์ไม่ได้รักเฉพาะแค่นี้ กับลูกทุกคนพอไปถึงบ้านอาจารย์ก็เหมือนเป็นหลานอาจารย์ไปด้วย คือสนใจทั้งครอบครัวว่าลูกเค้าจะเจ็บจะป่วยจะเป็นอะไร ไปหาอาจารย์ก็มีความสุขค่ะ คืออาจารย์เป็นคนใส่ใจ รักลูกศิษย์ แล้วก็รักไปถึงคนที่ลูกศิษย์รักด้วย (วิชาสา ภูมิรัตน์, สัมภาษณ์, 25 ตุลาคม 2561)

รองศาสตราจารย์ ดร.ยุทธนา ฉัพพรรณรัตน์ อธิบายว่า

คืออาจารย์เมตตา ไม่ได้ถ่ายทอดเพียงแค่หลักสูตรตรงหน้า อาจารย์สนใจแม้กระทั่งชีวิตลูกศิษย์ ว่าไปทำกิจกรรมอื่น ๆ ที่เกี่ยวกับการเรียนการสอนยังงัยต่อไหม แล้วมีอะไรที่พอที่อาจารย์จะช่วยได้ อาจารย์ก็เปิดช่องที่จะช่วยเลย

อันนี้เดี๋ยวฉันอัดให้ แล้วเดี๋ยวเธอไปทำแบบนี้ละ (ยุทธนา ฉัพพรรณรัตน์, สัมภาษณ์, 27 กุมภาพันธ์ 2562)

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.รัชวิช มุสิกการุณ อธิบายว่า

เป็นห่วง ไม่สบาย เป็นอะไรจะเป็นห่วงมาก หยูกยากินรียัง บอกที่บ้านรียัง วันนี้พักผ่อนก็ได้ไม่ต้องมาก็ได้ อาจารย์ก็จะถามไถ่ พี่บุญญา (ครูบุญญา เจริญสีบทอง-ผู้วิจัย) ที่มหาวิทยาลัยบูรพาเคยเล่าให้ฟังว่า อาจารย์นั่งรถจากกรุงเทพฯ ไปเยี่ยมที่บ้าน อันนี้ชนมาจากบ้านยาแก้ไอเอาไปกินนะเธอ อาจารย์เป็นห่วงลูกศิษย์ทุกคนเสมอ (รัชวิช มุสิกการุณ, สัมภาษณ์, 24 มีนาคม 2562)

- **กรุณา** มีความปรารถนาอยากให้ศิษย์พ้นจากปัญหาอุปสรรคและความทุกข์ยาก โดยการช่วยเหลือบรรเทาความเดือดร้อนให้แก่ศิษย์ มีรายละเอียดดังนี้

ครูวิช สงเคราะห์ อธิบายว่า “อาจารย์ดูจริง แต่รักลูกศิษย์ เมตตา และก็มีเมตตาเป็นอันมาก ช่วยเหลือ แม้เรื่องหน้าที่การงานก็คอยซักถาม หรือฝากฝัง อย่างเม่ง (ครูณัฐวิภา มุทธธรรมเกณท์-ผู้วิจัย) อาจารย์ไปฝากถึงจิตรถตาด้วยตนเอง รักลูกศิษย์มาก” (วิช สงเคราะห์, สัมภาษณ์, 16 ตุลาคม 2561)

ครูเลอเกียรติ มหาวินิจฉัยมนตรี เล่าถึงเหตุการณ์ครั้งหนึ่งอันสะท้อนเรื่องดังกล่าวว่า

พอเราจะจบม.6 ก็จะสมัครเข้าศิลปกรรมฯ ตั้งใจไว้แล้ว เข้าโครงการพิเศษศิลป์ดีเด่น ซึ่งต้องมีครูผู้ใหญ่เขียนคำรับรอง แม่ (ครูพัฒน์ พร้อมสมบัติ-ผู้วิจัย) ก็ปรึกษากับน้ำป๊อบ (ครูป๊อบ คงลายทอง-ผู้วิจัย) น้ำป๊อบก็พาไปหาอาจารย์เจริญใจ ก็ฝากตัวกับอาจารย์ ก็เล่าฟังว่าเป็นยังไง มีปัญหาอย่างไรก็เล่าให้อาจารย์ฟังหมด ปัญหาของผมนั้นเด็ก ๆ คือเรียนได้สักพักก็ต้องมีเหตุให้ครูไม่พอใจที่จะสอนต่อ ซึ่งเป็นปัญหาที่คนอื่นก้อแล้วเราต้องรับกรรม อาจารย์ก็เมตตากรุณา มาก ๆ อาจารย์ก็บอกว่าถ้าไม่มีใครสอนเธอฉันจะสอนเธอเอง แล้วก็รับเป็นศิษย์ ท่านก็เป็นคนเขียนคำรับรองให้ เท่ากับว่าเราได้ครูผู้ใหญ่ มาก ๆ ของวงการช่วยเขียนคำรับรอง และรับเราไว้เป็นศิษย์ (เลอเกียรติ มหาวินิจฉัยมนตรี, สัมภาษณ์, 26 มกราคม 2562)

- **มุกิตา** มีความยินดีเมื่อศิษย์ได้ดีหรือมีความเจริญก้าวหน้าในวิชาความรู้ เช่นเมื่อทราบว่าศิษย์ได้เรียนกับครูคนอื่นที่มีความรู้ความสามารถ ไม่ปิดกั้นหรือขัดขวางแต่ประการใด เพราะเห็นว่าเป็นประโยชน์สำหรับศิษย์ มีรายละเอียดดังนี้

ครูเลอเกียรติ มหาวินิจฉัยมนตรี อธิบายว่า “อาจารย์รู้ว่าฉันไปเรียนกับครูจกกล (ครูวยศ ศุขสายชล-ผู้วิจัย) ครูธีระ (ครูธีระ ภูมณี-ผู้วิจัย) ครูยังไม่ว่าอะไรเลย ครูแก่อายุจะร้อยปีครูยังไม่ว่าอะไรเลย เขาสี่ตีนะ เขาสี่เก้งนะ ธีระนี่สี่ขอเพราะนะ ครูยังพูดเลย” (เลอเกียรติ มหาวินิจฉัยมนตรี, สัมภาษณ์, 26 มกราคม 2562)

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.รัชวิษ มุสิกการุณ อธิบายว่า

ตอนหลังที่ไปเรียนปริญญาโทที่มหิดล ก็ได้ไปเรียนกับครูอุดม (ศาสตราจารย์อุดม อรุณรัตน์-ผู้วิจัย) แรก ๆ เราก็กลัว เพราะเราเป็นลูกศิษย์อาจารย์ อยู่ดี ๆ ไปเรียนกับครูอุดม คือกลัวอาจารย์จะไม่พอใจ แต่พออาจารย์ทราบ อาจารย์ไม่ว่าอะไรด้วยซ้ำ อาจารย์ใจกว้าง เราอะกลัวไปเองด้วยซ้ำไป (รัชวิษ มุสิกการุณ, สัมภาษณ์, 24 มีนาคม 2562)

- **อุเบกขา** วางเฉยทำใจเป็นกลาง ไม่ปฏิบัติเอนเอียงด้วยความรักหรือความชัง เช่นเมื่ออยู่กับศิษย์ในหมู่่มาก จะวางตัวเป็นกลางไม่แสดงความสนิทใคร่กับศิษย์คนใดเป็นพิเศษ หรือแสดงการลำเอียงเลือกที่รักมักที่ชังให้ปรากฏในหมู่ศิษย์ มีรายละเอียดดังนี้

ครูวิรัช สงเคราะห์ อธิบายว่า “ถ้าข้างนอกหรือในหมู่ลูกศิษย์ที่มาชุมนุมพร้อมกัน อาจารย์จะวางตัวดีมาก ลูกศิษย์ทุกคนเท่าเทียมหมด จะไม่มีพิเศษอะไรกับใครให้เห็นเลย” (วิรัช สงเคราะห์, สัมภาษณ์, 16 ตุลาคม 2561)

ครูเลอเกียรติ มหาวินิจฉัยมนตรี อธิบายว่า “อาจารย์วางตัวดีมาก จะไม่ลำเอียงกับลูกศิษย์คนไหน ไม่ทำให้เห็นว่าพิเศษกับใครคนใดคนหนึ่ง จริง ๆ อาจารย์ก็มีศิษย์ที่สนิทชิดใกล้แหละ แต่เวลาอยู่กับศิษย์ในหมู่่มาก จะไม่แสดงการลำเอียงให้เห็นเลย” (เลอเกียรติ มหาวินิจฉัยมนตรี, สัมภาษณ์, 26 มกราคม 2562)

จากการศึกษาการถ่ายทอดความรู้ข้อสามสายของครูเจริญใจ สุนทรวาทีน สามารถสรุปผลการศึกษาตามหัวข้อได้ดังนี้

1. วิธีการถ่ายทอดความรู้ข้อสามสายของครูเจริญใจ สุนทรวาทีน ประกอบด้วย (1) ลำดับขั้นตอนในการถ่ายทอด มี 4 ขั้นตอน ได้แก่ ขั้นที่ 1 การฝากตัว ขั้นที่ 2 การถ่ายทอดความรู้ ขั้นที่ 3 การวัดประเมินผล และขั้นที่ 4 การฝึกฝนเรียนรู้จากสถานการณ์จริง (2) ลักษณะการถ่ายทอด มี 3 ลักษณะ ได้แก่ ลักษณะที่ 1 การท่องจำและเลียนแบบ ลักษณะที่ 2 การอธิบายและสอดแทรกเกร็ดความรู้ และลักษณะที่ 3 การฝึกฝนกิจกรรมรายทและปลูกฝังคุณธรรม (3) หลักการสำคัญในการถ่ายทอด มี 3 ประการ ได้แก่ ประการที่ 1 ถ่ายทอดตามจุดประสงค์และศักยภาพของผู้เรียน ประการที่ 2 ถ่ายทอดด้วยความพิถีพิถัน ประการที่ 3 การเปิดโอกาสให้ผู้เรียนพิจารณาใช้ทางบรรเลงด้วยตนเอง (4) กลวิธีในการถ่ายทอด มี 4 กลวิธี ได้แก่ กลวิธีที่ 1 วางแผนและเตรียมความพร้อมในการถ่ายทอด กลวิธีที่ 2 การใช้สื่อเทคโนโลยีในการช่วยถ่ายทอด กลวิธีที่ 3 การถ่ายทอดด้วยโครงสร้างแล้วจึงตกแต่งรายละเอียด และกลวิธีที่ 4 การใช้จิตวิทยาในการถ่ายทอด (5) สถานที่และบรรยากาศในการถ่ายทอดความรู้ ถ่ายทอดที่บ้านของครูเจริญใจ สุนทรวาทีน เป็นสถานที่หลัก ส่วนบรรยากาศในการถ่ายทอดเป็นไปด้วยความราบรื่น ผู้เรียนรู้สึกเสมือนท่านเป็นญาติผู้ใหญ่ในครอบครัว

2. บทเพลงที่ใช้ในการถ่ายทอดความรู้ข้อสามสายของครูเจริญใจ สุนทรวาทีน (1) เพลงพื้นฐานเบื้องต้น ถ่ายทอดด้วยเพลงขับไม้บัณเฑาะว์ สองชั้น หากเป็นผู้ที่เรียนในวิชาซีพดนตรีจะได้รับถ่ายทอดเพลงดับต้นเพลงฉิ่ง สามชั้น ด้วยอีกเพลง (2) เพลงบรรเลงทั่วไป นิยมถ่ายทอดด้วยเพลงที่นิยมบรรเลงมาแต่โบราณ หรือเพลงมาตรฐานทั่วไปที่นักดนตรีควรบรรเลงได้ (3) เพลงฝึกหัดเลียนคำร้องเบื้องต้น แต่เดิมไม่ได้กำหนดแบบเรียนไว้ แต่เมื่อได้จัดแผนการเรียนการสอนในระบบการศึกษาได้กำหนดเพลงต้นเพลงฉิ่ง สามชั้น เป็นเพลงฝึกหัดการคลอร้อง และเพลงนกขมิ้น สามชั้น เป็นเพลงฝึกหัดการว่าดอกไม้ (4) เพลงเดี่ยว สามารถจำแนกการถ่ายทอดเป็นลำดับขั้นได้ 3 ชั้นสำคัญ ได้แก่ ขั้นต้น ชั้นกลาง และขั้นสูง โดยเพลงเดี่ยวที่นิยมถ่ายทอดเป็นเพลงแรก หรือเป็นแม่บทสำหรับฝึกหัดบรรเลงเดี่ยวคือ เพลงบุหลันลอยเลื่อน สองชั้น (5) เพลงที่ใช้ในวงขับไม้ ที่สำคัญคือทำนองขับช้าลูกหลวง จะถ่ายทอดเฉพาะกรณีที่น่าไปบรรเลงในงานที่สำคัญ หรือเป็นส่วนหนึ่งของหลักสูตรการศึกษา

3. ลักษณะเด่นความเป็นครูของครูเจริญใจ สุนทรวาทีน ที่สำคัญมี 5 ประการ ได้แก่ ประการที่ 1 การถ่ายทอดความรู้ด้วยความตั้งใจ ประการที่ 2 การเป็นผู้มีจิตใจกว้างขวาง ประการที่ 3 การวางตัวดี ประการที่ 4 การเป็นต้นแบบที่ดี และประการที่ 5 การใช้หลักพรหมวิหาร 4

กล่าวสรุปได้ว่า วิธีการถ่ายทอดความรู้และบทเพลงที่ใช้ในการถ่ายทอดความรู้ เป็นไปตามที่ครูเจริญใจ สุนทรวาทีนได้รับถ่ายทอดมาจากครูผู้เชี่ยวชาญทั้ง 3 คน แต่มีการปรับปรุงตามบริบทและสถานการณ์อย่างเหมาะสม ส่งผลให้การถ่ายทอดความรู้ให้กับศิษย์มีความแตกต่างกันตามบริบท ทั้งนี้ การวางตัวในฐานะครูที่ดี มีความรักและความเมตตาแก่ศิษย์เป็นที่ตั้ง ทำให้ครูเจริญใจ สุนทรวาทีนเป็นที่รักและเคารพนับถือ ซึ่งส่งผลให้บรรดาศิษย์ให้ความสำคัญที่จะสืบทอดความรู้และเผยแพร่ชื่อเสียงของครูเจริญใจ สุนทรวาทีนสืบต่อมา

บทที่ 4

การสืบทอดความรู้ข้อสามสายของครูเจริญใจ สุนทรวาทีน

การสืบทอดความรู้ข้อสามสายของครูเจริญใจ สุนทรวาทีน แบ่งรายละเอียดหัวข้อที่จะศึกษาดังนี้

4.1 ศิษย์ผู้สืบทอดความรู้ข้อสามสายของครูเจริญใจ สุนทรวาทีน

4.2 วิธีการสืบทอดความรู้ข้อสามสายของครูเจริญใจ สุนทรวาทีน

4.3 สถานภาพการสืบทอดความรู้ข้อสามสายของครูเจริญใจ สุนทรวาทีน

มีรายละเอียดดังนี้

4.1 ศิษย์ผู้สืบทอดความรู้ข้อสามสายของครูเจริญใจ สุนทรวาทีน

ครูเจริญใจ สุนทรวาทีนถ่ายทอดความรู้ด้านข้อสามสายให้ศิษย์มากมายหลายคน แต่ศิษย์ที่ได้รับการถ่ายทอดความรู้จนมีความรู้ความสามารถที่โดดเด่น มีทั้งสิ้น 16 คน ผู้วิจัยมีความเห็นว่าควรศึกษาประวัติศิษย์แต่ละคนอย่างสังเขป โดยมุ่งศึกษาประวัติการเรียนข้อสามสายกับครูเจริญใจ สุนทรวาทีนเป็นสำคัญ เพื่อทราบวิธีการศึกษาและความรู้ที่ได้รับถ่ายทอด อันเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาเรื่องการสืบทอดความรู้ของครูเจริญใจ สุนทรวาทีน ทั้งนี้สามารถจำแนกศิษย์ได้ 2 กลุ่มสำคัญ ได้แก่ ศิษย์ที่ได้รับถ่ายทอดในระบบการศึกษา และศิษย์ที่ได้รับถ่ายทอดนอกระบบการศึกษา มีรายละเอียดดังนี้

4.1.1 ศิษย์ที่ได้รับถ่ายทอดในระบบการศึกษา

ศิษย์ที่ได้รับถ่ายทอดความรู้ในระบบการศึกษา เป็นศิษย์ในหลักสูตรระดับปริญญาบัณฑิตของสาขาวิชาดนตรีศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ศิษย์กลุ่มนี้มีทั้งสิ้น 4 คน เรียงตามลำดับความอาวุโส ได้แก่ ครุนิติธร หิรัญหาญกล้า คุณนพวรรณ พาทยโกศล โปเรียนนท์ รองศาสตราจารย์ ดร.ยุทธนา ฉัพพรรณรัตน์ และผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.รัชวิช มุสิกการุณ มีรายละเอียดนี้

ครูนิติธร หิรัญหาญกล้า

ภาพที่ 40 ครูนิติธร หิรัญหาญกล้า
ที่มา: LIPS MAGAZINE (2555: ออนไลน์)

ประวัติทั่วไป

ครูนิติธร หิรัญหาญกล้า มีชื่อสกุลเดิมว่า พงศินัย หาญกล้า เกิดเมื่อวันที่ 8 ตุลาคม พ.ศ. 2518 เป็นบุตรของนายสมนึก หาญกล้า กับนางมาลัย หาญกล้า สำเร็จการศึกษาระดับมัธยมศึกษา โรงเรียนวัดราชาธิราช และระดับปริญญาบัณฑิต คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อดีตเป็นอาจารย์ประจำสาขาวิชาดนตรีไทยและดนตรีตะวันตก วิทยาลัยดุริยางคศิลป์ มหาวิทยาลัยมหิดล

ประวัติการเรียนดนตรี

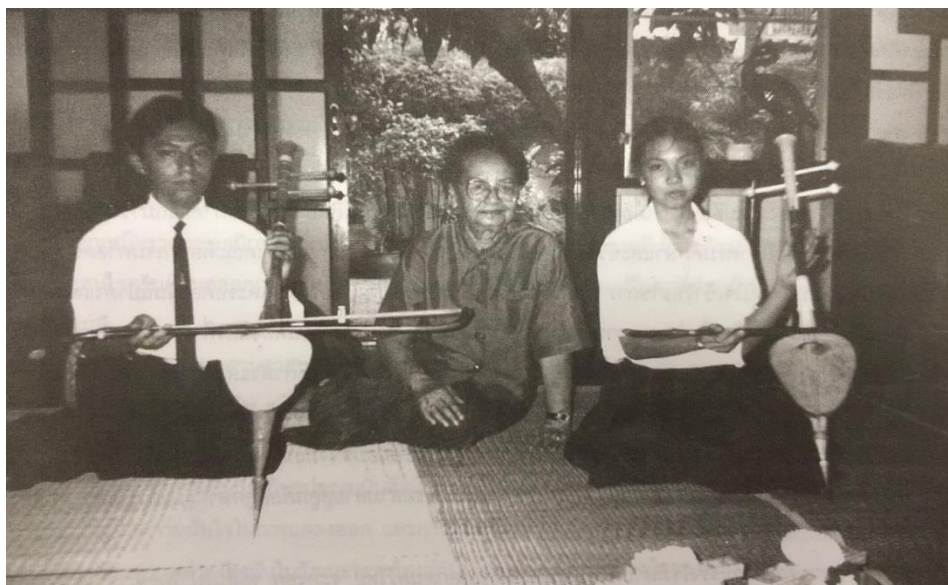
เริ่มเรียนดนตรีครั้งแรกเมื่อครั้งศึกษาอยู่ระดับประถมศึกษา โดยเรียนอังกะลุงและขลุ่ยเพียงออ ต่อมาเมื่อเข้าศึกษาในระดับมัธยมศึกษา ได้เปลี่ยนมาเรียนซอด้วงเป็นเครื่องหลัก แต่ในขณะเดียวกันก็ชอบซอสามสายเป็นอย่างมาก ครั้งหนึ่งมีกิจกรรมดนตรีไทยมัธยมศึกษาสัญจร ครูเสนีย์ เกษมวัฒนากุล ซึ่งมีหน้าที่เป็นผู้ควบคุมกลุ่มนักเรียนซอสามสาย เห็นว่ามีความสนใจซอสามสาย จึงชักชวนให้ไปเรียนที่บ้านเป็นการส่วนตัวจึงได้ฝึกฝนอย่างจริงจังจนมีฝีมือ แล้วได้เข้าร่วมประกวดดนตรีในรายการต่าง ๆ มากมาย ต่อจากนั้นยังได้เรียนเพิ่มเติมกับครูสุพร ชนะพันธ์ุ ตามแนวทางพระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี) แล้วครูเสนีย์ เกษมวัฒนากุลยังได้พาไปฝากเป็นศิษย์เรียนซอด้วงและซออู้

กับครูธีระ ภูมณี จนครั้งหลังสุดได้เรียนขอขึ้นสูงกับครูวรายศ ศุขสายชล (อนันต์สิทธิ์ การหนองใหญ่, 2559: 122-166)

ภายหลังจากจบการศึกษาในระดับมัธยมศึกษา ได้เข้าศึกษาต่อที่คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในภาควิชาดนตรีศึกษา เครื่องมือเอกซอสสามสาย ซึ่งเป็นปีการศึกษาแรกที่ทางภาควิชาได้เปิดรายวิชาทักษะปฏิบัติเครื่องมือเอกซอสสามสาย ทางภาควิชาพิจารณาเห็นว่าควรเชิญครูเจริญใจ สุนทรวาทีนมาเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ จึงทำให้ได้มีโอกาสเรียนขอสามสายกับครูเจริญใจ สุนทรวาทีน โดยเรียนตั้งแต่รายวิชาทักษะดนตรีไทย 1-7 ครอบคลุมที่หลักสูตรกำหนด (อยู่ระหว่างปีการศึกษา 2537-2540) ความรู้ที่ได้รับถ่ายทอดที่สำคัญ ได้แก่ เพลงบรรเลงทั่วไป การคลอร้อง และเพลงเดี่ยว เพลงเดี่ยวที่ได้รับถ่ายทอด ได้แก่ เพลงบุหลันลอยเลื่อน สองชั้น เพลงหกบท สองชั้น เพลงกล่อมনারี สามชั้น (นพวรรณ พาทย์โกสธ โปริยานนท์, สัมภาษณ์, 4 พฤศจิกายน 2562) เพลงสุรินทราทู สามชั้น (รัชวิช มุสิกการณ, สัมภาษณ์, 24 มีนาคม 2562) และเพลงทยอยเดี่ยว (มานพ อิศรเดช, สัมภาษณ์, 14 ตุลาคม 2561) ฯลฯ

ภายหลังเมื่อครูเจริญใจ สุนทรวาทีนถึงแก่กรรม ได้รับถ่ายทอดเพลงเดี่ยวซอสสามสายทางครูเจริญใจ สุนทรวาทีนเพิ่มเติมจากครูมานพ อิศรเดช ได้แก่ เพลงพญาฝัน สองชั้น และเพลงพญารำพึง สามชั้น ปัจจุบันยังคงร่วมบรรเลงดนตรีในวาระสำคัญกับคณะศิษย์ซอสสามสายครูเจริญใจ สุนทรวาทีน

การถ่ายทอดความรู้ซอสสามสาย ได้ถ่ายทอดให้นักศึกษาวิทยาลัยดุริยางคศิลป์ มหาวิทยาลัยมหิดล และผู้ที่ขอเรียนเป็นการส่วนตัว (กันต์ อัสวเสนา, 18 มิถุนายน 2562)

ภาพที่ 41 ครูเจริญใจ สุนทรวาทีน กับศิษย์ซอสามสาย คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย รุ่นแรก
 ครูนิติธร หิรัญหาญกล้า (ด้านซ้าย) คุณนพวรรณ พาทย์โกศล โปเรียนนท์ (ด้านขวา)

ที่มา: หนังสือลมไม่รู้โรย โขยชายไหว้ครู คู่ขวัญศิลปิน
 ยังไม่สิ้นเสียงกลอง เพราะพร้อมซอสามสายร้ายลำน่าน

คุณนพวรรณ พาทย์โกศล โปเรียนนท์

ภาพที่ 42 คุณนพวรรณ พาทย์โกศล โปเรียนนท์
 ที่มา: Thapanut Thumtheing (2555: ออนไลน์)

ประวัติทั่วไป

คุณนพวรรณ พาทย์โกศล โปเรียนานท์ เกิดเมื่อวันที่ 5 กรกฎาคม พ.ศ. 2519 เป็น บุตรีของร้อยเอก อุทัย พาทย์โกศล กับพันโทหญิง ราตรี พาทย์โกศล สำเร็จศึกษาระดับมัธยมศึกษา โรงเรียนจิตรลดา และระดับปริญญาบัณฑิต คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปัจจุบัน ประกอบอาชีพธุรกิจส่วนตัว

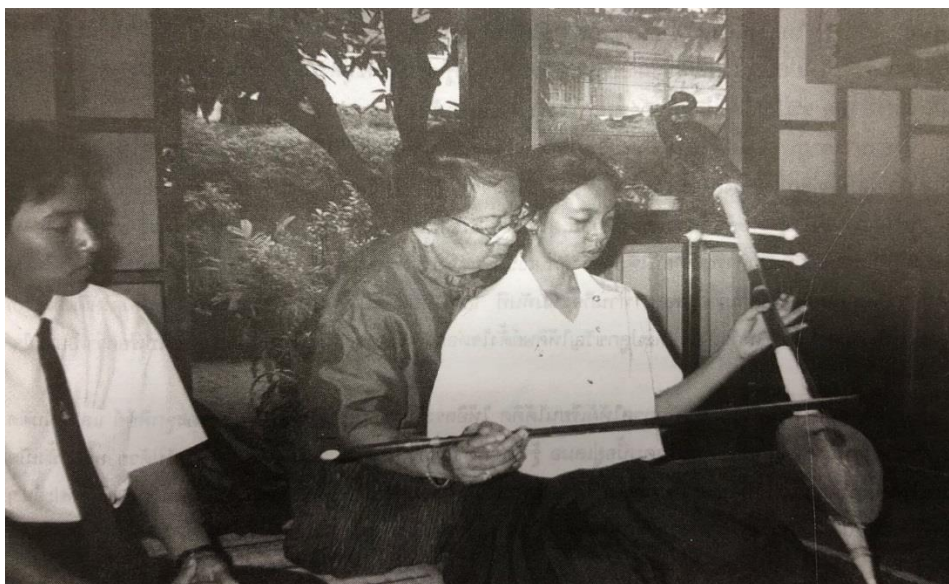
ประวัติการเรียนดนตรี

เนื่องด้วยเกิดในตระกูลนักดนตรี จึงมีความคุ้นเคยกับดนตรีไทยมาตั้งแต่ยังเยาว์ เมื่อ เจริญวัยรู้ความแล้ว บิดาได้จับมือตีฆ้องวงใหญ่เพลงสาธูการ แล้วได้เรียนรู้ซิมซัวิชาความรู้จากครู ดนตรีในบ้านหลายคน เมื่อเข้าศึกษาในระดับชั้นประถมศึกษาที่โรงเรียนราชินี ได้เรียนซอด้วงกับครู เชิด อักษรทับ จากนั้นเมื่อเข้าศึกษาต่อในระดับชั้นมัธยมศึกษาที่โรงเรียนจิตรลดา ได้เรียนซอสาม- สายกับครูเสนีย์ เกษมวัฒนากุล จนครั้งหลังสุดได้เรียนขับร้องเพลงไทยกับครูอุษา แสงไฟโรจน์ ตาม แนวทางบ้านพาทย์โกศล ปัจจุบันเป็นสมาชิกในคณะดนตรีบ้านปลายเนิน ซึ่งมีสมเด็จพระกนิษฐาธิ- ราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เป็นองค์ประธาน

ภายหลังจากจบการศึกษาในระดับมัธยมศึกษา ได้เข้าศึกษาต่อที่ภาควิชาดนตรี ศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในเครื่องมือนอกซอสามสาย ทางคณะซึ่งนำโดยรอง- ศาสตราจารย์ ดร.กรรณิการ์ สัจกุล และครูอานันท์ นาคคง มีความเห็นว่าควรเชิญครูเจริญใจ สุนทร- วาทินมาเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ เพราะเนื่องด้วยเป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถด้านซอสามสายที่สำคัญ แห่งยุค และคุณนพวรรณ พาทย์โกศล โปเรียนานท์ เป็นหลานครูเทวาทประสิทธิ์ พาทย์โกศล ซึ่งครู เจริญใจ สุนทรวาทินเป็นศิษย์ของครูเทวาทประสิทธิ์ พาทย์โกศล ดังนั้นจึงควรจะได้รับถ่ายทอดวิชา ความรู้จากท่านจะเหมาะสมที่สุด โดยได้เรียนตั้งแต่รายวิชาทักษะดนตรีไทย 1-7 ครอบคลุมที่หลักสูตร กำหนด ความรู้ที่ได้รับถ่ายทอดที่สำคัญ ได้แก่ เพลงบรรเลงทั่วไป การคลอร้อง และเพลงเดี่ยว เพลง- เดี่ยวที่ได้รับถ่ายทอด ได้แก่ เพลงบุหลันลอยเลื่อน สองชั้น เพลงหกบท สองชั้น เพลงกล่อมনারี สาม- ชั้น เพลงสุรินทรพาทู สามชั้น ฯลฯ

ภายหลังจากครูเจริญใจ สุนทรวาทินถึงแก่กรรม ได้รับถ่ายทอดเพลงเดี่ยวซอสาม- สายทางครูเจริญใจ สุนทรวาทินเพิ่มเติมจากครูมานพ อิศรเดช ได้แก่ เพลงพญาฝั้น สองชั้น เพลงนก- ขมิ้น สามชั้น และเพลงพญารำพึง สามชั้น ปัจจุบันยังคงร่วมบรรเลงดนตรีในวาระสำคัญกับคณะศิษย์

ซอสสามสายครูเจริญใจ สุนทรวาทีน (นพวรรณ พาทย์โกศล โปริยานนท์, สัมภาษณ์, 4 พฤศจิกายน 2562)

ภาพที่ 43 ครูเจริญใจ สุนทรวาทีน จับทำซอสสามสายให้คุณนพวรรณ พาทย์โกศล โปริยานนท์

ที่มา: หนังสือลมไม่รู้โรย โขยชายไหว้ครู คู่ขวัญศิลปิน
ยังไม่สิ้นเสียงกลอง เพราะพร้อมซอสสามสายร่ายลำน่าน

รองศาสตราจารย์ ดร.ยุทธนา ฉัพพรรณรัตน์

ภาพที่ 44 รองศาสตราจารย์ ดร.ยุทธนา ฉัพพรรณรัตน์

ที่มา: Chula Connex (2563: ออนไลน์)

ประวัติทั่วไป

รองศาสตราจารย์ ดร.ยุทธนา ฉัพพรรณรัตน์ เกิดเมื่อวันที่ 4 มิถุนายน พ.ศ. 2520 เป็นบุตรของนายเฉลียว ฉัพพรรณรัตน์ และนางนิภา ฉัพพรรณรัตน์ สำเร็จศึกษาระดับมัธยมศึกษา โรงเรียนราชวินิตบางแก้ว ระดับปริญญาบัณฑิต คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ระดับปริญญาโทบัณฑิต คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และระดับปริญญาตรีบัณฑิต คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปัจจุบันดำรงตำแหน่งเป็นผู้ช่วยอธิการบดี งานด้านวิชาการ มาตรฐานหลักสูตร และนวัตกรรมหลักสูตร จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ประวัติการเรียนดนตรี

เริ่มเรียนดนตรีครั้งแรกกับครูดำรง คล่องแคล่ว เมื่อครั้งศึกษาอยู่ระดับประถมศึกษา โดยเรียนไวโอลินเป็นเครื่องดนตรีชิ้นแรก ในแนวทางเพลงสังคีตสัมพันธ์ (สุนทราภรณ์) ต่อมาเมื่อเข้าศึกษาต่อในระดับมัธยมศึกษา ได้เรียนซอสามสายกับครูเสนีย์ เกษมวัฒนากุล เรียนซอด้วงและซออู้กับครูเฉลิม ม่วงแพศรี (ศิลปินแห่งชาติ) โดยเน้นซออู้เป็นหลัก

จนเมื่อเข้าศึกษาต่อในระดับอุดมศึกษาที่ภาควิชาดนตรีศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในเครื่องมือเอกซออู้ มีเพื่อนร่วมรุ่นเครื่องมือเอกเดียวกันคือ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.รัชวิช มุสิกการุณ ซึ่งภาควิชาได้เชิญครูเจริญใจ สุนทรวาทิน เป็นอาจารย์พิเศษสอนเครื่องมือซอสามสายให้กับครูนิติธร หิรัญหาญกล้า และคุณนพวรรณ พาทยโกศล ไปเรียนนท และทางภาควิชามีความเห็นว่าจะมีนิสิตได้เรียนซอสามสายกับครูเจริญใจ สุนทรวาทินเช่นเดียวกัน เพราะเป็นครูผู้ใหญ่ที่มีความรู้สามารถอย่างลึกซึ้ง นิสิตจะได้รับประโยชน์อย่างแท้จริง จึงได้ให้รองศาสตราจารย์ ดร.ยุทธนา ฉัพพรรณรัตน์ และผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.รัชวิช มุสิกการุณย้ายจากเครื่องมือเอกซออู้มาเป็นซอสามสาย ทั้งนี้ด้วยมีพื้นฐานซอสามสายมาแล้วแต่ต้น การเรียนจึงเป็นไปได้อย่างรวดเร็ว แต่เรียนในรายวิชาปฏิบัติเพียง 4 ทักษะ เพราะในภายหลังได้ย้ายไปเรียนทางด้านงานวิชาการแทน แต่ยังคงขอความรู้จากครูเจริญใจ สุนทรวาทินบ้างครั่งคราวตามโอกาสที่เหมาะสม

ความรู้ที่ได้รับถ่ายทอดที่สำคัญ ได้แก่ เพลงบรรเลงทั่วไป การคลอร้อง และเพลงเดี่ยว เพลงเดี่ยวที่ได้รับถ่ายทอด ได้แก่ เพลงบุหลันลอยเลื่อน สองชั้น เพลงกล่อมনারี สามชั้น เพลงนกขมิ้น สามชั้น และเพลงแสนเสนาะ สามชั้น

การถ่ายทอดความรู้ซอสามสาย ได้ถ่ายทอดให้นักเรียนโรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย และโรงเรียนราชวินิตบางแก้ว สำหรับปรับวงในการประกวด และผู้ที่ขอเรียนเป็นการส่วนตัว (ยุทธนา ฉัพพรรณรัตน์, สัมภาษณ์, 27 กุมภาพันธ์ 2562)

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.รัชวิช มุสิกการุณ

ภาพที่ 45 ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.รัชวิช มุสิกการุณ

ที่มา: รัชวิช มุสิกการุณ

ประวัติทั่วไป

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.รัชวิช มุสิกการุณ เกิดเมื่อวันที่ 6 มกราคม พ.ศ. 2520 เป็นบุตรของนายประสิทธิ์ มุสิกการุณ กับนางปราณี มุสิกการุณ สำเร็จการศึกษาระดับมัธยมศึกษา โรงเรียนมหาวิทยาลัยราชภัฏ จังหวัดสงขลา ระดับปริญญาบัณฑิต คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ระดับปริญญาโทบัณฑิต วิทยาลัยดุริยางคศิลป์ มหาวิทยาลัยมหิดล และระดับปริญญาตรีบัณฑิต วิทยาลัยดุริยางคศิลป์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม ปัจจุบันเป็นอาจารย์ประจำโปรแกรมวิชาดนตรีไทย คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา

ประวัติการเรียนดนตรี

เริ่มเรียนดนตรีครั้งแรกสมัยประถมศึกษาในวิชาชุมนุมดนตรีไทย โดยเรียนขลุ่ย-เพียงออเป็นเครื่องดนตรีชิ้นแรก จากนั้นเมื่อเข้าศึกษาต่อในระดับมัธยมศึกษาที่โรงเรียนมหาวิทยาลัยราชภัฏ จังหวัดสงขลา ได้เรียนกับครูสาย กาญจนภักดิ์ และครูอภิรักษ์ พุกษะศรี โดยเรียนซอด้วงและซออู้ ในขณะที่เดียวกันครูเชื้อ ดนตรีรส (ศิลปินแห่งชาติ) ได้ติดตามบุตรซึ่งเข้ารับราชการที่จังหวัดทางภาคใต้

จึงได้ฝากตัวเป็นศิษย์เรียนปีพาทย์ โดยเรียนระนาดทุ้มและฆ้องวงใหญ่ ต่อมาเข้าศึกษาต่อในระดับอุดมศึกษาที่ภาควิชาดนตรีศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เครื่องมือเอกซอู้ มีเพื่อนร่วมรุ่นเครื่องมือเอกเดียวกันคือ รองศาสตราจารย์ ดร.ยุทธนา ฉัพพรรณรัตน์ ภาควิชาที่มีความเห็นว่าควรให้นิสิตทั้ง 2 คนย้ายจากเครื่องมือเอกซอู้มาเป็นซอสามสาย เพื่อจะได้เรียนกับครูเจริญใจ สุนทรวาทีน โดยได้เรียนตั้งแต่รายวิชาทักษะดนตรีไทย 1-7 ครบตามที่หลักสูตรกำหนด (อยู่ระหว่างปีการศึกษา 2538-2541) หลังจากจบการศึกษาแล้ว ได้ศึกษาต่อในระดับปริญญาโทที่วิทยาลัยดุริยางคศิลป์ มหาวิทยาลัยมหิดล จึงได้ศึกษาแนวทางซอสามสายเพิ่มเติมกับศาสตราจารย์อุดม อรุณรัตน์ โดยเป็นการศึกษาในลักษณะบรรเลงเปรียบเทียบให้ฟัง

ความรู้ที่ได้รับถ่ายทอดจากครูเจริญใจ สุนทรวาทีนที่สำคัญ ได้แก่ พื้นฐานการบรรเลง เพลงบรรเลงทั่วไป การคลอร้อง และเพลงเดี่ยว เพลงเดี่ยวที่ได้รับถ่ายทอด ได้แก่ เพลงหกบท สองชั้น เพลงบุหลันลอยเลื่อน สองชั้น เพลงกล่อมনারี สามชั้น เพลงนกขมิ้น สามชั้น เพลงพญาครุฑ สามชั้น เพลงแสนเสนาะ สามชั้น และเพลงสุรินทรารุ สามชั้น รวมถึงยังได้รับถ่ายทอดทำนองขับช้าลูกหลวงอีกด้วย

ภายหลังเมื่อครูเจริญใจ สุนทรวาทีนถึงแก่กรรม ได้รับถ่ายทอดเพลงเดี่ยวซอสามสายทางครูเจริญใจ สุนทรวาทีนเพิ่มเติมจากครูมานพ อิศรเดช ได้แก่ เพลงพญาฝืน สองชั้น และเพลงพญาร่าพึง สามชั้น ปัจจุบันยังคงร่วมบรรเลงดนตรีในวาระสำคัญกับอดีตสมาชิกชมรมดนตรีไทยสโมสรนิสิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และคณะศิษย์ซอสามสายครูเจริญใจ สุนทรวาทีน

การถ่ายทอดความรู้ซอสามสาย ได้ถ่ายทอดให้ผู้ที่มาขอเรียนเป็นการส่วนตัว (รัชวิช มุสิกการุณ, สัมภาษณ์, 24 มีนาคม 2562)

4.1.2 ศิษย์ที่ได้รับถ่ายทอดนอกระบบการศึกษา

ศิษย์ที่ได้รับถ่ายทอดความรู้นอกระบบการศึกษา มีทั้งเรียนที่บ้านของครูเจริญใจ สุนทรวาทีนเป็นการส่วนตัว และเรียนที่ชมรมดนตรีไทยสโมสรนิสิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ศิษย์กลุ่มนี้มีทั้งสิ้น 12 คน เรียงตามลำดับความอาวุโส ได้แก่ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ นายแพทย์อายุตม์ ธรรมครองอาตม์ รองศาสตราจารย์พิชิต ชัยเสรี คุณวิสาขา ภูมิรัตน คุณบัณฑิต ล่ำขำ ครูมานพ อิศรเดช หม่อมหลวงขวัญทิพย์ เทวกุล ครูวิรัช สงเคราะห์ ศาสตราจารย์ ดร.สถียรกร พงศ์พานิช ครูณัฐวิภา มูลธรรมเกณฑ์ ครูเลอเกียรติ มหาวินิจฉัยมนตรี ดร.วิภาวิน พรหมบุญ และคุณจิรภัทร เลชะกุล มีรายละเอียดดังนี้

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ นายแพทย์อายุตม์ ธรรมครองอาตม์

ภาพที่ 46 ผู้ช่วยศาสตราจารย์ นายแพทย์อายุตม์ ธรรมครองอาตม์
ที่มา: อายุตม์ ธรรมครองอาตม์

ประวัติทั่วไป

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ นายแพทย์อายุตม์ ธรรมครองอาตม์ เกิดเมื่อวันที่ 14 ธันวาคม พ.ศ. 2481 เป็นบุตรของหลวงอุดมศรีแสง (ฮืด ธรรมครองอาตม์) กับนางยิ้ม ธรรมครองอาตม์ สำเร็จการศึกษาระดับมัธยมศึกษา โรงเรียนอัสสัมชัญ (บางรัก) ระดับปริญญาบัณฑิตและปริญญา มหาบัณฑิต คณะแพทยศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อดีตเป็นอาจารย์ประจำภาควิชา อายุรศาสตร์ คณะแพทยศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ประวัติการเรียนดนตรี

เริ่มเรียนดนตรีครั้งแรกกับบิดา โดยเรียนซออยู่เป็นเครื่องดนตรีชิ้นแรก หลังจากนั้น บรรเลงดนตรีเป็นงานอดิเรกเรื่อยมา จนเมื่อครั้งเป็นอาจารย์ประจำคณะแพทยศาสตร์ จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย ได้เห็นผู้ช่วยศาสตราจารย์อารดา กิระนนท์ (ศิษย์ครูทเวาประสิทธิ์ พาทยโกศล) บรรเลงซอสามสาย (เพราะเนื่องด้วยบ้านทั้ง 2 คนอยู่ติดกัน) เกิดความประทับใจเป็นอย่างมาก มีความประสงค์จะฝึกหัด ซึ่งในขณะเดียวกันได้มีโอกาสรู้จักกับครูเจริญใจ สุนทรวาทีน เพราะเคยพบในงานดนตรีด้วยกันหลายครั้ง และทราบว่าเป็นผู้มีความรู้ความสามารถด้านซอสามสาย จึงตัดสินใจขอฝากตัวเป็นศิษย์ โดยฝากตัวเมื่อวันที่ 16 กันยายน พ.ศ. 2518 ซึ่งตรงกับวันครบรอบวันเกิด 60 ปี และครบ 5 รอบครูเจริญใจ สุนทรวาทีน ส่วนการเรียนจะเรียนที่บ้านครูเจริญใจ สุนทรวาทีน ในช่วง

วันเสาร์และวันอาทิตย์ ตั้งแต่เวลา 06.00-12.00 น. เรียนต่อเนื่องติดต่อกันประมาณ 3-5 ปี หลังจากนั้นจะเรียนเมื่อต่อเพลงสำหรับใช้ออกงานต่อเนื่องมาอีกประมาณ 10 ปี รวมแล้วเรียนซอสามสายกับครูเจริญใจ สุนทรวาทีนประมาณ 15 ปี โดยช่วงระยะเวลาที่เรียนอยู่ระหว่าง พ.ศ. 2518 เรื่อยมาถึงประมาณ พ.ศ. 2533 แม้ภายหลังก็ยังไปฝึกซ้อมขอคำแนะนำบ้างเป็นครั้งคราวตามโอกาสที่เหมาะสม และในระหว่างที่เรียนอยู่นั้น ได้มีโอกาสร่วมบรรเลงซอสามสายกับวงดนตรีของครูเจริญใจ สุนทรวาทีนหลายครั้ง ที่สำคัญคือ การบันทึกเสียงฉันทดุชฎีสั่งเวยสมโภชพระพุทธรูปรัตนปฏิมากร ซึ่งสมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี พระราชินีพันธุ์ขึ้นสำหรับเฉลิมฉลอง 200 ปีกรุงรัตนโกสินทร์ และในคราวนั้นได้ทรงขับกัณฑ์ร่วมบันทึกเสียงด้วย

ความรู้ที่ได้รับถ่ายทอดที่สำคัญ ได้แก่ พื้นฐานการบรรเลง เพลงบรรเลงทั่วไป การคลอร้อง และเพลงเดี่ยว เพลงเดี่ยวที่ได้รับถ่ายทอด ได้แก่ เพลงบุหลันลอยเลื่อน สองชั้น เพลงแสนเสนาะ สามชั้น เพลงพญาโศก สามชั้น เพลงแขกมอญ สามชั้น ฯลฯ (อายุตม์ ธรรมครองอาตม์, จดหมาย, 19 มิถุนายน 2562)

ภาพที่ 47 วงดนตรีไทยคณะแพทยศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
งานครบรอบ 72 ปี โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ ณ สถานีโทรทัศน์สีกองทัพบก ช่อง 7
สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงขับร้อง
ครูเจริญใจ สุนทรวาทีน และผู้ช่วยศาสตราจารย์ นายแพทย์อายุตม์ ธรรมครองอาตม์ ซอสามสาย
ที่มา: Thanyaphong Na Nakorn (2558: ออนไลน์)

รองศาสตราจารย์พิชิต ชัยเสรี

ภาพที่ 48 รองศาสตราจารย์พิชิต ชัยเสรี
ที่มา: วีรศิลป์ ห่วงประเสริฐ

ประวัติทั่วไป

รองศาสตราจารย์พิชิต ชัยเสรี เกิดเมื่อวันที่ 7 มกราคม พ.ศ. 2492 เป็นบุตรของนายสิทธิภณ ชัยเสรี กับนางรังรอง ชัยเสรี สำเร็จการศึกษาระดับมัธยมศึกษาปีที่ 1-8 โรงเรียนกรุงเทพคริสเตียนวิทยาลัย ระดับปริญญาบัณฑิต คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และระดับปริญญามหาบัณฑิต คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปัจจุบันเป็นอาจารย์ประจำสาขาวิชาดุริยางคศิลป์ไทย คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ประวัติการเรียนดนตรี

เริ่มเรียนดนตรีครั้งแรกกับครูมิ ทรัพย์เย็น เมื่อ พ.ศ. 2505 ครั้งศึกษาอยู่ในระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5 โรงเรียนกรุงเทพคริสเตียนวิทยาลัย โดยเรียนฆ้องวงใหญ่เป็นเครื่องดนตรีชิ้นแรก จากนั้นเรียนระนาดทุ้ม ระนาดเอก และซอด้วงตามลำดับ แล้วยังได้เรียนเพิ่มเติมกับครูสอน วงฆ้อง และครูรัศมี คงลายทอง ซึ่งมาช่วยครูมิ ทรัพย์เย็นสอนดนตรีที่โรงเรียน ต่อมาเมื่อ พ.ศ. 2509 เข้าศึกษาต่อที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ได้เข้าร่วมชมรมดนตรีไทยของมหาวิทยาลัย (สจม.) จึงได้มีโอกาสพบครูเจริญใจ สุนทรวาทีน ซึ่งครูมิ ทรัพย์เย็น และครูสอน วงฆ้อง เป็นศิษย์พระยาเสนาะดุริยางค์ (แจ่ม สุนทรวาทีน) ผู้เป็นบิดาครูเจริญใจ สุนทรวาทีน จึงได้รับความเมตตารักใคร่เป็นพิเศษ จากนั้นได้เรียนเพิ่มเติมกับครูเทวาประสิทธิ์ พาทยโกศล ซึ่งเข้ามาเป็นอาจารย์พิเศษของชมรมในปีถัด

มา ต่อจากนั้นเมื่อ พ.ศ. 2513 ครูเจริญใจ สุนทรวาทีนได้ก่อตั้งคณะดนตรีชื่อว่า “เสนาะดุริยางค์” ได้รับเลือกเป็นสมาชิกผู้หนึ่งของวงโดยทำหน้าที่เป็นผู้บรรเลงซอด้วง จึงได้เรียนขอเพิ่มเติมกับหลวงไพเราะเสียงซอ (อุ่น ดุริยะชีวิน) ซึ่งเป็นครูผู้ใหญ่ในวง ต่อมาได้เรียนปีพาทย์เพิ่มเติมกับครูพริ้ง ดนตรี-รสร ผู้ร่วมสำนักดนตรีเดียวกับครูมิ ทรัพย์เย็น และครูสอน วงซอด้วง แล้วได้รับครอบเพลงองค์พระพิ-ราพจากครูจิตร เพิ่มกุศล ภายหลังได้เรียนเดี่ยวระนาดทุ้มเพิ่มเติมกับครูบุญส่ง กาหลง และเรียนขยับ กระทบเสกากับครูศิริ วิชเวช (ศิลปินแห่งชาติ) (ภุริภัสสร มังกร, 2547: 108-132)

ส่วนด้านซอสามสาย เมื่อ พ.ศ. 2510 ครั้งเป็นนิสิตชั้นปีที่ 2 ได้เห็นครูเทวาประสิทธิ์ พาทย์โกศลสอนซอสามสายให้ผู้ช่วยศาสตราจารย์อารดา กิระนันท์ เกิดความสนใจฝึกหัด จึงขอให้ ผู้ช่วยศาสตราจารย์อารดา กิระนันท์แนะนำวิธีปฏิบัติขั้นพื้นฐาน แต่อย่างไรก็ตามยังไม่สามารถ ปฏิบัติได้ถูกต้อง เพราะจับซอไม่อยู่และเมื่อยมือตลอดขณะบรรเลง จึงหยุดเรียนไปในที่สุด จนเมื่อมี ความจำเป็นต้องสอนซอสามสายให้กับน้องสาว จึงขอความกรุณาจากครูเจริญใจ สุนทรวาทีนช่วย ชี้แนะแนวทางปฏิบัติให้ (ช่วงเวลาที่เรียน เมื่อประมาณ พ.ศ. 2518 เป็นต้นมา)^๒ ซึ่งเมื่อครูเจริญใจ สุนทรวาทีนจับมือให้ ปรากฏว่าสามารถปฏิบัติได้ถูกต้องทันที ไม่มีอาการเมื่อยมือหรือจับซอไม่อยู่ เหมือนเมื่อครั้งก่อน และเมื่อเรียนเพลงขับไม้บัณเฑาะว์ สองชั้น อันเป็นเพลงพื้นฐานเบื้องต้นจบแล้ว ครูเจริญใจ สุนทรวาทีนยินดีจะถ่ายทอดเพลงทยอยเดียว อันเป็นเพลงเดี่ยวสูงสุดให้ แต่ท่านไม่ขอรับ ไว้ด้วยพิจารณาเห็นว่าไม่ใช่คนขอ จะไม่สามารถปฏิบัติได้ดีเท่าที่ควร แต่เลี้ยงไปขอต่อเพลงเดี่ยว แสนเสนาะ สามชั้น ซึ่งชอบเป็นการส่วนตัวอยู่ก่อนแล้ว เพราะเคยฟังท่านบรรเลงที่คณะเสนาะ-ดุริยางค์

ความรู้ที่ได้รับถ่ายทอดที่สำคัญ ได้แก่ พื้นฐานการบรรเลง และเพลงเดี่ยว เพลงเดี่ยว ที่ได้รับถ่ายทอดคือ เพลงแสนเสนาะ สามชั้น แต่ทั้งนี้เนื่องด้วยเป็นบุคคลที่มีความสนิทยสนมและ ร่วมงานดนตรีกับครูเจริญใจ สุนทรวาทีนอย่างใกล้ชิดมาโดยตลอด จึงทราบถึงแนวทางการบรรเลง ซอสามสายของท่านอย่างถ่องแท้ลึกซึ้ง

^๒ รองศาสตราจารย์พิชิต ชัยเสรีอธิบายว่า เรียนซอสามสายกับครูเจริญใจ สุนทรวาทีน หลังผู้ช่วยศาสตราจารย์ นายแพทย์อายุตม์ ธรรมครองอาตม์ ซึ่งผู้ช่วยศาสตราจารย์ นายแพทย์อายุตม์ ธรรมครองอาตม์ ผากตัวเป็นศิษย์ครู เจริญใจ สุนทรวาทีน เมื่อปี พ.ศ. 2518

การถ่ายทอดความรู้ซอสามสาย ได้ถ่ายทอดให้คุณสุทธากุล ไชยวานิช ผู้เป็นน้องสาว และถ่ายทอดเพลงในกลุ่มพื้นฐานให้กับครูวิรัช สงเคราะห์ (พิชิต ชัยเสรี, สัมภาษณ์, 10 พฤศจิกายน 2561)

ภาพที่ 49 วงเครื่องสาย คณะเสนาะดุริยางค์
รองศาสตราจารย์พิชิต ชัยเสรี ร่วมบรรเลงซอดัง (คนที่ 1 ด้านซ้ายแถวหน้า)

ที่มา: หนังสือข้าพเจ้าภูมิใจที่เกิดเป็นนักดนตรีไทย

คุณวิสาชา ภูมิรัตน์

ภาพที่ 50 คุณวิสาชา ภูมิรัตน์

ที่มา: วิสาชา ภูมิรัตน์

ประวัติทั่วไป

คุณวิสาขา ภูมิรัตน เกิดเมื่อวันที่ 8 พฤษภาคม พ.ศ. 2495 เป็นบุตรของหม่อมหลวงเจตน์ สุทัศน์ กับนางศศิธร สุทัศน์ ณ อยุธยา สำเร็จการศึกษาระดับมัธยมศึกษาปีที่ 1-6 โรงเรียนนคร-โยนทยาน มัธยมศึกษาปีที่ 7-8 โรงเรียนเตรียมอุดมศึกษา ระดับปริญญาบัณฑิต คณะพาณิชยศาสตร์และการบัญชี จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และระดับปริญญามหาบัณฑิต University of Wisconsin-Madison ประเทศสหรัฐอเมริกา อดีตเป็นอาจารย์ประจำคณะพาณิชยศาสตร์และการบัญชี จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และดำรงตำแหน่งเป็นกรรมการผู้อำนวยการฝ่ายปฏิบัติการ (Chief Operating Officer) บริษัท เบเกอร์ แอนด์ แม็คเคอร์ซี่ จำกัด ปัจจุบันประกอบอาชีพธุรกิจส่วนตัว

ประวัติการเรียนดนตรี

ในวัยเยาว์เริ่มเรียนเปียโนกับครูชาวตะวันตก (ไม่ทราบนาม เรียกว่าครูหม่อม) แต่เนื่องจากครูสุขภาพไม่แข็งแรงจึงหยุดสอนไปในที่สุด ต่อมาเมื่อศึกษาในระดับมัธยมศึกษา ได้เห็นครูศิริพันธ์ุ ปาลกะวงศ์ ณ อยุธยา [ผู้เป็นหลานและเป็นศิษย์ของพระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี)] บรรเลงซอสามสายออกรายการทางโทรทัศน์ จึงเกิดความประทับใจอยากฝึกหัด มารดาซึ่งเป็นเพื่อนและมีสนิทสนมกับครูเจริญใจ สุนทรวาทีน จึงพาไปฝากเป็นศิษย์เรียนซอสามสาย แต่ครูเจริญใจ สุนทรวาทีนทราบว่าเคยเรียนเปียโนมาก่อนควรที่จะเรียนไปตามเดิม จึงแนะนำให้ไปเรียนเปียโนเพลงไทยเดิมกับครูสุมิตรา สุจริตกุล [อดีตนักเปียโนวงเครื่องสายผสมคณะนารีสรีสุมิตร ของพระสุจริตสุดา (เป็รื่อง สุจริตกุล)] แต่นอกจากเรียนเพลงไทยเดิมแล้ว ยังได้เรียนเพลงคลาสสิกกับครูชวลิดา เครือสิงห์ (บุตรของครูสุมิตรา สุจริตกุล) อีกด้วย

จนเมื่อ พ.ศ. 2513 จบการศึกษาระดับชั้นมัธยมศึกษาและสามารถสอบเป็นนิสิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย แต่ยังคงมีความประทับใจในซอสามสายดังเดิม จึงขอให้มารดาพาไปฝากเป็นศิษย์อีกครั้ง ครูเจริญใจ สุนทรวาทีนพิจารณาเห็นว่ามีความพื้นฐานทางดนตรีที่ดีและมีความตั้งใจจริง จึงยินดีรับเป็นศิษย์ และข้อที่สำคัญเป็นศิษย์ซอสามสายคนแรกของครูเจริญใจ สุนทรวาทีน โดยเริ่มแรกเรียนที่บ้านครูเจริญใจ สุนทรวาทีนในระหว่างรอเปิดภาคการศึกษา (ระหว่างเดือนกุมภาพันธ์หรือมีนาคม-มิถุนายน) จนเมื่อเปิดภาคการศึกษาก็สามารถเข้าร่วมวงของชมรมดนตรีไทยมหาวิทยาลัย (สจม.) ด้วยชมรมในขณะนั้นมีงานดนตรีอย่างต่อเนื่อง จึงได้รับถ่ายทอดความรู้และฝึกซ้อมอย่างเต็มที่สม่ำเสมอ โดยจะต่อเพลงในช่วงวันเสาร์หรือวันอาทิตย์ที่บ้านครูเจริญใจ สุนทรวาทีน หรือหากช่วงใดชมรมมีงานดนตรีมากเป็นพิเศษ จะไปเรียนในช่วงเช้าก่อนไปเรียนที่มหาวิทยาลัย แล้วจะเข้าฝึกซ้อม

รวมวงที่ชมรมในเวลาเย็นหลังเลิกเรียน ปฏิบัติเช่นนี้เป็นประจำจนจบการศึกษา แม้ภายหลังก็ยังไปฝึกซ้อมขอคำแนะนำบ้างเป็นครั้งคราวตามโอกาสที่เหมาะสม ดังนั้นช่วงระยะเวลาที่เรียนขอสามสายกับครูเจริญใจ สุนทรวาทีนเต็มที่อยู่ระหว่าง พ.ศ. 2513-2517 (ขณะศึกษาอยู่ที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย) โดยความรู้ที่ได้รับถ่ายทอดที่สำคัญ ได้แก่ พื้นฐานการบรรเลง เพลงบรรเลงทั่วไป การคลอร้อง และเพลงเดี่ยว เพลงเดี่ยวที่ได้รับถ่ายทอด ได้แก่ เพลงนกขมิ้น สามชั้น และเพลงบุหลัน-ลอยเลื่อน สองชั้น ตามลำดับ

ภายหลังเมื่อครูเจริญใจ สุนทรวาทีนถึงแก่กรรม ได้รับถ่ายทอดเพลงเดี่ยวขอสามสายทางครูเจริญใจ สุนทรวาทีนเพิ่มเติมจากครูมาณพ อิศรเดช ได้แก่ เพลงพญาฝืน สองชั้น เพลงพญารำพึง สามชั้น และเพลงแสนเสนาะ สามชั้น ปัจจุบันยังคงร่วมบรรเลงดนตรีในวาระสำคัญกับอดีตสมาชิกชมรมดนตรีไทยสโมสรนิสิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และคณะศิษย์ขอสามสายครูเจริญใจ สุนทรวาทีน (วิสาชา ภูมิรัตน, สัมภาษณ์, 25 ตุลาคม 2561)

ภาพที่ 51 คุณวิสาชา ภูมิรัตน บรรเลงขอสามสายในงานมงคลสมรส
ร่วมกับวงดนตรีไทยสโมสรนิสิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ในความควบคุมของครูเจริญใจ สุนทรวาทีน
ที่มา: วิสาชา ภูมิรัตน

คุณบัณฑิต ลำคำ

ภาพที่ 52 คุณบัณฑิต ลำคำ
ที่มา: ฐานเศรษฐกิจ (2559: ออนไลน์)

ประวัติทั่วไป

คุณบัณฑิต ลำคำ เกิดเมื่อวันที่ 15 มกราคม พ.ศ. 2496 เป็นบุตรของนายบัญชา ลำคำ กับท่านผู้หญิงสำอางวรรณ ลำคำ (หม่อมราชวงศ์สำอางวรรณ เทวกุล) สำเร็จการศึกษาระดับมัธยมศึกษา Phillips Exeter Academy ประเทศสหรัฐอเมริกา ระดับปริญญาบัณฑิต Princeton University ประเทศสหรัฐอเมริกา และระดับปริญญาโท Harvard University ประเทศสหรัฐอเมริกา อดีตดำรงตำแหน่งเป็นประธานกรรมการและประธานเจ้าหน้าที่บริหาร ธนาคารกสิกรไทย จำกัด (มหาชน) ปัจจุบันดำรงตำแหน่งในหลายหน่วยงาน เช่น กรรมการสภาการศึกษาไทย กรรมการมูลนิธิสายใจไทย กรรมการมูลนิธิสมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า ฯลฯ

ประวัติการเรียนดนตรี

เนื่องด้วยบิดาเป็นผู้ชื่นชอบดนตรีไทย จึงได้เรียนดนตรีไทยมาตั้งแต่ยังเยาว์ โดยบรรเลงซออยู่เป็นเครื่องดนตรีหลัก และบรรเลงเป็นงานอดิเรกเรื่อยมา ส่วนความสนใจด้านซอสามสายและการได้ฝากตัวเป็นศิษย์ครูเจริญใจ สุนทรวาทีน คุณบัณฑิต ลำคำ เขียนเล่าไว้ว่า

จริงผมเองก็รู้จักอาจารย์เจริญใจมานาน แล้วก็เห็นท่านเล่นซอสามสายมาตลอด แต่กลับไม่เคยคิดที่จะขอวิชานี้ มุ่งแต่สีซออยู่เพียงอย่างเดียว จนกระทั่งวันหนึ่งในปี 2527 ผมได้ไปดูละครการกุศลในโรงละครแห่งชาติ เรื่อง

อิเหนา ตอนสังคามาระตาแต่งถ้า ซึ่งในบทละครนั้น ก่อนจะเปิดฉากจะดับไฟในโรงละคร แล้วให้คุณยายเจริญใจเดี่ยวขอสามสายเพลงหกบทเป็นการนำเรื่อง ครั้งนี้เองที่ความไพเราะของขอสามสายและทำนองอันโอดเอือนแกมเศร้าของเพลงหกบททำให้ผมเกิดหลงในเสียงของเครื่องดนตรีอันนี้ขึ้นมา และทำให้ตัดสินใจที่จะเล่นเครื่องดนตรีนี้ให้เป็น โดยขอเรียนกับคุณยายเจริญใจ (บัณฑิต ล่ำซำ, 2530: ๗)

ครูเจริญใจ สุนทรวาทีนเขียนเล่าถึงการเรียนการสอนขอสามสายของคุณบัณฑิต ล่ำซำ ไว้ว่า

สิ่งที่เขียนด้วยความภูมิใจก็คือ ที่นี่ คุณบัณฑิต ล่ำซำ ได้มาเป็นลูกศิษย์สี่ขอสามสาย คุณบัณฑิตได้สร้างขอสามสายด้วยใจรัก 1 คัน สวยงามและเรียนกับข้าพเจ้า วันเวลาที่มาเรียนคือวันจันทร์ - พุธ ตอนเย็นเลิกงาน และวันอาทิตย์ เวลา 10.00 - 12.00 น. ยกเว้นคุณบัณฑิตมีธุระกิจงานทางธนาคารหรือต้องไปต่างประเทศก็จะลาไป ตลอดมาจนถึงทุกวันนี้ คุณบัณฑิตเป็นคนละเอียดอ่อนขยัน เอาจริง 3 ปีที่เรียนมา คุณบัณฑิตได้จดโน้ตขอสามสายทั้งทางคลอรั้งและทางรับได้มากมาย ข้าพเจ้าภูมิใจในคุณบัณฑิตอย่างยิ่ง เพราะงานส่วนธนาคารของเธอก็มากเหลือเกิน แต่ด้วยความเป็นคนไทย รักดนตรีไทย กลัวของดีจะสูญ ได้ทำโน้ตทั้งทางคลอรั้งและทางรับ เป็นเล่มแรกของประเทศ ยังไม่เคยมีใครทำมาก่อนเลย จึงนับว่าคุณบัณฑิตได้สละเวลาอันมีค่ามาทำโน้ตและเรียนขอสามสาย ประโยชน์ที่จะได้ไว้สำหรับเป็นการศึกษาต่อไป ข้าพเจ้าขอบใจและซาบซึ้งในคุณบัณฑิตอย่างยิ่งที่มีวิริยะอุตสาหะอย่างแท้จริง ผู้ที่จะเรียนขอสามสายต่อไปจะได้ใช้โน้ตนี้ และคงต้องขอบใจคุณบัณฑิตอย่างมากด้วย (เจริญใจ สุนทรวาทีน, 2530: 102-103)

ความรู้ที่ได้รับถ่ายทอดที่สำคัญ ได้แก่ พื้นฐานการบรรเลง เพลงบรรเลงทั่วไป การคลอรั้ง และเพลงเดี่ยว เพลงเดี่ยวที่สืบทราบว่าได้รับถ่ายทอด ได้แก่ เพลงหกบท สองชั้น เพลงบุหลันลอยเลื่อน สองชั้น (ปรากฏโน้ตทางเดี่ยวทั้ง 2 เพลงเป็นลายมือคุณบัณฑิต ล่ำซำ ในบทความเรื่องเรียนขอสามสาย จากหนังสือข้าพเจ้าภูมิใจที่เกิดเป็นนักดนตรีไทย) และเพลงแสนเสนาะ สามชั้น (ครูวิรัช สงเคราะห์อยู่ในเหตุการณ์เมื่อคราวที่คุณบัณฑิต ล่ำซำต่อเพลงดังกล่าวกับครูเจริญใจ สุนทรวาทีน) (วิรัช สงเคราะห์, สัมภาษณ์, 2 พฤษภาคม 2562) โดยช่วงระยะเวลาที่เรียนขอสามสายกับครู

เจริญใจ สุนทรวาทีนเต็มที่อยู่ระหว่าง พ.ศ. 2527-2529 ตามที่คุณบัณฑิต ลำซำกล่าวว่าเริ่มเรียนตั้งแต่ พ.ศ. 2527 และครูเจริญใจ สุนทรวาทีนกล่าวว่าเรียนจริงจังต่อเนื่องมาเป็นเวลา 3 ปี

ภาพที่ 53 คุณบัณฑิต ลำซำ บรรเลงซอสามสาย
ร่วมกับครูเจริญใจ สุนทรวาทีน และครูเบ็ญจรงค์ ธนโกเศศ
ที่มา: ผู้จัดการ (2530: ออนไลน์)

ครูมานพ อิศรเดช

ภาพที่ 54 ครูมานพ อิศรเดช
ที่มา: พรพงษ์ สีลาณรงค์ (2561: ออนไลน์)

ประวัติทั่วไป

ครูมานพ อิศรเดช เกิดเมื่อวันที่ 5 เมษายน พ.ศ. 2499 เป็นบุตรของนายมณี อิศรเดช กับนางเฉลียว อิศรเดช สำเร็จการศึกษาระดับมัธยมศึกษา โรงเรียนวัดบวรนิเวศ ระดับปริญญาบัณฑิต คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และระดับปริญญาโทสาขาวิชา ได้แก่ สาขาวิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ และสาขาวิชาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม มหาวิทยาลัยศิลปากร อดีตเป็นอาจารย์ประจำภาควิชาทฤษฎีศิลป์ คณะจิตรกรรมประติมากรรมและภาพพิมพ์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

ประวัติการเรียนดนตรี

เริ่มเรียนดนตรีครั้งแรกกับคุณหญิงชื่น ศิลปบรรเลง (ศิลปินแห่งชาติ) เมื่อครั้งศึกษาอยู่ที่โรงเรียนวัดบวรนิเวศ โดยเริ่มเรียนซอด้วงเป็นเครื่องดนตรีชิ้นแรก แล้วได้เรียนรู้ซิมซังวิชาความรู้ที่เกี่ยวข้องกับดนตรีและศิลปะกับคุณหญิงชื่น ศิลปบรรเลงอีกมากมาย ต่อมาในช่วงที่กำลังเตรียมตัวสอบเข้าศึกษาต่อที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย คุณมณเฑียร แสงโชติ ผู้เป็นเพื่อนและเคยชนะเลิศซอด้วงลำดับที่ 1 ในการประกวดวงเครื่องสายไทยระดับมัธยมศึกษา ซึ่งครูเจริญใจ สุนทรวาทีนตั้งใจจะให้เข้าทำงานที่ธนาคารกสิกรไทย เพื่อจะได้สังกัดวงเครื่องสายไทยของธนาคาร จึงได้ชวนให้ไปเรียนซอสามสายที่บ้านเป็นการส่วนตัว คุณมณเฑียร แสงโชติจึงขออนุญาตพาคูรูมานพ อิศรเดชไปเรียนด้วย ซึ่งครูเจริญใจ สุนทรวาทีนยินดีรับเป็นศิษย์ทั้ง 2 คน โดยรับเป็นศิษย์เมื่อวันอาทิตย์สัปดาห์ที่สองของเดือนมีนาคม พ.ศ. 2518

จนเมื่อสอบติดเป็นที่เรียบร้อย ครูเจริญใจ สุนทรวาทีนจึงให้เป็นผู้บรรเลงซอสามสายประจำวงชมรมดนตรีไทยสโมสรนิสิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย แทนคนซอสามสายคนเก่าคือ คุณวิสาชา ภูมिरัตน ซึ่งได้จบการศึกษาไปก่อนหน้านั้น แล้วด้วยเป็นผู้บรรเลงซอสามสายที่เพิ่งฝึกหัดใหม่ จึงได้รับการถ่ายทอดและฝึกซ้อมอย่างเต็มที่และเข้มงวดเป็นพิเศษ โดยเฉพาะในปีแรกต้องบรรเลงเพลงที่มีการว่าดอกลงถึง 2 งาน ได้แก่ งานวันปิยมหาราช (เพลงเต่ากินผักบุ้ง สองชั้น) และงานดนตรีไทยอุดมศึกษา ครั้งที่ 9 (เพลงพระอาทิตย์ชิงดวง สองชั้น) จนเมื่อขึ้นชั้นปีที่ 2 ครูเจริญใจ สุนทรวาทีนให้ฝึกหัดคลอร้อง โดยให้ฟังไปด้วยในขณะที่กำลังต่อทางร้อง เมื่อต่อเสร็จจึงให้ลองคลอร้องกับการขับร้องจริง หากไม่ตีจะได้รับการปรับปรุงแก้ไขให้เรียบร้อย ปฏิบัติเช่นนี้เสมอมา จึงเข้าใจหลักวิธีการคลอร้องตามแนวทางครูเจริญใจ สุนทรวาทีนอย่างถ่องแท้ แล้วด้วยชมรมในขณะนั้นมีงานดนตรีอยู่เสมอ จึงได้รับถ่ายทอดความรู้และฝึกซ้อมอย่างสม่ำเสมอ แม้ภายหลังจบการศึกษาแล้วก็ยังคงไปขอ

ความรู้ที่อยู่เสมอ รวมความแล้วเรียนกับครูเจริญใจ สุนทรวาทีนติดต่อกันถึง 12 ปี คือตั้งแต่ระหว่าง พ.ศ. 2518-2530 จึงได้รับถ่ายทอดวิชาความรู้ซอสามสายมากกว่าศิษย์คนอื่น ๆ

ความรู้ที่ได้รับถ่ายทอดที่สำคัญ ได้แก่ พื้นฐานการบรรเลง เพลงบรรเลงทั่วไป การคลอร้อง และเพลงเดี่ยว เพลงเดี่ยวที่ได้รับถ่ายทอด ได้แก่ เพลงหกบท สองชั้น เพลงพญาฝืน สองชั้น เพลงบุหลันลอยเลื่อน สองชั้น เพลงกล่อมনারี สามชั้น เพลงนกขมิ้น สามชั้น เพลงพญาโศก สามชั้น เพลงพญาครวญ สามชั้น เพลงพญารำพึง สามชั้น เพลงสารถี สามชั้น เพลงแสนเสนาะ สามชั้น เพลงสุรินทราทู สามชั้น เพลงแขกมอญ สามชั้น และเพลงทยอยเดี่ยว

การถ่ายทอดความรู้ซอสามสาย ได้ถ่ายทอดให้ผู้ที่มาขอเรียนเป็นการส่วนตัว รวมถึงถ่ายทอดเพลงเดี่ยวให้ศิษย์ซอสามสายของครูเจริญใจ สุนทรวาทีนอีกหลายคน สำหรับจัดบรรเลงซอสามสายหมู่ในนามคณะศิษย์ของครูเจริญใจ สุนทรวาทีน ในงานการแสดงที่สำคัญต่าง ๆ (माणพ อิศรเดช, สัมภาษณ์, 14 ตุลาคม 2561)

ภาพที่ 55 วงดนตรีไทยของชมรมดนตรีไทยสโมสรนิสิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (2)

บรรเลงในรายการสังคีตภิรมย์ เมื่อ พ.ศ. 2520

สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี

และครูเบ็ญจรงค์ ธนโกเศศ ซอด้วง ครูเจริญใจ สุนทรวาทีน และครูमाणพ อิศรเดช ซอสามสาย

ที่มา: माणพ อิศรเดช

หม่อมหลวงขวัญทิพย์ เทวกุล

ภาพที่ 56 หม่อมหลวงขวัญทิพย์ เทวกุล
ที่มา: HELLO! (2562: ออนไลน์)

ประวัติทั่วไป

หม่อมหลวงขวัญทิพย์ เทวกุล เกิดเมื่อวันที่ 17 ตุลาคม พ.ศ. 2504 เป็นบุตรของ หม่อมราชวงศ์เทพยพงศ เทวกุล กับนางประเทือง เทวกุล ณ อยุธยา สำเร็จการศึกษาระดับมัธยมศึกษา โรงเรียนจิตรลดา และระดับปริญญาบัณฑิต คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปัจจุบันเป็นพิธีกรและนักแสดงสื่อบันเทิง

ประวัติการเรียนดนตรี

เนื่องด้วยบิดามีความชื่นชอบดนตรีไทย และมีความสามารถในการบรรเลงซอด้วง จึงส่งเสริมให้บุตรเรียนดนตรีไทยเป็นงานอดิเรกยามว่าง โดยพี่สาวคนโต หม่อมหลวงประทีนทิพย์ นาคธรรพ บรรเลงจะเข้ พี่สาวคนรอง หม่อมหลวงปราณีทิพย์ พรหมพจน์ บรรเลงซิม จึงมีความคุ้นเคยกับดนตรีมาตั้งแต่ยังเยาว์ จนเมื่ออายุประมาณ 11 ปี (ขณะศึกษาในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 5) วันหนึ่งมารดาได้พาพี่สาวคนรองไปพบครูสุวิทย์ บวรวัฒนา ที่บ้านครูเจริญใจ สุนทรวาทีน ได้เห็นซอสามสายงาทวนเงินซึ่งตั้งอยู่ในตู้มุก มีความสงสัยว่าเป็นเครื่องดนตรีอะไร ครูเจริญใจ สุนทรวาทีนบอกว่าเป็นซอสามสาย แล้วเกิดความสนใจที่จะเรียน ครูเจริญใจ สุนทรวาทีนจึงหยิบซอคันดังกล่าวแล้วฝึกหัดให้โดยทันที ต่อจากนั้นเรียนเป็นกิจลักษณะในวันพฤหัสบดีหลังเลิกเรียน ภายหลังเปลี่ยนมาเรียนช่วงเช้าวันเสาร์หรือวันอาทิตย์ ต่อมาเมื่อเข้าศึกษาที่โรงเรียนจิตรลดา (ระดับประถมศึกษาปีที่ 6) ได้เป็นผู้บรรเลงซอสามสายประจำวงดนตรีของโรงเรียน และรับหน้าที่ดังกล่าวแต่

เพียงผู้เดียวจนจบการศึกษาในระดับมัธยมศึกษา แต่ในระยะดังกล่าวทางโรงเรียนยังไม่มีครูสอนซอ-สามสาย จึงต้องต่อเพลงกับครูเจริญใจ สุนทรวาทีน แล้วนำกลับไปฝึกซ้อมรวมวงที่โรงเรียน นอกจากนี้ครูเจริญใจ สุนทรวาทีนยังมักพาไปบรรเลงออกงานอยู่เสมอ ปฏิบัติเช่นนี้เรื่อยมาจนจบการศึกษาในระดับปริญญาบัณฑิต ในช่วงระยะเวลาดังกล่าวจึงได้รับถ่ายทอดความรู้และฝึกซ้อมอย่างสม่ำเสมอ ดังนั้นช่วงระยะเวลาที่เรียนซอสามสายกับครูเจริญใจ สุนทรวาทีนเต็มที่อยู่ระหว่างประมาณ พ.ศ. 2515-2526 (ตั้งแต่ศึกษาในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 จนจบการศึกษาระดับปริญญาบัณฑิต) โดยความรู้ที่ได้รับถ่ายทอดที่สำคัญ ได้แก่ พื้นฐานการบรรเลง เพลงบรรเลงทั่วไป การคลอร้อง และเพลงเดี่ยว เพลงเดี่ยวที่ได้รับถ่ายทอด ได้แก่ เพลงบุหลันลอยเลื่อน สองชั้น และ เพลงนกขมิ้น สามชั้น ตามลำดับ

ภายหลังเมื่อครูเจริญใจ สุนทรวาทีนถึงแก่กรรม ได้รับถ่ายทอดเพลงเดี่ยวซอสาม-สายทางครูเจริญใจ สุนทรวาทีนเพิ่มเติมจากครูมานพ อิศรเดช ได้แก่ เพลงพญาผืน สองชั้น และเพลงพญารำพึง สามชั้น ปัจจุบันยังคงร่วมบรรเลงดนตรีในวาระสำคัญกับคณะศิษย์ซอสามสาย ครูเจริญใจ สุนทรวาทีน (ขวัญทิพย์ เทวกุล, สัมภาษณ์, 2 กุมภาพันธ์ 2563)

ภาพที่ 57 เดี่ยวซอสามสายหมู่ 4 คน เพลงบุหลันลอยเลื่อน สองชั้น

ในรายการสังคีตภิรมย์ เมื่อ พ.ศ. 2521

ซอสามสายจากซ้าย หม่อมหลวงขวัญทิพย์ เทวกุล คุณวิสาชา ภูมิรัตน

ครูเจริญใจ สุนทรวาทีน และครูมานพ อิศรเดช

ครูอุดม ชุ่มพุดชา โทน รำมะนา ครูเบ็ญจรงค์ ธนโกเศศ ฉิ่ง

ที่มา: ศูนย์สังคีตศิลป์ ธนาคารกรุงเทพ (2554: ออนไลน์)

ครูวิรัช สงเคราะห์

ภาพที่ 58 ครูวิรัช สงเคราะห์
ที่มา: วีรศิลป์ ห่วงประเสริฐ

ประวัติทั่วไป

ครูวิรัช สงเคราะห์ เกิดเมื่อวันที่ 20 มกราคม พ.ศ. 2508 เป็นบุตรของนายวิวิธ สงเคราะห์ กับนางเฉลียว สงเคราะห์ สำเร็จการศึกษาระดับมัธยมศึกษา โรงเรียนนรรณสุดศึกษาลัย ระดับปริญญาบัณฑิต คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และระดับปริญญาโทบัณฑิต คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช ปัจจุบันเป็นอาจารย์ประจำสาขาวิชาดุริยางคศิลป์ไทย คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ประวัติการเรียนดนตรี

เริ่มเรียนดนตรีครั้งแรกกับครูจิราภรณ์ เล็กพงศ์ เมื่อครั้งศึกษาอยู่ที่โรงเรียนนรรณ-สุดศึกษาลัย โดยเริ่มเรียนซิมเป็นเครื่องดนตรีชิ้นแรก แล้วภายหลังเปลี่ยนมาเรียนซอด้วงเป็นเครื่องหลัก นอกจากนี้ยังได้เรียนรู้ซิมซบวิชาความรู้ทางดนตรีอื่น ๆ อีกมากมาย ต่อมาเมื่อเข้าศึกษาที่คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ได้เรียนกับครูผู้เชี่ยวชาญอีกหลายคน ที่สำคัญ ได้แก่ เรียนซบร้องกับครูเจริญใจ สุนทรวาทีน เรียนเป่าพาทย์กับรองศาสตราจารย์พิชิต ชัยเสรี เรียนซบเสภา กับครูศิริ วิชเวช (ศิลปินแห่งชาติ) และเรียนซอด้วง ซออู้ และซอสามสายกับครูประเวช กุ่มพ (ศิลปินแห่งชาติ)

ส่วนด้านซอสามสาย แต่เดิมเมื่อครั้งศึกษาในระดับชั้นมัธยมศึกษา ได้รับคำแนะนำ วัตถุประสงค์เบื้องต้นจากรุ่นพี่หลาย ๆ คน แต่ยังไม่ได้ฝึกหัดอย่างจริงจัง จนเมื่อศึกษาในชั้นปีที่ 2 ระดับอุดมศึกษา ได้เรียนอย่างจริงจังกับรองศาสตราจารย์พิชิต ชัยเสรี โดยเรียนเพลงขับไม้บัณเฑาะว์ สองชั้น สำหรับฝึกหัดการใช้คันชัก เรียนเพลงดับตันเพลงฉิ่ง สองชั้น (ทางครูเทวาประสิทธิ์ พาทยโกศล) อันเป็นเพลงในกลุ่มพื้นฐานเบื้องต้น และเรียนเพลงทะเลแยะ สามชั้น สำหรับฝึกหัดแปลทำนองทางเก็บ ต่อมาเมื่อศึกษาในชั้นปีที่ 3 ได้ขอเรียนกับครูเจริญใจ สุนทรวาทีน (ทั้งนี้ เป็นศิษย์เรียนขับร้องมาตั้งแต่ชั้นปีที่ 1 อยู่ก่อนแล้ว) แต่ในระยะดังกล่าวยังไม่ได้เรียนอย่างเป็นทางการ เป็นแต่เพียงเรียนร่วมกับศิษย์คนอื่นที่เรียนอยู่ก่อนแล้วบ้าง หรือในขณะที่ศิษย์คนอื่นกำลังเรียนอยู่ ครูเจริญใจ สุนทรวาทีนอนุญาตให้จดจำเพลงที่กำลังเรียนในขณะนั้นได้ จนเมื่อศึกษาในชั้นปีที่ 4 ในรุ่นได้จัดโครงการปริญญาณิพนธ์ทางดุริยางคศิลป์ไทย เรื่องดนตรีในพระราชพิธี ได้รับหน้าที่เป็นผู้บรรเลงซอสามสาย ประกอบการขับร้องทำนองขับเข้าลูกหลวง โดยต้องต่อเพลงดังกล่าวกับครูเจริญใจ สุนทรวาทีน ครั้งนั้นจึงเป็นการเรียนซอสามสายกับครูเจริญใจ สุนทรวาทีนอย่างเป็นทางการครั้งแรก และหลังจากนั้นได้เรียนเรื่อยมาโดยตลอด โดยจะเรียนในช่วงวันเสาร์หรือวันอาทิตย์ที่บ้านครูเจริญใจ สุนทรวาทีนเป็นการส่วนตัว ทั้งนี้ด้วยเป็นผู้มีทักษะด้านเครื่องสีที่ดี และได้ศึกษาเพลงมามากอยู่ก่อนแล้ว โดยเฉพาะทราบถึงทำนองห้องวงใหญ่และวิธีการแปลทำนอง การเรียนส่วนใหญ่จึงเน้นไปที่เพลงเดี่ยวเป็นสำคัญ รวมถึงเป็นผู้มีความสามารถทางด้านขับร้อง และเคยเห็นวิธีการคลอร้องจากครูเจริญใจ สุนทรวาทีน จึงได้เรียนรู้ซึมซับไปโดยปริยาย แม้ไม่ได้เรียนโดยตรงแต่ก็สามารถปฏิบัติได้ถูกต้อง เพราะมีความเข้าใจทั้งด้านขับร้องและซอสามสาย

ช่วงระยะเวลาที่เรียนซอสามสายกับครูเจริญใจ สุนทรวาทีน อยู่ระหว่าง พ.ศ. 2529-2543 คือตั้งแต่ยังเป็นนิสิตชั้นปีที่ 3 จนถึงก่อนงานบันทึกเสียงขับร้องเพลงเรื่องเงาะป่า ของสถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ในปี พ.ศ. 2543 แต่ไม่สามารถระบุปีได้ชัดเจน เพราะในขณะที่เรียนกับครูเจริญใจ สุนทรวาทีน ได้เรียนทั้งซอสามสายและขับร้องไปพร้อมกัน แต่เฉพาะการเรียนซอสามสายได้เสร็จสิ้นไปก่อนการเรียนขับร้องหลายปี โดยการเรียนขับร้องยุติลงหลังการบันทึกเสียงขับร้องเพลงเรื่องเงาะป่า ในปี พ.ศ. 2543 เพราะครูเจริญใจ สุนทรวาทีนชรภาพามาก

ความรู้ที่ได้รับถ่ายทอดที่สำคัญคือ เพลงเดี่ยว ได้แก่ เพลงหกบท สองชั้น เพลงพญาตริก สองชั้น เพลงพญาผืน สองชั้น เพลงบุหลันลอยเลื่อน สองชั้น เพลงกล่อมনারี สามชั้น เพลงนกขมิ้น สามชั้น เพลงพญาโคก สามชั้น เพลงพญาครวญ สามชั้น เพลงพญารำพึง สามชั้น เพลง

แสนเสนาะ สามชั้น เพลงสุรินทราหู สามชั้น เพลงแขกมอญ สามชั้น และเพลงทยอยเดี่ยว รวมถึงยังได้รับถ่ายทอดทำนองขับช้าลูกหลวง

การถ่ายทอดความรู้ขอสามสาย ได้ถ่ายทอดให้นิสิตคณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และผู้ที่ขอเรียนเป็นการส่วนตัว (วิรัช สงเคราะห์, สัมภาษณ์, 16 ตุลาคม 2561)

ภาพที่ 59 ครูวิรัช สงเคราะห์ กับครูเจริญใจ สุนทรวาทีน
ถ่ายเมื่อวันที่ 13 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2554
ที่มา: วิรัช สงเคราะห์

ศาสตราจารย์ ดร.สถิกร พงศ์พานิช

ภาพที่ 60 ศาสตราจารย์ ดร.สถิกร พงศ์พานิช
ที่มา: สถิกร พงศ์พานิช

ประวัติทั่วไป

ศาสตราจารย์ ดร.สถิกร พงศ์พานิช เกิดเมื่อวันที่ 16 ตุลาคม พ.ศ. 2508 เป็นบุตรของนายสุทิน พงศ์พานิช กับแพทย์หญิงวัชรี พงศ์พานิช สำเร็จการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้น โรงเรียนสาธิตมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ปทุมวัน มัธยมศึกษาตอนปลาย โรงเรียนเตรียมอุดมศึกษา ระดับปริญญาบัณฑิต คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ระดับปริญญามหาบัณฑิต University of North Carolina at Chapel Hill ประเทศสหรัฐอเมริกา กับ Johns Hopkins University ประเทศสหรัฐอเมริกา และระดับปริญญาดุซฎิบัณฑิต University of California, Los Angeles ประเทศสหรัฐอเมริกา ปัจจุบันดำรงตำแหน่งเป็นคณบดีวิทยาลัยวิทยาศาสตร์สาธารณสุข จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

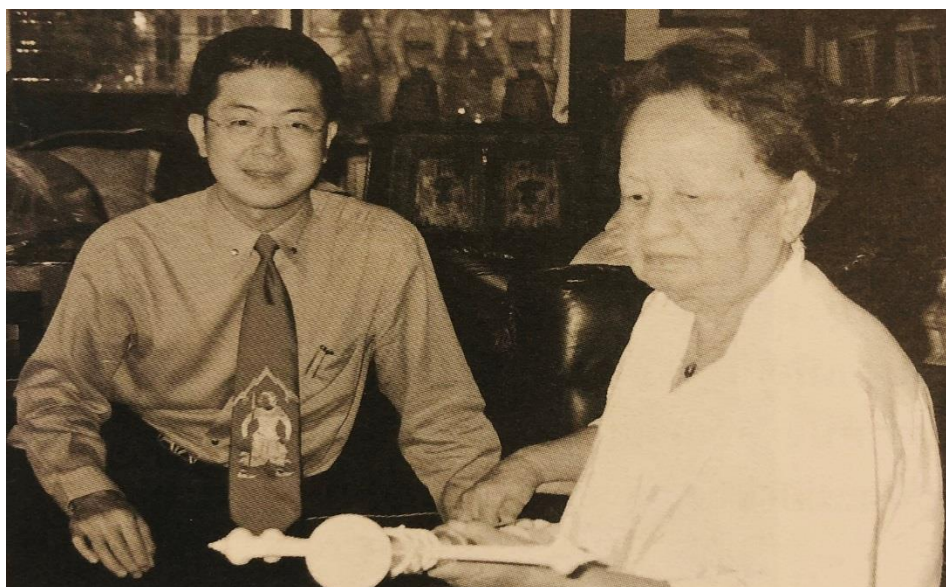
ประวัติการเรียนดนตรี

เริ่มเรียนดนตรีครั้งแรกเมื่อครั้งศึกษาระดับชั้นประถมศึกษาที่โรงเรียนสาธิตมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ปทุมวัน โดยบรรเลงซอด้วงและซออู้เป็นเครื่องดนตรีหลัก จากนั้นได้เรียนดนตรีกับครูที่มีชื่อเสียงอีกหลายคน ได้แก่ เรียนซอด้วงกับรองศาสตราจารย์ ดร.โกวิท ชันธิริเรียนเปียโนกับท่านผู้หญิงพวงร้อย อภัยวงศ์ (ศิลปินแห่งชาติ) และศึกษาเพลงเพิ่มเติมกับรองศาสตราจารย์พิชิต ชัยเสรี รวมถึงเรียนไวโอลินเพลงไทยกับมารดา

ส่วนด้านซอสามสาย เริ่มมีความสนใจเมื่อสมัยมัธยมต้น และเหตุที่ด้วยมีศักดิ์เป็นญาติกับครูเจริญใจ สุนทรวาทีน (เป็นญาติฝั่งพลโทดำเนียร เลชะกุล สามีกุศล ครูเจริญใจ สุนทรวาทีน) จึงขอฝากตัวเป็นศิษย์เรียนซอสามสายกับท่าน โดยฝากตัวเมื่อประมาณ พ.ศ. 2522 (ก่อนศึกษาในระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย) ส่วนการเรียนจะเรียนที่บ้านครูเจริญใจ สุนทรวาทีน ในช่วงวันเสาร์และวันอาทิตย์ ทั้งนี้ด้วยมีทักษะซอด้วงและทักษะดนตรีประเภทอื่น ๆ มาก่อนแล้ว การเรียนซอสามสายจึงเป็นไปอย่างรวดเร็ว แต่เรียนได้เต็มที่เพียงปีเดียว เพราะเมื่อขึ้นระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายมีความจำเป็นต้องให้ความสำคัญกับการศึกษาเพื่อเตรียมตัวสอบเข้าศึกษาต่อในระดับมหาวิทยาลัย จึงหยุดเรียนไประยะหนึ่ง จนเมื่อเข้าศึกษาต่อในระดับปริญญาบัณฑิต ได้กลับไปเรียนบ้างครั้งคราวแล้วภายหลังเมื่อไปศึกษาต่อระดับปริญญามหาบัณฑิตและดุซฎิบัณฑิตที่ประเทศสหรัฐอเมริกา จึงหยุดเรียนไปนาน แต่ในบางช่วงที่ปิดภาคการศึกษาแล้วได้กลับมาประเทศไทย ได้กลับไปเรียนบ้างเป็นครั้งคราว จนภายหลังเมื่อจบการศึกษา (เมื่อประมาณ พ.ศ. 2539) ผู้ช่วยศาสตราจารย์ นายแพทย์

อายุตม์ ธรรมครองอาตม์จึงเป็นผู้ช่วยสอนและแนะเพิ่มเติมให้ เนื่องจากครูเจริญใจ สุนทรวาทีนอยู่ในวัยที่ชราภาพ ไม่สะดวกที่จะถ่ายทอดความรู้ได้เต็มที่

ความรู้ที่ได้รับถ่ายทอดที่สำคัญ ได้แก่ พื้นฐานการบรรเลง เพลงบรรเลงทั่วไป และ เพลงเดี่ยว เพลงเดี่ยวที่ได้รับถ่ายทอด ได้แก่ เพลงบุหลันลอยเลื่อน สองชั้น เพลงพญาโศก สามชั้น เพลงแสนเสนาะ สามชั้น ฯลฯ (สถิกรร พงศ์พานิช, สัมภาษณ์, 28 พฤษภาคม 2562)

ภาพที่ 61 ศาสตราจารย์ ดร.สถิกรร พงศ์พานิช กับครูเจริญใจ สุนทรวาทีน
ที่มา: หนังสือบรรณานุกรม เจริญใจ สุนทรวาทีน

ครูณัฐวิภา มุลธรรมเกณท์

ภาพที่ 62 ครูณัฐวิภา มุลธรรมเกณท์
ที่มา: Thailifemusic (2553: ออนไลน์)

ประวัติทั่วไป

ครูณัฐวิภา มุลธรรมเกณท์ มีชื่อสกุลเดิมว่า อภิญญา ชีวะกานนท์ เกิดเมื่อวันที่ 16 มิถุนายน พ.ศ. 2511 เป็นบุตรของนายณรงค์ ชีวะกานนท์ กับนางสมถวิล ชีวะกานนท์ สำเร็จการศึกษาระดับมัธยมศึกษา โรงเรียนสตรีสมุทรปราการ และระดับปริญญาบัณฑิต คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ภายหลังจบการศึกษาได้เป็นครูโรงเรียนจิตรลดา (ฝ่ายมัธยม) ถึงแก่กรรมเมื่อวันที่ 27 พฤษภาคม พ.ศ. 2553 สิริรวมอายุ 42 ปี

ประวัติการเรียนดนตรี

เรียนขับร้องเบื้องต้นกับครูรำพึง โปรงแก้วงาม เมื่อครั้งศึกษาอยู่ที่โรงเรียนสตรีสมุทรปราการ ต่อมาเข้าศึกษาต่อระดับอุดมศึกษาที่สาขาวิชาดุริยางคศิลป์ไทย คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย วิชาเอกขับร้องเพลงไทย ได้เรียนขับร้องกับครูศรีนาฏ เสริมศิริ แล้วเรียนขับร้องขั้นสูงกับครูเจริญใจ สุนทรวาทีน ทั้งในระบบการศึกษาตามหลักสูตรภาคบังคับ และเรียนนอกระบบการศึกษา โดยพักอาศัยอยู่บ้านครูเจริญใจ สุนทรวาทีนนานถึง 10 ปี ได้รับถ่ายทอดการขับร้องตามแนวทางพระยาเสนาะดุริยางค์ (แหม่ม สุนทรวาทีน) อย่างละเอียดลึกซึ้ง จนได้ชื่อว่าเป็นศิษย์เอกทางด้านขับร้องของครูเจริญใจ สุนทรวาทีน นอกจากนี้ยังได้เรียนขับร้องเพิ่มเติมกับครูพัฒน์พร้อมสมบัติ เรียนขับร้องกับเสภากับครูศิริ วิชเวช (ศิลปินแห่งชาติ) และเรียนฆ้องวงใหญ่กับรองศาสตราจารย์พิชิต ชัยเสรี (แสนเสนาะ เพราะณัฐวิภา, 2553: 1-2)

ส่วนด้านซอสามสาย ได้รับการถ่ายทอดจากครูเจริญใจ สุนทรวาทีน ดังที่ครูเลอ-
เกียรติ มหาวิทยาลัยมนตรี กล่าวว่า “รู้สึกว่าคุณจะรักใคร่เอ็นดูพี่เม้งมาก ให้วิชาสารพัด ทั้งทางขับ-
ร้องวิชาเสภาและที่สำคัญคือหนทางซอสามสายดูเหมือนกับว่าคุณตั้งใจจะถ่ายทอดทุกสิ่งทุกอย่างที่
ท่านมีอยู่ลงไป พี่เม้งทั้งนั้น” (เลอเกียรติ มหาวิทยาลัยมนตรี, 2538: 9) โดยครูณัฐวิภา มูลธรรมเกณฑ์
พักอาศัยอยู่กับครูเจริญใจ สุนทรวาทีน จึงได้รับการถ่ายทอดเป็นการส่วนตัว แต่ในบางช่วงได้เรียน
ร่วมกับ ดร.วิภาวิน พรหมบุญ ซึ่งในช่วงดังกล่าวเป็นช่วงสุดท้ายที่ ดร.วิภาวิน พรหมบุญเรียนกับครู
เจริญใจ สุนทรวาทีน และมุ่งเรียนเพลงเดี่ยวเป็นสำคัญ จึงได้ทางเดี่ยวที่เหมือนกัน (วิภาวิน พรหม-
บุญ, สัมภาษณ์, 20 ตุลาคม 2561) โดยความรู้ที่ได้รับถ่ายทอดที่สำคัญ ได้แก่ พื้นฐานการบรรเลง
เพลงบรรเลงทั่วไป การคลอร้อง และเพลงเดี่ยว เพลงเดี่ยวที่ได้รับถ่ายทอด ได้แก่ เพลงบุหลันลอย-
เลื่อน สองชั้น และน่าจะได้รับการรับถ่ายทอดทางเดี่ยวเพลงพญาโคก สามชั้น และเพลงพญารำพึง สาม-
ชั้น เพราะทั้ง 2 เพลงเป็นเพลงเดี่ยวลำดับท้ายที่ ดร.วิภาวิน พรหมบุญเรียนกับครูเจริญใจ สุนทร-
วาทีน ซึ่งในช่วงระยะเวลาดังกล่าวครูณัฐวิภา มูลธรรมเกณฑ์ร่วมเรียนด้วย

ภาพที่ 63 เดี่ยวซอสามสายรับร้องเพลงบุหลันลอยเลื่อน สองชั้น ประกอบการแสดงเรื่องอิเหนา
งาน 100 ปี หลวงไพเราะเสียงซอ (อุ้น ดุริยะชีวิน) วันที่ 17 ธันวาคม พ.ศ. 2535 ณ โรงละครแห่งชาติ

ครูเจริญใจ สุนทรวาทีน ซอสามสาย ครูณัฐวิภา มูลธรรมเกณฑ์ ขับร้อง

ครูบุญช่วย แสงอนันต์ โทณ รำมะนา ครูเอนก อางมังกกร ฉิ่ง

ที่มา: Anant Narkkong (2555: ออนไลน์)

ครูเลอเกียรติ มหาวินิจฉัยมนตรี

ภาพที่ 64 ครูเลอเกียรติ มหาวินิจฉัยมนตรี
ที่มา: เลอเกียรติ มหาวินิจฉัยมนตรี

ประวัติทั่วไป

ครูเลอเกียรติ มหาวินิจฉัยมนตรี เกิดเมื่อวันที่ 11 สิงหาคม พ.ศ. 2514 เป็นบุตรของ นายเริงเกียรติ มหาวินิจฉัยมนตรี กับครูพัฒน์ พร้อมสมบัติ สำเร็จการศึกษาระดับมัธยมศึกษา โรงเรียนจิตรลดา และระดับปริญญาบัณฑิต คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปัจจุบันดำรงตำแหน่งเป็นครูฝึกคิลปินอาวุโส สำนักการสังคีต กรมศิลปากร

ประวัติการเรียนดนตรี

เนื่องด้วยมารดาข้าราชการเป็นคีตศิลปินของกรมศิลปากร จึงมีความคุ้นเคยกับดนตรีไทยมาตั้งแต่ยังเยาว์ จนเมื่อเข้าศึกษาในระดับมัธยมศึกษา มารดาได้พาไปฝากเป็นศิษย์ครูวิน อ่อนจันทร์ โดยเรียนซออยู่เป็นเครื่องดนตรีชิ้นแรก ในขณะเดียวกันได้ศึกษาดนตรีที่โรงเรียนจิตรลดาควบคู่กันไปด้วย เมื่อมารดาเห็นว่ามีความสนใจทางดนตรีอย่างจริงจัง จึงพาไปฝากเป็นศิษย์ครูเบญจรงค์ ธนโกเศศ (ศิลปินแห่งชาติ) โดยเรียนทั้งซออยู่และซอด้วง แต่ในขณะเดียวกันมีความสนใจซอสามสายเป็นอย่างมาก มารดาจึงพาไปฝากเป็นศิษย์ครูเฉลิม ม่วงแพศรี (ศิลปินแห่งชาติ) ต่อจากนั้นครูป๊อบ คงลายทองพาไปฝากเป็นศิษย์ศาสตราจารย์อุดม อรุณรัตน์ จนภายหลังได้เรียนอย่างจริงจังกับครูสุพร ชนะพันธ์ ตามแนวทางพระยาภูมิเสวริน (จิตร จิตตเสวี) นอกจากนี้มารดายังได้พาไปฝากเป็นศิษย์เรียนซอด้วงและซออู้ขั้นสูงกับครูธีระ ภูมณี และเรียนทฤษฎีเสียงตามแนวทางของครูวรยศ ศุขสายชล

ภายหลังจากจบการศึกษาในระดับชั้นมัธยมศึกษา มีความประสงค์จะเข้าศึกษาต่อที่ คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในโครงการศิลปะดีเด่น ซึ่งต้องมีครูผู้ใหญ่ทางดนตรี-ไทยเขียนคำรับรอง ครูปี่ คงลายทองจึงพาไปฝากเป็นศิษย์เรียนขอสามสายกับครูเจริญใจ สุนทร-วาทิน ซึ่งท่านยินดีรับเป็นศิษย์และเขียนคำรับรองให้ โดยการเรียนนั้นจะเรียนที่บ้านครูเจริญใจ สุน-ทรวาทินในวันเสาร์ ช่วงเช้าจะช่วยสอนเด็กที่มาเรียนดนตรีไทยก่อน หลังจากนั้นในช่วงบ่ายจึงจะเริ่ม เรียนขอสามสาย ต่อมาเมื่อเข้าศึกษาต่อในระดับปริญญาโทหาบัณฑิต ได้เลือกเรียนวิชาอาศรมศึกษา เฉพาะกับครูเจริญใจ สุนทรวาทิน แม้ภายหลังได้ลาออกเพื่อเข้ารับราชการ แต่ยังคงกลับมาเรียนบ้าง ตามโอกาสที่เหมาะสม (วีรศิลป์ ห่วงประเสริฐ, 2559: 163-226) ดังนั้นช่วงระยะเวลาที่เรียนขอสาม-สายกับครูเจริญใจ สุนทรวาทินเต็มที่อยู่ระหว่าง พ.ศ. 2532-2537 (ขณะศึกษาอยู่ที่จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย) โดยความรู้ที่ได้รับถ่ายทอดที่สำคัญ ได้แก่ เพลงบรรเลงทั่วไป การคลอร้อง และเพลง-เดี่ยว เพลงเดี่ยวที่ได้รับถ่ายทอด ได้แก่ เพลงบุหลันลอยเลื่อน สองชั้น เพลงกล่อมมารี สามชั้น เพลง แสนเสนาะ สามชั้น และเพลงพญาครวญ สามชั้น

ภายหลังเมื่อครูเจริญใจ สุนทรวาทินถึงแก่กรรม ได้รับถ่ายทอดเพลงเดี่ยวขอสาม-สายทางครูเจริญใจ สุนทรวาทินเพิ่มเติมจากครูมานพ อิศรเดช ได้แก่ เพลงพญาฝัน สองชั้น เพลง พญารำพึง สามชั้น และเพลงนกขมิ้น สามชั้น ปัจจุบันยังคงร่วมบรรเลงดนตรีในวาระสำคัญกับคณะ ศิษย์ขอสามสายครูเจริญใจ สุนทรวาทิน

การถ่ายทอดความรู้ขอสามสาย ได้ถ่ายทอดให้นักเรียนชมรมดนตรีไทย โรงเรียน เติร์ดมอุมศึกษา นักศึกษาคณะศิลปศึกษา สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ และผู้ที่มาขอเรียนเป็นการ ส่วนตัวอีกมากมายหลายคน (เลอเกียรติ มหาวิจิตรชัยมนตรี, สัมภาษณ์, 26 มกราคม 2562)

ภาพที่ 65 ครูเลอเกียรติ มหาวิทยาลัยมนตรี พร้อมครอบครัว กราบสวัสดีปีใหม่ครูเจริญใจ สุนทรวาทิน
เมื่อวันที่ 2 มกราคม พ.ศ. 2554 ณ เรือนมโหรี
ที่มา: เลอเกียรติ มหาวิทยาลัยมนตรี

ดร.วิภาวิน พรหมบุญ

ภาพที่ 66 ดร.วิภาวิน พรหมบุญ

ที่มา: Weeyaporn Prangmuang (2555: ออนไลน์)

ประวัติทั่วไป

ดร.วิภาวิน พรหมบุญ เกิดเมื่อวันที่ 1 ธันวาคม พ.ศ. 2517 เป็นบุตรของผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สืบแสง พรหมบุญ กับรองศาสตราจารย์ ดร. คุณหญิงสุมณฑา พรหมบุญ สำเร็จการศึกษาระดับมัธยมศึกษา โรงเรียนสาธิตมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร ระดับปริญญาบัณฑิต คณะพาณิชยศาสตร์และการบัญชี จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ระดับปริญญาโท Northwestern University ประเทศสหรัฐอเมริกา และระดับปริญญาตรีบัณฑิต University of North Carolina at Chapel Hill ประเทศสหรัฐอเมริกา ปัจจุบันดำรงตำแหน่งเป็นรองผู้อำนวยการฝ่ายนโยบายการกำกับสถาบันการเงิน ธนาคารแห่งประเทศไทย

ประวัติการเรียนดนตรี

เมื่ออายุประมาณ 9-10 ปี เริ่มฝึกหัดซอด้วงเป็นเครื่องดนตรีชิ้นแรก โดยเชิญครูจากกรมศิลปากรมาสอนที่บ้าน (จำชื่อครูผู้สอนไม่ได้) ต่อมาเมื่ออายุ 12 ปี ซึ่งตรงกับ พ.ศ. 2530 อันเป็นปีที่ครูเจริญใจ สุนทรวาทีได้รับพระราชทานปริญญาตรีศึกษาศาสตร์บัณฑิต และได้รับการเชิดชูเกียรติเป็นศิลปินแห่งชาติ จึงปรากฏเรื่องราวอยู่ในสื่อเสมอ ครั้งหนึ่งได้เห็นครูเจริญใจ สุนทรวาทีบรรเลงซอสามสายออกรายการทางโทรทัศน์ ทำให้เกิดความประทับใจอยากฝึกหัด ในขณะเดียวกันมารดารู้จักกับบุคคลซึ่งเข้าใจว่าเป็นหลานของครูเจริญใจ สุนทรวาที จึงขอให้พาไปฝากตัวเป็นศิษย์ โดยได้เรียนในโครงการสอนดนตรีไทยสำหรับเยาวชนที่สนใจ ในวันเสาร์ช่วงเช้า เวลา 09.00-12.00 น. ซึ่งเป็นโครงการสอนส่วนตัวของครูเจริญใจ สุนทรวาที ทั้งนี้จะมีครูผู้ช่วยสอนที่สำคัญอีก 3 คน คือ ครูอุดม ชุ่มพุดชา ครูสุรัชย์ แดงกูร และครูนิติยา แดงกูร แต่เฉพาะซอสามสายจะแยกไปเรียนกับครูเจริญใจ สุนทรวาทีเป็นการส่วนตัว ต่อเมื่อจะรวมวงจึงออกมาซ้อมกับเด็กคนอื่นที่เรียนกับครูทั้ง 3 คน โดยครูเจริญใจ สุนทรวาทีจะเป็นผู้ควบคุมฝึกซ้อม และจะพาไปบรรเลงในงานที่สำคัญตามวาระต่าง ๆ อยู่เสมอ ปฏิบัติเช่นนี้เรื่อยมา แม้ต่อมาโครงการดังกล่าวจะยุติลง แต่ยังคงไปเรียนเป็นการส่วนตัว จนเมื่อครูเจริญใจ สุนทรวาทีชรภาพมากจึงยุติการเรียนไปในที่สุด โดยช่วงระยะเวลาที่เรียนซอสามสายกับครูเจริญใจ สุนทรวาที อยู่ระหว่าง พ.ศ. 2530-2539 (ตั้งแต่ศึกษาชั้นมัธยมศึกษาจนถึงอุดมศึกษา)

ความรู้ที่ได้รับถ่ายทอดที่สำคัญ ได้แก่ พื้นฐานการบรรเลง เพลงบรรเลงทั่วไป และเพลงเดี่ยว เพลงเดี่ยวที่ได้รับถ่ายทอด ได้แก่ เพลงบุหลันลอยเลื่อน สองชั้น เพลงทกบท สองชั้น เพลงกล่อมনারี สามชั้น เพลงนกขมิ้น สามชั้น เพลงพญาโศก สามชั้น และเพลงพญารำพึง สามชั้น

ตามลำดับ ทั้งนี้เป็นศิษย์ขอสามสายจากโครงการสอนดนตรีไทยสำหรับเยาวชนที่สนใจที่ประสบความสำเร็จมากที่สุดคนหนึ่ง เพราะได้รับถ่ายทอดความรู้มากกว่าศิษย์คนอื่นที่เรียนในโครงการเดียวกัน และเคยได้รับรางวัลรองชนะเลิศลำดับที่ 3 จากการประกวดเดี่ยวขอสามสาย รายการประลองเพลง ประเลงมโหรี ครั้งที่ 4 พ.ศ. 2532 (เพลงทกบท สองชั้น) และครั้งที่ 5 พ.ศ. 2533 (เพลงขับไม้บัณเฑาะว์ สองชั้น) ซึ่งครูเจริญใจ สุนทรวาทีนเป็นผู้ควบคุมฝึกซ้อม อันแสดงถึงความสำเร็จในวิชาที่ได้รับถ่ายทอด

ภายหลังเมื่อครูเจริญใจ สุนทรวาทีนถึงแก่กรรม ได้รับถ่ายทอดเพลงเดี่ยวขอสามสายทางครูเจริญใจ สุนทรวาทีนเพิ่มเติมจากครูมานพ อิศรเดช ได้แก่ เพลงพญาฝั้น สองชั้น และเพลงแสนเสนาะ สามชั้น ปัจจุบันยังคงร่วมบรรเลงดนตรีในวาระสำคัญกับคณะศิษย์ขอสามสายครูเจริญใจ สุนทรวาทีน (วิภาวิน พรหมบุญ, สัมภาษณ์, 20 ตุลาคม 2561)

ภาพที่ 67 วงดนตรีไทยในโครงการสอนดนตรีไทยสำหรับเยาวชนที่สนใจ
ในความควบคุมของครูเจริญใจ สุนทรวาทีน
ดร.วิภาวิน พรหมบุญ ร่วมบรรเลงขอสามสาย (จากซ้ายลำดับที่ 2)
ที่มา: จิรภัทร เลขะกุล

คุณจิรภัทร เลชะกุล

ภาพที่ 68 คุณจิรภัทร เลชะกุล

ที่มา: จิรภัทร เลชะกุล

ประวัติทั่วไป

คุณจิรภัทร เลชะกุล เกิดเมื่อวันที่ 31 ธันวาคม พ.ศ. 2517 เป็นบุตรของนายเกรียง-ไกร เลชะกุล กับศาสตราจารย์เกียรติคุณสมทรง เลชะกุล สำเร็จการศึกษาระดับมัธยมศึกษา โรงเรียนจิตรลดา ระดับปริญญาบัณฑิต คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ระดับปริญญาโทบัณฑิต คณะการจัดการการท่องเที่ยว สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ และกำลังศึกษาระดับปริญญาโทบัณฑิต สาขาการจัดการอุตสาหกรรมบริการและการท่องเที่ยว บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษมบัณฑิต ปัจจุบันดำรงตำแหน่งเป็นหัวหน้าพนักงานต้อนรับบนเครื่องบิน (Air Purser) บริษัท การบินไทย จำกัด (มหาชน)

ประวัติการเรียนดนตรี

เนื่องด้วยเป็นหลานย่าของครูเจริญใจ สุนทรวาทีน จึงคุ้นเคยกับดนตรีมาตั้งแต่ยังเยาว์ เพราะมีศิษย์แหวะเวียนมาเรียนดนตรีอยู่เสมอ จนเมื่อราวอายุ 4-5 ปี ครูเจริญใจ สุนทรวาทีนได้ชวนให้มาเรียนดนตรี โดยเริ่มหัดจากซอด้วงขนาดเล็ก เรียนช่วงเช้าวันเสาร์ ในโครงการสอนดนตรีไทยสำหรับเยาวชนที่สนใจ ต่อมาเมื่อเข้าศึกษาในระดับมัธยมศึกษาที่โรงเรียนจิตรลดา ได้เรียนเพิ่มเติมกับครูอีกหลายคน ได้แก่ ครูวัน อ่อนจันทร์ ครูเฉลิม ม่วงแพศรี (ศิลปินแห่งชาติ) ครูบุญช่วย โสวัตร ครูเสนีย์ เกษมวัฒนากุล ครูวิทยา เรืองสุทธิพงษ์ และ ดร.ดุขฎิ สว่างวิบูลย์พงศ์ แล้วได้มี

โอกาสร่วมงานดนตรีกับทางโรงเรียนอย่างสม่ำเสมอ ภายหลังได้เรียนเพิ่มเติมกับรองศาสตราจารย์ พิชิต ชัยเสรี

จนกระทั่งเมื่อราวอายุ 13-14 ปี มีความประสงค์จะฝึกหัดซอสามสาย ทั้งนี้ด้วยมีความสามารถด้านซอด้วงที่ดีมาแต่แรก การฝึกหัดซอสามสายจึงเป็นไปได้อย่างรวดเร็ว เพียงแต่ปรับวิธีการบรรเลงให้เหมาะสมกับซอสามสาย ในไม่ช้าก็สามารถเป็นผู้บรรเลงซอสามสายประจำวงดนตรีเยาวชนของครูเจริญใจ สุนทรวาทีน และของโรงเรียนจิตรลดา ครั้งหนึ่งทางโรงเรียนเคยส่งให้ประกวดเดี่ยวซอสามสาย เพลงขับไม้บัณเฑาะว์ สองชั้น รายการประลองเพลง ประเลงมโหรี ครั้งที่ 5 พ.ศ. 2533 ซึ่งครูเจริญใจ สุนทรวาทีนได้ช่วยฝึกซ้อมให้ ผลปรากฏว่าได้รับรางวัลรองชนะเลิศลำดับที่ 1 อันแสดงถึงความสำเร็จในวิชาซอสามสายที่ได้รับถ่ายทอด แต่อย่างไรก็ตาม เนื่องด้วยขณะที่เรียนซอสามสาย อยู่ระหว่างที่กำลังศึกษาในระดับมัธยมศึกษา มีความจำเป็นต้องให้ความสำคัญกับการศึกษา เพื่อเตรียมตัวสอบเข้ามหาวิทยาลัย ในบางช่วงจึงไม่ได้เรียนเต็มที่เท่าที่ควร และเมื่อเข้าศึกษาในระดับอุดมศึกษาแล้ว ก็ไม่ได้เรียนเต็มที่ ดังนั้นช่วงระยะเวลาที่เรียนซอสามสายกับครูเจริญใจ สุนทรวาทีนเต็มที่อยู่ระหว่าง พ.ศ. 2530 หรือ พ.ศ. 2531-2534 (ตั้งแต่อายุ 13 ปี หรือ 14 ปี ถึงก่อนเข้าศึกษาในระดับอุดมศึกษา) โดยความรู้ที่ได้รับถ่ายทอดที่สำคัญ ได้แก่ พื้นฐานการบรรเลง เพลงบรรเลงทั่วไป และเพลงเดี่ยว เพลงเดี่ยวที่ได้รับถ่ายทอดคือ เพลงบุหลันลอยเลื่อน สองชั้น

ภายหลังเมื่อครูเจริญใจ สุนทรวาทีนถึงแก่กรรม ได้รับถ่ายทอดเพลงเดี่ยวซอสามสายทางครูเจริญใจ สุนทรวาทีนเพิ่มเติมจากครูมานพ อิศรเดช ได้แก่ เพลงพญาผืน สองชั้น เพลงนกขมิ้น สามชั้น เพลงพญารำพึง สามชั้น และเพลงแสนเสนาะ สามชั้น แล้วยังได้รับคำแนะนำวิธีการคลอร้องจากครูเลอเกียรติ มหาวินิจฉัยมนตรี ปัจจุบันยังคงร่วมบรรเลงดนตรีในวาระสำคัญกับคณะศิษย์ซอสามสายครูเจริญใจ สุนทรวาทีน (จิรภัทร เลขะกุล, สัมภาษณ์, 26 มกราคม 2562)

ภาพที่ 69 คุณจิรภัทร เลขะกุล กับครูเจริญใจ สุณทรวาทิน
ที่มา: จิรภัทร เลขะกุล

4.2 วิธีการสืบทอดความรู้ขอสามสายของครูเจริญใจ สุณทรวาทิน

จากการศึกษาหัวข้อที่ผ่านมาทำให้ทราบว่า ครูเจริญใจ สุณทรวาทินมีศิษย์ขอสามสายที่สำคัญทั้งสิ้น 16 คน ดังนั้นการศึกษาการสืบทอดความรู้ จึงใช้ศิษย์ทั้ง 16 คนเป็นข้อมูลตั้งต้นในการศึกษา ทั้งนี้การสืบทอดความรู้ที่กล่าวถึง ไม่ได้จำกัดเฉพาะเพียงการถ่ายทอดความรู้เท่านั้น แต่ยังหมายรวมถึงการส่งต่อความรู้ด้วยวิธีการอื่น ๆ โดยสามารถจำแนกลักษณะการสืบทอดความรู้ได้ 2 วิธีสำคัญ ได้แก่ สืบทอดโดยการถ่ายทอดความรู้ และสืบทอดโดยการเผยแพร่ความรู้ มีรายละเอียดดังนี้

4.2.1 การสืบทอดโดยการถ่ายทอดความรู้

การสืบทอดความรู้ในลักษณะนี้เป็นการส่งต่อความรู้ของศิษย์ขอสามสายที่ได้รับการถ่ายทอดจากครูเจริญใจ สุณทรวาทิน แล้วนำความรู้นั้นมาถ่ายทอดให้กับศิษย์ของตน ศิษย์ที่สืบทอดความรู้ในลักษณะนี้มีทั้งสิ้น 7 คน ได้แก่ รองศาสตราจารย์พิชิต ชัยเสรี ครูमाणพ อิศรเดช ครูวิรัช สงเคราะห์ ครูเลอเกียรติ มหาวินิจฉัยมนตรี ครุณิตธร หิรัญหาญกล้า รองศาสตราจารย์ ดร.ยุทธนา ฉัพพรรณรัตน์ และผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.รัชวิช มุสิกการุณ โดยสามารถจำแนกการสืบทอดความรู้ได้ 2 ส่วน ได้แก่ การถ่ายทอดวิชาความรู้ และกระบวนการในการถ่ายทอดความรู้

4.2.1.1 การถ่ายทอดวิชาความรู้

การสืบทอดโดยการถ่ายทอดวิชาความรู้ สามารถจำแนกลักษณะการถ่ายทอดซึ่งมีผลต่อการสืบทอดความรู้ได้ 3 รูปแบบสำคัญ ได้แก่ การถ่ายทอดโดยยึดหลักวิชาความรู้ที่ได้รับถ่ายทอดจากครูเจริญใจ สุนทรวาทีน การถ่ายทอดโดยเลือกเฉพาะบางส่วนของวิชาความรู้ และการถ่ายทอดโดยบูรณาการตามแนวทางของตนเอง มีรายละเอียดดังนี้

4.2.1.1.1 การถ่ายทอดโดยยึดหลักวิชาความรู้ที่ได้รับถ่ายทอดจากครูเจริญใจ สุนทรวาทีน

การถ่ายทอดความรู้ในลักษณะนี้ยึดตามหลักวิชาความรู้ที่ได้รับถ่ายทอดจากครูเจริญใจ สุนทรวาทีนทุกประการ ทั้งนี้ศิษย์ที่ถ่ายทอดด้วยหลักการดังกล่าว ส่วนใหญ่ได้รับถ่ายทอดความรู้ซอสามสายจากครูเจริญใจ สุนทรวาทีนเพียงท่านเดียว หรือแม้บางคนจะได้รับถ่ายทอดความรู้จากครูคนอื่นบ้าง แต่เป็นเพียงการเรียนรู้เสริมเพิ่มเติมในภายหลัง ดังนั้นจึงยึดหลักวิชาความรู้ของครูเจริญใจ สุนทรวาทีนเป็นสำคัญ ศิษย์ที่ใช้หลักการดังกล่าวมีทั้งสิ้น 3 คน ได้แก่ รองศาสตราจารย์พิชิต ชัยเสรี ครูमाणพ อิศรเดช และครูวิรัช สงเคราะห์ แต่ละท่านมีรายละเอียดในการถ่ายทอดดังนี้

- รองศาสตราจารย์พิชิต ชัยเสรี อธิบายวิธีการถ่ายทอดไว้ว่า

ฉันเรียนมาอย่างไรก็สอนไปอย่างนั้น อย่างเรื่องคันชัก อาจารย์ให้ฉันวางคันชักตั้งฉากกับสายซอ ปกติต้องเอียงไปหน่อยใช่ไหม ฉันยังไปสอนแม่ปู (คุณสุทธากุล ไชยวานิช-ผู้วิจัย) เขาให้ตั้งฉาก และตอนไปออกโทรทัศน์ช่อง 4 สมัยนั้น คุณสุรางค์ ดุริยพันธุ์ เขาก็เป็นคนคุมอยู่ตรงนั้น เขาก็มาบอกว่านี่หนูใช้คันชักไม่ถูกนะ ต้องเอียงลงไปอย่าให้ชันมาตั้งฉาก เราก็ว่าเราเรียนมาอย่างนี้ แต่เขาคงหวังดี แต่ก็ไม่รู้อาจารย์สอนอย่างนี้ อาจารย์บอกพิชิตเธอต้องใช้คันชักให้ตั้งฉากกับสายซอสิ แต่ว่าอาจารย์ก็ไม่ฉากนะ ก็จะเอียงลงไปหน่อยหนึ่ง ซึ่งถ้าว่าจริง ๆ มุมนั้นมันสวยใช่ไหม แต่ว่าถ้าพูดถึงเรื่องน้ำหนักตั้งฉากน่าจะเต็มทีกว่า กลายเป็นว่าเริ่มต้นให้อย่างนั้นแล้วมันจะผ่อนเอง เพราะว่าเราเอนคันชักลงไปสายหางม้ามันไม่ได้ไปอยู่โพสิชัน (Position) ที่ถูกต้องแล้ว แต่ถ้าเราเป็นแล้วมันก็โอเค อาจจะเป็นอย่างนี้ก็ได้นะ ไม่รู้ ฉันก็ไม่ได้ถาม เพราะว่าอาจารย์สอนอย่างนั้นฉันก็ทำอย่างนั้นมา มาสอนแม่ปูฉันก็สอนอย่างนั้นจนกระทั่งคุณสุรางค์ ดุริยพันธุ์เขามาทัก เราก็ว่าเออคนอื่นเขาก็สไลไปอย่างนั้นนี่แล้วมันก็สบาย ฉันก็เลยพลอยโน้มลงไปด้วย

แล้วสามสายฉันก็ไม่ได้ทำอะไรเพิ่มเติม แสนเสนาะฉันได้จากอาจารย์ ฉันก็ไม่ได้สัจนิยมไปแล้ว แต่มีโน้ตจดไว้ เดียวก็เคยลองทำบ้าง แต่ดูแล้วไม่ค่อยดี สู้เขาไม่ได้ เอาของโบราณดีกว่า ก็คิดจะทำให้แม่ปู่เขาแต่ทำแล้วก็สู้ของโบราณเขาไม่ได้ เลยเอาของเก่าเขาดีกว่า เรื่องเครื่องสายฉันไม่เอา เพราะทำยังไงก็สู้ของเก่าเขาไม่ได้ แต่อย่างปีพาทย์นี่กล้าทำ แต่เครื่องสายไม่เอา เราไม่ใช่คนเครื่องสาย ทำก็ทำได้ แต่ฟังแล้วก็ได้แค่นั้น ทำทำไม (พิชิต ชัยเสรี, สัมภาษณ์, 10 พฤศจิกายน 2561)

ส่วนการถ่ายทอดความรู้ รองศาสตราจารย์พิชิต ชัยเสรีได้ถ่ายทอดให้คุณสุทธากุล ไชยวานิช ผู้เป็นน้องสาว ตั้งแต่พื้นฐานการบรรเลงจนสามารถบรรเลงเพลงเดี่ยวในขั้นต้นได้ แต่ปัจจุบันคุณสุทธากุล ไชยวานิชเลิกเล่นดนตรีแล้ว (พิชิต ชัยเสรี, สัมภาษณ์, 10 พฤศจิกายน 2561) นอกจากนี้ยังถ่ายทอดเพลงในกลุ่มพื้นฐานให้กับครูวิรัช สงเคราะห์ ก่อนที่จะไปเรียนกับครูเจริญใจ สุนทรวาทีนในภายหลังอีกด้วย (วิรัช สงเคราะห์, สัมภาษณ์, 16 ตุลาคม 2561)

- ครูมานพ อิศรเดช อธิบายวิธีการถ่ายทอดไว้ว่า

ถามว่าถ่ายทอดยังไง พี่ก็ใช้ความรู้ที่ได้จากอาจารย์ถ่ายทอด คือพี่เรียนขอสามสายจากอาจารย์เพียงคนเดียว ฉะนั้นความรู้ขอสามสายที่มีอยู่ก็เป็นในแนวทางของอาจารย์ การถ่ายทอดก็เป็นในแบบที่อาจารย์สอนไว้ (มานพ อิศรเดช, สัมภาษณ์, 14 ตุลาคม 2561)

ส่วนการถ่ายทอดความรู้ ครูมานพ อิศรเดชได้ถ่ายทอดให้นายพงศ์ศิริ มงคลโสภาคกุล นายวิษยากร จารุบัณฑิต และนายศุภกานูจน์ พิมพิสาร ซึ่งเป็นศิษย์ที่ขอมาเรียนเป็นการส่วนตัว นอกจากนี้ยังถ่ายทอดเพลงเดี่ยวให้ศิษย์ขอสามสายของครูเจริญใจ สุนทรวาทีนอีกหลายคน สำหรับจัดบรรเลงเดี่ยวหมู่ในนามคณะศิษย์ ผู้ที่ได้รับถ่ายทอด ได้แก่ คุณวิสาชา ภูมิตนหม่อมหลวงขวัญทิพย์ เทวกุล ครูเลอเกียรติ มหาวิทยาลัยมหิดล ดร.วิภาวิน พรหมบุญ คุณจิรภัทร เลชะกุล ครูนิติธร หิรัญหาญกล้า คุณนพวรรณ พาทยโกศล โปเรียนนทร์ และผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. รัชวิช มุสิการุณ (มานพ อิศรเดช, สัมภาษณ์, 14 ตุลาคม 2561)

- ครูวิรัช สงเคราะห์ อธิบายวิธีการถ่ายทอดไว้ว่า

ผมก็ยึดวิชาความรู้ที่ได้รับถ่ายทอดจากอาจารย์เป็นหลักเลย หลังจากที่ได้พื้นฐานความรู้จากอาจารย์พิชิตมาแล้วนะ ทั้งท่าทาง ท่าเดียว ลักษณะการสี สีคลอร้อง ส่วนครูประเวช กุมุทที่ผมไปเรียนนั้น ผมเรียนเฉพาะสารสีและต่อयरूपเท่านั้น เป็นการต่อเพลงมากกว่า แต่โดยเนื้อหาสาระผมยึดตามแนวทางของอาจารย์

แล้วความที่ว่าขอสามสายไม่ได้เป็นเครื่องดนตรีที่โปรดปราน ไม่ได้มีการซ้อมไม่มีอะไร นาน ๆ มาสีเล่น ๆ ที่ ก็ไม่ได้รู้สึกต้องไปทำอะไรเพิ่มเติมมากมายไปจากที่ได้เรียนกับอาจารย์ อาจมีแต่งเดี่ยวบ้างนิดหน่อย ก็เป็นเพลงเล็ก ๆ น้อย ๆ ก็ไม่เชิงพัฒนาต่อยอดความรู้อะไรหรอก เป็นเชิงมีปัญญาที่จะทำก็ทำไป เพลงเดี่ยวพวกนี้ก็ใช้แนวทางของอาจารย์เป็นพื้นฐานในการคิดทั้งนั้น ฉะนั้นแนวทางขอสามสายที่ผมเล่นก็เป็นอย่างที่อาจารย์สอนไว้ และผมก็ถ่ายทอดแบบที่อาจารย์สอนไว้ (วิรัช สงเคราะห์, สัมภาษณ์, 16 ตุลาคม 2561)

ส่วนการถ่ายทอดความรู้ ครูวิรัช สงเคราะห์ได้ถ่ายทอดให้นิสิต คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ตั้งแต่ พ.ศ. 2548 จนถึงปัจจุบัน แต่ไม่ได้มีผู้เรียนขอสามสายทุกปีการศึกษา และไม่ได้สอนทุกทักษะปฏิบัติ นอกจากนี้ยังมีผู้ที่ขอเรียนเป็นการส่วนตัวอีกด้วย แต่ในภาพรวมยังไม่มีศิษย์ผู้สืบทอดความรู้ที่โดดเด่น (วิรัช สงเคราะห์, สัมภาษณ์, 16 ตุลาคม 2561)

4.2.1.1.2 การถ่ายทอดโดยเลือกเฉพาะบางส่วนของวิชาความรู้

การนำวิชาความรู้บางส่วนของครูเจริญใจ สุนทรวาทีมาเลือกใช้สำหรับถ่ายทอด เป็นลักษณะที่ศิษย์ผู้ได้รับการถ่ายทอดความรู้ขอสามสายจากครูเจริญใจ สุนทรวาที นำความรู้มาบูรณาการกับความรู้ที่ได้ศึกษาจากครูขอสามสายคนอื่น แต่ยังคงนำวิชาความรู้ของครูเจริญใจ สุนทรวาทีมาปรับใช้ และยังเป็นส่วนที่สำคัญของการบูรณาการความรู้ นั้น ศิษย์ที่ใช้หลักการดังกล่าวมีทั้งสิ้น 3 คน ได้แก่ ครูเลอเกียรติ มหาวินิจฉัยมนตรี รองศาสตราจารย์ ดร.ยุทธนา ฉัพพรรณรัตน์ และผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.รัชวิช มุสิกการุณ แต่ละท่านมีรายละเอียดการถ่ายทอดดังนี้

- ครูเลอเกียรติ มหาวินิจฉัยมนตรี อธิบายวิธีการถ่ายทอดไว้ว่า

ผมเป็นคนหลายครู ผมก็ตั้งจุดเด่นของครูแต่ละท่านมาประยุกต์ใช้ในการสอนทุกอย่าง คือไม่ใช่อาจารย์ร้อยเปอร์เซ็นต์ ก็คือมีการกลั่นกรองมาแล้ว แต่ถ้าเรื่องหลัก ๆ ที่ผมเอาของอาจารย์มาใช้ ก็น่าจะเป็นดำเนินทางกลอนบรรเลงในวง ก็คือยึดหลักที่อาจารย์แนะนำไว้ ก็คืออาจารย์มีหลักการว่า เวลาสีรวมวงแล้วอย่าไปทำทางพิสดาร อย่าไปสีกลอนถี่ เพราะไม่อย่างนั้นขอบเขตเสียงของซอสามสายไปใกล้เคียงกับซอฮู้เลยจะทำให้ฟังแล้วไม่ต่างกัน เพราะฉะนั้นสีจาว ๆ คำว่าจาว ๆ อาจารย์ก็ยกตัวอย่างเป็นแนวการบรรเลงของพระยาภูมิเสวินเป็นหลัก

ส่วนอีกเรื่องหนึ่งก็คือการคลอร้อง คือการคลอร้องนี้ อาจารย์บอกว่าเวลาคลอร้องอย่างนาร้อง เราต้องเป็นส่วนที่สนับสนุนร้อง อย่าไปเด่นกว่าร้อง เรามีหน้าที่ประดับประดาคลอร้อง ให้ร้องออกมาได้อย่างสบายและราบรื่นที่สุด เพราะฉะนั้นอย่าคิดก่อนเขา ถ้าคิดก่อนเขาปุ๊บก็จะเป็นการเดียวซอสามสายโดยมีร้องประกอบเท่านั้นเอง แล้วเวลาเจอทางร้องอะไรก็ตามที่เกิดการขาดหรือขอบเขตเสียงไม่พอก็ต้องใช้ประสบการณ์ตัวเองในการพลิกแพลง ไม่จำเป็นจะต้องให้เหมือนทางร้องไปเสียทีเดียวหนึ่งร้อยเปอร์เซ็นต์ มีพลิกแพลงได้บ้าง แต่อย่าให้เสียรูปแบบกระบวนการร้องไป ซึ่งสองเรื่องหลัก ๆ เป็นสิ่งที่ผมใช้และถ่ายทอดให้ศิษย์ตามหลักการนี้เป็นสำคัญ (เลอเกียรติ มหาวินิจฉัยมนตรี, สัมภาษณ์, 19 พฤษภาคม 2563)

กล่าวได้ว่าวิชาความรู้ด้านซอสามสายของครูเจริญใจ สุนทรวาทีน ที่ครูเลอเกียรติ มหาวินิจฉัยมนตรีเลือกนำมาใช้ถ่ายทอดที่สำคัญ ได้แก่ การดำเนินทำนองห่าง และการบรรเลงคลอร้อง

ส่วนการถ่ายทอดความรู้ ครูเลอเกียรติ มหาวินิจฉัยมนตรีได้ถ่ายทอดให้นักเรียนที่ชมรมดนตรีไทย โรงเรียนเตรียมอุดมศึกษา (อย่างน้อยตั้งแต่ พ.ศ. 2546 จนถึงปัจจุบัน) และคณะศิลปศึกษา สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ (ถ่ายทอดเฉพาะบางปีการศึกษา) นอกจากนี้ยังมีผู้ที่ขอเรียนเป็นการส่วนตัวอีกมากมายหลายคน โดยศิษย์ที่โดดเด่นที่สุด ได้แก่ ผู้ช่วย-

ศาสตราจารย์ ดร.สุรพงษ์ บ้านไกรทอง และนายภิมพ์ ศุภชลาศัย (เลอเกียรติ มหาวิทยาลัยมนตรี, สัมภาษณ์, 19 พฤษภาคม 2563)

- รองศาสตราจารย์ ดร.ยุทธนา ฉัพพรรณรัตน์ อธิบายวิธีการ
ถ่ายทอดไว้ว่า

คืออย่างนี้ ขอสามสายหลัก ๆ เรียนมาจาก อาจารย์เสนีย์ เกษมวัฒนากุล กับครูเฉลิม ม่วงแพศรี พื้นฐานมาจากครูเสนีย์ ทั้งหมด ฉะนั้นถามว่าตึกใหม่ สดท้ายไม่ตึกเก่า เพราะสุดท้ายก็เป็นความงามคนละแบบ ก็เป็นสำหรับที่เก็บไว้ใช้ แต่พอเป็นเพลงหมู่ทั่วไปจะเริ่มมีการคอมบายน์ (Combine) บางส่วน มีการแอปพลาย (Applied) บ้าง เราเป็นผู้สืบทอดก็จะมีหน้าที่บอกว่าอันนี้เป็นของอาจารย์ท่านนี้ ๆ ซึ่ให้เห็น ฝากเขาเก็บไว้จะไรอย่างนี้ แต่ถ้าเรื่องติดขัดก็จะใช้ของอาจารย์เป็นหลัก ถ้าต้องปรับวงแล้วต้องการให้ติดขัดก็จะใช้แบบของอาจารย์ กับอีกอันคือเรื่องคันทัก อาจารย์จะเน้นเรื่องของไกวเปลมาก สรุปรหัสใจหลัก ๆ ที่ได้จากอาจารย์คือ หนึ่งระบบการใช้คันทัก กับสองกลอน สองเรื่องนี้เป็นหัวใจที่ได้จากอาจารย์และใช้ทำมาหากินจนถึงทุกวันนี้ แต่ถ้าเวลาจะถ่ายทอดเพลงเดียวก็จะเป็นสำหรับเป็นทางของครูท่านนี้ ๆ ไม่ใช่รวมกัน ขอสามสาย เป็นเรื่องของอนุรักษ์มากกว่า ใช้ในเรื่องการเรียนการสอนปรับวงมากกว่า ไม่เหมือนขออุ๊ยที่พัฒนาสร้างสรรค์ต่อยอดไป (ยุทธนา ฉัพพรรณรัตน์, สัมภาษณ์, 27 กุมภาพันธ์ 2562)

กล่าวได้ว่าวิชาความรู้ด้านขอสามสายของครูเจริญใจ สุนทรวาทีน ที่รองศาสตราจารย์ ดร.ยุทธนา ฉัพพรรณรัตน์เลือกนำมาใช้ถ่ายทอดที่สำคัญ ได้แก่ การใช้คันทัก และการดำเนินทำนองที่มีสำนวนใกล้เคียงกับทำนองซ้องวงใหญ่ (ดำเนินทำนองห่าง)

ส่วนการถ่ายทอดความรู้ รองศาสตราจารย์ ดร.ยุทธนา ฉัพพรรณ-
รัตน์ได้ถ่ายทอดให้นักเรียนโรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย และโรงเรียนราชวินิตบางแก้ว สำหรับปรับ
วงมโหรีใช้ในการประกวด (แต่เป็นเฉพาะบางรุ่น) นอกจากนี้ยังมีผู้ที่ขอเรียนเป็นการส่วนตัวอีกด้วย
แต่ในภาพรวมยังไม่มีศิษย์ผู้สืบทอดความรู้ที่โดดเด่น (ยุทธนา ฉัพพรรณรัตน์, สัมภาษณ์, 27
กุมภาพันธ์ 2562)

- ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.รัชวิช มุสิกการุณ อธิบายวิธีการ

ถ่ายทอดไว้ว่า

คือต้องอธิบายก่อนว่า ที่เราสี่เองเรียกว่าเป็นแบบของเราเลยมัย ก็เป็นเรานะ แต่ยังมีอาการอึ้ง แต่อาจจะโหดโผนกว่าอาจารย์เจริญใจ แต่ก็ยังละเอียดเหมือนอาจารย์ อาจจะโหดโผนเหมือนอาจารย์อุดม (ศาสตราจารย์อุดม อรุณรัตน์-ผู้วิจัย) คือยังมีการอึ้งของอาจารย์ทั้งสองท่าน เพราะว่าคุยกับครูอุดม ลูกนี้ผมชอบจังเลยผมขอ ครูบอกเอาไปเลย ของครูอุดม อาจจะเยอะ อย่างเทคนิคบางอย่าง เช่น ครั้นข้ามสาย ขี่ข้ามสายของอาจารย์เจริญใจจะไม่มี เราก็เอามาใช้ได้ มีการแอฟฟลาย (Applied) แต่เวลาสอนเราก็จะจัดเป็นสำหรับอาจารย์เจริญใจ สำหรับครูอุดม ก็ชัดเจนแยกไปเลย แต่เวลาเราใช้เองแยกไม่ได้ กลายเป็นเราแล้ว ไม่มีเวลาคิด แต่เวลาสอนเด็กเราคิดได้ไง ถ้าของอาจารย์ต้องเป็นแบบนี้ มีเวลาที่จะคิด พอต้องเล่นเองจะบอกเด็กว่า ดูไว้เป็นตัวอย่าง แต่ไม่ต้องทำตามอย่าง แต่ที่เราเอาของอาจารย์มาใช้หลัก ๆ เป็นเรื่องคลอรั้ง การสีประสานวง และกีต้าทาง เพราะมีความรู้สี่กว่าอาจารย์จัดทำสวย นิ่งสวยกว่าคนอื่นที่นั่ง ถ้าเผื่อเราสอนลูกศิษย์เรา พื้นฐานทั้งหมดทั้งทำนอง ทำจับ การสร้างเสน่ห์ในการสี จะต้องเป็นอาจารย์เจริญใจ ส่วนเรื่องการสีประสานวงประคองวง คือต้องลอย ในวงเราต้องลอย อันนั้นจะเอามาใช้เยอะมาก แต่ของครูอุดมนี้ท่านจะร้อย เหมือนเข็มชอยทุกอันให้เข้ากัน ผูกไปมัดให้รวมกัน แต่ของอาจารย์จะลอย ลอยอุ้มวง แต่ถ้าเผื่อเป็นเรื่องการคลอรั้ง อาจารย์จะให้ทำเหมือนเดินคลอเคลียกันไป แต่ไม่ได้เดินก้าวเท้าเดียวกันอย่างทหาร คือเหมือนเดินไปพร้อมกัน แต่ไม่ได้ก้าวพร้อมกัน นี่คือหัวใจที่ได้จากอาจารย์และตัวเองก็ใช้สอนลูกศิษย์ แต่ถ้าเขาเก่งไปมาก ๆ อันนั้นต้องแอดวานซ์ (Advance) ก็จะเป็นแนวทางครูอุดม เพื่อให้เราใจขึ้นหรืออะไรก็แล้วแต่ แต่ต้องดูสถานการณ์ คือแยกเป็นสำหรับให้ชัดไม่ใช้ปนกัน (รัชวิช มุสิกการุณ, สัมภาษณ์, 24 มีนาคม 2562)

กล่าวได้ว่าวิชาว่าความรู้ด้านซอสามสายของครูเจริญใจ สุนทรวาทีน ที่ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.รัชวิช มุสิกการุณเลือกนำมาใช้ถ่ายทอดที่สำคัญ ได้แก่ พื้นฐานการบรรเลง (ได้แก่ ทำนอง การจับคันทวน การจับคันทัก) การคลอรั้ง และการบรรเลงรวมวงที่เน้นให้เสียงซอสามสายลอยอุ้มวง

ส่วนการถ่ายทอดความรู้ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.รัชวิช มุสิกการุณ ได้ถ่ายทอดให้ผู้ที่เกี่ยวข้องเรียนเป็นการส่วนตัว โดยศิษย์ที่โดดเด่นที่สุด ได้แก่ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ณยศ คุรุกิจโกศล (รัชวิช มุสิกการุณ, สัมภาษณ์, 24 มีนาคม 2562)

4.2.1.1.3 การถ่ายทอดโดยบูรณาการตามแนวทางของตนเอง

การถ่ายทอดวิชาความรู้ในลักษณะนี้ ใช้แนวทางที่ผู้ถ่ายทอดบูรณาการขึ้นใหม่ ทั้งนี้เป็นเพราะว่าได้รับถ่ายทอดความรู้จากครูซอสสามสายหลายคน จึงเกิดการบูรณาการวิชาความรู้ขึ้นใหม่ในแนวทางของตนเอง แต่ไม่สามารถระบุได้ชัดเจนว่านำความรู้ด้านใดของครูเจริญใจ สุนทรวาทีมาปรับใช้และถ่ายทอดให้ศิษย์ของตน ศิษย์ที่ใช้หลักการนี้ในการถ่ายทอดมีเพียงคนเดียว คือ ครูนิติธร หิรัญหาญกล้า โดยครูเลอเกียรติ มหาวินิจฉัยมนตรี ได้อธิบายวิธีการถ่ายทอดของครูนิติธร หิรัญหาญกล้าไว้ว่า “ต้นเขาไม่ได้ยึดทางของอาจารย์แล้ว แม้แต่ทางเดี่ยวอะไรก็เป็นทางตัวเองไปแล้ว ไม่ใช่ทางของอาจารย์ เพลงหลายเพลงเขาก็ทำใหม่ตามสไตล์ (Style) เขา วิธีการสีกี่เช่นกันเป็นแบบของเขา” (เลอเกียรติ มหาวินิจฉัยมนตรี, สัมภาษณ์, 26 มกราคม 2562)

ส่วนการถ่ายทอดความรู้ ครูนิติธร หิรัญหาญกล้าได้ถ่ายทอดให้นักศึกษา วิทยาลัยดุริยางคศิลป์ มหาวิทยาลัยมหิดล และผู้ที่เกี่ยวข้องเรียนเป็นการส่วนตัว โดยศิษย์ที่โดดเด่นที่สุด ได้แก่ คุณจตุรงค์ จันทภาโส คุณกันต์ อัสวเสนา และคุณอนันท์สิทธิ์ การหนองใหญ่ (กันต์ อัสวเสนา, 18 มิถุนายน 2562)

4.2.1.2 กระบวนการถ่ายทอดความรู้

กระบวนการถ่ายทอดความรู้สามารถแบ่งได้ 2 ส่วนสำคัญ ได้แก่ ขั้นตอนการถ่ายทอดความรู้ และลักษณะการถ่ายทอดความรู้ มีรายละเอียดดังนี้

4.2.1.2.1 ขั้นตอนการถ่ายทอดความรู้

ขั้นตอนการถ่ายทอดความรู้ ตามวิธีการหรือแนวทางซึ่งครูเจริญใจ สุนทรวาทีถ่ายทอดให้กับศิษย์ที่สำคัญประกอบด้วย การฝากตัว การถ่ายทอดความรู้ การวัดประเมินผล และการฝึกฝนเรียนรู้จากสถานการณ์จริง มีรายละเอียดดังนี้

- การฝากตัว ส่วนใหญ่ผู้ถ่ายทอดไม่มีขั้นตอนดังกล่าว ทั้งนี้เพราะด้วยปัจจัยหลายประการ กล่าวคือ เป็นการถ่ายทอดในระบบการศึกษา (วิรัช สงเคราะห์, สัมภาษณ์, 16 ตุลาคม 2561 และเลอเกียรติ มหาวินิจฉัยมนตรี, สัมภาษณ์, 26 มกราคม 2562) หรือเป็นการ

ถ่ายทอดระยะสั้นสำหรับการประกวด (ยุทธนา ฉัพพรรณรัตน์, สัมภาษณ์, 27 กุมภาพันธ์ 2562) หรือเป็นการถ่ายทอดให้บุคคลในครอบครัว (พิชิต ชัยเสรี, สัมภาษณ์, 27 กรกฎาคม 2563) ดังนั้นเพื่อความสะดวกแก่ผู้เรียนและความเหมาะสมของยุคสมัย ผู้ถ่ายทอดส่วนใหญ่จึงตัดขั้นตอนดังกล่าวออกมีเพียงครูมาณพ อิศรเดชที่ปรับเปลี่ยนเป็นการนำพวงมาลัยไปบูชาหน้ารูปครูเจริญใจ สุนทรวาทีน แทน (มาณพ อิศรเดช, สัมภาษณ์, 27 กรกฎาคม 2563)

- **การถ่ายทอดความรู้** สามารถจำแนกความรู้ได้ 5 กลุ่มสำคัญ ได้แก่ พื้นฐานการบรรเลงและเพลงฝึกหัดเบื้องต้น เพลงบรรเลงทั่วไป การเลียนคำร้อง เพลงเดี่ยว และเพลงที่ใช้ในวงขับไม้ พื้นฐานการบรรเลงและเพลงฝึกหัดเบื้องต้น ยังคงปฏิบัติเช่นเดียวกับวิธีการของครูเจริญใจ สุนทรวาทีน โดยถ่ายทอดเริ่มต้นด้วยเพลงขับไม้บัณเฑาะว์ สองชั้น เป็นเพลงแรกสำหรับการฝึกหัด ส่วนเพลงดับต้นเพลงฉิ่ง สามชั้น ซึ่งเป็นเพลงในกลุ่มพื้นฐานเบื้องต้นเช่นเดียวกัน ไม่นิยมถ่ายทอด ส่วนเพลงบรรเลงทั่วไป การเลียนคำร้อง เพลงเดี่ยว และเพลงที่ใช้ในวงขับไม้ ผู้ถ่ายทอดพิจารณาจากความเหมาะสมของผู้เรียน หรือถ่ายทอดเพลงตามที่หลักสูตรกำหนด หรือถ่ายทอดเพื่อนำไปใช้บรรเลงในงานการแสดง

- **การวัดประเมินผล** ผู้ถ่ายทอดคงใช้วิธีการเดียวกับวิธีของครูเจริญใจ สุนทรวาทีน โดยการวัดประเมินผลผู้เรียนอย่างสม่ำเสมอ กล่าวคือ หากผู้เรียนสามารถปฏิบัติได้ถูกต้องจะได้รับถ่ายทอดความรู้ในลำดับถัดไป แต่หากยังไม่สามารถปฏิบัติได้ถูกต้องจะชี้แนะให้ปรับปรุงแก้ไขให้ถูกต้อง และในตอนท้ายของการเรียนการสอน จะให้บทวนเนื้อหาสาระที่เรียนในครั้งนั้น หรือหากให้การบ้านผู้เรียนไว้ จะมีการวัดประเมินผลการบ้านนั้นก่อนการเรียนการสอน

- **การฝึกฝนเรียนรู้จากสถานการณ์จริง** ศิษย์ผู้สืบทอดไม่ได้ให้ความสำคัญกับวิธีการนี้ เนื่องจากศิษย์ผู้ถ่ายทอดมีภาระหน้าที่การทำงานที่ต้องรับผิดชอบ ไม่สะดวกรับงานการแสดงดนตรีหรือพาผู้เรียนไปร่วมบรรเลงด้วย กอปรกับปัจจุบันงานการแสดงดนตรีลดน้อยลง โดยเฉพาะวงดนตรีที่มีซอสามสายมีจำกัดเฉพาะวงมโหรีหรือวงเครื่องสายผสม การพาผู้เรียนไปฝึกฝนเรียนรู้จากสถานการณ์จริงจึงไม่สามารถปฏิบัติได้สะดวกเต็มที่ ขั้นตอนดังกล่าวจึงไม่มีไปโดยปริยาย จะคงปรากฏมีเฉพาะการประกวดวงมโหรีหรือการประกวดเดี่ยวที่ผู้เรียนได้ฝึกฝนเรียนรู้จากสถานการณ์จริงเต็มที่ (เลอเกียรติ มหาวินิจฉัยมนตรี, สัมภาษณ์, 26 มกราคม 2562 และยุทธนา ฉัพพรรณรัตน์, สัมภาษณ์, 27 กุมภาพันธ์ 2562)

4.2.1.2.2 ลักษณะการถ่ายทอดความรู้

ลักษณะการถ่ายทอดความรู้ มีลักษณะที่ใกล้เคียงกับวิธีการของครูเจริญใจ สุนทรวาทีน แต่ในรายละเอียดอาจมีลักษณะที่แตกต่างกันบ้าง กล่าวคือ ยังคงถ่ายทอดโดยใช้การท่องจำและการเลียนแบบเป็นวิธีการสำคัญ และใช้สื่อเทคโนโลยีเพื่อช่วยให้การถ่ายทอดเป็นไปด้วยความรวดเร็วและมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น ซึ่งเป็นวิธีการเดียวกับวิธีของครูเจริญใจ สุนทรวาทีน แต่ในรายละเอียดของการถ่ายทอดนั้น อาจมีการใช้โน้ตเพลงประกอบในการถ่ายทอด หรือมีการท่อนโน้ตเพลงให้ผู้เรียนปฏิบัติตาม ซึ่งไม่ใช่วิธีการที่ครูเจริญใจ สุนทรวาทีนใช้ในการถ่ายทอด ส่วนสื่อเทคโนโลยีที่ผู้ถ่ายทอดใช้นั้น มีความต่างกับสื่อเทคโนโลยีที่ครูเจริญใจ สุนทรวาทีนใช้ในการถ่ายทอด โดยสื่อเทคโนโลยีที่ครูเจริญใจ สุนทรวาทีนใช้ในการถ่ายทอดนั้น เป็นแถบบันทึกเสียงเพียงอย่างเดียว แต่ผู้ถ่ายทอดมีการใช้สื่อเทคโนโลยีที่หลากหลาย เช่น แผ่นซีดี โทรศัพท์มือถือ อินเทอร์เน็ต ฯลฯ แต่ที่สำคัญคือ โทรศัพท์มือถือ โดยใช้บันทึกทั้งวีดิทัศน์และเสียง และสามารถถ่ายโอนโดยเครือข่ายอินเทอร์เน็ต ทั้งนี้เพราะด้วยความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี ผู้ถ่ายทอดจึงมีสื่อเทคโนโลยีเป็นตัวเลือกที่หลากหลาย

นอกจากนี้วิธีการที่สำคัญอีกประการที่ครูเจริญใจ สุนทรวาทีนนิยมใช้ในการถ่ายทอดคือ เริ่มต้นถ่ายทอดด้วยโครงสร้างแล้วจึงตกแต่งรายละเอียด ปรากฏว่าผู้ถ่ายทอดส่วนใหญ่ใช้วิธีการดังกล่าวน้อยลง เพราะนิยมถ่ายทอดด้วยบทบรรเลงที่เรียบเรียงไว้เป็นสำคัญ (เลอเกียรติ มหาวิทยาลัยมนตรี, สัมภาษณ์, 26 มกราคม 2562 และยุธนา ฉัพพรรณรัตน์, สัมภาษณ์, 27 กุมภาพันธ์ 2562) หรือในกลุ่มเพลงเดี่ยว มักถ่ายทอดตามทางที่ได้รับถ่ายทอดจากครูเจริญใจ สุนทรวาทีนเป็นสำคัญ ไม่นิยมเริ่มต้นถ่ายทอดด้วยโครงสร้างแล้วจึงตกแต่งรายละเอียดในภายหลัง (วิรัช สงเคราะห์, สัมภาษณ์, 16 ตุลาคม 2561 และเลอเกียรติ มหาวิทยาลัยมนตรี, สัมภาษณ์, 26 มกราคม 2562)

ส่วนการฝึกฝนกีฬามารยาทและการปลูกฝังคุณธรรม ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญอีกประการที่ครูเจริญใจ สุนทรวาทีนมักปฏิบัติควบคู่ไปกับการถ่ายทอด ปรากฏว่าผู้ถ่ายทอดส่วนใหญ่ปฏิบัติน้อยลง เพราะส่วนใหญ่เป็นการถ่ายทอดในระบบการศึกษา ไม่ได้เป็นลักษณะในการถ่ายทอดเป็นการส่วนตัว (วิรัช สงเคราะห์, สัมภาษณ์, 16 ตุลาคม 2561 และเลอเกียรติ มหาวิทยาลัยมนตรี, สัมภาษณ์, 26 มกราคม 2562) หรือเป็นการถ่ายทอดระยะสั้นสำหรับการประกวด (ยุธนา ฉัพ-

พรรณรัตน์, สัมภาษณ์, 27 กุมภาพันธ์ 2562) หรือเป็นการถ่ายทอดให้บุคคลในครอบครัว (พิชิต ชัย-เสรี, สัมภาษณ์, 27 กรกฎาคม 2563)

กล่าวได้ว่า กระบวนการถ่ายทอดความรู้ของศิษย์ขอสามสายของครูเจริญใจ สุนทร-วาทิน ส่วนใหญ่มีลักษณะที่แตกต่างจากวิธีการของครูเจริญใจ สุนทรวาทิน เพราะบริบทยุคสมัยที่เปลี่ยนไป ผู้ถ่ายทอดจึงปรับเปลี่ยนวิธีการถ่ายทอดบางส่วนเพื่อให้สอดคล้องกับยุคสมัย

อย่างไรก็ตาม แม้จะมีการสืบทอดความรู้ตั้งอธิบายมาข้างต้น แต่ปัจจุบันปรากฏว่ายังไม่มีผู้สืบทอดความรู้ขอสามสายในแนวทางของครูเจริญใจ สุนทรวาทิน ในรุ่นที่ 2 (รุ่นต่อจากศิษย์ขอสามสายของครูเจริญใจ สุนทรวาทิน) ที่โดดเด่น ถึงแม้ว่าศิษย์ขอสามสายของครูเจริญใจ สุนทรวาทินบางคนจะมีศิษย์สืบทอดความรู้ที่โดดเด่นแล้วก็ตาม กล่าวคือ ครูเลอเกียรติ มหาวิทยาลัยมนตรี มีศิษย์ที่โดดเด่นคือ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุรพงษ์ บ้านไกรทอง และนายภิมช ศุภชลาศัย ครูนิติธร หิรัญ-หาญกล้า มีศิษย์ที่โดดเด่นคือ คุณจาตุรงค์ จันทภาโส คุณกันต์ อัสวเสนา และคุณอนันต์สิทธิ์ การ-หนองใหญ่ และผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.รัชวิช มุสิกการุณ มีศิษย์ที่โดดเด่นคือ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ณยศ คุรุกิจโกศล แต่ทว่าศิษย์ผู้สืบทอดความรู้เหล่านั้น ได้รับถ่ายทอดด้วยวิธีการเลือกเฉพาะบางส่วน ของวิชาความรู้ หรือรับถ่ายทอดด้วยวิธีการที่ผู้ถ่ายทอดบูรณาการขึ้นใหม่ในแนวทางของตน ซึ่งการถ่ายทอดดังกล่าวเป็นการส่งต่อความรู้เพียงบางส่วนของครูเจริญใจ สุนทรวาทิน หรือเป็นการส่งต่อความรู้ในแนวทางของผู้ถ่ายทอดที่บูรณาการขึ้นใหม่เป็นสำคัญ

กอบกับศิษย์ผู้สืบทอดความรู้เหล่านั้นมุ่งสืบทอดความรู้ขอสามสายในแนวทางของครูท่านอื่นเป็นแนวทางสำคัญ กล่าวคือ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุรพงษ์ บ้านไกรทอง สืบทอดความรู้ในแนวทางของพระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี) โดยได้รับถ่ายทอดจากศาสตราจารย์พงษ์ศิลป์ อรุณรัตน์ และนายภิมช ศุภชลาศัย สืบทอดความรู้ในแนวทางของพระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี) โดยได้รับถ่ายทอดจากครูศิริพันธ์ุ ปาลกะวงศ์ ณ อยุธยา และครูเอกวิทย์ ศรีสำอังก์ รวมถึงคุณจาตุรงค์ จันท-ภาโส คุณกันต์ อัสวเสนา และคุณอนันต์สิทธิ์ การหนองใหญ่ สืบทอดความรู้ในแนวทางที่ครูนิติธร หิรัญหาญกล้าบูรณาการใหม่เป็นสำคัญ

ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่า แม้ว่าศิษย์ขอสามสายของครูเจริญใจ สุนทรวาทินจะมีศิษย์ผู้สืบทอดความรู้ที่โดดเด่น แต่ในรุ่นถัดไปยังไม่ปรากฏผู้สืบทอดความรู้ขอสามสายในแนวทางเฉพาะของครูเจริญใจ สุนทรวาทิน

4.2.2 การสืบทอดโดยการเผยแพร่ความรู้

การส่งต่อความรู้โดยการเผยแพร่ความรู้ด้านซอสสามสายของครูเจริญใจ สุนทรวาทีนด้วยวิธีการต่าง ๆ สามารถจำแนกวิธีในการเผยแพร่ความรู้ได้ 3 ลักษณะสำคัญ ได้แก่ เผยแพร่ผ่านการจัดการแสดง เผยแพร่ผ่านงานวิชาการ และเผยแพร่ผ่านสื่อรูปแบบต่าง ๆ มีรายละเอียดดังนี้

4.2.2.1 การเผยแพร่ผ่านการจัดการแสดง

ศิษย์ซอสสามสายของครูเจริญใจ สุนทรวาทีน โดยส่วนมากยังคงนิยมบรรเลงดนตรีในโอกาสต่าง ๆ อยู่เสมอ ทั้งที่เป็นงานร่วมกันภายในกลุ่มศิษย์ และงานส่วนตัวที่สัมพันธ์กับเครือข่ายดนตรีอื่น ซึ่งมีส่วนช่วยในการธำรงรักษาความรู้ที่ได้รับถ่ายทอดให้คงอยู่สืบต่อไป แต่เฉพาะการบรรเลงที่ถือว่ามีบทบาทสำคัญต่อการสืบทอดความรู้ที่ชัดเจนที่สุด คือการบรรเลงที่ถูกจัดขึ้นเพื่อนำเสนอเรื่องราวหรือองค์ความรู้ของครูเจริญใจ สุนทรวาทีนโดยเฉพาะ โดยสามารถจำแนกได้ 3 ประเภทสำคัญ ได้แก่ การจัดงานรำลึก การบรรเลงซอสสามสายหมู่ในนามคณะศิษย์ และการร่วมบรรเลงในกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับครูเจริญใจ สุนทรวาทีน มีรายละเอียดดังนี้

4.2.2.1.1 การจัดงานรำลึก

งานนี้ถูกจัดขึ้นหลังการถึงแก่กรรมของครูเจริญใจ สุนทรวาทีน มีจุดประสงค์หลักเพื่อรำลึกถึงคุณงามความดีที่ได้ปฏิบัติสร้างไว้ในวงการดนตรีไทย โดยเฉพาะในกลุ่มวิชาคีตศิลป์ไทยและซอสสามสายที่ท่านเชี่ยวชาญ ตลอดจนเผยแพร่ประวัติ ผลงาน และเกียรติคุณ ซึ่งการจัดงานรำลึกดังกล่าวมีส่วนในการช่วยสืบทอดความรู้ซอสสามสายของครูเจริญใจ สุนทรวาทีน ทั้งในบริบทช่วงระยะเวลาดังกล่าว และสืบต่อไปในอนาคต เพราะมีการบันทึกภาพ เสียง และวีดิทัศน์ ตลอดจนมีการมอบของที่ระลึกที่เป็นประโยชน์ต่อการสืบทอดความรู้ มีรายละเอียดดังนี้

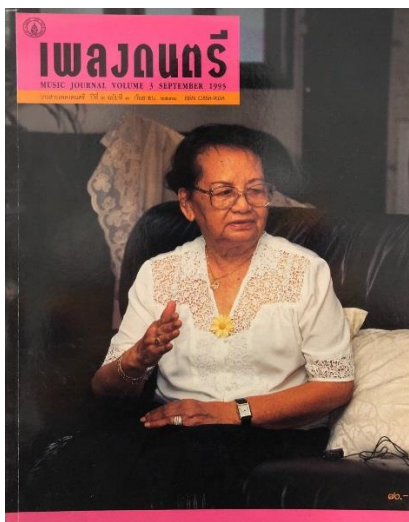
- งาน “รำลึกถึงอาจารย์เจริญใจ สุนทรวาทีน” จัดโดยศูนย์สังคีตศิลป์ ธนาคารกรุงเทพ จำกัด (มหาชน) ร่วมกับกรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม และคณะศิษย์ครูเจริญใจ สุนทรวาทีน จัดแสดงเมื่อวันที่ 9 กรกฎาคม พ.ศ. 2554 ณ หอแสดงดนตรี อาคารศิลปวัฒนธรรม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ทั้งนี้มีการมอบสูจิบัตรและวารสารเพลงดนตรี ปีที่ 2 ฉบับที่ 3 กันยายน 2538 (ซึ่งมีเนื้อหาหลักเกี่ยวกับครูเจริญใจ สุนทรวาทีน) สำหรับเป็นที่ระลึก

ภาพที่ 70 โปสเตอร์ประชาสัมพันธ์งาน “รำลึกถึงอาจารย์เจริญใจ สุนทรวาทีน”
 ที่มา: ศูนย์สังคีตศิลป์ ธนาคารกรุงเทพ (2554: ออนไลน์)

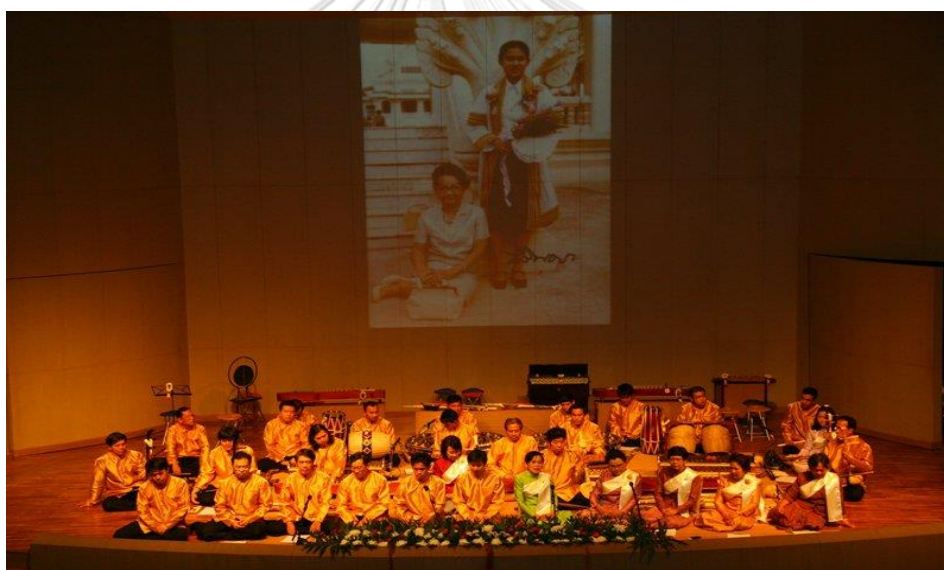

ภาพที่ 71 สูจิบัตรงาน “รำลึกถึงอาจารย์เจริญใจ สุนทรวาทีน”
 ที่มา: วีรศิลป์ ห่วงประเสริฐ

ภาพที่ 72 วารสารเพลงดนตรี ปีที่ 2 ฉบับที่ 3 กันยายน 2538

ที่มา: วีรศิลป์ ห่วงประเสริฐ

ภาพที่ 73 การบรรเลงและขับร้องงาน “รำลึกถึงอาจารย์เจริญใจ สุนทรวาทีน”

ที่มา: ศูนย์สังคีตศิลป์ ธนาคารกรุงเทพ (2554: ออนไลน์)

- งานคีตศิลป์ปรภูก เจริญใจ สุนทรวาทีน จัดโดยธนาคารกสิกร-
ไทย จำกัด (มหาชน) ร่วมกับคณะศิษย์ครูเจริญใจ สุนทรวาทีน จัดแสดงเมื่อวันที่ 16 กันยายน พ.ศ.
2555 ณ ห้องสมานฉันท์ ธนาคารกสิกรไทย สำนักงานใหญ่ ภายในงานมีการแสดงนิทรรศการ
ชีวประวัติและการบรรเลงดนตรี ในการนี้สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพ-
รัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินเป็นองค์ประธาน และทรงขับร้องและบรรเลง
ดนตรีร่วมกับคณะศิษย์

ภาพที่ 74 การบรรเลงและขับร้องงานคีตศิลป์รฎก เจริญใจ สุนทรวาทีน
ที่มา: Weeyaporn Prangmuang (2555: ออนไลน์)

ภาพที่ 75 นิทรรศการงานคีตศิลป์รฎก เจริญใจ สุนทรวาทีน
ที่มา: Lerkiat Mahavinijchaimontri (2555: ออนไลน์)

- งานศตสมัย เจริญใจ สุนทรวาทีน เนื่องในโอกาสครบรอบ 100 ปีชาตกาล ครูเจริญใจ สุนทรวาทีน 16 กันยายน พ.ศ. 2558 จัดโดยธนาคารกสิกรไทย จำกัด (มหาชน) ร่วมกับคณะศิษย์ครูเจริญใจ สุนทรวาทีน โดยงานแบ่งออกเป็น 3 กิจกรรม กิจกรรมแรกเป็นการประกวดการขับร้องเพลงไทย ซึ่งถ้วยพระราชทานสมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี กิจกรรมที่สองเป็นการสัมมนาทางวิชาการและการอบรม

การขับร้องเพลงไทย จัดเมื่อวันที่ 7 สิงหาคม พ.ศ. 2558 ณ ห้องประภาศน์ อวยชัย อาคารพ่อขุน-
รามคำแหงมหาวิทยาลัยรามคำแหง และกิจกรรมที่สามเป็นการบรรเลงและขับร้อง
เพื่อรำลึกถึงครูเจริญใจ สุนทรวาทีน จัดแสดงเมื่อวันที่ 13 กันยายน พ.ศ. 2558 ณ ห้องสมานฉันท์
ธนาคารสีกกรไทย สำนักงานใหญ่ โดยภายในงานมีการแสดงนิทรรศการชีวประวัติ และมีการมอบสุจิ-
บัตรและซีดี-ดีวีดีผลงานการบรรเลงซอสามสายและขับร้องของครูเจริญใจ สุนทรวาทีนเป็นที่ระลึก ใน
การนี้สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระ-
ราชดำเนินเป็นองค์ประธาน และทรงร่วมขับร้องร่วมกับคณะศิษย์

ภาพที่ 76 โปสเตอร์ประชาสัมพันธ์การประกวดการขับร้องงานศตสมัย เจริญใจ สุนทรวาทีน

ที่มา: ศตสมัย เจริญใจ สุนทรวาทีน (2558: ออนไลน์)

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

ภาพที่ 77 โปสเตอร์ประชาสัมพันธ์การสัมมนาทางวิชาการ และการอบรมการขับร้องเพลงไทย งานศตสมัย เจริญใจ สุนทรวาทีน
 ที่มา: ศตสมัย เจริญใจ สุนทรวาทีน (2558: ออนไลน์)

ภาพที่ 78 สื่อบันทึกงานศตสมัย เจริญใจ สุนทรวาทีน
 ที่มา: วีรศิลป์ ห่วงประเสริฐ

ภาพที่ 79 การบรรเลงและขับร้องงานศตสมัย เจริญใจ สุนทรวาทีน
ที่มา: Lerkiat Mahavinijchaimontri (2558: ออนไลน์)

ภาพที่ 80 นิทรรศการงานศตสมัย เจริญใจ สุนทรวาทีน
ที่มา: ศตสมัย เจริญใจ สุนทรวาทีน (2558: ออนไลน์)

4.2.2.1.2 การบรรเลงซอสามสายหมูในนามคณะศิษย์

เป็นการจัดการแสดงในรูปแบบการบรรเลงซอสามสายหมู โดยนิยมนำเสนอด้วยการบรรเลงทางเดี่ยวซอสามสายของครูเจริญใจ สุนทรวาทีน ทั้งนี้การบรรเลงดังกล่าวเป็นรายการหนึ่งของการแสดงดนตรีที่สำคัญต่าง ๆ มีทั้งที่เป็นงานที่เกี่ยวข้องกับครูเจริญใจ สุนทรวาทีนโดยตรง และงานอื่น ๆ ที่สำคัญในวาระต่าง ๆ ซึ่งถึงแม้จะเป็นเพียงรายการหนึ่งในงานการ

แสดง แต่มีส่วนสำคัญในการช่วยสืบทอดความรู้ข้อสามสายของครูเจริญใจ สุนทรวาทีน เพราะเป็นการบรรเลงที่นำเสนอด้วยองค์ความรู้ที่สำคัญโดยเฉพาะ และถูกเผยแพร่ต่อสาธารณชนในงานการแสดงที่สำคัญ มีรายละเอียดดังนี้

- **เดี่ยวขอสามสายหมู 8 คัน เพลงบุหลันลอยเลื่อน สองชั้น** เป็นรายการหนึ่งในงาน “รำลึกถึงอาจารย์เจริญใจ สุนทรวาทีน” (รายละเอียดดูได้จากหัวข้อ 4.2.2.1.1 การจัดงานรำลึก) ผู้ร่วมบรรเลง ได้แก่ คุณวิสาขา ภูมิรัตน์ ครูमाणพ อิศรเดช หม่อมหลวงขวัญทิพย์ เทวกุล ครูเลอเกียรติ มหาวินิจฉัยฉยมนตรี ดร.วิภาวิน พรหมบุญ คุณจิรภัทร เลชะกุล ครุนิติธร หิรัญหาญกล้า และคุณนพวรรณ พาทยโกศล โปริยานนท์ ควบคุมการฝึกซ้อมโดยครูमाणพ อิศรเดช

ภาพที่ 81 เดี่ยวขอสามสายหมู 8 คัน เพลงบุหลันลอยเลื่อน สองชั้น

งาน “รำลึกถึงอาจารย์เจริญใจ สุนทรวาทีน”

ที่มา: ศูนย์สังคีตศิลป์ ธนาคารกรุงเทพ (2554: ออนไลน์)

- **เดี่ยวขอสามสายหมู 9 คัน เพลงพญารำพึง สามชั้น** เป็นรายการหนึ่งในงานคีตศิลป์รฤก เจริญใจ สุนทรวาทีน (รายละเอียดดูได้จากหัวข้อ 4.2.2.1.1 การจัดงานรำลึก) ผู้ร่วมบรรเลง ได้แก่ คุณวิสาขา ภูมิรัตน์ ครูमाणพ อิศรเดช หม่อมหลวงขวัญทิพย์ เทวกุล ครูเลอเกียรติ มหาวินิจฉัยฉยมนตรี ดร.วิภาวิน พรหมบุญ คุณจิรภัทร เลชะกุล ครุนิติธร หิรัญหาญกล้า คุณนพวรรณ พาทยโกศล โปริยานนท์ และผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.รัชวิช มุสิกการุณ ถ่ายทอดทางเพลงและควบคุมการฝึกซ้อมโดยครูमाणพ อิศรเดช

ภาพที่ 82 เดี่ยวซอสามสายหมู่ 9 คัณ เพลงพญารำพึง สามชั้น

งานคีตศิลป์รภก เจริญใจ สุนทรวาทีน

ที่มา: Weeyaporn Prangmuang (2555: ออนไลน์)

- การบรรเลงซอสามสายเลียนคำร้องเพลงฉุยฉายฮเนา เป็นรายการหนึ่งในงานศตสมัย เจริญใจ สุนทรวาทีน (รายละเอียดดูได้จากหัวข้อ 4.2.2.1.1 การจัดงานรำลึก) ผู้ร่วมบรรเลง ได้แก่ คุณวิสาชา ภูมิตัน ครูมานพ อิศรเดช หม่อมหลวงขวัญทิพย์ เทวกุล ครูเลอเกียรติ มหาวินิจฉัยมนตรี ดร.วิภาวีน พรหมบุญ คุณจิรภัทร เลชะกุล คุณนพวรรณ พาทยโกศล โปริยานนท์ และผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.รัชวิช มุสิการุณ ควบคุมการฝึกซ้อมโดยครูมานพ อิศรเดช

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

ภาพที่ 83 ซอสามสายเลียนคำร้องเพลงฉายยมนา
งานศตสมัย เจริญใจ สุนทรวาทีน

ที่มา: ศตสมัย เจริญใจ สุนทรวาทีน (2558: ออนไลน์)

- **เดี่ยวซอสามสายหมู่ 9 คัน เพลงพญาผืน สองชั้น** เป็นรายการหนึ่งในโครงการปริญญาานิพนธ์ทางดุริยางคศิลป์ไทย “เจริญรสบทเพลงไทย เจริญใจ สุนทรวาทีน” ของนิสิตชั้นปีที่ 4 สาขาวิชาดุริยางคศิลป์ไทย คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย รุ่นปีการศึกษา 2556 แสดงเมื่อวันที่ 21 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2557 ณ ห้องประชุม 212 อาคารมหิตลาธิเบศร คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ผู้ร่วมบรรเลง ได้แก่ คุณวิสาชา ภูมิตัน ครูमाणพ อิศรเดช หม่อมหลวงขวัญทิพย์ เทวกุล ครูเลอเกียรติ มหาวิทยาลัยมนตรี ดร.วิภาวิน พรหมบุญ คุณจิรภัทร เลขาภกุล ครูนิติธร หิรัญหาญกล้า คุณนพวรรณ พาทยโกศล โปเรียนนธ์ และผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.รัชวิช มุสิกการุณ ถ่ายทอดทางเพลงและควบคุมการฝึกซ้อมโดยครูमाणพ อิศรเดช

ภาพที่ 84 เดี่ยวซอสามสายหมู่ 9 คัน เพลงพญาผืน สองชั้น
 โครงการปริญญาโททางดุริยางคศิลป์ไทย “เจริญรสบทเพลงไทย เจริญใจ สุนทรวาทีน”
 ที่มา: Toh Valyamedhi (2557: ออนไลน์)

- เดี่ยวซอสามสายหมู่ 6 คัน เพลงบุหลันลอยเลื่อน สองชั้น เป็น
 รายการหนึ่งในงานคอนเสิร์ตสุนทรียะ 35 ปี ดนตรีและนาฏศิลป์วังพญาไท จัดโดยชมรมดนตรีไทย
 และนาฏศิลป์วังพญาไท เพื่อหารายได้เข้ามูลนิธิโรงพยาบาลพระมงกุฎเกล้า และมูลนิธิอนุรักษ์
 พระราชวังพญาไท แสดงเมื่อวันที่ 14 กันยายน พ.ศ. 2557 ณ พระที่นั่งเทวราชสภารมย์ พระราชวัง
 พญาไท ผู้ร่วมบรรเลง ได้แก่ ครูมานพ อิศรเดช หม่อมหลวงขวัญทิพย์ เทวกุล ครูเลอเกียรติ มหา-
 วินิจฉัยมนตรี ดร.วิภาวิน พรหมบุญ คุณนพวรรณ ปาทย์โกศล โปเรียนนท์ ร่วมด้วยผู้ร่วมบรรเลง
 สมทบ ได้แก่ คุณอรณพ หอมจันทร์ ควบคุมการฝึกซ้อมโดยครูมานพ อิศรเดช

ภาพที่ 85 เดี่ยวซอสามสายหมู่ 6 คัน เพลงบุหลันลอยเลื่อน สองชั้น
งานคอนเสิร์ตสุนทรียะ 35 ปี ดนตรีและนาฏศิลป์วังพญาไท
ที่มา: พระราชวังพญาไท (2557: ออนไลน์)

- เดี่ยวซอสามสายหมู่ 10 คัน เพลงนกขมิ้น สามชั้น เป็น
รายการหนึ่งในงานดนตรีและนาฏศิลป์เฉลิมพระเกียรติ 60 พรรษา สยามบรมราชกุมารี จัดโดยชมรม
ดนตรีไทยและนาฏศิลป์วังพญาไท แสดงเมื่อวันที่ 19 กรกฎาคม 2558 ณ พระที่นั่งเทวราชสภารมย์
พระราชวังพญาไท ผู้ร่วมบรรเลง ได้แก่ คุณวิสาชา ภูมิรัตน์ ครูมานพ อิศรเดช หม่อมหลวงขวัญทิพย์
เทวกุล ครูเลอเกียรติ มหาวินิจฉัยมนตรี คุณจิรภัทร เลชะกุล คุณนพวรรณ พาทยโกศล โปริยานนท์
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.รัชวิช มุสิกการุณ ร่วมด้วยผู้ร่วมบรรเลงสมทบ ได้แก่ คุณสุรพล ลัมพาศิษย์
คุณชญาอนุตม์ อินทุตม และคุณอรุณพ หอมจันทร์ ถ่ายทอดทางเพลงและควบคุมการฝึกซ้อมโดยครู
มานพ อิศรเดช

ภาพที่ 86 เดี่ยวซอสามสายหมู่ 10 คัน เพลงนกขมิ้น สามชั้น
งานดนตรีและนาฏศิลป์เฉลิมพระเกียรติ 60 พรรษา สยามบรมราชกุมารี
ที่มา: Teeraphat Sonsang (2558: ออนไลน์)

4.2.2.1.3 การร่วมบรรเลงในกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับครูเจริญใจ สุนทร- วาทิน

กิจกรรมที่กล่าวถึงนี้จัดขึ้นโดยกลุ่มบุคคลหรือหน่วยงานอื่น ไม่ได้เป็นกิจกรรมที่จัดขึ้นโดยกลุ่มคณะศิษย์ แต่อย่างไรก็ตามทางคณะผู้จัดงานได้เชิญคณะศิษย์ซอสามสายของครูเจริญใจ สุนทรวาทินเข้าร่วมกิจกรรมด้วย โดยกิจกรรมเป็นการบรรเลงดนตรีหรือเสวนาเพื่อรำลึกถึงครูเจริญใจ สุนทรวาทิน มีรายละเอียดดังนี้

- โครงการปริญญานิพนธ์ทางดุริยางคศิลป์ไทยเรื่อง “เจริญรส-
บทเพลงไทย เจริญใจ สุนทรวาทิน” ของนิสิตชั้นปีที่ 4 สาขาวิชาดุริยางคศิลป์ไทย คณะศิลปกรรม-
ศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย รุ่นปีการศึกษา 2556 แสดงเมื่อวันที่ 21 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2557 ณ
ห้องประชุม 212 อาคารมหิตลาธิเบศร คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย โดยคณะศิษย์ได้
เข้าร่วมบรรเลงเดี่ยวซอสามสายหมู่ 9 คัน เพลงพญาผืน สองชั้น (รายนามผู้ร่วมบรรเลงกล่าวมาแล้ว
ในหัวข้อ 4.2.2.1.2 การบรรเลงซอสามสายหมู่ในนามคณะศิษย์) และบรรเลงวงเครื่องสายเครื่อง-
คู่ผสมซอสามสาย เพลงพญาสี่เสา เกา ผู้บรรเลงซอสามสาย ได้แก่ คุณวิสาชา ภูมิรัตน์ และครูมานพ
อิศรเดช

- การเสวนาและแสดงดนตรี พิณงานดนตรี 100 ปี อาจารย์
 เจริญใจ สุนทรวาทีน จัดโดยคณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น เมื่อวันที่ 19 กุมภาพันธ์
 พ.ศ. 2558 ณ คุ้มสีฐาน มหาวิทยาลัยขอนแก่น โดยครูเลอเกียรติ มหาวินิจชัยมนตรีได้รับเชิญเข้าร่วม
 เสวนาและบรรเลงดนตรี

ภาพที่ 87 การเสวนาและแสดงดนตรีงาน “พิณงานดนตรี 100 ปี อาจารย์เจริญใจ สุนทรวาทีน”
 ที่มา: Lerkiat Mahavinijchaimontri (2558: ออนไลน์)

4.2.2.2 การเผยแพร่ผ่านงานวิชาการ

การนำวิชาความรู้ข้อสามสายของครูเจริญใจ สุนทรวาทีน หรือเรื่องราวที่เกี่ยวข้อง
 มาเรียบเรียงให้อยู่ในรูปแบบงานวิชาการ ซึ่งวิธีการดังกล่าวมีส่วนสำคัญในการช่วยสืบทอดความรู้ข้อ-
 สามสายของครูเจริญใจ สุนทรวาทีน เพราะเนื้อหาสาระผ่านการจัดเรียงเป็นลายลักษณ์อักษร
 อันเป็นงานที่เป็นรูปธรรมสามารถจับต้องได้ และส่วนใหญ่ถูกจัดเก็บในหน่วยงานหรือสถาบันการ
 ศึกษาสำหรับการศึกษาค้นคว้า โดยสามารถจำแนกได้ 4 ประเภทสำคัญ ได้แก่ หนังสือ บทความ
 เอกสารประกอบการเรียนการสอน และการให้ข้อมูลสัมภาษณ์ มีรายละเอียดดังนี้

4.2.2.2.1 หนังสือ

จัดพิมพ์ขึ้นสำหรับเป็นที่ระลึกในวาระสำคัญของครูเจริญใจ สุนทรวาทีน มี
 ทั้งที่เป็นความประสงค์ของครูเจริญใจ สุนทรวาทีนโดยตรง และด้วยความตั้งใจของคณะศิษย์ แต่
 อยากรู้ก็ตามคณะศิษย์ได้มีส่วนร่วมในการจัดพิมพ์ ทั้งในด้านการจัดเตรียมข้อมูล เขียนบทความ

เพื่อระลึกบูชาพระคุณ และสนับสนุนการจัดพิมพ์ ซึ่งหนังสือที่ระลึกดังกล่าวมีเนื้อหาสาระที่เกี่ยวข้องกับเรื่องซอสามสายของครูเจริญใจ สุนทรวาทีนทั้งทางตรงและทางอ้อม อันมีส่วนในการช่วยสืบทอดความรู้ให้ปรากฏสืบต่อไปในอนาคต มีรายละเอียดดังนี้

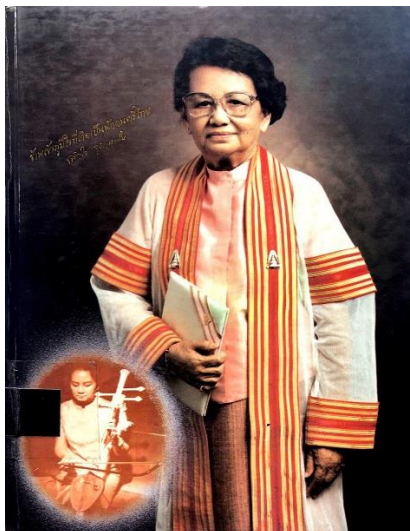
- หนังสือข้าพเจ้าภูมิใจที่เกิดเป็นนักดนตรีไทย ที่ระลึกเนื่องในโอกาสครบรอบวันเกิด 6 รอบ วันที่ 16 กันยายน พ.ศ. 2530 เนื้อหาภายในหนังสือแบ่งออกเป็น 2 ภาค ได้แก่ ภาคที่ 1 เป็นงานเขียนของศิษย์เพื่อบูชาพระคุณครู และภาคที่ 2 เป็นงานเขียนของครูเจริญใจ สุนทรวาทีน เรื่องหลักและวิธีการขับร้องของพระยาเสนาะดุริยางค์ (แช่ม สุนทรวาทีน) และเรื่องข้าพเจ้าภูมิใจที่เกิดเป็นนักดนตรีไทย

ส่วนที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับเรื่องซอสามสายของครูเจริญใจ สุนทรวาทีนที่ชัดเจน ได้แก่ งานเขียนเรื่องข้าพเจ้าภูมิใจที่เกิดเป็นนักดนตรีไทย (อยู่ในภาคที่ 2) และงานเขียนของศิษย์ 2 เรื่อง ได้แก่ บทความเรื่องการเรียนซอสามสายกับอาจารย์เจริญใจ และบทความเรื่องเรียนซอสามสาย (อยู่ในภาคที่ 1) มีรายละเอียดดังนี้

- งานเขียนเรื่องข้าพเจ้าภูมิใจที่เกิดเป็นนักดนตรีไทย งานเขียนของครูเจริญใจ สุนทรวาทีน ผู้เขียนบรรยายถึงประสบการณ์การเรียนดนตรีและการปฏิบัติหน้าที่การงานที่เกี่ยวข้องกับดนตรี ตั้งแต่วัยเยาว์จนถึงได้รับพระราชทานปริญญาศิลปกรรมศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ จากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อ พ.ศ. 2530 โดยในเนื้อหามีส่วนที่กล่าวถึงการเรียนซอสามสายกับพระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี) หลวงไพเราะเสียงซอ (อุ้น ดุริยะชีวิน) และครูเทวาประสิทธิ์ พาทยโกศล

- บทความเรื่องการเรียนซอสามสายกับอาจารย์เจริญใจ โดยผู้ช่วยศาสตราจารย์ นายแพทย์อายุตม์ ธรรมครองอาตม์ ผู้เขียนบรรยายถึงประสบการณ์ในการเรียนซอสามสายกับครูเจริญใจ สุนทรวาทีน

- บทความเรื่องเรียนซอสามสาย โดยคุณบัณฑูร ลำคำ ผู้เขียนบรรยายถึงประสบการณ์ในการเรียนซอสามสายกับครูเจริญใจ สุนทรวาทีน และอธิบายวิธีการบันทึกโน้ตสำหรับซอสามสายตามแนวทางผู้เขียน พร้อมทั้งแทรกโน้ตเดี่ยวซอสามสาย เพลงบุหลันลอยเลื่อน สองชั้น ของผู้เขียนสำหรับเป็นตัวอย่าง

ภาพที่ 88 หนังสือข้าพเจ้าภูมิใจที่เกิดเป็นนักดนตรีไทย

ที่มา: วรรณศิลป์ ห่วงประเสริฐ

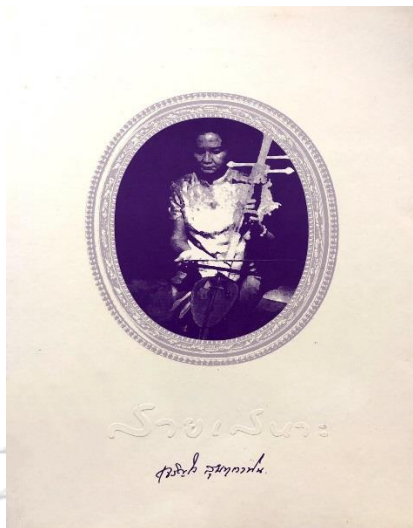
- หนังสือสายเสนาะ ที่ระลึกงานฉลองอายุ 80 ปี ครูเจริญใจ สุนทรวาทีน วันที่ 16 กันยายน พ.ศ. 2538 เรียบเรียงข้อมูลโดยคณะศิษย์ สนับสนุนการจัดพิมพ์โดยธนาคารกสิกรไทย จำกัด (มหาชน) เนื้อหาภายในหนังสือแบ่งออกเป็น 3 ภาค ได้แก่ ภาคที่ 1 สุนทรวาทีน-สายเสนาะ เป็นเรื่องเกี่ยวกับประวัติบรรพบุรุษในตระกูลสุนทรวาทีน และประวัติศิษย์ของพระยาเสนาะดุริยางค์ (แช่ม สุนทรวาทีน) ภาคที่ 2 ไพเราะคำครู นำเสนองานเขียนของครูเจริญใจ สุนทรวาทีน และภาคที่ 3 ศิษย์บูชาครู เป็นงานเขียนของศิษย์เพื่อบูชาพระคุณครู

ส่วนที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับเรื่องซอสามสายของครูเจริญใจ สุนทรวาทีนที่ชัดเจน ได้แก่ งานเขียนเรื่องข้าพเจ้าภูมิใจที่เกิดเป็นนักดนตรีไทย ของครูเจริญใจ สุนทรวาทีน (อยู่ในภาค 2 รายละเอียดกล่าวมาแล้วในหนังสือข้าพเจ้าภูมิใจที่เกิดเป็นนักดนตรีไทย) และงานเขียนของศิษย์ 2 เรื่อง ได้แก่ บทความเรื่องเรียนด้วยใจ บทความเรื่องเป็นผู้สร้างทางไกลในบทครู เป็นนักสู้เพื่อดนตรีที่รักเออย (อยู่ในภาค 3) มีรายละเอียดดังนี้

- บทความเรื่องเรียนด้วยใจ โดยผู้ช่วยศาสตราจารย์ นายแพทย์อายุตม์ ธรรมครองอาตม์ ผู้เขียนบรรยายถึงประสบการณ์ในการเรียนซอสามสายกับครูเจริญใจ สุนทรวาทีน

- บทความเรื่องเป็นผู้สร้างทางไกลในบทครู เป็นนักสู้เพื่อดนตรีที่รักเออย โดยครูณัฐวิภา มุลธรรมเกณฑ์ (ขณะเขียนบทความใช้ชื่อสกุลเดิมว่า อภิญญา

ชีวะกานนท์) ผู้เขียนบรรยายถึงประสบการณ์ในการเรียนขับร้องและซอสามสายกับครูเจริญใจ สุนทร-
วาทิน พร้อมทั้งสอดแทรกเรื่องราวที่ผู้เขียนได้ประสบโดยตรงจากการเป็นศิษย์คนสนิทซึ่งพักอาศัยอยู่
กับครูเจริญใจ สุนทรวาทิน

ภาพที่ 89 หนังสือสายเสนาะ
ที่มา: วีรศิลป์ ห่วงประเสริฐ

- **หนังสือบรรณานุกรม ครูเจริญใจ สุนทรวาทิน** ที่ระลึกในงาน
พระราชทานเพลิงศพครูเจริญใจ สุนทรวาทิน วันที่ 22 เมษายน พ.ศ. 2555 เรียบเรียงข้อมูลโดยคณะ
ศิษย์ สนับสนุนการจัดพิมพ์โดยธนาคารกสิกรไทย จำกัด (มหาชน) เนื้อหาภายในหนังสือแบ่งออกเป็น
5 ภาค ได้แก่ ภาคที่ 1 สำนึกในพระกรุณา ประมวลภาพพวงมาลาพระราชทาน และภาพการ
ปฏิบัติงานถวายสมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี
ภาคที่ 2 ทรศนนานุประวัติ เป็นชีวประวัติและผลงานครูเจริญใจ สุนทรวาทิน ภาคที่ 3 นิทัศนาจารย์
นำเสนองานเขียนของครูเจริญใจ สุนทรวาทิน และงานเขียนของบุคคลอื่นที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับครูเจริญ-
ใจ สุนทรวาทิน ภาคที่ 4 บรรณานุกรม เป็นคำไว้อาลัยการถึงแก่กรรม และภาคที่ 5 กตเวทิตธาน
ประมวลภาพงานสวดพระอภิธรรม และรายนามผู้มอบพวงหรีด

ส่วนที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับเรื่องซอสามสายของครูเจริญใจ สุนทร-
วาทินที่ชัดเจน ได้แก่ งานเขียนเรื่องข้าพเจ้าภูมิใจที่เกิดเป็นนักดนตรีไทย ของครูเจริญใจ สุนทรวาทิน
(อยู่ในภาค 3 รายละเอียดกล่าวมาแล้วในหนังสือข้าพเจ้าภูมิใจที่เกิดเป็นนักดนตรีไทย) และงานเขียน
ของศิษย์ 2 เรื่อง ได้แก่ บทความเรื่องการสอนสี่ซอสามสายของอาจารย์เจริญใจ สุนทรวาทิน (อยู่ใน
ภาค 3) และบทความเรื่องแต่คุณป้าเจริญใจ.... ด้วยรักยิ่ง (อยู่ในภาค 4) มีรายละเอียดดังนี้

- บทความ เรื่องการสอนสีซอสามสายของอาจารย์

เจริญใจ สุนทรวาทีน โดยครูมานพ อิศรเดช ผู้เขียนบรรยายถึงประสบการณ์ในการเรียนซอสามสายกับครูเจริญใจ สุนทรวาทีน และนำเสนอข้อสรุปวิธีการคลอรั้งตามแนวทางครูเจริญใจ สุนทรวาทีน ที่ผู้เขียนได้ประมวลขึ้นจากประสบการณ์การเรียนโดยตรง

- บทความเรื่องแต่คุณป้าเจริญใจ.... ด้วยรักยิ่ง โดยคุณ

วิสาชา ภูมิรัตน์ ผู้เขียนบรรยายถึงประสบการณ์ในการเรียนซอสามสายกับครูเจริญใจ สุนทรวาทีน

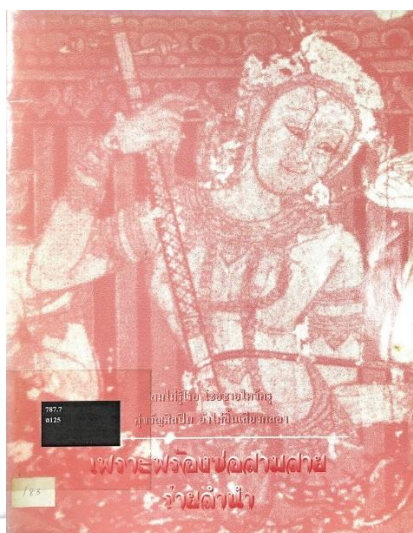

ภาพที่ 90 หนังสือบรรณานุกรม เจริญใจ สุนทรวาทีน
ที่มา: วีรศิลป์ ห่วงประเสริฐ

4.2.2.2 บทความ

เขียนสำหรับตีพิมพ์ลงในหนังสือที่ระลึกในวาระสำคัญของครูเจริญใจ สุนทรวาทีนเป็นส่วนมาก ดังกล่าวมาแล้วในหัวข้อที่ผ่านมา มีเพียงบทความเดียวที่เขียนสำหรับตีพิมพ์ลงในหนังสืออื่น คือ บทความเรื่องครั้งหนึ่งในชีวิต ที่ได้เป็นลูกศิษย์ซอสามสาย ครูเจริญใจ สุนทรวาทีน โดยครูเลอเกียรติ มหาวินิจฉัยมนตรี สำหรับตีพิมพ์ลงในหนังสือลมไม่รู้โรย โขยชายไหว้ครู คู่ขวัญศิลปิน ยังไม่สิ้นเสียงกลอง เพราะพร้อมซอสามสายร่ายลำนนำ หนังสือที่ระลึกในงานไหว้ครูดนตรีไทย ประจำปีการศึกษา 2538 ภาควิชาดนตรีศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย วันพฤหัสบดีที่ 13 กรกฎาคม พ.ศ. 2538 ผู้เขียนบรรยายถึงประสบการณ์ในการเรียนซอสามสายกับครูเจริญใจ สุนทรวาทีน และอธิบายลักษณะการบรรเลงซอสามสายตามแนวทางครูเจริญใจ สุนทรวาทีน พร้อมทั้งสอดแทรกเกร็ดความรู้และแนวทางการบรรเลงของซอสามสายของพระยาภูมิเสวิน (จิตร

จิตตเสวี) หลวงไพเราะเสียงซอ (อุ้น ดุริยะชีวิน) และครูเทวาประสิทธิ์ พาทยโกศล ซึ่งมีทั้งส่วนที่ครูเจริญใจ สุนทรวาทีนเป็นผู้เล่าให้ผู้เขียนฟัง และจากการประมวลความคิดของผู้เขียน

ภาพที่ 91 หนังสือลมไม่รู้โรย โยชชายไหว้ครู คู่ขวัญศิลปิน
ยังไม่สิ้นเสียงกลอง เพราะพร้องซอสามสายร้ายลำนํ้า
ที่มา: วีรศิลป์ ท่วงประเสริฐ

4.2.2.2.3 เอกสารประกอบการเรียนการสอน

การนำวิชาความรู้ซอสามสายของครูเจริญใจ สุนทรวาทีน มาเรียบเรียงให้อยู่ในรูปแบบเอกสารประกอบการเรียนการสอนในระบบการศึกษา ปริญญาตรีเพียง 1 เอกสาร คือ แผนบริหารการสอนประจำรายวิชาทักษะดนตรีไทย 1 เครื่องมือเอกซอสามสาย รหัสวิชา 2151204 หลักสูตรโปรแกรมวิชาดนตรีไทย คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา จัดทำโดยผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.รัชวิช มุสิการุณ มีเนื้อหาสาระสำคัญคือ การฝึกปฏิบัติพื้นฐานการบรรเลง และการฝึกปฏิบัติเพลงในกลุ่มพื้นฐานและเพลงทั่วไปที่เหมาะสมสำหรับผู้ฝึกหัดเบื้องต้น โดยยึดตามแนวทางของครูเจริญใจ สุนทรวาทีนที่ได้ถ่ายทอดไว้เป็นสำคัญ แต่ได้เสริมขยายบางส่วนให้เหมาะสมกับการถ่ายทอดในรายวิชา และเพื่อให้เกิดความชัดเจนยิ่งขึ้นในการถ่ายทอด

4.2.2.2.4 การให้ข้อมูลสัมภาษณ์

การให้ข้อมูลสัมภาษณ์หรือการถ่ายทอดความรู้ในบริบทเชิงวิชาการ ซึ่งแตกต่างจากการถ่ายทอดความรู้ตามปกติ เพราะผู้รับถ่ายทอดมีจุดมุ่งหมายสำคัญที่จะนำความรู้มาเรียบเรียงเป็นงานวิชาการ หรือนำเสนอด้วยการแสดงดนตรีที่สร้างสรรค์ในเชิงวิชาการ ซึ่งต้องผ่าน

กระบวนการวิเคราะห์ตามหลักวิชาการ โดยปรากฏผลเชิงประจักษ์เป็นงานวิชาการมากมายหลายประเภท มีทั้งที่เป็นวิจัยระดับปริญญาบัณฑิต วิทยานิพนธ์ระดับปริญญาโท และบทความทางวิชาการ ตลอดจนการแสดงดนตรีที่สร้างสรรค์ในเชิงวิชาการ ซึ่งงานวิชาการดังกล่าวมีส่วนสำคัญในการช่วยสืบทอดความรู้ เพราะเป็นงานในเชิงรูปธรรมที่สามารถจับต้องได้ และถูกทำขึ้นบนพื้นฐานงานวิชาการอันมีความน่าเชื่อถือ ตลอดจนเป็นข้อมูลสาธารณะที่เข้าถึงได้ในวงกว้าง มีรายละเอียดดังนี้

4.2.2.2.4.1 วิจัยและการสร้างสรรค์งานดนตรีในเชิงวิชาการ

ระดับปริญญาบัณฑิต

- วิจัยเรื่องศึกษาวิเคราะห์เดี่ยวขอสามสายเพลงกล่อม-นารีสามชั้น กรณีศึกษาผลงานของอาจารย์เจริญใจ สุนทรวาทีน โดยประชากร ศรีสาคร วิจัยระดับปริญญาบัณฑิต สาขาวิชาดุริยางคศิลป์ไทย คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปีการศึกษา 2548 ทั้งนี้รองศาสตราจารย์ ดร.ยุทธนา ฉัพพรรณรัตน์ เป็นผู้ถ่ายทอดทางเพลง

- วิจัยเรื่องวิเคราะห์เดี่ยวขอสามสายเพลงแสนเสนาะสามชั้น ทางอาจารย์เจริญใจ สุนทรวาทีน กรณีศึกษา : ครูวิรัช สงเคราะห์ โดยปริญญา ทศนมาศ วิจัยระดับปริญญาบัณฑิต สาขาวิชาดุริยางคศิลป์ไทย คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปีการศึกษา 2556 ทั้งนี้ครูวิรัช สงเคราะห์ เป็นผู้ถ่ายทอดทางเพลง รองศาสตราจารย์พิชิต ชัยเสรี ครูมานพ อิศรเดช และครูเลอเกียรติ มหาวินิจฉัยมนตรี เป็นผู้ให้ข้อมูลสัมภาษณ์เรื่องทางเดี่ยวขอสามสาย เพลงแสนเสนาะ สามชั้น

- วิจัยเรื่องวิธีการบรรเลงคลอรั้งขอสามสาย ของอาจารย์เจริญใจ สุนทรวาทีน โดยกัญญา วงศ์ดีไพศาล วิจัยระดับปริญญาบัณฑิต สาขาวิชาดุริยางคศิลป์ไทย คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปีการศึกษา 2556 ทั้งนี้ครูมานพ อิศรเดช เป็นผู้ถ่ายทอดทางเพลง รองศาสตราจารย์พิชิต ชัยเสรี ครูวิรัช สงเคราะห์ และครูเลอเกียรติ มหาวินิจฉัยมนตรี เป็นผู้ให้ข้อมูลสัมภาษณ์เรื่องวิธีการคลอรั้งตามแนวทางของครูเจริญใจ สุนทรวาทีน

- วิจัยและการนำเสนอการแสดงดนตรีไทย โครงการปริญญาโททางดุริยางคศิลป์ไทยเรื่อง “เจริญรสบทเพลงไทย เจริญใจ สุนทรวาทีน” โดยนิสิตชั้นปีที่ 4 สาขาวิชาดุริยางคศิลป์ไทย คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปีการศึกษา 2556 ทั้งนี้รองศาสตราจารย์พิชิต ชัยเสรี ครูมานพ อิศรเดช คุณวิสาขา ภูมิรัตน์ ครูวิรัช สงเคราะห์

ครูเลอเกียรติ มหาวินิจฉัยมนตรี คุณจิรภัทร เลชนะกุล และผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.รัชวิช มุสิกการุณ เป็นผู้ให้ข้อมูลสัมภาษณ์เรื่องการเรียนขอสามสายกับครูเจริญใจ สุนทรวาทีน รวมถึงเรื่องราวด้านอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับครูเจริญใจ สุนทรวาทีน

ภาพที่ 92 โปสเตอร์ประชาสัมพันธ์โครงการปริญญาโททางดุริยางคศิลป์ไทย
“เจริญรสบทเพลงไทย เจริญใจ สุนทรวาทีน”

ที่มา: เจริญรสบทเพลงไทย เจริญใจ สุนทรวาทีน (2557: ออนไลน์)

4.2.2.2.4.2 วิทยานิพนธ์ระดับปริญญาโท

- วิทยานิพนธ์เรื่องการวิเคราะห์เชิงประวัติศาสตร์เกี่ยวกับภูมิปัญญาไทย ในการถ่ายทอดการบรรเลงซอสามสาย โดยสุขสันต์ พ่วงกลัด วิทยานิพนธ์ระดับปริญญาโท สาขาวิชาพื้นฐานการศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปีการศึกษา 2539 ทั้งนี้ครุมาณพ อิศรเดช ครูเลอเกียรติ มหาวินิจฉัยมนตรี และครูนิติธร หิรัญหาญกล้า เป็นผู้ให้ข้อมูลสัมภาษณ์เรื่องการถ่ายทอดความรู้ด้านซอสามสายของครูเจริญใจ สุนทรวาทีน

- วิทยานิพนธ์เรื่องการถ่ายทอดวิธีการบรรเลงซอสามสาย สำนักพระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี) โดยสุรพงษ์ บ้านไกรทอง วิทยานิพนธ์ระดับปริญญาโท สาขาวิชาดุริยางค์ไทย คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปีการศึกษา 2555 ทั้งนี้ครุมาณพ อิศรเดช ครูเลอเกียรติ มหาวินิจฉัยมนตรี และคุณจิรภัทร เลชนะกุล เป็นผู้ให้

ข้อมูลสัมภาษณ์เรื่องการถ่ายทอดวิธีการบรรเลงซอสามสายของครูเจริญใจ สุนทรวาทีน ในแนวทางของพระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี)

- วิทยานิพนธ์เรื่องวิเคราะห์เดี่ยวซอสามสายเพลง
พญาโศก พญาครวญ พญารำพึง สามชั้น กรณีศึกษาอาจารย์เจริญใจ สุนทรวาทีน โดยประชากร ศรีสาคกร วิทยานิพนธ์ระดับปริญญาโท สาขาวิชาดุริยางค์ไทย คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปีการศึกษา 2556 ทั้งนี้รองศาสตราจารย์พิชิต ชัยเสรี และครูวิรัช สงเคราะห์ เป็นผู้ถ่ายทอดทางเพลง

4.2.2.2.4.3 บทความทางวิชาการ

- บทความเรื่องหลักการบรรเลงซอสามสายตามแนวทางของอาจารย์เจริญใจ สุนทรวาทีน โดยประชากร ศรีสาคกร และอัมรินทร์ หมอกอ่อน ตีพิมพ์ในวารสารมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร ปีที่ 15 ฉบับที่ 3 ประจำเดือนกันยายน-ธันวาคม 2561 ทั้งนี้รองศาสตราจารย์พิชิต ชัยเสรี คุณวิสาชา ภูมิรัตน์ ครูมานพ อิศรเดช ครูวิรัช สงเคราะห์ และครูเลอเกียรติ มหาวินิจฉัยมนตรี เป็นผู้ให้ข้อมูลสัมภาษณ์เรื่องหลักการบรรเลงซอสามสายของครูเจริญใจ สุนทรวาทีน

4.2.2.3 การเผยแพร่ผ่านสื่อรูปแบบต่าง ๆ

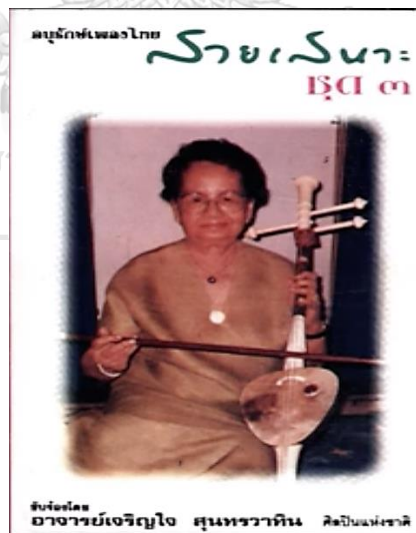
การนำวิชาความรู้ซอสามสายของครูเจริญใจ สุนทรวาทีน หรือเรื่องราวที่เกี่ยวข้องมาเรียบเรียงไว้ในสื่อรูปแบบต่าง ๆ (นอกเหนือจากสื่อสิ่งพิมพ์ที่เป็นงานวิชาการที่กล่าวข้างต้น) มีทั้งที่เป็นผลงานของศิษย์จัดสร้างขึ้นโดยตรง และเป็นผลงานต้นฉบับของครูเจริญใจ สุนทรวาทีน แล้วนำมาเผยแพร่ใหม่อีกครั้งในสื่อรูปแบบต่าง ๆ ซึ่งวิธีการดังกล่าวเป็นประโยชน์ต่อการสืบทอดความรู้เป็นอย่างยิ่ง เพราะสื่อที่กล่าวถึงส่วนใหญ่ถูกเผยแพร่ต่อสาธารณชน หรือเป็นข้อมูลที่สามารถทำการสืบค้นได้เร็ว โดยสามารถจำแนกได้ 3 ประเภทสำคัญ ได้แก่ สื่อโสตทัศน์ สื่อสังคมออนไลน์ และโน้ตเพลง มีรายละเอียดดังนี้

4.2.2.3.1 สื่อโสตทัศน

การนำผลงานการบันทึกเสียงในอดีตของครูเจริญใจ สุนทรวาทีมาผลิตซ้ำอีกครั้ง โดยทำให้อยู่ในรูปแบบเทคโนโลยีที่นิยมสมัยนั้น โดยมีจุดประสงค์หลักสำหรับมอบเป็นที่ระลึกในวาระสำคัญต่าง ๆ ของครูเจริญใจ สุนทรวาที ซึ่งวิธีการดังกล่าวมีส่วนในการช่วยสืบทอดความรู้ซอสามสายของครูเจริญใจ สุนทรวาที เพราะเป็นการขยายอายุข้อมูลในสื่อต้นฉบับ และได้จัดผลิตสร้างจำนวนมากซึ่งได้ถูกเผยแพร่ออกไปอย่างกว้างขวาง ทั้งนี้สื่อดังกล่าวมีผลงานทั้งด้านการขับร้องและการบรรเลงซอสามสาย แต่ในที่นี่ขอกล่าวเฉพาะที่มีเนื้อหาสาระที่เกี่ยวข้องกับซอสามสายที่ชัดเจนที่สุด มีรายละเอียดดังนี้

4.2.2.3.1.1 แถบบันทึกเสียง

ปรากฏมี 1 ชุด คือ ที่ระลึกในงานฉลองอายุครบ 80 ปี ชื่อชุดว่า “สายเสนาะ” มี 5 ชุดย่อย (5 ตลับ) ครูเจริญใจ สุนทรวาทีและคณะศิษย์จัดสร้างร่วมกัน โดยในส่วนที่เกี่ยวข้องกับเนื้อหาซอสามสายที่ชัดเจนที่สุดคือ การบรรเลงเดี่ยวซอสามสายรับร้อง เพลงพญาฝั้น สองชั้น (ชุดที่ 3) และการบรรเลงเดี่ยวซอสามสายเพลงพญาครวญ สามชั้น (ชุดที่ 4) โดยครูเจริญใจ สุนทรวาที เป็นผู้บรรเลงเดี่ยว และคุณจันทรา สุขะวีริยะ เป็นผู้ขับร้อง

ภาพที่ 93 แถบบันทึกเสียง สายเสนาะ ชุด 3

ที่มา: วีรศิลป์ ห่วงประเสริฐ

ภาพที่ 94 แถบบันทึกลีเสียง สายเสนาะ ชุด 4

ที่มา: วีรศิลป์ ห่วงประเสริฐ

4.2.2.3.1.2 ซิติและตีวีตี

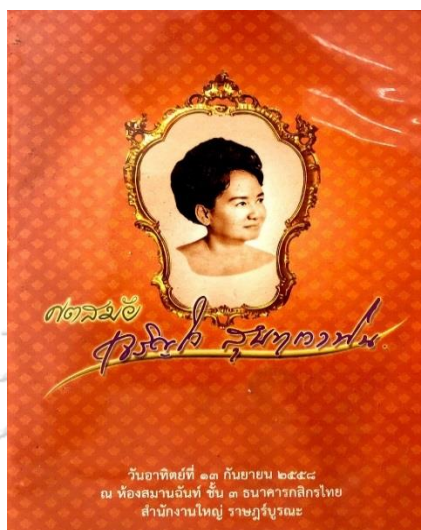
- ที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพ ชื่อชุดว่า “เจริญใจ สุนทรวาทีน คีตศิลป์รฤก” ประกอบด้วยซิติและตีวีตีประเภทละ 1 แผ่น โดยในส่วนของเนื้อหาขอสามสายที่ชัดเจนที่สุดคือ การบรรเลงเดี่ยวขอสามสายรับร้อง เพลงบุหลันลอยเลื่อน สองชั้น ครูเจริญใจ สุนทรวาทีน เป็นผู้ขับร้องและบรรเลงเดี่ยว โดยอยู่ในส่วนของซิติ

ภาพที่ 95 ซิติและตีวีตี เจริญใจ สุนทรวาทีน คีตศิลป์รฤก

ที่มา: วีรศิลป์ ห่วงประเสริฐ

- ที่ระลึกงานศตสมัย เจริญใจ สุนทรวาทีน ชื่อชุดว่า “ศตสมัย เจริญใจ สุนทรวาทีน” ประกอบด้วยซีดีและดีวีดีประเภทละ 1 แผ่น โดยในส่วนของซีดีเกี่ยวกับเนื้อหาขอสามสายที่ชัดเจนที่สุดคือ การบรรเลงเดี่ยวขอสามสายรับร้อง เพลงหกบท สองชั้น โดยครูเจริญใจ สุนทรวาทีน เป็นผู้บรรเลงเดี่ยว และคุณจันทรา สุขะวิริยะ เป็นผู้ขับร้อง โดยอยู่ในส่วนของซีดี

ภาพที่ 96 ซีดีและดีวีดี ศตสมัย เจริญใจ สุนทรวาทีน

ที่มา: วิจารณ์ ห่วงประเสริฐ

4.2.2.3.2 สื่อสังคมออนไลน์ (Social Media)

การเผยแพร่ประวัติและผลงานของครูเจริญใจ สุนทรวาทีนบนเว็บไซต์ต่าง ๆ ซึ่งการเผยแพร่ดังกล่าวเป็นประโยชน์ต่อการสืบทอดความรู้อย่างยิ่ง เพราะสามารถทำการสืบค้นเข้าถึงข้อมูลได้รวดเร็ว และไม่มีข้อจำกัดของเวลาและสถานที่ในการสืบค้น เพราะเป็นการสืบค้นผ่านระบบอินเทอร์เน็ต มีรายละเอียดดังนี้

- เพจเฟซบุ๊ก ศตสมัย เจริญใจ สุนทรวาทีน (www.facebook.com/Satasamai/) จัดสร้างขึ้นเนื่องในโอกาสครบรอบ 100 ปีชาตกาล ครูเจริญใจ สุนทรวาทีน มีจุดประสงค์สำคัญในการประชาสัมพันธ์กิจกรรมงานศตสมัย เจริญใจ สุนทรวาทีน และเผยแพร่ผลงานของครูเจริญใจ สุนทรวาทีน โดยนำเสนอในรูปแบบวีดิทัศน์ ข้อความภาพ และไฟล์พีดีเอฟ ตลอดจนเผยแพร่ภาพและวีดิทัศน์การฝึกซ้อมและการแสดงงานศตสมัย เจริญใจ สุนทรวาทีน ทั้งนี้คุณชัยทัต โสพระขรรค์ และคุณวรพล มาสแสงสว่าง เป็นผู้ดำเนินการจัดสร้างในนามคณะศิษย์ โดยได้รับความ

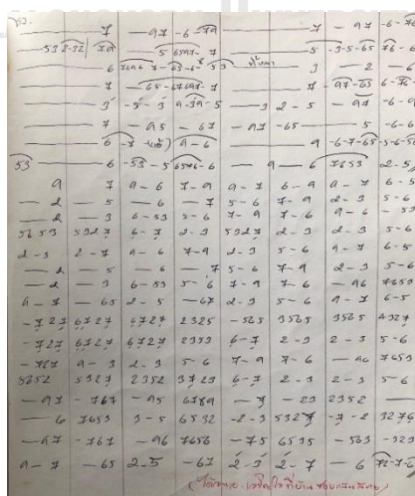
อนุเคราะห์ข้อมูลในการจัดสร้างจากคณะศิษย์ ทำการเผยแพร่ข้อมูลเมื่อวันที่ 30 มกราคม พ.ศ. 2558 ปัจจุบันยุติการเผยแพร่ข้อมูลแล้ว แต่ยังสามารถสืบค้นเข้าถึงข้อมูลได้ตามปกติ (ชัยทัต โสพระขรรค์, สัมภาษณ์, 20 ธันวาคม 2562)

- สารานุกรมเสรี วิกีพีเดีย (Wikipedia) ใช้คำกันว่า “เจริญใจสุนทรวาทีน” (th.wikipedia.org/wiki/เจริญใจ_สุนทรวาทีน) จัดสร้างขึ้นเนื่องในโอกาสครบรอบ 100 ปีชาตกาล ครูเจริญใจ สุนทรวาทีน มีจุดประสงค์สำคัญในการเผยแพร่ประวัติ ผลงาน และเกียรติคุณ ทั้งนี้คุณชัยทัต โสพระขรรค์ และคุณวรพล มาสแสงสว่าง เป็นผู้ดำเนินการจัดสร้างในนามคณะศิษย์ โดยได้รับความอนุเคราะห์ข้อมูลในการจัดสร้างจากคณะศิษย์ ทำการเผยแพร่ข้อมูลเมื่อวันที่ 16 กันยายน พ.ศ. 2558 ปัจจุบันสามารถสืบค้นเข้าถึงข้อมูลได้ตามปกติ (ชัยทัต โสพระขรรค์, สัมภาษณ์, 20 ธันวาคม 2562)

4.2.2.3.3 โน้ตเพลง

จุดประสงค์หลักเพื่อบันทึกเพลงที่ได้รับถ่ายทอดจากครูเจริญใจ สุนทรวาทีน ซึ่งเป็นข้อมูลส่วนตัวไม่ได้เผยแพร่เป็นสาธารณะ แต่ต่อมาศิษย์บางคนได้นำออกเผยแพร่ในโอกาสที่เหมาะสมต่าง ๆ มีรายละเอียดดังนี้

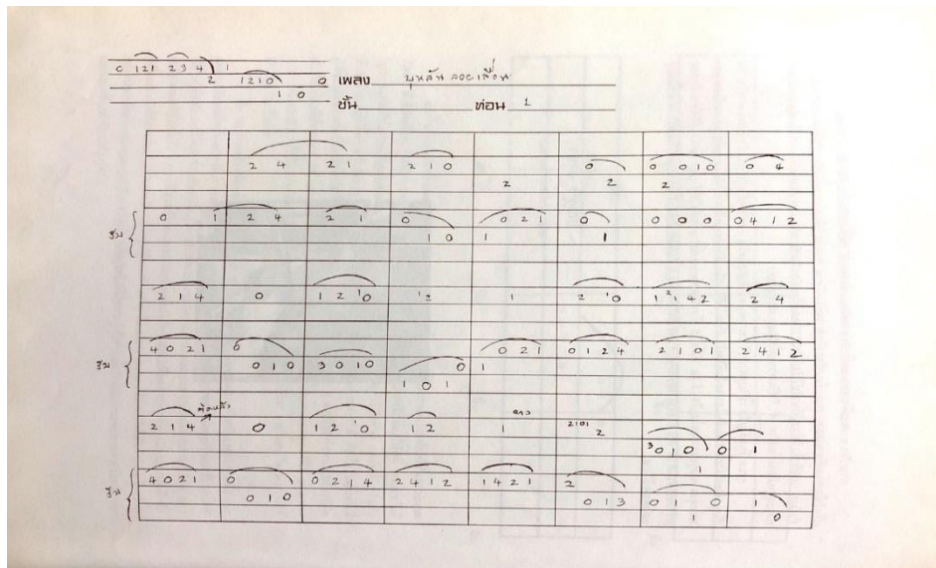
- รองศาสตราจารย์พิชิต ชัยเสรี เผยแพร่โน้ตทางเดี่ยวเพลงแสนเสนาะ สามชั้น ให้แก่ผู้สนใจแนวทางซอสามสายของครูเจริญใจ สุนทรวาทีนหลายคน เช่น คุณประชากร ศรีสาคร ฯลฯ มีตัวอย่างโน้ตที่เผยแพร่ดังนี้

ภาพที่ 97 โน้ตซอสามสายของรองศาสตราจารย์พิชิต ชัยเสรี

ที่มา: วีรศิลป์ ห่วงประเสริฐ

- คุณบัณฑิต ลำชำ ได้เผยแพร่โน้ตทางเดี่ยวเพลงบุหลันลอยเลื่อน สองชั้น ลงบทความเรื่องเรียนขอสามสาย ในหนังสือข้าพเจ้าภูมิใจที่เกิดเป็นนักดนตรีไทย มีตัวอย่างโน้ตที่เผยแพร่ดังนี้

ภาพที่ 98 โน้ตขอสามสายของคุณบัณฑิต ลำชำ
ที่มา: หนังสือข้าพเจ้าภูมิใจที่เกิดเป็นนักดนตรีไทย

- ครูเลอเกียรติ มหาวินิจชัยมนตรี ได้เผยแพร่โน้ตทางเดี่ยวเพลงบุหลันลอยเลื่อน สองชั้น และเพลงนกขมิ้น สามชั้น ลงบนเว็บไซต์เฟซบุ๊กส่วนตัว และเพจเฟซบุ๊กสายสื่อขอ (เพจเผยแพร่โน้ตทางขอของครูเลอเกียรติ มหาวินิจชัยมนตรี) มีตัวอย่างโน้ตที่เผยแพร่ดังนี้

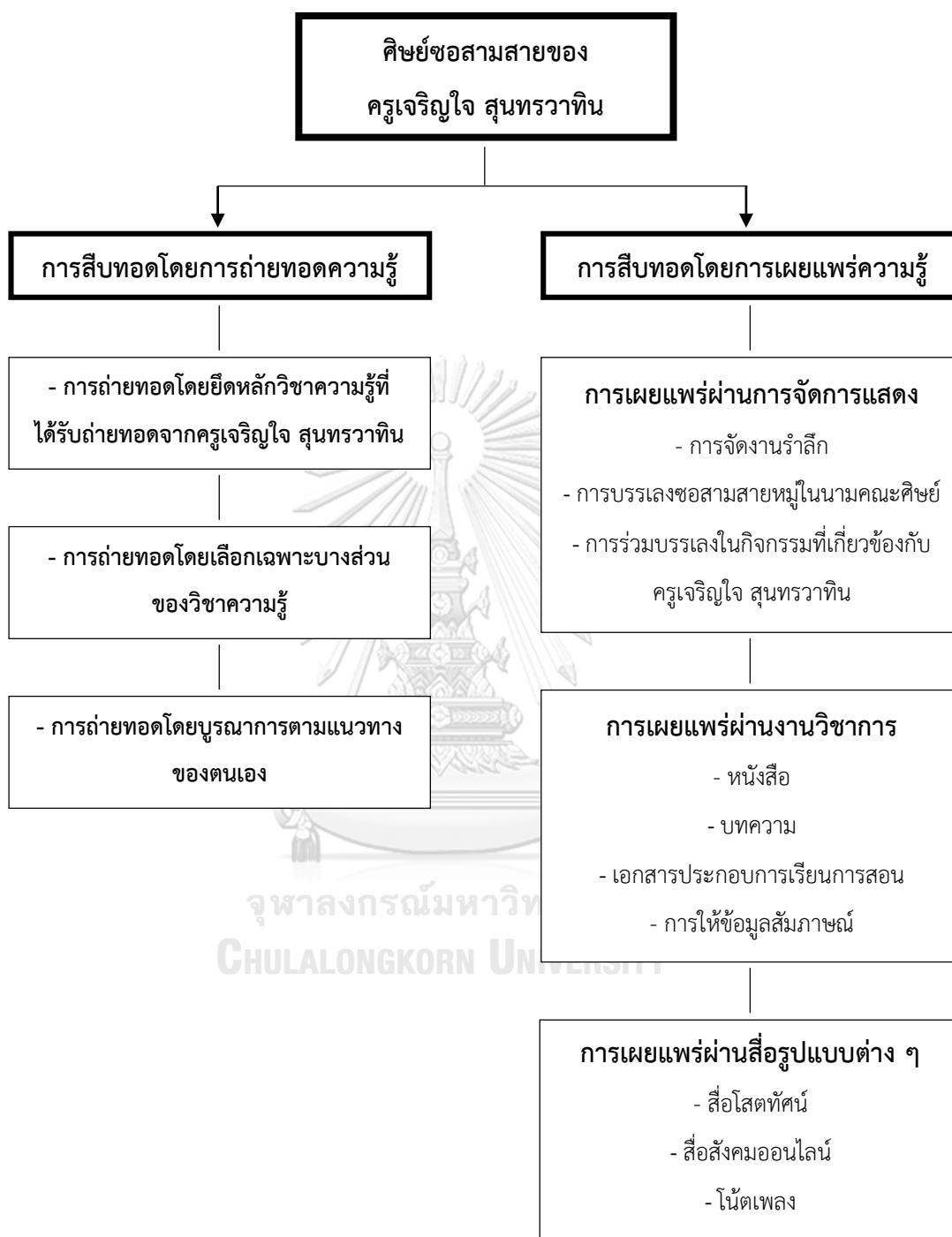
ภาพที่ 99 โน้ตขอสามสายของครูเลอเกียรติ มหาวินิจชัยมนตรี
ที่มา: Lerkiat Mahavinijchaimontri (2558: ออนไลน์)

ทั้งนี้การเผยแพร่ความรู้ที่กล่าวมาข้างต้น ต้องใช้ทุนทรัพย์และการสนับสนุนในด้านต่าง ๆ เพื่อให้การดำเนินการเผยแพร่สัมฤทธิ์ผลเต็มที่ ผู้ที่มีบทบาทสำคัญในด้านดังกล่าวคือ คุณบัณฑิต ล่ำ-ซ่า ในนามธนาคารกสิกรไทย จำกัด (มหาชน) โดยได้ให้งบประมาณสนับสนุนมากมายหลายด้าน กล่าวคือ จัดพิมพ์หนังสือ ได้แก่ หนังสือสายเสนาะ และหนังสือบรรณานุกรม เจริญใจ สุนทรวาทีน จัดสร้างสื่อโสตทัศน์ ได้แก่ แถบบันทึกเสียงชุด “สายเสนาะ” ชุด 3 และชุด 4 ซีดีและดีวีดีชุด “เจริญใจ สุนทรวาทีน คีตศิลป์รูก” และชุด “ศตสมัย เจริญใจ สุนทรวาทีน” และการจัดงานรำลึก ได้แก่ “งานคีตศิลป์รูก เจริญใจ สุนทรวาทีน” และ “งานศตสมัย เจริญใจ สุนทรวาทีน” ตลอดจนให้การสนับสนุนผู้ที่จัดกิจกรรมเกี่ยวกับครูเจริญใจ สุนทรวาทีน ได้แก่ โครงการปริญญาโททางดุริยางค-ศิลป์ไทย “เจริญรสบทเพลงไทย เจริญใจ สุนทรวาทีน” ของนิสิตชั้นปีที่ 4 สาขาวิชาดุริยางคศิลป์ไทย คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปีการศึกษา 2556 โดยสนับสนุนเป็นงบประมาณและผลิตภัณฑ์น้ำดื่มของธนาคารกสิกรไทย นอกจากนี้ยังให้ใช้ธนาคารกสิกรไทย สำนักงานใหญ่ สำหรับเป็นสถานที่ฝึกซ้อมการแสดงและจัดแสดงงานรำลึกอีกด้วย

นอกจากคุณบัณฑิต ล่ำซ่า ในนามธนาคารกสิกรไทย จำกัด (มหาชน) ซึ่งมีส่วนในการช่วยสนับสนุนการเผยแพร่แล้ว ยังมีผู้สนับสนุนอื่นคือ คุณวิสาชา ภูมรัตน์ โดยให้ใช้ที่พักอาศัยส่วนตัวเป็นสถานที่ฝึกซ้อมการบรรเลงซอสามสายหมู่ของคณะศิษย์ครูเจริญใจ สุนทรวาทีน รวมถึงให้กลุ่มนิสิตเก่าชมรมดนตรีไทยสโมสรนิสิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ใช้ฝึกซ้อมการแสดงงานรำลึก นอกจากนี้อำนวยความสะดวกด้านสถานที่แล้ว ยังจัดเลี้ยงอาหารทุกครั้งที่มีการรวมกลุ่มฝึกซ้อมอีกด้วย

ทั้งนี้เพื่อให้การอธิบายเรื่องการสืบทอดความรู้ข้างต้นเข้าใจง่ายและมีความชัดเจน ขอสรุปในรูปแบบแผนผังดังนี้

วิธีการสืบทอดความรู้ข้อสามสายของครูเจริญใจ สุนทรวาทีน

แผนผังที่ 8 วิธีการสืบทอดความรู้ข้อสามสายของครูเจริญใจ สุนทรวาทีน

4.3 สถานภาพการสืบทอดความรู้ขอสามสายของครูเจริญใจ สุนทรวาทีน

การสืบทอดความรู้ขอสามสายของครูเจริญใจ สุนทรวาทีน คงแพร่หลายอยู่ในกลุ่มศิษย์ที่ศึกษาขอสามสายจากครูเจริญใจ สุนทรวาทีนโดยตรง และปัจจุบันยังไม่มีผู้สืบทอดความรู้ในรุ่นที่ 2 (รุ่นต่อจากศิษย์ขอสามสายของครูเจริญใจ สุนทรวาทีน) ที่มีความสามารถโดดเด่น ทั้งนี้เกิดจากปัจจัยหลักที่สำคัญ 2 ประการดังนี้

ประการที่ 1 ผู้ถ่ายทอดความรู้มีจำนวนน้อย

ในจำนวนศิษย์ขอสามสายของครูเจริญใจ สุนทรวาทีนทั้ง 16 คน ปรากฏว่ามีผู้ถ่ายทอดความรู้ไปยังศิษย์ในรุ่นถัดไป 7 คน แต่เฉพาะที่มีบทบาทในการถ่ายทอดมีเพียง 4 คนเท่านั้น ได้แก่ ครูมานพ อิศรเดช ครูวิรัช สงเคราะห์ ครูเลอเกียรติ มหาวิทยาลัยฉะเชิงเทรา และครูนิติธร หิรัญหาญกล้า (ดังมีรายละเอียดการถ่ายทอดอธิบายมาแล้วในหัวข้อ 4.2.1 สืบทอดโดยการถ่ายทอดความรู้) ซึ่งนับว่ามีจำนวนที่น้อยมากเมื่อเทียบกับจำนวนศิษย์ทั้งหมด ทั้งนี้เกิดจากปัจจัยที่สำคัญ 2 ประการดังนี้

ปัจจัยที่ 1 ศิษย์ส่วนหนึ่งเป็นนักดนตรีสมัครเล่น

ศิษย์ขอสามสายของครูเจริญใจ สุนทรวาทีน ทั้งหมด 16 คน ปรากฏว่าเป็นนักดนตรีสมัครเล่นจำนวน 8 คน ซึ่งไม่ได้ประกอบอาชีพหน้าที่การงานที่เกี่ยวข้องกับดนตรี จึงไม่มีบทบาทในการถ่ายทอดความรู้ แต่ละคนประกอบอาชีพการงานดังนี้

- ผู้ช่วยศาสตราจารย์ นายแพทย์อายุตม์ ธรรมครองอาตม์ เป็นอาจารย์ประจำคณะแพทยศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

- คุณวิสาชา ภูมิตน เป็นกรรมการผู้อำนวยการฝ่ายปฏิบัติการ บริษัท เบเคอร์ แอนด์ แม็คเคอร์ซี่ จำกัด

- คุณบัณฑิต ลำชา เป็นประธานกรรมการและประธานเจ้าหน้าที่บริหาร ธนาคารกสิกรไทย จำกัด (มหาชน)

- ครูมานพ อิศรเดช เป็นอาจารย์ประจำคณะจิตรกรรม มหาวิทยาลัยศิลปากร

- หม่อมหลวงขวัญทิพย์ เทวกุล เป็นพิธีกรและนักแสดงในสื่อบันเทิง
- ศาสตราจารย์ ดร.สถียรกร พงศ์พานิช เป็นคณบดีวิทยาลัยวิทยาศาสตร์
สาธารณสุข จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- ดร.วิภาวิน พรหมบุญ เป็นรองผู้อำนวยการฝ่ายนโยบายการกำกับ
สถาบันการเงิน ธนาคารแห่งประเทศไทย
- คุณจิรภัทร เลษะกุล เป็นหัวหน้าพนักงานต้อนรับบนเครื่องบิน (Air
Purser) บริษัท การบินไทย จำกัด (มหาชน)

การที่ไม่ได้ประกอบอาชีพการงานที่เกี่ยวข้องกับดนตรี จึงทำให้ศิษย์กลุ่มนี้ไม่มีบทบาทในการถ่ายทอดความรู้ คงบรรเลงซอสามสายเป็นงานอดิเรกทั่วไป ซึ่งทำให้วิชาความรู้ที่ได้รับถ่ายทอดจากครูเจริญใจ สุนทรวาทีน คงจำกัดอยู่กับผู้รับถ่ายทอดไม่ได้แพร่หลายไปยังบุคคลอื่น (ทั้งนี้จะมีเฉพาะครูมาณพ อิศรเดชเพียงคนเท่านั้นที่มีบทบาทในการถ่ายทอดความรู้ แต่ก็เป็นถ่ายทอดความรู้นอกระบบการศึกษา และคงอยู่ในกลุ่มศิษย์รุ่นแรกที่ได้รับการถ่ายทอดจากครูเจริญใจ สุนทรวาทีน)

รองศาสตราจารย์พิชิต ชัยเสรี ให้ความเห็นในเรื่องดังกล่าวไว้ว่า

ถ้าถามว่าเพราะมีลูกศิษย์เป็นมือสมัครเล่นเยอะ ก็อาจจะมีส่วน ก็ไม่เห็นจำเป็นจะต้องไปถ่ายทอดกับใคร ไม่เห็นจำเป็นในกิจกรรมนั้น ๆ พุดง่าย ๆ ไม่ได้อยู่ในแวดวงที่ต้องมาทำงานทางนี้ เพราะฉะนั้นก็จะจางไป หายไป ห่างไป แม้แต่เจ้าตัวเอง นานไปถ้าไม่มีเครื่องหมายอะไรก็จะลืม อาจจะไม่มีโน้ต ไม่มีเทป เทปเสื่อม ซีดีเสื่อม แล้วก็ลืมไป แล้วก็ไม่เห็นสำคัญก็จะค่อย ๆ หายไปก็เป็นได้ ไม่แปลก (พิชิต ชัยเสรี, สัมภาษณ์, 10 พฤศจิกายน 2561)

ครูเลอเกียรติ มหาวิจิณฉัยมนตรี ให้ความเห็นในเรื่องดังกล่าวไว้ว่า

เพราะว่าลูกศิษย์อาจารย์เป็นนักดนตรีสมัครเล่นเยอะเยอะกว่าที่เป็นลูกศิษย์ในแบบที่เป็นศิลปิน จริง ๆ แทบไม่มีเลย วิชาความรู้ต่าง ๆ ตกไปอยู่กับนักดนตรีสมัครเล่นซะเยอะ แล้วพี่ ๆ เขาไม่ได้อยู่ในสถาบันการศึกษา ไม่ได้ไปสอน

ใครที่ไหน สืบทอดอยู่กับตัวเอง เพราะฉะนั้นก็อาจจะไม่ได้บูม (Boom) อะไรก็เลย
อาจจะทำให้น้อย (เลอเกียรติ มหาวิจิฉัยมนตรี, สัมภาษณ์, 26 มกราคม 2562)

ปัจจัยที่ 2 ศิษย์ที่เป็นนักดนตรีอาชีพไม่มีบทบาทในการถ่ายทอดความรู้

ศิษย์ซอสามสายของครูเจริญใจ สุนทรวาทีน เป็นนักดนตรีในวิชาชีพ 8 คน แต่
เฉพาะที่ได้ประกอบอาชีพหน้าที่การงานที่เกี่ยวข้องกับดนตรีโดยตรงมี 7 คน แต่ละคนประกอบอาชีพ
การงานดังนี้

- รองศาสตราจารย์พิชิต ชัยเสรี เป็นอาจารย์ประจำคณะศิลปกรรม-
ศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- ครูวิรัช สงเคราะห์ เป็นอาจารย์ประจำคณะศิลปกรรมศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- ครูณัฐวิภา มุทธธรรมเกณท์ เป็นครูสอนวิชาดนตรีไทย โรงเรียนจิตรลดา
- ครูเลอเกียรติ มหาวิจิฉัยมนตรี เป็นข้าราชการแผนกดุริยางค์ไทย
สำนักการสังคีต กรมศิลปากร
- ครูนิติธร หิรัญหาญกล้า เป็นอาจารย์ประจำวิทยาลัยดุริยางคศิลป์
มหาวิทยาลัยมหิดล
- รองศาสตราจารย์ ดร.ยุพธนา ฉัพพรรณรัตน์ เป็นอาจารย์ประจำคณะ
ครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.รัชวิช มุสิกการุณ เป็นอาจารย์ประจำคณะ
ศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา

อย่างไรก็ตาม ถึงแม้จะประกอบอาชีพหน้าที่การงานที่เกี่ยวข้องกับดนตรีโดยตรง แต่
ส่วนใหญ่ไม่ได้มีบทบาทในการถ่ายทอดความรู้ด้านซอสามสาย หรือมีบทบาทที่น้อยมาก กล่าวคือ
รองศาสตราจารย์พิชิต ชัยเสรี ไม่ได้ถ่ายทอดให้แก่ผู้ใดในระบบการศึกษา เพราะในช่วงระยะเวลา
ดังกล่าวทางสาขาวิชายังไม่เปิดสอนวิชาเอกซอสามสาย ครูณัฐวิภา มุทธธรรมเกณท์ ไม่ได้ถ่ายทอด

ให้แก่ผู้ใด เพราะสอนวิชาดนตรีในโรงเรียนสามัญ และปัจจุบันถึงแก่กรรม รองศาสตราจารย์ ดร. ยุทธนา ฉัพพรรณรัตน์ ไม่ได้สอนรายวิชาปฏิบัติซอสามสาย และผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.รัชวิช มุสิกการุณ เป็นอาจารย์สอนวิชาในกลุ่มทฤษฎี ไม่ได้สอนรายวิชาปฏิบัติซอสามสาย

ส่วนศิษย์ที่มีบทบาทในการถ่ายทอดความรู้ ได้แก่ ครูวิรัช สงเคราะห์ ครูเลอเกียรติ มหาวินิจฉัยมนตรี และครูนิติธร หิรัญหาญกล้า แต่คงมีข้อจำกัดในการถ่ายทอดความรู้ค่อนข้างมาก กล่าวคือ ครูวิรัช สงเคราะห์ เพิ่งเริ่มถ่ายทอดความรู้ให้นิสิตคณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อ พ.ศ. 2548 ซึ่งไม่ได้มีผู้เรียนซอสามสายทุกปีการศึกษา และไม่ได้สอนทุกทักษะปฏิบัติ ส่วนครูเลอเกียรติ มหาวินิจฉัยมนตรี เป็นศิลปินไม่ได้ทำหน้าที่เกี่ยวกับการเรียนการสอนโดยตรง คงถ่ายทอดเฉพาะในกรณีที่ได้รับเชิญเป็นอาจารย์พิเศษตามสถาบันการศึกษาต่าง ๆ หรือสอนเป็นการส่วนตัว และการถ่ายทอดความรู้เป็นการเลือกเฉพาะบางส่วนของวิชาความรู้ ส่วนครูนิติธร หิรัญหาญกล้า ถึงแม้ในอดีตมีบทบาทในการถ่ายทอดความรู้ เพราะเป็นอาจารย์ในสถาบันการศึกษาที่มีการเรียนการสอนวิชาดนตรีไทย แต่การถ่ายทอดความรู้เป็นการบูรณาการตามแนวทางของตน อีกทั้งปัจจุบันลาออกมาเป็นศิลปินอิสระแล้ว จึงไม่ได้มีบทบาทในการถ่ายทอดเหมือนแต่ก่อน

ดังนั้นในภาพรวมแล้วศิษย์ที่เป็นนักดนตรีอาชีพส่วนใหญ่ไม่มีบทบาทในการถ่ายทอดความรู้

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.รัชวิช มุสิกการุณ ให้ความเห็นในเรื่องดังกล่าวไว้ว่า

โดยรวมลูกศิษย์อาจารย์ทุกท่านอยู่ในสถานที่ตำแหน่งหน้าที่ที่มันปิด ไม่ได้สอนที่ไหนเป็นการชัดเจน อย่างพี่ป๋ม (คุณนพวรรณ พาทยโกศล โปริยานนท์-ผู้วิจัย) ก็ไม่ได้สอนชัดเจน อาจารย์พุดินัย (ครูนิติธร หิรัญหาญกล้า-ผู้วิจัย) ก็ไม่ชัดเจน เมื่อก่อนอยู่มหิดล เดียวนี้ก็ไม่ได้อยู่แล้ว อาจารย์อ่ำ (ครูเลอเกียรติ มหาวินิจฉัยมนตรี-ผู้วิจัย) เป็นศิลปินก็ไม่ได้สอนชัดเจน ก็เป็นศิลปินไป อาจารย์ตุ้ม (ครูมาณฑ อิศรเดช-ผู้วิจัย) สอนศิลปากร ก็ไม่เกี่ยว ใครจะไปสอนไปต่อ ก็มีลูกศิษย์อยู่แค่นี้ และซึ่งทุกคนไม่ได้จับงานสอนปฏิบัติเป็นอาชีพหลัก คงมีพี่อ้อจะเยอะสุดแต่ก็เป็นศิลปินกรมศิลปากร งานเข้าทุกวันก็ต้องไปแสดงไม่ได้ถ่ายทอดเต็มที่ อย่างครูเป็นสายวิชาการ อาจารย์ยุทธนา (รองศาสตราจารย์ ดร.ยุทธนา ฉัพพรรณรัตน์-ผู้วิจัย) เป็นสายบริหารยิ่งแล้วใหญ่เลย มีเวลามาสอนเด็กแทบจะไม่มี ของครูสอน

ทฤษฎีทำตำราที่ไม่ได้สอนปฏิบัติ เราไม่ได้อยู่ในตำแหน่งที่จะถ่ายทอดได้ชัดเจน (รัช-
วิช มุสิกการุณ, สัมภาษณ์, 24 มีนาคม 2562)

ด้วยปัจจัยหลัก 2 ประการ จึงเป็นผลทำให้มีผู้ถ่ายทอดความรู้จำนวนน้อย ซึ่งส่งผลโดยตรง
ต่อการสืบทอดความรู้ เพราะการสืบทอดความรู้ในกลุ่มวิชาปฏิบัติ ต้องอาศัยการถ่ายทอดที่
ปฏิสัมพันธ์กันระหว่างผู้สอนและผู้เรียนเป็นวิธีการที่สำคัญ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกลุ่มวิชาความรู้ที่
บรรลุถึงความสูงสุดของชาติ มีภารกิจที่สำคัญ 2 ประการ ได้แก่ การเลียนแบบ (Imitation) และ
การพร่ำสอน (Inculcation) (พิชิต ชัยเสรี, สัมภาษณ์, 10 พฤศจิกายน 2561) ยิ่งจำเป็นต้องให้
ความสำคัญเป็นอย่างมาก เพราะเป็นวิธีการส่งต่อความรู้ที่มีประสิทธิภาพมากที่สุด

ประการที่ 2 ค่านิยมพื้นฐานสังคมไม่สอดคล้องกับแนวทางความรู้

เนื่องด้วยครูเจริญใจ สุนทรวาทีน ให้ความสำคัญกับการบรรเลงที่เน้นความเรียบง่ายและ
ความพอดี โดยมีลักษณะสำคัญคือความพอดี (Moderation) และความกลมกลืน (Harmony) อัน
ตรงกับลักษณะความงาม (Beauty) (ตามรูปแบบสุนทรียะ 5 ประการของสุนทรียศาสตร์) แต่ในขณะที่
ที่ค่านิยมพื้นฐานสังคมปัจจุบันนิยมบริโภคศิลปะที่รวดเร็วสนุกสนานหรือไลต์เฟน มากกว่าจะนิยม
บริโภคศิลปะที่เน้นความงาม ดังนั้นเมื่อค่านิยมพื้นฐานสังคมไม่สอดคล้องกับแนวทางความรู้ จึงเป็น
เหตุทำให้มีผู้สนใจแนวทางซอสามสายของครูเจริญใจ สุนทรวาทีนในจำนวนที่น้อย ซึ่งส่งผลโดยตรง
ต่อสถานภาพการสืบทอดความรู้

รองศาสตราจารย์พิชิต ชัยเสรี ให้ความเห็นในเรื่องดังกล่าวไว้ว่า

อยู่ที่คนจะเรียนนั่นแหละ เพราะถ้าคนต้องการ คือมีดีมานด์ (Demand)
ซัพพลายเออร์ (Supplier) ก็มีอยู่แล้วแหละ เพราะคนที่เรียน ๆ มากก็จะบอกจะกล่าว
ก็สืบทอดบอกกล่าวอะไรกันไปได้ แต่ว่าอุปสรรคคือดีมานด์ไม่มี ก็ค่อย ๆ โยธราไป ก็
คงเกิดขึ้นโดยทั่วไปทุกอย่าง แม้แต่เครื่องเป่าพาทย์อะไรอย่างเนี่ย หุ้มเนี่ย สมมุติฉันได้
พญาโศกทางพระพาทย์ฯ [พระพาทย์บรรเลงรมย์ (พิมพ์ วาทีน)-ผู้วิจัย] แท้ ๆ เพราะ
พ่อพริ้ง (ครูพริ้ง ดนตรีรส-ผู้วิจัย) เขาต่อจากพระพาทย์ฯ ที่วังจันทรา (วังจันทระ-
เกษม-ผู้วิจัย) เขาต่อมากับตัวเขาทุกมือแล้วมาต่อให้ฉัน เราก็แสนจะภูมิใจ แต่เวลาที่
เราต่อให้ใคร เด็กจะบอก แหมไม่เห็นจะมีอะไรเลย อย่างกับตีรวมวง ฟังไม่เป็นเพลง
เดียว เห็นไหมดีมานด์ไม่มี แต่ก็นี่แหละคือสิ่งที่เขาตีกันในสมัยนั้น และนี่คือของแท้ ๆ
ฉันเองกลับภูมิใจว่าเราได้ต่อมาจริง ๆ ของเราเป็นคนี่ 3 ใช้ไหม ที่ 1 คนคิด พ่อ

พริ่งคนที่ 2 เรียงมาแล้วมาต่อให้ฉัน ฉันภูมิใจนะ แต่เขาก็ดีกันอย่างนั้น เขาต่อมาอย่างนี้ เพราะฉะนั้นเวลาเราตีเราก็มืดความอึมอมนี่แหละที่เป็นของแท้ของเขา ฉันมีดีมานต์อยู่ฉันจึงรู้สึกได้ แต่เด็กไม่มี เธอลองฟังฉันทีสิ วัยรุ่นบอกไม่เอาอะ ลูกร่วมวง ซึ่งก็จริงฟังดูไม่ค่อยเป็นเดี๋ยวนั้น เมื่อเด็กไม่มีดีมานต์ก็สูญแล้วผลที่สุดแล้วก็ไม่มีคนสืบทอด เพราะฉะนั้นดีมานต์สำคัญที่สุด สำคัญกว่าเรื่องอื่น เพราะถ้ามีดีมานต์แล้วซัพพลาย (Supply) กับซัพพลายเออร์ (Supplier) ก็อาจจะมีการแข่งขันกันอีกเรื่องหนึ่ง อีกสเต็ป (Step) เพราะฉะนั้นดีมานต์ต้องมาก่อน และดีมานต์ต้องตรงรื่อง เพราะดีมานต์สมัยนี้ต้องฉลาด สีสันสดใส ดุเดือด ก้าวร้าว ซึ่งไม่ตรงกับดีมานต์ที่เราดี ดีมานต์เปลี่ยนไปแล้ว หรือไม่จริงละ อย่างของอาจารย์เจริญใจของเขาก็คลาสสิก (Classic) โบราณ พอดีและกลมกลืน โมเดิร์นเรชั่น (Moderation) ฮาร์โมนี (Harmony) นี่หัวใจของบิวตี้ (Beauty) เดียวนี้ไม่ใช่ค่อนข้างจะไปทางซบไลม์ (Sublime) ต้องฉลาด ระวังใจ ตื่นเต้น อะเกรสซีฟ (Aggressive) อะไรก็ตามแต่ เพราะฉะนั้นดีไลต์ (Delight) ไม่เป็นดีไลต์ของบิวตี้แล้ว ค่อนข้างไปทางดีไลต์ของซบไลม์ ถ้าเธอเรียนสุนทรียศาสตร์เธอจะมองเห็นว่ามันจริง ๆ (พิชิต ชัยเสรี, สัมภาษณ์, 10 พฤศจิกายน 2561)

ครูวิรัช สงเคราะห์ ให้ความเห็นในเรื่องดังกล่าวไว้ว่า

ผมว่าค่านิยมของคน มันอยู่ที่ความซบซ้อ้น ความผาดโผน พอไปเห็นอย่างนั้นคงไม่สนใจกันหรอก ชอบกันอย่างนั้นมากกว่า คือเขาเข้าไม่ถึงความงามที่มีอยู่เป็นอยู่ ที่เรียบง่ายอย่างอาจารย์ เข้าถึงเฉพาะความน่าทึ่ง ผาดโผน ซบซ้อ้น อะไรที่โป้งซึ่งสนุกเข้าว่า เร็วจี๋หัวซุกหัวซุน (วิรัช สงเคราะห์, สัมภาษณ์, 16 ตุลาคม 2561)

ครูเลอเกียรติ มหาวินิจฉัยมนตรี ให้ความเห็นในเรื่องดังกล่าวไว้ว่า

เพราะว่าอย่างแรกเลยคนอาจจะมองว่าทางของอาจารย์ธรรมดาเกินไป ไม่โลดโผน คนที่อยากเรียนคงอยากเรียนแบบที่มีอะไรเยอะ ๆ คงแบบนั้น แล้วก็ต้องยอมรับอย่างหนึ่งด้วยว่าเพศสภาพของคนที่มาเรียนขอสามสายส่วนใหญ่ก็จะออกไปในทางนั้นอยู่ เพราะฉะนั้นใครจะมานั่งสี่เรียบ ๆ อย่างนี้คงไม่ อยากรู้มีอิทธิพลทั้งนั้น แต่ว่าก็ไม่ใช่ว่าจะไม่มีเลย ก็มีเพียงแต่ว่าส่วนใหญ่ชอบอะไรเยอะ ๆ มากกว่า (เลอเกียรติ มหาวินิจฉัยมนตรี, สัมภาษณ์, 26 มกราคม 2562)

ด้วยปัจจัยที่สำคัญ 2 ประการข้างต้น จึงเป็นผลทำให้มีผู้เรียนในแนวทางดังกล่าวจำนวนที่น้อย และแพร่หลายอยู่ในกลุ่มศิษย์ที่ศึกษาขอสามสายกับครูเจริญใจ สุนทรวาทีโดยตรง

จากการศึกษาการสืบทอดความรู้ขอสามสายของครูเจริญใจ สุนทรวาที สามารถสรุปผลการศึกษาตามหัวข้อได้ดังนี้

1. ผู้สืบทอดความรู้ขอสามสายของครูเจริญใจ สุนทรวาที ที่สำคัญมีทั้งสิ้น 16 คน โดยสามารถจำแนกศิษย์ได้ 2 ประเภทสำคัญ ได้แก่ ประเภทที่ 1 ศิษย์ที่ได้รับถ่ายทอดในระบบการศึกษา มีทั้งสิ้น 4 คน ได้แก่ ครูนิติธร หิรัญหาญกล้า คุณนพวรรณ พาทยโกศล โปเรียนนท์ รองศาสตราจารย์ ดร.ยุทธนา ฉัปปวรรณรัตน์ และผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.รัชวิช มุสิกการุณ และประเภทที่ 2 ศิษย์ที่ได้รับถ่ายทอดนอกระบบการศึกษา มีทั้งสิ้น 12 คน ได้แก่ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ นายแพทย์อายุตม์ ธรรมครองอาตม์ รองศาสตราจารย์พิชิต ชัยเสรี คุณวิสาชา ภูมิรัตน์ คุณบัณฑิต ล่ำซำ ครูมานพ อิศรเดช หม่อมหลวงขวัญทิพย์ เทวกุล ครูวิรัช สงเคราะห์ ศาสตราจารย์ ดร.สถิกร พงศ์พานิช ครูณัฐวิภา มูลธรรมเกณฑ์ ครูเลอเกียรติ มหาวิทยาลัยมนตรี ดร.วิภาวิน พรหมบุญ และคุณจิรภัทร เลขะกุล

2. วิธีการสืบทอดความรู้ขอสามสายของครูเจริญใจ สุนทรวาที มี 2 วิธี ได้แก่ วิธีที่ 1 การสืบทอดโดยการถ่ายทอดความรู้ สามารถจำแนกการสืบทอดได้ 2 ส่วน ได้แก่ ส่วนที่ 1 การถ่ายทอดวิชาความรู้ สามารถจำแนกลักษณะการถ่ายทอดซึ่งมีผลต่อการสืบทอดความรู้ได้ 3 รูปแบบ ได้แก่ รูปแบบที่ 1 การถ่ายทอดโดยยึดหลักวิชาความรู้ที่ได้รับถ่ายทอดจากครูเจริญใจ สุนทรวาที รูปแบบที่ 2 การถ่ายทอดโดยเลือกเฉพาะบางส่วนของวิชาความรู้ และรูปแบบที่ 3 การถ่ายทอดโดยบูรณาการตามแนวทางของตนเอง และส่วนที่ 2 กระบวนการในการถ่ายทอดความรู้ ส่วนใหญ่มีลักษณะที่แตกต่างจากวิธีการของครูเจริญใจ สุนทรวาที เพราะบริบทยุคสมัยที่เปลี่ยนไป ผู้ถ่ายทอดจึงปรับเปลี่ยนวิธีการถ่ายทอดบางส่วนเพื่อให้สอดคล้องกับยุคสมัย และวิธีที่ 2 การสืบทอดโดยการเผยแพร่ความรู้ สามารถจำแนกได้ 3 ลักษณะ ได้แก่ ลักษณะที่ 1 การเผยแพร่ผ่านการจัดการแสดง มี 3 ประเภท ได้แก่ ประเภทที่ 1 การจัดงานรำลึก ประเภทที่ 2 การบรรเลงขอสามสายหมู่ในนามคณะศิษย์ และประเภทที่ 3 การร่วมบรรเลงในกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับครูเจริญใจ สุนทรวาที ลักษณะที่ 2 การเผยแพร่ผ่านงานวิชาการ มี 4 ประเภท ได้แก่ ประเภทที่ 1 หนังสือ ประเภทที่ 2 บทความ ประเภทที่ 3 เอกสารประกอบการเรียนการสอน และประเภทที่ 4 การให้ข้อมูลสัมภาษณ์ และลักษณะที่ 3 การเผยแพร่ผ่านสื่อรูปแบบต่าง ๆ มี 3 ประเภท ได้แก่ ประเภทที่ 1 สื่อโสตทัศน ประเภทที่ 2 สื่อสังคมออนไลน์ และประเภทที่ 3 โน้ตเพลง

3. สถานภาพการสืบทอดความรู้ซอสสามสายของครูเจริญใจ สุนทรวาทีน คงแพร่หลายอยู่ในกลุ่มศิษย์ที่ศึกษาซอสสามสายกับครูเจริญใจ สุนทรวาทีนโดยตรง และปัจจุบันยังไม่มีผู้สืบทอดที่สำคัญในรุ่นที่ 2 ที่โดดเด่น โดยเกิดจากปัจจัยเงื่อนไขที่สำคัญคือ มีการถ่ายทอดจากศิษย์สายตรงจำนวนน้อย เนื่องจากศิษย์ส่วนหนึ่งประกอบอาชีพอื่นที่ไม่เกี่ยวข้องกับดนตรีไทย จึงไม่มีบทบาทในการถ่ายทอดความรู้ และศิษย์ที่ประกอบวิชาชีพดนตรีไทยส่วนใหญ่ศึกษาซอสสามสายกับครูหลายคน และเลือกวิชาความรู้บางส่วน of ครูเจริญใจ สุนทรวาทีนในการสืบทอดความรู้ กอปรกับค่านิยมพื้นฐานสังคมไม่สอดคล้องกับแนวทางความรู้

บทที่ 5

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

5.1 สรุป

จากการศึกษาเรื่องการสืบทอดความรู้ด้านซอสสามสายของครูเจริญใจ สุนทรวาทีน สามารถสรุปผลการศึกษตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ได้ดังนี้

1. ศึกษาภูมิหลังสายการสืบทอดความรู้ซอสสามสายครูเจริญใจ สุนทรวาทีน ผลการศึกษาพบว่า ครูเจริญใจ สุนทรวาทีนได้รับถ่ายทอดองค์ความรู้ซอสสามสายจากครูผู้เชี่ยวชาญที่สำคัญแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ทั้ง 3 คน ได้แก่ พระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี) หลวงไพเราะเสียงซอ (อุ้น ดุริยะ-ชีวิน) และครูเทวาประสิทธิ์ พาทยโกศล แล้วได้นำองค์ความรู้ที่ได้รับถ่ายทอดมาบูรณาการใหม่ โดยหลอมรวมเข้ากับองค์ความรู้ด้านขับร้องที่เชี่ยวชาญมาแต่เดิม ตลอดจนบุคลิกเฉพาะตน เกิดเป็นรูปแบบและแนวทางที่มีเอกลักษณ์เฉพาะ คือความเรียบง่ายและความพอดี จากนั้นได้ถ่ายทอดองค์ความรู้นั้นให้ศิษย์มากมายหลายคน จนเกิดเป็นสายการสืบทอดความรู้ใหม่

2. ศึกษาวิธีการถ่ายทอดความรู้ซอสสามสายของครูเจริญใจ สุนทรวาทีน ผลการศึกษาพบว่า (1) ลำดับขั้นตอนในการถ่ายทอด มี 4 ขั้นตอน ได้แก่ ขั้นที่ 1 การฝากตัว ขั้นที่ 2 การถ่ายทอดความรู้ ขั้นที่ 3 การวัดประเมินผล และขั้นที่ 4 การฝึกฝนเรียนรู้จากสถานการณ์จริง (2) ลักษณะการถ่ายทอด มี 3 ลักษณะ ได้แก่ ลักษณะที่ 1 การท่องจำและเลียนแบบ ลักษณะที่ 2 การอธิบายและสอดแทรกเกร็ดความรู้ และลักษณะที่ 3 การฝึกฝนกิริยามารยาทและปลูกฝังคุณธรรม (3) หลักการสำคัญในการถ่ายทอด มี 3 ประการ ได้แก่ ประการที่ 1 ถ่ายทอดตามจุดประสงค์และศักยภาพของผู้เรียน ประการที่ 2 ถ่ายทอดด้วยความพิถีพิถัน และประการที่ 3 การเปิดโอกาสให้ผู้เรียนพิจารณาใช้ทางบรรเลงด้วยตนเอง (4) กลวิธีในการถ่ายทอด มี 4 วิธี ได้แก่ วิธีที่ 1 วางแผนและเตรียมความพร้อมในการถ่ายทอด วิธีที่ 2 การใช้สื่อเทคโนโลยีในการช่วยถ่ายทอด วิธีที่ 3 การถ่ายทอดด้วยโครงสร้างแล้วจึงตกแต่งรายละเอียด และวิธีที่ 4 การใช้จิตวิทยาในการถ่ายทอด

บทเพลงที่ใช้ในการถ่ายทอดความรู้ ได้แก่ (1) เพลงพื้นฐานเบื้องต้น ถ่ายทอดด้วยเพลงขับไม้บันทาะว่ สองชั้น (2) เพลงบรรเลงทั่วไป นิยมถ่ายทอดด้วยเพลงมาตรฐานทั่วไปที่นักดนตรีบรรเลงได้ (3) เพลงฝึกหัดเลียนคำร้องเบื้องต้น ถ่ายทอดด้วยเพลงต้นเพลงฉิ่ง สามชั้น สำหรับฝึกหัดการคลอร้อง และเพลงนกขมิ้น สามชั้น สำหรับฝึกหัดการว่าดอ (4) เพลงเดี่ยว นิยมถ่ายทอดเพลง

บุหลันลอยเลื่อน สองชั้น เป็นเพลงแรกสำหรับการฝึกหัด (5) เพลงที่ใช้ในวงขับไม้ ที่สำคัญคือทำนอง ขับช้ำลูกหลวง โดยถ่ายทอดเฉพาะกรณีที่น่าไปบรรเลงในงานที่สำคัญ หรือเป็นส่วนหนึ่งของหลักสูตร การศึกษา

3. ศึกษาวิธีการสืบทอดความรู้ซอสามสายของครูเจริญใจ สุนทรวาทีน ผลการศึกษาพบว่า ครูเจริญใจ สุนทรวาทีน มีศิษย์ซอสามสายที่สำคัญทั้งสิ้น 16 คน โดยวิธีการที่ศิษย์ใช้ในการสืบทอด ความรู้มี 2 วิธี ได้แก่ วิธีที่ 1 การสืบทอดโดยการถ่ายทอดความรู้ สามารถจำแนกการสืบทอดได้ 2 ส่วน ได้แก่ ส่วนที่ 1 การถ่ายทอดวิชาความรู้ สามารถจำแนกได้ 3 รูปแบบ ได้แก่ รูปแบบที่ 1 การ ถ่ายทอดโดยยึดหลักวิชาความรู้ที่ได้รับถ่ายทอดจากครูเจริญใจ สุนทรวาทีน รูปแบบที่ 2 การถ่ายทอด โดยเลือกเฉพาะบางส่วนของวิชาความรู้ และรูปแบบที่ 3 การถ่ายทอดโดยบูรณาการตามแนวทางของ ตนเอง และส่วนที่ 2 กระบวนการถ่ายทอดความรู้ ส่วนใหญ่มีลักษณะที่แตกต่างจากวิธีการของครู เจริญใจ สุนทรวาทีน เพราะต้องปรับเปลี่ยนวิธีการให้สอดคล้องกับบริบทยุคสมัย และวิธีที่ 2 การสื- บทอดโดยการเผยแพร่ความรู้ สามารถจำแนกได้ 3 ลักษณะ ได้แก่ ลักษณะที่ 1 การเผยแพร่ผ่านการ จัดการแสดง ได้แก่ การจัดงานรำลึก การบรรเลงซอสามสายหมูในนามคณะศิษย์ และการร่วมบรรเลง ในกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับครูเจริญใจ สุนทรวาทีน ลักษณะที่ 2 การเผยแพร่ผ่านงานวิชาการ ได้แก่ หนังสือ บทความ เอกสารประกอบการเรียนการสอน และการให้ข้อมูลสัมภาษณ์ และลักษณะที่ 3 การเผยแพร่ผ่านสื่อรูปแบบต่าง ๆ ได้แก่ สื่อโซเชียลมีเดีย สื่อสังคมออนไลน์ และโน้ตเพลง

สถานภาพการสืบทอดความรู้ด้านซอสามสายของครูเจริญใจ สุนทรวาทีน คงแพร่หลายอยู่ใน กลุ่มศิษย์ที่ศึกษากับครูเจริญใจ สุนทรวาทีนโดยตรง และยังมีผู้สืบทอดที่สำคัญในรุ่นที่ 2 ที่มี ความสามารถโดดเด่น โดยเกิดจากปัจจัยเงื่อนไขที่สำคัญคือ มีผู้ถ่ายทอดความรู้จำนวนน้อย และ ค่านิยมพื้นฐานสังคมไม่สอดคล้องกับแนวทางความรู้

กล่าวได้ว่า ครูเจริญใจ สุนทรวาทีนได้นำองค์ความรู้ที่ได้รับถ่ายทอดจากครูผู้เชี่ยวชาญซอ- สามสายที่สำคัญแห่งกรุงรัตนโกสินทร์มาบูรณาการใหม่ จนเกิดเป็นรูปแบบองค์ความรู้ที่มีเอกลักษณ์ เฉพาะ แล้วได้ถ่ายทอดความรู้เหล่านั้นให้ศิษย์จนเกิดเป็นสายการสืบทอดความรู้ใหม่ จากนั้นศิษย์ยังได้ส่ง ต่อองค์ความรู้ที่ได้รับถ่ายทอดด้วยวิธีการต่าง ๆ สืบต่อมาจนกระทั่งปัจจุบัน แต่ภาพรวมแล้ว สถานภาพการสืบทอดความรู้ด้านซอสามสายของครูเจริญใจ สุนทรวาทีนคงแพร่หลายอยู่ในกลุ่มศิษย์ ที่ศึกษาโดยตรง และยังมีผู้สืบทอดที่สำคัญในรุ่นที่ 2 ที่โดดเด่น

5.2 ข้อเสนอแนะ

เนื่องจากการสืบทอดความรู้ด้านซอสามสายของครูเจริญใจ สุนทรวาทีนส่วนใหญ่แพร่หลายในกลุ่มศิษย์สายตรงซึ่งมีจำนวนน้อย จึงอาจส่งผลต่อการสืบทอดความรู้ต่อไปในอนาคต ดังนั้นจึงเสนอแนะให้ศึกษาวิชาความรู้ซอสามสายของครูเจริญใจ สุนทรวาทีนที่สำคัญในด้านต่าง ๆ เช่น เพลงเดี่ยว การคลอร้อง การแปลทำนอง ฯลฯ เพื่อเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาความรู้ด้านซอสามสายในวงวิชาการต่อไป

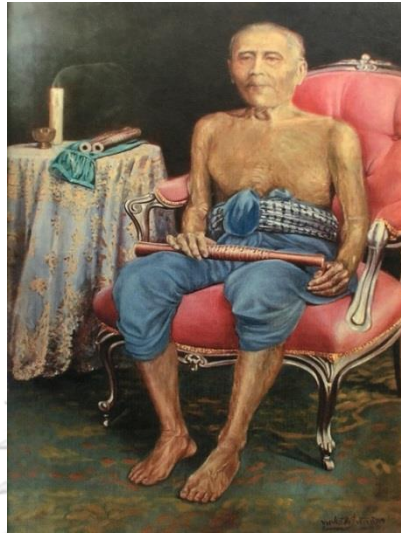

ภาคผนวก

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

ผู้เชี่ยวชาญขอสามสายที่สำคัญ

พระประดิษฐไพเราะ (มี ดุริยางกูร) (ปลายรัชกาลที่ 1-ต้นรัชกาลที่ 5)

ภาพที่ 100 พระประดิษฐไพเราะ (มี ดุริยางกูร)

ที่มา: หนังสืออนุสาวรีย์ครุมีแขก นักดนตรีที่โลกลืม

ไม่สามารถสืบค้นประวัติได้ละเอียด ทราบแต่ว่าเป็นครูปี่พาทย์มีชื่อเสียงเป็นที่นับถือมาแต่
ครั้งสมัยรัชกาลที่ 3 เพราะปรากฏหลักฐานในบทไหว้ครูเสภาสมัยรัชกาลที่ 3 ความตอนหนึ่งว่า

ที่นี้จะไหว้ครูปี่พาทย์	ห้องระนาดดนตรีปีฉลุ
ทั้งครูแก้วครูศักดิ์เป็นหลักไชย	ครูทองอินนั้นก็ใครไม่เทียมทัน
มือตีตอดหนอดหนักขยักขยอน	ครูพูนมอณูมิใช่ชั่วตัวขยัน
ครุมีแขกคนปี่ก็ตีครั้น	เป่าทยอยลอยลั่นบรรเลงลือ

(สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, 2468: 52)

นอกจากนี้ยังปรากฏเรื่องราวในสารสนสมเด็จ ซึ่งทำให้ทราบประวัติและรายละเอียดอื่น ๆ
เพิ่มเติม ดังที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ กล่าวไว้ตอนหนึ่งว่า

ครุมีแขก (ครูปี่พาทย์ หมายเลขน้ำเงินที่ 5) คือ ว่าเป็นเชื้อแขกชื่อ มี เล่น
เครื่องดุริยางค์และดนตรีได้เกือบทุกอย่าง เป็นคนฉลาดสามารถแต่งเพลงได้ดีมีชื่อรำลือ
เพลงของท่านนั้นมี “ทยอยใน” “ทยอยนอก” สามชั้น เป็นต้น ซึ่งจำมาเล่นกันอยู่ทุก
วันนี้ทั่วทุกวง ถ้าใครทำเพลงนี้ไม่ได้ ดูประหนึ่งจะถือกันว่าจะยังไม่เป็น

ตัวท่านเองเห็นจะถนัดปีมากกว่าสิ่งอื่น จึงปรากฏในคำไหว้ครูว่า “ครุมีแขก คนนี้เขาดีครั้น เป่าทยอยลอยลั่นบรรเลงลือ” (คำนี้ ฉบับที่ประทานมาเขียนว่า “เป่าทยอน” นั้นผิด) ทยอยซึ่งว่าในที่นี้เป็นเพลงอีกเพลงหนึ่งปีเป่าแต่เลาเดียว พวกปีพาทย์เรียกกันว่า “ทยอยเดี่ยว” เป็นเพลงครุมีแต่งเหมือนกัน ต้องเข้าใจว่าแต่งขึ้น เป่าเอง

ในรัชกาลที่ 4 เจ้านายหลายพระองค์มีพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ กรมพระ เทเวศร์ กรมหลวงวงศาฯ เป็นต้น ทรงรวบรวมคนหัดปีพาทย์ขึ้นเล่นประชันวงกัน ครุมี คนนี้ได้เป็นครุปีพาทย์ในพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ จึงได้พระราชทานบรรดาศักดิ์ เป็นพระประดิษฐไพเราะ ตำแหน่งจางวางกรมปีพาทย์ฝ่ายพระราชวังบวรฯ พระ ประดิษฐ (มี) คนนี้อยู่มาจนถึงในรัชกาลที่ 5 ยังได้เป็นครุหัดมโหรีในสมเด็จพระยา สударัตนราชประยูรที่ในพระบรมมหาราชวัง (พูนพิศ อมาตยกุล, บรรณาธิการ, 2552: 27-28)

ส่วนสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ กล่าวไว้ตอนหนึ่งว่า

ครุมีแขกนั้น หม่อมฉันรู้จักแต่เมื่อหม่อมฉันไว้ผมจุก ไปเรียนภาษาอังกฤษที่ สมเด็จพระราชปิตุลาประทับ ณ หอนิเทศพิทยา เห็นแกลเดินผ่านไปหัดมโหรีของ ทูลกระหม่อมปราสาทที่มุขกระสัน พระมหาปราสาททุกวัน เวลานั้นแกลก็แก่มาก อายุ กว่า 70 ปีแล้ว มีบ่าแบกขอสายตามหลังเสมอ (เรื่องเดียวกัน, 2552: 343)

จากข้อความของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ รองศาสตราจารย์ พิชิต ชัยเสรีได้คำนวณช่วงระยะปีเกิดไว้ว่า

จากลายพระหัตถ์ข้างต้นนี้แสดงว่า สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงเคยเห็นครุมีแขกขณะที่ทรงไว้พระเมาลี ถ้าจะคะเนอายุก็เห็นจะอยู่ในราว 10 ชั้นษา จึงจะสามารถจำถ้อยคำที่ครุมีแขกพูดออกฉุนได้ชัดเจนเช่นนั้น ถ้าทรงพระ- เย่าวกว่านั้นก็เห็นเหลือวิสัยจะทรงจำไว้ได้ สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ประสูติเมื่อวันที่ 21 มิถุนายน พ.ศ. 2405 ดังนั้นปีที่ทรงเห็นครุมีแขกควรจะอยู่ใน ราว พ.ศ. 2415 ซึ่งทรงคาดว่าครุมีแขกมีอายุ 70 ปีกว่า เมื่อนับย้อนหลังจาก พ.ศ. 2415 ไปอีก 70 ปี ก็จะตกในราว พ.ศ. 2345 ซึ่งตรงกับปลายรัชสมัยพระบาท- สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก (พ.ศ. 2325 ถึง พ.ศ. 2352) เช่นนี้แล้ว ผู้เขียนจึง

ขอสันนิษฐานว่าครุมีแขกเกิดปลายรัชกาลที่ 1 แห่งราชวงศ์จักรี (พูนพิศ อมาตยกุล และคณะ, 2532: 152)

เมื่อตรวจสอบช่วงปีที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ เข้าพิธีโสกันต์ปรากฏว่าตรงกับ พ.ศ. 2418 คือเมื่อมีพระชันษาได้ 13 ปี ดังนั้นก่อน พ.ศ. 2418 ขึ้นไป ยังคงมีชีวิตและยังทำหน้าที่เป็นครูสอนโหรีให้วังของสมเด็จพระบรมราชมาตามหัยยิกาเธอ กรมพระยาสุดาร์ตพระราช-ประยูร แต่จะมีชีวิตถึงเมื่อไรไม่ทราบแน่ชัด

ด้านหน้าที่การงาน รัชราชการสังกัดอยู่ที่พระบวรราชวัง ในพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นหลวงประดิษฐไพเราะ เมื่อวันที่ 21 พฤศจิกายน พ.ศ. 2396 ในตำแหน่งปลัดจางวางมหาดเล็ก ว่ากรมพิณพาทย์ฝ่ายพระบวรราชวัง จนเมื่อแต่งเพลงเชิดจีนสองชั้น แล้วนำขึ้นบรรเลงทูลเกล้าฯ เป็นที่พอพระราชหฤทัยอย่างมาก ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ เลื่อนบรรดาศักดิ์เป็นพระประดิษฐไพเราะ เมื่อวันที่ 21 ธันวาคม พ.ศ. 2396 นอกจากนี้ยังปรากฏว่าได้เป็นครูสอนให้วงดนตรีของสมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) และวงมโหรีของสมเด็จพระบรมราชมาตามหัยยิกาเธอ กรมพระยาสุดาร์ตราชประยูร ดังกล่าวมาแล้ว

ที่สำคัญเป็นผู้มีความรู้ความสามารถด้านการประพันธ์เพลงที่ยอดเยี่ยมแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ มีผลงานที่เป็นอมตะสืบมาปัจจุบันหลายเพลง เช่น เพลงทยอยเดี่ยว เพลงเชิดจีน สองชั้น เพลงทยอยนอก สามชั้น เพลงทยอยเขมร สามชั้น (เฉพาะเที่ยวกลับ) เพลงแขกมอญ สามชั้น เพลงพญาโศก สามชั้น เพลงสารถี สามชั้น เพลงแป๊ะ สามชั้น เพลงพระอาทิตย์ชิงดวง สองชั้น ฯลฯ (เรื่องเดียวกัน, 2532: 152-153)

เชื่อกันว่าท่านสามารถบรรเลงดนตรีได้ทุกประเภท แต่เชี่ยวชาญที่สุดคือปี่และซอสามสาย แต่เฉพาะซอสามสายเชื่อกันว่าเป็นต้นทางความรู้สายการสืบทอดที่สำคัญ 2 สาย ได้แก่ สายพระยาธรรมสารนิติพิพิธภักดี (ตาด อมาตยกุล) และสายหม่อมสุด บุนนาค โดยได้ถ่ายทอดทางเดียวให้ศิษย์ ทั้ง 2 สายที่แตกต่างกัน ซึ่งต่อมาได้กลายเป็นองค์ความรู้สำคัญของสายการสืบทอดนั้น กล่าวคือ สายพระยาธรรมสารนิติพิพิธภักดี (ตาด อมาตยกุล) ได้รับถ่ายทอดทางเดียวเพลงสุรินทราทู สามชั้น และเพลงแขกมอญ สามชั้น ส่วนสายหม่อมสุด บุนนาค ได้รับถ่ายทอดทางเดียวเพลงเชิดนอก และเพลงทยอยเดี่ยว

ศิษย์ผู้สืบทอดความรู้ด้านซอสามสายที่สำคัญ ได้แก่ พระยาธรรมสารนิติพิพิธภักดี (ตาด อมาตยกุล) หม่อมสุด บุนนาค พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นทิวากรวงศ์ประวัติ และครูถึก ดุริยางกูร ผู้เป็นบุตรชาย

พระยาธรรมสารนิติพิพิธภัคดี (ตาด อมาตยกุล) (พ.ศ. 2363-2431)

ภาพที่ 101 พระยาธรรมสารนิติพิพิธภัคดี (ตาด อมาตยกุล) (2)

ที่มา: หนังสือสารานุกรมศัพท์ดนตรีไทย ภาคประวัตินักดนตรีและนักร้อง

เกิดเมื่อวันศุกร์ เดือน 8 พ.ศ. 2363 เป็นบุตรของพระยามหาอำมาตย์ (ป้อม) กับคุณหญิงเย็น เริ่มรับราชการครั้งแรกในสมัยรัชกาลที่ 3 ในตำแหน่งมหาดเล็กgrayงาน ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 4 พ.ศ. 2394 ย้ายไปรับราชการที่พระบรมราชวัง ได้เป็นนายราชจินดา แล้วเลื่อนเป็นจมื่นอินทรเสนา ปลัดกรมพระตำรวจ เมื่อพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวสวรรคต ย้ายกลับมารับราชการที่พระบรมมหาราชวัง พ.ศ. 2409 ได้เป็นพระวิจิตรรงค์ เจ้ากรมพระตำรวจ พ.ศ. 2410 ได้เป็นอธิบดีผู้พิพากษาศาลต่างประเทศ ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 5 พ.ศ. 2411 ได้เป็นพระยาเจริญราชไมตรี พ.ศ. 2412 ได้เป็นผู้ทำสัญญาเจริญพระราชไมตรีกับราชทูตประเทศออสเตรียและสเปน พ.ศ. 2416 ได้เป็นอัครราชทูตพิเศษ เดินทางไปยังเมืองกัลกัตตา ประเทศอินเดีย เพื่อทำสัญญากับกงสุลอังกฤษ พ.ศ. 2417 ได้เป็น Council of State (สภาที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน) และเป็น Privy Council (สภาที่ปรึกษาในพระองค์) พ.ศ. 2419 ได้เป็นข้าหลวงใหญ่ขึ้นไปรักษาเมืองพระตะบองและเมืองเสียมราฐ พ.ศ. 2421 ได้เป็นข้าหลวงใหญ่ขึ้นไปชำระความพวกในบังคับอังกฤษเมืองเชียงใหม่ พ.ศ. 2428 ได้เลื่อนบรรดาศักดิ์เป็นพระยาธรรมสารนิติพิพิธภัคดี แล้วถึงแก่อนิจกรรมเมื่อวันที่ 9 พฤศจิกายน พ.ศ. 2431 สิริรวมอายุ 68 ปี (ต. อมาตยกุล, 2507: 28-32)

ด้านดนตรีปรากฏว่า มีความสนใจวิชาดนตรีมาตั้งแต่ยังเยาว์ เพราะที่บ้านบิดานิยมเล่นเครื่องสายเป็นงานอดิเรก ประกอบกับบิดารู้จักกับพระประดิษฐไพเราะ (มี ดุริยางกูร) เป็นอย่างดี จึงฝากให้เป็นศิษย์เรียนซอสามสาย และเมื่อครั้งรับราชการอยู่ที่พระบรมราชวัง ได้ร่วมเล่นดนตรีกับวง

ปีพาทย์ของพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งมีพระประดิษฐไพเราะ (มี ดุริยางกูร) เป็นผู้ควบคุม (พูนพิศ อมาตยกุล และคณะ, 2532: 122) โดยปรากฏว่าได้รับถ่ายทอดทางเดี่ยวที่สำคัญจากพระประดิษฐไพเราะ (มี ดุริยางกูร) 2 เพลง ได้แก่ เพลงสุรินทรานู สามชั้น และเพลงแขกมอญ สามชั้น

ฝีมือการบรรเลงขอสามสายของท่านจัดว่าอยู่ในขั้นเชี่ยวชาญมาก ดังมีเรื่องเล่าสืบกันมาว่า

ในด้านการดนตรีเป็นผู้ใฝ่ใจและหมั่นฝึกซ้อมขอสามสายจนเชี่ยวชาญมาก เมื่อจะต่อเพลงกับครุมีแขก ครุมีจะต้องตัดลิ้นปีไว้เป็นพิเศษ เพราะเกรงเสียงปีจะแพ้เสียงขอ พระยาธรรมสารนิตีเป็นคนถนัดซ้าย จึงสีขอด้วยมือซ้าย ขอของท่านจึงเป็นชอกกลับทาง เล่ากันว่า สามารถขับร้องเพลงได้ไพเราะ และสีขอสามสายคลอเสียงร้องของตัวเองได้อย่างชำนาญยิ่ง มีนิ้วขอเต็ด ๆ อยู่หลายนิ้วที่ใช้เทคนิคสูง และหวงมาก ใครจะขอต่อต้องเสียเงินหนึ่งซัง (80 บาท) จึงเรียกกันว่า “นิ้วซัง” (เรื่องเดียวกัน, 2532: 123)

รวมถึงพระยาประสานดุริยศัพท์ (แปลก ประสานศัพท์) ซึ่งชำนาญในทางปี ยังเกรงขามในฝีมือขอสามสายของท่าน ดังมีเรื่องเล่าสืบกันมาว่า

จนถึงเจ้าคุณประสานดุริยศัพท์ เคยเล่าให้ฟังว่า เมื่อแลกเปลี่ยนทางฝีมือที่ตนถนัด คือเจ้าคุณประสานขอฟังเสียงขอของพระยาธรรมสารนิตี และพระยาธรรมสารนิตีขอฟังเสียงปีจากเจ้าคุณประสานฯ คราวไร ท่านเป็นต้องแต่งลิ้นปีทุกครั้งไปด้วยเกรงจะแพ้เสียงขอ (พระยาภูมิเสวิน, 2519: 79)

ศิษย์ผู้สืบทอดความรู้ด้านขอสามสายที่สำคัญ ได้แก่ เจ้าจอมประคอง ในรัชกาลที่ 5 ผู้เป็นบุตร

หม่อมสุดหรือหม่อมสุข บุณนาค (ไม่ทราบปีเกิด-รัชกาลที่ 6)

ไม่สามารถสืบค้นประวัติได้ละเอียด สันนิษฐานว่าเกิดในสมัยปลายรัชกาลที่ 3 หรือต้นรัชกาลที่ 4 แล้วถึงแก่กรรมในสมัยรัชกาลที่ 6 ชีวิตส่วนตัว ได้เป็นหม่อมของสมเด็จพระเจ้าบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุณนาค) แต่ไม่มีบุตรธิดา และมีเพื่อนสนิท 2 ท่านคือ หม่อมเพื่อน [หม่อมของสมเด็จพระเจ้าบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุณนาค)] และหม่อมส้มจิ้น [หม่อมของพระยาราชานุประพันธ์ (สุดใจ บุณนาค)] (พูนพิศ อมาตยกุล และคณะ, 2532: 287)

ด้านดนตรีเชื่อว่าเรียนเมื่อครั้งอยู่ในบ้านสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) โดยเป็นศิษย์เรียนขอสามสายกับพระประดิษฐไพเราะ (มี ดุริยางกูร) ได้รับถ่ายทอดทางเดี่ยวที่สำคัญ 2 เพลง ได้แก่ เพลงเชิดนอก และเพลงทยอยเดี่ยว พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงยกย่องว่าเป็นคนมีฝีมือ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ออกแสดงในการต้อนรับชาวต่างประเทศหลายครั้ง (เรื่องเดียวกัน, 2532: 287) ทั้งพระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี) กล่าวยกย่องว่า “ท่านเชี่ยวชาญมาก การสีของท่านนั้นไพเราะและเสียงชัดเจนราวกับคนร้อง” (พระยาภูมิเสวิน, 2519: 79) นอกจากนี้มีฝีมือด้านขอสามสายแล้ว ยังปรากฏว่ามีความสามารถด้านการขับร้องอีกด้วย โดยเชื่อว่าเป็นศิษย์เรียนขับร้องกับพระประดิษฐไพเราะ (มี ดุริยางกูร) และครุฑัต (ผู้แต่งเพลงบุหลัน สามชั้น ฯลฯ) (มาณพ อิศร-เดช, 2557: 59)

แต่ที่สำคัญปรากฏว่า ได้เป็นครูเข้าไปสอนเครื่องสายและขับร้องให้กับวงดนตรีของพระวิมาดาเธอ พระองค์เจ้าสายสวลีภิรมย์ กรมพระสุทธาสินีนาฏ ปิยมหาราชปดิวรัดา เนื่องด้วยในปี พ.ศ. 2447 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระประชวร ได้เสด็จมาพักรักษาพระองค์ที่พระที่นั่งวิมานเมฆ พระวิมาดาเธอ พระองค์เจ้าสายสวลีภิรมย์ กรมพระสุทธาสินีนาฏ ปิยมหาราชปดิวรัดา ได้จัดให้ข้าหลวงขับร้องถวายในขณะที่เข้าพระบรรทม “ครั้นร้องไปนาน ๆ ไม่มีดนตรี ก็คุมกันขึ้นอีกกลุ่มหนึ่งหัดเล่นเครื่องสายกัน ตอนที่หัดเป็นเครื่องสายนี้ แรก ๆ ก็มีไม่กี่คน โดยมี หม่อมสุด บุนนาค มาช่วยสอน” ต่อจากนั้นวงเครื่องสายได้ขยายเป็นวงมโหรี มีครูเข้ามาสอนอีกหลายท่าน หม่อมสุด บุนนาคจึงเปลี่ยนไปสอนขับร้องร่วมกับครูท่านอื่นซึ่งล้วนต่างมีความรู้ความสามารถดีมาก ที่สำคัญคือ คุณเฒ่าแกจิบ หม่อมศิลา (หม่อมในพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าสิงหนาทราชดุรงฤทธิ์) หม่อมสัมจัน [หม่อมของพระยาราชานุประพันธ์ (สุดใจ บุนนาค)] และหม่อมคร้าม [หม่อมของเจ้าพระยาเทเวศร์วงศ์วิวัฒน์ (หม่อมราชวงศ์หลาน กุญชร)] (พูนพิศ อมาตยกุล, 2526: 95-97) จึงนับได้ว่าเป็นผู้มีรู้ความสามารถด้านขับร้องที่ดีมากผู้หนึ่ง เพราะได้สอนร่วมกับครูขับร้องที่มีชื่อเสียงในสมัยนั้นหลายท่าน

ศิษย์ผู้สืบทอดความรู้ด้านขอสามสายที่สำคัญ ได้แก่ หม่อมผิว มานิตยกุล

เจ้าจอมประคอง ในรัชกาลที่ 5 (พ.ศ. 2408-2494)

ภาพที่ 102 เจ้าจอมประคอง ในรัชกาลที่ 5 (2)

ที่มา: Pongsilp Arunrat (2555: ออนไลน์)

ไม่ทราบวันเดือนเกิด ทราบแต่ว่าเกิดเมื่อ พ.ศ. 2408 เป็นบุตรของพระยาธรรมสารนิติพิพิธภักดี (ตาด อมาตยกุล) กับคุณหญิงอ้อม อมาตยกุล เมื่ออายุ 11 ปีได้เข้าไปอยู่ในพระบรมมหาราชวังเพื่อฝึกหัดระเบียบหน้าที่สตรีชาววัง โดยอยู่ในความควบคุมของท้าวทรงกันดาล (วรรณ อมาตยกุล) ผู้ว่าราชการพระคลังฝ่ายใน จนเมื่ออายุ 14 ปีได้ถวายตัวเป็นเจ้าจอมในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้รับพระราชทานตราตติยจุลจอมเกล้า ทิบบหมากทองคำ เป็นเกียรติยศ และได้รับเบี้ยหวัดปีละ 7 ชั่ง ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 6 ได้กราบบังคมทูลลาออกมาอยู่กับคุณหญิงทรมสงวน อภัยธฤตี ผู้เป็นพี่สะใภ้ ที่บ้านสงวนสุข ถนนพระราม 5 (การประชุมปรึกษาราชการแผ่นดินในรัชกาลที่ 5, 2509: 3-4) แล้วกลับเข้าไปอยู่ในพระบรมมหาราชวังอีกครั้งเมื่อชราภาพ จนถึงแก่กรรมเมื่อเดือนกันยายน พ.ศ. 2494 สิริรวมอายุ 86 ปี (พูนพิศ อมาตยกุล และคณะ, 2532: 149-150)

ด้านดนตรีปรากฏว่า เริ่มเรียนกับบิดาก่อน “โดยที่พระยาธรรมสารนิติ เป็นผู้เจินจัดในซอสามสาย และแนะนำสั่งสอนลูกหญิงไว้ก่อนส่งเข้าวัง เมื่อเป็นเจ้าจอม จึงเล่นซอสามสายเป็นเอก อยู่ในวงมโหรีหลวง” (การประชุมปรึกษาราชการแผ่นดินในรัชกาลที่ 5, 2509: 3) โดยเริ่มเรียนตั้งแต่อายุ 5 ปี หัดจากซอสามสายขนาดเล็กซึ่งมีน้ำหนักเบา จนกระทั่งอายุ 8 ปีจึงใช้ซอสามสายขนาดปกติ และสามารถต่อเพลงเดี่ยวได้ตั้งแต่อายุ 10 ปี เมื่อเข้าไปอยู่ในพระบรมมหาราชวังได้รับหน้าที่เป็นมโหรีหลวง บรรเลงขับกล่อมถวายพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยเป็นผู้สีซอสามสาย ร่วม

วงกับเจ้าจอมสังวาลย์ ในรัชกาลที่ 5 ดัดกระຈับปี เจ้าจอมมารดาเหม ในรัชกาลที่ 5 และเจ้าจอมมารดาวาด ในรัชกาลที่ 5 ขับร้องและตีเครื่องประกอบจังหวะ นอกจากนี้ยังเคยร่วมบรรเลงกับวงดนตรีของเจ้าดารารัศมี พระราชชายา (พูนพิศ อมาตยกุล และคณะ, 2532: 149-150) ทั้งได้ถวายคำแนะนำให้ทรงหัดซอสามสาย แต่ไม่ทรงโปรดเพราะตรัสว่าสียากและหนักแรง (พูนพิศ อมาตยกุล, 2542: 175)

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเหมวดี ได้เล่าถึงเจ้าจอมประคอง ในรัชกาลที่ 5 ประทานให้ศาสตราจารย์เกียรติคุณ นายแพทย์พูนพิศ อมาตยกุล ไว้ว่า

เป็นคนสีซอเก่งที่สุดในวังขณะนั้น รูปร่างของท่านสูงสง่า ออกผายไหล่ผึ่ง นั่งสีซอตัวตรงสง่างามมาก เวลาลากคันทันชักนั้นมิลีลาที่สวยงามเป็นสง่า มีทั้งอ่อนไหวและ “สะตั้ง” อยู่ในตัว ท่านเป็นศิลปินจริง ๆ คือ นอกจากจะมีฝีมือเยี่ยมทางดนตรีแล้ว ท่านยังมีอารมณ์อ่อนไหวของศิลปินผสมอยู่ด้วยมาก และท่านมักจะแสงนอนอยู่บ่อย ๆ จนพระพุทธเจ้าหลวงรับสั่งล้อว่า “คนสีซออรรถแสงนอนมาก” (พูนพิศ อมาตยกุล, 2532: 45)

ฝีมือด้านซอสามสายของท่านอยู่ในขั้นเชี่ยวชาญมาก “โดยเฉพาะเพลงเดี่ยวที่ต่อจากท่านบิดา คือ เพลงแขกมอญสามชั้น สารถีสามชั้น พญาโศกสามชั้น สุรินทราหูสามชั้น ทะแย พญาครวญ และนกขมิ้น เจ้าจอมประคองสีซอได้ตามแบบฉบับของบิดาท่านอย่างแท้จริง” (พูนพิศ อมาตยกุล และคณะ, 2532: 150) พระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี) ก็กล่าวยกย่องว่า “ท่านมีนิ้วซอดี ๆ อยู่มาก” (พระยาภูมิเสวิน, 2519: 79)

ศิษย์ผู้สืบทอดความรู้ด้านซอสามสายที่สำคัญ ได้แก่ พระยาอมาตยพงศ์ธรรมพิศาล (ประสงค์ อมาตยกุล) ผู้เป็นหลาน และเจ้าเทพกัญญา บุรณะพิมพ์

หม่อมผิว มานิตยกุล (ไม่ทราบปีเกิดและถึงแก่กรรม)

ไม่สามารถสืบค้นประวัติได้ละเอียด เอกสารหลายชิ้น เช่น บทความผู้ที่เชี่ยวชาญซอสามสายในสมัยรัตนโกสินทร์ ของพระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี) หนังสืออนุสรณ์งานฌาปนกิจศพเจ้าเทพกัญญา บุรณะพิมพ์ ฯลฯ ระบุว่าป็นภรรยาผู้หนึ่งของเจ้าพระยานรรัตนราชมานิต (โต มานิตยกุล) แต่ไม่มีบุตรธิดา เพราะในหนังสือประวัติเจ้าพระยานรรัตนราชมานิต (โต) ซึ่งก.ศ.ร.กุหลาบเป็นผู้เรียบเรียงตามคำสั่งของเจ้าพระยานรรัตนราชมานิต (โต มานิตยกุล) ได้เขียนถึงภรรยาและบุตรไว้อย่างละเอียด

แต่ไม่ปรากฏชื่อหม่อมมณี มานิตยกุล (ก.ศ.ร.กุหลาบ, 2455: 1-6) อาจเพราะว่าเป็นภรรยาชั้นหลัง หรือเป็นภรรยาที่ไม่มีบุตรจึงไม่ได้กล่าวไว้

ด้านขอสามสาย พระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี) สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นศิษย์ของหม่อมสุดบุณนาศ (พระยาภูมิเสวิน, 2519: 79) แต่อย่างไรก็ตามปรากฏหลักฐานบางประการที่พอจะใช้ในการสันนิษฐานด้านประวัติคนตรีเพิ่มเติมได้คือสาส์นสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงเขียนประทานสมเด็จเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ความตอนหนึ่งว่า “เจ้าพระยานรรัตนฯ เพิ่งเล่นมโหรีในสมัยเมื่อหม่อมฉันเป็นราชวงศ์แล้ว” (พูนพิศ อมาตยกุล, บรรณธิการ, 2552: 344) เมื่อศึกษาจากพระประวัติสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทำให้ทราบว่า ทรงรับราชการเป็นราชวงศ์เมื่อ พ.ศ. 2425 หากใช้หลักฐานดังกล่าวและการสันนิษฐานของพระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี) เป็นตัวตั้งต้นก็พอจะสันนิษฐานได้ว่า ท่านอาจได้เรียนกับหม่อมสุด บุณนาศ เมื่อคราวเจ้าพระยานรรัตนราชมานิต (โต มานิตยกุล) ก่อตั้งวงมโหรีเมื่อ พ.ศ. 2425 เป็นต้นมา หรือหากเรียนก่อนที่จะตั้งวงมโหรี ก็คงจะได้เป็นครูสอนในคราวนั้น เป็นต้นมา และเมื่อคำนวณช่วงเวลาที่ว่าเจ้าเทพกัญญา บุรณะพิมพ์ลงมาอยู่กรุงเทพฯ คือ พ.ศ. 2434 แล้วได้เรียนกับท่านในปีดังกล่าวหรือปีถัดมา เป็นไปได้ว่าท่านคงเรียนกับหม่อมสุด บุณนาศ ตั้งแต่ พ.ศ. 2425 เป็นต้นมาหรือก่อนหน้านั้น คือก่อนที่จะได้เป็นครูสอนเจ้าเทพกัญญา บุรณะพิมพ์ เกือบสิบปีหรือมากกว่านั้น ย่อมมีเวลาหัดขอสามสายจนชำนาญ แต่หากศึกษาประวัติแวดล้อมก็พอจะสันนิษฐานเพิ่มเติมได้ว่า หม่อมสุด บุณนาศน่าจะสอนท่านเมื่อ พ.ศ. 2425 เป็นต้นมา มากกว่า เพราะในปีเดียวกันนั้นสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุณนาศ) ถึงแก่พิราลัย หม่อมสุด บุณนาศคงต้องออกประกอบอาชีพเลี้ยงตัวเอง จึงได้เป็นครูสอนให้วงมโหรีของเจ้าพระยานรรัตนราชมานิต (โต มานิตยกุล) ส่วนข้อที่ว่าได้เรียนก่อน พ.ศ. 2425 น่าจะเป็นไปได้ยาก เพราะเมื่อสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุณนาศ) ยังมีชีวิตคงไม่ยอมให้ภรรยาที่แม้จะเป็นภรรยาชั้นเล็กออกไปประกอบอาชีพเป็นครูสอนดนตรีผู้อื่น

ส่วนการถ่ายทอดความรู้ได้เป็นครูสอนให้เจ้าเทพกัญญา บุรณะพิมพ์ นางต้นห้องของเจ้าจอมมารดาทิพย์เกษร ในรัชกาลที่ 5 และเป็นครูท่านแรกที่เข้าไปสอนเครื่องสายในพระตำหนักเจ้าดารารัศมี พระราชชายา

ครูสตรีคนแรกที่เข้ามาสอนที่พระตำหนักในวังหลวงได้คือครูหม่อมมณี นรรัตนราชมานิต ภรรยาของเจ้าพระยานรรัตนราชมานิต (โต มานิตยกุล 2383-2454)

หม่อมผิวอยู่กับท่านเจ้าคุณสามีที่บ้านคลองบางลำพู เยื้องวัดบวรนิเวศน์ฯ ท่านเป็นผู้ชำนาญขอสามสายมือหนึ่งในสมัยรัชกาลที่ 5 ได้เข้ามาช่วยสอนเครื่องสายที่ตำหนักพระราชชายา ในวังหลวง สอนซอด้วง ซออู้ จะเข้ และขอสามสายต่อให้พระญาติบางท่าน มีเจ้าเทพกัญญา ณ เชียงใหม่ (ต่อมาใช้นามสกุลบูรณะพิมพ์) เจ้าบัวชุม ณ เชียงใหม่ เจ้าบุญปิ่น ณ เชียงใหม่ เป็นอาทิ (พูนพิศ อมาตยกุล, 2542: 175)

ฝีมือด้านขอสามสายของท่านจัดอยู่ในชั้นเชี่ยวชาญมาก พระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี) กล่าวยกย่องว่า “มีชื่อเสียงมาก โดยเฉพาะการสีเดี่ยวเชิดนอกได้ยอดเยี่ยม หาผู้เทียบได้ยาก” (พระยาภูมิเสวิน, 2519: 79)

ศิษย์ผู้สืบทอดความรู้ด้านขอสามสายที่สำคัญ ได้แก่ เจ้าเทพกัญญา บูรณะพิมพ์

เจ้าเทพกัญญา บูรณะพิมพ์ (พ.ศ. 2423-2503)

ภาพที่ 103 เจ้าเทพกัญญา บูรณะพิมพ์ (2)

ที่มา: หนังสือพระพุทธศาสนาในยุคปัจจุบัน เล่ม 2

เกิดเมื่อวันที่ 5 มีนาคม พ.ศ. 2423 เป็นบุตรธิดาของเจ้าอูตรการโกศล (เจ้าน้อยเทพวงศ์ ณ เชียงใหม่) กับแม่เจ้าคำเอื้อย ณ เชียงใหม่ เมื่ออายุได้ 12 ปีลงมาอยู่กรุงเทพฯ สังกัดตำหนักเจ้าจอมมารดาทิพย์เกษร ในรัชกาลที่ 5 จนเมื่อเจ้าจอมมารดาทิพย์เกษร ในรัชกาลที่ 5 ถึงแก่อสัญกรรม จึงได้ถวายตัวเป็นข้าหลวงในเจ้าดารารัศมี พระราชชายา ต่อมาได้ทูลลาออกมาสมรส แล้วภายหลังได้กลับเข้าไปเป็นครูสอนดนตรีในวังอีกครั้ง บั้นปลายชีวิต ได้ซื้อบ้านอยู่ใกล้กับวัดสังเวชวิศยาราม บางลำพู

แล้วถึงแก่กรรมเมื่อวันที่ 12 กรกฎาคม พ.ศ. 2503 สิริรวมอายุ 81 ปี (ธมมาภริโต [ไปีะ บูรณะพิมพ์], 2503: ค-ณ)

ด้านดนตรีปรากฏว่า เจ้าจอมมารดาทิพย์เกษร ในรัชกาลที่ 5 ได้ส่งให้ไปเรียนขอสามสายกับ หม่อมผิว มานิตยกุล และส่งให้ไปเรียนเพิ่มเติมกับพระยาประสานดุริยศัพท์ (แปลก ประสานศัพท์) ที่ บ้านตรอกไข่ เสาชิงช้า จนมีฝีมือดีเยี่ยม (เรื่องเดียวกัน, 2503: ค) แล้วได้ทำหน้าที่ถวายการสอนอยู่ แต่พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นสรรควิไสยนรบดี (พระโอรสของเจ้าจอมมารดาทิพย์เกษร ในรัชกาลที่ 5) เมื่อยังพระเยาว์ ต่อมาเมื่อย้ายไปสังกัดที่ตำหนักเจ้าดารารัศมี พระราชชายา ซึ่งมีวงดนตรีส่วนพระองค์ ก็สามารถเข้าวงได้ทันที และได้รับมอบหมายให้เป็นหัวหน้าวงดนตรี (พูนพิศ อมาตยกุล และคณะ, 2550: 41-42) โดยครูที่เข้าไปสอนในตำหนักเจ้าดารารัศมี พระราชชายา ปรากฏว่ามีหม่อมผิว มานิตยกุล ครูซ้อย สุนทรวาทีน ครูสังวาลย์ กุลวัลย์ และพระยาประสานดุริยศัพท์ (แปลก ประสานศัพท์) ตามลำดับ (พูนพิศ อมาตยกุล, 2542: 175-176) จึงได้เรียนเพิ่มเติมกับครูซ้อย สุนทรวาทีน และครูสังวาลย์ กุลวัลย์ และไม่ได้เรียนเฉพาะขอสามสายเท่านั้น แต่ยังได้เรียนเครื่องสายทุกประเภท จนมีความชำนาญรอบวง

ในขณะเดียวกันเจ้าจอมประคอง ในรัชกาลที่ 5 ซึ่งชำนาญในทางขอสามสาย ได้เข้าร่วมวงดนตรีของเจ้าดารารัศมี พระราชชายา ปรากฏเรื่องเล่าว่าเจ้าเทพกัญญา บูรณะพิมพ์ได้พยายามจดจำ กลวิธีพิเศษ “นิ้วซัง” จากเจ้าจอมประคองแล้วนำมาฝึกหัดเอง “โดยเจ้าเทพกัญญาเล่าให้ฟังว่าต้องไปแอบนั่งฟังเจ้าจอมประคองในรัชกาลที่ 5 สีขอสามสายแล้วกลับมาลองทำแต่ก็ไม่สมบูรณ์” (พงษ์ศิลป์ อรุณรัตน์, 2559: 128) จนในที่สุดต้องฝากตัวเป็นศิษย์เพื่อขอเรียนกลวิธีพิเศษ “นิ้วซัง” โดยเฉพาะ (อุดม อรุณรัตน์, 2519: 60)

นอกจากนี้ที่ตำหนักเจ้าดารารัศมี พระราชชายา ยังปรากฏว่ามีการสอนดนตรีตะวันตก บรรเลงเพลงไทย ซึ่งท่านสามารถเรียนจนปฏิบัติได้ดีถึงขั้นเพลงเดี่ยวโดยเฉพาะทางด้านออร์แกน

พระตำหนักของท่านในวังหลวงเป็นแห่งแรกของวังหลวงที่ใช้เครื่องดนตรีฝรั่ง บรรเลงเพลงไทย มีซอฝรั่ง (ไวโอลิน) แมนโดลิน ออร์แกนลม (Pedal Organ ที่ใช้เท้าเหยียบให้เกิดการอัดลม) และในที่สุดก็มีเปียโน ซึ่งทรงสั่งซื้อเข้ามาจากห้างโรบินสัน-เปียโน หลานของท่านสามคน คือเจ้าเทพกัญญา เจ้าบัวขุม และเจ้าบุญปิ่นนั้น ได้เริ่มเรียนออร์แกนชนิดเท้าเหยียบกับครูแปลก ประสานศัพท์ (ต่อมาคือพระยาประสาน-

ดุริยศัพท์) จนบรรเลงเพลงไทยด้วยออร์แกนได้ และเดี่ยวเพลงไทยได้ (พูนพิศ อมาตยกุล, 2542: 177)

ด้วยความสามารถทั้งทางดนตรีไทยและดนตรีตะวันตก (บรรเลงเพลงไทย) จึงได้รับหน้าที่สอนดนตรีให้นางข้าหลวงและเจ้าจอมตามตำหนักต่าง ๆ จนไปถึงพระราชวงศ์บางพระองค์ ที่สำคัญคือ ถวายการสอนจะเข้แก่พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอาทรทิพนิภา และถวายการสอนไวโอลินแก่พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าสุจิตราภรณ์ (หม่อมราชวงศ์เบญจาภา [จักรพันธ์] ไกรฤกษ์, 2558: 79) ภายหลังเมื่อทูลลาออกไปสมรสจึงหยุดการสอนไปชั่วระยะเวลาหนึ่ง จนถึงปลายรัชกาลที่ 5 เมื่อเจ้าดารารัศมี พระราชชายา ทรงขึ้นตำหนักใหม่ที่พระตำหนักสวนฝรั่งกังไส วังสวนสุนันทา จึงได้กลับไปเป็นครูสอนเครื่องสายที่วังสวนสุนันทาอีกครั้ง และได้เป็นครูสอนที่ตำหนักพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอาทรทิพนิภา (พูนพิศ อมาตยกุล และคณะ, 2550: 41-42)

เมื่อเสด็จพระองค์อาทรฯ ทรงย้ายจากวังสวนดุสิตมาประทับยังวังสวนสุนันทาแล้ว จึงทรงดำริที่จะจัดตั้งวงมโหรีเครื่องสายขึ้นโดยมีนักดนตรีเป็นหญิงล้วน ดนตรีวงนี้ถูกก่อตั้งขึ้นในพระตำหนักของเสด็จพระองค์อาทรฯ ในสมัยรัชกาลที่ 6 เจ้าเทพสุภัญญาได้กลับเข้ามาฝึกสอนให้แก่เหล่าพระญาติและข้าหลวงของเสด็จพระองค์อาทรฯ อีกครั้ง เจ้าเทพสุภัญญาได้ปั้นนักสีซอสายขึ้นเป็นดาวดวงใหม่คนหนึ่งชื่อคุณบุญผ่อง วิเศษพันธ์ (หม่อมราชวงศ์เบญจาภา [จักรพันธ์] ไกรฤกษ์, 2558: 79)

จนเมื่อราว พ.ศ. 2465 ได้รับศิษย์ที่สำคัญอีก 2 ท่านคือ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต และพระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี) (พระยาภูมิเสวิน, 2519: 79) โดยที่พระยาประสานดุริยศัพท์ (แปลก ประสานศัพท์) เป็นผู้แนะนำให้พระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี) ไปเรียนกับเจ้าเทพสุภัญญา บุรณะพิมพ์ แสดงให้เห็นว่าพระยาประสานดุริยศัพท์ (แปลก ประสานศัพท์) เชื่อมั่นในความรู้ความสามารถ ถึงกับส่งศิษย์ของตนให้ไปเรียนด้วย

จนล่วงมาถึงสมัยรัชกาลที่ 7 ปรากฏว่ายังเป็นครูสอนซอสายตามเดิม และการสอนเป็นไปอย่างเข้มงวดเอาจริงเอาจังมาก ดังที่ครูเจริญใจ สุนทรวาทีนเล่าไว้ว่า

เมื่อครั้งสมัยรัชกาลที่ 7 ฉันทได้ตามเพื่อนไปดูเขาเรียนซอสายด้วยกัน ฉันทตามเพื่อนไปดู แต่ไม่ได้เรียนหรอก และเพื่อน ๆ ก็ไม่ตั้งใจที่จะเรียนกันด้วย เห็นเพื่อน ๆ เรียกครูท่านนั้นว่าครูเจ้าเทพฯ (เจ้าเทพสุภัญญา บุรณะพิมพ์) ท่านกวดขันมาก จับมือ

ผูกติดกับทวนขอเลย เพราะการจับขอตรงนี้ยากที่สุด ดังนั้นท่านจึงมัดมือไว้ทีเดียว
 อย่าให้ทวนหล่นไปที่อื่น ไม่ให้รุ้ดขึ้นรุ้ดลงเลื่อนตำแหน่ง กว่าที่จะอยู่ก็นานเขียวให้
 รู้สึกตัวว่าให้อยู่ตรงนี้ จึงต้องมัดไว้ก่อน ที่ต้องไปเรียนกัน เพราะเสนาบดีกระทรวงวัง
 ท่านให้ไปเรียนกันคนละชนิดละหน่อย ตอนนั้นครูเจ้าเทพฯ ยังไม่ชรามาก ไปเรียนกับ
 ท่านที่บ้านแถววัดสามพระยา (ถนนสามเสน บางลำพู) ฉันทยังได้รู้จักกับลูกของท่าน
 นะ คนผู้ชายเป็นนายตำรวจ เป็นนักเรียนตำรวจ ก็ไม่ได้รู้จักที่บ้านท่านหรอก ไปรู้จัก
 กันที่บ้านเพื่อน เป็นเพื่อนของพี่เพื่อน ไม่ทันได้อะไรหรอก เวลามันน้อย ไม่มีพื้นฐาน
 อะไรไปกันเลย เพราะว่าขอสามสายนั้นเรียนการยาก เป็นเด็กก็ไม่มี ความพยายามที่
 จะเรียน เพราะว่าการสี่ขอนี้เราเป็นคนขอด้วยกันก็ยอมจะรู้ว่า การขึ้นต้นมันลำบาก
 ถ้าขึ้นต้นได้แล้ว ก็พอไปได้นะ ตอนเด็กไม่มีกำลังใจจะเรียนกัน แต่ฉันไม่ได้เรียน
 หลอก (เจริญใจ สุนทรวาทีน, สัมภาษณ์, 20 เมษายน 2538 อ้างถึงใน สุขสันต์ พ่วง-
 กลัด, 2539: 140)

ศิษย์ผู้สืบทอดความรู้ด้านขอสามสายที่สำคัญ ได้แก่ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้า
 บริพัตรสุขุมพันธุ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต พระยาภูมีเสวิน (จิตร จิตตเสวี) และคุณบุญผ่อง วิเศษ-
 พันธุ์

ส่วนที่ท่านชมติดปากอยู่เสมอก็มีลูกศิษย์ชั้นเจ้าฟ้า คือ สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรม-
 พระนครสวรรค์วรพินิต, พระยาภูมีเสวิน ที่ออกทีวีให้เห็นอยู่เนือง ๆ และอีกผู้หนึ่งก็
 คือ คุณบุญผ่อง วิเศษพันธุ์ เดียวนี้เหลืออยู่เพียงสองคน ซึ่งท่านพอใจมากและปรารถนา
 ว่าต่อไปจะไม่สอนใครอีกแล้ว (ธมมากริโต [ไ้ปะ บุรณะพิมพ์], 2503: ช)

พระยาอมาตย์พงศ์ธรรมพิศาล (ประสงค์ อมาตย์กุล) (พ.ศ. 2426-2495)

ภาพที่ 104 พระยาอมาตย์พงศ์ธรรมพิศาล (ประสงค์ อมาตย์กุล) (2)

ที่มา: หนังสือสหประชาชาติ

เกิดเมื่อวันที่ 4 มีนาคม พ.ศ. 2426 เป็นบุตรของนายหนู อมาตย์กุล กับนางหนู อมาตย์กุล เมื่อ พ.ศ. 2443 สามารถสอบชิงทุนหลวงไปศึกษาต่อต่างประเทศ กระทรวงยุติธรรมส่งให้ไปเรียนวิชากฎหมายที่ประเทศอังกฤษ เมื่อสำเร็จการศึกษาได้กลับมาศึกษาวิชากฎหมายไทยจนสามารถสอบได้เนติบัณฑิตไทย เข้ารับราชการเมื่อ พ.ศ. 2451 ในตำแหน่งผู้พิพากษาศาลอาญา พ.ศ. 2452 ย้ายไปดำรงตำแหน่งผู้พิพากษาศาลโปริสภา แผนกต่างประเทศ และได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นหลวงวิเทศจรยรักษ์ พ.ศ. 2461 เลื่อนบรรดาศักดิ์เป็นพระวรศาสตรวิจิฉัย พ.ศ. 2469 ได้รับการแต่งตั้งเป็นอธิบดีผู้พิพากษาศาลมณฑลปัตตานี และเลื่อนบรรดาศักดิ์เป็นพระยาอมาตย์พงศ์ธรรมพิศาล พ.ศ. 2471 ย้ายไปดำรงตำแหน่งเป็นอธิบดีผู้พิพากษาศาลมณฑลพายัพ พ.ศ. 2475 ย้ายกลับมาประจำศาลอุตรณ์ พ.ศ. 2478 ได้รับการแต่งตั้งเป็นกรรมการศาลฎีกา พ.ศ. 2480 เกษียณอายุราชการ ทางรัฐบาลได้ต่ออายุราชการเพิ่มให้ แต่ได้ขอลาออกเมื่อ พ.ศ. 2482 ต่อมาได้รับพระมหากรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งเป็นสมาชิกวุฒิสภา แล้วถึงแก่อนิจกรรมเมื่อวันที่ 29 ธันวาคม พ.ศ. 2494 สิริรวมอายุ 68 ปี (เมนู อมาตย์กุล, 2495: ก-ข)

เนื่องด้วยบิดามารดา มีความสามารถด้านดนตรีโดยเฉพาะเครื่องสาย จึงเริ่มเรียนซอด้วง ซออู้ และไวโอลินกับบิดามารดาตั้งแต่วัยเยาว์ ทั้งได้ร่วมวงเล่นเครื่องสายกับญาติผู้ใหญ่ของจางวางทั่ว พาทยโกศล เพราะทางส่วนตัวเป็นเพื่อนกับจางวางทั่ว พาทยโกศล โดยมีอายุอ่อนกว่า 2 ปี เมื่อโตแล้วได้เรียนซอสามสายกับเจ้าจอมประคอง ในรัชกาลที่ 5 ผู้เป็นป้า แต่เรียนได้ไม่นานก็ต้องไปศึกษา

ต่อต่างประเทศ เมื่อสำเร็จการศึกษากลับมาประเทศไทยได้ไม่นาน ประจวบเหมาะกับผู้เจ้าจอมประคอง ในรัชกาลที่ 5 ได้กราบทูลลาออกจากพระบรมมหาราชวังมาอยู่บ้าน จึงได้กลับไปเรียนขอสามสายอีกครั้งจนมีความเชี่ยวชาญ แล้วได้รับมรดกจากเจ้าจอมประคอง ในรัชกาลที่ 5 เป็นขอสามสายซึ่งตกทอดมาจากพระยาศรธรรมสารนิติพิพิธภักดี (ตาด อมาตยกุล) ผู้เป็นตา อันได้ชื่อว่าเป็นขอสามสายประจำตระกูลอมาตยกุล (พุนพิศ อมาตยกุล และคณะ, 2532: 311-313) ซึ่งแสดงถึงความเชื่อใจที่จะให้เป็นผู้สืบทอดวิชาขอสามสายประจำตระกูลต่อไป โดยฝีมือการบรรเลงขอสามสายของท่านอยู่ในขั้นเชี่ยวชาญมาก พระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี) กล่าวยกย่องว่า “เป็นนักดนตรีสมัครเล่นที่มีนิ้วซอดิมากท่านหนึ่งเหมือนกัน” (พระยาภูมิเสวิน, 2519: 80)

ศิษย์ผู้สืบทอดความรู้ด้านขอสามสายที่สำคัญ ได้แก่ ครูทเวาประสิทธิ์ พาทยโกศล และพระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี)

พระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี) (พ.ศ. 2432-2519)

ภาพที่ 105 พระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี) (3)

ที่มา: หนังสือประวัติครู 2538

เกิดเมื่อวันที่ 13 มิถุนายน พ.ศ. 2437 เป็นบุตรของหลวงคนธรรพวาที (จ่าง จิตตเสวี) กับนางคนธรรพวาที (เทียบ จิตตเสวี) เมื่ออายุ 12 ปีบิดานำตัวถวายเป็นมหาดเล็กในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อครั้งดำรงพระราชอิสริยยศเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สยามมกุฎราชกุมาร สังกัดกองดนตรี รับพระราชทานยศสองตรี เมื่อวันที่ 1 เมษายน พ.ศ. 2449 แล้วย้ายมารับราชในตำแหน่งมหาดเล็กห้องที่บรรทม เมื่อวันที่ 13 พฤษภาคม พ.ศ. 2452 เลื่อนเป็นยศสองโท

เมื่อเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2452 เลื่อนเป็นมหาดเล็กพิเศษ เมื่อเดือนตุลาคม พ.ศ. 2452 จนเมื่อเสด็จ
 เถลิงถวัลยราชสมบัติแล้ว เลื่อนเป็นนายรองพิจิตสรรพการ มหาดเล็กเวรฤทธิ์ เมื่อวันที่ 24 สิงหาคม
 พ.ศ. 2454 (ราชกิจจานุเบกษา, 2454: 1,061-1,064) เลื่อนเป็นนายกวอด หุ้มแพร มหาดเล็กต้นเชือก
 เมื่อวันที่ 1 มกราคม พ.ศ. 2455 (ราชกิจจานุเบกษา, 2455: 2,413-2,418) เลื่อนเป็นนายจ่ารง
 มหาดเล็กเวรเดช เมื่อวันที่ 23 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2457 (ราชกิจจานุเบกษา, 2457: 2,794) แล้วย้ายมา
 รับราชการในกองตั้งเครื่อง เป็นหัวหน้าเวร เมื่อวันที่ 30 มีนาคม พ.ศ. 2458 เลื่อนเป็นหลวงสิทธิ
 นายเวร มหาดเล็กเวรสิทธิ์ เมื่อวันที่ 25 เมษายน พ.ศ. 2459 (ราชกิจจานุเบกษา, 2459: 217-218)
 เลื่อนเป็นเจ้าหมื่นไวยวรรณาด หัวหมื่นปลายเชือกเวรฤทธิ์ เมื่อวันที่ 7 พฤศจิกายน พ.ศ. 2462 (ราช-
 กิจจานุเบกษา, 2462: 2,333) เลื่อนเป็นพระยามานพวิเศษ เมื่อวันที่ 30 ธันวาคม พ.ศ. 2465 (ราช-
 กิจจานุเบกษา, 2465: 3,135-3,137) แล้วออกจากราชการเป็นกองหนุนประเภทที่ 1 เมื่อวันที่ 27
 กรกฎาคม พ.ศ. 2468 (ราชกิจจานุเบกษา, 2468: 1,347) กลับเข้ารับราชการใหม่ได้รับพระราชทาน
 บรรดาศักดิ์เป็นพระยาภูมิเสวิน เมื่อวันที่ 19 สิงหาคม พ.ศ. 2468 (ราชกิจจานุเบกษา, 2468: 1,565-
 1,566) ในปีเดียวกันถูกปลดออกจากราชการ แล้วกลับเข้ารับราชการใหม่ในตำแหน่งเจ้าพนักงาน
 กลาง แผนกละครและสังคีต กรมศิลปากร เมื่อวันที่ 29 สิงหาคม พ.ศ. 2478 จนได้ดำรงตำแหน่งเป็น
 หัวหน้าแผนกตำรา กองดุริยางคศิลป์ กรมศิลปากร ทั้งได้ดำรงตำแหน่งประจำแผนกบันทึกเหตุการณ์
 กองห้องสมุด แต่เนื่องด้วยสุขภาพไม่แข็งแรงจึงลาออกเมื่อวันที่ 14 กรกฎาคม พ.ศ. 2484 แล้วต่อ
 มาถึงแก่อนิจกรรมเมื่อวันที่ 5 มกราคม พ.ศ. 2519 สิริรวมอายุ 82 ปี (อนุสรณ์ในงานพระราชทาน
 เพลิงศพ พระยาภูมิเสวิน, 2519: 7-9)

ส่วนด้านดนตรี เริ่มเรียนครั้งแรกกับบิดาเมื่ออายุ 6 ปี โดยเรียนซอด้วงเป็นเครื่องดนตรีชิ้น
 แรก จากนั้นได้เรียนปี่ชวากับครูทอง เรียนกลองแขกกับครูมั่ง แล้วได้เรียนกับครูอีกหลายท่าน ได้แก่
 ครูแป้น ครูพุ่ม ครูสอน อ่ำสำอางค์ (ครูสอนบางขุนศรี) หม่อมเจ้าประดับ (ไม่ทราบราชสกุล) ขุน
 ประดับ (ไม่ทราบราชทินนามเต็ม) ครูอ่วม และขุนเจริญดนตรีการ (นายดาบเจริญ โรหิตะโยธิน)
 จนกระทั่งอายุ 12 ปี บิดานำตัวถวายเป็นมหาดเล็กในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงได้
 ฝากตัวเป็นศิษย์เรียนดนตรีกับพระยาประสานดุริยศัพท์ (แปลก ประสานศัพท์) โดยเรียนระนาดและ
 ซ้องวง จนสามารถตีซ้องวงเล็กชนะเลิศในการประชันเมื่อคราวตามเสด็จภาคใต้ (เรื่องเดียวกัน, 2519:
 5-6)

ต่อมาในขณะที่ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นพระยามานพวิเศษ พระยาประสานดุริย-
 ศัพท์ (แปลก ประสานศัพท์) ได้แนะนำให้เรียนซอสามสายกับเจ้าเทพกัญญา บุรณะพิมพ์ โดยกล่าวว่า

“ถ้าไม่เรียนขอสามสายไว้ ต่อไปอาจจะสูญ คุณหลวงนายมีนิสัยสุภาพ และมีความพยายามดี ทั้งเป็นผู้ที่มีความกตัญญูทเวทีเคารพครูอาจารย์เป็นอย่างสูง ขอให้เรียนขอสามสายไว้ เพื่อจะได้ส่งสอนอนุชนรุ่นหลังต่อไป” ใช้เวลาเรียนอยู่ 9 ปีจึงสำเร็จวิชาความรู้ (เรื่องเดียวกัน, 2519: 7) (ดังนั้นช่วงเวลาที่เรียนจะอยู่ราว พ.ศ. 2465-2474) ในขณะเดียวกันพระยาประสานดุริยศัพท์ (แปลก ประสานศัพท์) ได้ชี้แนะแนวทางการบรรเลงและแนะนำให้ประพันธ์ทางเดี่ยวขอสามสายด้วยตนเอง โดยกล่าวว่า “ควรที่จะคิดทางเดี่ยวด้วยตัวของตัวเองบ้างเพราะต่อไปภายภาคหน้า เมื่อสิ้นบุญครูบาอาจารย์แล้ว จะเที่ยวแบกซอไปหาใครเขา?” จากนั้นจึงได้ประพันธ์ทางเดี่ยวเพลงพญาโคก สามชั้น แล้วนำไปบรรเลงให้พระยาประสานดุริยศัพท์ (แปลก ประสานศัพท์) ฟังเพื่อตรวจแก้ไข ซึ่งได้รับคำชมว่า “ดีแล้ว จะได้นำไปถ่ายทอดให้ลูกศิษย์ต่อไปเบื้องหน้า” (อุตม อรุณรัตน์, 2519: 58)

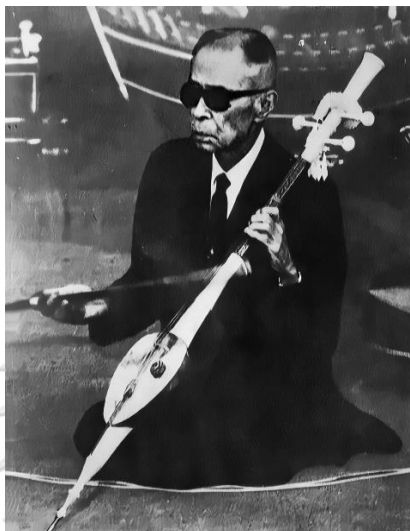
ความสามารถขอสามสายของท่านนั้นเป็นที่ล่ำลือไปถึงเจ้าจอมประคอง ในรัชกาลที่ 5 “ท่านผู้นี้เคยขอฟังการสีซอของข้าพเจ้าและข้าพเจ้าขอเรียนนิ้วซอและคันทักจากท่านด้วย ซึ่งท่านก็ให้ความเห็นว่า “พอแล้ว” ไม่มีอะไรจะติและจะบอกให้” (พระยาภูมิเสวิน, 2519: 79) ต่อมาได้เรียนเพิ่มเติมกับพระยาอมตยพงษ์ธรรมพิศาล (ประสงค์ อมาตยกุล) โดยน่าจะเรียนเมื่อราว พ.ศ. 2474 เป็นต้นมา คือหลังจากสำเร็จวิชาขอสามสายจากเจ้าเทพกัญญา บุรณะพิมพ์มาแล้ว ศาสตราจารย์คุณนวนานฎ อมาตยกุล และดร.มนู อมาตยกุล ได้เล่าถึงช่วงที่ท่านมาเรียนขอสามสายกับพระยาอมตยพงษ์ธรรมพิศาล (ประสงค์ อมาตยกุล) ผู้เป็นบิดา ให้ศาสตราจารย์เกียรติคุณ นายแพทย์ พูนพิศ อมาตยกุลไว้ว่า

ในสมัยรัชกาลที่ 7 นั้น พระยาภูมิเสวินได้มาต่อขอสามสายจากเจ้าคุณพ่อของท่านเป็นประจำ โดยเฉพาะทางเดี่ยวเพลงต่าง ๆ พระยาภูมิเสวินนั้นเคารพนับถือและชื่นชมในฝีมือขอสามสายของพระยาอมตยพงษ์ฯ มาก จึงยกย่องว่าเป็นผู้เชี่ยวชาญขอสามสายคนหนึ่งของกรุงรัตนโกสินทร์ พระยาภูมิเสวินนั้น อ่อนกว่าพระยาอมตยพงษ์ฯ 11 ปี จึงเคารพนับถือกันมาก และได้เล่นดนตรีด้วยกันเสมอมา จนเกิดสงครามโลกครั้งที่ 2 ซึ่งหนีภัยสงครามอพยพแยกกันไป (พูนพิศ อมาตยกุล และคณะ, 2532: 312-313)

จนในที่สุดแตกฉานในวิชาความรู้ขอสามสายอย่างลึกซึ้ง มีผลงานที่เกี่ยวข้องกับขอสามสายมากมาย ทั้งการประพันธ์ทางเดี่ยว การค้นคว้าเรียบเรียงทำนองเพลง การเขียนบทความ และการวางลำดับขั้นการเรียนขอสามสายอย่างเป็นระบบมาตรฐาน

ศิษย์ผู้สืบทอดความรู้ด้านซอสามสายที่สำคัญ ได้แก่ ครูเตือน พาทยกุล (ศิลปินแห่งชาติ) ครูเจริญใจ สุนทรวาทีน (ศิลปินแห่งชาติ) ศาสตราจารย์ ดร.อุทิศ นาคสวัสดิ์ ศาสตราจารย์อุดม อรุณรัตน์ ครูเฉลิม ม่วงแพศรี (ศิลปินแห่งชาติ) และครูศิริพันธุ์ ปาลกะวงศ์ ณ อยุธยา

หลวงไพเราะเสียงซอ (อุ้น ดุริยะชีวิน) (พ.ศ. 2435-2518)

ภาพที่ 106 หลวงไพเราะเสียงซอ (อุ้น ดุริยะชีวิน) (3)

ที่มา: Anant Narkkong (2555: ออนไลน์)

เกิดเมื่อวันที่ 23 พฤศจิกายน พ.ศ. 2435 เป็นบุตรของนายพยอม ดุริยะชีวิน กับนางเทียบ ดุริยะชีวิน เนื่องจากเกิดในครอบครัวนักแ้วเคล้าซอ บิดาจึงทำให้สืบทอดตั้งแต่วัยเยาว์เป็นเครื่องดนตรีชิ้นแรก ต่อมาบิดาพาเข้ากรุงเทพฯ มาฝากไว้กับขุนคนธรรพวาที (จักร จักรวาทีน) จึงได้รับถ่ายทอดวิชาความรู้เพิ่มเติม ครั้งหนึ่งหม่อมเจ้าถุกถวิล ศุขสวัสดิ์ได้ทรงฟังการสืบทอด แล้วพอพระทัยในฝีมืออย่างมาก ถึงกับขอตัวไว้เป็นบุตรบุญธรรม แล้วนำตัวถวายเป็นมหาดเล็กในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ขณะดำรงพระราชอิสริยยศเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สยามมกุฎราชกุมาร รับราชการสังกัดกองดนตรี ยศชั้นสองตรี ชั้นสาม จึงได้มีโอกาสเรียนซอกับพระยาประสานดุริยศัพท์ (แปลก ประสานศัพท์) จนเมื่อเสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติแล้ว ได้รับพระราชทานยศเป็นมหาดเล็กพิเศษ แล้วเมื่อทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ จัดตั้งกรมมหรสพ ได้สังกัดอยู่ในกรมพิณพาทย์หลวง ต่อมาเมื่อทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ จัดตั้งกองเครื่องสายฝรั่งหลวง ได้รับเลือกให้ฝึกหัดไวโอลิน โดยเรียนกับครูนาซารี (Alberto Nazzari) ชาวอิตาลี เรียนอยู่เพียง 2 ปีก็สามารถเป็นไวโอลินมือหนึ่งของวง แล้วภายหลังได้รับเลือกเป็นนักดนตรีในชุด “วงตามเสด็จ” มีหน้าที่บรรเลงดนตรีในการเสด็จพระราชดำเนินแปรพระราชฐานต่างจังหวัด จึงย้ายกลับมารับราชการที่กรมพิณพาทย์หลวงตามเดิม รับ

ราชการสนองพระเดชพระคุณด้วยความพากเพียรอุทิศสาหัสเรื่อยมา จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานบรรดาศักดิ์ให้เป็นขุนดนตรีบรรเลง เมื่อวันที่ 25 พฤษภาคม พ.ศ. 2458 (ราชกิจจานุเบกษา, 2458: 441) ในปีถัดมาได้รับพระราชทานเหรียญดุษฎีมาลา เข็มศิลปวิทยา เมื่อวันที่ 25 ตุลาคม พ.ศ. 2459 (ราชกิจจานุเบกษา, 2459: 1,931) จนในท้ายที่สุดได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์ให้เป็นหลวงไพเราะเสียงซอ เมื่อวันที่ 11 ธันวาคม พ.ศ. 2460 (ราชกิจจานุเบกษา, 2460: 2,587-2,592)

ครั้นต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 7 ได้รับเลือกเป็นพระอาจารย์ถวายการสอนขอแต่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี จนทรงสามารถบรรเลงขอได้เป็นอย่างดี และเป็นผู้กราบบังคมทูลให้พระราชนิพนธ์เพลงโหมโรงคลื่นกระทบฝั่ง สามชั้น เมื่อคราวเสด็จประพาสสัตหีบ ในด้านการสอนนี้ นอกจากสอนถวายทั้ง 2 พระองค์แล้ว ยังเคยสอนให้วงเครื่องสายอีกหลายแห่ง ที่สำคัญ ได้แก่ วงของสมเด็จพระนางเจ้าอินทรศักดิศจี พระวรราชชายา วงของพระสุจริตสุดา (เปรี๊ยะ สุจริตกุล) วงของพระยาอนิรุทธเทวา (หม่อมหลวงฟื้น พึ่งบุญ) รวมถึงได้ถวายการสอนแก่พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเฉลิมเขตทรงมล และเหล่านางข้าหลวง

หลังเปลี่ยนแปลงการปกครองได้โอนย้ายมารับราชการที่กรมศิลปากร จนเมื่อเกษียณอายุราชการ ทางกรมศิลปากรเล็งเห็นถึงความรู้ความสามารถ จึงว่าจ้างให้ปฏิบัติงานต่อ ทั้งยังได้รับเชิญเป็นอาจารย์พิเศษที่ชุมนุมดนตรีไทย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์อีกแห่ง แล้วถึงแก่กรรมเมื่อวันที่ 13 สิงหาคม พ.ศ. 2518 สิริรวมอายุ 84 ปี

ส่วนด้านการฝึกหัดขอสามสายปรากฏว่า

เดิมทีเดี่ยวหลวงไพเราะฯ สีแต่ซออุ้กับซอด้วงเท่านั้น ขอสามสายไม่สีเลย เนื่องจากวันหนึ่งได้หยิบเอาขอสามสายของหลวงออกมอลองสีเล่น พระยาประสานดุริยศัพท์เห็นเข้าก็พูดว่า “อย่าสีเลยวะไม่เป็นหรอก” การที่เจ้าคุณประสานฯ พูดปรามาสอย่างนั้น อาจจะเป็นเพื่อยั่วให้มูมานะก็ได้ แต่คุณหลวงไพเราะฯ ก็เลยไม่หยิบอีกเลย ต่อเมื่อเจ้าคุณประสานฯ ถึงแก่กรรมไปแล้ว จึงได้เริ่มฝึกหัดเอาจริงเอาจังขึ้นมา เนื่องจากเคยคล่องแคล่วในการใช้นิ้ว ใช้คันสีมาแล้วทั้งซอไทยและซอฝรั่ง เมื่อได้ฝึกฝนศึกษาให้รู้วิธีการต่าง ๆ แล้ว ไม่ซำก็สีได้อย่างไพเราะหาผู้เสมอเหมือนไม่ได้ (อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพหลวงไพเราะเสียงซอ, 2520: 8)

ทั้งนี้พระยาประสานดุริยศัพท์ (แปลก ประสานศัพท์) ถึงแก่กรรมเมื่อวันที่ 5 มีนาคม พ.ศ. 2467 ตรงกับช่วงปลายสมัยรัชกาลที่ 6 จากนั้นจึงเป็นช่วงที่ท่านเริ่มฝึกหัดขอสามสายอย่างจริงจัง แล้วออกบรรเลงในงานพระราชพิธีสมโภชที่มีการบรรเลงด้วยวงขับไม้ งานครั้งสำคัญที่สุดคือในการพระราชพิธีสมโภชขึ้นระวางพระเศวตศกเดชนดิลก สมัยรัชกาลที่ 7 โดยประเพณีแล้วเมื่อเสร็จการพระราชพิธี ผู้บรรเลงขอสามสายและผู้ขับจะได้เลื่อนบรรดาศักดิ์ 1 ชั้น แต่มีพระราชกระแสรับสั่งว่า “เป็นหลวงก็โตพอแล้ว” จึงไม่ได้เลื่อนบรรดาศักดิ์ แต่เปลี่ยนเป็นพระราชทานเงิน 1 ชั่งแทน (เรื่องเดียวกัน, 2520: 11) แต่สิ่งที่สำคัญที่สุด ในคราวบรรเลงขอสามสายในการพระราชพิธีครั้งนั้นคือ เหตุให้พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวสนพระราชหฤทัยที่จะฝึกหัดดนตรีไทยอย่างจริงจัง ดังที่พระมหากษัตริย์สมุห (เนื่อง สาคกริก) เล่าไว้ว่า

ตอนนั้นมีการฉลองข้างเผือก จะต้องมีการอ่านโองการกล่อมช้างอย่างที่เคยมีมานั้นแหละ จะต้องมิโหรอ่านฉันทน์ พรหมณโฆวบัณฑิตเจ้าแล้วนักดนตรีสี่ขอสามสาย ที่นี้ผมก็บอกหลวงไปเพราะฯ ให้ปล่อยฝีมือให้เต็มที่เลยนะ เพราะในห้องมีอยู่ด้วยกันเพียงสามคนเท่านั้น ได้ผล พอรัชกาลที่ 7 เสด็จขึ้นจากพิธีกล่อมช้างนี้แหละ ท่านมีรับสั่งกับผมว่า เอ... เครื่องดนตรีไทยนี่ก็แปลกมีแค่สามสาย แต่ทำได้ทุกเสียง แล้วก็ชดดีด้วย... ที่นี้ท่านก็เริ่มเรียนดนตรีไทย ทรงฝึกดนตรีไทย (อานันท์ นาคคง และอัษฎาวุธ สาคกริก, 2547: 120)

แม้แต่ศิลปินด้านกวีอย่างอังคาร กัลยาณพงศ์ (ศิลปินแห่งชาติ) เมื่อฟังการสี่ขอสามสายท่านแล้วถึงกับร้องไห้ ดังที่คุณเนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ (ศิลปินแห่งชาติ) กล่าวไว้ว่า

อังคาร กัลยาณพงศ์ ก็น้ำตาไหลพรากต้องเอาผ้าเช็ดหน้ามาซับน้ำตา แล้วบอกว่า ขออู้นั้นเพียงทำให้สะอื้นเท่านั้น แต่ขอสามสายนี้ ทำให้ร้องไห้ได้ ไม่เคยฟังเสียงอะไรที่สะกิดจิตใจได้อย่างนี้มาก่อนเลย เหมือนเสียงนางไม้เหมือนเสียงทิพย์อาถรรพ์ อันเป็นวิญญานศักดิ์สิทธิ์ แห่งศรีอยุธยาไพ่นลอมมาสถิต ณ ที่นี้ (คณะกรรมการจัดงาน 100 ปี หลวงไพเราะเสียงขอ [อุ้น ดุริยะชีวิน], 2535: 36)

ศิษย์ผู้สืบทอดความรู้ด้านขอสามสายที่สำคัญ ได้แก่ ครูอนันต์ ดุริยะชีวิน ครูเจริญใจ สุนทรวาทีน (ศิลปินแห่งชาติ) ครูประเวช กุมุท (ศิลปินแห่งชาติ) ครูวิพรรณ ศาสตร์เปล่ง ครูศิลป์ ตราโมท ครูไพศาล อินทวงศ์ ครูวรยศ ศุขสายชล ครูเขวงศักดิ์ โพธิสมบัติ และครูจิรพล เพชรสม

ครูเทวาประสิทธิ์ พาทยโกศล (พ.ศ. 2450-2516)

ภาพที่ 107 ครูเทวาประสิทธิ์ พาทยโกศล (3)
ที่มา: Anant Narkkong (2557: ออนไลน์)

เกิดเมื่อวันที่ 24 กันยายน พ.ศ. 2450 เป็นบุตรของจางวางทั่ว พาทยโกศล กับนางปลั่ง พาทยโกศล ด้วยเกิดในตระกูลนักดนตรี จึงเริ่มเรียนดนตรีกับหลวงกำไลยามิตดาวาส (ทับ พาทยโกศล) ผู้เป็นปู่ และเป็นบิดา จนสามารถบรรเลงปี่พาทย์ได้ดีตั้งแต่อายุ 8 ปี แล้วเมื่อหม่อมเจริญ นักร้องคนสำคัญของวังบ้านหม้อออกมาใช้ชีวิตคู่ร่วมกับบิดา ได้รับหน้าที่เลี้ยงดูพร้อมถ่ายทอดวิชาการขับร้อง และด้วยมีสติปัญญาดีตั้งแต่วัยเยาว์ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต ได้ขอตัวมาเพื่อถ่ายทอดความรู้ด้วยพระองค์เอง และโปรดฯ ให้เรียนการอ่านเขียนโน้ตสากลกับพันตรี หลวงประสานดุริยางค์ (สุทธิ ศรีชญา) จนเมื่ออายุ 15 ปีได้เรียนเป่าปี่กับบิดา ในปีถัดมา พ.ศ. 2466 มีการประชันปี่พาทย์ครั้งสำคัญ วงที่เข้าร่วมประชันครั้งนั้นคือ วงวังบางขุนพรหม วงวังบูรพาภิรมย์ และวงเจ้าพระยาธรรมาธิกรณาธิบดี (หม่อมราชวงศ์บุญมาลากุล) ได้รับหน้าที่เป็นคนเป่าวงวังบางขุนพรหม บิดาจึงส่งให้ไปเรียนเพลงเดียวกับพระยาประสานดุริยศัพท์ (แปลก ประสานศัพท์) ในการประชันครั้งนั้นผลปรากฏว่าได้รับรางวัลชนะเลิศ (พูนพิศ อมาตยกุล และคณะ, 2532: 116-117) เล่ากันว่า สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ มีรับสั่งว่า “ลูกตาหัวนี้เป่าปี่เป็นคนจริง ๆ ฟังปี่เวลานี้เหมือนกับถูกมนต์สะกด” บ้างก็ว่า สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต ตรัสชมว่า “ลูกตาหัวคนนี้ เป่าปี่ดีจริง ๆ” (พูนพิศ อมาตยกุล และคณะ, 2550: 209)

ส่วนด้านซอสามสาย เริ่มเรียนกับหลวงกัลยาณมิตตาวาส (ทับ พาทยโกศล) ก่อนเป็นครูท่านแรก โดยเรียนตั้งแต่พื้นฐานจนสามารถปฏิบัติได้ดี แล้วได้รับถ่ายทอดเพลงกระบองกันซึ่งเป็นทางเก่าโบราณและเป็นเพลงโปรดของหลวงกัลยาณมิตตาวาส (ทับ พาทยโกศล) ต่อมาสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต ได้ประทานสอนด้วยพระองค์เอง “ก่อนหน้านั้นได้ทรงสอนทเวา (นายทเวาประสิทธิ์ พาทยโกศล) ซึ่งมีความสามารถและความชำนาญจนมีชื่อเสียงเป็นที่โปรดปรานของพ่อมาก” (พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าศิริรัตนบุษบง และพูนพิศ อมาตยกุล, 2524: 13) โดยได้รับประทานต่อเพลงเดี่ยวที่พระนิพนธ์ไว้ทั้ง 2 เพลงคือ เพลงสารถิ สามชั้น และเพลงอาเฮียเถา (ทเวาประสิทธิ์ พาทยโกศล, 2493: 86-87) พร้อมทั้งประทานชอคู่พระหัตถ์นามว่าทวนนาค หลังจากนั้นได้เรียนเพิ่มเติมกับพระยาอมตยพงศธรรมพิศาล (ประสงค์ อมาตยกุล) ซึ่งเป็นเพื่อนเก่ากับบิดา จึงได้รับถ่ายทอดความรู้เต็มที่กว่าศิษย์ทุกท่าน จนมีฝีมือเชี่ยวชาญชนิดหาตัวจับได้ยาก “ครั้งหนึ่งขณะที่คุณครูกำลังสี่ซอสามสายออกอากาศทางสถานีวิทยุ สายเอกเกิดขาดลง ท่านก็สามารถสี่ต่อไปจนจบเพลงเหมือนไม่มีอะไรเกิดขึ้น โดยที่ถ้าไม่ตั้งใจสังเกต คนฟังจะไม่รู้เลยว่าซอที่สี่อยู่มีเพียง 2 สายเท่านั้น” และ “แม้แต่คุณหลวงไพเราะเสียงซอก็ยังกล่าวชมคุณครูทเวาฯ ว่าไม่มีใครเทียบ” (พูนพิศ อมาตยกุล และคณะ, 2532: 116-117) ท่านถึงแก่กรรมเมื่อวันที่ 23 กรกฎาคม พ.ศ. 2516 สิริรวมอายุ 66 ปี

ศิษย์ผู้สืบทอดความรู้ด้านซอสามสายที่สำคัญ ได้แก่ ครูเตื่อน พาทยกุล (ศิลปินแห่งชาติ) ครูเจริญใจ สุนทรวาทีน (ศิลปินแห่งชาติ) คุณภาวาส บุนนาค ครูสุวิทย์ บวรวัฒนา หม่อมราชวงศ์อายุ-มงคล โสณกุล และผู้ช่วยศาสตราจารย์อารดา กิระนันท์

บรรณานุกรม

- ก.ศ.ร.กุหลาบ. 2455. *ประวัติเจ้าพระยานรรัตนราชมานิต (โต). พระนคร: สยามประเพณี.*
[พิมพ์แจกเป็นที่ระลึกถึงเกียรติยศในการศพ พระยานรรัตนราชมานิต (โต มานิตยกุล)]
- กนก คล้ายमुख. 2541. *การสืบทอดปีพาทย์ในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา.*
วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาดนตรีศึกษา วิทยาลัยดุริยางคศิลป์
มหาวิทยาลัยมหิดล.
- กรกฎ วงศ์สุวรรณ. 2549. *การศึกษากระบวนการถ่ายทอดดนตรีไทยของปราชญ์ชาวบ้าน
ในมหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา.* วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต,
สาขาวิชาพัฒนศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- กรุงเทพ (จำกัด) มหาชน, ธนาकार. ศูนย์สังคีตศิลป์. 2537. *เชิดชูเกียรติ 100 ปีพระยาภูมิเสวิน
(จิตร จิตตเสวี).* กรุงเทพมหานคร: ธนาकारกรุงเทพ. [ในวาระครบ 100 ปีเกิดพระยาภูมิ-
เสวิน (จิตร จิตตเสวี)]
- กฤษฎาภรณ์ ไวยนันท์. 2548. *การสืบทอดวงปีพาทย์ในกลุ่มน้ำลพบุรี.* วิทยานิพนธ์ศิลปกรรมศาสตร-
มหาบัณฑิต, สาขาวิชามานุษยดุริยางควิทยา คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัย
ศรีนครินทรวิโรฒ.
- กัญญา วงศ์ดีไพศาล. 2556. *วิธีการบรรเลงคลอร้องขอสามสาย ของอาจารย์เจริญใจ สุนทรวาทีน.*
รายงานวิจัย, สาขาวิชาดุริยางคศิลป์ไทย คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- กันต์ อัสวเสนา. อาจารย์ประจำศูนย์ศึกษาดนตรีสำหรับบุคคลทั่วไป วิทยาลัยดุริยางคศิลป์
มหาวิทยาลัยมหิดล. *สัมภาษณ์*, 18 มิถุนายน 2562.
- กัมปนาท คำทองสุข. 2554. *การสืบทอดปีพาทย์ในตำบลบางปลา อำเภอบางพลี จังหวัด
สมุทรปราการ.* วิทยานิพนธ์ศิลปกรรมศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชามานุษยดุริยางควิทยา
คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- กานต์ สารีวงศ์. 2555. *การสืบทอดดนตรีไทยลุ่มแม่น้ำแม่กลองในจังหวัดกาญจนบุรี.* วิทยานิพนธ์
ศิลปกรรมศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชามานุษยดุริยางควิทยา คณะศิลปกรรมศาสตร์

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

กานต์ สุวรรณกิติ. ผู้อำนวยการฝ่ายการตลาด บริษัท เบอร์ลิน ฟาร์มาซูติคอล จำกัด. *สัมภาษณ์*, 10 กุมภาพันธ์ 2563.

การประกวดบรรเลงดนตรีไทย “ศรทอง”. 2563. โปสต์ 8 มีนาคม พ.ศ.2562 ครอบรอบ 65 ปี แห่งการจากไปของดุริยางค์สยาม ท่านครูหลวงประดิษฐไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://www.facebook.com/sornthongthai> [25 กรกฎาคม 2563]

การประชุมปรึกษาราชการแผ่นดินในรัชกาลที่ 5. 2509. พระนคร: เกื้อกูลการพิมพ์. (ที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพ เจ้าจอมประคองในรัชกาลที่ 5 ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยารามราชวรวิหาร วันที่ 15 มิถุนายน พ.ศ. 2509)

ขวัญทิพย์ เทวกุล, หม่อมหลวง. พิธีกรรมและนักแสดงสื่อบันเทิง. *สัมภาษณ์*, 2 กุมภาพันธ์ 2563.

คณะกรรมการจัดงาน 100 ปี หลวงไพเราะเสียงซอ (อุ้น ดุริยะชีวิน). 2535. *เสียงทิพย์จากสายซอ*. (ม.ป.ท.). [จัดพิมพ์เป็นที่ระลึกเนื่องในวาระครบรอบ 100 ปีเกิดหลวงไพเราะเสียงซอ (อุ้น ดุริยะชีวิน) วันที่ 17 ธันวาคม พ.ศ. 2535]

จารุวรรณ ชลประเสริฐ และพรทิพย์ อันทิวโรทัย, บรรณาธิการ. 2555. *บรรณานุกรม เจริญใจสุนทรวาทีน*. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง. [สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ เสด็จพระราชดำเนินไปในการพระราชทานเพลิงศพ นางเจริญใจ สุนทรวาทีน ต.ม., ร.ด.ม.(ศ) ศิลปินแห่งชาติ ณ เมรุวัดใต้ วัดเทพศิรินทราวาส วันที่ 22 เมษายน พ.ศ. 2555]

จิติกานต์ จินารักษ์. 2551. *กระบวนการถ่ายทอดการบรรเลงระนาดเอกของครูประสิทธิ์ ถาวรกรณีสึกษาชุดเพลินเพลงพาทย์ระนาดเอก*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาวัฒนธรรมศึกษา สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล.

จิรภัทร เลชนะกุล. หัวหน้าพนักงานต้อนรับบนเครื่องบิน (Air Purser) บริษัท การบินไทย จำกัด (มหาชน). *สัมภาษณ์*, 26 มกราคม 2562.

เจริญใจ สุนทรวาทีน. 2530. *ข้าพเจ้าภูมิใจที่เกิดเป็นนักดนตรีไทย*. กรุงเทพมหานคร: รัชศิลป์. (โอกาสครบรอบวันเกิด 6 รอบ อาจารย์เจริญใจ สุนทรวาทีน 16 กันยายน 2530)

- เจริญใจ สุนทรวาทีน. ศิลปินแห่งชาติสาขาศิลปะการแสดง (คีตศิลป์) ประจำปีพุทธศักราช 2530. สัมภาษณ์, 20 เมษายน 2538, 24 สิงหาคม 2538, อ้างถึงใน สุขสันต์ พวงกลัด. 2539. *การวิเคราะห์เชิงประวัติศาสตร์เกี่ยวกับภูมิปัญญาไทยในการถ่ายทอดการบรรเลงซอสามสาย*. วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาพื้นฐานการศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เจริญรสบทเพลงไทย เจริญใจ สุนทรวาทีน. 2557. *อัลบั้มภาพ การอัฟโหลดผ่านมือถือ* [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://www.facebook.com/JarernjaiS/> [16 กันยายน 2562]
- ชวลิต พิมพาทอง. 2553. *การสืบทอดปีพาทย์ในอำเภอกระทุ่มแบน จังหวัดสมุทรสาคร*. วิทยานิพนธ์ศิลปกรรมศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชามานุษยดุริยางควิทยา คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- ชัยทัต ไสพระขรรค์. อาจารย์ประจำสาขาวิชาดนตรีคีตศิลป์ไทยศึกษา คณะศิลปศึกษา สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ ห้องเรียนเครือข่ายวิทยาลัยนาฏศิลป์อ่างทอง. สัมภาษณ์, 20 ธันวาคม 2562.
- โชคชัย โพธิ์มีสี. 2560. *การศึกษากระบวนการถ่ายทอดและการประยุกต์วิธีสอน การบรรเลงเดี่ยวซอฮู้ เพลงสารถี สามชั้น*. สารนิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาดนตรี วิทยาลัยดุริยางคศิลป์ มหาวิทยาลัยมหิดล.
- ฐานเศรษฐกิจ. 2559. *กสิกรไทยได้รับเลือกเข้าเป็นสมาชิกดัชนี DJSI เป็นธนาคารแห่งเดียวในอาเซียน* [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://www.thansettakij.com> [3 มีนาคม 2562]
- ณัชชา โสคติยานุรักษ์ และคณะ. 2549. *อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพศาสตราจารย์อุดม อรุณรัตน์*. (ม.ป.ท.). (ที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพศาสตราจารย์อุดม อรุณรัตน์ ณ วัดมกุฏกษัตริยารามราชวรวิหาร วันที่ 21 มิถุนายน พ.ศ. 2549)
- ณัฐพล นาคะเต. 2555. *การศึกษาอัตลักษณ์และกระบวนการถ่ายทอดการขับร้องเพลงทยอยของครูสุรางค์ ดุริยพันธ์*. วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาดนตรีศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ณัฐิดา นุ่มปรานี. 2559. *กระบวนการถ่ายทอดทางซิม เพลงเดี่ยวลาวแพน ทางหลวงประดิษฐ-*

ไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) : กรณีศึกษา อาจารย์ชนก สาคกริก. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตร-
มหาบัณฑิต, สาขาวิชาดนตรี วิทยาลัยดุริยางคศิลป์ มหาวิทยาลัยมหิดล.

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. 2468. *ตำนานเสภา*. พิมพ์ครั้งที่ 2.
พระนคร: ไท. (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระดำรงราชานุภาพ ทรงพระนิพนธ์ใหม่ สำหรับ
หนังสือบทเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน ฉบับหอพระสมุทวชิรญาณซึ่งพิมพ์ครั้งที่ 2)

ดุริยปกรณ์. 2559. *อัลบั้มภาพ หัวหน้าแผนกดุริยางค์ไทย* [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://m.facebook.com/Duriyapakorn/> [25 กรกฎาคม 2563]

ดุขฎี มีป้อม. 2556. *การสืบทอดเพลงเดี่ยวระนาดทุ้มทางครูพุ่ม บำบุษยะวาทย์*. วิทยานิพนธ์
ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต, สาขาวิชาดนตรี วิทยาลัยดุริยางคศิลป์ มหาวิทยาลัยมหิดล.

ต. อมาตยกุล. 2507. *ประวัติบรรพบุรุษ และ สกุลวงศ์ อมาตยกุล*. พระนคร: รุ่งเรืองรัตน์. [พิมพ์
เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พระยาปฏิภาณพิเศษ (อาเล็กเซนเดอร์ อมาตย-
กุล) ณ สุสานหลวงวัดเทพศิรินทราวาส วันที่ 10 มีนาคม พ.ศ. 2507]

เดือน พาทยกุล. ศิลปินแห่งชาติสาขาศิลปะการแสดง (ดนตรีไทย) ประจำปีพุทธศักราช 2535.
สัมภาษณ์, 14 มีนาคม 2538, อ้างถึงใน สุขสันต์ พวงกลัด. 2539. *การวิเคราะห์เชิง
ประวัติศาสตร์เกี่ยวกับภูมิปัญญาไทยในการถ่ายทอดการบรรเลงซอสามสาย*. วิทยานิพนธ์
ครุศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาพื้นฐานการศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

เทวาประสิทธิ์ พาทยโกศล. 2493. เรื่องการสังคีตที่พระองค์ทรงสนพระทัย. ใน *พระประวัติและ
จริยาวัตร ของจอมพลเรือ สมเด็จพระเจ้าฟ้า บริพัตรสุขุมพันธ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต และ
เอกสารที่ได้ทรงปฏิบัติราชการ*, หน้า 67-113. กรุงเทพมหานคร: กรมอุทกศาสตร์.
(กองทัพเรือพิมพ์สนองพระเดชพระคุณแสดงกตเวทิต่อเป็นที่ระลึกในการพระราชทานเพลิง
พระศพพระองค์ท่าน ณ พระเมรุท้องสนามหลวง วันที่ 10 เมษายน พ.ศ. 2493)

ธนา วิไลวงษ์. 2553. *กระบวนการถ่ายทอดการบรรเลงฆ้องวงใหญ่ของครูดนตรีไทยจังหวัด
อ่างทอง*. วิทยานิพนธ์ศิลปกรรมศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาดุริยางคศิลป์ วิทยาลัยดุริ-
ยางคศิลป์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

ธนิต อยู่โพธิ์. 2501. *ลักษณะของตัวละครในนาฏกรรมบางเรื่อง*. พระนคร: ศิวพร. (พิมพ์เป็นที่

ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพ นางศุภลักษณ์ ภัทรนาวิก และหลวงบำรุงจิตรเจริญ
ณ วัดมกุฏกษัตริยารามราชวรวิหาร เมื่อวันที่ 5 มิถุนายน พ.ศ. 2501)

ธวัช ศรีศุภจินดารัตน์. 2548. *วิวัฒนาการของการสอนชอด้วง*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตร-
มหาบัณฑิต, สาขาวิชาดุริยางค์ไทย คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ธมมาภริโต (โป๊ะ บุรณะพิมพ์). 2503. *พระพุทธศาสนาในยุคปัจจุบัน (เล่ม 2)*. วิศาลการพิมพ์.
[แจกในงานฌาปนกิจศพ เจ้าเทพกัญญา บุรณะพิมพ์ (ณ เชียงใหม่) เมื่อวันที่ 25 ตุลาคม
พ.ศ. 2503 ณ เมรุ วัดสังเวชวิศยาราม (บางลำพู)]

นพวรรณ พาทย์โกศล โปเรียนนท์. ทายาทบ้านพาทย์โกศล. *สัมภาษณ์*, 4 พฤศจิกายน 2562.

นิพนธ์ กล้ากล่อมจิตร. 2556. *การศึกษาวิธีการถ่ายทอดดนตรีไทยในระบบโรงเรียนและบ้าน
ดนตรีไทย*. วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาดนตรีศึกษา คณะครุศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

นิมิต โอสถเจริญ. 2551. *วิธีการถ่ายทอดความรู้ของหลวงประดิษฐไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง)*.
วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาดุริยางค์ไทย คณะศิลปกรรมศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

นิติตันปีที่ 4 สาขาวิชาดุริยางคศิลป์ไทย คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. 2556.
*โครงการปริยฐานิพนธ์ทางดุริยางคศิลป์ไทยเรื่อง “เจริญรสบทเพลงไทย เจริญใจ สุนทร-
วาทีน”*. รายงานวิจัย, สาขาวิชาดุริยางคศิลป์ไทย คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย.

บัณฑิต ลำซำ. 2530. *เรียนขอสามสาย*. ใน *เจริญใจ สุนทรวาทีน, ข้าพเจ้าภูมิใจที่เกิดเป็นนัก-
ดนตรีไทย*, หน้า ณ-น. กรุงเทพมหานคร: รัชศิลป์. (โอกาสครบรอบวันเกิด 6 รอบ
อาจารย์เจริญใจ สุนทรวาทีน 16 กันยายน พ.ศ. 2530)

บุญโชค ไชยชาติ. 2541. *การสืบทอดปีพาทย์ในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา*. วิทยานิพนธ์
ศิลปกรรมศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชามานุษยดุริยางควิทยา คณะศิลปกรรมศาสตร์
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

เบญจภา (จักพันธุ์) ไกรฤกษ์, ม.ร.ว.. 2558. *แลวังหลังดำเนิน*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร:

อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.

โบราณ. 2562. โพสต์ วงดนตรีผู้หญิงในงานพระราชพิธีที่จัดขึ้นในเขตพระราชฐานชั้นใน [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://www.facebook.com/โบราณ-103533367701231> [25 กรกฎาคม 2563]

ปกป้อง ข้าประเสริฐ. 2559. การสืบทอดความรู้ด้านดนตรีไทยของครูสมภพ ข้าประเสริฐ. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาดุริยางค์ไทย คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ปพิชญา เสียงประเสริฐ. 2556. การวิเคราะห์ทัศนคติและกระบวนการถ่ายทอดดนตรีไทยของครูชนก สาศริก. วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาดนตรีศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ประกาศกรมบัญชาการกลางมหาดเล็ก. ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 42 ตอนที่ 0 ง (2468, 2 สิงหาคม): หน้าที่ 1,347.

ประชากร ศรีสาคร และอัมรินทร์ หมอกอ่อน. หลักการบรรเลงซอสามสายตามแนวทางของอาจารย์เจริญใจ สุนทรวาทีน. มนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร. 15 (กันยายน-ธันวาคม 2561): 89-106.

ประชากร ศรีสาคร. 2556. วิเคราะห์เดี่ยวซอสามสายเพลงพญาโคก พญาครวญ พญารำพึง สามชั้น กรณีศึกษา อาจารย์เจริญใจ สุนทรวาทีน. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาดุริยางค์ไทย คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ปริญญา ทศนมาศ. 2556. วิเคราะห์เดี่ยวซอสามสายเพลงแสนเสนาะ สามชั้น ทางอาจารย์เจริญใจ สุนทรวาทีน กรณีศึกษา : อาจารย์วิรัช สงเคราะห์. รายงานวิจัย, สาขาวิชาดุริยางค์ศิลป์ไทย คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ผู้จัดการ. 2530. บัญชี ลำค่า Role Model [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://gotomanager.com> [3 มีนาคม 2562]

พงษ์ศิลป์ อรุณรัตน์. 2559. เสียงเสนาะซอสามสาย. (ม.ป.ท.).

พรทิพย์ อันทิวโรทัย. 2539. การวิเคราะห์รูปแบบความเป็นครูและกระบวนการถ่ายทอดความรู้ของ

ครุมนตรี ตราโมท ในกลุ่มผู้สืบทอดที่ต่างกัน. วิทยานิพนธ์ครุศาสตร์มหาบัณฑิต, สาขาวิชา
พื้นฐานการศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

พรพงษ์ สีลายงค์. 2561. อัลบั้มภาพ 610607 งานสมโภชพระประธาน วัดสุทัศนเทพวราราม
[ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://www.facebook.com/center.of.dark> [25 พฤษภาคม
2562]

พระราชทานบรรดาศักดิ์. ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 32 ตอนที่ ง (2458, 30 พฤษภาคม): หน้าที่ 441.

พระราชทานบรรดาศักดิ์. ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 34 ตอนที่ ง (2460, 16 ธันวาคม): หน้าที่ 2,587-
2,592.

พระราชทานบรรดาศักดิ์. ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 42 ตอนที่ 0 ง (2468, 23 สิงหาคม): หน้าที่
1,565-1,566.

พระราชทานสัญญาบัตรขุนนาง. ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 28 ตอนที่ 0 ง (2454, 27 สิงหาคม):
หน้าที่ 1,061-1,064.

พระราชทานสัญญาบัตรบรรดาศักดิ์. ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 29 ตอนที่ 0 ง (2455, 22
มกราคม): หน้าที่ 2,413-2,418.

พระราชทานสัญญาบัตรบรรดาศักดิ์. ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 31 ตอนที่ 0 ง (2457, 28
กุมภาพันธ์): หน้าที่ 2,794.

พระราชทานสัญญาบัตรบรรดาศักดิ์. ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 33 ตอนที่ ง (2459, 30 เมษายน):
หน้าที่ 217-218.

พระราชทานสัญญาบัตรบรรดาศักดิ์. ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 36 (2462, 16 พฤศจิกายน):
หน้าที่ 2,333.

พระราชทานสัญญาบัตรบรรดาศักดิ์. ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 39 ตอนที่ ง (2465, 28 มกราคม):
หน้าที่ 3,135-3,137.

พระราชทานเหรียญดุษฎีมาลา. ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 33 ตอนที่ 0 ง (2459, 29 ตุลาคม):
หน้าที่ 1,931.

- พระราชวังพญาไท. 2557. อัลบั้มภาพ คอนเสิร์ตสุนทรียะ 35 ปี ดนตรีและนาฏศิลป์วังพญาไท [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://www.facebook.com/PhyathaiPalace> [24 พฤศจิกายน 2562]
- พฤตินัย หาญกล้า. นิสิตภาควิชาดนตรีศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. สัมภาษณ์, 20 มีนาคม 2538, อ้างถึงใน สุขสันต์ พ่วงกลัด. 2539. การวิเคราะห์เชิงประวัติศาสตร์เกี่ยวกับภูมิปัญญาไทยในการถ่ายทอดการบรรเลงซอสามสาย. วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาพื้นฐานการศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พันธ์ศักดิ์ วรรณดี. 2549. รายงานวิจัยเรื่องการศึกษาประวัติ ผลงาน และกระบวนการถ่ายทอดความรู้ของครูเลื่อน สุนทรวาทีน. สาขาวิชาดนตรี คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา.
- พิชชาณัฐ ตูจินดา. 2553. การถ่ายทอดความรู้ของวงปี่พาทย์บ้านใหม่ทางกระเบน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาดุริยางค์ไทย คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พิชญภา มานะวิริยภาพ. 2559. การศึกษากระบวนการถ่ายทอดและเทคนิคการสอนซิมของอาจารย์นิธิ ศรีสว่าง. วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาดนตรีศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พิชิต ชัยเสรี. อาจารย์ประจำสาขาวิชาดุริยางค์ศิลป์ไทย คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. สัมภาษณ์, 10 พฤศจิกายน 2561, 27 กรกฎาคม 2563.
- พิณทิพย์ ขาวปลื้ม. 2556. การสืบทอดวัฒนธรรมปี่พาทย์มอญในอำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี. วิทยานิพนธ์ศิลปกรรมศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชามานุษยดุริยางค์วิทยา คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- พิมพร ชัยจิตรสกุล. 2545. การสืบทอดวัฒนธรรมดนตรีไทย : กรณีศึกษาชุมชนอัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาไทยศึกษา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- พูนพิศ อมาตยกุล และคณะ. 2532. นามานุกรมศิลปินเพลงไทย ในรอบ 200 ปี แห่งกรุง-

รัตนโกสินทร์. กรุงเทพมหานคร: รัชศิลป์.

พูนพิศ อมาตยกุล และคณะ. 2550. *จดหมายเหตุดนตรี 5 รัชกาล*. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิหลวงประดิษฐไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง).

พูนพิศ อมาตยกุล, บรรณาธิการ. 2552. *เพลงดนตรี: จาก สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศฯ ถึงพระยาอนุমানราชชน*. สำนักพิมพ์วิทยาลัยดุริยางคศิลป์ มหาวิทยาลัยมหิดล.

พูนพิศ อมาตยกุล. 2526. เจ้าจอมหม่อมราชวงศ์สดับในรัชกาลที่ 5 กับดนตรีไทย. ใน *เจ้าจอมหม่อมราชวงศ์สดับในรัชกาลที่ 5*, หน้า 91-105. กรุงเทพมหานคร: อัมรินทร์การพิมพ์. [ม.ล.พูนแสง (ลดาวัลย์) สุตะบุตร พิมพ์สนองคุณเนื่องในงานพระราชทานเพลิงศพเจ้าจอมม.ร.ว.สดับ ในรัชกาลที่ 5 ณ เมรุหลวงหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส วันที่ 24 ธันวาคม พ.ศ. 2526]

พูนพิศ อมาตยกุล. 2532. สมเด็จพระปิยะมหาราชกับการดนตรี. ใน *ที่ระลึก ๑๖๖ ปีเสด็จสมเด็จเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี*, หน้า 42-52. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์ศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยรัตนโกสินทร์ วิทยาลัยครูสวนสุนันทา. (สมเด็จเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินทรงเปิดศูนย์ศิลปวัฒนธรรมและทรงวางศิลาฤกษ์อาคารอนุสรณ์ 50 ปี สวนสุนันทา วันที่ 4 มกราคม พ.ศ. 2533)

พูนพิศ อมาตยกุล. 2541. เครื่องญาติและชีวิตในวัยเด็ก. ใน *อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพคุณหญิงไพฑูรย์ กิตติวรรณ*, หน้า 31-47. กรุงเทพมหานคร: อัมรินทร์พรินต์ติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง. [สมเด็จเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้จัดพิมพ์หนังสือเล่มนี้เป็นอนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพคุณหญิงไพฑูรย์ กิตติวรรณ ต.ม., ต.จ. (ศิลปินแห่งชาติ) ณ วัดกัลยาณมิตร วันที่ 10 มกราคม พ.ศ. 2541]

พูนพิศ อมาตยกุล. 2542. พระราชชายาเจ้าดารารัศมี พระจริยาวัตรและผลงานสร้างเสริมการดนตรีและนาฏศิลป์ของชาติไทย. ใน *รมนิยมัตถ์ แก้วกิริยา, หม่อมราชวงศ์ และคณะ (กองบรรณาธิการ), ดารารัศมี สายใยรักสองแผ่นดิน*, หน้า 170-193. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. (จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยจัดพิมพ์เป็นที่ระลึกเนื่องในพิธีเปิดพิพิธภัณฑ์พระตำหนักดาราภิรมย์ วันที่ 9 ธันวาคม พ.ศ. 2542)

ภมรศักดิ์ เกื้อหนองขุน. 2556. *การศึกษากระบวนการถ่ายทอดการบรรเลงซอฮู้ของครูฉลวย จิยะ-*

จันทน์. วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาดนตรีศึกษา คณะครุศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ภาณุภาค โมกขศักดิ์. 2558. การสืบทอดภูมิปัญญาด้านการขับร้องเพลงไทยของสำนักดนตรีหลวง
ประดิษฐ์ไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง). *มนุษยศาสตร์* 22 (1): 181-206.

ภาवास บุนนาค. รองราชเลขาธิการสำนักพระราชวัง. *สัมภาษณ์*, 30 มีนาคม 2536, อ้างถึงใน
พงษ์ศิลป์ อรุณรัตน์. 2559. เสียงเสนาะขอสามสาย. (ม.ป.ท.).

ภูมิเสวิน, พระยา. 2519. ผู้ที่เชี่ยวชาญขอสามสายในสมัยรัตนโกสินทร์. ใน *อนุสรณ์ในงาน
พระราชทานเพลิงศพ พระยาภูมิเสวิน*, หน้า 78-81. (ม.ป.ท.). [ที่ระลึกในงานพระราชทาน
เพลิงศพ พระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี) ณ ฌาปนสถานกองทัพบก วัดโสมนัสราชวรวิหาร
กรุงเทพมหานคร วันที่ 20 พฤษภาคม พ.ศ. 2519]

ภูมิเสวิน, พระยา. 2519. พระราชพิธีแห่กล่อม. ใน *อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ
พระยาภูมิเสวิน*, หน้า 82-88. (ม.ป.ท.). [ที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพ
พระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี) ณ ฌาปนสถานกองทัพบก วัดโสมนัสวิหารราชวรวิหาร
กรุงเทพมหานคร วันที่ 20 พฤษภาคม พ.ศ. 2519]

ภูมิเสวิน, พระยา. 2519. หลักการสี่ขอสามสาย. ใน *อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ
พระยาภูมิเสวิน*, หน้า 70-77. (ม.ป.ท.). [ที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพ
พระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี) ณ ฌาปนสถานกองทัพบก วัดโสมนัสวิหารราชวรวิหาร
กรุงเทพมหานคร วันที่ 20 พฤษภาคม พ.ศ. 2519]

ภุริภัสสร มังกร. 2547. *อาศรมศึกษา : รองศาสตราจารย์พิชิต ชัยเสรี*. อาศรมศึกษาในวิชาเฉพาะ,
สาขาวิชาดุริยางค์ไทย คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

มนู อมาตยกุล. 2495. *สหประชาชาติ*. กรุงเทพมหานคร: เจริญกิจ. [พิมพ์ในงานพระราชทาน
เพลิงศพ พระยาอมาตยพงศ์ธรรมพิศาล (ประสงค์ อมาตยกุล) ณ เมรุหน้าพลับพลา
อิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส วันที่ 9 มีนาคม พ.ศ. 2495]

มลฤดี อยู่พันธ์. 2559. *การสืบทอดดนตรีไทยของครูแดง อยู่พันธ์ ครูภูมิปัญญาจังหวัด กำแพงเพชร*.
สารนิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาดนตรีศึกษา วิทยาลัยดุริยางคศิลป์ มหาวิทยาลัย

ลัยมहितล.

มหาสุตโสม. 2481. พระนคร: พระจันทร์. [หลวงวิจิตรวาทการพิมพ์แจกในงานพระราชทานเพลิงศพพระเพลิงไพเราะ (โสม สุวาทิต) ข้าราชการกรมศิลปากร]

มานพ อิศรเดช. 2555. การสอนสีชอสสามสายของอาจารย์เจริญใจ สุนทรวาทีน. ใน จารุวรรณชลประเสริฐ และพรทิพย์ อันทิวโรทัย (บรรณาธิการ), *บรรณานุกรม เจริญใจ สุนทรวาทีน*, หน้า 267-268. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง. [สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ เสด็จพระราชดำเนินไปในการพระราชทานเพลิงศพ นางเจริญใจ สุนทรวาทีน ต.ม., ร.ด.ม.(ศ) ศิลปินแห่งชาติ ณ เมรุวัดใต้ วัดเทพศิรินทราวาส วันที่ 22 เมษายน พ.ศ. 2555]

มานพ อิศรเดช. 2557. คนชอสสามสายที่สำคัญแห่งกรุงรัตนโกสินทร์. ใน อมรา อินทวงศ์ และคณะ (กองบรรณาธิการ), *ไพศาลชอสชอสเอกชอสองค์สลัก*, หน้า 53-69. (ม.ป.ท.). (อนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพนายไพศาล อินทวงศ์ ณ เมรุวัดพระศรีมหาธาตุวรมหาวิหาร กรุงเทพมหานคร วันที่ 22 มิถุนายน พ.ศ. 2557)

มานพ อิศรเดช. อดีตอาจารย์ประจำภาควิชาทฤษฎีศิลป์ คณะจิตรกรรมประติมากรรมและภาพพิมพ์ มหาวิทยาลัยศิลปากร. *สัมภาษณ์*, 14 ตุลาคม 2561, 13 กุมภาพันธ์ 2562, 18 กุมภาพันธ์ 2562, 19 มกราคม 2563, 13 พฤษภาคม 2563, 23 มิถุนายน 2563, 27 กรกฎาคม 2563. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

มาศสุภา สีสูกทอง. 2531. *พัฒนาการของการศึกษาวิชาชีพดนตรีไทยในสมัยรัตนโกสินทร์*. วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต, ภาควิชาอุดมศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ยุทธนา ฉัพพรรณรัตน์. ผู้ช่วยอธิการบดี งานด้านวิชาการ มาตรฐานหลักสูตร และนวัตกรรมหลักสูตร จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. *สัมภาษณ์*, 27 กุมภาพันธ์ 2562.

ยุทธนา ชิตท้วม. 2545. *จางวางสวน : บ้านป่าพาทย์ในอำเภอพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาวัฒนธรรมศึกษา สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล.

- รสสุคนธ์ อินคง. 2546. *การสืบทอดปีพาทย์ในจังหวัดอ่างทอง*. วิทยานิพนธ์ศิลปกรรมศาสตรมหา-
บัณฑิต, สาขาวิชามานุษยดุริยางควิทยา คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทร-
วิโรฒ.
- รัชวิช มุสิกการุณ. 2559. *แผนบริหารการสอนประจำรายวิชาทักษะดนตรีไทย 1 เครื่องมือเอก
ซอสามสาย*. กรุงเทพมหานคร: หลักสูตรโปรแกรมวิชาดนตรีไทย คณะศิลปกรรมศาสตร์
มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา. (เอกสารไม่ตีพิมพ์)
- รัชวิช มุสิกการุณ. อาจารย์ประจำโปรแกรมวิชาดนตรีไทย คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัย
ราชภัฏสงขลา. *สัมภาษณ์*, 24 มีนาคม 2562, 13 พฤษภาคม 2563.
- ราชบัณฑิตยสถาน. 2549. *สารานุกรมศัพท์ดนตรีไทย ภาคประวัตินักดนตรีและนักร้อง*.
พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: ราชบัณฑิตยสถาน.
- รจนาภา กลิ่นดี. 2556. *กระบวนการถ่ายทอดซิม “รู้จักฟังเสียง 5 ประการ” ของมูลนิธิการประ-
ดิษฐ์ไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง)*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาดนตรี
วิทยาลัยดุริยางคศิลป์ มหาวิทยาลัยมหิดล.
- เลขาธิการคุรุสภา, สำนักงาน. 2538. *ประวัติครู 2538*. กรุงเทพมหานคร: คุรุสภาลาดพร้าว.
- เลอเกียรติ มหาวินิจฉัยมนตรี. 2538. *ครั้งหนึ่งในชีวิต ที่ได้เป็นลูกศิษย์ซอสามสาย ครูเจริญใจ
สุนทรวาทิน*. ใน อานันท์ นาคคง (บรรณาธิการ), *ลมไม่รู้โรย โขยชายไหวครู คู่ขวัญศิลปิน
ยังไม่สิ้นเสียงกลอง เพราะพร้อมซอสามสายร้อยลำนำ*, หน้า 7-19. กรุงเทพมหานคร:
ภาควิชาดนตรีศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. (หนังสือที่ระลึกในงานไหว้
ครูดนตรีไทย ประจำปีการศึกษา 2538 ภาควิชาดนตรีศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย วันที่ 13 กรกฎาคม พ.ศ. 2538)
- เลอเกียรติ มหาวินิจฉัยมนตรี. *ดุริยางคศิลป์ 3 สถาบันนาฏดุริยางคศิลป์ กรมศิลปากร*. *สัมภาษณ์*,
28 กุมภาพันธ์ 2538, อ้างถึงใน สุขสันต์ พ่วงกลัด. 2539. *การวิเคราะห์เชิงประวัติศาสตร์
เกี่ยวกับภูมิปัญญาไทยในการถ่ายทอดการบรรเลงซอสามสาย*. วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหา-
บัณฑิต, สาขาวิชาพื้นฐานการศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เลอเกียรติ มหาวินิจฉัยมนตรี. *ดุริยางคศิลป์อาวุโส สำนักงานการสังคีต กรมศิลปากร*. *สัมภาษณ์*,

26 มกราคม 2562, 19 พฤษภาคม 2563.

วงศ์วสันต์ วสันตสุริย์. 2555. *การลืบทอดดนตรีไทยบ้านครูสกล แก้วเพ็ญกาศ*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาดุริยางค์ไทย คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

วิภาวิน พรหมบุญ. รองผู้อำนวยการฝ่ายนโยบายการกำกับสถาบันการเงิน ธนาคารแห่งประเทศไทย. *สัมภาษณ์*, 20 ตุลาคม 2561.

วิมาลา ศิริพงษ์. 2534. *การลืบทอดวัฒนธรรมดนตรีไทยในสังคมไทยปัจจุบัน ศึกษากรณีสกุลพาทยโกศลและสกุลศิลปบรรเลง*. วิทยานิพนธ์สังคมวิทยาและมานุษยวิทยามหาบัณฑิต, สาขามานุษยวิทยา คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

วิรัช สงเคราะห์. อาจารย์ประจำสาขาวิชาดุริยางค์ศิลป์ไทย คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. *สัมภาษณ์*, 16 ตุลาคม 2561, 2 พฤษภาคม 2562, 23 มิถุนายน 2563.

วิศวะ ประสานวงศ์. 2555. *การศึกษากระบวนการถ่ายทอดการบรรเลงระนาดเอกของครูอุทัย แก้วละเอียด (ศิลปินแห่งชาติ)*. วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาดนตรีศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

วิสาชา ภูมิรัตน. 2555. *แต่คุณป้าเจริญใจ... ด้วยรักยิ่ง*. ใน จารุวรรณ ชลประเสริฐ และพรทิพย์ อันทิวโรทัย (บรรณาธิการ), *บรรณานุกรม เจริญใจ สุนทรวาทีน*, หน้า 308-310. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง. [สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ เสด็จพระราชดำเนินไปในการพระราชทานเพลิงศพ นางเจริญใจ สุนทรวาทีน ต.ม., ร.ด.ม.(ศ) ศิลปินแห่งชาติ ณ เมรุวัดใต้ วัดเทพศิรินทราวาส วันที่ 22 เมษายน พ.ศ. 2555]

วิสาชา ภูมิรัตน. อดีตกรรมการผู้อำนวยการฝ่ายปฏิบัติการ (Chief Operating Officer) บริษัท เบเคอร์ แอนด์ แม็คเคอร์ซี่ จำกัด. *สัมภาษณ์*, 25 ตุลาคม 2561, 13 พฤษภาคม 2563.

วีรศิลป์ ห่วงประเสริฐ. 2559. *อาศรมศึกษา : คุณครูเลอเกียรติ มหาวินิจฉัยมนตรี*. อาศรมศึกษาในวิชาเฉพาะ, สาขาวิชาดุริยางค์ไทย คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ศตสมัย เจริญใจ สุนทรวาทีน. 2558. *อัลบั้มภาพ การอำนวยการผ่านมือถือ* [ออนไลน์]. แหล่งที่มา:

<https://www.facebook.com/Satasamai> [19 ตุลาคม 2562]

ศตสมัย เจริญใจ สุนทรวาทีน. 2558. *อัลบั้มภาพ ภาพเคลื่อนไหว ศตสมัย เจริญใจ สุนทรวาทีน* [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://www.facebook.com/Satasamai> [19 ตุลาคม 2562]

ศตสมัย เจริญใจ สุนทรวาทีน. 2558. *อัลบั้มภาพ รูปภาพบนทวิตไลน์* [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://www.facebook.com/Satasamai> [19 ตุลาคม 2562]

คันสนีย์ จะสุวรรณ์. 2549. *งานวิจัยเรื่องภูมิปัญญาในดนตรีไทย : รูปแบบการเรียนรู้และการถ่ายทอดความรู้ของครอบครัว “นักดนตรี”*. สาขาวิชาดนตรี คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา.

ศิริรัตน์บุษบง, พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้า และพูนพิศ อมาตยกุล. 2524. *“ทูลกระหม่อมบริพัตร กับการดนตรี”*. กรุงเทพมหานคร: จันทาณิษฐ์.

ศิลปวัฒนธรรม. 2562. *“ครูซ้อย” เบโธเฟนเมืองไทย ครูดนตรีฝีมือชั้นเทพ* [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: https://www.silpa-mag.com/history/article_27060 [25 กรกฎาคม 2563]

ศูนย์สังคีตศิลป์ ธนาคารกรุงเทพ. 2554. *โพสต์ โปสเตอร์ประชาสัมพันธ์งาน “รำลึกถึงอาจารย์เจริญใจ สุนทรวาทีน”* [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://www.facebook.com/profile.php?id=100002169666459> [6 ธันวาคม 2562]

ศูนย์สังคีตศิลป์ ธนาคารกรุงเทพ. 2554. *อัลบั้มภาพ รำลึกถึงอ.เจริญใจ* [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://www.facebook.com/profile.php?id=100002169666459> [6 ธันวาคม 2562]

สงบศึก ธรรมวิหาร. 2534. *แนวคิดและวิธีการของมนตรี ตราโมท ในการอนุรักษ์และถ่ายทอดดนตรีไทยและเพลงไทย*. วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาพื้นฐานการศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สถาพร วางขุนทด. 2549. *วิเคราะห์การขับร้องเพลงทยอยในและทยอยเขมรอัตราสามชั้นทางอาจารย์เจริญใจ สุนทรวาทีน*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาดุริยางค์-ไทย คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สถิรกร พงศ์พานิช. *คณบดีวิทยาลัยวิทยาศาสตร์สาธารณสุข จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. สัมภาษณ์,*

28 พฤษภาคม 2562.

สมชาย เอี่ยมบางยุ้ง. 2545. *กระบวนการถ่ายทอดchimของชมรมดนตรีไทยมูลนิธิหลวงประดิษฐไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง)*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาดนตรี วิทยาลัยดุริยางคศิลป์ มหาวิทยาลัยมหิดล.

สมพร เฉลียวศิลป์. 2547. *การศึกษาวิธีขับร้อง เพลงในต้นาคบาทของอาจารย์เจริญใจ สุนทรวาทิน*. วิทยานิพนธ์ศิลปกรรมศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชามานุษยดุริยางควิทยา คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

สมพร ชุ่มเพ็งพันธ์. 2554. *การสืบทอดทาง้องเพลงหน้าพาทย์ของครูช่อ อากาศโปร่ง ในวงชมรมดนตรีไทยลพบุรี อำเภอเมือง จังหวัดลพบุรี*. วิทยานิพนธ์ศิลปกรรมศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชามานุษยดุริยางควิทยา คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

สวรรยา ทับแสง. 2560. *การศึกษาวิธีการขับร้องเพลงระบำสืบท ทางอาจารย์เจริญใจ สุนทรวาทิน*. วิทยานิพนธ์ศิลปกรรมศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชามานุษยดุริยางควิทยา คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

สันติ วิลัยสูงเนิน. 2558. *การสืบทอดดนตรีไทยสำนักเกตุคง จังหวัดนครราชสีมา*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาดุริยางค์ไทย คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สันติ อุดมศรี. 2549. *การสืบทอดวัฒนธรรมดนตรีไทยในสำนักครุรวม พรหมบุรี*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาดุริยางค์ไทย คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สายเสนาะ. 2538. กรุงเทพมหานคร: ธนาคารกสิกรไทย. (ที่รฤกงานฉลองอายุ 80 ปี อาจารย์เจริญใจ สุนทรวาทิน 16 กันยายน พ.ศ. 2538)

สำเนา เปี่ยมดนตรี. 2552. *ปีใน : กระบวนการถ่ายทอดสำนักครูเทียบ คงลายทอง*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาวัฒนธรรมศึกษา สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล.

สิริรักษ์ ชูสวัสดิ์. 2540. *กระบวนการถ่ายทอดการประโคมด้วยเครื่องประโคมประกอบพระราช-*

อิสริยยศพระมหากษัตริย์ในสมัยรัตนโกสินทร์. วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาพื้นฐานการศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สุกรี เจริญสุข. 2546. *อนุสาวรีย์ครุมีแขก นักดนตรีที่โลกลืม*. นครปฐม: วิทยาลัยดุริยางคศิลป์ มหาวิทยาลัยมหิดล.

สุขสันต์ พ่วงกลัด. 2539. *การวิเคราะห์เชิงประวัติศาสตร์เกี่ยวกับภูมิปัญญาไทยในการถ่ายทอด การบรรเลงซอสามสาย*. วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาพื้นฐานการศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สุภลักษณ์ สุขเกษม. 2548. *การสืบทอดปีพาทย์ในจังหวัดสมุทรสงคราม*. วิทยานิพนธ์ ศิลปกรรมศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชามานุษยดุริยางควิทยา คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

สุรพงษ์ บ้านไกรทอง. 2555. *การถ่ายทอดวิธีการบรรเลงซอสามสาย สำนักพระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี)*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาดุริยางค์ไทย คณะศิลปกรรม- ศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สุวรรณา วังโสภณ. 2547. *การศึกษาวัฒนธรรมการถ่ายทอดดนตรีประจำชาติไทยและญี่ปุ่น*. วิทยานิพนธ์ครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต, สาขาวิชาพัฒนศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหา- วิทยาลัย.

สุวิวรรณ์ วัฒนทัฬ. 2550. *บ้านโสมส่องแสง : การสืบทอดวัฒนธรรมดนตรีไทยของครุมนตรี ตรา- โมท*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาวัฒนธรรมศึกษา สถาบันวิจัยภาษาและ วัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล.

แสนเสนาะ เพราะณัฐวิภา. 2553. (ปกตีวีดี) (ที่ระลึกเนื่องในการพระราชทานเพลิงศพนางณัฐวิภา มูลธรรมเกณฑ์ ณ วัดมกุฏกษัตริยาราม วันที่ 6 มิถุนายน พ.ศ. 2553)

โสภณ เดชฉกรรจ์. 2553. *การถ่ายทอดวัฒนธรรมดนตรีไทยของชุมชนอัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม : กรณีศึกษาวงไทยบรรเลง*. วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาดนตรีศึกษา คณะ ครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

เหมราช เหมหงษา. 2541. *วิวัฒนาการการถ่ายทอดการบรรเลงจะเข้ : การศึกษาเชิงประวัติศาสตร์*.

วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาพื้นฐานการศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

อนงค์นาฏ เจริญรอย. 2547. *การสืบทอดวงปีพาทย์ในจังหวัดฉะเชิงเทรา*. วิทยานิพนธ์ศิลปกรรมศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชามานุษยดุริยางควิทยา คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

อนันท์สิทธิ์ การหนองใหญ่. 2559. *อาศรมศึกษา : อาจารย์นิติธร หิรัญหาญกล้า*. อาศรมศึกษาในวิชาเฉพาะ, สาขาวิชาดุริยางค์ไทย คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพหลวงไพเราะเสียงซอ (อุ่น ดุริยะชีวิน). 2520. กรุงเทพมหานคร: จันวณิชย์. [พิมพ์แจกเป็นบรรณาการเนื่องในงานพระราชทานเพลิงศพหลวงไพเราะเสียงซอ (อุ่น ดุริยะชีวิน) ณ เมรุวัดเทพศิรินทราวาส วันที่ 19 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2520]

อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พระยาภูมิเสวิน. 2519. (ม.ป.ท.). [ที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพ พระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี) ณ ฌาปนสถานกองทัพบก วัดโสมนัสราชวรวิหาร กรุงเทพมหานคร วันที่ 20 พฤษภาคม พ.ศ. 2519]

อภิญญา ชีวะกานนท์. 2538. เป็นผู้สร้างทางไกลในบทรู เป็นนักร้องเพื่อดนตรีที่รักเอ๋ย. ใน *สายเสนาะ*, หน้า 201-210. กรุงเทพมหานคร: ธนาครกสิกรไทย. (ที่รุดงานฉลองอายุ 80 ปี อาจารย์เจริญใจ สุนทรวาทีน วันที่ 16 กันยายน พ.ศ. 2538)

อังคณา แสงอนันต์. 2553. *การสืบทอดดนตรีไทยสายครุฑุทัย แก้วละเอียด : กรณีศึกษา วงไทยบรรเลง อำเภอมะขาม จังหวัดสมุทรสงคราม*. วิทยานิพนธ์ศิลปกรรมศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชามานุษยดุริยางควิทยา คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

อานันท์ นาคคง และอัชฎาฐ สาคริก. 2547. *หลวงประดิษฐไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) มหาดุริยางค์ลุ่มเจ้าพระยาแห่งอุษาคเนย์*. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร: มติชน.

อานันท์ นาคคง, บรรณาธิการ. 2559. *ลมไม่รู้โรย โขยชายไหว้ครู คู่ขวัญศิลปิน ยังไม่สิ้นเสียงกลองเพราะพร้อมซอสามสายร่ายลำน่าน*. กรุงเทพมหานคร: ภาควิชาดนตรีศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. (หนังสือที่ระลึกในงานไหว้ครูดนตรีไทย ประจำปีการศึกษา 2538 ภาควิชาดนตรีศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย วันที่ 13 กรกฎาคม พ.ศ. 2538)

- อายุตม์ ธรรมครองอาตม์. 2530. การเรียนซอสามสายกับอาจารย์เจริญใจ. ใน *ข้าพเจ้าภูมิใจที่เกิดเป็นนักดนตรีไทย*, หน้า ช-ฉ. กรุงเทพมหานคร: รักษ์ศิลป์. (โอกาสครบรอบวันเกิด 6 รอบ อาจารย์เจริญใจ สุนทรวาทีน วันที่ 16 กันยายน 2530)
- อายุตม์ ธรรมครองอาตม์. 2538. เรียนด้วยใจ. ใน *สายเสนาะ*, หน้า 211-213. กรุงเทพมหานคร: ธนาคารกสิกรไทย. (ที่รฤกงานฉลอง อายุ 80 ปี อาจารย์เจริญใจ สุนทรวาทีน วันที่ 16 กันยายน พ.ศ. 2538)
- อายุตม์ ธรรมครองอาตม์. *จดหมาย*, 19 มิถุนายน 2562.
- อุดม อรุณรัตน์. 2519. ผลงานของพระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี). ใน *อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พระยาภูมิเสวิน*, หน้า 56-63. (ม.ป.ท.). [ที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพ พระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี) ณ ฌาปนสถานกองทัพบก วัดโสมนัสสราขวรวิหาร กรุงเทพมหานคร วันที่ 20 พฤษภาคม พ.ศ. 2519]
- อุทัย ศาสตรา. 2553. *การศึกษากระบวนการถ่ายทอดการบรรเลงระนาดเอกของครูประสิทธิ์ ถาวร ศิลปินแห่งชาติ. วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาดนตรีศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.*
- Anant Narkkong. 2555. *อัลบั้มภาพ Past, present and Future of Thai Music_01* [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://www.facebook.com/korphaiband> [10 ธันวาคม 2561]
- Anant Narkkong. 2555. *อัลบั้มภาพ เสียงทิพย์จากสายซอ 2535* [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://www.facebook.com/korphaiband> [11 มกราคม 2563]
- Anant Narkkong. 2555. *อัลบั้มภาพ อดีตต้นฉบับรูปในหนังสือ 100 ปี หลวงไพเราะเสียงซอ (อู่่น ตูระชะชีวิน)* [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://www.facebook.com/korphaiband> [10 ธันวาคม 2561]
- Anant Narkkong. 2557. *อัลบั้มภาพ Past, present and Future of Thai Music_7* [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://www.facebook.com/korphaiband> [10 ธันวาคม 2561]
- Chula Connex. 2563. *Profile Yootthana Chuppunnarat* [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://connex.chula.ac.th> [17 มีนาคม 2563]

- HELLO!. 2562. เปิดตัว 3 หนุ่มผู้กุมหัวใจของมาสเตอร์เซฟหญิงสายบู๊ ‘เซฟป้อม-ม.ล.ขวัญทิพย์ เทวกุล’ [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://th.hellomagazine.com> [6 ธันวาคม 2562]
- Lerkiat Mahavinijchaimontri. 2555. อัลบั้มภาพ คีตศิลป์ปรอท อ.เจริญใจ สุนทรวาทีน [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://www.facebook.com/LErKiAt> [24 พฤศจิกายน 2562]
- Lerkiat Mahavinijchaimontri. 2558. โพสต์ จบคอนเสิร์ต “พินิจงานดนตรี 100 ปี อาจารย์เจริญใจ สุนทรวาทีน” [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://www.facebook.com/LErKiAt> [24 พฤศจิกายน 2562]
- Lerkiat Mahavinijchaimontri. 2558. โพสต์ อีกหนึ่งหน้าประวัติศาสตร์ดนตรีไทย ศตลัมย์ เจริญใจ สุนทรวาทีน [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://www.facebook.com/LErKiAt> [3 มีนาคม 2562]
- Lerkiat Mahavinijchaimontri. 2558. อัลบั้มภาพ โน้ตเดี่ยวซอสามสายเพลงนกขมิ้น 3 ชั้น [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://www.facebook.com/LErKiAt> [3 มีนาคม 2562]
- LIPS MAGAZINE. 2555. อัลบั้มภาพ LIPS 14 / 12 : The Voice Within [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://www.facebook.com/lipsmag/> [15 มกราคม 2563]
- Pongsilp Arunrat. 2555. โพสต์ เจ้าจอมประคอง สตรีชาววังที่ชำนาญซอสามสาย [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://www.facebook.com/pongsilp> [10 ธันวาคม 2561]
- Teeraphat Sonsang. 2558. โพสต์ ไม่ปรากฏชื่อเรื่อง [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://www.facebook.com/teeraphat.sonsang> [3 กุมภาพันธ์ 2563]
- Thailifemusic. 2553. อาจารย์ณัฐวิภา มุลธรรมเกณฑ์ จากไปอย่างสงบแล้ว [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.thailifemusic.com> [16 กุมภาพันธ์ 2563]
- Thanyaphong Na Nakorn. 2557. อัลบั้มภาพ ลัทธิเพระปะกิมกะดนตรีไทย [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://www.facebook.com/Dr.Geh> [11 ธันวาคม 2561]
- Thanyaphong Na Nakorn. 2558. บันทึก ประวัติวงดนตรีไทย คณะแพทยศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://www.facebook.com/Dr.Geh> [30

กรกฎาคม 2562]

Thapanut Thumtheing. 2555. โพสต์ งานรำลึกครูเจริญใจ สุนทรวาทีน [ออนไลน์].

แหล่งที่มา: <https://www.facebook.com/thapanut.thumtheing> [3 กรกฎาคม 2562]

Toh Valyamedhi. 2557. โพสต์ เพลงเดี่ยวขอสามสาย พญาฝั้น สองชั้น ของศิษย์เก่าชมรม

ดนตรีไทย สจม. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://www.facebook.com/tvalyamedhi>

[24 พฤศจิกายน 2562]

Weeyaporn Prangmuang. 2555. อัลบั้มภาพ เจริญใจ สุนทรวาทีน คีตศิลป์รฤก [ออนไลน์].

แหล่งที่มา: <https://www.facebook.com/weeyaporn> [25 พฤศจิกายน 2562]

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

ประวัติผู้เขียน

ชื่อ-สกุล	วีรศิลป์ ห่วงประเสริฐ
วัน เดือน ปี เกิด	9 มิถุนายน 2535
สถานที่เกิด	โรงพยาบาลพลพลพยุหเสนา จังหวัดกาญจนบุรี
วุฒิการศึกษา	ศิลปกรรมศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาดุริยางคศิลป์ไทย ภาควิชาดุริยางคศิลป์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ที่อยู่ปัจจุบัน	224 หมู่ 4 ตำบลแก่งเสี้ยน อำเภอเมืองกาญจนบุรี จังหวัดกาญจนบุรี 71000

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY